

arhivi

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 27, št. 2 *Ljubljana 2004*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

© 2004 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p.p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 00

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: matevz.kosir@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Glavni in odgovorni urednik: dr. Matevž Košir (Ljubljana)

Tehnična urednica: Tatjana Šenk (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), dr. Boris Golec (Ljubljana), Marija Hernja Masten (Ptuj), Jozo Ivanovič (Zagreb), Andrej Nared (Ljubljana), dr. Alfred Ogris (Celovec), Blaž Otrin (Ljubljana), mag. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Ivanka Zajc - Cizelj (Celje), Barbara Žižmund (Ljubljana)

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 12. 2004

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 3000 SIT.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Bojana Šuper (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina), Anna Nizza (italijanščina)

Fotografska dela: Borut Jurca, Dragica Kokalj, Tatjana Rodošek

UDK: Tina Puhan

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d.d. Ljubljana, 02083-0019446150

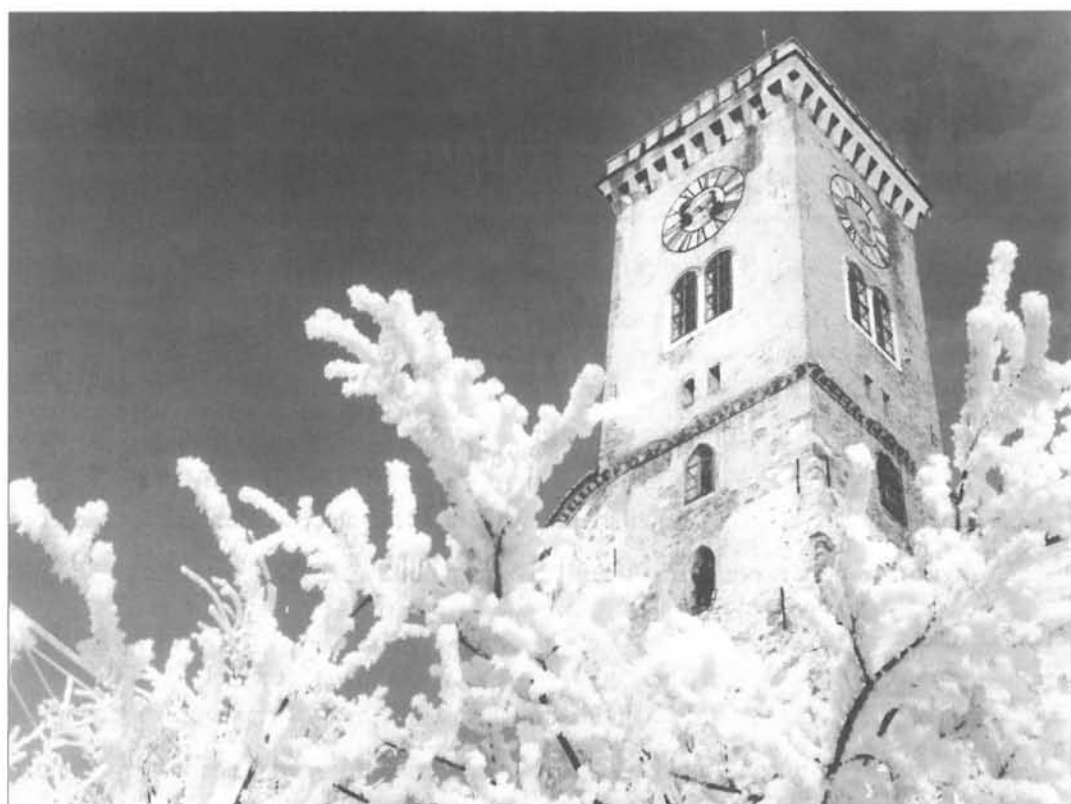
Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s.p.

Naklada: 500 izvodov

Na naslovnici: Rokopis Antikrista 1823/1824 – Enoh in Elija, mesto Jeruzalem
(Kärntner Landesarchiv, GV-HS 13/43).

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 27, št. 2 *Ljubljana 2004*

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

Breda Čebulj Sajko , Arhivi slovenskih izseljencev – dolgoročni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegovih sodelavcev	189
Breda Čebulj Sajko , Arhivsko gradivo izseljencev v Avstraliji – neprecenljiv vir za raziskovanje življenja avstralskih Slovencev	193
Aleksej Kalc , Izkušnja ZRS Koper pri izvajanju ciljno-raziskovalnega projekta Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih	199
Marjan Drnovšek , Kje je arhivsko gradivo izseljenskih društev v Franciji in Luksemburgu?	205
Stanislav Južnič , Gabrijel Gruber med Rusi	209
Jelka Melik , Organi za postopek o prekrških kot ustvarjalci arhivskega gradiva	243
Gašper Šmid, Žarko Štrumbi , Otroci iz Bosne in Hercegovine v begunskih šolah v Republiki Sloveniji	247
Marko Babac , Dziga Vertov, Mož s filmsko kamero (1896–1954)	259
Gorazd Babič , Dolga pot do prve avtomatske telefonske postaje v Celju	263
Aleksandra Mrdavšič , Glavni arhiv za Indije v Sevilli	267

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Borivoj Breže , Digitalna obdelava slik arhivskega gradiva	273
Nina Zupančič Pušavec , Problematika izvajanja Zakona o arhivskem gradivu in arhivih	277

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Alfred Ogris , Slovenica v Koroškem deželnem arhivu	295
Boris Golec , Neznana starejša uradovalna slovenica s Štajerskega (1677–1803)	307
Jana Ludvik, Jedert Vodopivec, Lilijana Žnidaršič Golec , Materialni popis dela <i>Zbirke urbarjev</i> Arhiva Republike Slovenije – AS 1074, I/2u – I/68u	323

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Arhivsko društvo Slovenije v letu 2004 – v znamenju jubileja in dela (Andrej Nared)	339
Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj o delu v letu 2004 (Nada Čibej)	342
Slavnostni govor doc. dr. Andreja Hozjana	343
Utemeljitev za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja	344
XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj, 23.–29. avgust 2004 (Mira Hodnik)	346

40. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Topusko, 13.–15. oktober 2004 (Emica Ogrizek)	347
17. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2004, Tuzla, 7.–8. oktober 2004 (Aleksandra Pavšič Milost)	349
Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Provanso in na Azurno obalo (Andrej Nared)	350

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj, 23.–28. avgust 2004 (Jelka Melik)	355
XV. mednarodni arhivski kongres na Dunaju (Vladimir Žumer)	356
Projekt digitalizacije arhiva KOMINTERNE (Vladimir Žumer)	356
"Sovjetska vojaška uprava v Nemčiji 1945–1949", nemško-ruski projekt kompleksne obdelave arhivskih fondov (Vladimir Žumer)	357
Trije računalniški programi za delo v arhivih: SCOPE, AUGIAS DATA in V.E.R.A (Vladimir Žumer)	358
Arhivi in znanje – arhivsko izobraževanje (Matevž Košir)	359
Arhivi in družba – pravni in politični vidiki premeščenege arhivskega gradiva (Matevž Košir)	359
Predstavitev druge izdaje mednarodnih standardov za arhivski zapis na mednarodnem arhivskem kongresu na Dunaju (Olga Pivk)	360
Poročilo o seminarju Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu (Mojca Horvat)	361
Začetni tečaj iz nemške paleografije (Darija Mavrič)	363
Posvetovanje splošnih knjižnic Slovenije 2004, Sodelovanje in partnerstvo v digitalnem okolju (Barbara Kovář)	364

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

Jože Žontar, Arhivska veda v 20. stoletju (Boris Golec)	367
Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju: standardi materialnega varovanja (Anabelle Križnar)	368
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	369
Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije – III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje (Miroslav Stiplovšek)	374
Milica Trebše Štolfa, Slovensko-kanadsko društvo / Slovenian Canadian Association Edmonton, Alberta, Canada 1964–2004 (Nada Čibej)	375
Alfred Ogris – Wilhelm Wadl (Hgg.), 100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904–2004 (Matevž Košir)	376

Antoša Leskovec, Aleksandra Serše, Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu (1849–1860), 1. del (Andrej Hozjan)	377
Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje. Zbral in uredil dr. Milko Mikola (Boris Golec)	380
Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929–1941 (Miroslav Stiplovšek)	381
Nastajanje Napoleonove Kranjske (Vladimir Sunčič)	383
Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine (Aleksandra Serše)	384
Šolska kronika, leto 2003, letnik 12 (36), številka 1 in 2 (Vlasta Tul)	384

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

Arhivski vjesnik, leto 46/2003 (Darinka Drnovšek)	387
Der Archivar, letnik 56, leto 2003, zvezki št. 1–4 (Sonja Anžič)	390
La gazette des archives, št. 172 (1996) (Polona Mlakar)	394

RAZSTAVE

Listine imenovanj ljubljanskih škofov (Blaž Otrin)	395
Artur Lokar, ajdovski notar 1904–1926 (Metka Nusdorfer Vuksanović)	396
Milko Mikola, Logotipi celjskih industrijskih podjetij (Jure Zupanc)	397
Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje 1504–2004 (Janez Kopač)	398
Restavrirano arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (Lilijana Vidrih Lavrenčič)	400
Razstave Pokrajinskega arhiva Maribor v letu 2004 (Mojca Horvat)	401
Razstava v počastitev 60. obletnice ustanovitve IX. korpusa NOV in POJ (Vlasta Tul)	402

OSEBNE VESTI

Prof. dr. Božo Otarepec – osemdesetletnik (Ema Umek, Matevž Košir)	403
Bibliografija prof. dr. Boža Otarepca od leta 1995 dalje (Tatjana Šenk)	404
In memoriam – Rudi Koželj (1943–2004) (Milko Mikola)	405
Rozalija Lukman-Barbka (1920–2004) (Marija Oblak Čarni)	405

NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2003	407
--	-----

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2003	413
---	-----

INHALTVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN

ARTICOLI E TRATTATI

ARTICLES AND PAPERS

Breda Čebulj Sajko,	Archive der Auslandsslowenen – Langzeitprojekt des Instituts für Auslandsslowenen des Wissenschaftlichen Forschungszentrums der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste und seiner Mitarbeiter 189 <i>Gli archivi degli emigranti sloveni – un progetto a lungo termine dell'istituto per l'emigrazione slovena ZRC SAZU e dei suoi collaboratori</i> Archives of Slovene emigrants – long-term project of the Institute for Slovenia. Emigration Studies SRC-SASA and its associates
Breda Čebulj Sajko,	Archivgut der Auslandsslowenen in Australien – unschätzbare Quelle zur Erforschung des Lebens der in Australien lebenden Slowenen 193 <i>Il materiale archivistico degli emigranti in Australia – una fonte inestimabile per lo studio della vita degli sloveni d'Australia</i> Archival materials of emigrants in Australia – priceless source for research on Slovene Australians' way of life
Aleksej Kalc,	Erfahrungen des Wissenschaftlichen Forschungsinstituts Koper bei der Realisierung des Forschungsprojekts: Stand des Archiv-, Museums- und Bibliotheksguts bei den Auslandsslowenen 199 <i>L'esperienza del ZRS-Koper nell'attuazione del progetto di ricerca Stato del materiale archivistico, museale e bibliotecario presso gli emigranti sloveni</i> Experience of SRC Koper in implementation of goal-oriented research project named "Preservation of Archive, Museum and Library Materials of Slovene emigrants"
Marjan Drnovšek,	Wo befindet sich das Archivgut der Emigrantenvereine in Frankreich und Luxemburg? 205 <i>Dove si trova il materiale archivistico delle società di emigranti in Francia e in Lussemburgo?</i> Where are the archival materials of emigrant societies in France and Luxembourg?
Stanislav Južnič,	Gabriel Gruber unter den Russen 209 <i>Gabriel Gruber tra i russi</i> Gabrijel Gruber in Russia
Jelka Melik,	Behörden für das Übertretungsverfahren als Ursprungsstellen von Archivgut 243 <i>Gli organi per le pratiche di infrazione quali creatori del materiale archivistico</i> Bodies in charge of offence procedures as creators of archival materials
Gašper Šmid, Žarko Štrumbil,	Kinder aus Bosnien und Herzegowina in Flüchtlingssschulen in der Republik Slowenien 247 <i>I bambini della Bosnia ed Erzegovina nelle scuole per profughi della Repubblica di Slovenia</i> Children from Bosnia and Herzegovina in refugee schools in the Republic of Slovenia
Marko Babac,	Dziga Vertov, Der Mann mit der Filmkamera (1896–1954) 259 <i>Dziga Vertov, Un uomo con la cinepresa (1896–1954)</i> Dziga Vertov, Man with a Movie Camera (1896–1954)
Gorazd Babič,	Der lange Weg zur ersten automatischen Telefonzentrale in Celje 263 <i>Il lungo cammino sino alla prima centrale telefonica automatica di Celje</i> A long way towards the first automatic telephone exchange in Celje
Aleksandra Mrdavšič,	Das Westindienarchiv in Sevilla 267 <i>L'archivio principale per gli Indios di Siviglia</i> Archivo General de Indias in Seville

AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS**DALLA PRASSI PER LA PRASSI****FROM PRACTICE FOR PRACTICE**

Borivoj Breže,	Digitalisierung von Bilddokumenten des Archivguts <i>Elaborazione digitale delle foto del materiale archivistico</i> Digital processing of pictures in archival materials	273
Nina Zupančič Pušavec,	Die Problematik der Ausführung des Gesetzes über Archivgut und Archive <i>La problematica di attuazione della Legge sul materiale archivistico e gli archivi</i> Implementation problems of the archives materials and archival institutions act	277

AUS ARCHIVBESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN**DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE****FROM THE ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS**

Alfred Ogris,	Slovenica im Kärntner Landesarchiv <i>La Slovenica nell'archivio regionale della Carinzia</i> Slovenica in the Provincial Archives of Carinthia	295
Boris Golec,	Unbekanntes älteres slovenica aus der Steiermark (1677–1803) <i>La slovenica più antica e sconosciuta utilizzata in amministrazione proveniente dalla Stiria (1677–1803)</i> Unknown older administrative Slovenica from Styria (1677–1803)	307
Jana Ludvik, Jedert Vodopivec, Lilijana Žnidaršič Golec,	Der Erhaltungszustand eines Teils der Urbariensammlung – AS 1074 des Archivs Sloweniens I/2u–I/68u <i>Inventario materiale dell'opera Raccolta dei censuari dell'Archivio della Repubblica di Slovenia – AS 1074, I/2u–I/68u</i> Condition Report on a part of the Urbaria Collection – AS 1074, I/2u–I/68u in the Archives of the Republic of Slovenia	323

TÄTIGKEITSBERICHTE DES SLOWENISCHEN ARCHIVVEREINS**LAVORO DELLA SOCIETÀ ARCHIVISTICA SLOVENA****ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA**

Der Slowenische Archivverein 2004 – im Zeichen des Jubiläums (Andrej Nared) <i>La società archivistica slovena nel 2004 – all'insegna del giubileo e del lavoro</i> Archival Association of Slovenia in 2004 – marked by its jubilee and work	339
Bericht der Kommission zur Verleihung der Aškerc-Preise und -Auszeichnungen 2004 (Nada Čibej) <i>Relazione della commissione per l'assegnazione dei premi Aškerc e dei riconoscimenti Aškerc per il lavoro nel 2004</i> Aškerc Prize and Aškerc Award granting committee activities report 2004	342
Festrede von Doz. Dr. Andrej Hozjan <i>Discorso ufficiale del doc. dr. Andrej Hozjan</i> Ceremonial speech of Andrej Hozjan, PhD, Assistant Professor	343
Begründungen zur Verleihung des Aškerc-Preises und der Aškerc-Auszeichnung <i>Motivazioni per l'assegnazione del premio Aškerc e del riconoscimento Aškerc</i> Justification for the granting of the Aškerc Prize and the Aškerc Award	344
XV. Internationaler Archivkongress, Wien, 23.–29. Aug. 2004 (Mira Hodnik) <i>Il XV congresso archivistico internazionale, Vienna, dal 23 al 29 agosto 2004</i> 15 th International Congress on Archives in Vienna, from 23 to 29 August 2004	346
40. Konferenz des Kroatischen Archivvereins, Topusko, 13.–15. Okt. 2004 (Emica Ogrizek) <i>La XL consultazione della società archivistica croata, Topusko, dal 13 al 15 ottobre 2004</i> 40 th Conference of the Archival Association of Croatia, Topusko, from 13 to 15 October 2004	347

17. Konferenz der Archivare von Bosnien und Herzegowina – Arhivska praksa 2004, Tuzla, 7.–8. Okt. 2004 (Aleksandra Pavšič Milost)	349
<i>La XVII consultazione degli impiegati archivistici della Bosnia ed Erzegovina – Prassi archivistica 2004, Tuzla, dal 7 all'8 ottobre 2004</i>	
17 th Conference of the archivists of Bosnia and Herzegovina – Archival practice in 2004, Tuzla, from 7 to 8 October 2004	
Fachexkursion des Slowenischen Archivvereins in die Provence und an die Côte d'Azur (Andrej Nared)	350
<i>Escursione di studio della Società archivistica slovena in Provenza e sulla Costa Azzurra</i>	
Excursion of the Archival Association of Slovenia to Provence and Cote d'Azur	

TÄTIGKEITSBERICHTE DER ARCHIVE UND KONFERENZEN
SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E DELLE CONFERENZE
THE ARCHIVES' ACTIVITIES AND CONFERENCES

XV. Internationaler Archivkongress, Wien, 23.–28. Aug. 2004 (Jelka Melik)	355
<i>Il XV congresso archivistico internazionale, Vienna, dal 23 al 28 agosto 2004</i>	
5 th International Congress on Archives, Vienna, from 23 to 28 August 2004	
XV. Internationaler Archivkongress in Wien (Vladimir Žumer)	356
<i>Il XV congresso archivistico internazionale a Vienna</i>	
15 th International Congress on Archives in Vienna	
Das Projekt der Digitalisierung des Archivs der Komintern (Vladimir Žumer)	356
<i>Il progetto di informatizzazione dell'archivio del KOMINTERN</i>	
COMINTERN Archives digitalisation project	
"Die sowjetische Militärverwaltung in Deutschland 1945–1949". Ein deutsch-russisches Projekt der komplexen Bearbeitung der Archivbestände (Vladimir Žumer)	357
<i>"L'amministrazione militare sovietica in Germania 1945–1949", il progetto russo – tedesco di una complessa elaborazione dei fondi archivistici</i>	
"Soviet military administration in Germany 1945–1949", German-Russian project of complex processing of archival fonds	
Drei Computerprogramme für die Arbeit in Archiven: SCOPE, AUGIAS DATA und V.E.R.A. (Vladimir Žumer)	358
<i>Tre programmi informatici per il lavoro negli archivi: SCOPE, AUGIAS DATA in V.E.R.A</i>	
Three computer programmes for work in the archives: SCOPE, AUGIAS DATA in V.E.R.A	
Archive und Wissen – archivalische Fortbildung (Matevž Košir)	359
<i>Gli archivi e il sapere – la cultura archivistica</i>	
Archives and knowledge – archival education	
Archive und Gesellschaft – rechtliche und politische Aspekte der Problematik verschleppter Archive (Matevž Košir)	359
<i>Gli archivi e la società – aspetti legali e politici del materiale archivistico spostato</i>	
Archives and society – legal and political aspects of the problem of displaced archives	
Präsentation der zweiten Auflage der Internationalen Standards zur Archivierung auf dem internationalen Archivkongress in Wien (Olga Pivk)	360
<i>Presentazione della seconda edizione degli standard internazionali per l'annotazione archivistica al congresso archivistico internazionale di Vienna</i>	
Introduction of the 2 nd edition of International Standard Archival Authority Record at the International Congress on Archives in Vienna	
Bericht vom Seminar des Steiermärkischen Landesarchivs in Graz (Mojca Horvat)	361
<i>Relazione sul seminario dell'archivio regionale della Stiria a Graz</i>	
Report on the seminar of the Styrian Provincial Archives in Graz	
Anfängerkurse aus deutscher Paläographie (Darja Mavrič)	363
<i>Corso iniziale sulla paleografia tedesca</i>	
Beginners course in German palaeography	

Konferenz der allgemeinen Bibliotheken Sloweniens 2004. Kooperation und Partnerschaft im digitalen Umfeld (Barbara Kovář)	364
<i>Convegno delle biblioteche generali della Slovenia 2004, Collaborazione e partneriato in ambiente informatico</i>	
Conference of general libraries in Slovenia 2004, Cooperation and partnership in digital environment	

REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER AUSSTELLUNGEN
RECENSIONI E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE MOSTRE
REVIEWS AND REPORTS ON PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLIKATIONEN
PUBBLICAZIONI
PUBLICATIONS

Jože Žontar, Arhivska veda v 20. stoletju (Boris Golec)	367
Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju: standardi materialnega varovanja (Anabelle Križnar)	368
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	369
Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije – III. del: Osamosvojitvev in mednarodno priznanje (Miroslav Stiplovšek)	374
Milica Trebše Štolfa, Slovensko-kanadsko društvo / Slovenian Canadian Association Edmonton, Alberta, Canada 1964–2004 (Nada Čibej)	375
Alfred Ogris – Wilhelm Wadl (Hgg.), 100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904–2004 (Matevž Košir)	376
Antoša Leskovec, Aleksandra Serše, Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu (1849–1860) I. del (Andrej Hozjan)	377
Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje. Zbral in uredil dr. Milko Mikola (Boris Golec)	380
Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929–1941 (Miroslav Stiplovšek)	381
Nastajanje Napoleonove Kranjske (Vladimir Sunčič)	383
Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine (Aleksandra Serše)	384
Šolska kronika, leto 2003, letnik 12 (36), številka 1 in 2 (Vlasta Tul)	384

AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN
GIORNALI ESTERI E RIVISTE
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES

Arhivski vjesnik, leto 46/2003 (Darinka Drnovšek)	387
Der Archivar, letnik 56, leto 2003, zvezki št. 1–4 (Sonja Anžič)	390
La gazette des archives, št. 172 (1996) (Polona Mlakar)	394

AUSSTELLUNGEN
MOSTRE
EXHIBITIONS

Ernennungsurkunden der Laibacher Bischöfe (Blaž Otrin)	395
<i>I documenti sulle nomine dei vescovi di Lubiana</i>	
Nomination documents of Ljubljana bishops	

Artur Lokar, Notar in Ajdovščina 1904–1926 (Metka Nusdorfer Vuksanović)	396
<i>Artur Lokar, notaio di Aidussina 1904–1926</i>	
Artur Lokar, notary in Ajdovščina, 1904–1926	
Milko Mikola, Signets von Industrieunternehmen aus Celje (Jure Zupanc)	397
<i>Milko Mikola, I logotipi delle aziende industriali di Celje</i>	
Milko Mikola, Logotypes of industrial enterprises in Celje	
Ljubljanas Stadtverwaltung ab erstem Bürgermeister 1504–2004 (Janez Kopač).....	398
<i>L'amministrazione cittadina di Lubiana dal primo sindaco in avanti 1504–2004</i>	
Ljubljana city administration from the first mayor in 1504 to 2004	
Restauriertes Archivgut des Regionalarchivs Nova Gorica (Lilijana Vidrih Lavrenčič)	400
<i>Il materiale archivistico restaurato dell'archivio provinciale di Nova Gorica</i>	
Restored archival materials of Provincial Archives in Nova Gorica	
Ausstellungen des Regionalarchivs Maribor 2004 (Mojca Horvat)	401
<i>Le mostre dell'archivio provinciale di Maribor nel 2004</i>	
Exhibitions of Maribor Regional Archives in 2004	
Ausstellung anlässlich des 60. Gründungstags des IX. Korps der Nationalen Befreiungsarmee und der Partisanenkommandos Jugoslawiens (Vlasta Tul)	402
<i>Mostra in onore del sessantesimo anniversario della costituzione del IX corpo del NOV (Esercito di liberazione nazionale) e del POJ (distaccamenti di partigiani della Jugoslavia)</i>	
Exhibition commemorating the 60 th anniversary of the formation of the 9 th Corpse of Slovene National Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia	
PERSÖNLICHES	
NOTIZIE PERSONALI	
PERSONALIA	
Prof. Dr. Božo Otorepec – Achtziger (Ema Umek, Matevž Košir)	403
<i>Prof. dr. Božo Otorepec – in occasione degli ottant'anni</i>	
Prof. Dr. Božo Otorepec – octogenarian	
Bibliographie von Prof. Dr. Božo Otorepec ab 1995 (Tatjana Šenk)	404
<i>Bibliografia del prof. dr. Božo Otorepec dal 1995 in avanti</i>	
Bibliography of Prof. Dr. Božo Otorepec from 1994 on	
In memoriam Rudi Koželj (1943–2004) (Milko Mikola)	405
<i>In memoriam – Rudi Koželj (1943–2004)</i>	
In memoriam – Rudi Koželj (1943–2004)	
Rozalija Lukman-Barbka (1920–2004) (Marija Oblak Čarni)	405
<i>Rozalija Lukman-Barbka (1920–2004)</i>	
Rozalija Lukman-Barbka (1920–2004)	
NEUERWERBUNGEN DER ARCHIVE 2003	407
NUOVE ACQUISIZIONI DEGLI ARCHIVI 2003	
THE ARCHIVES' NEW ACQUISITIONS 2003	
BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARE 2003	413
BIBLIOGRAFIA DEGLI ARCHIVISTI 2003	
BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS 2003	

Na predhodni strani:
Ljubljanski grad pozimi, okoli leta 1950. Foto Vlastja Simončič. (ZAL, Fototeka E7/176)

Članki in razprave

UDK 930.253:314.74(=163.6)

Prejeto: 3. 11. 2004

Arhivi slovenskih izseljencev – dolgoročni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegovih sodelavcev

BREDA ČEBULJ SAJKO

dr., višja znanstvena sodelavka, zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Nekaj uvodnih in zaključnih misli

Spodbuda za današnje pisanje in objavo v reviji *Arhivi* izhaja iz uspešno opravljenega dve leti trajajočega ciljnoraziskovalnega projekta (CRP) *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva med slovenskimi izseljenci po svetu*, ki smo ga sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo (ISI) Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) v Ljubljani v sodelovanju z Znanstvenoraziskovalnim središčem (ZRS) Koper izvajali od jeseni 2001 do jeseni 2003. Opravljeni projekt je sicer sodil v okvir ciljnoraziskovalnega programa Razvoj "Konkurenčnost Slovenije 2001–2006". Denarno so ga podprla tri ministrstva: za zunanje zadeve, za šolstvo, znanost in šport ter za kulturo. Zaradi uspešne izvedbe, zanimanja samih izseljencev ter izvajalcev ISI ima prvotni CRP svoje nadaljevanje v novem CRP-ju. Tematika ostaja ista, geografsko območje pa se v nasprotju s prvimi – usmerjenim v arhive slovenskih izseljencev v Avstraliji, Franciji, Luksemburgu in Italiji – širi med slovenske skupnosti in posameznike v Združenih državah Amerike, na Švedskem in na nekatere povratnike, živeče v domovini. Tudi ta projekt je dveleten in se bo iztekel v jeseni 2005, izvajajo pa ga sodelavci ISI. Tokrat ga financirata ministrstvo za zunanje zadeve ter ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Danes bomo govorili le o rezultatih že opravljenega CRP-ja. Pri njem smo sodelovali zgodovinarja (dr. Marjan Drnovšek, ISI, Aleks Kalc, ZRS Koper), etnologinja (dr. Breda Čebulj Sajko, ISI) ter zunanji sodelavec ZRS Koper (Florjan Auser, Slovenian Media House, Sydney). Najpomembnejši cilji projekta so bili: ugotovitev stanja arhivskega, knjižničnega in muzej-

skega gradiva med izbranimi izseljenskimi skupnostmi in posamezniki "in situ", povečati zanimanje za zbiranje in ohranjanje izseljenskega gradiva med izseljenci samimi, ozavestiti izseljence o neprecenljivi vrednosti ohranitve izseljenskega gradiva tako zanje, ki živijo v tujini, kot za kulturno dediščino slovenskega naroda ter ne nazadnje za naše raziskovalno delo o migracijah, poleg tega pa je bil cilj bodočim ali že obstoječim arhivskim središčem med izseljenci, ki jih to zanima, zagotavljati vso strokovno pomoč pri njihovem delu in delovanju in izpeljati seminar za izseljenske arhivarje.

Sodelavci pri projektu smo si delo razdelili po geografskih območjih. Glede na dejstvo, da so slovenske skupnosti v Avstraliji zaradi umiranja prve generacije Slovencev tam prišle na kritično točko obstoja, smo to celino vzeli za prednostno. Na teren sva odšla Aleks Kalc (njemu se je v Sydneyju priključil še Florjan Auser) in Breda Čebulj Sajko. Kalc je z Auserjem obiskal izseljence v Viktoriji, Canberri in nekaterih manjših mejnih mestih med Viktorijo in Novim Južnim Walesom (NSW), sama pa sem odšla v Sydney, Wollongong in Newcastle (NSW). Terensko delo je potekalo tri tedne; o tem so bile izseljenske skupnosti prej obveščene.

Poleg Avstralije so bile po oceni Marjana Drnovška v podobnih razmerah tudi izseljenske skupnosti v Franciji, Belgiji, Luksemburgu, vendar se je raziskovalec glede na interes omenjenih izseljenskih skupnosti za projekt še med pripravi na terensko delo odločil obiskati le zadnji dve zahodnoevropski državi. Projektu smo skušali še v fazi prijave vsebine priključiti tudi Slovence na Švedskem (pod vodstvom dr. Marine Lukšič Hacin, ISI), vendar se je zaradi časovne omejenosti in financiranja terenskega dela raziskovalcev to izkazalo kot neizvedljivo. Tako

smo "švedske" Slovence vključili v vsebino novega CRP-ja, ki trenutno poteka.

Terensko delo v Avstraliji je potekalo leta 2002, v zahodni Evropi pa leta 2003. O svojih ugotovitvah, izkušnjah, sugestijah govorijo prispevki samih izvajalcev terenskega dela v nadaljevanju revije. Zato je zdaj primerno spregovoriti še o dogajanjih po koncu našega prvega CRP-ja.

Osrednji dogodek ob koncu projekta, ki so ga verjetno lani opazili tudi arhivisti, je bil *Seminar za izseljenske arhivarje* (Ljubljana, 17. – 24. 5. 2003). Že omenjeni redni in zunanji sodelavci ISI smo izvedli strokovni in vsebinski del seminarja (vodenje koordinacije: Breda Čebulj Sajko), financiranje in organizacija pa sta bila v rokah Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ministrstva za zunanje zadeve (vodenje celotne izpeljave seminarja: dr. Zvone Žigon), ki je tudi sicer bil ves čas izvajanja CRP-ja glavni interesent in "uporabnik" naših rezultatov zaključnega projektne delo.

Seminarja se je udeležilo 23 arhivark in arhivarjev iz ZDA, Kanade, Avstralije, Argentine, Švedske, Francije, Nemčije, Bosne in Hercegovine ter Srbije in Črne gore. Zavedajoč se specifičnosti posameznih geografskih in družbenih okolij, v katerih so živeli ali še živijo slovenski izseljenci in njihovi potomci, smo strokovni sodelavci seminarja v izvedbi programa skušali poiskati tiste ključne skupne vsebinske točke, ki bi koristile udeležencem pri njihovem prihodnjem delu pri urejanju in zbiranju raznovrstnega arhivskega gradiva. V pomoč so nam bile naše dotedanje izkušnje, pridobljene s terenskim delom ter ugotovitev, da je izseljensko arhivsko gradivo v pisni obliki ter v obliki fotografij in filmov ne glede na to, ali so iz družstvenih ali zasebnih zbirk. Pri tem nismo zanemarili tudi muzejskega gradiva (različnih predmetov, ki jih hranijo društva ali posamezniki) in načina urejanja izseljenskih knjižnic. Zaradi uspešnejše izpeljave seminarja smo k sodelovanju povabili še Arhiv Republike Slovenije, Slovenski etnografski muzej (kustodiat za slovenske zamejce, izseljence, etnične manjšine in druge etnije v Sloveniji), rokopisni oddelek NUK-a, IZUM-a iz Maribora ter osnovno šolo Oskarja Kovačiča, v kateri je v računalniški delavnici potekala računalniška delavnica pod vodstvom Aleksa Kalca in Florjana Auserja.

Podajamo zgolj nekaj poglobljenih podatkov iz vsebine celotnega seminarja. Razdelili smo jo na teoretični in praktični del. S teorijo (torej z metodami in načini hranjenja in zbiranja, raznolikostjo arhivskega gradiva, evidentiranjem letega) so se udeleženci seznanili predvsem v Arhivu Republike Slovenije in v okviru računalniške delavnice. Tam je bil predstavljen dopolnjen in potrebam arhivarjev prirejen računalniški program Photoimpact. Teoretičnim izhodiščem je

sledil praktični del seminarja; vključen je bil skoraj v vsak vsakodnevni program: tako so prvi dan v Arhivu Republike Slovenije sami poskušali pravilno urediti še neurejeno gradivo, drugi dan so po obisku ZRC SAZU in predstavitvi delovanja ISI v NUK-u spoznali načine hranjenja najstarejših rokopisov pri nas, v popoldanskem delu pa so se seznanili s praktičnimi problemi restavratorskega dela muzejskih eksponatov (in sicer na področju tekstila, lesa, umetniških del itd.) in načina dokumentiranja le-teh (poleg naštetega tudi fotografij) v Slovenskem etnografskem muzeju. Prav tako je uspešno potekalo praktično delo v popoldanskem delu računalniške delavnice. Tako so udeleženci sami poskušali uporabljati omenjeni računalniški program in skupaj s predavateljema pojasnjevati nastale probleme. Na njihovo pobudo se je nedavno končalo vsebinsko dopolnjevanje programa, pričakujemo pa tudi, da bodo v kratkem izšla preprosta navodila za uporabo Photoimpacta. To naj bi olajšalo delo izseljenskih arhivarjem in arhivarkam. Seznanili so se tudi z vnašanjem bibliografskih podatkov v sistem COBISS.

Največ praktičnih izkušenj, pa tudi teoretskih pomislekov so tako sodelujoči raziskovalci pri CRP-ju kot izseljenci sami lahko izrazili na okrogli mizi "Stanje arhivskega gradiva med slovenskimi izseljenci". V dopoldanskem delu so bila poleg pričujočih objavljenih prispevkov v tej reviji predstavljena tudi konkretna prizadevanja v okviru že obstoječih arhivskih centrov (npr. Historični arhiv za Slovence v Avstraliji – Viktorija /predstavila ga je Anica Markič, Slovensko društvo Melbourne/ in urejanje gradiva pri slovenskem društvu Tivoli /predstavila ga je Marija Grosman, tajnica društva iz Newcastla) in tistih, ki so nastala kot posledica CRP-ja med avstralskimi Slovenci. S tem v zvezi smo nekaj več pozornosti namenili ustanovitvi Historičnega arhiva za Slovence v Avstraliji – Novi Južni Wales, ki je bil ustanovljen v Sydneyju konec decembra 2002. Vsebinsko in način delovanja nam je predstavila Olga Lah, vodja arhiva, videopredstavitve pa je vodil Florjan Auser. Projekt je doživel odobravanje med udeleženci, ki so popoldne tudi sami predstavili stanje arhivskega gradiva v skupnostih, katerih živijo (o tem so govorili: Martin Duh, Antonia Vesel iz Argentine, Miroslav Piljušič ter Danijela Jankovič iz Srbije in Črne gore, Anne Urbančič in Dorothy Lenarčič iz Kanade, Stanislava Škrabar iz Nemčije, Ciril M. Stopar in Pavel Udir iz Švedske). Vrsta problemov in vprašanj je ostala odprta, a ne nerešljiva, saj smo se domenili, da jih v prihodnje rešujemo sproti, se o njih obveščamo prek elektronske pošte in o možnih rešitvah komuniciramo ob pomoči razpoložljivih sredstev. Po razpravi smo ugotovili, da so splošne težave pri zbiranju, evidentiranju in ohranjanju arhivskega gradiva med drugim:

– kadrovske narave (v nekaterih slovenskih skupnostih po svetu prva generacija izseljencev ne živi več, ponekod pa so to že močno ostareli ljudje; med njimi je veliko pomembnih lastnikov najstarejšega ohranjenega gradiva, a se od njega težko ločijo zaradi različnih vzrokov: političnega prepričanja, nezaupjivosti, osebnega odnosa do skupnosti ipd. Vodje arhivskih centrov, ki so večinoma kar del društev ali organizacij, bi potemtakem morali biti mlajše osebe, politično nevtralne, dvojezične in pripravljene na volontersko delo. Vsaj ta dva dejavnika pa se že pojavljata kot problem);

– razpršenost gradiva (gradivo je bolj ali manj v lasti posameznikov, ki so zaradi geografskih razdalj ponekod težko dosegljivi; podoben problem je tudi z društvenim gradivom, saj ga ponekod hranijo še vedno doma nekdanji tajniki in predsedniki društev, le-ta pa med seboj v mnogih primerih niso povezana v okviru, npr. krovnih organizacij. Zato se že dogaja, da se gradivo uničuje ali izgublja oziroma društva, pa tudi nekateri posamezniki, gradivo že oddajajo ustreznim državnim institucijam v tujini);

– financiranje arhivov (ker je delo z arhivi prostovoljno, so ljudje, ki se s tem ukvarjajo, bolj ali manj prepuščeni svoji lastni iniciativi in strokovnim ambicijam, nemalokrat potreben material za shranjevanje gradiva financirajo zasebniki; razpisi v domovini, ki so namenjeni reševanju tega problema, so za Slovence, živeče v tujini, premalo razumljivi in prezahtevni).

Seminar smo zaključili z dvodnevno ekskurzijo v slovensko zamejstvo (v Trstu smo obiskali Narodno in študijsko knjižnico ter se skozi Gračež odpeljali na ogled Rezije in se nato čez Predel in skozi Bovec ter Tolmin vrnili v Ljubljano). Izjemno zanimanje, ki so ga udeleženci kazali ves seminar, in njihove vmesne pripombe k vsebini, so nas organizatorje brez dvoma spodbudile k še kakšnemu tovrstnemu seminarju, na katerem naj bi bilo po mnenju udeležencev čim več praktičnega dela in še več diskusij.

V nadaljevanju revije, kot že rečeno, objavljamo tri samostojne prispevke raziskovalcev – sodelavcev CRP-ja, ki so jih v razširjeni vsebini predstavili na okrogli mizi v okviru seminarja.

Udeleženci seminarja, Ljubljana, 19. 5. 2004 (foto: Breda Čebulj Sajko)

Dvojezična naslovna tabla rudarskega društva Jadran na stavbi, kjer je sedež društva, v kraju Freyming-Merlebach, Moselle v Franciji.

Po izseljenskem duhovniku Stanku Grimsu so – zaradi prizadevanj katoliških izseljencev v kraju Freyming-Merlebach (Moselle) – lokalne oblasti po njem poimenoval enega od krajevnih trgov. Na fotografiji je tabla z označbo trga.

UDK 930.253:314.74(=163.6)(94)
Prejeto: 3. 11. 2004

Arhivsko gradivo izseljencev v Avstraliji – neprecenljivi vir za raziskovanje življenja avstralskih Slovencev

BREDA ČEBULJ SAJKO

dr., višja znanstvena sodelavka, zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Izvajanje ciljnoraziskovalnega projekta *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva med Slovenci v avstralski državi Novi Južni Wales konec leta 2002* je obrodilo nepričakovano dobre sadove: kljub izredno slabim obetom pred začetkom terenskega dela, ki so temeljila na dejstvu, da slovenska skupnost v državi NSW v zadnjem desetletju zelo hitro izumira, tako da se izgublja tudi arhivsko gradivo prve generacije po vojni v Avstralijo izseljenih Slovencev. Tako izginjajo tudi neprecenljivi dokazi o slovenski navzočnosti na avstralskih tleh in vlogi Slovencev v avstralski zgodovini. S skupnimi močmi smo z izseljenci v tem delu Avstralije ustanovili Historični arhiv za Slovence v Avstraliji – država NSW. Predhodnik tega arhivskega centra že deluje v Melbournu pri Slovenskem društvu Melbourne, vendar so se Slovenci v NSW odločili ustanoviti geografsko bližji arhiv, v katerem danes prostovoljke/ci zbirajo, evidentirajo in hranijo arhivsko gradivo pod strokovnim vodstvom vodje arhiva, ki je v preteklem letu opravila arhivarski izpit na univerzi v Sydneyju. Prostori HASA so v slovenskem verskem središču v Merrylandsu, današnjem središču slovenskega verskega in kulturnega življenja Slovencev v NSW. Sicer delujeta v Sydneyju še Slovensko društvo Sydney in nekdanji klub Triglav – danes Triglav Panthers. HASA v Sydneyju pokriva tudi arhivsko gradivo slovenskih organizacij v bližnjih krajih Wollongong in Newcastle. Gradivo vseh še delujočih organizacij je že urejeno, v zadnjem času pa so se sodelavci HASA osredotočili še na zbiranje arhivov posameznikov.

Terensko delo med Slovenci v NSW konec leta 2002 je torej pripomoglo k ustanovitvi HASA, s čimer se je odprla resna možnost za ohranjanje izredno pomembne dokumentacije o življenju Slovencev v tem delu sveta.

KLJUČNE BESEDE: Slovenski izseljenci, Avstralija, arhivsko gradivo, izseljenske organizacije, etnična identiteta

ABSTRACT

ARCHIVAL MATERIALS OF IMMIGRANTS IN AUSTRALIA – PRECIOUS SOURCE FOR RESEARCH ON SLOVENE AUSTRALIANS' WAY OF LIFE

Implementation of the goal-oriented research project called *Preservation of Archive, Museum and Library Materials of Slovenes in New South Wales at the end of 2002* was unexpectedly fruitful. Things were looking bad before the start of the fieldwork. In the last decade, the Slovene community in New South Wales has been fading quickly. The process is accompanied by the loss of archival materials of the first generation of post-war emigrants. Priceless evidence of Slovene presence on Australian soil and of the role the Slovenes played in Australian history is thus disappearing as well. For this reason, the Historical Archives for Slovenian Australians in New South Wales (HASA) was established in close cooperation with the emigrants in this part of Australia. The predecessor of this archival centre was already active in Melbourne with the Slovene Society of Melbourne, but the Slovenes in New South Wales wished for an archive that would be geographically closer to them. Volunteers gather, record and keep archival records under the expert supervision of the head of the archives, who passed the archives exam at the University of Sydney last year. The premises of HASA are in the Slovene religious centre in Merrylands, the centre of Slovene religious and cultural life in NSW. There are the Slovene Society of Sydney and the Triglav Club, today known as Triglav Panthers. HASA in Sydney also covers archival materials of Slovene organisations in nearby towns Wollongong and Newcastle. The materials of all active organisations have already been sorted and HASA co-workers have recently focused on collecting archives of individuals.

Field work among Slovenes in NSW at the end of 2002 helped to establish HASA and provided an important opportunity for the preservation of very important documentation on the lives of Slovenes in this part of the world.

KEY WORDS: *Slovene immigrants, Australia, archival materials, immigrant organisations, ethnic identity*

Povsem na kratko:

emigriranje Slovencev v Avstralijo se je v večjem številu pričelo po drugi svetovni vojni: največ se jih je priselilo v petdesetih in šestdesetih letih, v osemdesetih pa je ta proces postopoma usahnil. Večinoma so priseljeni Slovenci prve generacije po izobrazbi nižje ali srednje (predvsem poklicno) izobraženi, večinoma ruralnega izvora, in šele njihovi otroci (večinoma rojeni v Avstraliji) predstavljajo profesionalen intelektualni potencial (to pa je pomembno tudi za ohranjanje arhivskega gradiva). Glede na to, da slovenska skupnost od samega začetka sodi med najmanjše v etnično pisani Avstraliji (ocenjujejo, da je v sedemdesetih letih štela pribl. 25.000 izseljencev,¹ prebivalcev Avstralije pa je bilo tedaj okoli 13 milijonov²), nas opogumlja misel, da je njeno navzočnost na avstralskem kontinentu (če izvzamemo zelo skromno odseljevanje pred drugo svetovno vojno³) možno raziskovati kontinuirano tako rekoč od skorajšnjih začetkov pa do vzpona skupnosti konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih ter do hitrega zmanjševanja od devetdesetih let. Namreč, "ustvarjalci" omenjenega zgodovinskega in migracijskega procesa še živijo in so s svojim arhivskim gradivom, spomini in še zlasti s svojo navzočnostjo v današnji slovensko-avstralski skupnosti izjemen vir podatkov tako za raziskovalce kot za ohranjanje etnične identitete ene izmed več kot stotih etnij, živečih na avstralskem kontinentu. Slovence najdemo po vsej Avstraliji (v Darwinu, Alice Springsu, Mount Isi, Cairnsu, Albouryju, Geelongu itd.), gotovo pa so (v geografskem smislu) najbolj dostopni v večjih središčih avstralskih Slovencev ob obali od Perth, Adelaide, Melbourne, Sydneyja, Brisbana ter v glavnem mestu Canberra.

Kot sodelavka Ciljnoraziskovalnega projekta *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva med slovenskimi izseljenci po svetu* sem se, glede na dejstvo, da sem slovensko populacijo v Avstraliji na podlagi svojega preteklega terenskega dela v tem delu sveta (1981/82, 1984/85, 1990) dokaj dobro poznala, odločila, da vso svojo pozornost usmerim na razmere slovenske

skupnosti v Sydneyju ter bližnjih mestih Newcastle in Wollongong (torej v državi Novi Južni Wales – NSW – New South Wales).

Razlogov za to izbiro je bilo več, prevladovalo pa je dejstvo, da, kot že rečeno, prva generacija povojnih avstralskih Slovencev, ki je bila nekakšen "oblikovalec" slovenstva v Avstraliji, že izumira. Tisti Slovenci, ki so v Avstralijo prišli konec štiridesetih in v začetku petdesetih let in so bili še do "včeraj" gonilna sila vseslovenskega dogajanja v Avstraliji, so ostareli, mnogih ni več med nami. Negativne posledice takšnega stanja so se še zlasti kazale v Sydneyju; tam vse organizirane dejavnosti postopoma zamirajo, podmladka, ki bi nadaljeval tradicijo svojih staršev, pravzaprav ni ali pa so to izključno redki posamezniki. Nakazane predispozicije so se na terenu potrdile še bolj dramatično. Izkazalo se je, da je Sydney z okoliškimi kraji v Avstraliji v resnici najbolj izpostavljen propadanju "slovenstva" in da slovenske organizacije, društva, klubi in ne nazadnje tudi versko središče životarijo. Arhivsko in drugo dokumentarno gradivo je pri tem prepuščeno stihijskemu in naključnemu ljubiteljskemu zbiranju, mnogo pa ga je že propadlo. Po tej plati je bila slovenska skupnost v Melbournu mnogo bolje organizirana, zato tudi zbiranje in shranjevanje arhivskega gradiva ni bilo v tako slabem stanju, kot se je kazalo v Sydneyju. Od tod torej Sydney kot prioritarno mesto mojega terenskega dela.

Ze v pripravi na izvedbo terenskega dela je bilo mnogo komuniciranja s predsedniki ali tajniki Slovenskega društva Sydney, Slovensko-avstralskega kluba Triglav – Panthers, Slovensko-avstralskega kluba Planica Wollongong, Slovenskega društva Tivoli v Newcastleu, s patroma, ki delujeta v slovenskem verskem središču v Merrylandsu (Sydney), posamezniki – po funkciji pomembnejšimi Slovenci v Sydneyju, Wollongongu in Newcastleu. Stike sem poglobljala tudi v obliki obiskov avstralskih Slovencev v domovini. Na obiskih smo večinoma govorili o konkretnih potrebah in nujnosti "reševanja" arhivskega gradiva med Slovenci v NSW.⁴ K uspešno izvedenemu terenskem delu pa je zagotovo pripomoglo tudi medsebojno zaupanje med menoj in izseljenci, ki smo ga ustvarili v več kot dvajset let trajajočem sistematičnem spremljanju njihovega razvoja, razcveta in padca tako posamez-

¹ Jože Prešeren, *Izseljenci v Avstraliji*, Enciklopedija Slovenije IV, Ljubljana 1990, str. 221.

² Jovanka Sečanski-Noussair, *Migracije Jugoslovana u Australiju*, Beograd 1980, str. 1.

³ O tem glej: Breda Čebulj Sajko, *Med srečo in svobodo*, Ljubljana 1992, str. 39-50.

⁴ Obsežno korespondenco hranim v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, mapa CRP 2001–2003.

nikov kot slovenske skupnosti v celoti. Prav zato nisem imela nobenih težav pri pojasnjevanju vzroka svojega že četrtega prihoda v Avstralijo. Zgodilo se je prav nasprotno: pripadniki prvih povojnih generacij so zavedajoč se svoje minljivosti tako rekoč čakali na nekoga iz domovine, ki bi jih nekoliko organiziral in jim dal prave smernice za "gradivo, s katerim ne vedo natančno, kaj bi početi in komu ga zapustiti", kot je dejal eden izmed njih.

Na terenu sem bila torej med 18. novembrom in 9. decembrom 2002, kot že rečeno v Sydneyju, Wollongongu in Newcastleu.

SYDNEY

Podatki o številu Slovencev, ki živijo v Sydneyju, so zastareli in dvoumni glede na generacije (prva, druga), ki so bile upoštevane v štetju leta 1973.⁵ Ocenjujejo, da naj bi tam živel ok. 5000 Slovencev (približno toliko kot v Melbourneu). V resnici pa je zagotovo precej drugače: omenjena številka je po mojih dolgoletnih opazovanjih sodeč po vsej verjetnosti manjša za polovico. Glede na pripovedovanje p. Valerijana Jenka (med Slovenci v Avstraliji je že od začetka šestdesetih let) o tem, koliko Slovencev se zbere ob osrednjih verskih prireditvah okoli božiča in velike noči v verskem središču Merrylands, bi lahko ocenila, da jih pride največ 1000 tistih, ki se prištevajo med Slovence, pripadajo pa različnim generacijam (rojeva se namreč že četrta).

Ocena ohranjenosti arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva:

1. Slovensko društvo Sydney (ustanovljeno leta 1957, društvo ima svojo dvorano in zemljišče)

Arhivsko gradivo obsega društvene dokumente, blagajniška poročila, zapisnike sestankov, občnih zborov, drobni tisk, letake, pisno korespondenco z etničnimi ustanovami v Avstraliji in Slovensko izseljensko matico v Sloveniji, vabila na društvene prireditve, fotodokumentacijo, periodiko (društvene časopise *Novice*, *Avstralski Slovenec*, ki so izhajali občasno). Shranjeno je bilo v razpadajočih kartonastih škatlah v kovinski omari ali na policah v skladišču društva. Gradivo je bilo popolnoma neurejeno in neprimerno arhivirano, neevidentirano, društveni delavci so ga občasno uporabljali za razstave ob obletnicah delovanja društva.

Prostor, v katerem je bilo gradivo, je bil, kot sem omenila, skladišče za hrano in pijačo; temperatura je bila neprimerna, prezračevanja in klimatske naprave ni bilo.

Društvo ima tudi svojo knjižnico (pribl. 900

knjig), knjige pa nimajo evidenčnih števil in niso bibliografsko urejene. Izposoja je izredno redka, novih knjig tako rekoč ne prejemajo, razen če jih kdo podari.

Muzejskih predmetov razen društvenih zastav, simbolov, značk nisem opazila. Nekaj tega gradiva je že nekaj let v društveni vitrini, vse drugo gradivo je razpršeno po omarah v pisarni društva.

V okviru društvenih dejavnosti je najuspešnejša balinarska sekcija; v preteklosti so delovali še: lovska skupina, folklorna skupina, sobotna šola slovenskega jezika in pevski zbor. Najbolj obiskana prireditev – na njej sem bila tudi sama – je božični ples (zbralo se je pribl. 150–200 ljudi). Rednih društvenih dogajanj in prireditev ni več. Nedeljski obiskovalci si kratijo čas z avtomati za igre na srečo.

2. Triglav Club Ltd. – od leta 2002 Panthers Triglav (ustanovljen leta 1973; klub je še pred kratkim imel svojo dvorano in zemljišče, a ga je konec l. 2002 prodal avstralskemu klubu Panthers in obdržal pravico do uporabe prostorov ter plačila letne rente)

Arhivsko gradivo je podobno kot v Slovenskem društvu Sydney (zapisniki sej, občnih zborov, blagajniška poročila, sezname članov itd.), le da je obsežnejše. Bilo je prav tako shranjeno v razpadajočih kartonastih škatlah na neprezačenem in klimatsko neurejenem podstrešju kluba. Decembra 2002, po priključitvi kluba avstralskemu klubu Panthers, so novi solastniki pričeli klubske prostore in zemljišče preurejati. (Dela so se končala maja 2004). Po zagotovilu predsednika kluba ter po pregledu načrtov novih prostorov naj bi Triglav dobil svojo klubsko sobo, v kateri naj bi bil prostor za arhiv in knjižnico (po koncu obnove se to ni zgodilo).

V preteklih letih je imel klub Triglav zelo uspešen moški pevski zbor, dopolnilno šolo slovenskega jezika, balinarsko sekcijo in dve folklorni skupini. Vse razen balinarske sekcije je propadlo.

V letu 2002 se je na prireditvah enkrat na mesec zbralo po 50 Slovencev (večinoma pripadnikov starejše generacije) – kot primer: na božični ples je prišlo pribl. 70 ljudi. Tudi v klubu so številni avtomati za igre na srečo.

Pred preureditvijo prostorov je bila na podstrešju še skromna knjižnica (pribl. 400 knjig), delno evidentirana, vendar brez nadzora in skrbništva. Knjižnica sicer ne deluje, izposoj ni, nove knjige ne prihajajo.

Zaradi načrtovane prenove klubskega prostora nisem mogla priti do "muzejskih" predmetov kluba. Po zagotovilu predsednika so to le klubske zastave, nekaj podarjenih slik iz domovine, pokali balinarske sekcije kluba, obleke za pustovanja.

3. Slovensko versko središče Merrylands

⁵ Štetje je v bistvu približna ocena delegacije Slovenske izseljenske matice, ki je prvič obiskala avstralske Slovence leta 1972. O tem: Mila Šenk, *Slovenci v Avstraliji, Rodna gruda* 20/1973, št. 11, str. 26.

(slovenski duhovniki – frančiškani delujejo v Sydneyju od leta 1950; svoje prostore, tj. cerkev, večjo dvorano, stanovanje za patra, dve manjši enodružinski hiši, imajo od leta 1970)

Čeprav v cerkvi službujeta dva že starejša duhovnika slabega zdravja in brez upanja, da ju bodo zamenjali z mlajšimi iz domovine, je po devetdesetih versko središče prevzelo vodilno vlogo med slovenskimi organizacijami in združenji v Sydneyju, saj tako omenjeno društvo kot klub le občasno prirejata organizirane prireditve, sicer pa se Slovenci pogosteje srečujejo ob sobotnih in nedeljskih mašah ali ostalih verskih praznikih v verskem središču. Tu je tudi središče kulturnega dogajanja (še vedno delujejo igralska skupina, mladinski in mešani pevski zbor, sobotna dopolnilna šola slovenskega jezika – vsaka sekcija ima svoj arhiv; hrani ga vodja pri sebi doma ali v knjižničnih prostorih verskega središča), ki pa vidno in hitro peša, saj zanimanja za tovrstno dejavnost med mladimi skorajda ni.

Arhivsko gradivo obsega: krstne knjige, knjige porok, knjige smrti in pogrebov, zvezke patrovih govorov, njegovih beležk, zvezke z naslovi naročnikov Sv. Rafaela (od leta 1966 dalje izhaja štirikrat na leto), Misli (edini slovenski verski mesečnik, ki nepretrgoma izhaja od leta 1959). Versko središče izdaja tudi Nedeljo (tedenski bilten). Največ je naročnikov Misli (pribl. 2500 po vsej Avstraliji). Obsežna je fototeka, ki pa je le delno tematsko in datumsko urejena. Drugega arhivskega gradiva nisem videla. Našteto gradivo je le delno datumsko urejeno, sicer pa je zloženo na policah v patrovi pisarni.

Knjižnica je urejena in obsega 1667 enot. Knjige redno prihajajo iz domovine, od drugih izseljenskih skupnosti po svetu (še zlasti iz Argentine in ZDA) in v obliki zapuščin izseljencev. Izposoje vodita patra – obstaja zvezek izposoje. Prostor knjižnice je vzorno urejen, knjige hranijo na pomičnih policah. Mnogo je periodike (Misli, Rodna gruda, Izseljenski koledar, argentinsko-slovenska periodika itd.); vsa je evidentirana in urejena po letnikih.

Med "muzejske" predmete sodijo vsi pripomočki, relikvije ipd., ki jih patra uporabljata pri svojem delu. Med pomembnejšimi je treba omeniti ročno izdelane jaslice, našla pa sem tudi kovček, s katerim je pater Valerijan Jenko leta 1963 prišel v Avstralijo.

V prostorih verskega središča so tudi vsi pomembnejši sestanki različnih predstavnikov slovenske skupnosti v Sydneyju. Ena izmed zgolj še formalno delujočih skupnih organizacij je

4. Slovenski šolski odbor za Novi Južni Wales (obstaja od leta 1979; nima svojih prostorov)

Ustanovljen je bil, da bi koordiniral delovanje različnih slovenskih dopolnilnih šol, vendar te danes (razen v Merrylandsu) ne delujejo več. Arhivskega gradiva nisem videla, ker je razpršeno

po domovih nekdanjih učiteljic in učiteljev po Sydneyju. Z njimi sem navezala stike po telefonu in izrazila željo po sodelovanju pri nadaljnjem zbiranju dokumentov za pripravo razstave "Petdeset let slovenstva v Avstraliji", ki jo je v letu 2003 organizirala skupina Slovencev z naslovom Sadovi slovenske dediščine. Po pripovedovanju nekaterih je ohranjenega največ fotografskega gradiva z vsakoletnih maturantskih plesov (od leta 1978 je slovensščina priznana kot maturitetni predmet v srednjih šolah).

Predvidevam, da je večina arhivskega gradiva, povezanega s Slovenskim šolskim odborom v domovini, saj se je v letu 2001 vrnil v Slovenijo mož pokojne dolgoletne predsednice odbora.

5. Arhiv slovenskih radijskih oddaj na SBS (The Special Broadcasting Service – etnične radijske oddaje) v Sydneyju

Arhiv obsega originale ali kopije originalnih posnetkov skoraj vseh slovenskih radijskih oddaj na etničnem radiju, ki so nastajale od leta 1975. Do l. 2000 so oddaje potekale dvakrat na teden, od takrat pa le enkrat na teden; jeseni leta 2004 je bila ukinjena. Natančnega popisa ni, si pa Inštitut za slovensko izseljenstvo prizadeva, da bi to gradivo pridobil.⁶

Leta 2002 je bila večina kaset (predvidevam da pribl. 400) v garaži (danes že nekdanje) glavne urednice radijskih oddaj.

6. Slovenska medijska hiša (prostor Slovenske medijske hiše je v stanovanju vodje)

Zasnove Slovenske medijske hiše so v Melbourneu. V začetku devetdesetih je namreč začel izhajati mesečnik Glas Slovenije. Leta 1996 se je z glavnima urednikoma preselil v Sydney. Poleg mesečnika je leta 1998 nastala prva spletna stran slovenskih izseljencev sploh, imenovana Stičišča; v letih 1999–2001 so bile v soavtorstvu s Florjanom Auserjem (danes edini član medijske hiše), po poklicu fotografom in snemalcem, posnete številne življenjske zgodbe avstralskih Slovencev. Občasno so bile predvajane na etnični televiziji – kanal 31 v Sydneyju. Sele leta 2000 je bila Slovenska medijska hiša uradno ustanovljena. Vse dejavnosti znotraj nje (izdaja Glasa Slovenije, urejanje spletne strani, snemanje življenjskih zgodb, dokumentarcev, raznih društvenih prireditev itd.) vodi Florjan Auser. Njegovo delovanje delno sofinancirata Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu (ministrstvo za zunanje zadeve) in ministrstva za kulturo.

Celotni arhiv Slovenske medijske hiše je vzorno urejen. Vsi videoposnetki so računalniško dokumentirani in ustrezno shranjeni. Vsebina vseh števil Glasa Slovenije (ki od konca leta

⁶ V decembru 2003 smo od povratnika, ki je več let redno snemal oddaje v Sydneyju, dobili prvih 100 kaset; hranimo jih v arhivu inštituta.

2003 izhaja le še v elektronski obliki) je dosegljiva na spletni strani Stičišča.

7. Neformalno obstajata v Sydneyju še dve društvi: Slovensko narodno društvo (ustanovljeno leta 1978) in Slovensko akademsko društvo (ustanovljeno 1980)

Arhivskega gradiva po zagotovitvi obeh kontaktnih oseb skorajda ni. Obstaja le nekaj zapisnikov sej, fotografij z vsakoletnih prireditiv. Ničesar od naštetega nisem videla, ker gradiva niso našli.

Wollongong

Slovensko-avstralski klub Planica (ustanovljeno 1970; ima svojo dvorano, cerkev in zemljišče)

Društvo je nadaljevanje svojega predhodnika Danice, ustanovljenega leta 1959 (arhivskega gradiva mi zaradi pomanjkanja časa ni uspelo pregledati; spravljeno je pri ustanovnih članih Danice). Šteje pribl. 250 članov, to je po pripovedovanju predsednika društva približno tri četrtine današnjega slovenskega prebivalstva v Wollongongu, ki ima sicer pribl. 300.000 prebivalcev.

Arhivsko gradivo je neurejeno shranjeno v posebni sobi brez prezračevanja in je popolnoma zaprašena. Spravljeno je v razpadlih kartonastih škatlah, delno v lesenih omarah delno razvrščeno v plastičnih mapah; delno je tudi datirano.

Vsebina arhivskega gradiva je podobna vsebinam vseh drugih društvenih tovrstnih dokumentov. Nekaj več imajo na Planici videoposnetkov klubskih dogajanj, zanimivo (a žal neurejeno) fotodokumentacijo o dveh kmečkih ohceti (1975, 1978), ki so ju organizirali v Wollongongu.

Knjižnice ni. Muzejski predmeti so pomešani med društveno dokumentacijo: prapor, kovčki, celotna oprema Rib'n'čana.

Newcastle

Avstralsko slovensko društvo Tivoli (nima svojih prostorov)

Klub je bil ustanovljen leta 1958. Ima pribl. 50 članov (to po ustnih informacijah ustreza polovici vseh Slovencev v Newcastlu, ki ima sicer pribl. 300 000 prebivalcev). Od ustanovitve do danes arhivsko gradivo ureja ista oseba, tj. tajnica kluba. Zato je celotna dokumentacija zelo dobro urejena tako po tematskem kot po časovnem merilu. Hrani jo v suhih kletnih prostorih svoje hiše, v posebnih plastičnih škatlah, ki ustrezajo zahtevam arhiviranja. Od leta 1989 tajnica vodi dnevnik društvenega dogajanja. Ker je večina članov starih od 75 do 90 let, so osrednji dogodki pikniki. Urejena je tudi fototeka (po krajih in datumih).

Knjižnica je priročna (revije iz domovine in Avstralije) in urejena. Muzejskih predmetov ni.

Na osnovi izkazanega zanimanja za ohranitev in nadaljnje zbiranje arhivskega gradiva med izseljenci sem po pregledu arhivskega gradiva na opisanih institucijah in pri 15 posameznikih (za katere sem na podlagi svojega predhodnega raziskovanja avstralskih Slovencev vedela, da hranijo pomembno gradivo) pripravila krajše predavanjske. Na njem sem predsednike in vse člane slovenske skupnosti v omenjenih krajih, ki jih je to zanimalo, seznanila z nastalo situacijo in predlagala ustanovitev centralnega arhiva za Slovence v NSW. Tako smo 2. 12. 2002 neformalno ustanovili **Historični arhiv za Slovence v Avstraliji – država NSW (Historical Archive of Slovenian Australians – NSW)**, torej center z imenom, podobnim imenu centra, ki je že obstajal v Melbourneu. Njegovo delo je zelo dobro predstavila vodja Olga Lah na Seminarju za izseljenske arhivarje v maju 2004 v Ljubljani in iz njenega poročila povzemam nekaj bistvenih podatkov⁷:

Formalno je bil HASA ustanovljen 9. 2. 2003. Soustanovitelj je Znanstvenoraziskovalni center SAZU iz Ljubljane. Do slovesne otvoritve 30. 4. 2004 so sodelavci arhiva usposobili in tehnično opremili dva prostora (v okviru verskega središča v Merrylandsu) po vseh zahtevanih merilih za shranjevanje gradiva (kovinske omare in police, klimatska naprava itd.), vodja arhiva pa je uspešno končala enoletni tečaj za arhivarje na sydneyjski univerzi (University of Sydney). V odboru arhiva so predstavniki vseh društev in klubov iz Sydneyja, Wollongonga in Newcastla, verskega središča iz Merrylandsa, uspešno pa sodelujejo tudi s HASA iz Melbournea. Do sedaj so delo HASA – NSW finančno podprli ministrstvo za zunanje zadeve (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu), ministrstvo za kulturo in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, slovenska društva in klubi v NSW ter posamezniki.

Od ustanovitve do otvoritve so sodelavci HASA (vsi prostovoljci) uredili celotno gradivo obeh slovenskih organizacij v Sydneyju in društva v Newcastlu, zbrali nekaj zbirk posameznikov, postavili že omenjeno razstavo in izdali knjigo *Sadovi slovenske dediščine*; knjiga na osnovi zbrane dokumentacije prikazuje petdesetletni razvoj slovenstva v Sydneyju.

Arhivsko gradivo je obdelano na teh kategorijah: splošno, institucije, literarna dela in publikacije, področja delovanja, filmi – videoposnetki – fotografije. V zadnjem času so se v delovanje HASA vključili tudi mlajši člani slovenske skupnosti. HASA – NSW sodeluje tudi z državnim arhivom (National Archive of NSW).

⁷ Olga Lah, Historical Archives for Slovenian Australians – NSW, 5 str., tipkopis (vodja je učiteljica, predstavnica druge generacije).

Ustanovni sestanek Historičnega arhiva za Slovence v Avstraliji – država Novi Južni Wales v slovenskem verskem središču v Merrylandsu. Udeležili so se ga predstavniki vseh še delujočih slovenskih organizacij v Sydneyju, Wollongongu in Newcastleu. (Sydney, 2. 12. 2002, foto: Florjan Auser)

HASA – NSW je bil v okviru CRP-ja predstavljen kot možen model za nastajanje arhivov še v drugih slovenskih izseljenskih središčih po svetu.

Zaključek

Stanje arhivskega gradiva med Slovenci v NSW je bilo pred začetkom CRP-ja in pred začetkom izvajanja terenskega dela v večini primerov v zelo kritičnem stanju. Dejstvo, da starejša generacija (ki je hkrati prva generacija povojnih Slovencev v Avstraliji) umira, društva in klubi postopoma postajajo avstralski, versko središče počasi, a vztrajno izgublja svojo osrednjo vlogo v življenju skupnosti, mediji zaradi preskromnega financiranja propadajo, govori v prid splošnemu utapljanju slovenske kulturne dediščine v avstralskem prostoru, če že ne izumiranju. Le redki posamezniki še vztrajajo pri ohranjanju tistega, kar to skupnost še ohranja slovensko. Zato je toliko pomembnejša ustanovitev arhivskega centra HASA v Sydneyju, v katerem postopoma dobivajo zaupanje tudi najstarejši člani skupnosti. Pomembno je, da je HASA postal nevtralna strokovna institucija brez političnega predznaka in da so tako člani odbora kot darovalci arhivskega gradiva ob zavedanju odločilnih (tako rekoč zadnjih) trenutkov za možnosti ohranitve pomembne dokumentacije, prestopili meje političnih nasprotovanj iz preteklosti in na določen način združili svoje moči

za ohranitev pomembnih dokazov o bivanju in obstoju slovenske skupnosti v Avstraliji.

Kot predstavnica ZRC SAZU v odboru HASA – NSW redno spremljam delo odbora HASA in z zadovoljstvom ugotavljam, da je arhivsko gradivo v zadnjem času začelo naraščati tudi po zaslugi posameznikov, ki s svojimi neprecenljivimi zasebnimi dokumenti bogatijo celostno podobo etnične identitete avstralskih Slovencev.

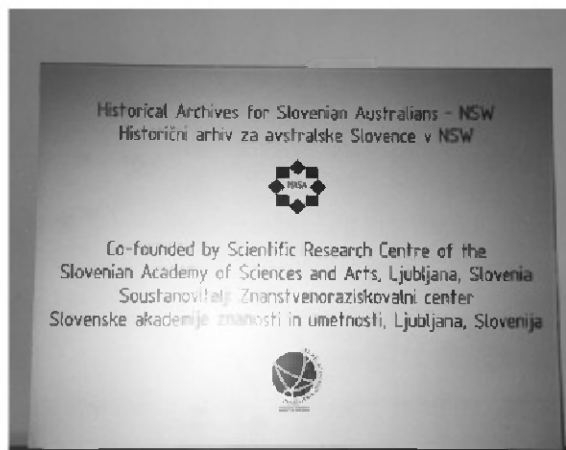

Tabla z napisom, ki jo je za samo uradno otvoritvijo daroval Znanstvenoraziskovalni center SAZU kot soustanovitelj arhivskega centra v Sydneyju (Sydney, 30. 4. 2003, foto: Breda Čebulj Sajko)

UDK 930.253:314.74(=163.6)(450+94)
Prejeto: 3. 11. 2004

Izkušnja ZRS Koper pri izvajanju ciljno-raziskovalnega projekta Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih

ALEKSEJ KALC

univ. dipl. zg., raziskovalec pri Znanstveno-raziskovalnem središču, Univerza na Primorskem,
Garibaldijeva 18, SI-6000 Koper
e-mail: aleks.kalc@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja smernice in obračun dela Znanstveno-raziskovalnega središča Koper (Univerza na Primorskem) na zgoraj navedenem ciljno-raziskovalnem projektu. Izvajanje je potekalo v Avstraliji in Italiji, cilja pa sta bila: 1) evidentiranje in popisovanje dokumentarne dediščine slovenskih institucij in 2) terensko evidentiranje in zbiranje gradiva osebnega značaja ter videozapisovanje ustnih pričevanj. ZRS Koper je izbral tak pristop, upoštevajoč pomembnost osebnega gradiva (korespondence, fotografij, dnevniških zapisov ipd.) in zgodovinskega spomina kot dokumentarne dediščine, ter potrebo, da se tovrstno gradivo, ki največkrat ne najde poti v arhivske ustanove, vsaj delno reši pred izginotjem in pozabo. Pozornost je bila posvečena v večji meri Avstraliji. Delo je potekalo v tesnem sodelovanju s tamkajšnjimi slovenskimi organizacijami ter posamezniki. Na podlagi vprašalnikov je bilo bolj ali manj natančno opisanih 10 arhivov ustanov v državah Viktorija in Queensland. Ugotovljeni so bili stanje, potrebe in perspektive hranjenja kot tudi pogoji za zbiranje in bogatenje dokumentarne dediščine organizacij in posameznikov. V tem smislu izstopajo Historični arhiv Slovencev v Avstraliji (HASA) pri Slovenskem društvu Melbourne, Arhiv slovenskega verskega središča sv. Cirila in Metoda v Melbourneu in Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu. Druge točke projekta se je ZRS Koper lotil predvsem zato, da bi preveril možnosti in preizkusil nekatere metode, ki bi omogočale sistematično zbiranje osebne dokumentacije oziroma zgodovinskega spomina. Opravljen je bil poizkus digitalnega snemanja in katalogizacije gradiva v zasebni lasti za oblikovanje virtualnega arhiva. Z videotehniko je bilo posnetih 12 življenjskih zgodb oziroma pričevanj. Tako organizacijsko kot terensko delo je poleg omenjenih rezultatov navrglo bogate izkušnje in vrsto ugotovitev, koristnih za nadaljnje delo pri ohranjanju dokumentarnih dokazov slovenske prisotnosti po svetu, za strategijo obravnavanja te problematike s strani kulturnih delavcev v izseljenstvu in v matični državi ter za ovrednotenje dediščine v kulturne in znanstvene namene.

KLJUČNE BESEDE: slovenski izseljenci, Avstralija, izseljenski arhivi, izseljenske organizacije, etnična identiteta

ABSTRACT

EXPERIENCE OF SRC KOPER IN IMPLEMENTATION OF GOAL-ORIENTED RESEARCH PROJECT PRESERVATION OF ARCHIVE, MUSEUM AND LIBRARY MATERIALS OF SLOVENE IMMIGRANTS

This paper discusses the guidelines and activities of the Science and Research Centre Koper (SRC, University of Primorska) in the goal-oriented research project. The implementation of our project took place in Australia and Italy, with two objectives: 1) recording and listing the documentary heritage of Slovene institutions and 2) field work in recording and collecting materials of personal nature and video recording of oral testimonies. SRC Koper chose this approach due to the importance of personal materials (correspondence, photographs, diary entries, etc.) and of historical memory as documentary heritage, and the need to at least partly save from disappearance and oblivion the materials that seldom find their way to the archival institutions. Our attention was

mainly focused on Australia where we worked closely with local Slovene organisations and individuals. 10 archives of institutions in Victoria and Queensland were more or less described in detail using surveys. The needs and future perspectives of preservation as well as the conditions for collecting and enriching the documentary heritage of the organisations and individuals were identified. Particularly active in this field are Historical Archives for Slovenian Australians (HASA) with the Slovene Society of Melbourne, Archives of the Slovene Religious Centre of St. Cyril and Method in Melbourne and the Archives for Slovenian Australians in Queensland. SRC Koper started the second part of the project with the aim to test the possibilities and to try out several methods that would enable systematic collecting of personal documentation, i.e. historical memory. A test of digital recording and cataloguing of privately owned materials was made to set up virtual archives. Using video equipment, further 12 life-stories, i.e. testimonies were recorded. Both organisational and in-the-field implementation of the project produced abovementioned results, gave us rich experience and offered a number of conclusions, useful for future work in the preservation of documentary evidence of the Slovene presence around the world, for the strategy used by cultural workers living abroad and by their native country in approaching these issues, and for the evaluation of the heritage for cultural and scientific purposes.

KEY WORDS: *Slovene immigrants, Australia, immigrant archives, immigrant organisations, ethnic identity*

Znanstveno-raziskovalno središče Koper je izvajalo ciljno-raziskovalni projekt Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih v Avstraliji in Italiji. Delo se je osredotočilo bolj na Avstralijo in o tem bo tudi govor. Projekta se je ZRS Koper lotil na podlagi predpostavke, da je izseljevanje na ta kontinent med najmlajšimi množičnimi slovenskimi tokovi in da tvorijo avstralski Slovenci zaradi številčnosti prve generacije izseljencev še vedno "celovito" priseljsko skupnost. Ta značilnost je velikega pomena za ohranjanje, varovanje in vrednotenje dediščine institucionalne narave (društvene, cerkvene ipd.), pa tudi dokumentacije, ki nastaja v življenju vsakega posameznika (osebni dokumenti, fotografije, korespondenca, dnevniški zapisi, dokumentacija o gospodarski, kulturni in drugih dejavnostih) in navadno ne najde poti v arhivske zbirke. Tovrstna dokumentacija se ob odhajanju generacij pogosto izgubi ali uniči, največkrat pa ostaja razpršena po nešteti zasebnih nahajališčih in o njej ni več sledu. Ima pa izredno zgodovinsko vrednost, ker omogoča dojetje drugod nezapisanih subjektivnih in objektivnih platí življenja posameznikov in skupnosti. Zaradi navzočnosti vseh generacij se ponuja še ena pomembna priložnost, in sicer možnost za beleženje zgodovinskega spomina.

ZRS Koper si je zastavil kot cilja: 1) evidentiranje in popisovanje dokumentarne dediščine slovenskih institucij, 2) terensko evidentiranje in zbiranje zasebnega gradiva in "ustvarjanje" dokumentov ustne zgodovine z videozapisovanjem osebnih pričevanj. K delu je pritegnil videodokumentarista Florjana Auserja iz Sydneyja, ki je ustvaril že bogato zbirko videodokumen-

tacije o slovenski prisotnosti v Avstraliji. Ključna pa sta bila sodelovanje in vsestranska pomoč institucij ter številnih posameznikov iz vrst izseljencev.

Delo je bilo zaradi razdalj organizacijsko precej naporno, še prej pa je zahtevalo oblikovanje ustreznega koncepta za obravnavo problematike izseljskega dokumentarnega gradiva glede na to, da "izseljske razmere" v marsičem ne prenesejo načel utečene arhivske prakse. Terensko delo je vključevalo: 1) obisk slovenskih ustanov, poizvedovanje in neposredno seznanjanje z načinom vodenja, varovanja in hranjenja dokumentarnega gradiva, preverjanje stanja, v katerem je gradivo, in možnosti za ustrezno rešitev vprašanja dokumentarne dediščine, vključno z inventariziranjem le-te; 2) poizvedovanje in evidentiranje osebnih (družinskih) arhivov, poizkus digitalne preslikave in urejanja informatiziranega gradiva; 3) snemanje videointervjujev s slovenskimi priseljenci prve, druge in tretje generacije kot poskusno tehnično in metodološko osnovo za sistematično beleženje zgodovinskega spomina in oblikovanje videoarhiva "ustne zgodovine" o slovenski prisotnosti v Avstraliji.

Glede na trajanje projekta, sredstva in kadrovske zmogljivosti za delo na terenu ni bilo mogoče razmišljati o inventarizaciji v pravem pomenu besede. Izkazalo se je, da ima le del ustanov urejene in tudi inventarizirane arhive in da je pri večini dokumentarna dediščina samo pospravljena ali odložena na določenem mestu, pogosto pa raztresena ter bolj ali manj slučajno razmeščena po raznih krajih, delno ali tudi v večji meri izgubljena oziroma uničena. Osnovni cilj je bil potemtakem evidentiranje nahajališč dokumentacije in ugotavljanje njenega stanja. V

ta namen je nastal vprašalnik za popis fondov in opis dokumentacije po osnovnih arhivističnih parametrih, prilagojenih razmeram, tako da bi delo zmogli tudi nestrokovnjaki. Zaradi prizadevnosti in zagnanosti izseljenskih kulturnih delavcev so na tej osnovi nastale splošne evidence in v mnogih primerih zelo podrobni in izčrpni popisi dokumentarnega gradiva teh društev in ustanov (z zvezdico so označeni podrobneje opisani fondi):

Slovensko-avstralsko društvo Canberra

Inštitut za slovenske študije v Viktoriji* (Institute for Slovenian Studies of Victoria Inc., 1976–2003)

Slovenski verski center sv. Cirila in Metoda* (SS Cyril & Methodius Slovenian Mission)

Avstralsko slovensko kulturno društvo "Ivan Cankar" Geelong (Slovenian Association "Ivan Cankar" Geelong)

Slovensko primorsko socialno društvo "Jadran" (Slovenian Australian Social and Sports Club "Jadran" Inc.)

Slovensko društvo "Snežnik" Albury-Wodonga (Slovenian Twin City Club "Snežnik" Albury-Wodonga)

Slovensko društvo Melbourne in Historični arhiv Slovencev v Avstraliji – HASA Melbourne* (Slovenian Association Melbourne Inc.; Historical Archives of Slovenians in Australia – HASA Melbourne)

Slovensko društvo "Planica" (Slovenian Association "Planica" Springvale Inc.)

Slovenski program zasebnega etničnega Radia 3ZZZ v Melbourneu

Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu (ZASQ)*

Kot rečeno, je stanje dokumentarne dediščine pri slovenskih organizacijah v obravnavanem delu Avstralije dokaj raznoliko. Razumevanje problematike in zavest o potrebi po ohranjanju in varovanju zgodovinskega gradiva sta navzoča povsod, skrb in prizadevanja, ki so dediščini namenjeni, pa so zaradi objektivnih in deloma subjektivnih razlogov različni, kakor so različne perspektive bodočega reševanja problematike. V vseh primerih je mogoče trditi, da je skrb za ohranjanje gradiva vidna, vendar je skoraj povsod prevladovalo tako rekoč ustvarjalno društveno delo na kulturnem, družabnem in drugih področjih. Razumljivo je, da so bili to primarni cilji organiziranega združevanja, ki so terjali in še vedno terjajo od skupnosti največ energije. Skrb za dokumentacijo tako ni bila v ospredju, zato se je dokumentarna dediščina dolgo časa le bolj ali manj skrbno odlagala na enem ali več mestih, le izjemoma so jo tudi urejali. Upoštevati je treba, da so na njeno ohranjenost in današnje stanje vplivale selitve društvenih sedežev, da so bile "pisarne" organizacij zaradi objektivnih razlogov na domovih vodstvenih članov, tako da se je gradivo že v fazi nastajanja sedimentiralo na

raznih mestih, nato pa ni bilo združeno in je ostalo razkosano. Veliko je bilo zato izgubljenega, veliko ga ostaja po domovih članov in nekdanjih članov – nekateri od teh so tudi že preminili – delno pa je bilo tudi uničeno. V teh primerih so možnosti, da bi arhivsko gradivo rešili in ohranili, omejene. Ohranjenost dokumentarne dediščine in skrb zanjo največkrat nista oziroma nista bili stvar institucij, temveč sta povezani s prizadevanji in občutljivostjo posameznih oseb, ki so se in se še po lastni volji (in seveda tudi s podporo organizacij) posvečajo zbiranju in hranjenju arhivskega gradiva. Ta prizadevanja in strokovnost arhivistov prideta še posebno do izraza pri urejenosti gradiva, kot se jasno kaže pri Slovenskem društvu Melbourne in njegovem Historičnem arhivu Slovencev v Avstraliji (HASA), Slovenskem verskem centru sv. Cirila in Metoda ter pri Inštitutu za slovenske študije v Viktoriji in Zgodovinskem arhivu Slovencev v Queenslandu – ZASQ. Pri teh insitucijah sta skrb za dediščino in odnos do nje zelo blizu profesionalni ravni. Pri Inštitutu za slovenske študije si že od nastanka prizadevajo za urejeno vodenje in pospravljanje dokumentacije, tako da se tu ne postavlja nobeno od temeljnih vprašanj evidentiranja, ohranjanja in varovanja. Pri Slovenskem društvu Melbourne se je že zgodaj utrdila zavest o pomenu zgodovinske dokumentacije, kar je privedlo celo do ustanovitve Historičnega arhiva, ki zbira širšo dokumentacijo o Slovencih v Avstraliji. S tem delom se sistematično ukvarja cela skupina članic pod vodstvom g. Milene Brgoč. HASA Melbourne si je tako pridobil zaupanje ter podporo društev, tako da mu *de facto* priznavajo vlogo nekakšnega zbirnega dokumentarnega centra in mu predajajo del gradiva, ki pri njih nastaja (v glavnem tiskovine in drug razmnožen material ter fotografije). Ta ustanova sodeluje z uradnimi avstralskimi ustanovami, ki se ukvarjajo z dokumentarno dediščino in knjižnim gradivom. Poskrbela je tudi za zagotovitev trajnega obstoja in varnost zbrane dediščine, tako da jo bo – če HASA in Slovensko društvo Melbourne prenehata delovati – prevzela Državna knjižnica Victorie. Pri Slovenskem verskem središču sv. Cirila in Metoda, kjer vse od prihoda slovenskih misijonarjev nastaja bogata dokumentacija o njihovem delovanju in posredno o zgodovini Slovencev v Avstraliji, je pred leti stekel projekt za ureditev in katalogizacijo te dediščine. Delo še vedno poteka. Specializiranim strokovnjakom (zgodovinarica Veronika Ferfolja in sodelavci) gre zasluga, da je tudi ta arhiv shranjen v namenskih prostorih v Baragovem domu v Kewu, natančno urejen po strokovnih kriterijih. Tudi Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu je po zaslugi g. Cudermana, ki si ga je zamislil in ga od vsega začetka vzdržuje, primerno voden in urejen, kot dokazujejo pridobljeni opisi in kataložni primerki.

Iz odgovorov na vprašalnik oziroma pogovorov s predstavniki preostalih organizaciji izhaja, da kljub težavam pri vzdrževanju dokumentarne dediščine želijo vse ustanove ohraniti obstoječo dokumentacijo v svojih rokah, jo po možnosti (ob primerni strokovni in finančni podpori) združiti na enem mestu ter preprečiti, da bi se porazgubila. Vprašanje, kam z dokumentarno dediščino ob morebitnem prenehanju delovanja ustanove ali združitve z drugimi (avstralskimi) ustanovami, ostaja še odprto.

Kar zadeva osebno dokumentarno dediščino in "zgodovinski spomin" se nam zdi vredno ponovno poudariti, da sta poznavanje neke skupnosti in razumevanje njene zgodovine znotraj časovnega, prostorskega in širšega družbenega konteksta odvisni tudi ali celo predvsem od poznavanja kolektivne in individualne življenjske izkušnje njenih članov. ZRS Koper se je lotil vprašanja dokumentarne dediščine slovenskega izseljenstva tudi zato, da preveri in preizkusi možnosti sistematičnega zbiranja osebne dokumentacije in zgodovinskega spomina. Področji sta med sabo povezani, saj terjata kapilarno terensko raziskovanje in se med seboj dopolnjujeta. Snemanje intervjujev omogoča "odkrievanje" zanimivih in včasih zelo bogatih osebnih ali družinskih arhivov, iskanje in evidentiranje le-teh pa daje priložnost za intervjuvanje njihovih imetnikov ter zbiranje informacij za razumevanje gradiva samega.

Delo je bilo poskusnega značaja, saj pravo raziskovanje terja mnogo časa za poizvedovanje, dogovarjanje z imetniki gradiva oziroma pričevalci, pogosto obiskovanje teh ljudi in tudi študijsko poglobljanje v njihove zgodbe. Naši glavni nameni pa so bili: 1) opozarjati na pomen osebne gradiva in zgodovinskega spomina kot dokumentarnih virov, ki naj bi bili deležni enake skrbi kot zgodovinsko gradivo ustanov; 2) preverjanje možnih rešitev za ohranjanje osebnih arhivov dostopnost le-teh za raziskovalne namene; 3) opraviti serijo videointervjujev in nastaviti nekatere smernice za nadaljnje zapisovanje življenjskih zgodb ter tematskih pričevanj na video.

Fizično gradivo zaradi čustvene navezanost imetniki neradi odstopajo ali izposojajo, zato je oteženo pridobivanje kakovostnih kopij. Glede na to je bil opravljen poizkus digitalnega snemanja gradiva, ki je bilo nato s pomočjo imetnikov vsebinsko opisano in klasificirano. Za katalogizacijo je bil uporabljen preprost komercialni računalniški program, dostopen "povprečnemu" računalniškemu uporabniku, ki omogoča shranjevanje, klasificiranje, opisovanje in konzultacijo tako pisnih in fotografskih dokumentov, kot tudi video in zvočnih posnetkov. Sistem je bil zastavljen kolikor mogoče preprosto, lahko rečemo "amatersko", da bi bil dostopen širšemu krogu ljudi. Za informacijsko obdelavo dokumentarne dediščine so seveda na voljo razvitejši

sistemi, vendar terjajo od uporabnikov visoko stopnjo specializacije in podaljšujejo proces obdelave gradiva. Predstavljeni poizkus pa je imel namen poiskati način, kako spodbuditi imetnike k urejevanju lastnega gradiva (ob tem tudi obujanju in beleženju zgodovinskega spomina) in jih "angažirati", da bi vsak s svojim materialom prispeval k nastajanju velikega virtualnega zgodovinskega arhiva. Poizkus na treh primerih se je dobro obnesel in obrodil tri digitalne arhivske zbirke, opisane po enotnem modelu.

Uspešno se je izkazalo tudi videozapisovanje življenjskih zgodb in tematskih pričevanj, ki je potekalo sproti s preverjanjem stanja družbenih arhivov po ustanovah in obiskovanjem posameznikov – imetnikov družbenega in osebnega dokumentarnega gradiva. Delo je dalo 12 pričevanj, in to tako, da so zastopane prva, druga in tretja generacija izseljencev. Snemanja so bila opravljena s profesionalno opremo in so zato uporabna tako za študijske namene kot tudi za videodokumentarne izdelke. Pogovori so opozorili, da je mnogo tematik in vprašanj vrednih sistematičnega zbiranja ustnih pričevanj ob pomoči tovrstne tehnike.

Izkušnja ciljno-raziskovalnega projekta je izpostavila oziroma potrdila nekatera temeljna vprašanja, ki se postavljajo pri ohranjanju dokumentarne dediščine slovenskega izseljenstva in ki narekujejo razčiščenje marsikatero nejasnosti, potrebno za ustrezne pristope pri tem delu. Kot prvo je pomembno vprašanje opredelitve dokumentarnega gradiva. Kaj je sploh dokumentarna dediščina in kateri dokumentaciji je treba posvetiti pozornost? Organizirano delovanje slovenskih skupnosti je resda pomembno poglavje izseljenske zgodovine. Potemtakem je nedvomno dragoceno vse, kar ga dokumentira. Zgodovina izseljenstva in slovenske prisotnosti v tujini pa se ne omejuje na to. Zato je tudi tipološki spekter dokumentacije veliko širši. Ob arhivih izseljenskih organizacij je za razumevanje slovenske izseljenske problematike nujno upoštevati vsa področja delovanja skupin in posameznikov, njihove individualne in kolektivne življenjske izkušnje. Zato je treba v pojem dokumentarna dediščina zajeti vse, kar lahko pripomore k razbiranju teh aspektov, v prvi vrsti vire zasebnega in osebnega značaja (pisne, fotografske in ustne). Evidentiranje in ohranjanje dediščine ne more biti torej le domena arhivistike in dokumentarnih središč, ampak je stvar sodelovanja med strokami in osebami, ki so zadolžene za shranjevanje virov, in vedami, ki se ukvarjajo z raziskovanjem/preučevanjem izseljenstva. Je tudi stvar sinergije in dopolnjevanj raziskovalnih pristopov in metodologij, značilnih za razne vede, ki se študijsko posvečajo izseljenskim temam. S tem je mišljeno tudi preseganje metodoloških in tematskih zamejevanj, ki se jih rade držijo posamezne vede in izgubljajo priložnost, da bi izkoristile znanja, po-

stopke, izkušnje in dognanja svojih "sosed". Nakazani način dela omogoča vsaj delno rešitev osebne dokumentarne dediščine pred pozabo, zgodovinski spomin pa pred izginotjem. Ohranjanje zgodovinskega spomina je odvisno še posebej od raziskovalnega/študijskega dela, ker pomeni njegovo izvajanje in beleženje soustvarjanje dokumentarnega zapisa (v vsakršni obliki), se pravi soavtorstvo pričevalca in spraševalca.

Drugo vprašanje je, kje, kako in kdo naj hrani dediščino. Začetna dilema je, ali naj dediščina ostane v deželah, v katerih je nastala, ali naj bo zaupana ustanovam v matični domovini. Mnenje o tem ni bilo in tudi ne bo enotno, tako da se je del dediščine prenašal in se še naprej prenaša v Slovenijo in je navadno predan v hrambo specializiranim ustanovam. Razlogi za to izbiro – slišali smo jih tudi med terenskim delom v Avstraliji – so vezani npr. na prepričanje, da bo prej ali slej (beri kmalu, konkretnije z izumrtjem prve generacije izseljencev) avstralske Slovenije konec in da ohranjati dediščino v Avstraliji ni smiselno, ker bi bila pri bodočih generacijah obsojena na pozabo, v matični domovini pa bi obdržala svoj pomen. Zdi pa se nam, da je ta težnja manjšinska in velja bolj za osebno dokumentacijo, medtem ko pri ustanovah – kot jasno kažejo tudi odgovori na vprašanja v navodilih za popisovanje arhivov – in vseh, ki pri njih skrbijo za zgodovinsko dokumentacijo, nedvoumno prevladuje načelo, da sodi dokumentarna dediščina v kraj nastanka in mora tam tudi ostati kot priča slovenske prisotnosti, življenja in dela. S tem načelom se strinjamo tudi mi, ker menimo, da je zgodovina slovenskega izseljinstva sicer del slovenske zgodovine, vendar slovenske zgodovine, ki se je dogajala na tujem kot polnopravna sestavina zgodovine priseljskih dežel. Odnasati zgodovinska pričevanja o slovenski prisotnosti v Avstraliji kot drugod pomeni po našem mnenju iztrgati jih iz družbenega, kulturnega in širšega zgodovinskega konteksta. Gradivo mora pričati o slovenskem prispevku Avstraliji, je del slovenske kulturne dediščine v tamkajšnjem svetu in v okviru tega mora ohranjati svojo najcelovitejšo zgodovinsko vrednost. Zdi se nam tudi, da njegova prisotnost lahko pripomore k ohranjanju vezi prihodnjih generacij z njihovimi slovenskimi koreninami, upoštevajoč značilnosti avstralske multietnične družbe in državne multikulturne politike ter zavedajoč se, da od generacij, rojenih v "novih svetovih" in

"podvrženih" medetničnemu spajanju, ni mogoče pričakovati enakega čutenja in podobnih oblik navezanosti na izvorni narod prednikov, kot jih gojijo izseljenci, ki se kljub daljavi niso nikoli odcepili od njega in so skušali v novem okolju z vsemi močmi reproducirati domač kulturni in čustveni svet. Zato vidimo pravi odnos do ohranjanja dokumentarne dediščine v uveljavljanju tega načela in spodbujanju pobud/delovanja/organizacijskih oblik v korist zbiranja, urejevanja, varovanja in valorizacije gradiva v priseljskih državah. S tem nočemo nasprotovati drugačnim izbiram in prav tako ne selitvi gradiva v staro domovino. Gradivo, o katerem je govor, sodi v območje zasebnega, to pa pomeni, da o njegovi "usodi" odločajo njegovi pravni lastniki, t.j. člani društev in zasebniki, po svoji lastni želji in uvidevnosti. Tudi zato bi bilo preveč optimistično in celo neoportuno ciljati na eno samo obliko zbiranja in hranjenja dokumentarne dediščine, kot bi lahko bila koncentracija v določenih dokumentacijskih centrih (konkretnije v HASA). Čeprav posamezna društva priznavajo HASA njegovo vlogo in z njim sodelujejo, smo pri vseh zaznali željo, da bi, dokler bo mogoče, svoje gradivo hranili sami. Ne smemo pozabiti, da je predajanje tako društvenih kot osebnih arhivov povezano tudi z občutljivim vprašanjem zaupnosti podatkov in jamstev, ki jih lahko zagotovi dokumentacijski center. Spoštovati je treba potemtakem vsako izbiro v želji, da se gradivo na tak ali drugačen način vendarle ohrani.

Ne glede na te probleme se nam zdi v avstralskem primeru vendarle najprimerneje vlagati v krepitev že utečenih dokumentacijskih središč. Tako bi se še boljše usposobila in bi si s strokovnim delom pridobila še večje zaupanje. Na ta način bi lahko uspešno pridobivala predvsem gradivo iz osebnih/družinskih arhivov, kot kažejo izkušnje mnogih podobnih centrov po svetu. Lahko bi se postavila ob bok sorodnim dokumentarnim središčem in s "ponudbo" dokumentacije za znanstvene, divulgativne in razne kulturne namene pritegnila pozornost širšega kroga potencialnih uporabnikov. Nazadnje še vprašanje o namenu te dokumentacije in dostopnosti do nje. Prizadevanja za ohranitev dokumentarne dediščine dobijo pravi smisel, če je dokumentacija na voljo uporabnikom v najrazličnejše namene. Tu se postavljajo problemi "odprtosti" ali "zaprtosti" arhivov, predvsem pa učinkovite valorizacije dediščine.

*Vabilo na praznovanje 40. letnice Društva Slovencev v Parizu,
ki je bila 10. novembra 2001.*

UDK 930.253:314.74(=163.6)(435.91+44)

Prejeto: 3.11. 2004

Kje je arhivsko gradivo izseljenskih društev v Franciji in Luksemburgu?

MARJAN DRNOVŠEK

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Terensko raziskovanje ohranjenosti in odnosa do izseljenskega arhivskega gradiva slovenskih društev (delno tudi knjižnega in muzealskega) v Franciji in Luksemburgu maja 2003 je pokazalo, da je arhivsko gradivo slabo ohranjeno, in da je to posledica pogleda nanj kot na aktualno gradivo in ne kot na del kulturne dediščine priseljenske in izseljenske države. Velik prelom je pomenil razkroj Jugoslavije, saj so mnoga društva "ugasnila" in z njimi tudi njihovo gradivo. Nekatere kategorije društvenega gradiva hranijo upravni ali sodni organi priseljenske države kot dokumentacijo, ki so jo sicer morala društva obvezno pošiljati (statuti, sezname članov, zapisniki občnih zborov, finančna poročila ipd.). Vendar to ne kaže vse društvene dejavnosti. V Franciji postajajo društva vedno bolj francoska, kar ne pomeni, da bodo imela večji posluš za hrambo lastnega arhivskega gradiva. Spreminja se tudi njihova vsebina, saj je od nekdanjih kulturnih, izobraževalnih, socialnih in družabnih funkcij živa le še slednja, z izjemo pevskih zborov pri nekaterih društvih in sicer vedno bolj pojenjajočega pouka slovenskega jezika. Mladine delo v društvih ne zanima. Obstoječe arhivsko gradivo društev in posameznikov bi bilo lahko zbrano v nastajajočem kulturnem centru v Parizu, a je to težko pričakovati, kot tudi sistematično pomoč iz Slovenije pri iskanju, popisovanju in ureditvi ali prenosu gradiva v Slovenijo.

KLJUČNE BESEDE: izseljenci, društva, Francija, Luksemburg, arhivi, izseljenski arhivi, izseljenske organizacije, etnična identeta

ABSTRACT

WHERE ARE THE ARCHIVAL MATERIALS OF THE IMMIGRANT SOCIETIES IN FRANCE AND LUXEMBOURG?

Field research on the preservation and attitude towards the emigrant archival materials of the Slovene societies (partly also library and museum materials) in France and Luxembourg in May 2003 showed that the archival materials are poorly preserved as they are regarded as material of momentary interest and not as a part of the cultural heritage of the emigrant and immigrant country. The disintegration of Yugoslavia was a breaking point, as many societies vanished together with their materials. Some categories of materials are kept by the administrative and judicial organs of the immigrant country, since the societies had to provide some documentation (statutes, member lists, records of general meetings, financial reports, etc.). However, this does not reflect the whole range of a society's activity. In France, societies are becoming increasingly French, but this does not mean that they are willing to preserve even their own archival materials. Their activities are changing as well. Societies that once performed cultural, educational and social functions only support the latter, with the exception of some choirs and quickly fading Slovene language courses. The young show no interest to work in the societies. In view of the preservation of the existing archival materials of societies and individuals, it would be possible to gather the materials in the Cultural centre in Paris, which is soon to be established, but this more of an illusion. Another possibility would be systematic help from Slovenia in searching for, documenting and organising the materials, or sending them to Slovenia.

KEY WORDS: Slovene immigrants, France, Luxembourg, immigrant archives, immigrant organisations, ethnic identity

V okviru projekta "Stanje arhivskega, muzej-skega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih po svetu" je od 16. maja do 29. maja 2003 potekalo terensko delo v Franciji in Luksemburgu. Na podlagi pripravljenosti društev je bilo izvedeno evidentiranje gradiva pri Društvu Slovencev v Parizu, Slovenskem delavskem društvu ATSO (Aumetz), Slovenskem rudarskem, pevskem in podpornem društvu /Société chorale et d'entraide des mineurs d'origine Slovène Jadran (Freyning-Merlebach), Pevskem društvu Triglav (Freyning-Merlebach), Slovenski katoliški misiji/Mission Catholique Slovène (Freyning-Merlebachu), Podpornem društvu sv. Barbare Jeanne d'Arc (Freyning-Merlebach) in Slovenskem kulturnem društvu/Der Slowenische Kulturverein Snežnik (Luksemburg).

Odločitev za Francijo je bila sprejeta zaradi starosti izseljevanja v to državo, saj je potekalo od začetka 20. stoletja (vrh med obema vojnama), in ne nazadnje zaradi šibkejšega priseljevanja v to državo po letu 1945. V obstoječih društvih, klubih in slovensko-francoskih prijateljskih zvezah so večanjeni v glavnem predstavniki druge in tretje generacije, in le v manjšem številu Slovenci, ki so bili rojeni v Sloveniji. Tako se je začetna bojazen, da društva vedno bolj postajajo francoska društva s francoščino kot delovnim jezikom, tudi potrdila na terenu. Posebna pozornost je bila posvečena katoliškim misijam v Franciji, ki povezujejo pastoralno delo s kulturnim ozaveščanjem v slovenskem duhu; to poteka v katoliških društvih, tesno povezanih s cerkvijo. Marsikje na terenu se je pokazalo, da zaradi objektivnih vzrokov ali osebnih in drugih zadržkov nekateri niso bili pripravljeni sodelovati.

Posledica "umiranja", cepljenja ali združevanja društev, izginjanja po razpadu Jugoslavije ipd. je izginotje društvenega arhivskega gradiva. Ker je francoska zakonodaja o društvih zahtevala (in še vedno zahteva) registracijo z natančno določenimi temeljnimi podatki o delovanju društva, so ti shranjeni v upravnih in sodnih državnih ali departmajskih arhivih. Po pripovedovanju so bila vsa izseljenska društva do leta 1983 opredeljena kot tuja društva in so morala večkrat na leto prijavljati prefekturi (oziroma sodišču) vse spremembe statuta, odbora, odbora, predvidev ipd. Po tem letu so bila izenačena s francoskimi društvi tako v pravicah kot dolžnostih. Spremembe sporočajo samo enkrat na leto. Društveni zakoni v Franciji segajo v leti 1901 in 1908. Lokalne oblasti so vršile nadzor nad društvi, kot npr. v departmaju Moselle. Tako danes oddajajo oblastem enkrat na leto naslednje dokumente: 1. seznam dogajanj v tekočem letu (bolj okvirno), 2. seznam članov društvenega odbora, 3. zapisnik občnega (generalnega) zbora društva, 4. seznam navzočih (s podpisi) na občnem zboru, 5. poročilo o delu društva za minulo leto, 6. blagajniško poročilo in 7. seznam vseh članov društva. Seveda je vse gradivo v obveznem državnem jeziku (po gradivu sodeč, ki mi ga je dala v vpogled tajnica Društva prijateljev katoliške misije v Merlebachu).

Projugoslovanska društva so se v obdobju druge Jugoslavije združevala v zveze, npr. v Strasbourgu, Luksemburgu itd.; tam je nastajalo skupno gradivo. Vezi so bile enkrat bolj in drugič manj tesne, saj so se pojavljale napetosti zaradi osebnih nesoglasij, boja za vodstvene funkcije in ne nazadnje težnje po unifikaciji – ta ni priznavala uporabe slovenskega jezika. Kje je to

PRESENCE DES MEMBRES DU COMITE A. T. S. O. AUX REUNIONS MENSUELLES
ANNEE 1998

LISTE DES MEMBRES DU COMITE A. T. S. O.	AGALE 1801	BOUM 2304	BOUM 29/05	BOUM 23/07	BOUM 28/07	BOUM 23/08	BOUM 26/09	BOUM 24/10	BOUM 21/11	BOUM 19/12	BOUM 16/01	BOUM 13/02	BOUM 10/03	BOUM 07/04	BOUM 04/05
CIGALE Elisabeth	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CIGALE Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CIGALE Didier	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
COLJA Adalbert	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
COLJA Emilie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CRAINICH Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
BEREVE Yvette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
BE TOFFOLI Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
GLAVIC Jeanine	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
GLAVIC Louis	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
JAMNIK Gabriel	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
JAMNIK Daniel	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KOCOVSEK Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KOCOVSEK Marie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KUNJ Antoinette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
MARSON Lucien	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
NOBAX Anna	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PARTY Alain	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Andre	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Françoise	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Antoine	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
PISLAR Josette	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
RICCI Stanislas	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Jean-Marie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Patricia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SCHROEDER Cedric	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SODI Helene	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SODI Victor	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
TOLMAJNER Jean	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29 ETES	17	25	22	19	24	20	18	16	14	12	10	8	6	4	2

Moyenne : 19 personnes presentes pour l'annee 1998

gradivo? Zaradi tesne navezanosti na jugoslovanska veleposlaništva in konzulate je verjetno v diplomatskih fondih teh predstavništav ali pa se je izgubilo.

Takoj na začetku naj poudarim ugotovitev, da kljub predhodnim pisnim pojasnjevanjem in vsakokratni ustni razlagi (in ponovni predložitvi pisnih primerkov) marsikdo ni razumel, zakaj se zanimamo za arhivsko gradivo. Vsakdo se je skliceval le na gradivo, ki ga je sam kot predsednik ali tajnik hranil v svojem mandatu. Z gradivom, ki je nastalo predtem, so bile težave; mnogi so ugibali, kdo bi ga lahko imel, drugi so zatrjevali, da ga ni ... in to ne glede na možnost za hrambo (društveni prostori). Razumljiva je (neobvladljiva) razpršenost gradiva pri društvih, ki niso imela svojega "doma" ali "kluba", malo manj pri društvih, ki so imela skupne prostore. Razlage za to stanje so take: predsednik mora imeti pomembne dokumente "pri roki", to je doma, npr. statute ipd., tako tudi računovodja, mnogi so bili kar jezni, češ da je pravzaprav od njihove dobre volje odvisno, ali bo nekaj ohranjeno, saj delajo prostovoljno, za društveno delo žrtvujejo svoj prosti čas itd. Po človeški strani je to razumljivo, za arhivsko gradivo pa škodljivo. Večkrat so mi povedali, da je gradivo odnesel "nekdo", ki je izstopil iz društva in odšel iz njihovega okolja. Nekateri so mi navedli z imeni, drugih ne. Slišati je bilo tudi očitek, da so zbrali gradivo o osamosvajanju Slovenije, ga poslali v Slovenijo, potem pa se je za njim izgubila vsaka sled. Mnogi so na svojo pobudo vodili posebne "kronike"; v njih so dokumentirane (ali tudi ne) fotografije, časopisni izrezki iz slovenskih in lokalnih glasil ipd. Vendar vse za zadnje desetletje ali nekaj let več. Skratka, čutiti je, da nihče doslej ni opozarjal društvnih vodstev na pomen gradiva ali jim kako drugače pomagal z nasveti. Pri nekaterih sem začutil nezaupanje v obliki vprašanja, zakaj nas gradivo sploh zanima, hkrati pa namigovanje na čase kontrole pred letom 1990. Na drugi strani pa so mi nekateri odprli vse prostore, omare in mi dali na vpogled vse gradivo – od kletnih prostorov do podstrešja. Žal je bilo takih manj kot pa ostalih.

Povsod sem povprašal po knjigah. Knjižnice ali manjše zbirke knjig sem našel v Châtillonu (Pariz), ATSO-ju (Aumetz), Jadranu (Freyning-Merlebach), omenjali so mi jo v Luksemburgu, niso pa je pokazali. Ne glede na obsege so mi povsod potrdili bojazen, da knjig ne bere nihče. Tako so večinoma zaklenjene po omarah. Popis knjižnice sem dobil le v Aumetzu.

Le bežno sem evidentiral nearhivsko gradivo, ki sem ga zasledil v društvnih prostorih. Na prvem mestu moram poudariti društvene zastave, saj jih vestno hranijo, navadno predsedniki društva ali zastavonoše na svojih domovih. V Parizu jo na svojem domu hrani sedanja predsednica Društva Slovencev v Parizu (motiv: slovenska

trobojnica z motivom križa, lipovih listov in treh zvezd na ščitni površini na eni in z napisom Društvo Slovencev v Parizu/Association des Slovènes de Paris na drugi strani, pri Jadranu v Merlebachu jo hranil zastavonoša doma (te nisem videl), v Luksemburgu enako (motiv: na vinsko rdeči osnovi napis Slovensko kulturno društvo/Der slowenische Kulturverein Snežnik Luksemburg/Luxembourg na eni strani in na modri osnovi napis Koper/Capodistria s simbolnim soncem na drugi strani). Le v Aumetzu so jo imeli shranjeno v društvnih prostorih. Njihova zastava je obešena na steni pod zaščitnim steklom in izvira iz leta 1926, ko je bilo društvo ustanovljeno. Na njej je napis: Société des Ouvriers Slovènes Aumetz 1926 ... s sliko rudarske družine (mož in žena z otrokom, v ozadju vhod v rudarski rov); v kotih je dopolnjena s podobami rudarskega orodja. Zraven je trak z napisom: "Darilo od slov. Delav. Podp. Društva Edinost, Stiring Wendel, 25. 8. 1929". V Aumetzu hranijo v svojem Domu rudarsko orodje (vrtalne stroje, čelade, svetilke itd.). V Slovenski misiji v Freyning-Merlebachu imajo številne predmete, vezane na versko življenje.

Posebej moram opozoriti na fotografije, ki v društvnih kronikah izpodrivajo pisano besedo. Te so tako dokumentarno kot arhivsko gradivo, pomembne pa so tudi, ker kažejo prostore in predmete, ki so obdajali izseljence.

Del notnega arhiva Slovenskega delavskega društva ATSO, Aumetz (Foto: Matjaž Mauser)

*

Kako izboljšati ohranjanje, popisovanje in hranjenje arhivskega gradiva?

Iz pogovora z veleposlanico Magdaleno Tovornik sem izvedel, da poteka oblikovanje kulturnega sporazuma med Slovenijo in Francijo. Podobno kot ima Francija svoj kulturni center (Charlesa Nodierja) v Ljubljani naj bi imela Slovenija kulturni center v Parizu. Zamišljen je večfunkcionalno in predlagal sem, da bi vanj uvrstili tudi ohranjanje slovenske kulturne dediščine v Franciji, konkretno, da bi se v njem našel vsaj prostor za hranjenje arhivskega gradiva društev in posameznikov, saj je to pomembno za slovensko in hkrati francosko zgodovino. Zadeva je bila posredovana Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu pri ministrstvu Republike Slovenije za zunanje zadeve.

Predlagal sem, da bi med Slovenci v Franciji poiskali tiste, ki jih zanimata zgodovina in arhivsko gradivo. Najlažje bi našli stik z ljudmi oziroma njihovim gradivom ljudje iz kroga izseljencev ali zdomcev. Marsikdaj bi bilo gradivo potrebno le zbrati, ga shraniti pri društvu, urediti in narediti okvirni popis, pristop pa bi bil lahko tudi bolj raziskovalne narave. Zlasti velika neznanka je, kje je starejše gradivo, kaj hranijo oblastni in sodni arhivi ipd.

Nedvomno je od države Slovenije odvisna strateška odločitev: ali bomo že tako redko arhivsko gradivo društev in pomembnih posameznikov ohranili kot del kulturne dediščine, finančno podprli strokovna dela ali pa vse skupaj prepustili zobu časa, ki je že tako dovolj načel ta del kulturne dediščine v Franciji.

Z gospo Antonijo Bernard (INALCO, Pariz) sva se dogovorila, da bo v krogih intelektualcev v Franciji, ki imajo posluš za zgodovino in arhivsko gradivo poskušala dobiti nekoga, ki bi začel tovrstno delo. Odziv je bil takojšen, tako da zanimanje za tovrstno delo je, vendar pa se je pokazala tudi želja, da bi se lotili delovnega programa po strokovni in finančni strani sistematično. Tudi v Slovenski katoliški misiji v Merlebachu so pokazali zanimanje za ureditev gradiva izseljenskega duhovnika Stanka Grimsa. Načeloma niso nasprotovali ideji, da bi med poletnimi počitnicami iz Slovenije prišel človek s potrebnim arhivskim znanjem, da bi uredil gradivo; misija bi poskrbela za logistiko med bivanjem v omenjenem kraju. Mimogrede, Cerkev na Slovenskem je začela prenašati svoje gradivo v Slovenijo. Mislim, da lahko izboljšanje razmer pričakujemo le s konkretnimi akcijami in s pomočjo projektov, ki bi omogočili strokovno obdelavo arhivskega gradiva, npr. Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, ministrstva za kulturo, ministrstva znanost (raziskovalni projekti) in drugih. Strokovno pomoč pa lahko omogočita zlasti

Arhiv Republike Slovenije in ne nazadnje Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Zlasti Arhiv Republike Slovenije bi moral "pogledati" tudi čez državne meje Slovenije in več pozornosti nameniti izseljenskem arhivskemu gradivu, čeprav ga arhivska zakonodaja veže bolj na državni prostor. Evidentiranje za zgodovino pomembnega arhivskega gradiva v tujini še ne pomeni načrtnega dela med ustvarjalci arhivskega gradiva, tj. pri izseljenskih društvih in posameznikih.

Za Francijo se je izkazalo, da pri obiskanih društvih ni človeka, ki bi urejal gradivo po navodilih. Kolikor je gradivo urejeno na še sprejemljiv način (čeprav pri tem niso upoštevana vsa strokovna načela), je to posledica zanimanja posameznih predsednikov ali članov odbora, ki so imeli podobno delovno prakso v poklicu, npr. pri delu v raznih upravah ali finančnih itd. Med njimi so ljudje prve in druge generacije, ki so že v letih in imajo še odnos do slovenskega jezika. Mlajših ne bomo pridobili za to delo. Kljub temu menim, da bi morali sestaviti kratka in preprosta navodila z vzorčnimi primeri tako v slovenskem kot tudi v francoskem in nemškem jeziku. Da ne bi odšla v pozabo, bi jih morali poslati posameznikom, za katere vemo, da imajo posluš tudi za arhivsko gradivo.

Pogosto sem slišal vprašanje, zakaj je sploh potrebno hraniti arhivsko gradivo, češ da društva pošiljajo poročila o delovanju v *Našo luč* ali *Rodno grudo* (danes Slovenija svet), občasno pa ob obletnicah izdajo priložnostne brošure. To je premalo, saj nam ta poročila ničesar ne povedo o organiziranosti, številu in sestavi članov, problemih v društvih itd. Nekaj fotografij v tisku ne morejo nadomestiti večjega števila le-teh v albumih, časopisna poročila, ki so hote ali nehoti prilagojena za javnost, pa ne korespondence. Vendar je med izseljenci ukoreninjena misel, da je tisk dovolj poveden in da ima arhivsko gradivo le aktualno, ne pa zgodovinske vrednosti. Žal.

Konec koncev je skrb za izseljensko arhivsko gradivo namenjena ohranitvi spomina na Slovence v tujini, hkrati pa tudi utrjevanju njihove današnje navzočnosti z željo, da bi bila čim daljša, da bi spodbudili zanimanje potomcev za življenje in delo njihovih prednikov, da bi francoskemu in luksemburškemu okolju pokazali, da so tudi Slovenci in njihovi potomci pripomogli h gospodarskemu in duhovnemu vzponu držav, v katere so prišli kot delovna sila. Zato je potrebno bolj podpreti raziskave migracij tako v Franciji in Luksemburgu kot tudi v Sloveniji. Raziskave naj imajo ciljno publiko tako v Sloveniji (ozaveščanje) kot v priseljenjskih državah (seznanjanje), in to tako izseljencev oziroma zdomcev in njihovih potomcev kot Francozov in Luksemburžanov.

UDK 929 Gruber, G.(497.4+47)

Prejeto: 15. 6. 2004

Gabrijel Gruber med Rusi

STANISLAV JUŽNIČ

dr., Inštitut za matematiko, fiziko in mehaniko, Jadranska 19, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Raziskali smo življenjsko pot in delo našega najbolj znanega jezuita Gabrijela Gruberja. Ob dvestoti obletnici njegove smrti objavljamo do sedaj neznane podrobnosti o njegovem delovanju v Rusiji.

Učitelj Gruber je poučeval matematične vede v Ljubljani, Belorusiji in v Peterburgu. Med njegovimi najpomembnejšimi učenci so bili ob Juriju Vegi še številni ruski umetniki. Pedagog Gruber je organiziral pouk na univerzi v Vilni in vodil peterburški kolegij. Inženir Gruber je prekopal ljubljanski kanal, nadziral polovico vodnih poti v monarhiji, projektiral jadrnice in druge ladje. Arhitekt Gruber je zidal palačo in podrožniško vilo v Ljubljani, zgradbe v Polocku in Peterburgu. Naravoslovec Gruber je raziskoval geologijo in vodne tokove krasa, potrese, magnetizem in optične prevare. Duhovnik Gruber je daroval maše v cerkvi svete Katarine v Peterburgu. Politik Gruber je vodil katoliško stran evropske diplomacije v obdobju prvega konzula Napoleona.

KLJUČNE BESEDE: Ljubljana, Rusija, Belorusija, jezuiti, Gabrijel Gruber

ABSTRACT

GABRIEL GRUBER AMONG RUSSIANS

This paper describes the life and work of Slovenia's best-known Jesuit Gabriel Gruber. Commemorating Gruber on the 200th anniversary of his death, some unknown details of his work in Russia are published for the first time.

Gruber, The Professor, taught Mathematics in Ljubljana, Belarus and St. Petersburg. Among his prominent students were Jurij Vega and several Russian artists. Gruber, The Educator, organised classes at the University of Vilna and presided over the Petersburg collegium. Gruber, The Engineer, designed the famous canal in Ljubljana, supervised half of the waterways constructions in the monarchy and designed sailboats and other ships. Gruber, The Architect, built a palace and a villa near Rožnik in Ljubljana, and several buildings in Polock and St. Petersburg. Gruber, The Natural Historian, researched geology and Karst water currents, earthquakes, magnetism and optical illusions. Gruber, The Priest, held free masses in the church of St. Catherine in St. Petersburg. Gruber, The Politician, led the Catholic side of the European diplomacy in the time of the first consul Napoleon.

KEY WORDS: Ljubljana, Russia, White Russia, Jesuits, Gabriel Gruber

1. Uvod¹

Gabrijel Gruber je bil eden najpomembnejših slovenskih² inženirjev, arhitektov in profesorjev

matematičnih ved. Povzpel se je do generala jezuitskega reda; to pa je bil daleč najvišji položaj med redovniki slovenskega rodu in sploh eden najvišjih slovenskih dosežkov v katoliški hierarhiji. Spomladi 2005 bosta minili dve stoletji od

¹ Za pomoč se zahvaljujem Melonovemu skladu Univerze v Oklahomi, mag. Tanji Žigon, dr. Janezu Šumradi in dr. Lojzetu Kovačiču, S.J.

Beloruska, ruska in poljska imena in priimke navajamo po njihovih pravopisih.

² Gruberjevega nemškega rodu ne navaja nihče, slovenskega pa večina poljskih in nekateri beloruski avtorji: Poplatek, Paszen-

da, 1972, 120; Orlov, 1995; Grzebiem, 1996, 198; Inglot, 1997, 98–99, 256, 287; Inglot, 2002, 357; Orlov, 2002, 332. Gruberjeve slovenske narodnosti ne omenjajo: Gagarin, 1872; Steska, 1905, 41; G., 1905, 215; Rouët de Journal, 1922; SBL, 1925–1932, 1: 268; Moroškin, 1888; Pierling, 1999; Blinova, 2002, 131–132.

tragične Gruberjeve smrti, ki je prekinila njegovo še ne tri leta trajajoče nadvse učinkovito organiziranje jezuitov po vsem svetu. Prav Slovenec Gruber je najbolj zaslužen za neprekinjeno delovanje Družbe Jezusove kljub prepovedi leta 1773. Kako se mu je posrečilo?

2. Pot na vzhod

Kljub znanstvenim in tehničkim uspehom je položaj Gabrijela Gruberja in drugih nekdanjih jezuitov na ljubljanskem liceju postajal v letih pred izbruhom francoske revolucije vse bolj negotov. Zato je Gruber na skrivaj zapustil Ljubljano in sredi januarja 1785 odšel k jezuitom v Belorusijo. Služabniku je naročil, naj kuri v njegovi ljubljanski sobi, češ da bi se rad vrnil na toplo v tisti mrzli zimi. Možakar je dolgo kuril in kuril; dokler ga ni namesto gospodarjeve pohvale presenetilo pismo, da je Gruber odšel v Rusijo in da se ne vrne več v Ljubljano. Gruberjevo imovino so ocenili na 17.798 gld, jo prodali na dražbi in z izkupičkom poravnali dolgove, ki jih je zapustil v Ljubljani.³

Gabrijel Gruber v profilu
(*Crétineau-Joly, 1845, 5: 462*)

³ Juričić, 1990, 54; Steska, 1905, 45–46. Po drugih virih (Serše, 2000, 43; SBL, 1: 268, 3: 216) naj bi Gruber zapustil Ljubljano že leta 1784, po jezuitih (*Historia Annua*; Kopatkin, 1934, 12) pa naj bi odšel januarja 1785, po Steski (1905, 45) pa šele po letu 1787, a to ni verjetno.

Gruber se je najprej ustavil na Dunaju, vendar so domneve, da je tam vstopil med prostozidarje bržkone pretirane. Kandidati za pridružitvev beloruskim jezuitom so se morali najprej javiti ruskemu ambasadorju na dunajskem dvoru Stacklebergu,⁴ da jim je izdal pisma in potne liste za ruskega ambasadorja v Varšavi. Na poti z Dunaja so se za nekaj dni ustavljali v Krakowu.

Tako je Gruber pripotoval v Varšavo z nasprotno smeri kot dve desetletji prej Boškovič. V poljski metropoli je narisal nekaj slik po naročilu Boškovičevega prijatelja, zadnjega poljskega kralja Poniatowskega,⁵ ki se je politično opiral na Moskvo. Leta 1762 je bil grof Poniatowski navzoč ob Boškovičevih astronomskih meritvah v Varšavi.⁶ K dobremu sprejemu Gruberja v Varšavi je pripomogel še Benvenuti,⁷ ki je bil po Boškovičevem priporočilu že desetletje domači vzgojitelj v Varšavi. Boškovičev prijatelj je bil tajnik Poniatowskega Gaetano Ghigiotti; Boškovič ga je leta 1781 nagovarjal, naj poljskega častnega grofa Domenica Spinuccija postavi za papeškega nuncija v Varšavi.

V Varšavi so kandidati za beloruske jezuite stanovali pri pravoslavnem popu Gorodeckem, včasih pa pri nekdanjem rektorju jezuitskega plemiškega varšavskega kolegija, Luskini.⁸ Luskina je ustanovil in urejeval revijo *Gazeta Warszawska* in na njenih straneh uspešno branil politiko beloruskih jezuitov.

Iz Varšave so novi jezuiti potovali v Grodno in od tod v Vilno, pogosto pa kar v Bialystok (Blostok); tam jih je sprejemala kneginja Branicka, sestra kralja Poniatowskega. Sam kralj je imel v svoji kapeli in učilišču zaposlena dva nekdanja jezuita. V Grodnem, že v mejah Belorusije, so bodoči jezuiti stanovali v nekdanjem jezuitskem kolegiju pod pokroviteljstvom Mičinskega. Od tod so potovali v Vilno, nato pa po mostu v Usač, ki je pripadal bogati grofici Žabi, sorodnici grofice Lipske. Dva brata njenega pokojnega moža sta bila jezuita, eden od njiju celo direktor akademije v Vilni.⁹ Po nekajdnevnem počitku v izredno lepem okolju Usača so se bodoči jezuiti odpravili v Polock.¹⁰ Jezuit Keller je v pruskem Wrocławu (Breslau) preverjal vse kandidate, ki so se odpravljali k ruskim jezuitom.¹¹

⁴ Grof Othon-Magnus de Stackleberg (Archetti, 1872, 258).

⁵ Stanislav-Avgust II. Poniatowski (* 1732; kraljeval 1764–1795; † 1795 (Blinova, 2002, 132; G., 1905, 215)).

⁶ Marković, 1969, 625; Tolstoj, 1874, 2: 73.

⁷ Carlo Benvenuti (* 8. 2. 1716 Livorno; SJ 14. 11. 1732; † 12. 12. 1797 Varšava (Grzebien, 1996, 36)).

⁸ Stefan Odrovaž Luskina (poljsko: Łuskina, rusko: Luškin, * 1725; SJ 4. 9. 1742 Vilno; † 1793 (Inglot, 1997, 67)).

⁹ Ignacy Żaba (* 1713; † 1780 (Inglot, 1997, 87)).

¹⁰ Marković, 1969, 912; Moroškin, 1888, 1: 170, 172, 173.

¹¹ Moroškin, 1870, 2: 141.

*Poljski kralj Stanislav-Avgust II. Poniatowski
(1732–1795)*

Po prvi delitvi Poljske 14. 10. 1772 je dotlej poljska Belorusija pripadla Katarini II.¹² Generalni guverner Belorusije je postal jezuitom prijazni vojni minister Černišev.¹³ Guverner Litve Brown je dobil ukaz, naj sprejme vsakega jezuita, ki bi se pojavil na ruskih mejah.¹⁴ Sistrzenczewicz,¹⁵ rektor kolegija v Polocku, se je šel poklonit carici z željo, da na poljskih posestih, zasedenih na novo, ne bi uporabila ukaza Petra Velikega, o izgonu jezuitov iz vseh ruskih dežel; to ni bilo ravno v skladu z njegovo poznejšo politiko do jezuitov.¹⁶

Sistrzenczewicz je služil v Rusiji pol stoletja pod štirimi različnimi vladarji. Bil je rojen v obubožani plemiški litovski kalvinistični družini in je obiskoval šolo v Slucku in bogoslovje v Kaliningradu (Königsberg). Od leta 1748 do 1751 je študiral v Frankfurtu. Nato je potoval v London in Amsterdam, vstopil v litovsko gardo in leta 1761 izstopil kot kapetan. Postal je domači učitelj v družini kneza Radziwilla. Leta 1763 se je spreobrnil; njegovi nasprotniki so radi šepetali, da ga je v naročje rimske matere cerkve bolj kot duhovni klic zvalil obet lepe mladenke. Kakor koli že, sposobni Sistrzenczewicz je urno postal katoliški duhovnik in kanonik v Vilni. Njegov nadrejeni škof v Vilni, knez Massalski (Massaljski) je po prvi delitvi Poljske nekoliko upal, da ga bo Katarina II. izbrala za svojega škofa; ruska vladarica je pač jasno pokazala, da si želi samostojne škofije v svoji državi. Ko je videl, da nima pravih možnosti, je predlagal carici, naj Sistrzenczewicza 22. 11. 1773 imenuje za beloruskega škofa.¹⁷

Katarina II. ni pustila brati papeževega ukaza o prepovedi jezuitov na njenem ozemlju in je tako obdržala beloruske jezuite kot nekakšno Noetovo barko sredi morja preganjanja, ki je preplavilo jezuite po vsem svetu. Podobno je storil Friderik II.¹⁸ v Prusiji, vendar se je jezuitov hitro naveličal; bil je pač nadvse nezadovoljen z njihovo upravo univerze v Wrocławu.

Katarina II. je takoj spoznala pomen jezuitov za izvajanje oblasti v na novo pridobljenih poljskih katoliških deželah. Že 20. 12. 1772 je obvestila nuncijskega Archettija,¹⁹ da je dobila lokacijo za jezuitski noviciat. Leta 1776 je bilo v Belorusiji 145 jezuitov v dvanajstih ustanovah. Leta 1779 so mogilevsko in mstislavsko rezidenco povišali v kolegij. Marca 1779 je Sistrzenczewicz dobil iz Rima polno pooblastilo in carica je končno imela samostojno škofijo. 2. 2. 1780 so v Polocku odprli noviciat kljub papeževemu in sprva še Sistrzenczewiczevemu nasprotovanju.²⁰ Ker je Sistrzenczewicz popustil, ga je carica čez slabi dve leti imenovala za nadškofa; papež Pij VI. pa mu je seveda povzročal težave. Czerniewicz je novico o odprtju noviciata veselo objavil v vseh varšavskih in mnogih zamejskih časopisih. Noviciat je bil seveda prelomni dogodek, saj je jezuitom zagotavljal neprekinjen obstoj. Praga je dala enega novica, Dunaj Nemca in Madžara, leta 1781 pa je prišel še novic iz Rima in naslednje leto iz Bologne. V prvem valu je prišlo osemnajst novicev, med njimi Ruel, Ka-

¹² Katarina II. Aleksejevna, kneginja Sofija Frederika Avgusta Anhalt-Cerbtska (Czerbtskaja, *1729; imperatorica Rusije 1762; † 5. 11. 1796).

¹³ Zaharija grof Černišev (Černičev (Gagarin, 1872, XXIV)).

¹⁴ Andrejev, 1998, 261; Gagarin, 1872, 11.

¹⁵ Poljsko: Stanislav Jan Sistrzenczewicz-Bohusz, rusko: Sestrenczevič (* 3. 9. 1731; † 1. 12. 1826).

¹⁶ Rule, 1853, 314.

¹⁷ Tolstoj, 1863, 1: 331–335.

¹⁸ Friderik II. Veliki (* 1712; kralj 1749; † 1786).

¹⁹ Giovanni Andrea Archetti (* 11. 9. 1731 Brescia; † 4. 11. 1805 Ascoli (Inglot, 1997, 69)).

²⁰ Blinova, 2002, 127; Gagarin, 1872, 61; Inglot, 1997, 73, 86; Noviciata niso odprli v Mogilevu leta 1779 (Kopatkin, 1934, 12).

minski in Skokowski; pozneje je število novicev naraslo na trideset.²¹

Katarina II. je brez uspeha prosila papeža Pija VI.²² za priznanje njenega pokroviteljstva nad Družbo. Vendar papež njene prošnje ni izrecno zavrnil. Tako je breg Dvine s Polockom zamenjal breg Tibere z Rimom. Jezuiti so preživeli pod okriljem pravoslavne imperatorke. Katarina II. si je s pomočjo jezuitov podredila katoliško cerkev v Rusiji, zato jim je morala deliti različne milosti; jezuitu Katebringu je podelila celo 300 rubljev pokojnine.²³

Maja 1780 se je Katarina II. odpravila v Mogilev na srečanje z Jožefom II., obenem pa si je hotela ogledati na novo pridobljene poljske dežele. 20. 6. 1780 so jo sprejeli jezuiti na katoliški maši, ob koncu pa ji je rektor Czerniewicz²⁴ recital v latinščini; stihe so poslali Sobolewskemu²⁵ v Rim in jih verjetno natisnili v Mogilevu. V jezuitskem samostanu so ji želeli pokazati dosežke dijakov v različnih znanostih, vendar si je zaradi pomanjkanja časa ogledala le Gruberjeve gradbene načrte. Mesec dni pozneje, dne 29. 7. 1780, je Karl Korycki²⁶ opisal obisk carice in poslal zahvalno pismo Gruberju v Ljubljano za okraske in iluminacije, ki so jih po njegovih risbah in nasvetih razstavili v Polocku. Vsa Evropa je zvedela za jezuitske uspehe v Belorusiji;²⁷ to pa je bilo seveda nerodno za Gruberjevo službovanje v Ljubljani; družnje nekdanjih jezuitov je bilo namreč v habsburški monarhiji prepovedano.

28. 1. 1782 je Katarina II. imenovala Sestrzencewicza za nadškofa s sedežem v Mogilevu; njegov pomočnik je postal jezuit Benislawski.²⁸ Sestrzencewicze je že leta 1780 predstavil Benislawskega Potjomkinu kot enega najboljših duhovnikov v svoji škofiji; pozneje je Benislawski spremljal Gruberja na njegovem prvem sprejemu v Zimskem dvorcu. Czerniewicz se je nerodno odvisnosti od sovražnega Sestrzencewicza rešil ob opori caričinega ljubimca Potjomkina,²⁹ ki je Katarinino naklonjenost podedoval po nekoliko

starejšem poljskem kralju. Sloviti maršal Potjomkin, ki si ga je zgodovina zapomnila predvsem po domnevnih kulisah, ki naj bi skrivale podrtije v vaseh, je 6. 7. 1782 omogočil ukaz o volitvah jezuitskega generalnega vikarja. Jezuiti so Potjomkina pridobili na svojo stran s pomočjo njegovih poljskih katoliških sorodnikov; tako je imel jezuite še raje kot carica sama. Gotovo je jezuite tako vneto podpiral predvsem kot sovražnik Sestrzencewicza. Ukaz za volitve je 31. 7. 1782 izdal še grof Černišev; jezuiti so Sestrzencewiczevo nasprotovanje zvito izigrali s širjenjem novice, da nameravajo izbrati prav njega.³⁰

Na prvi generalni kongregaciji v Polocku 17. 10. in 18. 10. 1782 je trideset vzhodno beloruskih delegatov Družbe Jezusove za generalnega vikarja izbralo Czerniewiczza, njegovi pomočniki pa so postali Lenkiewicz, Lupka, Ljubovici in Klonovski. Za tajnika so izbrali Ragetija; pomemben položaj provinciala in rektorja v Orschi pa je dobil Kareu. K. Koricki je predložil novi naziv Societatis Jesu in Alba Russia. Kongregacija je obiskal sam Potjomkin in tako volitvam dal še posebno veljavo. Czerniewicz je postal prvi uradno izvoljeni vodja jezuitov po Riccijevi smrti leta 1775, vendar mu je bil Sestrzencewicze formalno nadrejen, čeprav ni bil jezuit. 1. 3. 1783 je Benislawski odpotoval v Rim; tam ga je papež dvakrat sprejel po posredovanju ruskega agenta v Rimu Santinija.³¹

18. 1. 1784 je legat Archetti nastavil Sestrzencewicza v njegovi nadškofiji. Sestrzencewicze je brez uspeha nagovarjal carico naj jezuitom prepove kute in jih tako postopoma loči od njihove tradicije. Sestrzencewicze je skušal napraviti rusko katoliško cerkev enakopravno pravoslavni. Gruber je 11./23. 11. 1800 pisal Mariottiju, da hoče Sestrzencewicze postati papež vseh ruskih katolikov. Štirideset dni pozneje je Sestrzencewicze pripisal še ločevanje od Rima; pri tem je kot izkušen diplomat seveda nekoliko pretiraval. Podobne trditve je ponovil v pismu Conslaviju aprila 1801.³²

Sestrzencewicze sta pomagala grof Teodor Vasiljevič Rastopčin in nuncij v Varšavi, Archetti. Archetti je v Varšavi zamenjal Garampija, ki je odšel aprila 1776 na Dunaj. 26. 4. 1783 je papež predstavil Archetija Katarini II. kot novega nuncija v Peterburgu; tam ga je po policijskem izgonu iz Polocka junija 1784 naslednje leto zamenjal jezuitom bolj naklonjeni Litta.³³ Leta 1784 je Archetti postal kardinal, leta 1795 pa nadškof v Ascoliji. Nagovarjal je beloruske je-

²¹ Archetti, 1872, IX; Moroškin, 1888, 1: 144, 174; Gagarin, 1872, 63.

²² Pij VI. (* 1717; 1775 papež; † 1799).

²³ Moroškin, 1888, 1: 75, 114–115.

²⁴ Poljsko: Stanislaw Czerniewicz, rusko: Stanislav Černevič (* 15. 8. 1728 Szlamowie pri Kownu; SJ 16. 8. 1743 Vilna; † 7. 7. 1785 Stajkach (Ctajkah) pri Polocku (Grzebien, 1996, 111; Moroškin, 1888, 1: 221)).

²⁵ Kazimierz Sobolewski (* 4. 3. 1719 Podlasie; SJ 2. 9. 1736 Vilna; † 24. 9. 1791 Varšava (Inglot, 1997, 67)).

²⁶ Poljsko: Karol Florian Korycki, rusko: Karel Koricki (3. 11. 1702 Dzitrykach; SJ 29. 6. 1717 Vilna; † 10. 12. 1789 Rim).

²⁷ Blinova, 2002, 127–128.

²⁸ Poljsko: Jan Benislawski, rusko: Benislavski (* 16. 7. 1735 Zozuli v Inflantach; SJ 20. 10. 1757 Vilna; † 25. 3. 1812 Zozuli (Grzebien, 1996, 35; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 69; Blinova, 2002, 129)).

²⁹ Knez Grigorij Aleksandovič Potjomkin (Potemkin, * 1739; † 16. 10. 1791 (Moroškin, 1888, 1: 234; Gagarin, 1872, 90)).

³⁰ Moroškin, 1888, 1: 139, 184, 188, 192, 208.

³¹ Blinova, 2002, 129–130; Moroškin, 1888, 1: 194; Gagarin, 1872, 169.

³² Pierling, 1896, 4: 305–307, 340.

³³ Lorenzo Litta, viskont Arese Pasalelli (* 23. 2. 1756 Milano; kardinal 23. 2. 1801; † 1. 5. 1820 Monte Flavio v Sabini (Inglot, 1997, 136–137)).

zuite k izstopu iz domnevno nezakonite Družbe; njegovo delovanje je Benislavski onemogočil le z velikimi težavami.

Hallerstein in številni drugi pekinški jezuiti so bili člani peterburške akademije; beloruski jezuiti so po pekinških izkušnjah domnevali, da name-rava carica tudi njih uporabiti za "civiliziranje" Sibirije, podobno kot so zahodnjaki uporabljali jezuite na Daljnem vzhodu in v Ameriki. Predlog je leta 1802 podprl novi minister za notranje zadeve Kočubej,³⁴ ki je vodil rusko notranjo politiko do leta 1807. Vendar je Katarina II. jezuitom raje zaupala domačo katoliško politiko ter vodenje tovarn in šol, ker bi sicer morala zaposliti tuje strokovnjake.³⁵

Novi provincial Kareu je z dvema drugima jezuitoma obiskal prestolnico; tam se je mudil kar cel mesec. Obiskoval je akademike, med njimi že povsem oslepelega Eulerja,³⁶ čigar dom je bil središče peterburškega družabnega življenja že od njegove vrnitve iz Berlina leta 1766.³⁷ S temi družabnimi srečanji je Kareu utemeljil poznejše Gruberjeve uspehe v prestolnici.

Čeprav je Katarina podpirala jezuite, je dala aretirati jezuita Zanoviča, pri katerem so našli veliko ponarejenega denarja. Leta 1784 je v časopisu *Pribavlenije k Moskovskim vedomostjam* moskovskega izdajatelja Novikova³⁸ izšel nepodpisan protijeziuitski spis *Istoria ordena jezuitov*. Katarina II. je 23. 9. 1784 ostro pisala višjemu policijskemu mojstru Arharoku v Moskvo, naj prepreči takšno izigravanje njene podpore Družbi. Policija je prepovedala to in podobne objave in uničila vse izvode revije.³⁹ Novikov je bil utemeljitelj tiskanja knjig v Rusiji. Kot blagajnik si je brez uspeha prizadeval prepričati prestolonaslednika Pavla, naj postane veliki mojster moskovske znanstveno usmerjene prostozidarske lože *Garmonija* (Harmonija). Od leta 1783 je imel Novikov stike s Schwarzem; le-ta je bil v Berlinu imenovan veliki direktor rožnih križarjev (rozenkrajcerjev). Zaradi vpletenosti svojega sina in domnevnih oddaljevanj od pravoslavja je Katarina II. s trdo roko uničila temelje rožnih križarjev v svoji državi.⁴⁰

3. V Mogilevu

Beloruska jezuitska provinca je imela v Gru-

berjevi dobi štiri kolegije (Polock, Dyneburg, Vitebsk, Orša (Orsza, Orcha)), dve rezidenči (Mogilev, Mstislav (Mscislaw, Mścisław)), dvanajst misijonskih domov in nad dvesto jezuitov. Leta 1796 so imeli v provinci 101.092 vernikov.⁴¹

*Preglednica 1: Kolegiji, rezidence in noviciati v Belorusiji*⁴²

Dyneburg	kolegij 1773–1811, noviciat 1803–1811
Mogilev	rezidenca 1773–1778, kolegij 1779–1820
Mstislav	rezidenca 1773–1778, kolegij 1779–1820
Orša	kolegij 1773–1820
Peterburg	kolegij 1800–1815
Polock	kolegij 1773–1820, noviciat 1780–1803
Romanow	rezidenca 1811–1817, kolegij 1817–1820
Užwald	rezidenca 1813–1817, kolegij 1817–1820, noviciat 1811–1820
Vitebsk	kolegij 1773–1780
Kraslaw	rezidenca 1811–1814
Pusza	rezidenca 1811–1820, noviciat 1811–1819
Riga	rezidenca 1804–1820

V Belorusiji je Gruber znova vstopil v jezuitski red,⁴³ kot so zahtevali tedanji predpisi. V Mogilevu⁴⁴ ob Dnjepru 150 km vzhodno od Minska je postal leta 1785/86 profesor mehanike. Od leta 1772 do 1786 je bil Wichert⁴⁵ superior v Mogilevu, od leta 1786 do smrti pa je bil rektor Gieryk.⁴⁶ Pod njunim vodstvom je Gruber od blizu spoznaval beloruske razmere.

Na današnji Gledališki ploščadi v Mogilevu so imeli jezuiti cerkev sv. Ksaverja s tremi zvoniki in ob njej še dvonadstropni kolegij. Kapelica sv. Ksaverja iz leta 1684 je bila tri leta pozneje predelana v cerkev, leta 1779 pa je mogilevska rezidenca prerasla v kolegij. Med Gruberjevim bivanjem v Mogilevu so v letih 1786 in 1788 v cerkvi postavili nov oltar. Cerkev je bila po izgonu jezuitov leta 1833 spremenjena v pravoslavno cerkev sv. Vstajenja. Danes je na kraju cerkve park pred vhodom v nekdanji jezuitski kolegij. Kolegij so pozneje preuredili v muzej dekabristov in nato v sodobni etnografski muzej s središčem gledališke in glasbene dejavnosti v Mogilevu.

³⁴ Knez Viktor Pavlovič Kočubej (Kocubei, * 1768; † 1834), ambasador v Carigradu 1793–1798, vicekancler 1798 (De Mais-tre, 1995, 44)).

³⁵ Moroškin, 1888, 1: 86, 94, 98, 126, 194, 212, 360, 362; Archetti, 1872, IX, 9, 99, 200, 216; Tolstoj, 1874, 2: 91; Ingot, 1997, 69.

³⁶ Leonhard Euler (* 15. 4. 1707 Basel; † 18. 9. 1783 Peterburg).

³⁷ Moroškin, 1888, 220; Dulac, 2000, 221, 261.

³⁸ Nikolaj Ivanovič Novikov (* 1744; † 1818).

³⁹ Andrejev, 1998, 96; Mihnevič, 1955, 300–301.

⁴⁰ Ryu, 1973, 198, 204, 206, 212–213, 232.

⁴¹ Grzebien, 1996, 542.

⁴² Grzebien, 1996, 543.

⁴³ Blinova, 2002, 132.

⁴⁴ Magilėy, Mohylew, Mohylów, Mohilovia.

⁴⁵ Hieronim Wichert (* 28. 11 1720 Belorusija; 14. 8. 1751 Vilna; † 7. 9. 1816 Orša (Grzebien, 1996, 731)).

⁴⁶ Kajetan Gieryk (Gerigk, * 3. 12. 1744 Warmi; SJ 28. 8. 1763 Vilna; † 2. 2. 1793 Ciepłe (Grzebien, 1996, 180, 435)).

4. Polock

4.1. Prvi jezuiti

Po enoletnem postanku v Mogilevu se je Gruber preselil v glavno jezuitsko središče Polock. Prvi jezuiti so prišli v Polock (Połock, Polotsk) ob reki Dvini na sever Belorusije leta 1579; tam jim je litovski veliki knez Stefan Batori⁴⁷ podaril dvorec. Čez dve leti so začeli poučevati; knez jim je dal Spaso-Efrosinevski samostan in zanje 20. 1. 1582 ustanovil kolegij. Leta 1581 je bil jezuit Poscevin izbran za mirovnega posrednika med Batorijem in Ivanom II.,⁴⁸ pri katerem je bil tisto leto na obisku kranjski dunajski diplomat Kobencl.⁴⁹ Za svojega namestnika v stikih z Rusi si je Kobencl po vrnitvi domov izbral Stanislava Warszewickega, rektorja jezuitskega kolegija v Vilni.⁵⁰ Tako so jezuiti v teh krajih razvili bogato diplomatsko tradicijo že pred Gruberjevim nastopom.

Po inventarju leta 1623 je imel jezuitski kolegij v Polocku 522 tlačanskih domačij in 110 ograjenih domov. Polovica kmetov je imela po 21 ha zemlje. Pozneje so imeli beloruski jezuiti na svojih posestih nad 15.000 duš. Samo v Polocku so imeli v lasti kar 423 domov. Leta 1816 so imeli jezuiti v Polocku 174.418 rubljev dohodkov v nakazilih; leta 1820 je zanje delalo 6279 moških in 5777 žensk.⁵¹ V Polocku je leta 1818 živelo 171 duhovnikov, 2178 kmetov, devet ciganov in 2588 Židov;⁵² to je bilo trgovsko naselje z več kot pol židovskih prebivalcev. Stoletja poprej je imel Polock celo sto tisoč prebivalcev. Skupno je bilo v beloruski provinci leta 1786 174 jezuitov, leta 1817 pa že 337.⁵³

Od leta 1738 do leta 1745 so znotraj jezuitskega kolegija v Polocku zgradili cerkev sv. Šefana. V glavni jezuitski cerkvi sv. Petra in Pavla, najstarejši v starem mestu, je od leta 1770 do leta 1772 maševal Szymon Czechowicz, od leta 1783 do leta 1790 Jakob Grym, nato do leta 1806 in od 1810. do 1820. Jan Wogt, od leta 1784 do leta 1800 naš Gruber, leta 1783 in 1784 Franciszek Przynski ter od 1788. do 1803. Stürmer.⁵⁴ Jezuiti so leta 1679 zgradili še cerkev sv. Frančiška Ksaverja in jo leta 1754 obnovili; v obdobju moskovske okupacije leta 1655 pa so

postavili cerkev sv. Križa.⁵⁵ V Polocku in okolici so jezuiti upravljali še cerkve Šalilovska, Utužiska, Rossonska in Trodcivicka.⁵⁶

Od leta 1749 do 1752 je na kolegiju v Polocku poznejši sloviti astronom in vilenski profesor Poczobut učil sintakso ter obenem študiral filozofijo.⁵⁷ Pri kolegiju so imeli konvikt za sinove bogatih družin; tam so poučevali enake predmete, vendar z boljšimi profesorji in brez strogih omejitev.

Med beloruske jezuite je z velikim bleskom nenadoma prijadral ameriški milijonar Ignacio Tenorio de Carwail.⁵⁸ Doma je bil iz bajeslovnege Popayána v kolumbijski pokrajini v dolini reke Cauca; tam so jezuiti leta 1640 ustanovili najpomembnejši kolegij med Bogoto in Quitom ter gospodarili s sladkorjem, govedom in rudniki. Ignaciev ded je bil višji konjeniški oficir, priseljen iz Havane; oče José je bil član Popayánske mestne hunte in je zaradi te visoke funkcije lahko le posredno sodeloval pri nakupu šestih nekdanjih jezuitskih sužnjev.⁵⁹

Ignacio Tenorio se je šolal pri jezuitih; po izgonu jezuitov iz španskih posesti julija 1767 je odšel v Quito in tam študiral osem let. Leta 1777 je odšel v Limo; zaradi črne brade so ga po domače klicali kar Mojzes. Leta 1780 se je v pristanišču El Callao vkrcal na brigantino, ki je bila namenjena v Španijo; vendar se je izkrcal kar v Lizboni. Leta 1782 je razočaran nad Madridom odpotoval prek Francije, Dunkerqua, Pomorjanskega in Gdanska v Polock; tam je pozimi 1782/83 podaril jezuitom svoje bogastvo, nekaj mesecev po Czerniewiczzevi izvolitvi. Nastanil se je v Peterburgu in hodil na sprejeme k carici Katarini II. 1. 8. 1788, v dobi prvih Gruberjevih političnih uspehov, je odjadral nazaj na novo celino. Po številnih dogodivščinah se je 23. 6. 1796 vrnil v Popayán; tam je prej leta 1788 sloviti Humboldt meril povezave med potresi, magnetizmom in svetlobnimi pojavi.⁶⁰ Leta 1810 je Tenorio odpotoval v Quito in pomagal svojemu nečaku Camilu Torresu,⁶¹ sodelavcu slovitega Bolívarja.⁶² Tenorio je končno zapustil družino in položaj ter odpotoval v Mehiko. V Guadalajari je leta 1815 oblekel frančiškansko kuto in odšel v kalifornijski frančiškanski samostan.

Leta 1780 je Polock postal središče jezuitov,

47 Stefan Batori (* 27. 11. 1533 Somlyó (Simleu); † 12. 12. Grodnie).

48 Ivan II. Grozni (* 1530, car 1547; † 1584).

49 Janez Kobencl (Ivan Cobenzl, † 16. 8. 1594 Regensburg).

50 Pierling, 1896, 1: 406.

51 Grzebien, 1996, 524; G., 1905, 9, 12.

52 Orlov, 1995, 345, 347, 349, 351, 366, 375; Orlov, 2002, 193, 275, 331; Blinova, 2002, 55.

53 Andrejev, 1998, 100.

54 Jan Stürmer (* 12. 7. 1758; SJ 3. 11. 1786 Polock; † 1815 Polock).

55 Grzebien, 1996, 525.

56 Moroškin, 1888, 1: 56.

57 Szybiak, 1995, 24.

58 Ignacio Tenorio de Carwail (* 27. 4. 1752 Popayán; SJ; † 1850 Ciudad de México). Moroškin, 1888, 1: 197–198; Merkwürdige Nachrichten, 1783, 352; Gagarin, 1872, 69.

59 Mendelson, 1978, XIV, 287, 419.

60 Humboldt, 1970, 1: 521.

61 Camilo Torres Tenorio (* 22. 11. 1766 Popayán; † 1816).

62 Simon Bolívar (* 24. 7. 1783 Caracas; † 17. 12. 1830 San Pedro Alejandrino).

zato ga je že aprila obiskala Katarina II.⁶³ Pri pouku matematike po Evklidu so jezuiti v Polocku uporabljali učbenik jezuita Tylkowskega, ki je prav tako objavil priročnik filozofije. Za pouk filozofije so uporabljali delo Morawskega o Aristotelu, Tomažu Akvinskem in Suarezu.⁶⁴ Za pouk algebre so leta 1802 v Polocku uporabljali svojo izdajo Lacaillevega učbenika, objavljeno v Vilni.

Po programu iz leta 1796 so v pološkem kolegiju poučevali algebro, teorijsko in praktično mehaniko, hidravliko, civilno in vojaško arhitekturo, balistiko, pirotehniko ter obrti. Pri filozofiji so med bolj matematičnimi vedami predavali kozmologijo, astronomijo, eksperimentalno fiziko, optiko, višjo matematiko in etiologijo kot nauk o virih oziroma okoliščinah bolezni. Rektor in poznejši general Lenkiewicz je z Gruberjevo pomočjo dopolnil pološko knjižnico. Obok knjižnice z risbami o sv. Ignaciju je po Gruberjevih navodilih leta 1787/88 izdelal Stürmer, ki je bil od leta 1786 do leta 1805 ter od 1813. do 1815. rezbar v Polocku. Za jezuitske klerike so od leta 1764 do leta 1773 ter od 1782. do 1820. v Polocku predavali filozofijo. Imeli so dve dijaški semenišči; semenišče za ubožnejše študente so imenovali "drugo". Leta 1641 so ustanovili lekarno in njeno delo obnovili leta 1717. Od leta 1784 do leta 1788 jo je vodil Pader, nato Karol Christan do leta 1801, vmes od leta 1793 do leta 1811 pa Ignacy Vögelin.⁶⁵

4.2. Gruber v Polocku

Gruber je v Polocku postavil fizikalno-matematični muzej, kemijski laboratorij, knjižnico, galerijo slik in gledališko dvorano z bogatim okrasjem, ki jo je sam okrasil s freskami. Leta 1788 je načrtoval in gradil jezuitski kolegij v Polocku; stavbne projekte hranijo danes v Krakowu.

Od leta 1786 do leta 1800 je bil Gruber profesor matematike, fizike in arhitekture v Polocku, obenem pa je poučeval risanje in mehaniko. Leta 1799/1800 in 1800/01 je predaval eksperimentalno fiziko.⁶⁶ V zadnjih dveh letnikih retorike nižjih šol je v Polocku učil vojno in civilno arhitekturo, balistiko in pirotehniko. V Rusiji je bil sploh prvi predavatelj arhitekture; poučeval jo je še na kolegijih v Mstislavu (1787), Mogilevu (1789) in Vitebsku (1789). Leta 1799 je v Polocku organiziral pouk skupine bodočih zelo uspešnih profesorjev arhitekture, med njimi Citroviča⁶⁷ in Polonskega.⁶⁸

Ob prihodu v Polock je Gruber v cerkvi in kolegiju pripravil galerijo lepo narisanih cerkvenih podob, ki jih maja 1786 objavili v Leipzigu. V linearni perspektivi je z vodenimi barvami narisal notranjost pološkega kolegija. Razstavo so omogočili Endner⁶⁹ in G. A. Liebe.⁷⁰ Endner je bil polbrat pesnika Schillerja.⁷¹ Narisal je bakroreze v mnogih znanih knjigah tedanje dobe. Leta 1800 je Endner v Leipzigu objavil zemljevid Indije. Bakrorezec Liebe je deloval v bližnjem Halleju. Iz tega časa se je ohranil eden redkih Gruberjevih portretov; narisal ga je S. Speranza.

Leta 1786 je astronom Huberti⁷² od polihistorja Murra⁷³ kupil za pouk v pološkem kolegiju merilne naprave in sedeminpetdeset zvezkov rokopisov nürnberškega astronoma in direktorja slikarske akademije Eimmarta⁷⁴ in njegove hčere Marie Clare.⁷⁵ Huberti je bil od leta 1754 do smrti profesor matematike in astronomije na univerzi v Würzburgu, v Polocku pa se je oglasil le za krajši čas. Objavil je deset knjig, med njimi večinoma matematične učbenike. Dopisoval si je s praškim astronomom, matematikom in fizikom Steplingom.⁷⁶ Ko je kupil Eimmartove spise in naprave, je imel že več kot sedemdeset let in ni več objavljajal znanstvenih razprav.

Pri Hubertijevem nakupu Eimmartove zapuščine za astronomski kabinet so sodelovali rektor Lenkiewicz, Gruber in drugi pološki matematiki, predvsem J. Angiolini, brata A. in J. Magnani, Thein, Anton Abramsperg in Rusnati.⁷⁷ Thein, Rusnati in brata Magnani so sicer pisali in objavljali predvsem zgodovinske in bogoslovne spise; pripadali so prvi generaciji poloških jezuitov po prepovedi Družbe.⁷⁸

Lenkiewicz je od leta 1762 do 1765 študiral arhitekturo na rimskem kolegiju. V obdobju prefekta Kareuja je bil profesor filozofije in matematike v mestu Niešwież od leta 1765 do 1768, nato pa do prepovedi Družbe profesor arhitekture

⁶⁸ Blinova, 2002, 132, 135. Josef Polonski (* 1. 9. 1774 Belorusija; SJ 7. 8. 1791 Polock; † 15. 2. 1808 Polock).

⁶⁹ Gustav Georg Endner (* 1754 Nürnberg; † 8. 3. 1824 Gohlis).

⁷⁰ Gottlob August Liebe (* 1746; † 1819 (G., 1905, 215; Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Moroškin, 1888, 1: 229)).

⁷¹ Johann Christoph Friedrich Schiller (* 10. 11. 1759 Marbach; † 29. 4. 1805 Weimar).

⁷² Franz Huberti (* 20. 5. 1715 Geisenheim v Rheingaukreis; SJ 13. 7. 1734 provinca Zgornja Rajna; † 2. 2. 1789 Würzburg (Sommervogel, 4: 496)).

⁷³ Christoph Gottlieb von Murr (* 1733; † 1811 (Pilz, 1977, 292, 297–298)).

⁷⁴ Georg Christoph Eimmart (Einmart, * 22. 8. 1638; † 9. 1. 1705 Nürnberg).

⁷⁵ Slikarka in astronomka Maria Clara Eimmart (* 27. 5. 1676; † 3. 11. 1707 Nürnberg), žena profesorja fizike in matematike Johanna Heinricha Müllerja (* 1671; † 1731).

⁷⁶ Joseph Stepling (* 1716; † 1778).

⁷⁷ Sommervogel, 3: 1882.

⁷⁸ Sommervogel, 5: 315–316, 7: 333, 7: 1962; Moroškin, 1888, 1: 170.

⁶³ Orlov, 2002, 427.

⁶⁴ G., 1905, 7, 9.

⁶⁵ Grzebien, 1996, 526.

⁶⁶ Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Gagarin, 1872, 171; Grzebien, 1996, 215.

⁶⁷ Jozef Citrovič (Josef Citovič * 1771; † 1846).

in prefekt v Polocku. Kot odličen astronom je bil konec leta 1773 poslan v Peterburg; po posredovanju jezuita Francisca Guberta v Mura je sestavil velik astronomski teleskop. V Polocku je po prepovedi Družbe pomagal Czerniewiczzu pri organizaciji in odprtju noviciata. Leta 1782 je postal rektor v Polocku in eden treh glavnih asistentov v Družbi. Po Czerniewiczevi smrti je bil 27. 9./8. 10. 1785 izbran za generalnega vikarja. Gruber in drugi so ga zaman nagovarjali, naj razširi jezuitske misijone v Madras, Aleppo in drugod po Turčiji ter s tem podpre prizadevanja Katarine II. za razkosanje države "bolnika ob Bosporju".⁷⁹

Šestindeset zvezkov (sic!) Eimmartovih pisem in zapisov so leta 1831 iz Polocka prenesli na peterburško univerzo; danes jih hranijo v peterburški knjižnici Saltikov-Ščedrin.⁸⁰ V desetem zvezku so shranjena Eimmartova dopisovanja z dunajskimi jezuiti od leta 1690 do 1694. Eimmart je leta 1688 začel meriti v zasebni zvezdarni. Izboljšal je sekstant, kvadrant, astronomsko uro in helioskop. Leta 1679 je kupil več kot petdeset naprav za magnetne meritve, ki jih je Gruber pozneje uporabljal v Polocku. Eimmart je raziskoval lom žarkov sočasno s Huygensom in postavil nihalo za opazovanje vrtenja Zemlje, ki ga danes poznamo pod Foucaultovim⁸¹ imenom. Leta 1678 je opazoval svetlobo zodiaka, pozneje pa mrke, Luno in komete.

V fizikalnem in kemijskem laboratoriju v prvem nadstropju kolegija je Gruber sam sestavljal novo orodje in stroje, številne naprave pa je kupil v tujini. V astronomski dvorani je imel teleskop dolg poltretji meter in še tri druge teleskope na zrcala. Uporabljal je barometre, teodolite, ekvatorijale, sekstante, kvadrante, tri astronomske ure ter krogli z narisanimi zvezdami in površino Zemlje, večinoma iz Eimmartove zapuščine.

V mineraloškem kabinetu je Gruber hranil drage kamne in vzorce rud ter samorodnih kovin: almaze, rubine, safirje, topaze ter samorodno zlato, platino in srebro. V fizikalnem kabinetu je imel tri električne naprave in elektrofor s premerom skoraj dva metra po Voltovi iznajdbi razviti iz raziskav našega Hallersteina in drugih jezuitov v Pekingju. Tik pred Gruberjevim prihodom v Belorusijo so po naročilu Katarine II. v Peterburgu sestavili poldrugi meter dolg elektrofor; tedaj je bil med največjimi na svetu. Za izdelavo so porabili 36 kg španskega voska in 81 kg smole.⁸²

Leta 1787 je Gruber pripravil zbirko redkosti

in jo priredil po vzoru na nekoč sloviti Kircherjev rimski muzej. V parterju in prvem nadstropju kolegija je hranil umetnine iz koral in jantarja, portrete, sliko Arhimeda izpod Rubensovega čopiča, kopije Rafaela in Tiziana, Gruberjeve perspektive, arheološke najdbe – med njimi kosti mamutov, stare rokopise, orodja, orožja različnih narodov, stare akte, zbirko školjk ter starega denarja. Visoko v steno je postavil strah vzbujajočo glavo starca z dolgimi sivimi lasmi, ki je obiskovalcu znala razumno odgovoriti v poljubnem jeziku. Presenečeni obiskovalci se kar niso mogli dovolj načuditi.

Govorečo glavo je prvi sestavil Grienberger⁸³ na rimskem kolegiju, pozneje pa je z njo zaslovel Kircher. Gruber je presešel celo muzej rimskega kolegija svojega vzornika Kircherja. Razstavil je portret carice v slonovi kosti s srebrnim okvirjem ob miniaturi šahovski deski. V parterju je uporabljal še laboratorij in dvorano za izpite. Nekateri Gruberjevi mehanski instrumenti iz Polocka so pozneje romali v peterburški Ermitraž.⁸⁴

Med Gruberjevimi pomočniki v Polocku je bil Bavarec Shopfer,⁸⁵ mehanik, kovač in urar, ki je sestavil mehanske mline in napravo za rezanje sukna. Izum so prvič uspešno uporabili v jezuitski tovarni v Polocku; nato so ga kazali v Peterburgu in Moskvi. Tovarna je bila ustanovljena okoli leta 1797 v bližini kolegija in je leta 1798 zaposlovala sedem suknarjev, prav toliko hlapcev in še dvaintrideset drugih delavcev. Shopfer je bil mlinar in kovač v Polocku od leta 1791 do smrti; le leta 1804 in 1805 je skupaj s Sommererjem⁸⁶ pomagal Gruberju v Peterburgu, nato pa se je znova vrnil v Polock. Tovarno sukna je od leta 1797 do 1815 vodil jezuit Donat Burkhard ob pomoči Karola Lemiszewskega od leta 1798 do 1803. Od leta 1806 do 1820 je vodstvo podjetja prevzel Antoni Seitner, od leta 1816 do 1819 ob pomoči Jana Michalowskega. Ob kolegiju je obratoval še mlin;⁸⁷ tako je podjetni Gruber preuredil Polock v pravo industrijsko mesto.

Izkušen nemški kovač Schmidt⁸⁸ je prav tako sestavljal naprave za Gruberjev muzej. 21. 11. 1799 je Italijan Ricca⁸⁹ po napornem popotova-

⁷⁹ Grzebien, 1996, 359; Zaleski, 1905, 4: 231; Moroškin, 1888, 1: 223.

⁸⁰ Michail Jewgrafovič Saltikov-Ščedrin (Saltykow-Scedrin, Sjtsjedrin, * 1826 Spas-Ugol v guberniji Twer; † 1889 Peterburg).

⁸¹ Léon Foucault (* 1819; † 1868).

⁸² Schiffer, 2003, 58.

⁸³ Christoph Grienberger (* 2. 6. 1564 Hall na Tirolskem; SJ avgust 1590; † 11. 3. 1636 Rim (Sommervogel, 3: 1810)).

⁸⁴ Orlov, 1995, 366, 367, 368, 369; Orlov, 2002, 428; Grzebien, 1996, 526; Sapunov, 1997, 29; Gorman, 2003, 31.

⁸⁵ Franciszek Ksaver Shopfer (Schoepfer, * 3. 12. 1761 Mirsbach na Bavarskem; SJ 1. 7. 1789 Polock; † 12. 4. 1808 Polock (Grzebien, 1996)).

⁸⁶ Jan Sommerer (* 9. 1. 1754 Sexten na Tirolskem; SJ 14. 11. 1781 Polock; † 7. 5. 1823 Sion v Švici (Grzebien, 1996, 633)).

⁸⁷ Grzebien, 1996, 526; Moroškin, 1888, 1: 221.

⁸⁸ Kristoph Schmidt (Krysztof Schmitt, * 25. 7. 1745 Nemčija; SJ 29. 7. 1781 Polock; † 22. 2. 1812 Polock).

⁸⁹ Francisco Ricca (* 21. 10. 1755 Novara; SJ 1. 5. 1770 provinca Milano; † 15. 3. 1809 Polock).

nju prispejal v Polock skupaj z nekdanjim jezuitom Petrobonijem.⁹⁰ 15. 8. 1802 sta oba postala profesorja v Polocku. Ricca je najprej predaval kot magister, nato pa je prevzel Gruberjev muzej in ga razširil.⁹¹ Ricca je bil zelo učen in je v Polocku predaval naravoslovje; dodobra ga je preučil med študijem pri Boškoviću na univerzi v Pavii. Z Boškovičem sta bila tesna prijatelja, tako da je Ricca dve leti po Boškovićevi smrti objavil njegov življenjepis in ga posvetil dubrovniškemu senatu.⁹²

Po Riccovi smrti je do izгона jezuitov leta 1820 muzej prevzel Gruberjev nekdanji študent Citrovič kot carski nadzornik muzeja. Pri muzeju so pomagali še Gruberjev učenec, profesor arhitekture Polonski,⁹³ profesor eksperimentalne fizike Thein,⁹⁴ profesor matematike in filozofije Stanislav Petrovič in drugi.⁹⁵

Preglednica 2: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1776/77

Antoni Byszkowski	filozofija
Michael (Michle) Borowski	matematika
Andrzej Żebrowski	arhitektura

Preglednica 3: Učni načrt v Polocku leta 1776/77⁹⁶

Prvi razred	začetnica aritmetike
2. in 3. razred (66 dijakov)	aritmetika, ulomki, razmerja
Četrti razred (51 dijakov)	začetki algebre, naravoslovje
Peti razred (7 dijakov)	teorijska in praktična mehanika; civilna in vojna arhitektura; balistika in pirotehnika; praksa in teorija hidravlike; naravoslovje; mizarstvo in drugo rokodelstvo
Šesti razred (9 dijakov)	kozmozologija, astronomija, fizika, optika, katoptrika, eksperimentalna fizika, sferična geometrija, višja matematika, naravoslovje

⁹⁰ Ignacy Petroboni (* 18. 1. 1749 Mantova; SJ 12. 10. 1765 beneška provinca; † 14. 3. 1831 Genova (Grzebien, 1996, 507)).

⁹¹ Blinova, 2002, 244–245; *Compendia vitarum defunctorum in Collegio Polocensi S.J. ab anno 1749 ad annum 1815* (APMP T. J. Krakow, sign. 350).

⁹² Marković, 1968, 15; Marković, 1969, 1037, 1051.

⁹³ Jozef Polonski (* 1. 11. 1774 Belorusija; SJ 7. 8. 1791 Polock; † 15. 2. 1808 Polock).

⁹⁴ Matheus Thein (Them, * 17. 1. 1737 Hassfurt; SJ 14. 9. 1755 nemška provinca; † 30. 1. 1805 Mogilev).

⁹⁵ Blinova, 2002, 243–244.

⁹⁶ G., 1905, 15–17. Predmetnik je ostal skoraj enak leta 1802, le v petem razredu so predavali teorijsko in praktično geometrijo, arhitekturo, fiziko in matematiko pa so bržkone raje poučevali na filozofiji.

Stanislaw Czerniewicz, rektor kolegija v Polocku in generalni vikar jezuitov (Grzebien, 1996; Orlov, 2002, 330; Orlov, 1995, 364)

Lenkiewicz, rektor jezuitskega kolegija v Polocku (Grzebien, 1996)

Preglednica 4: Gruberjevi sodelavci in dijaki v Polocku leta 1784/85⁹⁷

Ime	Funkcija	Poznejše delo
Lenkiewicz ⁹⁸	rektor od 18. 10. 1782	
Antonius Michnowicz	magister novicev	1783–1794 magister novicev v Polocku, nato v Dynebergu
Ostrowski ⁹⁹	minister, prefekt	1794–1799 rektor Dyneburg, 1799–1803 vicerektor v Polocku, 1805–1809 beloruski provincial
Czaykowski ¹⁰⁰	prefekt, spodbujevalec, katehet	1770–1772 superior v Mogilevu
Panizzoni ¹⁰¹	prefekt knjižnice, profesor poljščine	1785–1789 tajnik beloruske jezuitske province, pod Gruberjem italijanski provincial
Rusnati ¹⁰²	teolog, prefekt knjižnice	1787–1794 profesor fizike in matematike in farmacevt v Vitebsku
Andreas Baynilewicz	govornik	
Sutocki ¹⁰³	vodja zdravnikov	misijonar v Polocku
Magnani ¹⁰⁴	svetovalec pri noviciatu	1784–1786 profesor retorike, poetike v Mogilevu
Scordialò ¹⁰⁵	profesor teologije	od 1794 v Parmi
Angiolini ¹⁰⁶	vodja kontraverzne teologije, profesor poljščine	slikar, arhitekt
Pfeiffer ¹⁰⁷	profesor cerkvenega prava in poljščine	bogoslovni pisec
Zdanovicz ¹⁰⁸	misijonar	1787–1788 misijonar v Albrychtówu pri Polocku
Angiolini ¹⁰⁹	profesor poljščine	knjižničar, zgodovinar
Franciscus Maliehs	profesor nemščine	
Gruber	profesor mehanike, arhitekture	
Zaremba ¹¹⁰	vodja, profesor francoščine	1801–1807 profesor arhitekture v Vitebsku

⁹⁷ Gagarin, 1872, 170–173.

⁹⁸ Poljsko: Gabriel Lenkiewicz, rusko: Lenkevič (* 15. 3. 1722 pri Polocku; SJ 15. 8. 1745 Vilna; † 10. 11. 1798 Polock (Grzebien, 1996, 359)).

⁹⁹ Kasimierz Ostrowski (Casimirus, * 28. 2. 1743 Litva; SJ 14. 8. 1764 Mazowsza; † 29. 10. 1814 Orša (Grzebien, 1996, 482)).

¹⁰⁰ Wojciech Czaykowski (Adalbertus, * 10. 4. 1720 Podlasie; SJ 2. 9. 1738 Vilna; † 6. 12. 1790 Dyneburg (Grzebien, 1996, 108)).

¹⁰¹ Luigi Panizzoni (Aloysius, * 11. 6. 1729 Vicenza; SJ 3. 11. 1745 Rim; † 11. 8. 1820 Rim (Grzebien, 1996, 490)).

¹⁰² Alojzy Jan Rusnati (Aloysius, * 26. 7. 1751 Italija; SJ 3. 6. 1768 Milano; † 26. 8. 1820 Ferrara (Grzebien, 1996, 586; Sommervogel, 7: 333)).

¹⁰³ Antonius Sutocki (* 14. 1. 1714 Litva; SJ 18. 10. 1743 Vilna; † 9. 7. 1791 Polock (Grzebien, 1996, 654)).

¹⁰⁴ Augustin Magnani (* 28. 8. 1746 Bologna; SJ 12. 10. 1762 Beneška provinca; † 21. 4. 1791 Czezersk (Grzebien, 1996, 399; Sommervogel, 5: 315)).

¹⁰⁵ Bernardino Scordialò (Bernardus, * 20. 8. 1737 Tinos; SJ 17. 10. 1752 Beneška provinca; † 29. 1. 1802 Fidenza (Grzebien, 1996, 608; Ingot, 1997, 91, 171)).

¹⁰⁶ Gaetano Angiolini (Kaertan, Cajetanus, * 27. 11. 1748 Piacenza; SJ 17. 10. 1765 Novellara; † 17. 11. 1816 Rim (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1: 393; Ingot, 1997, 181)); kot izkušen arhitekt in slikar je prišel v Polock skupaj z bratom leta 1775.

¹⁰⁷ Kolumbian Pfeiffer (Columbias, * 1747 Avstrijska provinca; SJ 18. 10. 1765; † 1792 (Grzebien, 1996, 502; Ingot, 1997, 91)).

¹⁰⁸ Cyprianus Zdanovicz (* 15. 1. 1725 Belorusija; SJ 1. 9. 1750 Vilna; † 9. 10. 1820 Polock (Grzebien, 1996, 789)).

¹⁰⁹ Franciscus Angiolini (Francesco, * 17. 5. 1750 Piacenza; SJ 17. 10. 1765 Beneška provinca; † 21. 2. 1788 Polock (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1: 391)).

¹¹⁰ Jacobus Zaremba (Jakub Zaremba, * 10. 7. 1746 Mazowsz; SJ 14. 9. 1764 Polock; † 15. 1. 1809 Polock (Grzebien, 1996, 787)).

Borkowski ¹¹¹	profesor teologije	1767/68 profesor filozofije v Varšavi
Magnani ¹¹²	profesor etike in naravnih zakonov	profesor v Czezersku
Angiolini ¹¹³	repetitor teologije, profesor poljščine	1789–1793 profesor filozofije in matematike v Polocku
Korycki ¹¹⁴	profesor retorike, poetike, zgodovinar hiše	tajnik provinciala 1798–1799, 1803–1805
Borowski ¹¹⁵	profesor teologije, prefekt filozofije	od 1787. do smrti vicekancler v Polocku
Piottuch ¹¹⁶	profesor filozofije	1785–1789 pridigar v Polocku
Gumkowski ¹¹⁷	upravnik hiše	1767–1768 arhitekt v Polocku
Thaddeus Iwanowski	profesor gramatike, sintakse	
Thaddeus Sklodowski	upravnik Albrichtovega misijona	
Orlowski ¹¹⁸	vodja dninarjev	1788–1820 operarius in prefekt kongregacije Opatrnosc Božja v Polocku
Longinus Turyna	profesor nižjih študijev	
Koc ¹¹⁹	študent 4. letnika teologije	1796–1803 misijonar in upravnik v Polocku
Ludovicus Wizgintt ¹²⁰	študent 3. letnika teologije	misijonar v Rusiji
Rzewuski ¹²¹	študent 2. letnika teologije	1798–1803 rektor v Vitebsku, 1798–1812 upravnik province
Perkovski ¹²²	študent 2. letnika teologije	1799–1806 superior v mestu Rasna
Skokowski ¹²³	študent 2. letnika teologije	
Michael Kozakiewicz	študent 1. letnika teologije	
Stanislaus Swientochowski	študent 1. letnika teologije	
Josephus Kamienski ¹²⁴	študent mehanike, arhitekture (filozofije)	1794–1798 profesor filozofije in matematike v Polocku, 1798–1799 profesor arhitekture v Polocku
Lastovski ¹²⁵	študent 1. letnika filozofije	1796–1797 profesor filozofije v Vitebsku, 1802–1805 rektor v Vitebsku
Musnicki ¹²⁶	študent 1. letnika filozofije	1797–1800 profesor filozofije v Polocku, zgodovinar, dramatik

¹¹¹ Jan Borkowski (Joannes, * 18. 5. 1727 Vojvodina Płock; SJ 23. 10. 1742 Vilna; † 31. 7. 1785 Polock (Grzebien, 1996, 58)).

¹¹² Joannes Natalis Magnani (* 25. 12. 1747 Bologna; SJ 29. 10. 1763 Beneška provinca; † 22. 10. 1794 Polock (Grzebien, 1996, 399, Sommervogel, 5: 315–316)).

¹¹³ Joseph Angiolini (* 14. 10. 1747 Piacenza; SJ 14. 10. 1762; † 28. 3. 1814 Polock (Sommervogel, 1: 394; Grzebien, 1996, 11)).

¹¹⁴ Josephus Korycki (* 23. 6. 1754 Litva; SJ 13. 10. 1769 Nieswiez; † 8. 10. 1827 Stara Wieś (Grzebien, 1996, 305)).

¹¹⁵ Michał Borowski (Michael, * 25. 9. 1736 Litva; SJ 24. 8. 1758 Vilna; † 4. 10. 1795 Polock (Grzebien, 1996, 59; Gagarin, 1872, 171)).

¹¹⁶ Michał Piottuch (Michael Piotuch, * 15. 8. 1744 Belorusija; SJ 9. 8. 1765 Niešwież (Nieswiez); † 23. 4. 1797 Mstislav (Grzebien, 1996, 513)).

¹¹⁷ Stanisław Gumkowski (* 14. 11. 1741 Mazowsz; SJ 22. 8. 1760 Niešwież; † 20. 4. 1799 Polock (Grzebien, 1996, 203)).

¹¹⁸ Thomas Orlowski (* 15. 12. 1743 Belorusija; SJ 14. 8. 1768 Mazowsz; † 31. 3. 1827 Zoločca (Grzebien, 1996, 478)).

¹¹⁹ Jan Koc (Joannes, * 17. 12. 1750 Podlasie; SJ 10. 8. 1770 Lomža; † 12. 2. 1812 Orša (Grzebien, 1996, 288)).

¹²⁰ Ludwik Wizgintt (Ludovicus, * 1. 9. 1748 Żmudź; SJ 20. 7. 1768 Vilna; † 11. 3. 1803 Dyneburg (Grzebien, 1996, 750)).

¹²¹ Ludwik Rzewuski (Ludovicus, * 14. 8. 1753 Belorusija; SJ 9. 8. 1770 Niešwież; † 25. 8. 1812 Orša (Grzebien, 1996, 592)).

¹²² Józef Perkowski (Josephus Perkowski, * 14. 12. 1754 Belorusija; SJ 3. 8. 1771 Niešwież; † 2. 7. 1823 Mikuszowice (Mikuszewice) (Grzebien, 1996, 499)).

¹²³ Manswet Skokowski (Mansuetus, * 20. 2. 1751 Belorusija; SJ 13. 8. 1770 Niešwież; † 8. 2. 1798 Mstislav (Grzebien, 1996, 621)).

¹²⁴ Józef Kamiński (Josephus Kamienski, * 18. 3. 1763 Belorusija; SJ 14. 1. 1780 Polock; † 29. 3. 1813 Rydz (Grzebien, 1996, 265)).

¹²⁵ Jan Łastowski (Joannes, * 20. 5. 1764 Belorusija; SJ 14. 8. 1780 Polock; † 14. 4. 1805 Vitebsk (Grzebien, 1996, 384)).

¹²⁶ Nicodemus Muśnicki (Musnicki, * 10. 2. 1765; SJ 25. 7. 1781 Polock; † 16. 1. 1805 Polock (Grzebien, 1996, 447)).

Vincentius Juriewicz	študent 1. letnika filozofije	
Sakiel ¹²⁷	študent 1. letnika filozofije	1790–1791 vodja konvikta v Mstislavu
Andreas Jawigel	lekarnar	
Andreas Staniewicz	pomočnik upravnika Albrechtovega misijona	
Pader ¹²⁸	lekarnar	lekarnar in kirurg v Passauu, lekarnar v Polocku 1784–1788
Christophorus Schmitt	umetnik	
Christophorus Stefanovicz	krojač	
Dominicus Niedzwiecki	čuvaj cerkve	
Franciscus Albinovicz		
Franciscus Rostkowski		
Grym ¹²⁹		mizarska dela v Vilni pri sv. Ignaciju 1737–1741 in sv. Janu 1770
Jacobus Kuhn		
Ignatius Hatowsky		
Joannes Nitzel		
Joannes Sommerer		
Joannes Wogt ¹³⁰	prefekt obrtnikov	kovinar v Polocku 1783–1806
Leo Czaykowski		
Michael Wierzbicki		
Nicolaus Moraczewski		
Thomas Sokoliwicz		
Czyż ¹³¹	novic 2. leto	1795–1797 prefekt poloških šol, 1800–1802 vodja konvikta Peterburg, 1802–1806 rektor plemiškega kolegija v Peterburgu, 1813 asistent generala
Przysieski ¹³²		1804–1805 profesor arhitekture v Vitebsku
Angiolini ¹³³	novic 1. leto	pisal slovnico poljskega jezika
Bonifacius Kamienski		
Woyszwillo ¹³⁴		prefekt šole in knjižnice Dyneburg 1804–1805, superior v Astrahanu in na Kavkazu 1805–1827
Grabczynski ¹³⁵		pisal pesmi o Potjomkinu

¹²⁷ Franciszek Ksawery Sakiel (Xaverius, * 3. 9. 1756 Żmudź; SJ 14. 8. 1780 Polock; † 1. 9. 1802 Dyneburg (Grzebien, 1996, 596)).

¹²⁸ Karol Pader (Carolus, * 26. 1. 1738 Győr; SJ 26. 10. 1766 Trenčim; † 7. 2. 1788 Polock (Grzebien, 1996, 488)).

¹²⁹ Jakub Grym (Jacobus Grim, * 20. 7. 1709 Warmia; SJ 18. 9. 1737 Vilna; † 16. 12. 1790 Polock (Grzebien, 1996, 200)).

¹³⁰ Jan Voigt (Joannes Wogt, * 9. 9. 1744 Fult v Nemčiji; SJ 8. 8. 1770 Lomža; † 8. 11. 1829 Ferrara (Grzebien, 1996, 714)).

¹³¹ Andrzej Czyż (Andreas Czyz, Czuz, * 27. 11. 1763 Belorusija; SJ 13. 8. 1783 Polock; † 23. 4. 1816 Polock (Grzebien, 1996, 114)).

¹³² Jozef Przysieski (Josephus, * 15. 1. 1763 Mstislav; SJ 14. 8. 1783 Polock; † 5.1. 1832 Nowi Sacz (Grzebien, 1996, 551)).

¹³³ Luigi Angiolini (Aloysius, * 3. 11. 1754 Piacenza; SJ 27. 6. 1784 Polock; † 27. 5. 1793 Polock (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1:391)).

¹³⁴ Jan Woyszwillo (Joannes, * 20. 10. 1766 Ciszejkach v Litvi; SJ 12. 8. 1784 Polock; † 7. 7. 1842 Tarnopol (Grzebien, 1996, 761)).

¹³⁵ Ludwik Grabczynski (Ludovicus, * 4. 2. 1769 Vicenza; SJ 14. 8. 1784 Polock; † 30. 3. 1800 Dyneburg (Grzebien, 1996, 191)).

Preglednica 5: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1802,¹³⁶ med njimi Ljubljčan Novak, ki je prispel v Belorusijo že pred Gruberjem leta 1783, matematiko pa je najprej predaval v Vitebsku.

Natalis Magnani, Michal Poituck, Jozef Angiolini, Piotr Estko, Ksawery Nowagk, ¹³⁷ Jozef Kamienski, Rajmund Brzozowski	filozofija
Skokowski, Jozef Polonski	mehanika, arhitektura

Preglednica 6: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1803¹³⁸

Condrau ¹³⁹ (3. razred)	hidrostatika, hidravlika, aeromertija, akustika, dioptrika, katoptrika, astronomija
Jakub Pierling	vojna in civilna arhitektura
Piotrowicz ¹⁴⁰	fizika, višja matematika, eksperimentalna fizika
Josef Cytowicz	kemija, mineralogija
Markianowicz ¹⁴¹	fizika, ravna in sferična trigonometrija na filozofskih študijih
Schmitian ¹⁴²	eksperimentalna fizika, kemija, mineralogija na filozofskih študijih

Preglednica 7: rektorji v Polocku¹⁴³

Piotr Skarga	1582–1586
Stanislav Czerniewicz	1770–1782
Gabriel Lenkiewicz	1782–1786
Kareu	1786–1799
Wichert (vicerektor Kazimierz Ostrowski)	1803–1805
Antoni Lustyg	1814–1817
Rajmund Brzozowski	1817–1820

Jezuitski kolegij v Polocku

¹³⁶ G., 1905, 17.

¹³⁷ Franc Ksaver Novagk (poljsko: Nowack, * 1748 Ljubljana; SJ 15. 10. 1765; † 1804 (Grasselli, 1998, 108; Inglot, 1997, 91, 106; Bli-nova, 2002, 147; G., 1905, 17)).

¹³⁸ G., 1905, 78, 81, 84, 98–99, 100–102, 115.

¹³⁹ Jakub Condrau (Kondrau, * 27. 11. 1779 Chur v Švici; SJ 24. 6. 1805 Dyneburg; † 20. 4. 1837 Tarnopol v Galiciji (Grzebien, 1996, 102)), profesor v Polocku 1808–1820 in dopisnik in 1818 izdajatelj revije *Miesiecznik Polocki* (Brown, 1862, 150). Po izgonu jezuitov iz Rusije odšel v Italijo in nato v Tarnopolu poučeval in organiziral naravoslovni kabinet za gimnazijske in filozofske študije.

¹⁴⁰ Stanislaw Piotrowicz (* 14. 11. 1780 Lotwia; SJ 30. 11. 1795 Polock; † 26. 11. 1826 Tuchowie (Grzebien, 1996, 513)).

¹⁴¹ Rafael Markianowicz (Markijanowicz, * 14. 10. 1783 Mstislav; SJ 10. 8. 1799 Polock; † 23. 12. 1856 Nowy Sacs (Grzebien, 1996, 408)).

¹⁴² Franciszek Schmitian (Schmitijan, * 28. 8. 1788 Hildesheim pri Hannoveru; SJ 13. 6. 1805 Dyneburg; † 13. 7. 1828 Tarnopol Grzebien, 1996, 605)), profesor fizike in kemije v Polocku 1817–1820.

¹⁴³ Grzebien, 1996, 526.

Brzozowski, rektor jezuitskega kolegija v Polocku in Gruberjev naslednik na položaju generala (Grzebien, 1996)

Okrašena notranjost jezuitske cerkve v Polocku (Orlov, 2003, 69)

Največji zaklad Polocka pa so bile vendarle knjige. Panizzoni je bil prefekt knjižnice leta 1784/85. Gruber je do leta 1787 knjižnico razširil na 5576 del v okoli 16.000 zvezkih; do leta 1815 je imela že več kot 35.000 del. Med njimi je bilo 8006 knjig, ki jih je jezuitom podaril Račinski, nadškof Gnlenski.¹⁴⁴ Leta 1787 je Gruber z dovoljenjem carice ustanovil tiskarno in načrtoval nekaj stavb v mestu. Skupaj s patrom Skokowskim, profesorjem arhitekture v Polocku, sta za vladarico opravljala še posebne naloge. Skokowski je bil Gruberjev nadarjeni dijak in zaupnik. Izkazal se je kot astronom, zdravnik, mehanik in profesor arhitekture v Polocku od leta 1790 do leta 1794. Nato je predaval filozofijo in matematiko v Vitebsku od leta 1794 do leta 1796, arhitekturo pa v Mogilevu leta 1796/97 in Mstislavu leta 1797/98.¹⁴⁵

Že leta 1785 je beloruski gubernator Paserk (Passek) posredoval jezuitom ukaz dvora, naj v prestolnico pošljejo dva sposobna jezuita. Za tajno nalogo so izbrali Gruberja, ki je komaj prispel, in Skokowskega; po drugih virih naj bi Gruberju pomagal neimenovani italijanski jezuit. Po navodilih carice Katarine II. je Gruber načrtoval preprečevanje angleškega vpliva na Kitajskem, ki se je začel krepiti leta 1785. Žal je Gruber napredoval le počasi. Zato so ga skupaj s pomočnikom še istega leta vrnili v Polock; tam sta čakala na ponoven poziv v prestolnico. Glavni ruski agent v Pekingu je bil nekdanji jezuit, Florentinec Poirot,¹⁴⁶ ki je imel položaj mandarina in pekinškega tajnika za odnose z Rusijo.¹⁴⁷ Poirot in Cipolla¹⁴⁸ sta se 20. 3. 1770 vkrcala na portugalsko ladjo in 20. 10. 1770 priplula v Kanton. Poirot je septembra 1802 prosil za priključitev ruskim jezuitom; Cipolla je podobno zahtevo izrazil leta 1805, potem ko mu je Gruber poleg svojega vabila dodal še dopis Cipollovega mladostnega tovariša Desperamusa.¹⁴⁹ Leta 1787 se je Katarina II. med potjo na Krim ustavila v Mstislavu; tam je Gruber tisti čas predaval arhitekturo. Z zanimanjem si je ogledala njegovo risbo z vodnimi okrasi, ki so predstavljali poglobitev perspektive; umetnina je bila z velikim odobravanjem razstavljena v Leipzigu. Ob caričinem odhodu so na eni strani ceste stali jezuiti, na drugi pa uniati pod vodstvom Iraklija Lisovskega.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Moroškin, 1888, 1: 56; Zaleski, 1886, 2: 124, 164.

¹⁴⁵ Poplatek, Paszenda, 1972, 200.

¹⁴⁶ Louis de Poirot (Ho Ts'ing-T'ai, * 23. 10. 1735 Loraine; SJ 9. 7. 1756 Rim; † 13. 10. 1813 Peking (Dehergne, 1973, 207)).

¹⁴⁷ Moroškin, 1888, 1: 225–226; Moroškin, 1870, 2: 318; Zaleski, 1886, 2: 136.

¹⁴⁸ Luigi Cipolla (Aloys Cibolla, Louis, * Caltavuturo pri Palermu na Siciliji; SJ 5. 11. 1757 Sicilija; † po 1805 (Dehergne, 1973, 56)).

¹⁴⁹ Inglot, 2002, 358; Moroškin, 1870, 2: 333. Eduardo Desperamus (* 27. 9. 1737 Chios; SJ 6.11. 1751 provinca Sicilija in 27. 10. 1803 Peterburg; † 26. 11. 1812 (Inglot, 1997, 214)).

¹⁵⁰ Moroškin, 1888, 1: 227, 229.

Prefekt pološke tiskarne je bil od leta 1787 do 1797 Maciej Rakiety, nato Brzozowski do prevzema generalskih dolžnosti leta 1805, naslednje leto pa Alojzy Lenkiewicz.¹⁵¹ Pološka tiskarna je do pregona jezuitov iz Rusije 13. 3. 1820 izdala več kot petsto naslovov v desetih jezikih, tudi beloruskem, latvijskem in litovskem. Med položnimi izdajami so bile tudi matematične knjige Conreauja.¹⁵² Med Gruberjevimi študenti umetnosti v Polocku sta bila Augustin Niedzwiedzki (Niedźwiecki), ki je Gruberju pomagal pri freskah v Polocku,¹⁵³ ter poznejši kipar in namestnik predsednika peterburške akademije Tolstoj,¹⁵⁴ ki je bil navdušen nad Gruberjevim slikanjem v perspektivi in njegovimi drobnimi umetninami v slonovi kosti. Gruber ga je vse do svoje smrti poučeval dvakrat na teden.¹⁵⁵

4.3. Vpliv potresa na magnet

V vrtincih svetovne politike Gruber ni pozabil na fizikalna raziskovanja. Že Robert Boyle, Hooke, Kircher, Halley¹⁵⁶ in Immanuel Kant so poročali o vplivih potresa na magnet. Boyle je opisal spremembe magnetizma ob potresih v Rimu in Neaplju. Kant je ugotovil, da so ob lizbonskem potresu (1755) magneti v Augsburgu oslabei, kompasi pa so se neurejeno sukali. Hkrati so opazili vrtince v vodah reke Ruhm pri Hannoveru, na Švedskem blizu norveške meje pa se je premaknila površina zemlje.

Kircher je opisal podmorske vulkane in podzemne povezave med oddaljenimi deželami. Benjamin Franklin je razvil teorijo o električni naravi potresa po podobnosti z bliskom. Zamislil si je ozračje iz mešanice plinov, ki tiščijo iz notranjosti Zemlje proti površju in pod zemljo zbirajo električni naboj podobno kot v ozračju.¹⁵⁷ Ker je blisk razmagnetil kompas, je nekaj podobnega Franklin pričakoval od potresa; zato je francoski župnik Pierre Bertholon v zemljo veselo zabadal palice, podobne strelovođom, za preprečevanje potresov in vulkanov. Španski kralj je v pismu hvalil Bertholona, vendar njegovega izuma niso nikoli prodajali na veliko;¹⁵⁸ strelovođ je bil pač mnogo bolj obetaven.

Leta 1782 je Stepling v Pragi objavil daljšo razpravo o potresih. Zanimalo ga je, ali potres povzroči električna sila. V prid povezavi je govoril zvok, ki so ga slišali ob londonskem potresu

marca 1750. Franklin je zagotavljal, da je celo podzemna para naelektrena. Ker tako električna sila kot potres vplivata na magnet, je Stepling kar naravnost nekoliko prenačljeno sklepal, da morajo potrese pač povzročati električni pojavi in vidni premiki prožnih delov površin zemlje.¹⁵⁹

Spremembe zemeljskega magnetizma so zanimali oba polbrata Gruberja. Gabrijel je bil predvsem praktični inženir; njegov polbrat Tobija pa se je včasih nagibal bolj k teoriji. Tobija je med prvimi opisal Churchmanove¹⁶⁰ zemljevide zemeljskega magnetnega polja. Churchman je podatke o variacijah kompasa na različnih točkah Zemlje vrisal v zemljevid in obenem sestavil atlas magnetnih deklinacij. Oba načrta je opremil z razlago in ju objavil v Philadelphii leta 1790 in v Londonu štiri leta pozneje; omogočala naj bi boljše orientacijo na morju. Zanimali so ga vzroki variacij kompasa,¹⁶¹ vendar pa ti seveda ostajajo zapleteno vprašanje še danes. 31. 12. 1791 je zaprosil ameriški kongres za ladjo s katero bi lahko raziskal Baffinov zaliv. Morda nekoliko razočaran nad pičlim zanimanjem rojakov je od 1792 do 1796 potoval po Angliji in Franciji. Francosko vlado je nagovarjal, naj podpre njegovo odpravo za točno določitev zemljepisne lege severnega magnetnega polja Zemlje. Žal je bil to že čas revolucije in ne več doba dobrotljivih kraljev; prošnja ni bila uslišana, čeprav so se Buffonovi, Eulerjevi in Lalandovi¹⁶² računani položaja pola močno razlikovali. Lalande je celo razglasil, da ima za točen izračun lege pola in njegovega gibanja na voljo premalo natančnih meritev. Churchman je obiskal København in Peterburg; tam so ga sprejeli v akademijo, nagradili z zlato medaljo in diplomatskimi častmi. Ob tem je morda srečal našega Gruberja. Nato se je Churchman odpravil v London. Prejel je srebrno medaljo za svoja topografska odkritja, vendar je tam zbolel za nenadno paralizo. Nekoliko ozdravljen se je odpravil domov, vendar je umrl na plovbi čez Atlantik kmalu po smrti Gabrijela Gruberja.

Kot ruski akademik s številnimi objavami v Peterburgu je Churchman vplival na Gabrijelove meritve v Polocku; verjetno je prav Gabrijel opozoril polbrata Tobijo Gruberja na Churchmanovo delo. Gabrijel se je za orientacijo po Churchmanovih zemljevidih zanimal predvsem po strokovni plati v zvezi s svojim devetletnim vodenjem plovbe po rekah v habsburški monarhiji.

Leta 1775 je Stepling v Pragi meril vplive magnetna na iglo kompasa dolgo 28 cm, ki mu jo je dal Daniel Bernoulli. Stepling je meril dekli-

¹⁵¹ Grzebien, 1996, 526.

¹⁵² Rule, 1853, 354; Inglot, 1997, 185; Orlov, 1995, 376; Orlov, 2002, 428; G., 1905, 115; Grzebien, 1996, 102.

¹⁵³ G., 1905, 215.

¹⁵⁴ Grof Fjodor Petrovič Tolstoj (Fedar, Fedor, * 1783; † 1873).

¹⁵⁵ Čurkina, 1981, 107; Zaleski, 1886, 418, 425; Orlov, 2002, 324.

¹⁵⁶ Edmund Halley (* 8. 11. 1656 Haggerston; † 14. 1. 1742 Greenwich).

¹⁵⁷ Humboldt, 1970, 2; 4, 13, 27; Stepling, 1782, 223, 234.

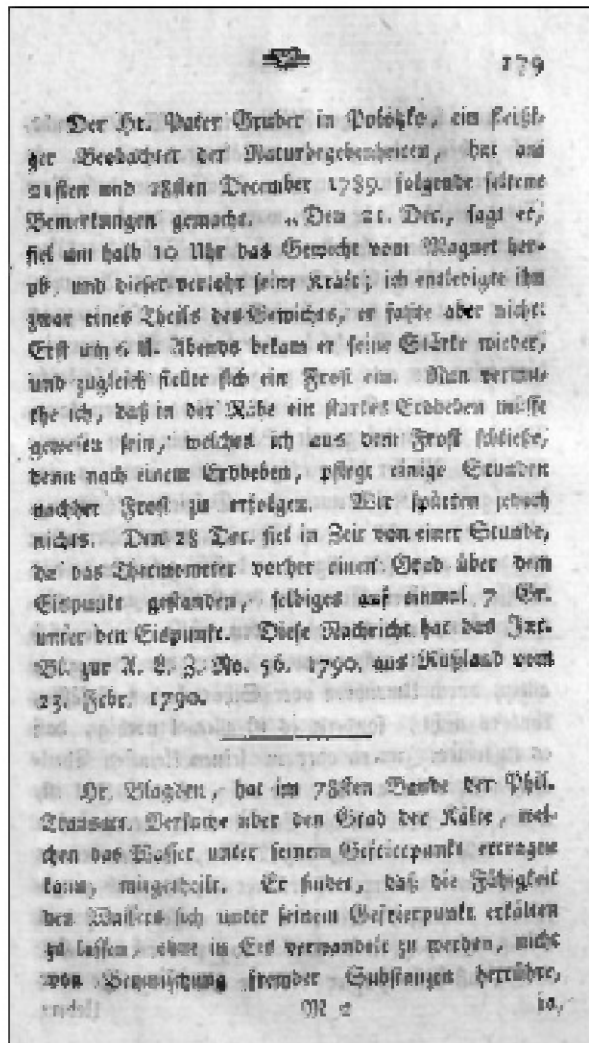
¹⁵⁸ Schiffer, 2003, 248.

¹⁵⁹ Stepling, 1782, 222, 225.

¹⁶⁰ John Churchman (* 29. 5. 1753 East Nottingham, Pennsylvania; † 17.–24. 7. 1805 na Atlantiku).

¹⁶¹ Cavallo, 1787, 55–57.

¹⁶² Joseph Jérôme Le François de Lalande (La Lande, * 1732; † 1807).

Gruberjevo poročilo v Voigtovi reviji (Gruber, Gabrijel, S. J. 1790. Gruber in Polosko. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*. 13te Büch, 7ten Bandes, 1tes Stück: 179).

nacija in jo primerjal z objavljenimi vrednostmi za Pariz, Berlin in Peterburg.¹⁶³

Raziskovanje sprememb magnetizma Zemlje je bilo tako v Gruberjevem času posebno priljubljena možnost za določanje zemljepisne lege med plovbo na odprtem morju. Zato je Gabrijel Gruber v svojem pološkem glasilu in zelo pomembni Voigtovi¹⁶⁴ reviji objavil poročilo o meritvah magnetizma v povezavi s spremembami temperature in domnevnim sočasnim potresom. Voigt je leta 1774 začel poučevati gimnazijce v Gothi; tam je izdajal astronomski del dvornega koledarja. Leta 1789 je na univerzi v Jeni doktoriral iz filozofije in tam prevzel katedro za matematiko, čez trinajst let pa še za fiziko. Od leta

1786 do 1799 je urejeval *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*, ki ga je utemeljil prvi urednik Ludwig Christian Lichtenberg. Voigt je izdal volumne 6 do 12; v njih je med drugim objavil številne razprave Gruberjevega sovražnika Hacqueta. Od leta 1797 do 1806 je Voigt v Jeni izdal dvanajst volumnov podobne revije z nekoliko spremenjenim naslovom *Magazin für das Neueste Zustand der Naturkunde*. Voigt je pisal razprave o matematiki, ognju, zraku, elektriki, magnetizmu, optiki, kometih in zgodovini koledarja.

Gruber je Voigtu poročal 23. 2. 1790 o svojih opazovanjih v Polocku. 21. 12. 1789 se je precej po pol deseti uri zjutraj sila magnetna začela zmanjševati in končno je magnet izgubil svojo moč; ko ga je Gruber znova delno namagnetil, magnet kar ni mogel obdržati svoje sile. Komaj ob šesti uri zvečer si je znova pridobil magnetno silo, hkrati pa je Gruber občutil mraz. Zato je domneval, da je moral biti v bližini močan potres; potresu naj bi naslednjo uro sledil mraz. Vendar ni mogel najti nobenih sledi ali poročil o kakem potresu. Nihanje temperature, domnevno povezano s potresom, se je ponovilo teden dni pozneje, ko je 28. 12. 1789 kazal termometer najprej celo uro eno stopinjo nad lediščem, nato pa na lepem sedem stopinj pod lediščem.¹⁶⁵

Gruber ni posebej zapisal stopinj temperature, s katerimi je meril. Izbira se mu je seveda zdela samoumevna in ni mogel predvideti poznejših sprememb pri meritvah temperatur. V drugih objavljenih razpravah je uporabljal stopinje Réaumurja,¹⁶⁶ prvič opisane leta 1730, ki so jih prav tako uporabljali Hacquet in drugi ljubljanski raziskovalci. Novejše Celzijeve¹⁶⁷ stopinje iz leta 1742 so v naših deželah prevladale šele pozneje.

Gruber ni poznal podatkov o domnevnem potresu; seveda so potresi v Belorusiji še redkejši kot na Kranjskem. V času Gruberjeve mladosti je veliko strahu zbudil dolgotrajni rušilni potres na Reki. Začel se je 28. 11. 1750, porušil številne hiše 17. 12. 1750 in se nato nadaljeval z občasnimi sunki še štirideset dni. Čutili so ga celo Ljubljančani; o njem je poročal ljubljanski jezuitski kronist od 4. 11. 1750 pa vse do 31. 3. 1751. Močne potrese so Kranjci čutili še 6. 12. 1784 in 11. 4. 1786, ko je Gruber že zapustil Ljubljano.¹⁶⁸ Gruber se je za probleme potresov zanimal v Ljubljani tudi ob statičnih računih za svoje gradbene projekte. Žal ne poznamo večjega potresa v dobi Gruberjevih meritev v Polocku; malo predtem pa je zvečer 5. 11. 1789 močan potres stresel osrednjo Škotsko s središčem v kraju Comrie. Tresenje tal se je s precej močnimi

¹⁶⁵ Voigt je prejel Gruberjevo poročilo iz Rusije 23. 2. 1790; označil ga je kot Int. Bl. (Notranji list) za A. L. Z. št. 56 1790.

¹⁶⁶ Francoz René Antoine Ferchault de Réaumur (* 1683; † 1757).

¹⁶⁷ Šved Anders Celsius (* 1701; † 1744).

¹⁶⁸ K., 1895, 260–261; Radics, 1903, 1–2.

¹⁶³ Stepling, 1775, 387–388.

¹⁶⁴ Johan Heinrich Voigt (* 27. 6. 1751 Gotha; † 6. 9. 1823 Jena).

sunki nadaljevalo še vse leto in je morda vplivalo na Gruberjeve meritve v Belorusiji.

Gruber ni poročal o napravi, s katero je meril magnetno silo pred razmagnetjenjem in po njem; verjetno je uporabil torzijsko nihalo, s katerim se je nekaj let prej proslavil Coulomb¹⁶⁹ v Parizu. S torzijsko tehtnico bi Gruber lahko ugotovil zmanjšanje privlaka oziroma izničenje magnetnega polja. Prav tako ne vemo, na kakšen način je Gruber ponovno delno namagnetil svoj magnet. Gotovo je uporabil drugi magnet, ki ga domnevni potres ni razmagnetil. Gruberjevo natančno pisanje razkriva izkušenega opazovalca; bilo je gotovo le eno izmed mnogih, čeprav domala edino, ki ga je Gruber objavil.

Zvezo med magnetizmom in potresi je podrobneje opisal šele Humboldt, a ni posebej omenjal Gruberjevega poročila o razmagnetjenju, čeprav je citiral njegove meritve optičnih prividov. Na svojih popotovanjih se je Humboldt vseskozi ukvarjal s spremembami inklinacije kompasa, da bi z ustreznimi, vedno znova dopolnjevanimi zemljevidi lažje določil zemljepisni položaj ladje.¹⁷⁰ Med potresi je z Voltovim elektrometrom meril naelektrjenost ozračja.¹⁷¹ 4. 11. 1799 je potres v južnoameriškem mestu Cumani vplival na magnetno iglo. Pred prihodom v mesto je Humboldt izmeril povprečno inklinacijo 43,65° na velikem kompasu viteza Borde¹⁷², ki mu je sam napisal navodila za uporabo. Tri dni po potresu, 7. 11. 1799, je Humboldt nameril le 42,75°¹⁷³ vendar ni opazil popolnega razmagnetjenja Gruberjeve vrste. Naslednje leto se je Humboldt znova vrnil v Cumani in to pot nameril inklinacijo 42,80°, podobno kot pri prejšnji meritvi; jakost magnetne sile pa je ostala nespremenjena. Igla kompasa je zanihala 229-krat na minuto, v Parizu celo 245-krat in v Madridu 240-krat. Humboldt je izmeril še magnetno deklinacijo. Podobne meritve je opravil skupaj z Gay-Lussacom leta 1805 in 1806 v Milanu, Franciji, Švici in Nemčiji. Leta 1805 je pri Vezuvu opazoval spreminjanje magnetne sile v bližini vrele lave.¹⁷⁴

Humboldt se je ukvarjal s fizikalnim ozadjem pojava več kot Gruber. Domneval je, da bi sunek potresa lahko spremenil položaje molekul železa, kobalta in niklja in s tem njihove magnetne lastnosti. Lahko bi celo zamenjal pola magnetna, kot je trdil Franklin v enem od svojih pisem. Slavni göttingenski fizik Georg Christoph Lichtenberg je Humboldtu med merjenji v Franciji pripovedoval o možnih spremembah magnetnih osi Zemlje med velikimi katastrofami v preteklosti.

Canton¹⁷⁵ je meril dnevne variacije kompasa ob segrevanju in ohlajanju magnetov¹⁷⁶; Haüy pa je dokazal, da toplota manjša moč magnetna; enakega mnenja je bil naš Gruber. Na teh osnovah je Humboldt sklepal, da potresi, vulkani in drugi podzemni pojavi iz velikih globin lahko vplivajo na magnetizem, ki ga opazujemo na površju Zemlje. Humboldt ni posebno vneto vztrajal pri svoji domnevi; nenadnih sprememb magnetizma namreč ni mogel dokazati med meritvami ob potresih na Kordiljerah, v mestu Quito in prav tako ne na obalah Peruja. Spremembe magnetizma Gruberjeve vrste so bile prej podobne kratkotrajnim vplivom severnega sija, kot samemu vplivu potresov in toplote.¹⁷⁷ Nekaj strani pred Gruberjevim poročilom je Voigt objavil U. Hemmlovo poročilo o spremembah smeri magnetne igle med severnim sijem 22. 10. 1788.

Med letom 1781 in letom 1820 so pri londonski Kraljevi družbi objavili le ducat raziskovanih magnetizma, od leta 1821 do leta 1831 pa skoraj štirideset. Po Napoleonovih vojnah so se lotili še iskanja severnega prehoda na Kitajsko in s tem povezane določitve točke severnega magnetnega pola. Raziskovalci Arktike so poročali o nenavadnem obnašanju kompasa.

Dve uri pred močnim potresom leta 1855 je trgovec v Tokiu opazil, da so trije veliki podkvasti magneti v njegovem izložbenem oknu izgubili svojo magnetno silo; železni predmeti so odpadli z njih. Po potresu so magneti znova dobili prejšnje magnetno polje, podobno kot po Gruberjevem poročilu.

O vplivih potresov na magnetizem vemo danes več kot v Gruberjevih časih, čeprav še zdaleč ne vsega. Potrese spremljajo variacije magnetnega polja Zemlje; ultranizke frekvence seizmologi merijo že desetletja. Med kalifornijskim potresom 17. 10. 1989 so v Stanfordu izmerili izjemne variacije magnetnega polja Zemlje s frekvencami 0,01 do 10 Hz, kot jih navadno povzročajo magnetni viharji v višjih legah ozračja, ki se sprožijo na Soncu. 8. 8. 1993 so ameriški in japonski raziskovalci med potresom v Guamu merili ultranizko frekvenco magnetnega polja; Gruber in Humboldt imata tako po dveh stoletjih številne posnemovalce.

Podzemne eksplozije sprožijo elektromagnetne udarne valove v namagnetnih železovih in nikljevih rudninah; le-ti lahko povzročijo lokalne, včasih lečasne spremembe magnetne orientacije oddaljenih rudnin ali magnetov blizu površja Zemlje, kot se je zgodilo v Gruberjevem primeru. Udar in pritisk potresa lahko deformirata vulkanske kamenine in jim s tem spremenita smer magnetnega polja. Podobne udare lahko opazujemo pri laboratorijskih poskusih; le-teh

¹⁶⁹ Charles Augustin de Coulomb (1736; † 1806).

¹⁷⁰ Humboldt, 1970, 1: 256, 259; Cavallo, 1787, 49.

¹⁷¹ Humboldt, 1970, 1: 513.

¹⁷² Jean-Charles vitez Borda (* 4. 5. 1733 Dax; † 1799 Pariz).

¹⁷³ Humboldt, 1970, 1: 515–516.

¹⁷⁴ Humboldt, 1970, 1: 102, 516, 517.

¹⁷⁵ John Canton (* 1718 Stroud; † 1772 London).

¹⁷⁶ Cavallo, 1787, 325.

¹⁷⁷ Humboldt, 1970, 1: 517.

Gruber žal ni izvajal, čeprav se mu je štiri leta pred poročilom o razmagnetenju prvemu na svetu posrečilo opazovati fatamorgano v laboratorijskih razmerah. Nenadne spremembe magnetnega polja, kot jih je opazoval Gruber, so danes privlačno področje raziskovanja, od katerega si mnogi obetajo napredek pri napovedovanju potresov.

5. Peterburg

5.1. Prvi ruski jezuiti

Po uspehih v Belorusiji je Gruber začel načrtovati preselitev v Peterburg. Tam so se jezuiti že nekajkrat poskusili uveljaviti. Jezuiti so začeli prihajati v Rusijo pod Petrom Velikim, čeprav se še niso za stalno naselili. Veliki car se jih je kmalu naveličal in jih je dal izgnati. Kljub temu so jezuiti imeli misijo v Peterburgu od leta 1713 do 18. 4. 1719, ko jih je carjevič Aleksej drugič izgnal,¹⁷⁸ ter od leta 1737 do leta 1745.¹⁷⁹

5.2. Gruber v prestolnici

Hallerstein in Gruber sta oba uspešnejšo zahodno znanost in tehniko uporabljala za prepričevanje domorodcev o prednostih zahodnjaške vere. Z dokazovanjem domnevne večvrednosti znanja razvitega v katoliškem svetu, so jezuiti prepričevali tuje vernike, da je katoliška vera boljša od njihove. Gruber nikoli ni zares poskušal narediti znanstvene kariere; zanj je bila znanost predvsem sredstvo za doseganje ciljev; ti pa so bili predvsem verski in politični že v Belorusiji, še toliko bolj pa v Peterburgu. V tem se je razlikoval od Hallersteina, ki si je močno prizadeval za številne objave v evropskih znanstvenih središčih. Po prepovedi jezuitskega reda je Gabrijelovo potovanje na Kitajsko seveda odpadlo; vendar je v Rusiji uporabljal misijonarske postopke prilagoditve, ki so jih utemeljili Ricci,¹⁸⁰ Hallerstein in drugi pekinški jezuiti. Ker sta bila jezuitska kolegija v Polocku in Peterburgu odprta za pravoslavno mladino, so Gruber in njegovi sodelavci zanje priredili Riccovo metodo. Znanstveni ugled je Gruberju omogočil dostop do družbene smetane v prestolnici na podoben način, kot ga je Franklin nekaj let prej uporabljal v Parizu.¹⁸¹ Gruber si je za svoj cilj izbral predvsem spreobrnitev imperatorja. Tako kot je nekoč spreobrnitev Konstantina Velike-

ga¹⁸² omogočila katoliški Rim, so jezuiti skušali spreobrniti še kitajskega cesarja in za njim ruskega carja. Našemu Hallersteinu in drugim pekinškim jezuitom se to nikoli ni niti približno posrečilo; sposobni Gruber pa je bil že zelo blizu spreobrnitve Pavla I.

Carjevič Pavel se najprej poročil z Marijo, a je že pri dvajsetih letih umrla. Kot mlad vdovec si je za drugo ženo izbral Sophio Dorotheo de Montbéliard, princeso Württemberg (1759–1828), po poroki leta 1776 v Rusiji imenovano Marijo Fjodorovno. Carica Marija je ljubila slikarstvo; zato ji je Gruber podaril lepo sliko. Po kronanju v Moskvi se je car Pavel I. na poti v Peterburg 7. 5. 1797 skupaj s carico, sinovoma in Siestrzencewiczem ustavil v jezuitskem kolegiju v mestu Orša, 50 km severno od Mogileva. Gruber, Wichert in generalni vikar Lenkiewicz sta bila v procesiji, ki se je sestala s carjem. Car je Gruberja vprašal, ali je dobil uro, okrašeno z dragimi kamni, kot povračilo za podarjeno sliko, vendar je Gruber zanikal. Car je zadevo raziskal in ugotovil, da je med Gruberjevim bivanjem v Orši peterburški kurir odnesel darilo v Polock.¹⁸³

Leta 1798 je bil car Pavel I. izvoljen za velikega mojstra malteškega reda sv. Ivana, ki sta mu z materjo Katarino prav tako kot jezuitom dajala zatočišče pred preganjanjem v Evropi. Red je bil tesno povezan z jezuiti, ki so prav tako skokoma napredovali. Na tretji generalni kongregaciji v Polocku je bil 1. 2./12. 2. 1799 Kareu izvoljen za generalnega vikarja jezuitov v Rusiji. Njegovi pomočniki so postali Wichert, Gruber, Lustyg¹⁸⁴ in Lubowicki,¹⁸⁵ tajnik Brzozowski, provincial Estka,¹⁸⁶ provincialni svetniki pa Ljastovski, Rževuski, Starusinskii, Baškovski in Zaranek.¹⁸⁷ Lustyg je bil od 1793. do 1802. pomočnik generalnega vikarja, od 1799. do 1815. pa beloruski provincial. Lubowicki je bil pomočnik generalnega vikarja od leta 1783 do leta 1801. Estka pa od leta 1799 do leta 1802 rektor v Orši.

Kareu,¹⁸⁸ Belorus angleškega rodu, je po Czerniewiczzu prevzel v Polocku še rektorsko palico. Od leta 1763 do leta 1765 je bil misijonar v Minsku in mestu Faszczówce, do leta 1767 prefekt v mestu Niešwież in še leto dni misijonar v Slucku, sto kilometrov južno od Minska. Potem

¹⁷⁸ Andrejev, 1998, 77; Tolstoj, 1859, 3; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 7.

¹⁷⁹ Grzebien, 1996, 501.

¹⁸⁰ Mattheo Ricci (Li-Ma-Tou, Li Ma-teou, Si-T'ai, * 6. 10. 1552 Macerata blizu jadranske obale; SJ 16. 8. 1571 Rim; † 11. 5. 1610 Peking (Dehernge, 1973, 219)).

¹⁸¹ Schiffer, 2003, 51.

¹⁸² Flavius Valerius Aurelius Constantinus (* 280/288 Niš (Naisus); cesar 306; † 337).

¹⁸³ Rule, 1853, 357; Andrejev, 1998, 96; Moroškin, 1888, 1: 282; Zaleski, 1886, 2: 62.

¹⁸⁴ Antoni Lustyg (Ljustig, Lustig, Lystig, * 7. 11. 1752 Prusija; SJ 6. 10. 1768 Lomž; † 5. 6. 1815 Polock).

¹⁸⁵ Franciszek Lubowicki (* 16. 11. 1724 Podlasiu; SJ 15. 8. 1744 Vilna; † 22. 12. 1801 Polock).

¹⁸⁶ Plota Estka (Estko, * 4. 2. 1749 Mazowsu; SJ 4. 11. 1766 Lomž; † 19. 1. 1802 Orša).

¹⁸⁷ Andrejev, 1998, 98; Sapunov, 1997, 25.

¹⁸⁸ Franciscus Xaverius Kareu (Franciszek Ksawery Karü, * 10. 12. 1731 Orša; SJ 14. 8. 1754 Vilna; † 30. 7. 1802 Polock).

se je zapisal Polocku; tam je od leta 1768 predaval filozofijo in matematiko, leta 1772 in 1773 arhitekturo in do leta 1778 teologijo. Leta 1779 je postal vicerektor in čez tri leta rektor v Orši. Kot rektor je sprejel še čast beloruskega provinciala. Leta 1785 je bil znova v Orši in obenem pomočnik generalnega vikarja Lenkiewiczza. Ob Gruberjevem prihodu je postal leta 1786 rektor v Polocku. Naslednje leto je dal tam odpreti tiskarno.¹⁸⁹

Ker je bil Kareu bolehen, ga je Gruber večinoma nadomeščal. Gruberja so na generalni kongregaciji določili, naj se v februarju 1799 pogaja s katoliškim metropolitom Siestrzencewiczem za ureditev položaja ruskih jezuitov. Gruber se je v prestolnico odpravil skupaj z jezuitom Schirmlom in se tam povezal s senatorjem, grofom Ilinskim, obenem pa s Sévérinom, Korsakom in Manucijem (Manučič, Manucci). Manuci je bil poljsko-litovski bogataš in poslanec italijanskega rodu. Delal je tudi za Potjomkina, večerij pri carju pa se je rada udeleževala tudi Manucijeva zgovorna žena. Gruber je tesno sodeloval z malteškim viteškim redom in grofom Michelsonom, generalom v Podoliji; prek malteških vitezov je bil v stiku s svojim rojakom, ruskim ambasadorjem Kobencelom. V tem času so Siestrzencewiczevega zaščitnika Rastopčina odstranili z dvora; to pa je Gruberju olajšalo uveljavitev v najvišjih krogih ruskih oblastnikov.¹⁹⁰ Gruber je med svoje prijatelje štel celo slavnega Kutuzova,¹⁹¹ ki je kot guverner Litve pomagal Gruberju pri prevzemu univerze v Vilni. Kutuzov je leta 1805 vodil Rusko vojsko v Avstriji, leta 1812 pa je postal feldmaršal in zvito premagal samega Napoleona.

Ko je slišal, da se zdravnikom nikakor ne posreči ozdraviti zobobola Marije Fjodorovne, je Gruber 17. 4. 1799 pisal carju, naj mu dovoli predstaviti svoj način zdravljenja. Pismo je dostavil na dvor ob pomoči Ilinskega, madame Pretorius ali pa Nikolaja, tajnika in upravnika caričine pisarne. Carica je Gruberjevo pismo predala možu, ki je ljubil vse nenavadne reči. Pavel je sicer sprejel Gruberja dovolj nezaupljivo, a mu je dovolil, da se je preizkusil kot zdravnik. Gruber si je za nekaj dni izprosil sobo v bližini carice. Obraz vladarice je po Gruberjevem zdravljenju hitro dobil naravno barvo. Rojena je bila nova legenda, na posrečen način prav podobna slovitemu dvoboju v Pekingju, ko si je jezuitski astronom Schall rešil življenje z boljšim znanjem astronomije od kitajskih tekmecev.

Gruber si je pridobil naklonjenost in celo

prost dostop do carja Pavla I.¹⁹² Tako ga je car po navadi pričakal kar z jezuitskim vzklikom "*Ad majorem dei gloriam!*".¹⁹³ Imperatorju se je posebno prikupil ko je skromno odklonil odlikovanje za zdravljenje zobobola carice in skuhal odlično čokolado po receptu italijanskih jezuitov. Čokolada je imela neverjetno diplomatsko privlačno moč, saj jo je nekoč rad točil celo Boškovič na Dunaju in s tem še posebno navdušil mladega Janeza Filipa Kobencla,¹⁹⁴ bratranca poznejšega ruskega ambasadorja Kobencla.

Pavel I. je 11./23. 10. 1800 podpisal šest ukazov, ki so jezuitom omogočili prevzem cerkve sv. Katarine v Peterburgu.¹⁹⁵ Siestrzencewicz je s svojim kolegijem nasprotoval Gruberju; vendar je trčil ob pretrd oreh. Hkrati s prevzemom cerkve je Gruber dosegel grob pregon Siestrzencewicza iz prestolnice. Generalni upravnik Oboljaninov je še isti dan 11./23. 10. 1800 javil metropolitu, da je bogoslužje pri cerkvi sv. Katarine ob Nevskem prospektu oddano jezuitom. Spor je imel zavdanja vredno gospodarsko ost, saj je bilo samo z oddajanjem skladišč ob cerkvi vsako leto mogoče zaslužiti 18.000 rubljev. 19./31. 10. 1800 je vojaški guverner Peterburga general Swetchin zahteval od Siestrzencewicza predajo prostorov Gruberju. Tako so jezuiti dobili v upravo cerkev sv. Katarine v Peterburgu. To se je še malo prej zdelo pravno formalno skoraj nemogoče.

Policijski minister Zilibergarnih in načelnik mestne policije sta 14./26. 11. 1800 ob enajstih zvečer zbudila ubogega metropolita in ga ob treh ponoči odpravila na prenočevanje v dom kapitola malteškega viteškega reda na drugem koncu mesta, da bi stanovanje "očistila" za Gruberjev prihod. Na Siestrzencewiczev položaj je bil postavljen Gruberju bolj naklonjeni jezuit Benislavski, Gruber pa se je naselil v Siestrzencewiczevo hišo pri cerkvi sv. Katarine. Gruber je carju predložil popis sedemindvajsetih oseb za aretacijo, tudi metropolita in člane katoliškega oddelka; v resnici so jih v nekaj dneh izgnali. Metropolita so 14./26. 11. 1800 sramotno pregnali na njegove beloruske posesti v Biniči, 6 km od Mogileva. 22. 11./4. 12. 1800 so mu prepovedali obiske in dopisovanje, tako da je bival pod stalnim nadzorom do smrti Pavla I. Še sam Oboljaninov se je bal Gruberja in je pred carjem skrival pisma Odinca (Odyneć), ki so ga kot Hominskega prav tako nadzorovali.

Pri sv. Katarini je mašo ob 7. uri vedno daroval sam Gruber, ministriral pa mu je de Maistre. Darove za cerkev so prispevali kneginja Ščerbatova, tajni svetnik Tamara ter mlada grofica Stackelberg, hči ambasadorja. V cerkev so iz

¹⁸⁹ Grzebien, 1996, 267.

¹⁹⁰ Moroškin, 1888, 1: 338, 363, 370, 372–373; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 18; Zaleski, 1886, 2: 66.

¹⁹¹ Knez Mihail Illarionovič Kutuzov (* 1745; † 1813 (Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 97; Créteineau-Joly, 1845, 499)).

¹⁹² Pavel I. (* 1754; † 1801).

¹⁹³ Mihnevič, 1955, 304; Moroškin, 1888, 1: 375; Zaleski, 1886, 2: 56.

¹⁹⁴ Markovič, 1969, 594.

¹⁹⁵ Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 20.

Polocka pripeljali prst sv. Stanislava Kostke kot svetinjo.¹⁹⁶

Vse visoke položaje pri katoliškem oddelku¹⁹⁷ v prestolnici je Gruber zaupal jezuitom; Śiestrzencewicza, Odnca in pokatoličanjenega Žida Serpinskega je zamenjal z jezuiti Benislavskim, Močulskim in Bišovskim. V oddelek je pripeljal še jezuite Supinskega, škofa Gdroica, Orhovskega, Znamrovskega in Gavualota. Nekateri stari člani oddelka sprva niso hoteli podpisati novega pravilnika, ki je bil pisan na kožo jezuitom in je dajal velike pravice samostanskim redom; vendar jih je krepka beseda Benislavskega prisilila k vdanosti.¹⁹⁸

Junija 1799 je Gruber ob obisku v Peterburgu predstavil v prostorih Akademije¹⁹⁹ nekaj svojih izumov, med njimi škarje za striženje tankega sukna, razne črpalke in kipe. Izumi so naredili velik vtis. Pozornost je vzbudil še sam Gruber, ki je ob tej priložnosti znova srečal carja.²⁰⁰ Za Gruberjevo delo v hidrodinamiki sta se zanimala akademika in profesorja matematike Gurev ter Kotelnikov. Gurev je leta 1792 študiral hidravliko v Angliji, Kotelnikov pa je med letoma 1751 in 1752 študiral pri Kästnerju²⁰¹ v Leipzigu in sodeloval pri prekopu Volga-Don. Podobno je Gruber vodil dela na ljubljanskem prekopu in je uporabljal Kästnerjeve učbenike.

Gruberjevih izumov si verjetno ni ogledal vodilni fizik v Rusiji, ostareli Aepinus,²⁰² ki je bil med letoma 1757 in 1798 profesor fizike na peterburški akademiji.²⁰³ Rojen je bil v Rostocku v Prusiji; tam je študiral in poučeval. Švedski študent Wilcke²⁰⁴ mu je pomagal sestaviti kondenzator, ki ga je Volta leta 1775 na gimnaziji Como razvil v elektrofor. Po krajšem službovanju v Berlinu je bil Aepinus leta 1756 imenovan za člana peterburške akademije. Leta 1759 je razvil matematično teorijo električnih in magnetnih pojavov s Franklinovo teorijo enega fluida. Leta 1784 je izdelal prvi akromatski mikroskop ob pomoči Kulibina,²⁰⁵ ki je maja 1767 postal mehanik Akademije.²⁰⁶

Aepinus je umrl 22. 8. 1802, kmalu po Gru-

berjevi izvolitvi za generala. Sto let pozneje je Kelvin posodobil Aepinusovo teorijo. Aepinus je po letu 1767 opravljal predvsem politično in diplomatsko dejavnost na dvoru. Sprva je bil domači učitelj poznejšega carja Pavla, po letu 1783 pa je namesto Diderota nadaljeval reforme ruskega izobraževalnega sistema.²⁰⁷ Mladega prestolonaslednika Pavla je navdušil za zahodno znanost in tehniko; prav to pa je pozneje omogočilo Gruberjev vzpon.

Gruberjev mlajši profesorski kolega je bil Rus Vasilij Vladimirovič Petrov (1761–1834), ki je poučeval v Peterburgu od leta 1791. Novembra 1802, nekaj mesecev po Gruberjevi izvolitvi za generala, je začel preizkušati najmočnejši tedanji električni izvir na svetu v prostorih peterburške mediko-kirurške akademije. Uporabljal je 2100 parov elementov baker-cink, ki so dajali napetost okoli 1700 V. Leto dni pred Gruberjevo smrtjo je opisal prvo električno razsvetljavo: "Ko nadaljujemo črpanje zraka iz zvona in opravimo pet premikov bata, opazimo svetlikanje v več delih zvona in tudi celotne naprave za dovajanje olja. To svetlikanje je še svetlejšo pri črpanju do 2 1/2 črt navadnega živosrebrnega barometra. Pri nadaljnjem črpanju postane svetlikanje šibkejše in končno nevidno". Deset let po Gruberjevi smrti je Aleksander I. sprejel Petrova na peterburško akademijo.²⁰⁸

10./22. 8. 1800 se je Gruber dolgo pogovarjal s carjem. Naslednji dan so na carjev ukaz jezuiti prevzeli šolstvo v Litvi. Po vrnitvi iz Litve se je Gruber znova oglasil pri carju. Tedanjo univerzo v Vilni je opisal kot polno prostozidarskega duha; zato jo je car predal – z izjemo medicine – v upravo jezuitom dne 11. 10. 1800. Učni načrt je napisal Gruber. Do 11. 5. 1801 so univerzo v Vilni – razen njene medicinske fakultete,²⁰⁹ – prevzeli jezuiti. Že po prvotnem ukazu sv. Ignacija Loyole namreč jezuiti niso poučevali medicine. Od 1781. do 1797. je na univerzi v Vilni poučevalo šestintrideset učiteljev, med njimi dvajset jezuitov.²¹⁰ Najpomembnejši med njimi je bil astronom Poczobut,²¹¹ član londonske Kraljeve družbe od leta 1769 in od leta 1776 dopisni član pariške akademije. Od leta 1754 do 1756 je študiral matematiko, fiziko in astronomijo pri Steplingu na jezuitski univerzi v Pragi; teologijo pa je študiral v Vilni od 1757. do 1761.

Kot profesor matematike v Vilni (od leta 1761 do 1764) je na pobudo Michala Fryderika, kneza Czartoryskega, študiral v Nemčiji, Italiji ter v

¹⁹⁶ Rouët de Journel, *La Compagnie* 1922, 93.

¹⁹⁷ Rimsko-katoličeskii departament, justic-kollegii (Tolstoj, 1859, 15).

¹⁹⁸ Inglot, 1997, 3, 99, 146; Moroškin, 1888, 1: 395, 403–404, 407–408, 416, 419, 434, 437, 441; Tolstoj, 1874, 2: 38; Rouët de Journel, *La Compagnie* 1922, 34.

¹⁹⁹ Med letoma 1743 in 1803 se je imenovala Imper. Akademija nauk i hudožestv.

²⁰⁰ Čurkina, 1981, 107; Inglot, 1997, 98, 149; Moroškin, 1888, 1: 370.

²⁰¹ Abraham Gotthelf Kästner (Kaestner, * 1719; † 1800).

²⁰² Franz Ulrich Theodor Aepinus (* 1724 Rostock v Prusiji; † 22. 8. 1802 Dorpath).

²⁰³ Novik, 1999, 11.

²⁰⁴ Johann Karl Wilcke (* 1732; † 1796).

²⁰⁵ Ivana Petroviča Kulibina (* 1735; † 1818).

²⁰⁶ Gurikov, 1983, 62, 79.

²⁰⁷ Dehombres, *Pensivy*, 1986/87, 197.

²⁰⁸ Bowers, 1998, 64, 67.

²⁰⁹ James, 1992, 59; Pierling, 1898, 4: 303.

²¹⁰ Piechnik, Puchowski, 1996, 41; Moroškin, 1888, 1: 449.

²¹¹ Marcin Odlanicki Poczobut (* 30. 11. 1728 Solomance pri Godnu; SJ 15. 8. 1745 Vilno-1773; † 8. 2. 1810 Dyneburg).

Poczobutov observatorij na univerzi Vilno

Marseillu pri Pezenasu.²¹² Nato je leta 1764 postal profesor matematike in vodja astronomskega observatorija v Vilni; bil je prefekt tiskarne (od leta 1767 do 1769), nekajkrat pa je prejel še rektorsko palico. Leta 1768 je v Londonu in Parizu spoznal Lalande in Lacaille; ob vrnitvi pa je obiskal Berlin. Z denarjem kralja in Elizabete Oginiski Pozunov je postavil nov observatorij v Vilni. Leta 1807 je prepustil opazovalnico svojemu učencu Šniadeckemu²¹³ in odšel umret k jezuitom v Dyneburg. Objavljal je knjige o matematiki in egipčanski astronomiji; od leta 1773 mu je pomagal Strzecki.²¹⁴

Poczobut je bil sicer nekdanj jezuit, vendar se kot znanstvenik ni hotel povsem podrediti Gruberjevi politiki. Pri vrhunskih znanstvenikih Poczobutove ravni je Gruberjeva strogo uporabna politika seveda doživela nasprotovanja. Profesor kemije v Vilni je bil Sartorius, fizikalni kabinet pa so razširili z darili Viheroma in Oginskega.

Uspeh jezuitskega šolstva v prestolnici je bil posledica siceršnjih neuspehov ruskih šolnikov, saj peterburška univerza pogosto kar ni imela študentov.²¹⁵ Jezuitsko šolstvo v Peterburgu je začel abbé Nicole (* 1758), ki ga je francoski emigrant grof de Choiseul najel za vzgojo svojih otrok, ruske dame pa so francoskega plemiča seveda posnemale. Zato je Nicole za otroke peterburških plemičev najel penzijo ob vodometu pri dvoru kneza Josipova, čigar sina je prav tako vzgajal. Nicoleu so pri pouku pomagali jezuiti Septavaux, Goche in Fromon; vsak dijak pa je plačeval po

1500 rubljev na leto. Nicole je pozneje odšel v Moskvo, potem v Odeso in leta 1820 nazaj v Pariz; v Peterburgu ga je zamenjal Macquart.²¹⁶

29. 9./11. 10. 1800 je Gruber postal prvi rektor novega jezuitskega kolegija carja Pavla I. v Peterburgu. Sola je bila ustanovljena na Gruberjevo pobudo, sam pa je v njej poučeval eksperimentalno fiziko. Tega predmeta prej ni predaval v Ljubljani in v Mogilevu, le v Polocku je poučeval fiziko ter zadnji leti 1799/1800 in na začetku 1800/01 še eksperimentalno fiziko.²¹⁷ Urno je poskrbel za graditev peterburškega kolegija in obnovo cerkvenih zgradb. 20. 11./2. 12. 1800 je iz Polocka vpoklical štiri najspodobnejše jezuite poljske, italijanske, francoske in nemške narodnosti za pridiganje in pouk jezikov. To so bili Rottensteiner,²¹⁸ Gaetano Angiolini, Richard²¹⁹ in Kamienski. Kamienskega je marca 1800 zamenjal Hatowski,²²⁰ le-tega pa kaj kmalu Lubsiewicz.²²¹ Za pouk je Gruber izbral še pet jezuitov iz Polocka;²²² profesorja Krjukovske-

²¹² Espirit Pezenas (* Avignon; SJ; † 1768), profesor hidrografije in ravnatelj zvezdarne v Marseillu.

²¹³ Jan Šniadecki (Šnadecki, * 1756; † 1830).

²¹⁴ Andrzej Strzecki (* 27. 9. 1737 Litva; SJ 3, 8. 1753 Vilna; † 5. 2. 1797 Vilna).

²¹⁵ Tolstoj, 1883, 11, 12.

²¹⁶ Moroškin, 1870, 2: 112–115; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 52.

²¹⁷ Aleš Zhlutka iz Belorusije, sporočilo marca 2004; Grzebien, 1996, 501; Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Moroškin, 1888, 1: 422.

²¹⁸ Jerzy Rottensteiner (Georg, * 3. 5. 1766; SJ 1, 7. 1789 Polock; 19. 1. 1808 Peterburg (Inglot, 1997, 108)) je bil leta 1790 novice v Polocku. Po drugih virih naj bi Gruber povabil Hochbichela.

²¹⁹ Dezydery Richard (Richardt, Richardot, * 29. 1. 1769 Langres v Franciji; SJ 24, 8. 1792 Polock; † 5. 5. 1849 Metz) v Polocku od leta 1792.

²²⁰ Tadeusz Hatowski (Hatowski, * 22. 1. 1768 Belorusija; SJ 1, 2. 1780 Polock; † 1. 12. 1807 Josephthal).

²²¹ Jan Lubsiewicz (* 21. 5. 1758 Sandomiersko; SJ 24, 8. 1780 Polock; † 14. 5. 1826 Stara Wieś (Grzebien, 1996, 377; Zaleski, 1886, 88; Inglot, 1997, 86)).

²²² G., 1905, 215; Zaleski, 1886, 2: 384.

ga,²²³ sholastika Plesčinskega²²⁴ in Sankowskega;²²⁵ za opravke v hiši pa sta skrbela jezuitska brata Antonio Magg in Benell. Pri cerkvi so imeli knjižnico s 500 knjigami, največ študentov pa je bilo sinov poljske gospode. Gruber je od Pavla I. dobil dovoljenje za zidavo nove zgradbe kolegija na vogalu Katarininega kanala in Italijanske ulice;²²⁶ obenem si je prizadeval še za vrnitev nekdanjih jezuitskih posesti v Poljski. Car je prispeval 9000 rubljev za nakup zemljišča, Gruber pa je za 450.000 rubljev zgradil penzionat po Nicoleovem zgledu s samostojno sobo za vsakega dijaka plemiškega rodu. Gruber je načrtoval, da bo vsako leto plačeval po 15.000 rubljev dolga in odstotke. Žal je knez Aleksander Andrejevič Golicev zgodaj leta 1816 poslopje dal na boben zaradi dolgov; gotovo tudi v jezi zaradi prestopa svoje nekdanje žene v katoliško vero. Gruber je skrbel tudi za sirote in je posvojil Viljema Feinerja, ki je zelo lepo pel in se je po študiju na kolegiju odpravil za nekaj mesecev v noviciat.²²⁷

Deset jezuitov je skupaj z Gruberjem začelo pouk 1./13. 2. 1801; po treh mesecih so imeli okoli trideset gojencev. Jeseni 1802 je Gruber sestavil petnajst členov osnutka *Plan d'education au college des nobles*; šestletni učni program je bil podoben kot na beloruskih kolegijih, saj je bila prestolnica formalno del beloruske jezuitske province. V četrtem letniku so poučevali geometrijo in trigonometrijo; v petem letniku so pouk nadaljevali s civilno in vojaško arhitekturo, balistiko, pirotehniko, teorijsko ter praktično hidravliko. V šestem razredu so učili kozmologijo, fizikalno astronomijo, elemente optike, dioptriko, katoptriko, sferično geometrijo, višji račun, mehaniko in eksperimentalno fiziko. To je prevzel sam Gruber in predaval skupno po šest ur na teden ob torkih in četrtekih popoldne. Šesti letnik je bil preobsežen, zato so dijaki študirali filozofijo še naslednje leto. Cena je bila 1000 rubljev na leto za posameznega dijaka, vzdrževali pa so še učitelje plesa, risanja, glasbe, mečevanja ter seveda pravoslavnega popa. Dijaki prvega letnika so bili stari od 7 do 12 let, sprejemali so jih avgusta, pouk pa se je začel prvega septembra.

Leta 1802 se je v Gruberjevo šolo vpisal Aleksander Nikolajevič Tolstoj skupaj s Severinom, poznejšim ruskim poslancem v Münchnu, in baronom Veljutom, pozneje komandantom

Carskega sela.²²⁸ Na peterburškem jezuitskem kolegiju je študiral Georg Brown,²²⁹ sin osebnega zdravnika carice in Italijanke Marije Rossi. Pozneje je poučeval na jezuitskem kolegiju v Lvovu, raziskoval zgodovino jezuitov in popisal pisce iz poljskega dela jezuitske Družbe.

Leta 1802/03 so jezuiti svoje klerike v prestolnici poučevali še filozofijo; prvi razred višjih študijev je bil razdeljen na tri letnike filozofije, drugi višji razred pa so delili na štiri leta teologije. Bodoči jezuiti so živeli skupaj s profesorji v kolegiju, sinovi plemičev v penzionih, drugi dijaki pa so stanovali drugje. Šolsko leto je trajalo 190 dni – od prvega septembra do konca julija. Na oddihu v jezuitskih hišah so se plemiški sinovi merili v mečevanju, glasbi, plavanju, smučanju ali celo igrali biljard, saj ga je ljubil ustanovitelj jezuitov sv. Ignacij še v svojih vojaških dneh. Kartanje in kockanje je bilo prepovedano. Car je včasih dovolil svojim glasbenikom igrati na Gruberjevih proslavah, de Maistre pa je večkrat pomagal pri izpitih, vendar znanja plemiških študentov ni ravno hvalil 9./21. 10. 1805 in 11./23. 10. 1805.²³⁰

1./13. 1. 1803 so odprli šolo posebej za sinove visokega ruskega plemstva; do konca leta so vpisali štiriindvajset dijakov. Leta 1805 so imeli 56 študentov, med njimi več kot 75% pravoslavnih. Pozneje so poučevali po 60 do 70 plemiških sinov ali tri četrtine vseh dijakov. Pri jezuitih so svoje sinove šolali Galicini, Tolstoji, Gagarini, Rastopčini, Šuvalovi, Kutuzovi, Vjazemski, Novosilcovi²³¹ in drugi. Šola je bila po Gruberjevi smrti leta 1806 preimenovana v plemiški kolegij (*Collegium Nobilium*). Slovela je bolj kot njene ruske tekmice, ki jih je ob podpori članov peterburške akademije v tistem času posodabljal Mirijevski,²³² Srb iz habsburške monarhije in od leta 1783 član Peterburške akademije. Starši so v plemiški kolegij sprva hoteli vpisati celo Puškina,²³³ vendar so ga raje šolali na novem Carskoselskem (Aleksandrovski) liceju, ki ga je končal leta 1817. Devet absolventov jezuitskega plemiškega zavoda *Collegium Nobilium* je pozneje sodelovalo v vstaji dekabristov dne 14. 12. 1825 na Senatski ploščadi.²³⁴ Leta 1807 so jezuiti v Peterburgu poučevali logiko, metafiziko, fiziko in uporabno mehaniko v še-

²²³ Daniel Krukowski (Krukowski, * 11. 1. 1761 Strzųżewie w Rusiji; SJ 27. 8. 1798 Polock; † 1. 2. 1839 Tarnopol).

²²⁴ Antoni Plesčinski (Pleszczynski, * 30. 7. 1770 Belorusija; SJ 4. 8. 1795 Polock; † 6. 3. 1816 Użwałdae).

²²⁵ Frančišek Sankowski (Sankovski, * 5. 11. 1772 Belorusija; SJ 7. 8. 1792 Polock; † 25. 8. 1806 Mogilev).

²²⁶ Moroškin, 1888, 1: 431, 433.

²²⁷ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 131–132; de Maistre, 1995, 300.

²²⁸ Schlafly, 1997, 429; Schlafly, 1999, 260; Moroškin, 1870, 2: 124–127, 129; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 64, 104–105, 112, 161.

²²⁹ Georg Brown (redovniško ime Josef, * Peterburg; SJ 1817 Polock; † 1879 Lviv (Orlov, 1995, 379; Orlov, 2002, 344)).

²³⁰ Andrejev, 1998, 80; de Maistre, 1995, 12.

²³¹ Grof Nikolaj Nikolajevič Novosilcev (* 1768; † 1838), predsednik peterburške akademije znanosti od 1803 do 1810.

²³² Teodor Jankovič, pl. Mirijevski (* 1741; † 1814).

²³³ Aleksander Sergejevič Puškin (* 1799; † 1837).

²³⁴ Čurkina, 1981, 107; Smagina, 1991, 43; Inglot, 1997, 109–110; Andrejev, 1998, 100.

stem razredu, v sedmem pa poleg fizike še pravo; ob izgonu jezuitov leta 1815 je kolegiju delalo in poučevalo že 26 jezuitov.²³⁵

Na prehodu v 19. stoletje je v Peterburgu živelo 35.000 tujcev, med njimi 23.000 Nemcev, 4.000 Francozov in 900 Angležev. Večina si je rusko prestolnico izbrala na begu pred svobodo in revolucijami v Evropi.²³⁶ V istem času so imeli v Peterburgu pedagoški inštitut; njegov prvi direktor je bil Koh.²³⁷ Ustanovo so pozneje preimenovali v peterburško univerzo.²³⁸

Gruber je postal tako mogočen, da sta se ga izogibala in ga obenem podpirala celo Lopuhin²³⁹ in Kutaisov.²⁴⁰ Uspehi na ruskem dvoru so Gruberja pripeljali do skrivne korespondence z Napoleonom za prekinitve ruskega sodelovanja z Londonom,²⁴¹ čeprav nekateri viri poudarjajo zasluge ruskega ministra. Konec maja 1800 je poslanec pripotoval prek Hamburga v Peterburg na dva ali tri tajna sestanka z grofom Raztopčinom. Napoleon je v tajnih dopisih pihal na Gruberjevo katoliško dušo proti krivoverskim Angležem, za usluge pa je morda navrgel tudi zlatnik ali dva. Ruski časopisi so nenadoma začeli hvaliti vse, kar je bilo francoskega, in zmerjati vse angleško. Tako je Gruber vplival na izstop Pavla I. iz druge koalicije jeseni 1800. Pavlovo odločitev je pospešil še poraz pri Zürichu dne 26. in 27. 9. 1799 po katerem je generalisima Suvorova²⁴² nemilostno odstavil. Imperatorja je bilo nekako sram zaradi nemoči ruske vojske v primerjavi z Napoleonovo armado. Z izstopom iz koalicije je Pavel dejansko postal Napoleonov zaveznik; to pa gotovo ni bilo po godu njegovemu probritanskemu sinu.

Gruber je pripravljajal vrnitev jezuitov v večni Rim. Leta 1785 je papež Pij VI. pred jezuitom Benislawskim trikrat izjavil "*Approbo Societatem Iesu in Alba Russia*";²⁴³ to pa je bil velik formalnopравни korak naprej h Gruberjevemu namenu. Seveda Pij VI. ni imel prave sreče in je gnil v raznih Napoleonovih italijanskih zaporih brez pravega upanja. Bil je slab in nemoralen vladar, tako da nihče ni posebej žaloval za njim. Na začetku leta 1799 so ga zaprli v florentinski samostan. Po njegovi smrti v Valenciji 29. 8. 1799 sta Gruber in Pavel I. nagovorila Napoleona, da je dovolil sklic konklav v konventu benediktincev na otoku sv. Jurija v Benetkah dne 30. 11. 1799 pod Consalvijevim tajništvom. Consalvi je dne 18. 1. 1800 in 22. 2. 1800 pisal

Gruberju, da bodo Italijani zaupali mnenju ruskega carja o izvolitvi novega papeža. To je bila nedvomno predvsem diplomatska izjava; v resnici je Consalvi navijal za kandidata della Gengo, ki je imel na skrbi gospodarske zadeve svetega sedeža; ruski kandidat pa je bil seveda Archetti. Za povezavo med Rimom in Peterburgom je skrbel Benvenuti. Pod vplivom carja Pavla I. so po polletnih razpravah 14. 3. 1800 izvolili jezuitom naklonjenega Pija VII²⁴⁴ iz pomembne milanske družine, ki je bil za Francoze ugoden kandidat; zato mu je julija 1800 Napoleon dovolil delovati v večnem Rimu. Izvolitev novega papeža so v Polocku praznično proslavili. Novi papež je takoj po izvolitvi sprejel v avdienco Panizzonija, večinoma pa se je pustil voditi kardinaloma Litti in Consalviju.

Gruber je uravnaval niti poglavitnih katoliških središč politične moči; pogosto je nasprotoval in včasih pomagal prvemu konzulu Napoleonu vse do svoje smrti v prvih mesecih cesarstva. Seveda je sicer nadvse previdni diplomat Gruber včasih ustrelil tudi kakšnega kozla. Tako so po ukazu cesarja Pavla I. zažgali vso naklado koledarja za leto 1800, v katerega so v položki tiskarni nevidno uvrstili pohvale britanski mornarici.²⁴⁵ Pavel I. je prav tedaj sklenil mir z nedavno imenovanim prvim konzulom Bonapartom; zato pohvale Britancem niso bile več primerne za rusko javnost, jezuitski cenzor Benislawski pa je bil odstavljen. Pozneje, v času nihanja Aleksandra I. med Napoleonovo celinsko zaporo in sodelovanjem z Angleži, so bile napake te vrste seveda še toliko nevarnejše.

Poleg Gruberja so bili najvidnejši tedanji slovenski diplomati Kobencli. Ludvik Kobencl²⁴⁶ je bil najprej poslanec na Danskem 1774, v Berlinu 1777 in od leta 1779 do 1797 v Peterburgu kot začetnik zveze med Rimom in Rusijo ter zaščitnik malteškega reda. Prijazno se je pogajal s Katarino II. in Potjomkinom o tretji delitvi Poljske. Pavel I. se je povezal s Prusijo in zato Kobencla seveda ni maral; z izgonom v 24 urah je kaznoval vsakega, ki je Kobencla le obiskal.²⁴⁷ Kobencl je bil zato odpoklican; kot namestnik ministra za zunanje zadeve je bil glavni pogajalec in podpisnik Campoformijskega miru z Bonapartom 17. 10. 1797 in miru v Lunévilleu 9. 2. 1801. Od leta 1798 do 1800, med Gruberjevim vzponom, je bil znova poslanec v Peterburgu,

²³⁵ Grzebien, 1996, 501.

²³⁶ Lebrun, 2001, 241.

²³⁷ Ivan Ivanovič (Johann Georg) Koh (* 1739; † 1805).

²³⁸ Novik, 1999, 22.

²³⁹ Knez Peter Vasiljevič Lopuhin.

²⁴⁰ Moroškin, 1888, 1: 378, 442.

²⁴¹ Crétineau-Joly, 1846, 5: 499; Moroškin, 1888, 1: 379, 380.

²⁴² Aleksander Vasiljevič Suvorov (* 1830; † 1800).

²⁴³ Gagarin, 1872, 97; Crétineau-Joly, 1845, 491.

²⁴⁴ Petruccelli, 1866, 4: 279, 283, 297; Moriškin, 1888, 383; Pierling, 1896, 4: 301, 311–313; Zaleski, 1886, 2: 69, 81. Kardinal grof Barnabi Luigi Gregorio Chiaramonti (Barnabé Charomonte, * 1740 Milano; 14. 3. 1800 papež Pij VII.; † 29. 8. 1823 Rim (Petruccelli, 1866, 320)).

²⁴⁵ Rule, 1853, 361, 353, 365; Orlov, 1995, 370–371; Moroškin, 1888, 1: 382, 384.

²⁴⁶ Ludvik Kobencl (Cobenzl, * 1753 Bruselj; † 1809).

²⁴⁷ Moroškin, 1888, 1: 341; Pierling, 1896, 4: 356; Rouët de Journal, Nonciature 1922, 2: 24–25.

nato pa od 1800 do 1805 zunanji minister in vicekancler, resnični vodja avstrijske vlade in nasprotnik nadvojvode Karla. Poraz pri Austerlitzu in mir v Bratislavi sta oznanila konec Kobenclove politike in dvig nadvojvode Karla.

Ludvikov bratranec in dedič Janez Filip Kobencel²⁴⁸ je bil leta 1771 državni svetnik in je leta 1777 spremljal Jožefa II. v Francijo. Leta 1781 je postal vicekancler, od leta 1791 do leta 1793 je bil zunanji minister, leta 1794 pa kancler. Od leta 1801 do leta 1805 je bil poslanec v Parizu in je kot brat prostožidar z diplomatsko pošto prenašal pisma, ki sta si jih pisala prostožidarja Vega in Lalande. Že upokojenega Kobencela je v noči med 13. in 14. 10. 1809 Napoleon sprejel v svojih zasebnih prostorih v Schönbrunnu tik pred podpisom mirovne pogodbe, s katero so pri nas ustanovili Ilirske province. Koncept dekreta o ustanovitvi Ilirskih provinc je sestavil sam Napoleon takoj po srečanju.²⁴⁹

Gruber se je maja 1800 za nekaj dni oglasil v Polocku na posvet, naslednji mesec pa se je vrnil v prestolnico. 11./23. 11. 1800 je pisal Mariottiju o uniji. Gruberjev predlog za unijo med katoličani in pravoslavni je minister Rastopčin v carjevem imenu dal v oceno pravoslavnemu arhidiakonu, poznejšemu metropolitu Ambroziju;²⁵⁰ le-ta pa je pero potisnil v roke arhimandritu Eugenu, tedaj najpomembnejšemu pravoslavnemu znanstveniku. Eugen je predložil papežvo za Ruse neugodno vizijo unije v zapiskih *Kanoničeskoje issledovanije o papskoi vlasti v hristianskoi cerkvi*.²⁵¹ Vsekakor je bil strah pred unijo eden povodov za umor Pavla I., ki se je nekoč javno razglasil za "katolika po srcu".²⁵² Gotovo nevarna izjava sredi pravoslavne mora.

Na Gruberjevo pobudo je car 11. 8. 1800 prosil papeža Pija VII., naj prizna jezuitski red v Rusiji. Na začetku pisma je posebej omenil Gruberja kot posrednika želja Družbe. S pismom *Catholicae Fidei* 7. 3. 1801 je papež prošnji ugodil, Pavel I. pa naj bi pismo branil pred španskimi kritikami. Tako so jezuite prvič zakonito priznali po skoraj treh desetletjih prepovedi, vendar le v Rusiji. Nadvojvodinja Marijana je ta dan proglasila za najlepšega v svojem življenju.²⁵³

Žal imperator ni dočakal papeževega pisma. V tem času se je zapletel v prijetno ljubezensko zgodbo s kneginjo Gagarinovo; tri mesece po Pavlovi smrti je povila hčer. Zjutraj 11./23. 3. 1801 je Gruber hotel obiskati carja; žal je bil Pavel vso dopoldne zaseden s podpisovanjem pa-

pirjev; zato je prvič dotlejš zavrnil pogovor z Gruberjem, ko mu je vojni generalni gubernator Peterburga Palen²⁵⁴ poročal, da bi se Gruber rad z njim dogovoril za združitev ruske in katoliške cerkve. Pavel je bil seveda nejevoljen; to pa je Palen izkoristil in Gruberju kar pred nosom zaloputnil vrata kabineta.²⁵⁵ Zvečer istega dne so carja v lastni spalnici palače sv. Mihaela ubili zarotniški ministri, ki jih je brzkone podpiral celo imperatorjev sin in naslednik Aleksander I.²⁵⁶ Aleksander je stavil na očetov odstop; ko tega ni in ni hotelo biti, je pač pustil stvarjem svojo pot. Panin²⁵⁷ in drugi morilci so izkoristili razmeroma oster teror, ki ga je Pavel I. izvajal v državi; vendar je Aleksander kljub temu Panina kaznoval in (začasno) izgnal. Pavel I. je nekoč v navalu besa kaznoval cel regiment z izgonom v Sibirijo; na srečo si je čez tri dni premislil in se usmilit ubogih vojakov,²⁵⁸ ki so se medtem že poslavljali od svojih najbližjih. Pij VII. je kmalu po prevzetju prestola 27. 4. 1801 poslal Aleksandru zadnji dve očetovi pismi, v katerih je Pavel I. prosil za potrditev jezuitov v Rusiji; za vsak primer si je skušal še zagotoviti morebitni azil v papeški državi, saj se je očitno še predobro zavedal nevarnosti svoje katolikom naklonjene politike.

Po umoru Pavla so se vsi jezuitski patri zbrali v Gruberjevi sobi, da bi skupaj z Benislavskim izrazili vdanost novemu carju Aleksandru.²⁵⁹ Po umoru je oblast začasno prevzel triumvirat Palen, Benisen in knez Platon Zubov. Palen se je nekoč v Parizu udeležil seje velike prostozdarske lože; jezuiti so se ga nadvse bali, še posebno odkar je tako grobo odpravil Gruberja. Zato so bili zelo veseli, ko je dne 12. 3. 1801 stopil na prestol in prevzel oblast v svoje roke Aleksander I.²⁶⁰ Dne 31. 8. 1801 so se Benislavski, Gruber in vsi študentje kolegija postavili pred cerkev sv. Katarine v pozdrav Aleksandru, ki je odhajal na kronanje v Moskvo.²⁶¹

Gruber je v pismu Mariottiju v Rim dva dni po umoru in Kareuu dne 15./27. 3. 1801 iskreno obžaloval smrt svojega dobrotnika; kot zvit diplomat pa je hkrati 24. 3./5. 4. 1801 na samo veliko noč dan po pogrebu pisal novemu carju. Zagotovil si je njegovo naklonjenost in se udeležil njegovega kronanja. V francoščini je prosil za avdienco in objavo papeškega pisma, v katerem dovoljuje obstoj jezuitov; vendar je car dolgo zavlačeval z

²⁴⁸ Janez Filip Kobencel (Cobenzl, * 1741 Ljubljana; † 1810).

²⁴⁹ Podatek je posredoval dr. Janez Šumrada.

²⁵⁰ SBL, 1925–1932, 1: 268; Pierling, 1896, 312–317, 320; Zaleski, 1886, 2: 82–83. Ambrozij Podobédov, peterburški metropolit.

²⁵¹ Moroškin, 1870, 2: 4.

²⁵² Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 73.

²⁵³ Andrejev, 1998, 97; Zaleski, 1886, 2: 101.

²⁵⁴ Peter Aleksejevič von der Palen (Pahlen).

²⁵⁵ Moroškin, 1870, 2: 2.

²⁵⁶ Aleksander I. (* 1777; car 1801; † 1825).

²⁵⁷ Grof Nikita Petrovič Panin (* 1770; † 1837), ambasador v Berlinu 1797–1799, nato vicekancler (Rouët de Journal, Nonciature 1922, 1: 65; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 78; Inglot, 1997, 19).

²⁵⁸ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 11.

²⁵⁹ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 72.

²⁶⁰ Moroškin, 1870, 2: 1, 12, 32.

²⁶¹ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 84.

odgovorom.²⁶² Seveda Aleksander ni pustil, da bi Gruber prednosti, ki jih je užival pri njegovem očetu, preprosto podedoval. Izpustil je Odince iz peterburških petropavlovskih zaporov in večino drugih žrtev muh svojega očeta. Odinec je takoj predlagal vrnitev Siestrzencewicza iz internacije v Milatyczu. Komisija s Potockim in Wielhorskim je ocenjevala morebitno krivdo Siestrzencewicza. Car je tri dni po prevzemu oblasti (15. 3. 1801) dovolil Siestrzencewiczu vrnitev z domačih posesti v okolici Mogileva v Peterburg. Novi imperator je Siestrzencewiczu vrnil prejšnje položaje, predvsem na škodo Gruberja; Benislawskega je kar med sprejemom prisilil k odstopu. Bogati trgovec Andrej Pierling in grof d'Everlange Vitri sta morala napeti kar nekaj sil, da sta ob ustoličenju novega carja preprečila izgon jezuitov. General Békščov (Beklječov) je podprl jezuite, da so s carskim ukazom (11. 5. in 14. 5. 1801) obdržali cerkev sv. Katarine v prestolnici, vendar so morali vsako leto polagati račune oblastem. Pierling je prirejal bogate večerje, Gruber pa se je kot general kar navadil obedovati zunaj kolegija. Pierlingov sin Joseph se je 14. 4. 1808 na veličastni svatbi poročil s Catherine Rusca, po njeni smrti pa z rusko kneginjo Ano Vjazemski. Kar trije Pierlingovi sinovi so postali jezuiti; za njimi pa še vnuk, zgodovinar jezuitov Paul.²⁶³

5.3. General Gruber

Kmalu je v Peterburgu nastalo neke vrste zatiski; celo Siestrzencewicze je začel vabiti Gruberja k sebi na obede. 17. 6. 1802 je bil Aleksander I. tri ure na obisku v položkem kolegiju in pozdravil Kareuja v njegovi bolniški sobi; to je bil izraz velike pozornosti.²⁶⁴

30. 7./11. 8. 1802 je Kareu umrl, Wichert pa je kot generalni vikar sklical IV. belorusko jezuitsko generalno kongregacijo od 4. 10. 1802 do 14. 10. 1802. Gruber je bil 10./22. 10. 1802 z veliko večino izvoljen za generala, vrhovnega predstojnika jezuitskega reda v Rusiji. Svoj sedež je iz Polocka prestavil v prestolnico, Brzozowskega pa je obdržal za svojega tajnika.²⁶⁵ Gruberjevo novo imenovanje je le utrdilo njegov položaj, s katerega je ob bolehnem Kareuju že pet let vodil jezuite. Brez uspeha si je prizadeval dobiti pismo Pija VII. o potrditvi jezuitov v Rusiji; novi car mu sprva na dopisa ni niti odgovoril. Zato je

Gruber znova pisal knezu Lopuhinu, ki je 8. 9. 1802 Gruberja že naslovil kot generala, dne 10./22. 9. 1802 pa je Gruber pisal Consalviju; odgovoril mu je dne 6. 11. 1802.²⁶⁶

Namesto Gruberja je rektorsko palico v prestolnici prevzel Hochbichler.²⁶⁷ Predaval je bogoslovje in kanonsko pravo v Augsburgu in na Dunaju, leta 1801 pa se je preselil v Belorusijo. Peterburško rektorsko palico je vihtel do leta 1806, nato je bil do leta 1809 prefekt šol ter od leta 1811 do smrti inštruktor tretje probacije v Polocku. Svoja bogoslovna dela je objavljaval v Augsburgu.

Hochbicherjev pomočnik je postal regens Czyž, ki je leta 1794/95 poučeval retoriko v Polocku, od leta 1795 do pa francoščino v Mogilevu. Od leta 1800 do leta 1802 je bil prefekt šol v Polocku in vicerektor, od 1803 do 1806 pa rektor. Od leta 1806 do leta 1815 je vodil plemiški kolegij v prestolnici in vmes leta 1813 prevzel še dolžnost pomočnika generala.²⁶⁸ Po Hochbicherju je leta 1805 rektorsko palico prevzel Josef Angiolini, ki je prišel v Belorusijo že pred Gruberjem leta 1783. V Polocku je od leta 1785 do 1794 predaval matematiko in filozofijo, nato pa do leta 1806 teologijo in kanonsko pravo. Postal je prefekt šol in svetnik provinciala. Leta 1819 je v Polocku objavil učbenik filozofije.²⁶⁹ Angiolini je kot prvi uradno oblečeni jezuit po letu 1773 odpotoval na dunajski dvor in 4. 7. 1803 obiskal papeža v Rimu, da bi uredil prenos knjig, ki jih je italijanski škof podaril beloruskim jezuitom. Kancler Voroncov²⁷⁰ mu je dal priporočilna pisma za ambasadorja grofa Razumovskega²⁷¹ na Dunaju in Cassinija, Gruber pa ga je imenoval za generalnega upravnika. Na Dunaju je moral ostati kar šestnajst dni, med drugim na sprejemih pri cesarju Francu in dveh Ferdinandih, stricu in nečaku. V Rimu je živel pri ruskem ambasadorju Cassiniju, ki je zanj lepo poskrbel.

Gruber je Wicherta ocenil za prestarega za pomembno funkcijo položnega rektorja; zato ga je postavil za rektorja v Oršo, rektorja Lustyga pa je iz Mogileva prestavil v Polock in mu za pomočnika določil starega in zvitega Desperamusa. Mstislavski rektor Strusinski je zamenjal Ljubovickega. Rogalinski je postal rektor v Dyneburgu, Tivankjevič v Mogilevu. Obrompolski v Mstislavu in Rževski v Vitebsku.²⁷²

²⁶⁶ Pierling, 1896, 4: 342; Moroškin, 1870, 2: 98, 107.

²⁶⁷ Jan Hochbichler (Hochbüchler, * 24. 12. 1740 Zell am See pri Salzburgu; SJ 10. 10. 1757 Landsperg; † 25. 6. 1817 Polock (Grzebien, 1996, 359)).

²⁶⁸ Grzebien, 1996, 114; G., 1905, 216.

²⁶⁹ Grzebien, 1996, 11.

²⁷⁰ Kancler od 1802 do 1804, grof Aleksander Romanovič Voroncov (* 1741; † 1805 (Rouët de Journal, Nonciature 1927, 2: LXIII; de Maistre, 1995, 29)).

²⁷¹ Grof Andrej Razumovski (Razumowski, * 1752; † 1836), ambasador na Dunaju od leta 1790.

²⁷² Moroškin, 1870, 2: 110.

²⁶² Gruberjevo v francoščini napisano pismo carju 24. 3./5. 4. 1801; Čurkina, 1981, 107; Inglot, 1997, 296; Pierling, 1896, 4: 295, 332–333, 337, 338; Moroškin, 1870, 2: 6, 44, 59; Créteineau-Joly, 1845, 5: 502.

²⁶³ Paul Pierling (* 1. 6. 1840 Peterburg; SJ 5. 12. 1856 Baumgartenberg; † 25. 2. 1922 Peterburg (Inglot, 1997, 26)).

²⁶⁴ Rule, 1853, 372; Pierling, 1896, 4: 341; Zaleski, 1886, 2: 105, 108–109; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 100–101, 143.

²⁶⁵ Inglot, 1997, 99, 109; Zaleski, 1886, 2: 111.

Pod Katarino II. je število beloruskih jezuitov naraslo s 187 na 200, in to predvsem s priseljevanjem; ob smrti Pavla I. jih je bilo že 244, največ zaradi domačih novicev. Pološki kolegij se je povečal z 80 na 120 jezuitov. Katoliško vero so prevzeli nekateri vidnejši Rusi, med njimi Golycin, Vasilčik, Šuvaljov in Aleksandra Petrovna Protasova v tajnosti pod vplivom jezuita d'Ogarda takoj potem, ko se je leta 1800 ločila od dvornega hlevskega mojstra kneza Aleksandra Andrejeviča Golicina. Žena velikega dvornega maršala Tolstoja²⁷³ je prav tako prestopila v katoliško vero v Gruberjevi dobi, potem ko je svojega sina poslala v Gruberjevo šolo; seveda je bil njen prestop med najodmevnejšimi dogodki v ruski družbeni smetani.²⁷⁴

Gruberja je ščitila carica vdova; pri njej so se seveda zbirali francoski in poljski plemiči. Bil je dobrodošel gost v visoki družbi, tudi pri pehotnem generalu in generalnem gubernatorju Peterburga²⁷⁵ stricu svojega nekdanjega dijaka F. P. Tolstoja in starejšem bratu dvornega maršala. Gruber je imel obsežno korespondenco v latinščini, francoščini in italijanščini s številnimi nekdanjimi jezuiti po svetu, ki so se včlanili v rusko Družbo. Poleg slovenščine, nemščine in latinščine je znal brati in govoriti francoščino, italijanščino, turščino, poljščino, beloruščino in ruščino, razumel pa je celo arabsko.²⁷⁶

Razmere na Poljskem so bile temeljnega pomena za Gruberjevo delo; večina ruskih katolikov je namreč živela na priključenih nekdanjih poljskih ozemljih. Seveda je bilo veliko število Poljakov med Gruberjevimi jezuiti neugodna okoliščina na pogajanjih z ruskimi pravoslavni oblastmi. Iz Varšave je za peterburškega ambasadorja prišel Litta, sicer član pomembne milanske družine. Kot nuncij je imel oporo v bratu Guliu Litti,²⁷⁷ ki je po priporočilu velikega mojstra malteških vitezov postal šef ruske baltske flote. 26. 11./7. 12. 1798 se je nuncij Litta na poti v Peterburg ustavil pri jezuitskem kolegiju v Orši. Ko je prišel v nemilost in zapustil Rusijo, ga je Gruber prepričal, da mu je težave zakuhal ravno metropolit Siestrzencewicz; zato mu je Litta rad pomagal pri prizadevanjih za vrnitev poljskih jezuitskih posesti in pridobitev cerkve sv. Katarine v Peterburgu. Po nunciju Litti je bil kmalu ob službo še njegov brat. Litto je 9. 4. 1803 zamenjal nuncij Tommaso Arezzo,²⁷⁸ ki je bil že 2. 7. 1804

prisiljen oditi v Dresden. Arezzo je bil dober Gruberjev prijatelj, čeprav ga je Consalvi večkrat svaril pred njim. Vendar je celo Consalvi pozneje obžaloval Gruberjevo smrt. Do izvrstnega poznavanja ruskih razmer si je Gruber pomagal z znanjem slovenščine, podobno kot skoraj tri stoletja prej Herberstein.²⁷⁹ Gruber si je prizadeval za priključitev protoarhimandritov bazilijanske družbe k jezuitom, približal pa se je celo carjevemu mladostnemu prijatelju, knezu Golycinu,²⁸⁰ od leta 1803 višjem upravniku sv. sinode.²⁸¹

Gruber je leta 1803 preselil noviciat v Dyneburg. Za prvega učitelja novicev in rektorja je postavil Rogalinskega.²⁸² Med novici sta bila Roothaan²⁸³ ter bodoči asistent nemške in poljske province Jakob Pierling.²⁸⁴ Roothaan, potomec redkih amsterdamskih katolikov, je postal pozneje rektor plemiškega kolegija v Torinu; to je bilo v času, ko je tam umrl de Maistre.²⁸⁵ Končno je bil Roothaan izbran za enega najbolj znamenitih jezuitskih generalov, v marsičem prav Gruberjevega kova.

5.4. Gruber organizira jezuite po vsem svetu

Nekaj nekdanjih jezuitov je dne 8. 5. 1794 v Belgiji ustanovilo družbo "Očetje svetega srca", tri leta pozneje pa podobno družbo "Očetje vere". Obe družbi sta se s papeževim dovoljenjem združili pod superiorjem Paccanarijem.²⁸⁶ Vendar so številni člani odhajali v Rusijo, ker niso bili zadovoljni s Paccanarijevim nasprotovanjem združevanju z rusko Družbo. 8. 2. 1801 je Gruber v pismu Kareuju menil, da je Paccanarijevo delovanje del intrig španskega ministra.²⁸⁷ Paccanari je bil aprila 1799 na Dunaju, domnevno kot uspešen ljubimec nadvojvodinje Marijane,²⁸⁸ starejše sestre cesarja Jožefa II. Prijetna, čeprav ne več rosnio mlada Marijana je Paccanariju res kupila teatinsko cerkev v Rimu ter vrt sv. Silvestra na Monte Cavallu, današnji *San Silvestro al Quirinale*; za Paccanarija se je zavzemala celo pri papežu. V Rimu je imel Paccanari sto deset privržencev, dokler ni bil kanonično obsojen; osvobodili so ga komaj Francozi. Rim je medtem izgub-

²⁷⁹ Sigismund Herberstein (* 23. 8. 1486 Vipava; † 28. 3. 1566 Dunaj).

²⁸⁰ Aleksander Nikolajevič Golycin (* 1773; † 1844).

²⁸¹ Moroškin, 1870, 2: 212, 218, 251.

²⁸² Jozef Feliks Rogalinski (* 20. 11. 1728; SJ 15. 8. 1746; † 5. 11. 1802 Poznan (Zaleski, 1886, 2: 122)).

²⁸³ Jean Filip Roothaan (* 23. 11. 1785 Amsterdam; SJ 18. 6. 1804 Dyneburg (Dyneberg, Daugavpils); † 8. 5. 1853 Rim).

²⁸⁴ Jakob Pierling (Jacques, * 1784; † 1870), stric zgodovinarja Paula Pierlinga (Inglot, 1997, 26, 259)).

²⁸⁵ Moroškin, 1879, 2: 149.

²⁸⁶ Niccolò Paccanari (* 1773 Borgo di Valsugana v Trentu; † 1811 Rim).

²⁸⁷ Rus Gagarin (* 1814; SJ; † 1882), 1878/79, 53; Zaleski, 1886, 2: 39.

²⁸⁸ Marijana Avstrijska (Marianne, * 1738).

²⁷³ Nikolaj Aleksandrovič Tolstoj (* 1769; † 1844).

²⁷⁴ Moroškin, 1888, 1: 471, 472, 493–494. Ana Hanovna kneginja Bariatinski († 1825 Pariz (Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 221)).

²⁷⁵ Peter Aleksandovič Tolstoj (1761; † 1844).

²⁷⁶ Vrhovnik, 1905, 99; Orlov, 1995, 370.

²⁷⁷ Gulio Litta, viskont Arese (Julij Pompejevič, * 1765 Milano).

²⁷⁸ Pierling, 1912, 5: 102, 318; Moroškin, 1888, 1: 285, 318, 349; Pierling, 1896, 4: 292, 360; Rouët de Journel, Nonciature 1922, 1: V, 2: 195.

ljal veljavo, saj je Napoleon dal odpeljati papeža v Savonno. Tudi Paccanari se ni utegnil prav dolgo veseliti svobode, saj je bil pokončan z nožem in vržen v Tiberu v dokaj sumljivih okoliščinah.²⁸⁹

"Očete svetega srca" je vodil nekdanji jezuit Tournély²⁹⁰ ki ga je nasledil Joseph Varin. Med člani sta se odlikovala še kanonik v Parizu abbé Pey ter Charles de Broglie, sin francoskega maršala.²⁹¹ De Broglie in Tournély sta bila nekoč dijaka semenišča *Saint-Sulpice* v Parizu, ki ga je vodil M. Émery. Ko je general Jourdan²⁹² zasedel Belgijo, so se "očetje" umaknili v Augsburg.

Leta 1795 je Rausger potoval v Belorusijo, da bi se dogovoril za vstop Očetov svetega srca med jezuite. Pa ni šlo kar tako zlahka. Pološki generalni vikar Lenkiewicz jih ni hotel sprejeti v svojo Družbo, dokler se niso naučili rusko. Zato so se preselili v Prago, da bi bili bliže Belorusiji. Na prošnjo princeze Louise de Condé sta jih zaščitila nadvojvodinja Marijana in kardinal Migazzi;²⁹³ tako so v Pragi dobili hišo za štiri-deset vernikov. Tam so se povezali z nekdanjimi jezuiti, med njimi s Tobijo Gruberjem; ob tesnem sodelovanju so se kmalu pridružili beloruski Družbi Gabrijela Gruberja. De Broglie je s svojo skupino ustanovil šolo v Kesingtonu v Angliji.²⁹⁴ Strickland,²⁹⁵ drugi predsednik akademije v Liègeu, si je medtem uspešno prizadeval za pridruženje angleških jezuitov Guberjevi Družbi.²⁹⁶

Gruber je skrivaj deloval med jezuiti v Angliji pod imenom Garnet je; od Thomasa Welda so angleški jezuiti dobili lep grad Stanyhurst v Lancashireu in so se 22. 5. 1803 pridružili ruskim jezuitom.²⁹⁷ Gruber je 1. 3. 1803 iz Peterburga pisal Marmadukeu Stoneu; imenoval ga je za provinciala Anglije ter vseh misijonov na Škotskem in Irskem. 19. 8. 1803 mu je opisal pomen nekdanjih noviciatov v angleški jezuitski provinci; noviciat v Wattnu je deloval do leta 1762, za njim pa v Ghentu do leta 1773. Tako so 26. 9. 1803 angleški jezuiti odprli noviciat v Hodder Placeu blizu Stanyhursta za štirinajst novicev. Uvajanje novih jezuitov je vodil pridigar skupaj z enajstimi sholastiki, vodja noviciata pa je postal pater Charles Plowden. Gruber je znova pisal Stoneu

21. 2. 1804 in 21. 4. 1804 o svojem veselju ob duhovnem napredku angleških novicev.²⁹⁸

25. 5. 1803 je trinajst nekdanjih jezuitov iz države Maryland v ZDA prosilo za osebni sprejem pri generalu Gruberju. Bili so nasledniki petih jezuitov, ki so pod vodstvom P. Andrewa Whita prišli v Maryland leta 1634. Gruber jim je odpisal 12. 5. 1804.²⁹⁹ General Gruber si je dopisoval tudi z baltimorskim škofom Carrollom,³⁰⁰ nekdanjim jezuitom in utemeljiteljem katoliške hierarhije v Ameriki. Gruberjev študent Dzeryžjinski³⁰¹ je bil profesor teologije na akademiji v Polocku. Po prepovedi jezuitov v Rusiji je leta 1820 odšel v Italijo in nato v ZDA skupaj z drugimi jezuiti iz Polocka. Osem beloruskih jezuitov je ustanovilo kolegij v Georgetownu, ki ga je reformiral Grassi,³⁰² Dzeryžjinski pa je tam poučeval teologijo. V Georgetownu so odnesli veliko Gruberjevih slik³⁰³ in eno obesili v šolsko avlo. Leta 1929 so nasledniki Dzeryžjinskega ustanovili univerzo Saint Louis.³⁰⁴

Gruber je vedel, da je ključ za ponovno dovoljenje jezuitskega reda slejkoprej v Rimu. Ohranilo se je trinajst izvirnih pisem, ki jih je iz Rusije pisal svojemu prijatelju, nekdanjemu jezuitu Josipu Mariottiju, tajniku papeža Pija VI.³⁰⁵ Od 1785 do 1789 je bil Panizzoni tajnik beloruske jezuitske province; 22. 12. 1793 pa so ga skupaj s profesorjem teologije Scordialom poslali v Italijo. Vodil jih je superior nove parmske viceprovice Messerati³⁰⁶ iz velike milanske družine. Infant Ferdinand³⁰⁷ jim je prepustil vodenje kolegijev v Parmi in Plaisanci. Pridružili so se jim številni jezuiti iz Italije, med njimi poznejši general Fortis³⁰⁸ in Pignatelli. Messerati je kmalu umrl, njegov položaj pa je prevzel Panizzoni.³⁰⁹ Vendar so bili jezuiti kmalu izgnani iz Parmске vojvodine. Po Ferdinandovi smrti je Napoleon izkoristil priložnost in prevzel protektorat

²⁸⁹ Moroškin, 1870, 2: 166–169.

²⁹⁰ Abbé François-Léonor de Tournély (SJ; † 9. 7. 1797 (Inglot, 1997, 31)).

²⁹¹ Victor Francois de Broglie (* 1718; † 1804).

²⁹² Jean Baptiste Jourdain (Jordan).

²⁹³ Dunajski nadškof kardinal Christophor grof Migazzi (* 1714; † 1803).

²⁹⁴ Moroškin, 1888, 240; Moroškin, 1870, 2: 173; Zaleski, 1886, 2: 32, 35; Créteineau-Joly, 1846, 5: 505.

²⁹⁵ William Strickland (* 28. 10. 1731 Sizergh v Westmorelandu; SJ 7. 9. 1748 Watten; SJ 1803; † 23. 4. 1819 London (Inglot, 1997, 216)).

²⁹⁶ Moroškin, 1870, 2: 173.

²⁹⁷ Rule, 1853, 291, 361; Steska, 1905, 46.

²⁹⁸ Holt, 2003, 105, 114, 117–120.

²⁹⁹ ARSI, Russia: 4A.

³⁰⁰ John Carroll (* 8. 1. 1735 Upper Marlboro v Marylandu; SJ 7. 9. 1753 Watten; † 3. 12. 1815 Baltimore).

³⁰¹ Poljsko: Franciszek Dzierzynski, rusko: Dzerožinskii, belorusko: Dzeryžjinski (* 3. 1. 1779 Orša; SJ 13. 8. 1794 Polock; † 22. 9. 1850 Frederick v ZDA (Grzebien, 1996, 141; Blinova, 2002, 159; Orlov, 2002, 345; Inglot, 1997, 105)).

³⁰² Jan-Antonio Grassi (* 10. 11. 1775 Schilpario pri Bergamu; SJ 21. 11. 1799 Colomo; † 12. 12. 1849 Rim (Grzebien, 1996, 543)).

³⁰³ Poplatek, Paszenda, 1972, 120.

³⁰⁴ Orlov, 2002, 354.

³⁰⁵ Kopatkin, 1934, 13; Rimska rokopisna zbirka kardinala Valentina Gonzage, tom 41; Pierling, 1896, 4: 292.

³⁰⁶ Antonio Messerati (* 26. 12. 1731 Milano; 15. 10. 1755 milanska privinca; † 17. 12. 1796 Parma (Inglot, 1997, 171)).

³⁰⁷ Parmski vojvoda Ferdinand Bourbonški (* 20. 1. 1751 Parma; † 9. 10. 1802 Fontevivo (Inglot, 1997, 165)).

³⁰⁸ Luigi Fortis (Aloisius, * 26. 2. 1748 Verona; SJ 15. 10. 1762 Bologna; † 27. 1. 1829 Rim (Inglot, 1997, 175)).

³⁰⁹ Moroškin, 1888, 1: 232; Zaleski, 1886, 2: 48–49.

nad vojvodino Parmo. Francozi so sicer jezuite pustili nemoteno delovati osemnajst mesecev; kljub temu pa so se le-ti pod vodstvom provinciala Pignatellija raje odselili v Neapeljsko kraljestvo; tam jim je papeževo pismo Gruberju *Per Alias* z dne 30. 7. 1804 obetalo veliko večje privilegije. Gruber je papeževo pismo objavil v peterburških *Vdomostjah*, čedprav to sicer ni bilo v skladu z ruskimi zakoni.

7. 5. 1803 je Gruber za italijanskega provinciala imenoval potomca plemenitih Napolitancev Pignatellija;³¹⁰ le-ta je bil kot jezuit izgnan iz Španije 4. 4. 1767.³¹¹ 15. 4. 1803 se je Gruberjeva Družba Jezusova iz Rusije razširila v Neapelj. Jezuiti so prevzeli tri svoje nekdanje hiše v Neaplju. Odprli so razrede za 300 novih jezuitov iz vse Italije. Od leta 1804 do 1806 je bila sicilijanska jezuitska provinca združena z napolitansko. Vendar je obetaven začetek končala Napoleonova zasedba; po tej je dne 15. 2. 1806 postal neapeljski kralj v Palermu Napoleonov brat Joseph. Odstavljeni kralj Ferdinand³¹² je moral v pregnanstvo, za njim pa 3. 7. 1806 jezuiti. Napoleon jezuitov ni mogel obdržati; zavedal se je, da je Družba dovoljena le v Franciji sovražnih državah: v Rusiji in Neapeljskem kraljestvu obeh Sicilij. Ob Pignatellijevi smrtni postelji je njegov položaj italijanskega provinciala prevzel Panizzoni.³¹³ Pignatelli mu je umirajoč zabičal, naj pred svojo smrtjo počaka na uradno dovoljenje jezuitske Družbe. Tako se je res zgodilo čez tri leta; in beseda je meso postala.

Gruber je organiziral več misijonov; načrte zanje je s pomočjo Lopuhina predstavil carju kot ravnotežje za muslimanska prizadevanja. Pavel I. je Gruberjev načrt poslal Tamari, svojemu ambasadorju na carigrajskem dvoru. 11. 8. 1800 je uradno prosil turške oblasti, naj v svoji državi ustanovijo in uzakonijo Gruberjeve jezuite, priporočil pa jih je tudi švedskemu kralju Gustavu IV.³¹⁴ ob njegovem obisku v Rusiji. Leta 1802 je Gruber odprl rezidenco v Rydži; leta 1803 je po cesarskem ukazu odprl misijo nemških kolonistov v Saratovu, naslednje leto v Kleinlebenthalu pri Odesi in leta 1805 v Astrahanu.³¹⁵ Marca 1802 je car priporočil Gruberju, naj pošlje tri jezuite na Kitajsko: Poljaka, Nemca in Italijana. Gruber je septembra 1802 določil mate-

matika patra Korsaka³¹⁶ in Grassija, za spremljevalca pa še brata laika Nemca Johanna Sturmerja. Potovali so čez Dansko na Portugalsko in se nekaj časa zadržali v Coimbri. Gruber jim je izročil pismo za Kitajce z dopisom ruskega carja. Vendar misije v Pekingju ni mogel obnoviti, še posebno zaradi nasprotovanja kardinala Consalvija in Kongregacije za širjenje vere (Propaganda Fide) v Rimu; car Aleksander je potovanje dokončno ustavil. Korsak je odšel v Anglijo, Grassi v Severno Ameriko, Sturmer pa je v Peterburgu izstopil iz Družbe. Tako je, žal, propadlo eno zadnjih prizadevanj generala Gruberja.³¹⁷

5.5. Smrt

Tik pred smrtjo se je Gruber odpravljaj na obisk v Rim na ogled hitro se razvijajočih italijanskih jezuitskih kolegijev.³¹⁸ Imperator Aleksander na njegovo pot gotovo ni gledal prijazno, saj so mu jezuiti v vrtincih svetovne politike koristili le, če je bilo njihovo središče v Rusiji. Zato pozneje ni dovolil Gruberjevemu nasledniku Brzozowskemu preselitve v Rim in je jezuite pač izgnal, ko je ugotovil, da jih ne bo več mogel držati na ruskih vajejih. Sum, da bi Gruber utegnil čez mero podaljšati svoj obisk v Rimu, je previdnega carja gotovo moril.

Gruber se je na pasijonsko nedeljo (25. 3./6. 4. 1805) tako ustrašil nenadnega požara v svoji sobi, da je naslednji dan zaradi kapi umrl. Ogenj je zanetil neprevidni služabnik, ko se mu je med spanjem prevrnila sveča in zanetila lesen pod. Gruber je zavohal dim in zadušljiv smrad; zato se je odpravil proti služabnikovim prostorom. Ko videl nesrečo, je začel klicati na pomoč. Gasili so do ene ure zjutraj. Podobno kot pred njim Kareu je tudi Gruber bolehal za astmo. Od naporov je bil povsem obnemogel in bled, tako da je Brzozowski urno poklical zdravnika. Gruber je kmalu ugotovil, da mu bije zadnja ura; Brzozowskega je s tihim glasom zaprosil za poslednje maziljenje. Umrl je v objemu svojega prijatelja de Maistreja,³¹⁹ ideologa prihajajoče restavracije; le-ta je kot po navadi prišel na obisk pred jutranjo mašo.

Francoski filozof de Maistre je bil sprva prostozidar v domačem kraju; v sosednjem Lyonu se je 6. 11. 1776 pridružil celo iluminatom, ki jih je leta 1776 ustanovil nekdanji nemški jezuit Weishaupt.³²⁰ Septembra 1792 je pred francoskimi bajoneti pobegnil iz Savoje, čedprav so drugi se-

³¹⁰ Giuseppe Maria Pignatelli (* 27. 12. 1737 Saragozza; SJ 5. 5. 1753 Taragona; SJ 6. 7. 1797 Bologna; † 15. 11. 1811; blažen 25. 2. 1933; svetnik 12. 6. 1954 (Inglot, 1997, 176, 191, 197)).

³¹¹ Inglot, 1997, 176, 194; Crétineau-Joly, 1846, 5: 510.

³¹² Ferdinand IV. Bourbonški (* 1751; IV. kralj Neaplja, III. kralj Sicilije, I. kralj dveh Sicilij 1815; † 1825 (Inglot, 1997, 166, 191, 197–198)).

³¹³ Zaleski, 1886, 2: 128–130, 145, 147; Moroškin, 1870, 2: 202.

³¹⁴ Gustav Adolph IV. (* 1778; kralj 1792–1809; † 1837).

³¹⁵ Grzebien, 1996, 198; Moroškin, 1888, 1: 442, 455, 457; Pierling, 1896, 4: 305; Zaleski, 1886, 2: 120; Rouët de Journel, Monciature 1922, 1: LXIII.

³¹⁶ Poljak Norbert Korsak (Corsak (Moroškin, 1870, 2: 311)).

³¹⁷ Zaleski, 1886, 2: 136.

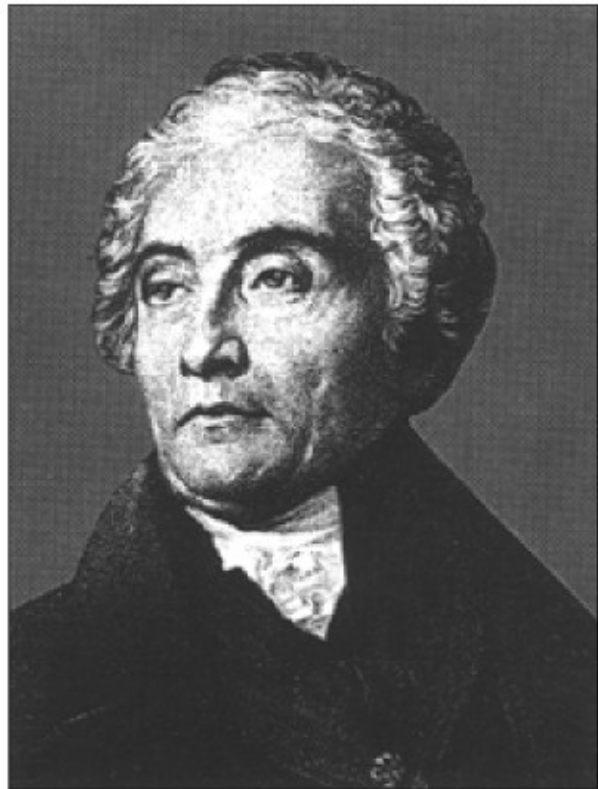
³¹⁸ Zaleski, 1886, 2: 135; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 124.

³¹⁹ Grof Joseph Marie de Maistre (* 1. 4. 1753 Chambéry; † 26. 2. 1821 Torino (Lebrun, 2001, 24; Crétinay-Joly, 1845, 507, 514; Moroškin, 1870, 2: 369; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 125–127)).

³²⁰ Zaleski, 1886, 2: 7, 13, 136–139; de Maistre, 1983, 23.

natorji raje ostali in se prilagodili vetrovom novih oblasti. De Maistre je pred zmagovito francosko armado nadaljeval beg po vsej Evropi in se je moral celo ločiti od svoje družine. Leta 1802 je postal poslanec sardinijskega kralja v Peterburgu, poslanec kralja brez države in seveda tudi brez dohodkov; podpirati ga je morala kar ruska država. De Maistre je prišel v Peterburg malo pred podpisom mirovne pogodbe med Francozi in Rusi 26. 9./8. 10. 1803 v Parizu. Vendar se je de Maistre med rusko diplomatsko službo od 1./13. 5. 1803 do leta 1817 tako izkazal z govori in zvezami, da so prijatelji poskrbeli za njegovo gmotno neodvisnost in je odigral vidno vlogo v ruski politiki. Pomagal mu je brat, ki je bil v vojaški službi v Peterburgu. Poslanec de Maistre je rad hodil v salon Francoza Gidela in njegove lepe žene na Nevskem prospektu. Tam so postregli z znamenito čokolado,³²¹ prav gotovo po Gruberjevem receptu. De Maistre se je sestajal s prijateljem feldmaršalom Steddin-gom,³²² švedskim ambasadorjem v Peterburgu od leta 1792 do leta 1807 ter od leta 1810 do leta 1811, in drugimi prostozidarji. De Maistre je svojo mladostniško prostozidarsko svobodomi-selnost na svojevrstni način združil s prepri-čanjem o nerazdružljivosti znanstvenega in ver-skega pouka v šolah. V številnih knjigah je za-hteval, naj se izobraževanje vrne duhovnikom; v tem se je povsem strinjal s prijateljem Gruber-jem. De Maistru je imel Gruberja nadvse v časteh, saj se mu je zdel sposoben za ministra velikega kralja.³²³

Gruberju so izkazali poslednje časti v Peterburgu 29. 3./10. 4. 1805, nato pa v Polocku; tja so prenesli njegovo truplo z dovoljenjem vojaških oblasti. Za pogrebne stroške je poskrbel eden najbogatejših peterburških trgovcev Pierling, po-greb pa je organiziral novi generalni vikar Lustyg. Žalnih slovesnosti so se udeležili vsi veljaki, med njimi celo Gruberjev nasprotnik Odinec s številnimi duhovniki; ob njem pa še mnogi pološki in drugi Židje. Gruberja so po-kopali v podzemlje cerkve v Spaso-Efrosinev-skem samostanu, poletni rezidenci dva kilometra zunaj Polocka, v kateri so bili pokopani tudi drugi ruski jezuitski generali.³²⁴ To je bila najstarejša cerkev v deželi; postavila jo je sv. Efrosinija v 12. stoletju.³²⁵ Lustyg je moral od-potovati v prestolnico po carsko dovoljenje za kongregacijo, italijanskim jezuitom pa je na-mignil, naj za svoje delegate določijo tri jezuite že nastanjene v Belorusiji, saj bi bilo potovanje v tistih negotovih časih preveč dolgotrajno.

Graf Joseph Marie de Maistre (1753–1821)

2./14. 9. 1805 so jezuiti za Gruberjevega na-slednika izbrali Poljaka Brzozowskega,³²⁶ ki pa, žal, ni imel Gruberjevih političnih spretnosti. Seveda kot Poljak niti ni imel prav veliko ma-nevrskega prostora na ruskem dvoru zaradi pra-starih zamer med narodom, ki so pravzaprav pokopale jezuitska prizadevanja v Rusiji po pra-vilni sodbi de Maistra. Kljub temu se je Brzo-zowskemu po carskem ukazu 12. 1. 1812 po-srečilo jezuitski kolegij v Polocku razviti v aka-demijo; podprl ga je predvsem de Maistre s knjigami in dopisi Razumovskemu. Načrt za aka-demijo je izdelal že Gruber. To je bila za Vilno druga univerza na ozemlju nekdanje velike kne-ževine in šesta v vsej Rusiji, a je začela delovati šele po Napoleonovih vojnah 8. 1. 1813.³²⁷

Papeža Pij VI. in Pij VII. sta si prizadevala za ponovno vzpostavitev Družbe; vendar pred Na-poleonovim padcem to ni bilo izvedljivo. Veličasten dogodek je sledil 7. 8. 1814, ko je Pij VII. po vrnitvi iz francoskega ujetništva izdal bulo *Sollicitudo Omnium Ecclesiarum* in jo pre-

³²¹ Moroškin, 1870, 2: 65; de Maistre, 1995, 10.

³²² Baron Karl Ludwig Boguslav Stedding (* 1746; † 1837).

³²³ De Maistre, 1995, 300.

³²⁴ Orlov, 1995, 372; Sapunov, 1997, 25.

³²⁵ Moroškin, 1888, 1: 54.

³²⁶ Latinsko: Thaddeus Brzozovski, poljsko: Tadeusz Brzozowski, rusko: Bžozovskii, belorusko: Tadevuš Bžazouski (* 21. 10. 1749 Krolewc; SJ 26. 8. 1765 Nešwicz; † 5. 2. 1820 Polock (Grzebien, 1996, 73; Orlov, 2002, 335; Blinove, 2002, 200)).

³²⁷ Orlov, 2002, 335–336; Sapunov, 1997, 15; Tolstoj, 1863, 119; Zaleski, 1886, 2: 160; Moroškin, 1870, 2: 470; de Maistre, 1995, 58, 293.

dal v roke Panizzoniju;³²⁸ to je bila za ostarelega bojvnika seveda velikanska čast. Vendar so bili sedemnajst mesecev pozneje jezuiti izgnani iz Peterburga v noči z 22. na 23. 12. 1815; čez pet let pa so morali (13. 3. 1820) zapustiti še Polock in celotno rusko ozemlje. Piko na i je postavila podpora nekaterih beloruskih jezuitov Napoleonu; ruski viri pa so jih seveda dolžili še hudega izžemanja podložnikov. Šolo pri cerkvi sv. Katarine je prevzelo rusko šolsko ministrstvo,

jezujske cerkve pa dominikanci.³²⁹ Skupaj z jezuiti je prestolnico kmalu zapustil še de Maistre; carju pač nikakor ni šlo v račun, da jezuitskega središča ne bo mogoče obdržati v Rusiji. Pološka knjižnica je bila večinoma razgrabljena; po delih so jo odpeljali v razna ruska mesta. Arhiv akademije z rokopisi ter letopisom oziroma njegovo kopijo je romal na vzhod; del arhiva so med prvo svetovno vojno našli v Simbirsku in ga prenesli v Krakow.³³⁰

Preglednica 8: Gruberjeve dejavnosti v časovnem zaporedju

Kraj in čas	Profesor (katedra)	Naravoslovec	Inženir, arhitekt	Politik
Ljubljana 4. 6. 1768–januar 1785	mehanika in hidravlika z brodarskim oddelkom na liceju; 8. 4. 1769–1784 obrtna šola Kmetijske družbe	hidravlika 1781 z nadaljevanji 1784 in 1785; fata morgana 1779 (objava 1787)	prekop 9. 3. 1771–10. 12. 1777; palača 1773–1783; vila Podrožnik 1775; navigacijski direktor 4. 6. 1772-1781	cesarsko kraljevi brodarski svetnik 8. 4. 1775–10. 12. 1777
Mogilev 1785/86	mehanika			
Polock 1786–1800	matematika, fizika, arhitektura 1786–1800; tudi risanje in mehanika; v zadnjih dveh letnikih retorike nižjih šol vojna in civilna arhitektura, balistika, pirotehnika	razmagnetenje ob potresu 1789; objavljeno 1790	načrt in graditev jezuitskega kolegija 1788	pomočnik generalnega vikarja jezuitov 1797–1802
Mstislav 1787	arhitektura			
Mogilev 1789	arhitektura			
Vitebsk 1789	arhitektura			
Litva 11./23. 8. 1800–1805	učni načrt za univerzo v Vilni; prevzel jo je maja 1801			
Peterburg 1801–1805	rektor kolegija 29. 9./11. 10. 1800; eksperimentalna fizika 1./13. 2. 1801–1805; šestletni učni program jeseni 1802	razstava škarij za striženje tankega sukna, raznih črpalk in drugih naprav pri akademiji junija 1799		general jezuitov 10./22. 10. 1802

³²⁸ Sommervogel, 6: 167; Inglot, 1997, 91, 150, 152.

³²⁹ Steska, 1905, 46; Čurkina, 1981, 106–107; Čurkina, 1995, 14–15. Gagarin, 1878/79, 42–58; Orlov, 1995, 378; Tolstoj, 1858, 20; Tolstoj, 1874, 2: 129–130.

³³⁰ Orlov, 1995, 381–382; Blinova, 2002, 288; *Historiae Collegii Polocensi* (APMP T. J. Krakowu).

6. Zaključek

V šestnajstih letih in pol poučevanja v Ljubljani je Gruber postavil temelj obrtnemu in broderskemu šolstvu na Kranjskem in širše v monarhiji. Njegov prekop in skrb za plovbo med Ljubljano in Beogradom sta pomenila preobrat v razvoju Ljubljane v velemestno središče ter uvod v jugoslovanske gospodarske povezave, ki so pozneje zaznamovale našo zgodovino. Gruberjeve novogradnje v Ljubljani in Polocku so nam v ponos še danes. Gruberjevo naravoslovno in fizikalno delo težko ločimo od zgodnjega dela njegovega polbrata Tobije; vsekakor pa oba uvrščamo med vodilne slovenske znanstvenike. Dolgoletno praktično pedagoško, znanstveno in tehnično delo v Ljubljani in Polocku pa je bilo le uvod v veličastne politične uspehe zadnjih let našega Gabrijela Gruberja.

Za sprejetje med Gruberjeve ruske jezuite sta se priglasila še slovaški astronom Maximilian Hell z Dunaja in Laimbeckhoven,³³¹ škof v Nankingu na Kitajskem.³³² Tako se je Gruber z visoko politiko ponovno povezal s svojim nekdanjim sodelavcem pri načrtovanju argonavtskih prekopov Hellom, obenem pa še z najboljšim prijateljem svojega kranjskega vzornika Hallersteina, Laimbeckhovnom.

7. Literatura

Andrejev, A. R. 1998. *Istoria ordena jezuitov. Jezuiti v Rossijski imperii. XVI–načalo XIX veka*. Moskva: Russkaja panorama.

APMP T. J. – Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego. *Mały Rynek* 8, 31–041 Krakow.

Archetti, Giovanni Andrea. 1872. *Les Jésuites de Russie (1783–1785). Un Nonce du Pape a la cour de Catherine II. Memoires d'Archetti*. Paris: Victor Palme; Bruceles: A. Vromant.

ARSI – Archivum Romanum Societatis Jesu.

Blinova, Tamara Borisovna. 2002. *Iezuiti v Belarusi. Rol iezuitov v organizaciji obrazovanija i prosveščeniya*. Grodno: Grodnenski gosudarstvenni universitet.

Bowers, Brian. 1998. *Lengthening the Day*. Oxford-New York-Tokyo: Oxford University Press.

Brown, Jozef. 1862. *Biblioteka piszarow usystemcyi Polskiej towarzystwa Jezusowego*. Poznan: Ludwig Mezbach. (Rokopis v ARSI).

Cavallo, Tiberius. 1787. *A Treatise on Magnetism, in Theory and Practice, With Oiginal Experiments*. London: for the Author.

Crétineau-Joly, Jacques-Augustin-Marie. 1845. *Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jésus: compose sur les documents inédits et authentiques*. 1–6. Paris: Mellier; Lyon: Guyt.

Čurkina, Iskra Vasiljevna. 1981. Jezuit Gabrijel Gruber v Rusiji. *Arhivi*. 4: 107–108.

Čurkina, Iskra Vasil'evna. 1995. *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica.

Dehergne, Joseph. 1973. *Répertoire des Jésuites de Chine de 1552 a 1800*. Rim: Institutum Historicum S. I.

Dehombres, Jean, M. Pensivy. 1986/87. *Esprit de rigueur au XVIIIe siecle: traduction et critique d'une demonstration d'Aepinus. Science et technique en perspective*. 11: 175–208.

Dulac, Georges. 2000. *La vie académique a Saint-Petersbourg vers 1770 d'apres la correspondance entre J. A. Euler et Formey. Académies et Sociétés Savantes en Europe (1650–1800)*. 221–264.

G., I. 1905. *Materyaly do dziejów Akademii Polockiej i szkół od niej zaleznych*. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spólki.

Gagarin, Ivan (Jean-Xavier), S. J. 1872. *Les jésuites de Russie 1772–1785: la Compagnie de Jésus conservée en Russie apres la suppression de 1772 (sic!): récit d'un jésuite de la Russie Blanche*. Paris: Victor Palmé.

Gagarin, Ivan (Jean-Xavier), S. J. 1878/79. *L'Empereur Paul et le P. Gruber, Études* 3, 6th series, 42–58.

Ryu, In-Ho L. 1973. *Moscow Freemasons and the Rosicrucian Order. A Study in Organization and Control. The Eighteenth Century in Russia*. (ur. Garrard, J. G.). Oxford: The Clarendon Press. 198–232.

Gorman, Michael John. 2003. *Mathematics and Modesty in the Society of Jesus: The Problems of Christoph Grienberger. The New Science and Jesuit Science: Seventeenth Century Perspectives*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers. 1–120.

Grasselli, Jože. 1998. *O jezuitih matematikih. Jezuitski kolegij v Ljubljani*. 105–110.

Gruber, Gabrijel, S. J. 1790. *Gruber in Polosko. Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*. 13te Büch, 7ten Bandes, 1tes Stück: 179.

Grzebien, Ludwig. 1996. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wydział filozoficzny towarzystwa jezusowego.

Gurikov, V. A. 1983. *Stanovlenie prikladnoi optiki XV–XIX vv. Moskva: Nauka*.

Historia Annu Collegii Labacensis, 1722–1773. *NUK*. Ms 1544.

Hlaj, Nataša. 1999. *Ladijski modeli patra Gabrijela Gruberja. Primorska srečanja*. 23 (št. 222/223): 767–769.

³³¹ Gottfried-Xavier Laimbeckhoven (Nan Hoai-Jen Ngo-Te. * 9. 1. 1702 Dunaj; † 22. 5. 1787 Tang-kia-hiang blizu Su-choua na Kitajskem).

³³² Zaleski, 1886, 413, 427; Inglot, 2002, 358; Moroškin, 1888, 1: 459.

- Holt, Geoffrey, S. J. 2003. A Bicentary: 1803–2003. *AHSI*. Januar-Junij. 72/143: 105–126.
- Humboldt, Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander baron. 1814–1825. *Relation historique du Voyage aux Régions équinoxiales du Nouveau Continent*. Paris. – Ponatis: 1970. Stuttgart: Brockhaus.
- Inglot, Marek, S. J. 1997. *La Compagnia di Gesù nell'impero Russo (1772–1820) e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana.
- Inglot, Marek, S. J. 2002. Gabriel Gruber, S. J. (1740–1805): nel bicentario della sua elezione a generale della compagnia di Gesù. *Archivum historicum Societatis Iesu*. 71/142: 353–368. – Delni prevod: 2003. Družba Jezusova, Gabrijel Gruber in Pavel I. *Tretji dan*. 32/6–7: 130–131.
- James, Willam A. 1992. The Jesuits's Role in Founding Schools in Late Tsarist Russia. In *Religious and Secular Forces in Late Tsarist Russia*. Uredil Charles E. Timberlake. Seattle/London: University of Washington Press.
- Juričić, Daniela. 1990. Gabrijel Gruber – ob 250-letnici rojstva. *Arhivi*. 13/1–2: 52–55.
- K., A. 1895. O zemeljskih potresih na Kranjskem v 18. stoletju. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*. 260–261.
- Kipel, Vitaut. 1993. Belarusi v SŠA. *Minsk. – Prevod: 1999. Belarusians in the United States*. Lanham/New York/Oxford: University Press of America.
- Kopatkin, Viktor, S. J. 1934. *Gabrijel Gruber S. J. in njegov prekop*. Kronika. 1/1: 8–14.
- Lebrun, Richard (ur.). 2001. *Joseph de Maistre's life, thought and influence: selected studies*. Montreal/Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- De Maistre, Joseph. 1983. *Ecrits Maçonniques de Joseph de Maistre et de quelque-uns de ses amis franc-maçons*. Geneve: Éditions Slatkine.
- De Maistre, Joseph. 1995. *Peterburgskie pisma 1803–1817*. S.-Peterburg: Inapress.
- Marković, Željko. 1968, 1969. *Ruđe Bošković*. Zagreb: JAZU.
- Mendelson, Johanna. 1978. *The Jesuit Haciendas of the College of Popayan: the Evolution of the Great Estate in the Cauca Valley*. Saint Louis: Disertacija na univerzi Washington.
- Mihnevič, D. E. 1955. *Očerki iz istorii katoličeskoj reakcii (iezuiti)*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Moroškin, Mihail Jakovlevič. 1867. *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremena. Čast 1*. Sankt-Peterburg: E. I. V. Kancelari. – Ponatis: 1888. Peterburg: Tipografija tovariščestva "Obščestvennaja Poljza".
- Moroškin, Mihail Jakovlevič. 1870. *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremena. Čast vtoraja, obnimajuščaja istoriju iezuítov v carstvovanije Aleksandra I-go*. Sankt Peterburg: Vtoro Otdelenije Sobstvenoi Ego Imperatorskog Veličanstva Kancelarii.
- Novik, V. K. 1999. Akademik Frants Epinus (1724–1802): Kratkaja biograficheskaja kronika. *VIET*. 4: 4–35.
- Orlov (Arlou), Uladzimir. 1995. *Taini Polockoi istorii*. Minsk: Belaruski prevod: 2002. *Tajamnici polackai gistorii*. Minsk: Polimja. – Delni slovenski prevod: Janez Mihelčič. 2002. Delovanje Gabrijela Gruberja v Belorusiji. *Slovenski jezuiti*. Februar. 36–2 (207): 52–54.
- Orlov (Arlou), Uladzimir, Gerasimovič. Emicer. 2003. *Iljustravana gistoria Kaina Belarus*. Minsk.
- Petrucelli della Gattina, Ferdinando. 1864–1866. *Histoire diplomatique des conclaves*. 1–4. Bruxelles/Paris: A. Lacroix, Verboeckhoven, etc.
- Piechnik, Ludwik, S. J. Puchowski, Kozimerz, S. J. 1996. *Z dziejów Aylmae Matris Vilnensis*. Krakow: Wydawnictwo WAM Ksieża Jezuiti.
- Pierling, Paul. 1896. *La Russe et le Saint-Siege. Études diplomatiques*. 1–5. Paris: Plon.
- Poplatek, Jan, Paszenda, Jerzy. 1972. *Słownik Jezuitów artystów*. Krakow: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- pl. Radics, Peter Pavel. 1903. Geschichtliche Erinnerungen an das grosse Erdbeben in Fiume im Jahre 1750. *Die Erdbebenwarte*. 2/11–12: 1–7. – Poseben odtis: 1903. Laibach: Druck von Ig. Von Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Ricca, Francesco. 1789. *Elogio storico del'Abate Ruggerio Giuseppe Boscovich*. Milano.
- Rouët de Journal, Marie Joseph S. J. 1922, 1927. *Nonciature d'Arezzo, 1802–1806*. 1–2. Rome: Imprimerie polyglotte Vaticane.
- Rouët de Journal, Marie Joseph. 1922. *La Compagnie de Jésus en Russie: un college de Jésuites a Saint-Petersbourg, 1800–1816*. Paris: Librairie Académique Didier.
- Rule, William H. 1853. *Celebrated Jesuits. Vol. II A Cardinal, a Mandarin, and a Refugee*. London: John Mason.
- Sapunov, Aleksej Parfjonovič. 1890. *Zametka o kolegii i akademii iezuítov v Polocki*. Vitebsk. – Ponatis: 1997. Polock: L. F. Danjko.
- Schiffer, Michael Brian. 2003. *Draw the Lighting Down. Benjamin Franklin and Electrical Technology in the Age of Enlightenment*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Serajnik-Vavken, Juša. 1959/60. *Stavbni razvoj Gruberjeve palače v Ljubljani*. Kronika. 7/3: 174–185.
- Serše, Saša. 2000. *Začetki obrtnega šolstva na Kranjskem v obdobju 1750–1850*. Arhivi. 22/2: 41–46.
- Sommervogel, Carlos, S. J. 1890–1900. *Bibliothèque de le Compagnie de Jésus, Première*

partie: Bibliographie par les Pères Augustin et Aloys de Backer, Nouvelle Édition par Carlos Sommervogel, S. J. Strasbourgeois, Bruxelles-Paris: publiée par la province de Belgique, Tome I-IX.

Stepling, Joseph. 1775. Neigung der Magnetenadel in Prag beobachtet in Februaeren 1775. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. Zum Druck befördert von Ignaz Edlen von Born (Wolfgang Gerle, Prag) 1: 387-388.*

Stepling, Joseph. 1782. Fragen über das Erdbeben, welche der philosophische Versammlung im Jahre 1757 fen 29 Jänner vorgelegt worden. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. 6: 218-240.*

Steska, Viktor. 1905. P. Gabriel Gruber. *MMK. 43-46.*

Szybiak, Ireny (ur.). 1995. *Z dziejów edukacji w Polsce XVIII Wieku.* Studia. Warszawa: Wydawnictwo "Żak".

Tolstoj, grof Dmitrij Andrejevič. 1863. *Le catholicisme romain en Russie.* Paris; Dentu. – Ponatis: 1874. – Prevod: 1874. *Romanism in Russia: an historical study.* 1-2. London: Haves. 1971. New York: AMS Press.

Vrhovnik, Ivan. 1905. Mali zapiski. Kdaj je prišel Gruber v Ljubljano? *MMK. 15: 98-99.*

Zaleski, Stanislaw, S. J. 1886. *Les Jésuites de la Russie-Blanche.* Paris: Letouzeu et Ané. I-II.

Zaleski, Stanislaw, S. J. 1900-1905. *Jezuici w Polsce.* Lwów: Drukarna Ludowej. – Ponatis: 1905. Krakow: W. L. Anczyca i Sp. I-IV.

ZVEZA UČITELJSKIH DRUŠTEV JULIJSKE KRAJINE

PRIREDI

V HROVATINOVI DVORANI V VIPAVI

DNE 2. APRILA 1923 OB 16. URI

KONCERT

POD VODSTVOM SREČKA KUMARJA.

SOĐELUJEJO:

PEVSKI ZBOR UČITELJSKE ZVEZE JULIJSKE KRAJINE

PIANISTINJA: MARGERITA BORTOLOTTIJEVA IN VIJOLINISTA:

MIRKO LOGAR in KAREL PAHOR. — Igralca: MARIJ SILA in ALBERT ŠIROK.

CENE: SEDEŽI Z VSTOPNINO VRED: PRVE VRSTE: Lir 7.—; DRUGE VRSTE: Lir 5.—; TRETJE VRSTE: Lir 4.—; STOJIŠČA Lir 2.—.

*Vabilo na koncert pevskega zbora Učiteljske zveze Julijske Krajine
pod vodstvom Srečka Kumarja v Vipavi, 2. 4. 1923.
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Srečko Kumar, t. e. 4.*

UDK 34.07:930.253(497.4)

Prejeto: 11. 11. 2004

Organi za postopek o prekrških kot ustvarjalci arhivskega gradiva

JELKA MELIK

doc. dr., višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Z zakonom o prekrških iz leta 2003 je bilo določeno, da z dnem, ko začnejo z delom prekrškovni organi in sodišča po tem zakonu, prenehajo z delom sodniki za prekrške in Senat za prekrške Republike Slovenije. Prekrškovni organi so, po novem zakonu, upravni in drugi državni organi in nosilci javnih pooblastil, ki izvajajo nadzorstvo nad izvrševanjem zakonov in uredb, s katerimi so določeni prekrški, in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, ki so s posebnimi predpisi pooblašteni za odločanje o prekrških; sodišča pa so sodišča za prekrške prve in druge stopnje. Za odločanje o prekrških so po novem v Republiki Sloveniji pristojna okrajna sodišča kot sodišča za prekrške prve stopnje in višja sodišča kot sodišča za prekrške druge stopnje in jih bodo sodili sodniki teh sodišč. Arhive dosedanjih sodnikov za prekrške prevzamejo okrajna sodišča, arhive Senata za prekrške Republike Slovenije pa višja sodišča. 1. januar 2005 predstavlja v organizaciji in delovanju organov za postopek o prekrških globoko ločnico, ki se bo odrazila tudi pri določanju arhivskega gradiva. Zaradi pravilne valorizacije je potrebno poznati nastanek, razvoj in organizacijo organov o kateri teče beseda.

KLJUČNE BESEDE: prekrški, organi za postopek o prekrških, valorizacija

ABSTRACT

BODIES IN CHARGE OF OFFENCE PROCEDURES AS CREATORS OF ARCHIVAL MATERIALS

The General Offences Act from 2003 stipulates that on the day of its entry into force, when misdemeanour bodies and courts start operating, misdemeanour judges and Senate of the Republic of Slovenia for misdemeanours stop working. According to the new Act, the misdemeanour organs are administrative and other national bodies and bearers of public authorities, which exercise control over the enactment of laws and regulations determining the offences, and bodies of self-administrative local communities, which are authorised with special decrees to decide on offences; the courts are divided into first and second degree courts for offences. The power to pass verdicts on the offences in the Republic of Slovenia has newly been given to local courts as first-degree courts for offences and higher courts as second-degree courts for offences. The cases will be tried by judges from these courts. The archives of the present misdemeanour judges will be taken over by local courts, and those of the Senate of the Republic of Slovenia for misdemeanours will be passed on to higher courts. 1st January 2005 is an important milestone in the organisation and operation of bodies in charge of offence procedures, and this will show in the processing of archival materials. For a proper evaluation it is necessary to know how the discussed bodies were established, how they developed and how they are organised.

KEY WORDS: offences, bodies in charge of offence procedures, evaluation

Z zakonom o prekrških iz leta 2003,¹ ki določa splošne pogoje za predpisovanje prekrškov in sankcij zanje, splošne pogoje za odgovornost za prekrške, za izrekanje in izvršitev sankcij za prekrške, postopek za prekrške ter organe in sodišča za odločanje o prekrških (člen 1) je bilo določeno, da z dnem, ko začnejo delo prekrškovni organi in sodišča po tem zakonu, prenehajo delati sodniki za prekrške in Senat za prekrške Republike Slovenije (člen 215). Prekrškovni organi so po novem zakonu upravni in drugi državni organi in nosilci javnih pooblastil, ki izvajajo nadzor nad izvrševanjem zakonov in uredb, s katerimi so določeni prekrški, in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, ki so s posebnimi predpisi pooblašteni za odločanje o prekrških; sodišča pa so sodišča za prekrške prve in druge stopnje (člen 45). Za odločanje o prekrških so po novem v Republiki Sloveniji pristojna okrajna sodišča kot sodišča za prekrške prve stopnje in višja sodišča kot sodišča za prekrške druge stopnje in jih bodo sodili sodniki teh sodišč (člen 208). Okrajna sodišča so po novih predpisih pristojna za odločanje o zahtevi za sodno varstvo zoper odločbo o prekršku, ki jo je izdal prekrškovni organ; za odločanje o prekrških na prvi stopnji; za opravljanje zadev pravne pomoči v zadevah prekrškov ter drugih zadev, ki jih določa zakon (člen 210). Na okrajnem sodišču bo vodil postopek in odločal sodnik posameznik (člen 211). Višja sodišča so po novem pristojna za odločanje o pritožbah zoper odločbe okrajnih sodišč, odločanje v sporih o pristojnosti med okrajnimi sodišči v zadevah prekrškov in opravljanje drugih zadev, ki jih določa zakon (člen 212). Arhive dosedanjih sodnikov za prekrške prevzamejo okrajna sodišča, arhive Senata za prekrške Republike Slovenije pa višja sodišča (člen 220). Prvi januar 2005 predstavlja v organizaciji in delovanju organov za postopek o prekrških globoko ločnico, ki se mora odraziti tudi pri določanju arhivskega gradiva. Zaradi pravilne valorizacije je prav, če se na hitro sprehodimo skozi zgodovino in si ogledamo razvoj in organizacijo organov, o katerih teče beseda.²

Po koncu druge svetovne vojne, v letu 1946, so ministrstva za notranje zadeve v posameznih republikah izdelala navodila o kaznovanju prekrškov. Do kodifikacije prava o prekrških pa je prišlo v letu 1947 s **Temeljnim zakonom o prekrških**,³ ki je stopil v veljavo v drugi polovici januarja 1948. Ta zakon je veljal na območju ce-

lotne Jugoslavije in je določal: "Prekrški so tiste kršitve pravnega reda, določenega s pravnimi predpisi državnih organov Federativne ljudske republike Jugoslavije in ljudskih republik, za katere so zaradi njih neznatne nevarnosti za družbo predpisane upravne kazni". Razmejil je torej prekrške kot upravne delikte od kaznivih dejanj tako, da jih je opredelil kot lažje kršitve pravnih dobrin. O prekrških so na prvi stopnji praviloma odločali izvršilni odbori okrajnega ali mestnega (rajonskega) ljudskega odbora, razen če je bila z zakonom ali uredbo določena pristojnost organa za notranje zadeve, organa kontrole ali inšpekcije ali kakega drugega državnega organa. Upravno kazenski postopek o prekrških predpisov o javnem redu ali miru ter prometu na javnih krajih so vodili odseki za notranje zadeve pri izvršilnih odborih okrajnih ali mestnih (rajonskih) ljudskih odborov. Odseki za notranje zadeve so bili pristojni izrekat kazni za kršilce teh predpisov: o javnem redu in miru, javnem prometu, gibanju na meji, prijavi bivanja, osebnih izkaznicah, prometu s strelnim orožjem, strelivom in razstrelivom ter o prometu z lahko vnetljivimi tekočinami. Upravni kazenski postopek na drugi stopnji je vodilo ministrstvo za notranje zadeve, to pa je tudi izrekalo kazni.

Spremembi kazenske zakonodaje v letu 1951 je sledila uskladitev predpisov o prekrških z **Zakonom o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o prekrških** z dne 17. 10. 1951.⁴ S to novelo se je začelo uresničevati načelo, naj bosta postopek in izrekanje sankcij upravnih deliktov zaupana posebnim državnim organom, ki bi se pri svojem delu naslanjali na materialne in procesualne temelje kazenskega prava. Ustanovljeni so bili tudi funkcija sodnika za prekrške pri okrajnem ali mestnem (rajonskem) ljudskem odboru na prvi stopnji in Senat za prekrške pri Republiškem ministrstvu za notranje zadeve ljudske republike ter Senat za prekrške pri ministrstvu za notranje zadeve FLRJ na drugi stopnji. Sodniki za prekrške so bili po določbah tega zakona izločeni iz organizacijskega sestava upravnih organov in je bila zanje oblikovana posebna organizacijska enota v upravi okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora.

V letu 1953 je bil v kazenskopravni sistem uveden institut "gospodarski prestopki". Številne kršitve v zvezi z nedopustnim poslovanjem gospodarskih organizacij niso bili več prekrški, temveč gospodarski prestopki. Z **novelo Temeljnega zakona o prekrških**⁵ leta 1958 je bila dana nova definicija prekrška. Prekrški so bili odslej "kršitve javnega reda, za katere so predpisane upravne kazni in varstveni ukrepi" (1. člen). Sodnik za prekrške se je preimenoval v občinskega sodnika

¹ Zakon o prekrških, Uradni list Republike Slovenije št. 7/2003.

² Glej tudi Ana Koman, Razvoj in organizacija organov za postopek o prekrških v Republiki Sloveniji. Izobraževanje in usposabljanje v javni upravi (št. 1/2001), VII. dnevi javnega prava, 10. let slovenske ustave, Portorož, 4-6. junij, 2001, str. 403-418; Zakon o prekrških (ZP) z uvodnimi pojasnili Boštjana Tratarja in s stvarnim kazalom, Ljubljana 200, str. 13-82.

³ Uradni list FLRJ št. 107/47.

⁴ Uradni list FLRJ št. 46/51 in 56/51.

⁵ Uradni list FLRJ št. 49/58.

za prekrške. Njegova stvarna pristojnost je bila razširjena na vse prekrške; sodnike za prekrške je volil ljudski odbor na seji vseh zborov. Na drugi stopnji so odločali okrajni sodniki za prekrške v senatih. O pritožbah proti odločbam okrajnega sodnika za prekrške je odločal Senat za prekrške pri Republiškem državnem sekretariatu za notranje zadeve ali Zvezni senat za prekrške pri Zveznem državnem sekretariatu za notranje zadeve.

Na nadaljnji razvoj prava o prekrških so vplivale spremembe in dopolnitve kazenskega zakonika, zakona o gospodarskih prestopkih ter novega zakona o izvrševanju kazenskih sankcij v letih 1959, 1960, 1961. Z **novelo Temeljnega zakona o prekrških**⁶ in nato s prečiščenim besedilom tega zakona⁷ se je spremenilo tudi izrazoslovje, tako da je bila "upravna kazen" nadomeščena s "kaznijo za prekršek", upravno-kazenski postopek pa z besedami "postopek o prekrških". Že s to spremembo se je postopek o prekrških formalno začel oddaljevati od upravnega postopka in se je začel naslanjati na kazenski postopek. S tem zakonom je bilo določeno, da sodnike za prekrške voli in razrešuje skupščina ustrezne družbenopolitične skupnosti, postopek o prekrških na prvi stopnji vodi občinski sodnik za prekrške, na drugi stopnji pa okrajni senat za prekrške, če ni v zakonu določeno, da ga vodi republiški senat za prekrške. Leto kasneje, leta 1966 je bil sprejet še **zakon o organih za kaznovanje prekrškov**.⁸ Po njegovih določbah so o prekrških v Republiki Sloveniji na prvi stopnji odločali sodniki za prekrške, na drugi stopnji pa Republiški senat za prekrške. Organi za kaznovanje prekrškov so postali samostojni organi družbeno politične skupnosti in so bili za svoje delo odgovorni njeni skupščini. Postopek o prekrških so opredeljevale določbe temeljnega zakona o prekrških in tega zakona, kolikor ni bil s posebnim zakonom za posamezne prekrške določen drugačen postopek.

Leta 1973 smo dobili **republiški Zakon o prekrških**.⁹ V republiški zakonodajni pristojnosti je bila odslej celotna ureditev prekrškov, tako materialnopravna kot procesna. Organizacija organov, ki so vodili postopek o prekrških pa je ostala v celoti nespremenjena. Izjemo so predstavljali le prekrški, za katere so vodili postopek zvezni upravni organi. Tako so ostali v zvezni pristojnosti carinski, devizni in zunanjetrgovinski prekrški. Glede le teh je veljal **Zakon o prekrških s katerimi se kršijo zvezni predpisi**.¹⁰

Nove določbe o prekrških je leta 1983 pri-

nesel **Zakon o prekrških**¹¹, ki je začel veljati z začetkom leta 1984 in je bil v naslednjih letih dvanajstkrat spremenjen, enkrat dopolnjen in dvakrat popravljen.¹² Tudi tokrat pa je organizacija organov, ki vodijo postopek o prekrških na prvi in drugi stopnji, ostala nespremenjena. **Zakon o začasnih ureditvi organizacije in pristojnosti občinskih sodnikov za prekrške in občinskih javnih pravobranilcev**¹³ je določal, da občinski in medobčinski sodniki za prekrške z 31. 12. 1994 prenehajo z delom kot samostojni organi občin in od 1. januarja 1995 nadaljujejo delo kot samostojni državni organi z imenom "sodnik za prekrške", ki jih voli in razrešuje Državni zbor Republike Slovenije, na predlog Komisije za volitve, imenovanja in administrativne zadeve (KVIAZ). Sodnikom za prekrške je bilo prvič priznано, da so del sodne oblasti in da imajo položaj sodišč z odločbami Ustavnega sodišča Republike Slovenije.¹⁴ Z **Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o prekrških** v letu 1997¹⁵ je bilo določeno (člen 7 /258c/), da opravi izbiro in predlaga Državnemu zboru kandidate za izvolitev v funkcijo sodnika za prekrške sodni svet. Prav tako je bil tudi Republiški senat za prekrške preimenovan v Senat za prekrške Republike Slovenije (18. člen). Po manjših spremembah zakona v letu 1998¹⁶ je bil z uveljavitvijo **Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o prekrških**¹⁷ v letu 2000 dokončno opravljen prenos gospodarskih prestopkov z okrožnih sodišč, ki so jih obravnavala na prvi stopnji, na organe za postopek o prekrških. Naslednje leto je bilo z **Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o prekrških**¹⁸ ukinjeno sodno varstvo proti odločbam sodnika za prekrške na Vrhovnem sodišču Republike Slovenije. Tako je prenehala sodna kontrola zakonitosti njihovih odločb. Ob koncu leta 2002 pa je bil končno sprejet novi Zakon o prekrških,¹⁹ o katerem smo že govorili na začetku.

Na podlagi zakona o prekrških iz leta 1983 je bil izdan Pravilnik o notranjem poslovanju organov za postopek o prekrških,²⁰ ki ob številnih

¹¹ Uradni list SRS, št. 25/83, 36/83, 42/85, 2/86, 47/87, 5/90 in Ur.l. RS št. 10/91, 17/91, 13/93, 66/93, 35/97, 87/97, 73/98, 31/2000, 24/01.

¹² Uradni list SRS, št. 36/83, 42/85, 2/86, 47/87, 5/90 in Ur.l. RS št. 10/91, 17/91, 13/93, 66/93, 35/97, 87/97, 73/98, 31/2000, 24/01.

¹³ Uradni list RS št. 82/94.

¹⁴ Št. U-1-117/93, Up-159/96, U-1-321/96, sklepom U-1-167/97 in odločbo U-1-167/97.

¹⁵ Uradni list RS št. 35, 87/97.

¹⁶ Uradni list RS št. 73/1998.

¹⁷ Uradni list RS št. 31/00.

¹⁸ Uradni list RS št. 24/01.

¹⁹ Uradni list RS št. 7/2003.

²⁰ Uradni list SRS, št. 18-916/1986, SRS 22-2/1986 (popravek), SRS 16-844/1988 (sprememba), RS-stari 48-2317/1990 (spremembe in dopolnitve), RS/I 17-599/1991 (uporaba denarne

⁶ Uradni list SFRJ št. 13/65.

⁷ Uradni list SFRJ št. 26/65, popravek št. 57/65.

⁸ Uradni list SRS št. 13/66.

⁹ Uradni list SRS št. 7/73.

¹⁰ Uradni list SFRJ št. 4/77.

spremembah in popravkih ter dopolnitvah velja še danes. Pravilnik o notranjem poslovanju organov za postopek o prekrških določa načela za notranjo organizacijo in poslovanje organov za postopek o prekrških ter predpisuje pisarniško poslovanje teh organov. Določbe tega pravilnika veljajo za sodnike za prekrške, Senat za prekrške Republike Slovenije ter druge organe. V členu 98. tega pravilnika je določeno, katere vrste dokumentarnega gradiva nastajajo pri organih, pristojnih za postopek o prekrških, in tudi koliko časa so posamezne vrste gradiva prekrškovni organi dolžni hraniti.

Vrste dokumentarnega gradiva so²¹:

A. STROKOVNO GRADIVO

1. Sp vpisnik (splošne zadeve) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
2. Sp spisi
3. SpZ vpisnik (zaupne in strogo zaupne zadeve) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
4. SpZ spisi (zaupne in strogo zaupne zadeve)
5. P vpisnik (zadeve o prekrških na I. stopnji) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
6. P spisi
 - o zadevah v skrajšanem postopku
 - o zadevah v skrajšanem postopku, če je posledica premoženjska škoda
 - o prekrških s področja javnega
 - o prekrških s področja varnosti cestnega prometa
 - o prekrških s področja javne varnosti
 - o prekrških s področja gospodarstva
 - o prekrških s področja financ
 - o prekrških s področja združenega dela
 - o prekrških s področja izobraževanja, znanosti, kulture in obveščanja
 - o prekrških s področja varstva, zdravstvenega zavarovanja in varstva človekovega okolja
 - o prekrških s področja družbene samozščite
 - o prekrških s področja uprave
7. Pp vpisnik (zadeve o prekrških na II. stopnji) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
8. Pp spisi
9. IKZ vpisnik (izvrševanja kazni zapora) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
10. IKZ spisi
11. IOK vpisnik (izredna omilitev kazni) s kartotečnim kazalom oziroma osebnim imenikom
12. IOK spisi

13. Seznam odvzetih predmetov
 14. Evidenca zapadle, neplačane denarne kazni, povprečnine, stroškov postopka, odvzete premoženjske koristi in kazni za kršitev postopka
 15. Zbirka pojasnil in pravnih mnenj
 16. Interna dostavna knjiga
 17. EKT vpisnik (skupna evidenca pravnomočno izrečenih stranskih kazni)
 18. EKT spisi
 19. EKTvd vpisnik (prenehanja veljavnosti vozniških dovoljenj na podlagi doseženih ali preseženih sedem oziroma osemnajst kazenskih točk na I. stopnji)
 20. EKTvd spisi
 21. EKT vdp vpisnik (prenehanja veljavnosti vozniških dovoljenj na podlagi doseženih ali preseženih sedem oziroma osemnajst kazenskih točk na II. stopnji)
 22. EKTvdp spisi
- #### B. OSTALO GRADIVO
1. Seznam pečatov in stampiljk
 2. Knjiga uradnih potovanj
 3. Poslovne knjige
 4. Dokumenti, ki so podlaga za knjiženje v računovodstvu
 5. Dokumenti o izpolnjenih finančnih obveznostih do drugih
 6. Plačilne liste
 7. Končni obračuni osebnih dohodkov
 8. Evidenčni katroni o izrabi delovnega časa ter osebnih dohodkih in drugih prejemkih delavcev
 9. Periodični in drugi začasni obračuni
 10. Zaključni računi
 11. Matična knjiga
 12. Personalne mape
 13. Delovne knjižice
 14. Dokumentacija o uničenju dokumentarnega gradiva ter odbiranju arhivskega gradiva in o njegovem izročanju arhiva
- Dokumentarno gradivo, ki nastaja pri Senatu za prekrške Republike Slovenije, smo posebej označili. Kaj od zgoraj naštetih dokumentov bomo shranili za naše potomce? Jedro arhivskega gradiva pri organih za postopek o prekrških bodo vsekakor tvorili dokumenti prvostopenjskih organov. Dobro bi bilo, da se ohranijo vse končne odločbe, saj kažejo na splošno stanje reda in miru v državi oziroma republiki. Prav tako so ti organi v začetku svojega obstoja odločali o mnogih "režimskih nasprotnikih" in tako skrito pred očmi javnosti opravljali pomembno politično nalogo. Pri najvišjem organu, pristojnem za postopek o prekrških, pa bomo ohranili predvsem vpisnike, od zadrževanja pa le pomembnejše, tiste, ki zrcalijo temeljno funkcijo tega ustvarjalca arhivskega gradiva.

enote Republike Slovenije), RS 35-1512/1998 (spremembe in dopolnitve), RS 17-758/2000 (spremembe in dopolnitve), RS 7-433/2001 (spremembe in dopolnitve).

²¹ Gradivo, ki nastaja pri Senatu za prekrške Republike Slovenije smo prikazali odebajeno.

UDK 371:314.742.22(497.4:497.15)"1992/..."

Prejeto: 17. 11. 2004

Otroci iz Bosne in Hercegovine v begunskih šolah v Republiki Sloveniji

GAŠPER ŠMID

arhivski višji svetovalec, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-mail: gasper.smid@gov.si

ŽARKO ŠTRUMBL

arhivski višji svetovalec, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
zarko.strumbl@gov.si

IZVLEČEK

Jeseni leta 1992 je v Sloveniji začelo delovati 54 šol s programom osnovne šole za begunce. Vanje se je vključevalo 9000 otrok začasnih beguncev, poučevalo pa je 450 učiteljev beguncev iz Bosne in Hercegovine.

Te osnovne šole so delovale v centrih za begunce ali v popoldanskem času v slovenskih osnovnih šolah ali drugih improviziranih prostorih. Razmere za delo so bile sprva izredno slabe, dogajalo se je celo, da so učitelji težko prišli do krede. V drugi polovici šolskega leta so se razmere izboljšale, ker so tuji darovalci prinesli učne potrebščine, ministrstvu pa je uspelo priskrbeti učbenike, pa vendar je tudi potem več otrok uporabljalo en učbenik.

Poleg improvizacije in neugodnih materialnih okoliščin so bili posebnost šole njeni učitelji. Polovica jih ni imela pedagoške izobrazbe, pred vojno so bili zaposleni kot ekonomisti, inženirji, zdravniki, uradniki ali pa so bili študenti, tu pa tam celo dijaki srednjih šol. Delati so začeli kot prostovoljci brez finančne nagrade. Pozneje je ministrstvo za šolstvo in šport pri tujih darovalcih priskrbelo denar, da so bili učitelji lahko skromno nagrajeni za svoje delo.

Delo učiteljev v bosanski šoli je bilo težavno tudi zaradi različnih ravni znanja otrok v istem razredu. Učenci so bili iz različnih šol. V šolah so bili tudi otroci, ki so v Republiki Bosni in Hercegovini obiskovali šole za duševno manj razvite otroke ali pa bi vanje sodili.

Po uradnih podatkih je bilo v Sloveniji 31.118 ljudi s statusom začasnega begunca, med temi okrog 5459 ali 18% šoloobveznih otrok; razkropljeni so bili po vsej Sloveniji. Večina jih je našla zatočišče v petinštiridesetih slovenskih občinah; tam so bile na petinpetedestih lokacijah ustanovljene osnovne šole z bosansko-hercegovskim učnim programom. V prihodnjih letih se je število šol, učiteljev in učencev zmanjšalo, saj so se ljudje počasi vračali domov v Republiko Bosno in Hercegovino.

KLJUČNE BESEDE: bosanski begunci, Bosna in Hercegovina, begunske šole

ABSTRACT

CHILDREN FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA IN REFUGEE SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA

In autumn 1992, 54 schools started the primary school programme for refugees in Slovenia. They included 9,000 children of temporary refugees who were taught by 450 refugee teachers from Bosnia and Herzegovina.

These primary schools were organised in refugee centres or, in the afternoon, in Slovene primary schools or other makeshift premises. At first, the working conditions were very bad. Sometimes the teachers had no chalk to write with. In the second term of the school year the conditions improved, as foreign donors brought teaching materials and the Ministry of Education and Sport succeeded to provide textbooks. However, even after that several children had to share one book.

The school was known for its resourcefulness and bad situation regarding working materials, but also for its teachers. Half of them had no teaching education. Before the war, they either worked as economists, engineers, doctors, clerks or they were university students, sometimes also secondary school students. They started working as volunteers without any financial reward. Later the Ministry

of Education and Sport provided money from foreign donors, so that the teachers received a small reward for their work.

The work of Bosnian teachers was not easy because they had pupils at different levels of learning in one class. The children came from different schools. Some of them had or should have had attended special needs schools in Bosnia and Herzegovina. Statistical information shows that 31,118 people had the status of a temporary refugee in Slovenia, and that 5,459 of them or 18% were school-aged children. They lived in different parts of Slovenia. Most of them found refuge in 45 Slovene municipalities. Schools with Bosnian curriculum were formed on 55 locations. In the following years the number of schools, teachers and pupils decreased, as refugees gradually returned to the Republic of Bosnia and Herzegovina.

KEY WORDS: *Bosnian fugitives, Bosnia and Herzegovina, fugitive schools*

Konec 20. stoletja. Zgroženi in nemočni in brez možnosti, da bi kakorkoli vplivali smo bili nad dogajanje na ozemlju nekdanje skupne države. Ob začetku vojnih operacij aprila 1992 v Bosni in Hercegovini je prišlo iskat zatočišče k nam uradno 70.000, verjetno pa še kakih 30.000 tako imenovanih ilegalnih, neregistriranih beguncev iz Bosne in Hercegovine, med njimi je bila polovica otrok. V Republiki Sloveniji je bilo približno 17.500 šoloobvezni otrok – začasnih beguncev iz BiH (starih od 7 do 16 let). Od teh jih je bilo 3982 v zbirnih centrih, 8484 jih je stanovalo pri sorodnikih ali znancih, po predvidevanjih sodeč pa je bilo še okoli 5000 otrok – začasnih beguncev, ki niso bili evidentirani oziroma niso imeli statusa začasnega begunca.¹ V šolskem letu 1993/94 pa je bilo v šole začasne begunce iz BiH, ki so delovale po bosansko-hercegovskem učnem programu, vključenih 4585 otrok, starih od 7 do 15 let. Od teh jih je bilo 2195 v zbirnih centrih.² Zato je vlada RS takrat ustanovila Urad za priseljevanje in begunce,³ njegova naloga je bila spremljati priseljenko in begunsko problematiko, pripravljati predloge in pobude za reševanje priseljenke in begunske problematike, organizirati zbirne centre in druge oblike začasnih beguncev, organizirati zdravstveni nadzor začasnih in političnih beguncev ter drugih priseljencev, organizirati repatriacijo začasnih beguncev in priseljevanje političnih beguncev, pripravljati predloge za ravnanje s priseljenimi begunci ter predloge standardov storitev v Prehodnem domu za tujce, domovih za begunce in zbirnih centrov, pripravljati predloge vizne politike, organizirati informacijsko službo za azilante, začasne begunce in priseljence, izdajati publikacije in druga informativna gradiva, organizirati usposabljanje za delo z begunci in azilanti itd.⁴

Republika Slovenija je bosanskim beguncem zagotovila osnovne možnosti za življenje. Še posebej ranljivo kategorijo so predstavljali begunski otroci. Pojavilo se je vprašanje, kako prizadetim otrokom pomagati. V krajih z veliko otroci, so se kmalu organizirale šole in druge vzgojne ustanove v bosanskem jeziku, ki so tem otrokom tudi v psihičnem pogledu pomagale.

Skupščina Republike Slovenije je na seji družbenopolitičnega zbora, 27. maja 1992, 11. junija 1992 pa na seji zbora občin in zbora združenega dela sprejela zakon o posebnem prispevku solidarnosti za pomoč beguncem, ki so v letu 1992 zaradi vojnih razmer na območju Republike Hrvaške in Republike Bosne in Hercegovine pribežali v Republiko Slovenijo.⁵ S tako zbranimi sredstvi smo v Sloveniji deloma pokrivali izobraževanje šoloobveznih, osnovnošolskih otrok v zbirnih centrih. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije pa je za izpeljavo programa osnovnošolskega izobraževanja dobilo tudi dodatna finančna sredstva iz tujine; tako so na primer prispevali: UNCHR 61.948.325 SIT oz. 462.300 USD, SOROS 30.275.250 SIT oz. 225.900 USD, IIRO 9.438.656 SIT oz. 70.437 USD, DAINEKEN STIFTUNG 679.747 SIT oz. 5.072 USD. UNESCO in UNICER sta begunskim šolarjem pomagala s prispevki v obliki šolskih pripomočkov. V letu 1993/94 pa sta finančna sredstva kot donatorja prispevala še parlamenta kantona Bern in Švice 330.000 USD in Volkshilfe Avstrije 166.535 USD.⁶

Slovenija si je že ob vojni na Hrvaškem nabrala nekaj izkušenj v zvezi z vojnimi begunci in je tokrat hitreje odreagirala, saj je že v istem letu omogočila delovanje 54 osnovnim šolam s programom za begunce.⁷ Obiskovalo jih je približno

⁵ Uradni list RS, št. 30, 15. 6. 1992, str. 2094.

⁶ Gradivo Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, Direktorat za migracije, Sektor za priseljevanje in begunce.

⁷ V besedilu uporabljava termine: begunci, začasni begunci, osnovne šole začasne begunce iz Bosne in Hercegovine in podobno, a prav zakon o začasnem zatočišču, ki je bil v veljavi za osebe, ki so bile na ozemlju Republike Slovenije zaradi vojne na ozemlju Bosne in Hercegovine, uvaja termin "osebe za časnim zatočiščem".

¹ Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana, 2. 10. 1992 – Poročilo skupščinski komisiji začasne begunce.

² Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Direktorat za migracije, Sektor za priseljevanje in begunce.

³ Uradni list RS, št. 27, 5. 6. 1992, str. 2024.

⁴ Uradni list RS, št. 27, 5. 6. 1992, str. 2024, 2. čl.

Učenci begunske šole na šolskem hodniku v zbirnem centru na Roški cesti v Ljubljani, leta 1993. (Fototeka Slovenski šolski muzej)

9000 otrok; poučevalo je 450 učiteljev. Manjše število begunskih otrok pa je vstopilo tudi v slovenske šole. To so bili predvsem otroci intelektualcev in otroci, ki so pristali kot begunci v majhnih krajih, v katerih zaradi manjšega števila otrok ni bilo organiziranih "bosanskih" šol.⁸ Mreža šol v taki obliki je delovala do leta 1995⁹, ko so se begunski otroci začeli vpisovati v slovenske šole. Ohranile so se fotografije, dokumenti in spomini, ki so jih napisali begunski otroci in v katerih pretresljivo opisujejo svoje občutke. Po letu 1991 so javne ustanove in humanitarne organizacije skrbele za osnovne življenjske potrebe beguncev (kot so nastanitev, hrana, šola ...); nesebično je priskočilo na pomoč tudi veliko ljudi – prostovoljcev posameznikov, nevladnih organizacij. Ljudem, predvsem pa otrokom, so skušali olajšati bivanje v zbirnih centrih. Pomagali so jim na kulturnem in duhovnem področju, organizirali razne ustvarjalne delavnice, tabore, gledališke in lutkovne predstave, koncerte, jezikovne šole, svetovanja itd. Brez njih bi bilo življenje beguncev še bolj osamljeno

in prazno. Poskusimo jih naštetih vsaj nekaj, saj se številne organizacije in posamezniki niso izpostavljali. Najbolj dejavni so bili: Center za psihosocialno pomoč beguncem, Slovenska filantropija, Društvo Mozaik, Društvo Most, KUD Franceta Prešerna, Vodnikova domačija, Ljiljan – društvo slovensko-bosanskega prijateljstva, Društvo zaveznikov mehkega pristanka iz Krškega, Jezuitska služba za begunce, Karitas, Rdeči križ, Amnesty International, Zavod za odprto družbo – Slovenija, Organizacija za pomoč beguncem Avister – Svet ptic, posamezni prostovoljci in organizacije, društva iz tujine (iz Belgije, Causes Communes, Velike Britanije in Španije), Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto ... in seveda še številne slovenske družine.

V Sloveniji smo se z izobraževanjem oseb s statusom začasnega begunca oziroma pozneje oseb z začasnim zatočiščem prvič srečali ob začetku vojne na Hrvaškem. Izobraževanje beguncev, ki so leta 1991 prišli na naše ozemlje iz Republike Hrvaške, je bil po obsegu skromnejše, saj so bili hrvaški begunci v Sloveniji krajši čas. Od tega dejavnika pa je bil odvisen tudi način vključevanja izobraževanja begunske populacije. Z vojno na ozemlju Republike Bosne in Hercegovine pa smo se v letu 1992 v Sloveniji srečali še z velikim valom beguncev, zlasti pa z velikim številom šoloobveznih otrok in mladine.¹⁰

⁸ Anica Mikuš Kos, prim. dr. (Center za psihosocialno pomoč beguncem – Slovenska fondacija): Begunci v Sloveniji: pregled dosedanjih aktivnosti; Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana, 1998, str. 35-50.

⁹ V skladu s "Svetovno deklaracijo o izobraževanju za vse" (World Declaration of Education for All) je država dolžna zadovoljiti osnovne učne potrebe (Framework for Action to Meet the Basic Learning Needs, paragraf 3.3-45f) vsem šoloobveznim otrokom.

¹⁰ Poročilo mag. Andreje Hočevar in Majde Urank, Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Tudi sam položaj ob začetku leta 1992 v Bosni in Hercegovini je bil precej drugačen. Slovenija je ob prihodu beguncev iz Bosne in Hercegovine upoštevala priporočila mednarodnih organizacij glede izobraževanja. O številu šoloobveznih otrok iz Bosne in Hercegovine pred začetkom šolskega leta 1992/93 so obstajale le ocene, bilo naj bi 10.000 šoloobveznih otrok.

Med vlado Republike Slovenije in vlado Republike Bosne in Hercegovine je bil sklenjen protokol o šolanju državljanov Republike Bosne in Hercegovine, ki so bili kot začasni begunci na ozemlju Republike Slovenije. Sklenjen je bil na osnovi pogovorov med ministroma dr. Slavkom Gabrom iz ministrstva za šolstvo, znanost, kulturo in šport in Nikolo Kovačem iz ministrstva Republike Bosne in Hercegovine (1. 10. 1992) ter na osnovi pogovora med državnim sekretarjem dr. Pavlom Žgago in veleposlanikom Bosne in Hercegovine v Sloveniji Uglješo Uzelcem. 7. junija 1993 sta se v Ljubljani vladi Republike Slovenije in Republike Bosne in Hercegovine ob posredovanju ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije in Veleposlaništva Republike Bosne in Hercegovine v Sloveniji sporazumeli, da bo Republika Slovenija omogočila šolanje državljanov Republike Bosne in Hercegovine, ki so v Republiki Sloveniji kot začasni begunci¹¹. To se je zgodilo, takoj ko so bile ponovno vzpostavljene telefonske zveze z Bosno in Hercegovino. Dogovarjali so se o najprimernejši obliki izobraževanja beguncev, evidentiranju osnovnošolcev – začasnih beguncev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji, kakor tudi o evidentiranju učiteljev, ki so zaradi vojne zbežali v Slovenijo.

Na podlagi 271. člena zakona o sistemu državne uprave in izvršnem svetu skupščine SR Slovenije ter republiških upravnih organih¹² je vlada Republike Slovenije na 26. seji 15. oktobra 1992 sprejela sklep o uvedbi skrajšanega učnega programa za vzgojnoizobraževalno delo s šoloobveznimi učenci – začasnimi begunci iz Bosne in Hercegovine v Republiki Sloveniji.¹³ Izoblikovan je bil poseben izobraževalni program, saj jih zaradi tako velikega števila otrok in velikokrat tudi zaradi prostorskih stisk v slovenske osnovne šole preprosto ni bilo mogoče vključiti. Že na vladni ravni je bil, pred začetkom šolskega leta med Slovenijo in Bosno in Hercegovino

sklenjen dogovor o posebni obliki osnovnošolskega izobraževanja beguncev. Veljal je do vključno šolskega leta 1994/95. Pouk je bil organiziran v maternem jeziku otrok. V šolah so večinoma poučevali učitelji, ki so bili državljani Bosne in Hercegovine, pouk pa je potekal po delno skrčenih bosansko-hercegovskih učnih programih, vendar očiščenih reliktoev ideologije. V učni program pa je bil že v drugem letu uvrščen tudi pouk slovenskega jezika. Taka oblika izobraževanja je bila sprejemljiva tudi za Bosno in Hercegovino, saj so pričakovali, da bo vojna kratkotrajna, otroci pa bodo ob ohranjanju maternega jezika in kulture in s tem nacionalne identitete ohranili tudi kontinuiteto v izobraževanju.

V šolskem letu 1993/94 je pouk potekal v popoldanskem času na 39-tih različnih krajih v 35-tih občinah in v učilnicah 20-ih zbirnih centrov ter v učilnicah 18-ih slovenskih osnovnih ali srednjih šol. Otroke je poučevalo 338 učiteljev; od teh jih je bilo 95% začasnih beguncev s tako izobrazbo: 126 oz. 37,3% učiteljev z visoko izobrazbo, 119 oz. 35,2% učiteljev z višjo izobrazbo in 93 oz. 27,5% učiteljev s srednjo izobrazbo.

Le polovica učiteljev vseh treh izobrazbenih stopenj je imela ustrezno pedagoško izobrazbo, preostali pa so bili strokovnjaki z različnih področij kot na primer: zdravniki, novinarji, strojni inženirji, ekonomisti ...

Nekaj šoloobvezni otrok – začasnih beguncev (160¹⁴) je že od vsega začetka obiskovalo pouk v slovenskih osnovnih šolah in to v tistih krajih, v katerih bi bila organizacija posebnega programa z ekonomskega in pedagoškega stališča nesprijemljiva. Za te otroke je bil predviden tudi dopolnilni pouk maternega jezika, zgodovine in zemljepisa.

Rešitev te problematike je imela tudi na nekaj negativnih odmevov v nevladnih organizacijah; vladi Republike Slovenije so očitali, da otroke načrtno segregira, vendar se strokovna javnost na take odmeve ni odzvala. Oblike osnovnošolskega izobraževanja begunskih otrok so bile v skladu s priporočili UNESCA, ki zagovarja, da mora biti pouk v prvem letu bivanja v drugojezičnem okolju v materinščini, sicer učenec ne pridobiva znanja. Hkrati pa UNCHR poudarja, da mora biti odločitev glede jezika poučevanja v osnovni šoli domišljena, ker se otroci najbolje in najhitreje učijo v maternem jeziku in zato je priporočljivo šolanje v tem jeziku zlasti v prvih razredih. Ker vedno obstaja tudi možnost, da bodo otroci ostali v novem okolju in se vanj vključili, je upravičeno in tudi potrebno učenje jezika okolja, v katerem bivajo.

¹¹ Gradivo Ministrstvo za notranje zadeve RS, Direktorat za migracije, Sektor za priseljevanje in begunce.

¹² Uradni list SRS, št. 24/79, 12/82, 39/85, 37/87 in 18/88.

¹³ Uradni list RS, št. 52, 30. 10. 1992, str. 2985; omenjeni sklep je predvideval, da bodo sredstva za plačilo stroškov za najem prostorov za izvedbo skrajšanega učnega programa izven zbirnih centrov in plačilo stroškov za prevoz otrok in učiteljev, ki se bodo udeleževali skrajšanega učnega programa, zagotovljena v okviru sredstev, ki naj bi jih vlada Republike Slovenije namenila začasne begunce.

¹⁴ Gradivo Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, Direktorat za migracije, Sektor za priseljevanje in begunce.

*Učenci begunske šole O. Š. Jože Moškrič med odmorom, Ljubljana 1993.
(Fototeka Slovenski šolski muzej)*

Otroci so v zgodnji mladosti še posebno občutljivi. Iz pogovorov s starši begunci iz Bosne in Hercegovine je razvidno, da so otroci izkazali svojo stisko predvsem z večjo odvisnostjo od staršev, povečanim strahom, nazadovanjem na nižjo stopnjo vedenja, motnjami spanja, povečano agresivnostjo in jokavostjo, reakcijami strahu ob nenadnih zvokih ipd. Šola je bila zato za te otroke izjemno zdravilna. Že nekaj tednov po začetku šole so se otroci umirili. V takih okoliščinah je bila osnovna šola (z bosansko-hercegovskim učnim programom) organizirana institucija, ki je bila enaka tisti v predvojnem življenju, nekakšen most med preteklostjo in sedanjostjo. Šola je poskrbela za to, da so otroci ohranili vloge iz predvojnega življenja, strukturirala je njihov čas, obenem pa so otroci zaradi šolskih dejavnosti, učenja, druženja s sošolci in posebne skrbi učiteljev uspešneje premagovali travme vojne in begunskega življenja. Z obiskovanjem osnovnošolskega programa v materinem jeziku je bilo upoštevano tudi že omenjeno priporočilo UNHCR-ja, ki tudi pravi, da mora biti izobraževanje beguncem dostopno, kakovostno in ustrezno.

Republika Slovenija je pod vodstvom Ministrstva RS za šolstvo in šport za normalizacijo vsakodnevnega življenja beguncev v šoli, oblikovala mobilno pedagoško-psihološko svetovalno službo; sestavljale so jo strokovnjakinje Zavoda za šolstvo Republike Slovenije in Bosne in Hercegovine (Mira Topić) ter Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše iz Ljubljane.

Mobilna služba se je v prvem letu delovanja begunskih šol na terenu srečevala z učitelji, otroki in njihovimi starši in izpeljala več seminarjev za učitelje.

V šolskem letu 1992/93 je več kot 50 % šoloobveznih otrok živelo v zbirnih centrih začasne begunce iz Bosne in Hercegovine, in to v 45 slovenskih občinah. V teh občinah je bilo ustanovljeno 55 osnovnih šol začasne begunce iz Bosne in Hercegovine.¹⁵

Šolsko leto	Število občin	Število šol z bosansko-hercegovskim učnim programom	Število učiteljev	Število učencev
1992/93	45	55	362	5459
1993/94	32	50	368	3897
1994/95	23	44	307	2838

Že v prvem letu oblikovanja šol z bosansko-hercegovskim programom je del otrok, ki so bili v občinah z manjšim številom začasnih beguncev, začel obiskovati slovenske osnovne šole npr. v Ormožu, Slovenskih Konjicah in Slovenski Bistrici ... skratka tam, kjer so imeli begunci sorodnike, znance, prijatelje in so bili nastanjeni

¹⁵ Dr. Milan Pagon (Visoka policijsko-varnostna šola, Pridružena članica Univerze v Ljubljani), dr. Anica Mikuš Kos (Slovenska fondacija): Begunci v Sloveniji, Pregled dosedanjih aktivnosti, Visoka policijsko-varnostna šola Ljubljana, 1998, str. 24.

kot tako imenovani neregistrirani, ilegalni begunci.

V šolskem letu 1994/95 pa je v 23 slovenskih občinah delovalo še 44 osnovnih šol za begunce.

Po treh letih delovanja osnovnih šol z bosansko-hercegovskim učnim programom je bilo jasno, da je potrebno spremeniti način šolanja. Veliko otrok in učiteljev se je v tem obdobju z družinami preselilo naprej v tretje države. Po uradnih podatkih je leta 1993 živel v Sloveniji 31.118 ljudi s statusom začasnega begunca, od tega 5459 (t.j. 18%) šoloobveznih otrok, pred začetkom šolskega leta 1995/96 pa je šoloobvezna populacija štela le še 2848 otrok – zmanjšala se je za več kot polovico.

Kljub zmanjševanju števila šoloobveznih otrok in šol se razmere niso izboljšale; ni bilo namenskih učilnic in telovadnic. Ministrstvo RS za šolstvo in šport¹⁶ je zato sprejelo sklep, da se otroci v šolskem letu 1995/96 vključijo v slovenske osnovne šole. Odločitev ministrstva je bila večinoma sprejeta z odobravanjem, na nekaterih šolah pa so nekateri učitelji le nasprotovali vključevanju otrok; to so utemeljevali z "argumenti", češ da se otroci v novem okolju ne bodo znašli, da bodo imeli učne težave, da bodo učitelji preveč obremenjeni.

Iz Poročila o šolanju oseb z začasnim zatočiščem v letu 2000, ki ga je izdalo ministrstvo za šolstvo in šport je razvidno, da je bilo v šolskem letu 1994/95 nekaj otrok iz Bosne in Hercegovine že vključenih v naš šolski sistem, vendar vključevanje ni potekalo sistematično.¹⁷

Šolsko leto	Št. osnovnih šol, ki so vključile učence iz BiH	Število učencev ob koncu šolskega leta	Število učencev zajetih v analizi	Delež učencev, ki napredujejo
1994/95	120	520	377	89
1995/96	261	2848	1990	87
1996/97	234	1671	1430	88
1997/98	129	914	616	92
1998/99	126	582	455	96
1999/2000	105	582	409	95

V preglednici so navedeni podatki o uspešnosti oziroma prehodu učencev iz Bosne in Hercegovine ob koncu šolskega leta v višji razred. Število učencev, ki so uspešno končali razred, se je v prvih letih vključenosti vztrajno višalo in v zadnjih dveh letih ostalo skoraj na isti ravni. Zato

po omenjenih podatkih lahko sklepamo, da so rezultati preseglji vsa začetna pričakovanja.¹⁸ Pojavljali pa so se tudi problemi v prvem letu šolanja te populacije.

Narejena je bila tudi analiza vključevanja otrok v slovenske osnovne šole. Zajetih je bilo 220 osnovnih šol (t.j. 84% osnovnih šol, ki so imele vključeno begunsko populacijo), v katerih so se v šolskem letu 1995/96 izobraževali otroci, ki so zaradi vojne v Bosni in Hercegovini prišli v Slovenijo.

problemi begunskih osnovnošolcev s slovenskih šolah	delež šol, ki so navajale, da so učenci pokazali zanimanje za odpravo problemov
UČNA PROBLEMATIKA:	
Nerazumevanje slovenskega jezika je ovira za celotno delo v šoli	54%
Šibko predznanje pri matematiki	33%
Šibko predznanje pri tujem jeziku	46%
Odnos do šolskega reda	
Brez domačih nalog	17%
Površni pri delu in premalo motivirani	27%
Neopravičeno izostajanje od pouka	4%
Težje navajanje na šolski red in disciplino	8%
Hujši vzgojni problemi	0%
Osebnostne težave učencev	
Težje prilagajanje razredu in okolju	18%
Nižje učne sposobnosti	6%
Nestrpnost do sošolcev	7%

Ta anketa je bila izdelana ob koncu šolskega leta 1995/96.¹⁹

Navedeni problemi kažejo, da so se otroci kljub slabemu predznanju iz slovenskega ter tujega jezika in matematike precej neproblematično vključili v novo šolsko okolje. Z vso gotovostjo lahko trdimo, da je ta oblika izobraževanja dosegla pglavitni cilj: strukturirala je življenje begunskih otrok v Sloveniji tako, da so bivanje v tujem okolju čutili manj travmatično.

Za boljše osvetlitev izobraževanja begunskih otrok kot primer navajava eno izmed osnovnih šol. Med prvimi je organizirala in se sistematično lotila izobraževanja otrok iz Bosne in Hercegovine Osnovna šola Cirila Kosmača iz Pirana.

¹⁶ Ministrstvo RS za šolstvo in šport je zaradi reorganizacij spremenilo ime, danes je v uporabi ime Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS.

¹⁷ Ministrstvo RS za šolstvo in šport je sprejelo sklep, da se otroci v šolskem letu 1995/96 vključijo v slovenske osnovne šole – Arhiv Ministrstva RS za šolstvo, znanost in šport.

¹⁸ Ministrstvo za šolstvo in šport – gradivo za interno rabo. Andreja Hočevar (asistentka, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Filozofska fakulteta v Ljubljani): Osnovnošolsko izobraževanje beguncev v Sloveniji, Sodobna pedagogika 1/2001, str. 150.

¹⁹ Gradivo za interno rabo Ministrstva za šolstvo in šport RS.

*Prvi razred begunske šole O. Š. Jože Moškrič, Ljubljana 1993.
Fotografija, ki je obšla svet. (Fototeka Slovenski šolski muzej)*

Njeno stališče je bilo, da je bila otrokom, ki so prišli skupaj z materami iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo odvzeta pravica do izobraževanja. Kot je bilo omenjeno, so se takrat predstavniki obeh držav, Slovenije ter Bosne in Hercegovine dogovorili za pomoč Slovenije pri izobraževanju begunskih otrok. V istem času je problem preučeval tudi UNESCO, ko se je pripravljala na vključitev v reševanje potreb begunskih otrok po izobraževanju. Slovenijo in Osnovno šolo Cirila Kosmača v Piranu je obiskala prva UNESCO-va ekspertna skupina; pogovarjala se je s pedagoškimi delavci in preučevala pripravljenost za pomoč beguncem. Čez štiri mesece je sledila druga ekspertna skupina. Izvedla je še tridnevni seminar za predstavnike slovenskih in begunskih šol v Sloveniji. Pri njih je zaživela še ena šola, to je Šola prijateljstva Bosne in Hercegovine – begunska šola. Obe šoli sta pripravili smernice za delo v obliki dveh dokumentov:

Osnovna šola Cirila Kosmača iz Pirana – SHARE – Pomoč pri izobraževanju otrok vojnih beguncev iz Bosne in Hercegovine,²⁰

Škola prijateljstva Bosne i Hercegovine, begunska šola – Program rada šole.²¹

Oba dokumenta sta postala temeljna orientacija za delo v naslednjih štirih letih. Posebno pozornost so namenili pripravam za začetek dela

begunske šole. V knjigi "Odgoj i obrazovanje u izvanrednim uvjetima"²² so skrb za dober začetek opisali v prispevku "Tudi deliti se je treba naučiti".

Naziv celotnega projekta Osnovne šole Cirila Kosmača iz Pirana – SHARE je bil: "Vzgoja in izobraževanje za mir i sobivanje". Izvajalo ga je 657 učencev Osnovne šole Cirila Kosmača iz Pirana pod vodstvom ravnateljice Alenke Aškerc Mikeln in 140 učencev Šole prijateljstva Bosne in Hercegovine, begunske šole (število učencev se je ves čas spreminjalo).

Takih osnovnih šol je bilo v Sloveniji veliko. Od šolske dokumentacije so se večinoma ohranili samo šolski dnevniki in redovalnice, iz teh pa je vidno, da so določeni otroci obiskovali določeno šolo v Sloveniji. Večina dokumentacije je bila izročena ministrstvu za šolstvo, znanost in šport. Na podlagi omenjenega gradiva je bila pozneje narejena evidenca, tako da lahko vsak otrok, ki je hodil v begunsko šolo v Sloveniji, dobi podatke o izobraževanju. Šole so obstajale v šolskih letih 1992/93, 1993/94 in 1994/95. Kasneje so se otroci vrnili domov, tisti, ki pa so ostali, so se vključili v slovenske osnovne šole.

²⁰ Piran, januar 1993.

²¹ Piran, februar 1993.

²² Gradivo nemške in slovenske nacionalne komisije za UNESCO.

Nekaj statističnih pregledov*Seznam delujočih begunskih šol v šolskem letu 1992/93 in število učencev*

Ime šole in kraj	Število učencev	Šolsko leto
Osnovna šola Zlatni Ljiljani Ajdovščina	170	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Murska Sobota – Zbirni center Vidonci	22	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Murska Sobota – Enota Ljudska univerza	26	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Rogaška Slatina – Zbirni center Rogaška Slatina	50	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Krško – Zbirni center Krško	88	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Kozina – Zbirni center Kozina	79	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Maribor – Zbirni center Slave Klavore – Maribor, Makedonska 33	1	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Maribor – Zbirni center Konstruktor – Maribor, Makedonska 33	332	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Maribor – Enota Maribor, Razlagova 16	300	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Ptuj – Osnovna šola BREG Ptuj	62	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Kranj – Gimnazija Kranj	154	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Tržič – Enota Tržič	62	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Trbovlje – Enota Trbovlje	117	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Novo mesto – Enota Šmihel	24	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Novo mesto – Enota Novo mesto	137	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Ljubljana Bežigrad – Zbirni center Ljubljana Bežigrad	261	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Roška	459	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota oziroma Zbirni center Trnovo	269	1992/93
Osnovna šola Jožeta Moškriča Ljubljana Moste – Šola začasne begunce iz BiH	245	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Ljubljana – Prva bosanska šola Enota Vič	194	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Koper – Enota italijanska šola P. P. VERGERIO	84	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Koper – Enota Janka Premrla Vojka	102	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Gornja Radgona – Zbirni center Konjišče, Osnovna šola Stogovci	5	1992/93
Osnovna šola za učence iz BiH Gornja Radgona – Osnovna šola Stogovci	5	1992/93
Osnovna šola začasne begunce iz BiH Škofja Loka – Zbirni center Vojašnica Škofja Loka	228	1992/93
Osnovna šola Črnomelj – Zbirni center Črnomelj za privremene izbeglice iz BiH	20	1992/93
Osnovna šola za privremene izbeglice iz BiH Črnomelj – Zbirni center Črnomelj	20	1992/93
Osnovna šola za privremene izbeglice iz BiH Črnomelj – Zbirni center Črnomelj	117	1992/93
Osnovna šola za privremene begunce iz BiH Ljutomer – Zbirni center Veržej	40	1992/93
Osnovna šola za otroke iz BiH Velenje – Enota Velenje, Efenkova cesta 1	437	1992/93
Osnovna šola iz BiH Jesenice	329	1992/93
Osnovna šola iz BiH Celje	373	1992/93
Šola za begunce iz BiH Domžale – Osnovna šola Venclja Perka Domžale	75	1992/93
Osnovna šola u izbeglištvu Cerknica – Zbirni center Velike Bloke	91	1992/93
Osnovna šola za izbeglice Cerknica – Zbirni center Velike Bloke	23	1992/93

Osnovna šola za otroke iz BiH Cerknica – Zbirni center Velike Bloke	15	1992/93
Osnovna šola sa skračenim obrazovnim programom za djecu izbjeglice iz BiH Nova Gorica – Zbirni center Deskle (Nova Gorica)	71	1992/93
Osnovna šola s skrajšanim izobraževalnim programom za otroke začasne begunce iz BiH Nova Gorica – Zbirni center Milojka Štrukelj	56	1992/93
Osnovna šola Cirila Kosmača Piran – Osnovna šola Škola prijateljstva Piran	165	1992/93
Osnovna šola Srečka Kosovela Sežana – Osnovna šola za začasne begunce iz BiH	44	1992/93
	Skupaj 5376	1992/93

Begunske šole v šolskem letu 1993/94

Ime šole in kraj	Število učencev	Šolsko leto
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Maribor – Zbirni center Maribor, Enota Konstruktor, Makedonska 33	237	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Maribor Maribor – Enota: Zveza prijateljev mladine, Razlagova 16	280	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Krško – Zbirni center Krško	100	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Kozina – Zbirni center Kozina	19	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Koper – Zbirni center Koper	34	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Škofja Loka – Zbirni center Vojašnica Škofja Loka	140	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Trbovlje – Regija Zasavje, Enota Trbovlje	100	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Sežana – Osnovna šola Srečka Kosovela Sežana	56	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Koper – Osnovna šola Pinka Tomažiča, Zbirni center Koper	97	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ptuj	38	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Kranj – Gimnazija Kranj	159	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Vič – Ljubljana, Cesta v Gorice	220	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Roška	503	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Bežigrad, Trg 9. Maja	325	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Savsko naselje, Matjaževa 4	144	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Celje – Enota Laško	13	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Celje	254	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Domžale – Vencija Perka Domžale	71	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ilirska Bistrica – Zbirni center Trnovo	89	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Črnomelj – Zbirni center Črnomelj	125	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ajdovščina – Zbirni center Ajdovščina	129	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Veržej – občina Ljutomer	41	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Jesenice	190	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Cerknica – Zbirni center Velike Bloke	109	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Velenje	168	1993/94
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Velenje, Efenkova 61	115	1993/94
Osnovna šola Škola prijateljstva BiH Piran	134	1993/94
Bosanska škola pri Ljudski univerzi Murska Sobota	38	1993/94
	Skupaj: 3929	

Begunske šole v šolskem letu 1994/95

Ime šole in kraj	Število učencev	Šolsko leto
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Maribor, Razlagova 16	342	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Maribor – Zbirni center Konstruktor, Razlagova 16	23	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljutomer – Zbirni center Veržej	62	1994/95
Osnovna šola Prijateljstva za začasne begunce iz BiH Piran – Zbirni center Piran	102	1994/95
Osnovna šola Srečka Kosovela, Sežana – Kozina, za učence začasne begunce iz BiH	57	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Trbovlje – Zbirni center Trbovlje	23	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Koper – Pinka Tomažiča Koper	85	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Velenje	214	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Trbovlje – Zbirni center Trbovlje	36	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Kranj – Gimnazija Kranj	107	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Kranj – Zbirni center Kranj	6	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Roška	370	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ljubljana – Enota Savsko naselje	470	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Škofja Loka – Vojašnica Škofja Loka	4	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Škofja Loka – Zbirni center Vojašnica Škofja Loka	124	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ilirska Bistrica – Zbirni center Trnovo	77	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Ajdovščina – Zbirni center Ajdovščina	110	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Celje – Zbirni center Celje	232	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Črnomelj – Zbirni center Črnomelj	101	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Jesenice – Zbirni center Jesenice	127	1994/95
Osnovna šola za začasne begunce iz BiH Krško – Zbirni center Krško	100	1994/95
	Skupaj 2772	

Ugotovila sva, da se statistični podatki razlikujejo od podatkov, zbranih na podlagi ohranjenih evidenc (dnevnik, redovalnice); to je vidno iz spodnje tabele²³

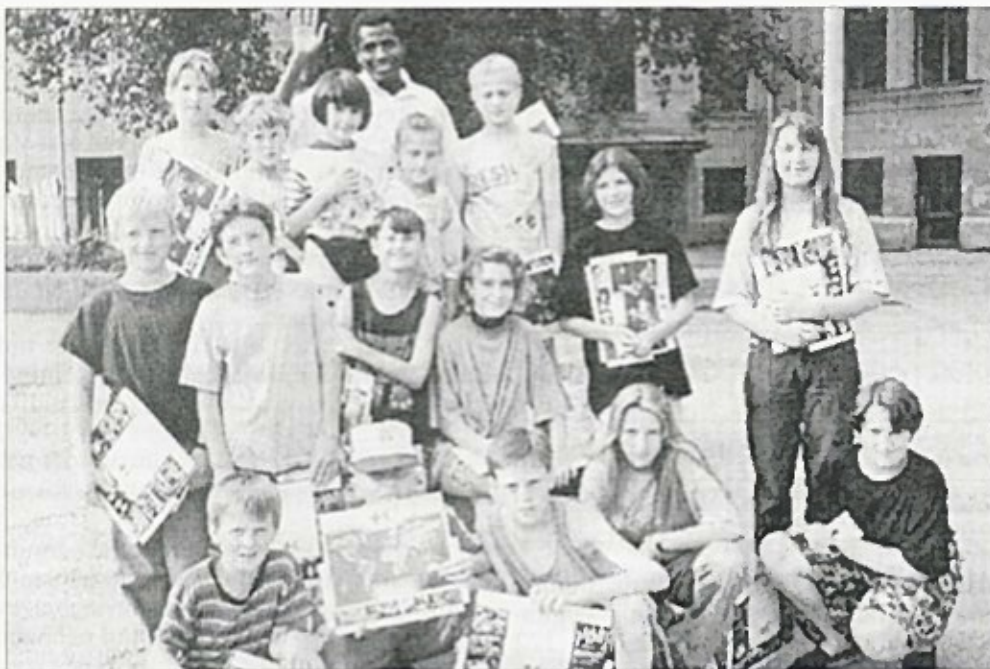
Leto	Statistični uradni podatki Ministrstva RS za šolstvo in šport	Dejanski podatki zbrani na podlagi ohranjenih evidenc	Razlika
1992/93	5459	5376	- 83
1993/94	3897	3929	+ 32
1994/95	2838	2772	- 66

Omenjena primerjava kaže, da se uradni podatki, ki jih je obdelalo ministrstvo za šolstvo in šport, ne ujemajo s podatki, ki so bili zbrani pozneje, da bi dobili evidenco o vseh, ki so obiskovali osnovne šole. Hkrati bi poudarila, da omenjeni podatki niso popolni, ker vsa dokumentacija osnovnih šol za začasne begunce iz Bosne in Hercegovine in zbirnih centrov ni prispela, ni bila dostavljena na ministrstvo za šolstvo znanost in šport, čeprav so bila izdana navodila. Nekaj gradiva je šlo na pristojno upravno enoto, drugje je ostalo še v osnovni šoli, spet drugje so nekaj gradiva prevzeli lokalni arhivi. Tako popolna dokumentacija o izobraževanju begunskih otrok

verjetno ne bo zbrana na enem mestu, in se bodo morali nekdanji učenci, bodoči uporabniki arhivskega gradiva za kopije spričeval pač obračati na več institucij.

Srednješolci – begunci iz Bosne in Hercegovine, ki so se želeli vključiti v srednje šole, so bili v precej težavnejšem položaju kot šoloobvezni otroci. Prav tako niso obvladali slovenskega jezika in še vzgojno-izobraževalni programi so bili čisto drugačni kot v Bosni in Hercegovini. Eden izmed glavnih problemov je bilo tudi učenje "pravega" tujega jezika, saj so se v

²³ Arhiv Ministrstva za šolstvo znanost in šport.

Poletna šola francoskega jezika za otroke begunce iz BiH v zbirnem centru na Roški cesti v Ljubljani, leta 1993. (Foto last Majde Urank)

Bosni in Hercegovini učili ruščino, pri nas pa angleščino in nemščino. Vsi so bili brez ustrezne dokumentacije, to pa je pomenilo, da bi za šolanje na ustrezni šoli po takrat veljavni zakonodaji kot tuje morali plačevati šolnino. Slovenija tudi ni imela posebnih finančnih sredstev, da bi jih vključila v šolski sistem z oblikovanjem dodatnih oddelkov. Interesi in želje staršev in mladostnikov za vključitev v slovenske srednje šole so bile zelo velike, velika večina se jih je obračala neposredno na srednje šole. Na tistih srednjih šolah, ki so imele prostorske zmožljivosti in na katerih so bili ravnatelji posebej naklonjeni beguncem je prišlo do prvih vključitev v srednje šole. Ministrstvo za šolstvo in šport je srednje šole obvestilo, da si prizadeva pridobiti potrebna finančna sredstva, ki bi omogočila vključevanje beguncev v srednje šole, obenem pa je šolam priporočilo, da sprejmejo začasne begunce, če imajo še kakšno prosto mesto s statusom hospitantov, da bi bili navzoči pri pouku in opravljali skupaj z drugimi dijaki vse obveznosti po programu. Ob koncu šolskega leta naj bi jim šola izdala potrdilo o opravljenih obveznostih po programu.²⁴ Zato so v prvem letu prihoda beguncev v Slovenijo organizirali počitniške dejavnosti za begunce, skrajšane izobraževalne programe in različne učne dejavnosti v zbirnih centrih.

²⁴ Mag. Andreja Hočevar in Majda Urank, Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, Izobraževanje beguncev iz Bosne in Hercegovine v Republiki Sloveniji, Zbornik Visoko policijsko-varnostna šola Ljubljana, 1998, str. 29.

V šolskem letu 1992/93 je bilo po podatkih ministrstva za šolstvo in šport v slovenske srednje šole vključenih le 214 hospitantov, a se je to v prihodnjih šolskih letih precej spremenilo. V šolskem letu 1993/94 je bilo v naših srednjih šolah že okoli 700 hospitantov, naslednje šolsko leto pa 996. Vključevanje hospitantov v šolski sistem so spremljali pomisleki predstavnikov civilne družbe in nekaterih strokovnih organizacij, predvsem zaradi po njihovem mnenju neurejenega in nedorečenega statusa hospitantov ter neenakih vpisnih kriterijev za začasne begunce z Bosne in Hercegovine, in slovenske učence. Pravno formalno je vključevanje hospitantov v naš šolski sistem urejal "Sporazum o izobraževanju državljanov Republike Bosne in Hercegovine, ki se kot začasni begunci nahajajo na ozemlju Republike Slovenije", ki smo ga s tedanjjo vlado Republike Bosne in Hercegovine podpisali v juniju 1995. V 6. odstavku 4. člena je zapisano, da bodo "Ob koncu šolskega leta srednješolci – začasni begunci iz Republike Bosne in Hercegovine, ki so obiskovali srednjo šolo iz prvega odstavka tega člena, dobili potrdila o opravljenih obveznostih. Potrdila bodo izdali vzgojno-izobraževalni zavodi, v katerih se izobražujejo srednješolci – začasni begunci". Po opravljenem zaključnem izpitu ali maturi naj bi hospitanti prejeli spričevala o končani srednji šoli in lahko, če bi izpolnjevali pogoje, nadaljevali izobraževanje na postsekundarni ravni.

V šolskih letih 1995/96 in 1996/97 je bilo na 117 slovenskih srednjih šolah in 4 Ljudskih univerzali vključeno 1129 hospitantov – začasnih

beguncev iz Bosne in Hercegovine. Večina hospitantov je bila vključena v srednje šole glede na njihove poklicne želje in interese, ponekod pa so bili organizirani posebni oddelki zanje (v Postojni in Ljubljani); ob koncu šolskega leta 1995/96 je šolanje končalo 886 hospitantov – začasnih beguncev iz Bosne in Hercegovine.

Število hospitantov po vrstah šol v šolskem letu 1995/96²⁵

Vrsta šole	Gimnazije	4-letne srednje šole	3-letne poklicne šole
Število hospitantov	108	160	618
% vključenosti	12 %	18 %	70 %
% uspešnosti	79 %	70 %	73 %

V šolskem letu 1996/97 je obiskovalo srednje šole skupno 724 hospitantov – začasnih beguncev, in sicer je bilo na rednih oddelkih na 122 srednjih šolah 616 hospitantov in v oddelkih za

odrasle na 10 lokacijah 108 hospitantov. V šolskem letu 1996/97 je obiskovalo gimnazije 10% hospitantov, torej 2% manj v primerjavi s šolskim letom 1995/96, štiriletno tehniške srednje šole pa 29% ali za 11% več kot v prejšnjem šolskem letu. Spremembe v orientaciji na posamezne tipe šol je pripisati predvsem načrtnejšemu poklicnemu usmerjanju te populacije, ki so jo s skupnimi močmi izpeljali Center za psihosocialno pomoč beguncem, šole ter ministrstvo za šolstvo in šport.

Naša država je bila naklonjena tudi študentom, čeprav bi morali plačevati šolnino. Njihovo število se je gibalo od 83 v študijskem letu 1993/94 do 115 v študijskem letu 1999/2000.

Zaključek

Referata sva se lotila, da nekdanjim učencem begunskih osnovnih šol sporočiva, kje bodo lahko iskali podatke o svojem izobraževanju, kje jih ne smejo iskati, če s svojimi ocenami niso bili najbolj zadovoljni.

²⁵ Glej točko 12, str. 30

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

Za objavo prispevka INZ ni pridobil soglasja avtorja

UDK 621.395.7(497.4 Celje)"19"

Prejeto: 14. 9. 2004

Dolga pot do prve avtomatske telefonske postaje v Celju

GORAZD BABIČ

univ. dipl. zg., Zagrad 61, SI-3000 Celje

IZVLEČEK

Na Celjskem se je že pred drugo svetovno vojno zaradi povečanega obsega trgovine, industrije in zdraviliškega turizma pojavila potreba po izboljšanju telefonske zveze. A želje in pričakovanja je najprej zaviralo ministrstvo za PTT, nato pa prekinila vojna in uresničitev zastavljene modernizacije prestavila za več kot desetletje. Siemensova avtomatska telefonska centrala je namreč leta 1946 že prispela v Celje, a je bila po nalogu ministrstva za industrijo poslana v Tirano. Celje pa je na svojo centralo morale počakati do l. 1952.

KLJUČNE BESEDE: telefonska centrala, zgodovina Celja, telefon

ABSTRACT

A LONG WAY TOWARDS THE FIRST AUTOMATIC TELEPHONE EXCHANGE IN CELJE

In Celje region, an improved telephone line was needed even before WWII due to the increase in trade, industry and spa tourism. The hopes and expectations were at first hindered by the Ministry of Communications, Posts and Telegraphs and later interrupted by the war. Modernisation was postponed for more than a decade. Siemens automatic telephone exchange was introduced in Celje in 1946, but it was sent to Tirana in compliance with the order of the Ministry of Industry. Celje had to wait for a new one until 1952.

KEY WORDS: Celje, telephone exchange, history

V Zgodovinskem arhivu Celje je v fondu Mestne občine Celje (fasc. 105, št. 12477) shranjeno gradivo o prenovi in avtomatizaciji telefonske centrale v Celju. Skupaj s poročili in odzivi v lokalnem časopisju nam kaže nepričakovano dolgo pot od načrtovanja do postavitve.

Do l. 1937 je stara telefonska centrala temeljila na induktorskih aparatih. Sodeč po številnih pritožbah mestnih trgovcev, industrialcev in okoliških zdravilišč, ni več zmogla opravljati svoje funkcije.

V začetku leta 1937 so se na mestnem poglavarstvu oglasili zastopniki Pošte; na grobo so ocenili, da naj bi bil celoten projekt prenove telefonske centrale v Celju vreden 1,5 milijona dinarjev. Pri tem bi lahko računali tudi na državno pomoč, saj je za modernizacijo državnega telefonskega omrežja namenila v obliki posojil 75 milijonov dinarjev. Po sklepu uvodnega sestanka naj bi občina s spomenico zaprosila pristojno ministrstvo in akcijo podprla tudi s svojim odposlanstvom, sestavljenim iz predstavnikov občine, industrije, trgovine in obrti, poslanim v Beograd. Potreba po uvedbi avtomatske tele-

fonske centrale naj bi bila s primernimi članki poudarjena tudi v javnosti, in sicer naj bi bilo poudarjeno dejstvo, da imajo v Dravski banovini take centrale že Ljubljana, Maribor in zdravilišče Bled.

Na seji mestnega sveta, pod predsedstvom predsednika mestne občine Celje g. Alojza Mihelčiča je bila 26. februarja 1937 sprejeta spomenica, v kateri so prošnjo utemeljili v več točkah: mesto Celje ima skoraj 20.000 prebivalcev, je sedež upravnega, okrožnega, sreskega sodišča, sedež garnizije in ima javno bolnišnico. Poleg tega je priznано letovišče in kopaljšče. Ker je osrednja vlada razglasila mesto za turistični kraj, naj prevzame nekatere dolžnosti in jih podpre v izvedbi turističnega programa in jim da " vse one dobrote modernega časa, ki jih je internacionalni svet navajen najti v letovišjih in zdravilišjih ..."¹ Ob tem so se člani mestnega sveta sklicevali na zdravilišča Dobrno, Rogaško Slatino, Laško in Rimske Toplice. Kot enega moč-

¹ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

*Montaža glavne avtomatske telefonske centrale
(Poštar, september 1981)*

nejših adutov so omenjali 23 večjih industrijskih obratov, v katerih je bilo zaposlenih 200 uradnikov in približno 2300 delavcev. Z uvedbo avtomatske telefonske centrale naj bi se število telefonskih naročnikov že v prvem letu zvišalo za 30%, saj bi z novo telefonsko centralo položili tudi kabl, ki bi omogočil nove priključke v Gaberju, "kjer sedaj vsled že preobteženega drogovja niso mogoči in katere ta industrijska četrt nujno že več let zahteva".² Sklepajo, da bi se tako število naročnikov 235 v nekaj letih podvojilo.

Na pobudo mestne občine je v dopisu 10. marca odgovorilo Združenje trgovcev za mesto Celje. V njem so sporočili, da so glede avtomatske telefonske centrale odposlali ministrstvu za pošto, telegraf in telefon, ministroma dr. Korošču in dr. Kreku, primerno utemeljeno spomenico, hkrati pa lobirali pri poslancih Mohoriču in Kocetu ter pri Tujsko-prometni zvezi v Mariboru.

Na pobudo celjske občine se je odzvalo tudi Banovinsko zdravilišče Dobrna, ki je pisalo 11. marca neposredno ministrstvu za pošto, telegraf in telefon v Beograd. V dopisu so utemeljevali, da biva v zdravilišču po 700 gostov na dan, da je med njimi veliko tujcev, "katerih stalna pritožba so razmere na tukajšnji poštni upravi, ki bi ne delale časti niti poštnemu uradu v zadnji vasi. Ves ta ogromni promet v sezoni se vrši v mali sobi, ki služi obenem še kot spalna soba za poštne slugo. Gosti morajo na prostoru od treh kvadratnih metrov čakati ure in ure na telefonsko zvezo v prerivanju z ostalimi gosti ..."³

V precejšnji meri se je v polemiko vključil notranji minister dr. Krek, saj je mestni svet v

tem času prejel dva pisna odgovora iz Beograda, a nobenega neposredno od ministrstva za pošto, telegraf in telefon, ki mu je načeloval minister Čvrkić, temveč preko notranjega ministrstva, v katerem so imeli "svojega" človeka. V odgovoru ministrstva za notranje zadeve Kraljevine Jugoslavije z dne 15. junija 1937 je tako povzet odgovor ministra za pošto. Ta v pismu ugotavlja, da je prošnja za avtomatizirano centralo upravičena, vendar naj bi bilo to vprašanje rešeno hkrati z medmestnim kablom, ki bo povezoval Maribor z Zagrebom in v okviru katerega je bilo za zvezo s Celjem predvidenih 14 linij.

Da pa stvari le niso tekle prav po željah celjskih svetnikov, je vidno iz izvlečka seje mestnega sveta 25. junija istega leta. Povod za sejo je bil dopis ministrstva za pošto, telefon in telegraf, ki je ugotavljal, da imata ljubljanska oblast in Bled z okolico že popolnoma avtomatsko telefonsko skupino in da bo "u toku vremena i kad prilike to dopuste" telefonska mreža zaobjela tudi Celje z okolico. Za zdaj pa so po mnenju ministrstva "na redu druge oblasti u kojima do sada još ništa nije učinjeno u tome pogledu ..."⁴ Celjski mestni moštje so izjavo sicer "vzeli v vednost", a še zdaleč niso vrgli puške v koruzo, saj je bila na seji soglasno sprejeta tudi odločitev, naj "mestna občina stalno insistira na tem, da dobi Celje prepotrebno avtomatsko telefonsko centralo in naj zadevo vodi v stalni evidenci do končnega uspeha."⁵ V okvir lobiranja za "končni uspeh" je sodil tudi nepodpisani koncept pisma (verjetno je avtor predsednik mestne občine Mihelčič) z dne 13. julija, naslovljenega na notranjega ministra dr. Miha Kreka v Beogradu, v katerem ga pisec prosi, naj zastavi "na merodajnih mestih, osobito pa pri g. ministru za pošto in brzovjav ves svoj vpliv, da bo mesto Celje dobilo ... tako potrebno avtomatsko telefonsko centralo."⁶

Po slogu pisanja v Novi dobi lahko sklepamo, da je bila telefonija res v precej bornem stanju: "Telefonska mizerija postaja v Celju čedalje neznosnejša. Ne samo telefonski aparati, marveč tudi telefonska centrala sama je defektna in nikakor ne ustreza sodobnim razmeram in zahtevam. Prosimo poštno upravo, da čimprej poskrbi za temeljito izboljšanje telefonskih prilik v Celju kot našem gospodarskem in tujskoprometnem središču."⁷

Očitno je dr. Krek ponovno posredoval. V izvlečku iz zapisnika o javni seji celjskega mestnega sveta z dne 15. oktobra 1937 lahko preberemo odgovor ministra za pošto Čvrkića, ki ga je mestnemu svetu posredoval notranji minister.

⁴ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

⁵ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

⁶ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

⁷ Nova doba, 27. avgust 1937; str. 2.

² ZAC; fasc. 105, št. 12477.

³ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

Nova telefonska centrala – otvoritev 1952 (Foto: last Marjan Erjavec)

V njem poštni minister ponavlja že izrečeno, priznava potrebo po novi centrali, a misli, da je potrebno to vprašanje rešiti skupaj s postavitvijo medmestnega kabla med Mariborom in Zagrebom. Celjski mestni moške so že slišano sicer upoštevali, v isti sapi pa pripravljali nov telegraf, naslovljen na ministra dr. Korošca in Čvrkića.

Obilo pikrosti na račun obljubljenе centrale si je privoščila aprila 1938 pod naslovom Celjski telefon Nova doba: "Celjski telefon je specialiteta svoje vrste, ki bi že davno spadala v muzej ali pa na kako veliko mednarodno razstavo za tujski promet, da bi mogel svet strmeti nad to vzorno napravo, ki služi danes prometu v Celju in v njegovem širokem območju. Tri leta se nam obljublja že nova avtomatska telefonska centrala, ki bi povezala Celje, kot središče velike industrije in trgovine ter izhodišče našega tujskega prometa z Žalcem kot centrom mednarodne hmeljske trgovine ter z našimi sosednimi kopalniškimi in industrijskimi kraji. Mnogo se je v pogledu avtomatskih telefonskih central izvršilo v naši državi v zadnjih letih, Celje pa se mora še vedno zadovoljiti z lepimi obljubami, ki se dajejo našim prav pridnim deputacijam, ki se ne strašijo ne dolgega pota, ne truda, ne stroškov, samo da bi za Celje dosegle uresničenje teh danih obljub. Kje je naš veliki vpliv, kje naša odločujoča moč,

da niti tej veliki in nujni potrebi našega gospodarstva in tujskega prometa ne moremo zado-
stiliti!"⁸

Čez pol leta je Celje le obiskal minister pošte, telegrafa in telefona. A preteči sta morali še dve leti, da so se stvari začele uresničevati. Državna policija je 26. novembra 1940 na mestnem poglavarstvu prejela dopis iz jugoslovanskega predstavništva nemškega podjetja Siemens, v katerem lahko preberemo, da je bila "pred kratkim naročena avtomatska telefonska poštna centrala za mesto Celje..., ki bo zgrajena za 500 udeležencev. S tem bo sedanja lokalno baterijska centrala izmenjana. Vsem naročnikom bodo izmenjani sedanji induktorski aparati z drugimi odgovarjajočega sistema s strani pošte."⁹ Zdaj so si oddahnili tudi pri Novi dobi: "Ministrski svet je odobril pogodbo, ki jo je sklenilo poštno ministrstvo s tvrdko Siemens za instalacijo telefonske centrale v Celju. Kaže, da bo Celje slednjič vendarle dobilo tako nujno potrebno avtomatično telefonsko centralo."¹⁰

V dogajanje pa je posegla druga svetovna vojna in Celje je moralo na novo pridobitev

⁸ Nova doba, 1. april 1938; str. 2.

⁹ ZAC; fasc. 105, št. 12477.

¹⁰ Nova doba, 29. november 1940; str. 3.

počakati. Dokumentov iz tega obdobja na Telekomu, kot pravijo, nimajo, na srečo pa sem se lahko o poteku dogodkov pogovoril z g. Marjanom Erjavcem.¹¹ Leta 1946 je bila Siemensova centrala, narejena v Siemensovi podružnici v Milanu, končno dostavljena, a na žalost Celjanov nikoli montirana, saj je bila po nalogu ministrstva za industrijo poslana v Tirano. Induktorska telefonska centrala, ki jo je bilo potrebno "zavrteti", je tako ostala v uporabi do l. 1952, ko je začela delovati avtomatska centrala koračnega sistema podjetja Siemens Halske. Ta je prišla v Celje že l. 1951, a je montaža malo zastala. Montirali so jo delavci podjetja Nikola Tesla iz Zagreba. Centrala je začela poskusno obratovati avgusta 1952, slovesno pa je bila predana namenu ob praznovanju 500-letnice mesta Celja. V Savinjskem vestniku¹² najdemo celo natančno uro: 6. septembra ob 16. uri na dvorišču pošte. Naj omenim, da ja bilo avtomatizirano le lokalno telefonsko omrežje, za medkrajevne klice je bila še vedno potrebna pomoč telefonistk.

Lokalno povojno časopisje (Nova pot, Naše delo, Celjski tednik, Savinjski vestnik) o centrali skoraj ni pisalo. Največ prostora ji je bilo namenjenega v Savinjskem vestniku ob odprtju:

*"Centralo prepredajo tisočere žice, nešteto drobnih aparatov, števec, ličic in signalnih naprav. Trenutno je v pogonu okoli tri sto telefonskih števil ... Pripravljeno pa je vse za sprejem novih naročnikov, ki se pri predvideni kapaciteti za Celje lahko povečajo na 2000 ... Naročniki bodo prikrajšani pri tem, da odslej ne bodo več mogli valiti krivde na telefonistke. Odslej bo tako: akustični znak bo povedal, če je linija prosta, če je in do pogovora ni prišlo, je kriv poklicani in pika. Avtomat ne pozna napak niti pristranosti. Natančen je kot radijska ura ... V Celju bomo imeli še to novost, da bomo vsak čas lahko izvedeli za točno uro."*¹³

Avtomatizacija se je nadaljevala v šestdeseta leta, ko so 1966 zaživele avtomatske telefonske centrale v Velenju, Žalcu, Preboldu, Polzeli in Šentjurju.¹⁴ Vse te so bile med seboj povezane z omrežno-skupinskimi kabli položenimi na novo, le centrala v Rogaški Slatini je bila priključena z UKV sistemom. Tedanja zmogljivost vseh central je bila 2120 telefonskih priključkov. Promet zunaj bodoče omrežne skupine pa je potekal še vedno ročno. Leta 1968 se je s koračno glavno avtomatsko telefonsko centralo celjska avtomatska omrežna skupina 063 vključila v jugoslovansko avtomatsko telefonsko omrežje.¹⁵

¹¹ G. Marjan Erjavec je začel s službo na poštni direkciji v Ljubljani l. 1937; od 1939-1940 je bil na izobraževanju v tehnični šoli pri ministrstvu za PTT v Beogradu, kjer so se usposabljali za delo v novih avtomatskih telefonskih centralah. Ko se je začela vojna, je dotedanjo službo izgubil in začel delati pri podjetju Siemens Halske, po vojni pa je prišel znova na pošto.

¹² Savinjski vestnik, 6. september 1952, str. 2.

¹³ Savinjski vestnik, 6. september 1952, str. 2.

¹⁴ Te in kasnejše centrale so bile markersko-registrskega sistema s koordinatnimi stikalniki, narejene v domači Iskri (vir: g. Erjavec).

¹⁵ Poštar (glasilo delavcev podjetja za PTT promet Celje), sept. 1981, št. 37, str. 6.

UDK 930.253(460 Sevilla)

Prejeto: 30. 11. 2004

Glavni arhiv za Indije v Sevilli

ALEKSANDRA MRDAVŠIČ

svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Glavni arhiv za Indije (*Archivo General de Indias*) v Sevilli so Španci ustanovili konec 18. stoletja za hrambo dokumentov o svojih kolonijah. Razvrstitev arhivskega gradiva v posamezne sekcije v arhivu članek razlaga skozi zgodovino delovanja kraljevih upravnih organov in oblikovanja arhivskih fondov in zbirk. Opisuje še pogoje uporabe gradiva v arhivu.

KLJUČNE BESEDE: arhivi, Španija, Sevilla, kolonije

ABSTRACT

ARCHIVO GENERAL DE INDIAS IN SEVILLE

Archivo General de Indias in Seville was established at the end of the 18th century by the Spanish to keep records on their colonies. The division of archival materials into sections in the archive is discussed in the light of the history of royal administrative bodies and formation of archival fonds and collections. This paper also describes the conditions of use of the materials in the archive.

KEY WORDS: archives, Spain, Seville, colonies

V samem središču andaluzijske prestolnice Seville, na trgu med največjima mestnima znamenitostima, katedralo in gradom (Reales Alcázares), stoji dragulj omike, kot mu radi rečejo, namreč osrednji španski kolonialni arhiv Glavni arhiv za Indije – *Archivo General de Indias*¹.

Ustanovitvi posebnega arhiva za gradivo o španskih čezmorskih deželah za vladanja Karla III. (1759–1788) sta botrovala dva razloga: neobvladljivost arhivskega gradiva in želja po spisanju nove informativne zgodovine v odgovor evropskim avtorjem tistega časa (Raynal 1770, Robertson 1777), ki so špansko kolonizacijo slikali v slabi luči.

Dokumenti, ki so se nanašali na vladanje Indijam (nove čezmorske dežele so imenovali Zahodne Indije), so bili razpršeni pri njihovih ustvarjalcih, kraljevih uradih v Madridu, Cádiz in Sevilli. Po delih so jih sicer pošiljali v Glavni arhiv v Simancas (*Archivo General de Simancas*), od 16. stoletja osrednji arhiv španske krone, a tamkajšnji grad je bil konec 18. stoletja napolnjen do zadnjega kotička in v njem za gradivo niso mogli več primerno skrbeti. Odobrenega načrta za razširitev gradu za arhiv v Simancasu niso nikoli uresničili. Minister za Indije José de Gálvez in veliki kozmograf Indij, akademik in zgodovinar Juan Bautista Muñoz, ki mu je kralj naročil napisati novo zgodovino novega sveta, sta se domislila drugačne rešitve: ustanovitve arhiva, v katerem naj bi zbrali dokumente, nanašajoče se na Indije. Zanj so izbrali sevillsko trgovsko poslopje (*Casa Lonja de Mercaderes*) v času, ko je vloga centra prekomorske trgovine že prevzelo atlantsko pristanišče Cádiz.

Prvi dokumenti so iz Simancasa v Seville prišli oktobra 1785. Za ločnico med zgodovinskim in administrativnim so določili leto 1760,

¹ Podatki o arhivu so povzeti po predstavitveni brošuri "Archivo General de Indias. General Archives of the Indies (Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas, Ministerio de Educación, cultura y Deporte)" in po elektronskem vodniku po njegovih fondih in zbirkah v arhivu samem. Pri zaporedju posameznih sekcij smo se držali tistega iz arhivskega elektronskega vodnika (tako v brošuri kot na spletni strani arhiva sta zamenjani sekciji III in V).

tako da so morali v novi arhiv poslati dokumente, ki so nastali poprej, medtem ko so novejše gradivo organom pustili za poslovanje. Odtlej so v različnih pošiljkah prihajali dokumenti najvišjih ustanov za Indije: Sveta za Indije² (Consejo de Indias), urada za sklepanje pogodb³ (Casa de la Contratación), konzulatov (Consulados), ministrstev za zunanje zadeve in trgovino (Secretarías de Estado y del Despacho) itd., dokler ni bila zbrana v arhivu glavnina dokumentov za študij španske uprave novega sveta, Archivo General de Indias pa je postal sinonim za "Meko ameriških študij".

Danes hrani Archivo General de Indias več kot 43.000 fasciklov, razporejenih po več kot osem tisoč tekočih metrih polic. Njegovo gradivo priča o več kot treh stoletjih preteklosti ameriškega kontinenta od Združenih držav (na severu do Kanade in na vzhodu do Misisipija; torej čez Kalifornijo, Kolorado, Teksas in Kansas, v kotlini Misisipija in na Florido) do Ognjene zemlje na jugu pa tja do skrajnega španskega vzhoda – Filipinov in tako omogoča poglobljanje vedenja o zgodovini: o politični, socialni in gospodarski, zgodovini misli, o cerkveni in umetnostni zgodovini. Tisoči obiskovalcev arhiva raziskujejo najrazličnejše teme: od odkritja, raziskovanja in osvajanja novega sveta do njegove neodvisnosti, od predkolumbijskih ljudstev do španskih političnih ustanov za Indije, trgovinsko izmenjavo in pomorski promet, razmah misijonarstva in vplive inkvizicije ... Prispevek arhiva k obravnavi vsakršnih tem je ogromen, saj je njegovo gradivo najpopolnejša zbirka dokumentov španske uprave novega sveta.

Dokumenti, ki jih hrani arhiv, so nastali predvsem pri delovanju glavnih kraljevih upravnih organov za kolonije:

- Svet za Indije (Consejo de Indias), 16. – 19. stoletje
- urad za sklepanje pogodb⁴ (Casa de la Contratación), 16. – 18. stoletje
- konzulata Seville in Cádiz (Consulados de Sevilla y Cádiz), 16. – 19. stoletje
- ministrstva za zunanje zadeve in svetovno trgovino z Indijami, zunanje, pravosodno, finančno, vojno (Secretarías de Estado y del Despacho Universal de Indias, de Estado, de Gracia y Justicia, Hacienda y Guerra), 18. – 19. stoletje
- ministrstvo za pomorsko trgovino (Secretaría del Juzgado de Arribadas), 18. – 19. stoletje
- nadzorni urad državnih financ Cádiz (Comisaría Interventora de la Hacienda Pública de Cádiz)
- glavna poštna direkcija (Dirección General de la Renta de Correos), 18. – 19. stoletje
- računsko sodišče, oddelek za prekomorska ozemlja (Tribunal de Cuentas, Sala de Ultramar), 19. stoletje
- havanska kraljeva družba (Real Compañía de la Habana), 18. – 19. stoletje

Samo manjši del dokumentov izvira neposredno iz organov v kolonijah (generalna kapitanija Kube (Capitanía General de Cuba), 18. – 19. stoletje) ali od posameznikov, povezanih s kolonialno administracijo (vojvoda Verague (Duque de Veragua), 15. – 18. stoletje; general Polavieja (General Polavieja), 1876–1898; in podkralj Abascal (Virrey Abascal), 1804–1859).

Čeprav je že leta 1790 za novi arhiv izdani ukaz določal, da morajo dokumente urejati po načelu izvora, se ga v preteklosti niso vselej držali tako pri vključevanju dokumentov, ki so prihajali iz Glavnega arhiva v Simancasu (Archivo General de Simancas), kot tudi tistih iz organov uprave, niti pri preureditvah gradiva v arhivu samem, predvsem v 19. stoletju.

Tako je zgodovinski proces vključevanja gradiva v arhiv in njegove strokovne obdelave privedel do oblikovanja precej zapletenega organizma. Arhivsko gradivo je danes razdeljeno v 16 sekcij, te pa v serije in podserije. Štiri sekcije so popolnoma umetne, oblikovane v arhivu z izločanjem iz različnih celot zaradi trenutnih zgodovinskih interesov ali potreb hranjenja, druge temeljijo na posameznih ustanovah in njihovem delu.

² V slovenski literaturi so "Consejo de Indias" prevajali kot "Svet za Indije" (Bartolomé de Las Casas, Uničevanje Indijancev in evangelizacija, Celje 1993, str. 15), pa tudi kot "svet za Indijo" (Svetovna zgodovina, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981 (1976), str. 420), "indijski svet" (Zgodovina človeštva, četrta knjiga, prvi zvezek. Temelji sodobnega sveta, prvi zvezek, Ljubljana 1972, str. 37), "Indijski svet" (Zgodovina v slikah, 14 (1790–1850), Ljubljana 1978 str. 6527 in Volker Ebersbach, Francisco Pizarro, Maribor 1987, str. 389 in 390), "Kraljevi svet" (William H. Prescott, Osvojitve Peruja, Ljubljana 1957, str. 425), celo "Svet za indijanske zadeve" (Človek in čas. Renesansa, 16. stoletje, Ljubljana 1998, str. 129).

³ V slovenščini za urad "Casa de la Contratación" nismo našli primernega izraza, ki bi zajel bistvo njegovega delovanja (njegove pristojnosti so bile mnogo širše od tistih, ki si jih lahko zamišljamo pri "uradu za sklepanje pogodb"; iz istega vzroka smo opustili tudi možnost za prevod "blagovna borza", ki jo navaja Anton Grad, Špansko-slovenski slovar, Ljubljana 2001, str. 236). V večini literature so slovenski prevajalci ohranili izvorni naziv. Na tem mestu smo uporabili dobesednemu še najbližji prevod; zanj so se odločili tudi v Svetovni zgodovini, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981 (1976), v nadaljevanju pa bomo ostali pri izvornem tujejezičnem poimenovanju.

⁴ Glej opombo 3.

<i>sekcija I</i>	<i>Kraljevi patronat (Patronato Real)</i>	<i>1480–1801, 306 fasc.</i>
<i>sekcija II</i>	<i>Računovodstvo (Contaduría)</i>	<i>1514–1782, 2126 fasc.</i>
<i>sekcija III</i>	<i>Vlada (Gobierno)</i>	<i>1492–1870, 18.714 fasc.</i>
<i>sekcija IV</i>	<i>Sodstvo (Justicia),</i>	<i>1515–1617, 1207 fasc.</i>
<i>sekcija V</i>	<i>Sklepanje pogodb (Contratación)</i>	<i>1492–1795, 6301 fasc.</i>
<i>sekcija VI</i>	<i>Notarska služba sodišča (Escribanía de Cámara de Justicia)</i>	<i>1525–1778, 2864 fasc.</i>
<i>sekcija VII</i>	<i>Pomorska trgovina (Arribadas)</i>	<i>1674–1822, 648 fasc.</i>
<i>sekcija VIII</i>	<i>Pošta (Correos)</i>	<i>1752–1846, 895 fasc.</i>
<i>sekcija IX</i>	<i>Zunanje zadeve (Estado)</i>	<i>1683–1860, 110 fasc.</i>
<i>sekcija X</i>	<i>Prekomorske zadeve (Ultramar)</i>	<i>1605–1896, 1013 fasc.</i>
<i>sekcija XI</i>	<i>Kuba (Cuba)</i>	<i>1712–1877, 2956 fasc.</i>
<i>sekcija XII</i>	<i>Konzulata (Consulados)</i>	<i>1520–1870, 3158 fasc.</i>
<i>sekcija XIII</i>	<i>Kastiljski plemiški naslovi (Títulos de Castilla)</i>	<i>druga polovica 18. in prva polovica 19. stoletja, 14 fasc.</i>
<i>sekcija XIV</i>	<i>Računsko sodišče (Tribunal de Cuentas)</i>	<i>1853–1893, 2751 fasc.</i>
<i>sekcija XV</i>	<i>Razno (Diversos)</i>	<i>1758–1898, 50 fasc.</i>
<i>sekcija XVI</i>	<i>Zemljevidi in načrti (Mapas y Planos)</i>	<i>6379 kosov brez dvojnikov</i>

Najobširnejša med ysemi v arhivu je *sekcija III Vlada (Gobierno)*. Šteje kar 18.714 fasciklov za čas od 1492 do 1870. Razdeljena je v petnajst serij⁵: štirinajst sodnih območij (Audiencias⁶), med katere je bilo razdeljeno ozemlje novega sveta in so vanje šele v arhivu razvrstili arhivsko gradivo, in pa serijo Splošno (Indiferente), ki se ne nanaša na določen teritorij, ampak na ozemlja Indij na splošno. V tej seriji so dokumenti Sveta za Indije in ministrstev, nastali tudi v sodelovanju še z drugimi iberskimi ustanovami (uradom za sklepanje pogodb⁷ (Casa de la

Contratación), konzulatoma (Consulados), sodiščem Indij (Juzgado de Indias), sodiščem za pomorsko trgovino (Juzgado de Arribadas)). Glavnina arhivskega gradiva v sekciji pripada vladi Sveta za Indije (Gobierno de Consejo de Indias).

Kraljevi vrhovni svet za Indije (Consejo Real y Supremo de Indias) so ustanovili leta 1524 kot najvišjo oblast za vladanje in upravo novega sveta, ki so ga pojmovali kot del svoje monarhije.⁸ Dokončno so ga razpustili leta 1834. Svet je deloval kot kraljevo posvetovalno telo v vseh rečeh, ki so zadevale Indije. V svojem tristoletnem obstoju je prevzemal vlogo vrhovnega sodišča za ameriška sodišča⁹ (Audiencias), za urad za sklepanje pogodb (Casa de la Contratación) in za konzulata Seville in Cádiz v vlogi trgovinskega sodišča z davčnimi pristojnostmi (Consulados de Sevilla y Cádiz). Nadziral je svoje uradnike v kolonijah s pomočjo potujočih oglednikov, ki so poročali s svojih inšpekcijskih obhodov, pravnih poročil tamkajšnjih avdienc in poročil, ki so jih morali o svoji upravi predložiti vsi kraljevi uradniki v Indijah ob koncu svojega službovanja.¹⁰

Svet za Indije je imel veliko moč pri vodenju uprave, financ in obdavčevanja. Kralju je priporočal imenovanja posameznikov v vse najvišje Indijam vladajoče urade s posredovanjem zbornice za Indije (Cámara de Indias) in s pomočjo pregleda nad premoženjskimi računi, ki so jih pošiljali kraljevi uradniki; za to so ustanovili posebno skupino specializiranih civilnih usluž-

⁵ 1. Buenos Aires (1534–1838), 2. Caracas (1533–1847), 3. Charcas (1534–1833), 4. Chile (1538–1836), 5. Cuzco (1629–1833), 6. Filipinas (1574–1850), 7. Guadalajara (1533–1832), 8. Guatemala (1526–1837), 9. Indiferente (1492–1854), 10. Lima (1529–1849), 11. México (1519–1856), 12. Panamá (1513–1825), 13. Quito (1537–1847), 14. Santa Fé (1527–1835), 15. Santo Domingo (1512–1858).

⁶ "Audiencias" – slovenjeno "avdiencie" (v literaturi tudi "Kraljeve avdiencie" ali "avdiencie"): Imenoval jih je španski kralj. V začetku so jih sestavljali štirje sodniki, pristojne so bile tako v kazenskih kot v civilnih zadevah, delovale so kot podkraljev posvetovalni organ in prizivno sodišče z nadzorstvenimi in eksekutivnimi pooblastili. Poravnave naj bi mejne spore med guvernerji, zagotavljale kraljeve finančne pravice, red pri naseljevanju in dobro ravnanje z domačini (vendar so v praksi s svojimi birokratskimi odredbami po krutosti prekosile celo vojsko). Podkralj je imel sicer nadzor nad sodstvom, a se ni smel vmešavati v samo razsojanje. V pomembnih vladnih odločitvah se je moral posvetovati z avdienco, ko pa je končal službovanje, ji je bil dolžan podati poročilo o položaju. Zgodilo se je, da je avdiencia odstavila podkralja (leta 1544 perujskega podkralja Blasca Nuñeza). Prva avdiencia je prispela v Veracruz 1528, v začetku 17. stoletja jih je bilo 10, proti koncu 18. stoletja pa 13. (po: Svetovna zgodovina, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981 (1976), str. 420–421; Zgodovina v slikah, 11 (1454–1600), Ljubljana 1977, str. 5158; William H. Prescott, Osvojitev Peruja, Ljubljana 1957, str. 417–441).

⁷ Glej opombo 3.

⁸ Kolonije so pojmovali kot dele monarhije in jih postavili pod vrhovni državni urad.

⁹ Glej opombo 6.

¹⁰ Najvišji uradniki, na primer podkralji, guvernerji in vrhovni poveljniki, so bili po navadi postavljeni na svoje položaje za razmeroma kratko dobo, tako da si niso mogli pridobiti preveč osebne moči. (Zgodovina človeštva, četrta knjiga, prvi zvezek. Temelji sodobnega sveta, prvi zvezek, Ljubljana 1972, str. 37).

bencev (zakladnikov in računovodij). Svet je bil odgovoren tudi za vojsko in je imel najvišjo oblast v trgovinskih in pomorskih zadevah. V imenu kraljevega patronata pa je prav tako imenoval kandidate za vse člane cerkvene hierarhije in izdal placet (odobritev) za razglas papeških bul in brev v Indijah. Nazadnje je ob opravljanju vseh teh funkcij svet predstavljal pglavlni zakonodajni organ, katerega delo je zbrano v dveh kompilacijah – eni izdani leta 1680 in drugi leta 1797 (imenovana Novi kodeks (Nuevo Código)), temeljih španskega dela v kolonijah.

V 18. stoletju se je sistem vladanja vse bolj opiral na ministrstva – recimo za zunanje zadeve in trgovino (Secretarías de Estado y del Despacho). Izvršno vejo oblasti, ki jo je prej izvajal svet, so postopoma prevzemala ministrstva, medtem ko je svetu ostala posvetovalna funkcija in pravosodni resor. Ko so namreč na španskem tronu zamenjali Habsburžane Burboni (1700), so spremenili tudi sistem vladanja, ki je torej dotlej temeljil na svetih, svetovalnih in upravnih telesih hkrati. Nove ministre in državne uslužbenice je določal neposredno kralj sam. Leta 1714 je Filip V. ustanovil pet ministrstev (Secretarías): za zunanje zadeve (Estado), za cerkvene in pravne zadeve (Asuntos Eclesiásticos y Justicia), vojno (Guerra), za pomorstvo in Indije (Marina e Indias) in finančno (Hacienda); z mnogimi spremembami imen in pristojnosti so delovala vse 18. stoletje. Včasih so bile čezmorske zadeve združene v rokah enega ministrstva (1755–1787 ministrstvo za zunanje zadeve in svetovno trgovino Indij (Secretarías de Estado y del Despacho Universal de Indias)), drugič so jih glede na vsebino obravnavala različna ministrstva. Zadnje za Amerike odgovorno ministrstvo za zunanje zadeve in upravo prekomorskih ozemelj (Secretaría de Estado y de la Gobernación de Ultramar) so ukinili leta 1823, ko se je večina španskih kolonij že osamosvojila.

Za zgoraj imenovanimi ministrstvi je vladanje čezmorskim deželam leta 1863 prevzelo novo ministrstvo za prekomorska ozemlja (Ministerio de Ultramar), ki je odtlej predajalo sevillskemu arhivu gradivo svojih predhodnikov; danes ga hranijo v *sekciji X Prekomorske zadeve (Ultramar)*. Omenjena sekcija torej dopolnjuje in nadaljuje obravnavano *sekcijo III Vlada (Gobierno)*.

Podobno je s Svetom za Indije povezana *sekcija IX Zunanje zadeve (Estado)*, ki so jo namenili za gradivo zunanjega ministrstva 18. in 19. stoletja; sicer ni obsežno, a je v njem najti ključne informacije o neodvisnosti kolonij.

Sploh je treba gradivo Sveta za Indije iskati tudi v drugih sekcijah arhiva. Tako so dokumenti, nastali pri svetovem izvajanju sodnih funkcij, še v dveh *sekcijah: IV Sodstvo (Justicia)* in *VI Notarska služba sodišča (Escribanía de Cámara de Justicia)*. V prvi gre za gradivo

vrhovnega sodišča za zadeve Indij med letoma 1515 in 1617, poslano iz arhiva španske krone v Simancasu, v drugi pa za gradivo notarske službe od njene ustanovitve 1571, ki so ga leta 1790 pripeljali v Sevillo naravnost iz arhiva Sveta za Indije. Starejše gradivo sveta o njegovem nadzoru nad financami je shranjeno v *sekciji II Računovodstvo (Contaduría)*; to so dokumenti njegove računске pisarne do leta 1760; mlajše so v 19. stoletju priključili kar najboljšejši *sekciji III Vlada (Gobierno)*. V *sekciji VIII Pošta (Correos)* je gradivo njegove glavne poštno direkcije (Dirección General de Correos) iz 18. in 19. stoletja. Gradivo Sveta za Indije, ki se nanaša na kraljeve pravice glede cerkvenih zadev in so ga izločili šele v arhivu, pa predstavlja večji del umetno oblikovane *sekcije I Kraljevi patronat (Patronato Real)*.

Druga po obsegu in pomenu v arhivu je *sekcija V Sklepanje pogodb (Contratación)* (6301 fascikel, čas 1492–1795). Vsebuje gradivo urada za sklepanje pogodb¹¹ (Casa de la Contratación), prvega organa, formiranega za novi svet leta 1503. Ustvarili so ga, da bi v vseh pogledih urejal in nadziral trgovino z Indijami, opremiljal in tja pošiljal ladjevja. Namestili so ga v kraljevo palačo v Sevilli (Reales Alcázares) in ga leta 1717 preselili v Cádiz, kjer je ostal do ukinitve leta 1790.

Aktivnosti Casa de la Contratación je usmerjal niz predpisov, posebno tisti, izdan leta 1552, v katerem so zbrali vse različne zakone, ki so jih dotlej izglasovali. Vodili so jo glavni posrednik, zakladnik in računovodja s pomočjo podrejenih uradnikov; od 1557 ji je načeloval predsednik.

Njene pristojnosti so posegale na tri področja: trgovino, navigacijo in pravo.

Casa de la Contratación je bila torej odgovorna za upravljanje trgovine in pomorskega prometa z Indijami ter nadzor nad njima, za organizacijo ladjevij, kontrole priseljevanja (potnike v Indije), blagovnega prometa med Španijo in novimi ozemlji itd. Na področju navigacije je skrbela za preverjanje krmarjev, ki so pluli proti Indijam, za načrtovanje in posodabljanje pomorskih kart, pripravo navigacijskih priročnikov itd. Na pravnem področju pa je opravljala jurisdikcijo pri civilnih sodnih postopkih v zvezi z dogovori, zavarovanjem, koncesijami, trgovskimi družbami itd.

Nekatere naloge 1790 ukinjene Casa de la Contratación sta podedovala ministrstvo za pomorsko trgovino (Secretaría del Juzgado del Arribadas) v Cádiz in nadzorni urad državnih financ (Comisaría Interventora de la Hacienda Pública). Gradivo obeh (večina iz 18. stoletja) sestavlja *sekcijo VII Pomorska trgovina (Arribadas)*.

¹¹ Glej opombo 3.

Sekcija XII Konzulata (Consulados) vsebuje gradivo poklicnega združenja trgovcev, ki so se ukvarjali s transportom v čezmorske dežele (Universidad de Cargadores a Indias). Cehu so leta 1543 podelili privilegij za oblikovanje konzulata. Deloval naj bi tudi kot sodišče z omejenimi pristojnostmi za prestopke odpravnikov in prejemnikov "indijskega" blaga, da ne bi bilo sodnih zaostankov. Svoje dejavnosti so opravljali najprej iz Seville, od drugega desetletja 18. stoletja naprej pa iz Cádiza. Konzulat je bil finančna in upravna ustanova. Dopolnjeval je izvajanje monopola nad trgovino z Indijami, ki ga je vodila Casa de la Contratación, in njeno organizacijo ladjevij in vojsk. Skrbel je za izvajanje zakonov o prometu blaga in njegovi menjavi. S posojili in darili je večkrat pomagal kroni iz finančnih zagat. Ko so Caso de la Contratación leta 1717 preselili v Cádiz, je moral za njo tudi konzulat in se s spremembo sedeža seveda preimenoval (dotlej Consulado de Sevilla, nato Consulado de Cádiz). Leta 1790 so Caso de la Contratación ukinili in delovno področje konzulata se je zelo povečalo. Poverili so mu dodatno odgovornost za pristanišče in njegov pomen je v 18. in 19. stoletju vztrajno naraščal, in to kljub razglasitvi proste trgovine med Španijo in Indijami 12. oktobra 1778.

Proti koncu 19. stoletja so hkrati z izgubami zadnjih prekomorskih ozemelj gradivo generalne kapitanije Kube (Capitanía General¹² de Cuba) poslali v seviljski arhiv in vzpostavili *sekcijo XI Kuba (Cuba)*.

V drugi polovici 19. stoletja je bilo ustanovljeno še računsko sodišče za Kubo in Puerto Rico. Zanj so v arhivu spet ustvarili novo sekcijo – *sekcijo XIV Računsko sodišče (Tribunal de Cuentas)*.

Omenili smo že, da so pri urejanju gradiva v arhivu naknadno oblikovali štiri "umetne" sekcije. Dokumente so zaradi specifične vsebine izločili iz gradiva organov, pri katerih so nastali, in jih vnesli v *sekcijo I Kraljevi patronat (Patronato Real)* in *sekcijo XIII Kastiljski plemiški naslovi (Títulos de Castilla)*. Dokumentom zasebnih zbirk, pridobljenih z darili ali nakupi, so namenili *sekcijo XV Razno (Diversos)*. Zaradi prilagojene hrambe so ustvarili *sekcijo XVI Zemljevidi in načrti (Mapas y Planos)*. V njej so poleg zemljevidov, kart, načrtov še pergamentne listine, pečati, grbi, genealoška debela, rokopisne knjige, vzorci blaga, zastave, noše, uniforme, denar ...

Raziskovanje – dostopnost arhivskega gradiva in pripomočki

Vstop v seviljski Glavni arhiv za Indije (Archivo General de Indias) imajo le raziskovalci, ki s seboj prinesejo uradno priporočilo svoje ustanove – npr. mentorja na fakulteti ali predstojnika inštituta, arhiva itd.

Po izpolnitvi obrazcev in predložitvi dveh fotografij obiskovalcu izdelajo izkaznico, brez katere nima vstopa v arhivsko čitalnico; velja tri leta, tudi v vseh drugih španskih arhivih, ki sodijo pod okrilje glavne direkcije za književno produkcijo, arhive in knjižnice (Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas). Vsak dan mora ob prihodu v zgradbo arhiva raziskovalec najprej skozi rentgensko kontrolno napravo sam in posebej še njegova prtljaga. Naprave so enake kot na letališčih in postopek je obvezen tudi za delavce arhiva. V arhivsko čitalnico sme obiskovalec vzeti le papir formata A5 ali manjšega in navaden svinčnik (če ima s sabo zapiske na formatu A4, mu ponudijo škarje, da jih razreže ali pa jih mora pustiti v oddani prtljagi; če želi denimo uporabljati "eksotični" špansko-slovenski slovar, ki ga priročna čitalniška knjižnica ne premore, mora po dovoljenje zanj k delavki na oddelku za informacije, ki ga za obiskovalca sama odnese v čitalnico in tamkajšnje osebe uradno obvesti o izrednem dovoljenju).

Vsa navodila za delo v arhivu dobi raziskovalec tudi v pisni obliki skupaj z glavnimi čitalniškimi pravili in posebnim opozorilom, v katerem ga še enkrat naprošajo, naj ohranja zaporedje dokumentov v fasciklu, čeprav ti niso oštevilčeni. Za varstvo izposojenega gradiva skrbijo še uniformirani varnostniki, ki, sprehajajoč se ob mizah, ves čas nadzorujejo ravnanje posameznikov z gradivom.

Arhivski vodnik v elektronski obliki (zadnji vodnik po Archivo General de Indias je bil natisnjen leta 1958) je glavni pripomoček za vsakega raziskovalca. V njem so po arhivski tektoniki razvrščeni fondi, zbirke in arhivske enote. Vsak obiskovalec čitalnice, ko pri vhodu odda svojo izkaznico, torej dobi za uporabo svoj računalnik na mizi, dovolj veliki tudi za pregledovanje gradiva. Po arhivskem vodniku lahko začne brskati, potem ko vnese številko, ki mu je bila dodeljena z vpisom in je hkrati številka njegove izkaznice. Z osnovnimi koraki za uporabo elektronskega vodnika – od iskanja enot gradiva po strukturi sekcij in serij ali po geslovniku do naročanja fasciklov v čitalnico ter branja posameznih skeniranih dokumentov kar na ekranu in naročanja njihovih reprodukcij, natisnjenih s printerjem – obiskovalca na začetku seznanijo eden od obeh čitalniških informatorjev. Ista arhivska delavca sta na voljo tudi za vsebinska vprašanja obiskovalca o raziskovalni temi. V vodniku najdemo – pač glede na stopnjo obdelanosti posameznih

¹² Večje ozemlje, katerega uprava je bila razmeroma neodvisna od podkralja, ki mu je pripadala. ("Capitanía General 2. En América durante la dominación española extenso territorio gobernado con relativa independencia del virreinato a que pertenecía") (María Moliner, Diccionario del Uso del Español, Segunda Edición, Madrid : Gredos, Versión 2.0 (CD-ROM))

fondov – opise posameznih sekcij in serij z razlagami njihovih vsebin, prepletenih s historiati ustvarjalcev in fondov, vsebine arhivskih enot in celo regeste posameznih dokumentov. Ta kompleksni arhivski elektronski pripomoček deluje tudi kot iskalnik po geslih; ko je ime ali pojem vtipkan, izpiše arhivske enote. Ob zelenem fasciklu, do katerega je prišel bodisi z brskanjem po sekcijah bodisi z uporabo geslovnega iskalnika, obiskovalec le klikne na ikono, določeno za izposajo, in arhivski delavec mu v nekaj minutah prinese gradivo na mizo. Naslednjo enoto lahko obiskovalec naroči, šele ko pregledano lepo zvezano vrne na čitalniški pult, za katerim potem delavec vnese v elektronski vodnik informacijo o vrnitvi in tako omogoči nadaljnje elektronsko naročanje z raziskovalčevim računalnikom. Dlje, en dan, je treba čakati na naročeno gradivo, ki ni shranjeno v skladišču arhivskega poslopja, v katerem je čitalnica. V tem primeru se izjemoma lahko dogovori o naročilu več fasciklov. Kakšnih 11 milijonov doslej skeniranih dokumentov¹³ si obiskovalec s klikom lahko prikliče na ekran in prav tako naroči tiskanje njihovih reprodukcij, ki jih po ukazu za končanje tiskanja in plačilu računa v bližnji banki istega dne lahko odnese iz arhiva. Na fotokopije originalov je treba čakati nekaj mesecev, a jih je mogoče plačati vnaprej, skupaj s poštnino, tako da osebni prevzem ni potreben. Pri naročanju kopij originalov mora obiskovalec izpolniti dva obrazca: z enim označi

gradivo za kopiranje v fasciklu, drugega pa odda kot naročilo. V oba obrazca je treba vpisati popolne podatke o naročniku (ime, priimek, številko izkaznice) in gradivu (signaturo fonda in številko tehnične enote, zaporedno številko naročila kopij, število kopiranih strani, začetne in zaključne besede iz dokumenta); pisanje je precej zamudno, a je pogoj za zanesljivo pravilno izpolnjeno naročilo.

Osnovni pripomoček za raziskovalca je torej v elektronski obliki, vendar je v priložni čitalniški knjižnici na voljo kakih 30 tekočih metrov polic drugih pomagal: objavljenih inventarjev posameznih fondov oziroma njihovih delov, precej prostora na njih zasedajo leksikoni in slovarji, nekaj manj objave virov, nastale predvsem v sodelovanju z ameriškimi arhivi in univerzami. Sicer ima arhiv še bogato knjižnico z blizu 30.000 naslovi in precejšnjo zbirko antikvitet, vendar je bila med obema obiskoma žal zaprta zaradi prenove glavne arhivske stavbe. Po predvidevanjih zaposlenih ta lahko traja še nekaj let.

Evidentiranje za slovensko zgodovino pomembnega arhivskega gradiva v španskih arhivih se je v Glavnem arhivu za Indije (Archivo General de Indias) v Seville začelo leta 2003 z iskanjem dokumentov, ki pričajo o slovenskih (večina jezuitskih) misijonarjih v španskih kolonijah v 17. in 18. stoletju. O temi raziskave in rezultatih dela v arhivu pa več v prispevku v prihodnji številki Arhivov.

¹³ Raziskovalcem so dostopni na svetovnem spletu na naslovu španskega kulturnega ministrstva Španski arhivi na spletu. (Ministerio de Cultura, Archivos Españoles en Red – AER) http://aer.mcu.es/sgae/index_aer.jsp.

Iz prakse za prakso

UDK 930.253:004.91

Prejeto: 10. 9. 2004

Digitalna obdelava slik arhivskega gradiva

BORIVOJ BREŽE

mag., kustos za tehniško dediščino, Pokrajinski muzej Maribor, Grajska 2, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Arhivsko gradivo tehniške dediščine; torej načrti, sheme in tipkopisi navodil za uporabo in vzdrževanje, ki ga najdemo v arhivih, ima pogosto z zgodovinskega in muzealskega stališča veliko vrednost, z grafičnega, torej glede na čistost ozadja in ostrine risbe ali besedila, pa je problematično. Z ustrezno digitalno obdelavo lahko dosežemo, da dobi kopija enako ali celo višjo grafično kakovost, kot jo ima izvornik, to pa sicer ustreza merilom za objavo v strokovni literaturi in tudi za razstave, vendar so cene za tovrstne storitve zelo visoke. Na kakovost slike, s tem pa tudi na ceno storitve, vplivajo kakovost strojne opreme in programskih orodij, znanje in izkušnje izvajalcev, med katerimi je treba za dodatno digitalno obdelavo načrtov izbirati tiste, ki obvladajo osnovne tehniške dokumentacije. Pravilna presoja ostrine, kontrasta in svetlosti dobljene slike, ki pravzaprav zadošča za redno delo, arhiviranje in preučevanje, lahko pomeni prihranek časa, potrebnega za dodatno digitalno obdelavo slike, in s tem povezanih stroškov.

KLJUČNE BESEDE: skeniranje, brisanje ozadja, digitalna obdelava slike

ABSTRACT

DIGITAL PROCESSING OF PICTURES IN ARCHIVAL MATERIALS

The plans, diagrams and typescripts of instructions for use and maintenance, i.e. archival materials of technical heritage, found in the archives or gathered whilst making the inventory, have a great histographic and museum value, but from the graphical point of view, background clarity and sharpness of the picture/text can be problematic. A copy made by appropriate digital processing can display equivalent or even higher graphic quality than the original. Thereby, the publishing criteria in specialist literature and research are met, but the costs of these services remain considerable. The picture quality and, consequently, the cost of the service are influenced by hardware quality, programme tools and knowledge and experience of the service provider. The additional digital processing of plans can only be performed by service providers with substantial knowledge of technical documentation. Making the right decisions on sharpness, contrast and brightness of the produced picture for archiving and scientific study can save a lot of time, needed for extra digital processing, and also reduce the related costs.

KEY WORDS: archival materials, digitalisation

V arhivistiki, dokumentalistiki, pri muzeal-skem in histografskem raziskovanju, popisu in pridobivanju gradiva tehniške dediščine pogosto najdemo gradivo, kot so načrti, skice, zemljevidi in tipkopisi navodil za uporabo ter vzdrževanje. Uporabnost tega gradiva je pogosto zmanjšana zaradi starosti samega papirja in njegove krhkosti kot posledice. To velja zlasti za načrte, izrisane na paus papir, ki se lomijo na manjše kose. Tudi odpiranje in razgrinjanje načrtov, zloženih v ma-pe, ter ponovno zlaganje povzroča trajne poškod-

be na papirju. Te so toliko večje, kolikor pogo-steje gradivo pregledujemo. Zato je nujno po-trebno digitalno shranjevanje načrtov in besedil, pri čemer velja osnovno pravilo, da se mora ra-čunalniško shranjena kopija čim manj razlikovati od izvornika.

Starostne spremembe na arhivskem gradivu se kažejo tudi v obliki premajhne kontrastnosti med risbo/besedilom in ozadjem (osnovo) na neka-terih mestih ali v celoti. To otežuje preučevanje in zmanjšuje kakovost predstavitve na razstavah

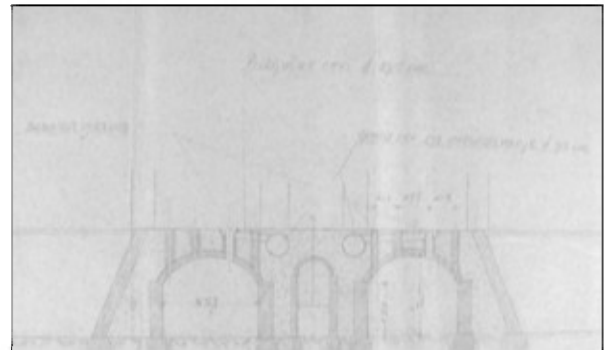
ter objav v strokovni literaturi. Premajhna kontrastnost med risbo/besedilom in ozadjem se kaže v dveh oblikah: premočno poudarjeno, nečisto ozadje (glej A) ali pa občutno, lahko tudi skoraj popolnoma zbledela področja na risbah ali v delih besedila (glej B). Razvoj računalništva je z ustrezno strojno opremo in paketi računalniških programskih orodij omogočil odstranjevanje motečih, preveč poudarjenih ozadij in prikaz zbledelih delov v vsej njihovi prvotni jasnosti (kontrastnosti). Uspehi so presenetljivi, žal pa imajo uporabniki s področja humanističnih ved navadno na voljo manj finančnih sredstev, da bi lahko v večjem obsegu naročali digitalne obdelave slik in besedil, kar zlasti velja za njihovo redno delo.

A. Nečistost ozadja

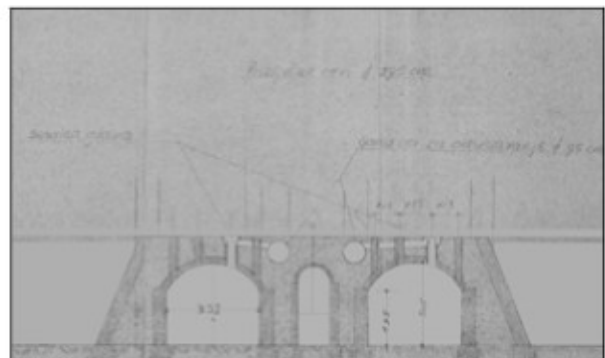
Nečistost ozadja (osnove) se kaže kot umazanija: na načrtih so lahko večkrat vidni npr. obroščasti madeži - sledovi skodelic kave in drugih napitkov. Tovrstne madeže je mogoče po skeniranju (digitalno optično čitanje) osnovne predloge z ustreznim programskim orodjem (paketi: *Photo Shop*, *CorelDRAW* in *Image Process C*) izbrisati; to je toliko preprosteje, ker lahko brišemo območja določene barve: rjavkasti madeži se jasno odražajo od črne barve tuša ali svinčnika. Odstranjevanje ali čiščenje ozadja pri strokovnih krogih ni vedno zaželeno, ker naj bi se z brisanjem zmanjšala muzejska "pristnost" risbe.

Širšo uporabnost ima brisanje ozadja, ki je potrebno zaradi starosti (nekaj desetletij) papirja predlog, najpogosteje kopij. Njihov kislinski papir postopoma propada zaradi kemijskega učinkovanja dodatkov v papirju ali medija, ki se je pri postopkih kopiranja prenašal na besedilo in črte, sčasoma pa prodril tudi v okolico in povzročil spremembo osnovne barve papirja. Značilen primer predstavljajo kopije s ciklostilnih strojev in kopije načrtov po amoniakovem (ozalit) postopku. S skeniranjem kopij, ki jih pogosto uporabljamo kot izvornike, se prenese množica temnejših lis – najverjetneje kontur določenih strukturnih komponent papirja ali območij agresivnejšega učinkovanja kemijskega reagenta: črnila ali amoniaka, ki so kot "pikice" ali "zrnca" nepravilnih oblik bolj ali manj na gosto razsejana eno poleg drugega, to pa precej zmanjša razločnost in preglednost risbe ter čitljivost besedila. S kakovostno programsko opremo ter spreminjanjem nastavitev pri ostritvi, kontrastnosti in svetlosti slike ter z izbiro vrednosti mejne velikosti "zrnca", do katere jih je treba odstraniti, je možno izbrisati celotna področja že s črno-belim, zlasti pa s tako imenovanim sivim skeniranjem (velika izbira več kot 250 temnejših in svetlejših odtenkov na črno-belem območju). S primernimi nastavitvami lahko v določenih primerih nadaljnja dodatna digitalna obdelava ni več potrebna.

Brisanje nezaželenega ozadja predstavlja pri digitalni obdelavi skenirane 2 D (dvodimenzionalne) rastrske slike (v računalniškem smislu) prvo fazo dodatne digitalne obdelave. Pogosto je zelo zamudno in utrujajoče opravilo in ne zadošča za celotno izboljšanje kakovosti slike. Premočno ozadje največkrat ni edina pomanjkljivost načrtov in besedil. Zaradi učinkov kemijskih sredstev, črnila in amoniaka, so črte v načrtih in črke v tipkopisih debelejšje in neenakomerne, delujejo razmazano. Že s fotokopirnimi stroji, ki imajo vgrajen skener in (preprostejši) sistem za brisanje ozadja, je možno izdelati kakovostno kopijo načrta. Tovrstna strojna oprema zadošča takrat, ko se črte (linije) v načrtu jasno odražajo od potemnjene ozadja. Kolikor je kontrast med linijami v načrtu in ozadjem premajhen, je treba uporabiti višje stopnje dodatne digitalne obdelave na bolj zmogljivem računalniku, ko je treba črte z omenjenimi programskimi orodji izostriti. To velja zlasti, če je treba načrte pripraviti za objavo v strokovni literaturi ali prikazati obiskovalcem razstav. Brisanju ozadja se lahko izognemo tudi z neposrednim prenosom vektoriziranih elementov risbe na novo podlago (layer), kar daje sicer sliko najvišje kakovosti, je pa v vsakem primeru najzamudnejši in najdražji postopek, ki daje tudi obilo podatkov (površine raznih presekov), ki jih za izboljšavo kakovosti same slike sicer sploh ne potrebujemo.

Slika 1

Slika 2

Primer načrta prečnega prereza Hoffmannove krožne peči iz Opekarne Pragersko, ki je kot del starega dela opekarne vpisana v Register kulturne dediščine Slovenije pod evidenčno številko 15075, dokazuje smiselnost brisanja ozadja.¹ Z odstranitvijo motečih območij lahko tudi tisti, ki nimajo tehniške izobrazbe, dobijo osnovno predstavo o obliki peči v prečnem prerezu in obliki, velikosti in razporeditvi tistih votlih prostorov, skozi katere prehaja in izhaja plinska atmosfera (bela polja na sliki 2).

Slika 1 (digitalna barvna fotografija²) prikazuje simetrični prečni prerez krožne peči, kot ga je videti na načrtu v izvorniku, slika 2 pa po barvnem skeniranju in dodatni digitalni obdelavi. Barvno skeniranje z ostrino 600 dpi je vključevalo tudi filtriranje s povečanjem kontrasta in osvetlitve celotne slike. Sledili sta brisanje ozadja in izostritev posameznih črt s povečanjem gostote znakov.

Digitalna obdelava slike 2 zaradi cenovnih razlogov ni bila izvedena v celoti. Tako bi bilo treba izbrisati ozadje tudi v preostalih treh tanjših navpičnih ceveh v vsakem kanalu in izostriti njihove prereze ter odpraviti napako na izvornem načrtu, ki jo je povzročil tehnični risar pri risanju poševne cevi, ki vodi z najdebelejše pokončne cevi v glavno cev za odsesavanje dimnih plinov.

B. Zbledela področja

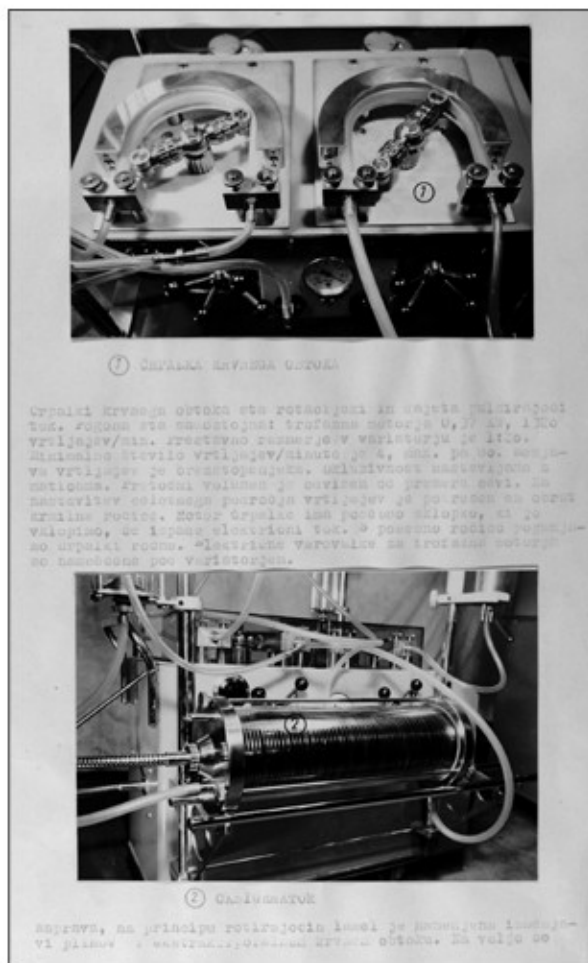
Pri gradivu, ki ga pridobivamo ali strokovno obdelujemo, lahko večkrat vidimo območja, ki so manj razločna ali pa so rokopis, tipkopis, tisk, risba (načrti, sheme, skice in zemljevidi) zbrisani: jasnost odražanja od ozadja (osnove) se je postopoma izgubljala bodisi delno bodisi na celotni površini besedila ali risbe. Zmanjšanje ostrine je pogosto pri kopijah s ciklostilnega stroja, pri kopijah načrtov po amoniakovem postopku, predvsem pa pri besedilih s faksov ali na fotokopijah manj kakovostnih kopirnih strojev. Vzrok za območja z različno ostrino ali kontrasti so tudi nagubanost papirja zaradi vlage ali kemijskega učinkovanja lepila pri lepljenju fotografij ter gube zaradi pregibanja pri odpiranju in zlaganju načrtov na osnovni format (A4), primeren za arhiviranje – vstavljanje v fascikle.

Zbledel grafični prikaz: risbe ali skice lahko s

skeniranjem, zlasti pa z dodatno digitalno obdelavo skenirane slike z orodjem računalniške grafike ponovno izostrimo. Kakovost samega skenerja (strojna oprema) in programskega orodja iz računalniške grafike, s katerim izostrimo napisano, natipkano ali narisano glede na ozadje, ter znanje in izkušnje strokovnjaka za računalniško grafiko, so pri tem bistvenega pomena.

Izkušnje kažejo, da se lahko besedilo, ki je v izvorniku malodane izgnilo, po skeniranju ponovno pojavi, kot da "gre za čudež," če pozvzamemo pričevanja izvajalcev.

Kot primer (sl. 3, sl. 4 in sl. 5) naj bo opis³ delovanja črpalke krvnega obtoka, vgrajene v *pulmocar*, napravo za uravnavanje zunajteles-

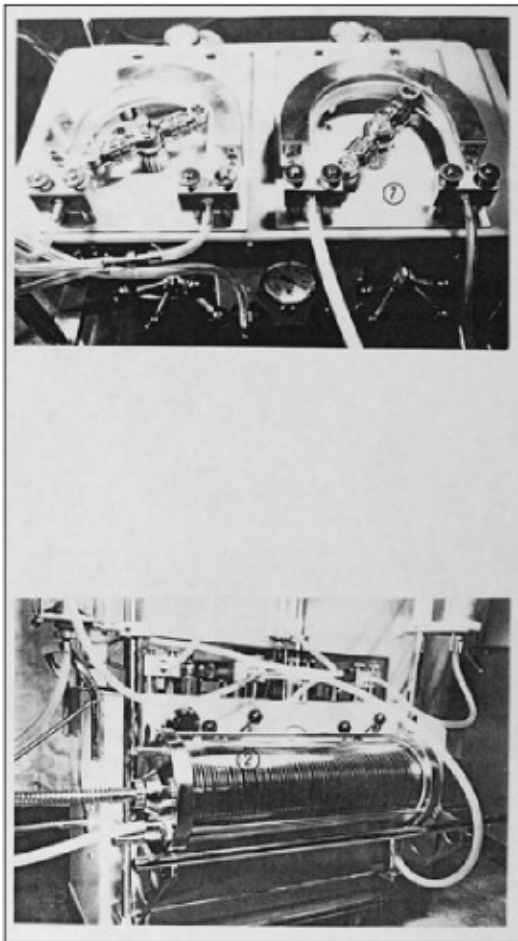

Slika 3

¹ Načrt Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij, merilo 1:100, datum: VI. 1959, oznaka načrta: 0-1269, vezan s tribarvno vrstico v mapo iz trdega kartona, ovitega v platno. Na naslovni strani mape je z zlatimi črkami vtisnjeno: Investicijski program. Tehnološki del. Opekarne Pragersko. ZRMK. V mapo je vezano 44 strani tipkanega besedila, 6 načrtov (tlorisi in prečni prerezi) ter 7 predstavitev opečnih izdelkov (kot načrti formata A4).

² Vse digitalne fotografije je naredil Foto Tabor, Studio amaterske in profesionalne fotografije, storitve in ponudbe, Zoran Markovič, sd. p. PE Atelje, Gorkega 41, Maribor.

³ Opis delovanja naprave, ki rabi tudi kot navodila za njeno uporabo, ima naslov: PULMOCOR. Izdelek Elektrostrojnega kluba TAM. 1963. Vsebuje 9 strani tipkanega besedila z 12 črno-belimi fotografijami. Izvornik opisa delovanja aparature je shranjen v razstavnih vitrinah v kletnih prostorih oddelka za anesteziologijo, intenzivno terapijo in terapijo bolečin Splošne bolnišnice Maribor, Ljubljanska 5, Maribor, njihova sivo skenirana in lasersko tiskana kopija pa v arhivu popisnih listov tehniške dediščine Zveze društev in tehnikov Maribor.

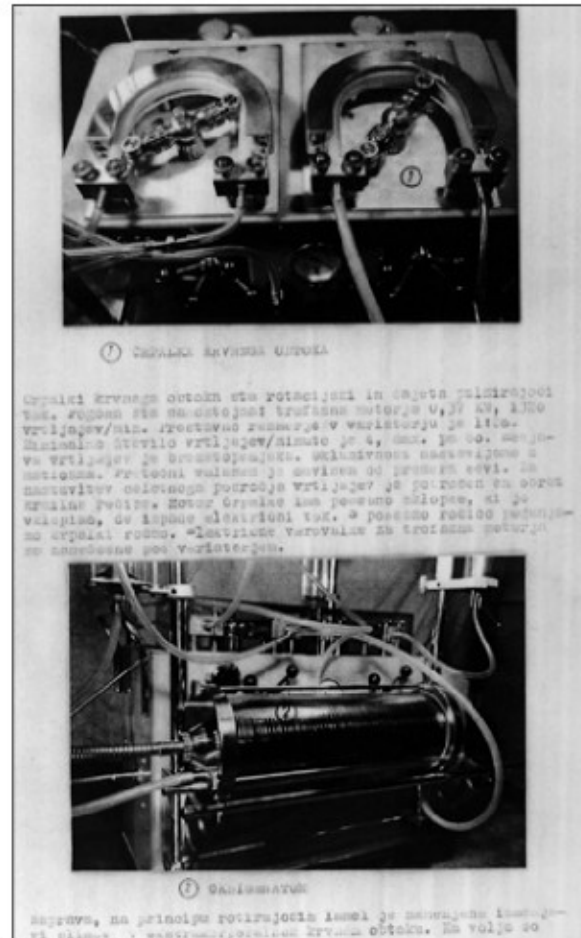

Slika 4

nega krvnega obtoka, preprosteje povedano: umetno srce, pljuča in ledvice (pritrjeni so na istem nosilnem ogrodju). Pulmcor je leta 1963 izdelal Elektrostrojni klub TAM v sodelovanju z zdravniki mariborske bolnišnice (dr. Stojan Jeretin) in je ena največjih znamenitosti mariborske tehniške dediščine. Uporabljali so ga pri najzahtevnejših operacijah. Gre za prvi tovrstni jugoslovanski izdelek.

Slika 3 prikazuje barvno digitalno fotografijo druge strani izvirnika. Slika 4 prikazuje fotokopijo izvirnika, narejeno na navadnem fotokopirnem stroju. Območja s tipkopisom se zdijo kot prazen, nepopisan papir. Navadno črno-belo kopiranje izvirnika na fotokopirnem stroju predstavlja namreč najhitrejšo, najcenejšo, a tudi najslabšo možnost, saj navadna črno-bela tehnika ne zagotavlja ustrezne ostrine in kontrasta, ker daje ozadje preveč ali premalo (sl. 4) informacij.

Slika 5 prikazuje isti motiv po sivinskem skeniranju izvirnika in laserskem tiskanju. Čeprav je brez dodatne digitalne obdelave (na primer iz-

Slika 5

ostritve črk), lahko besedilo, ki ga prikazuje sl. 5, preberemo brez večjih težav. Precej višjo kakovost slike, torej boljše ostrino črk, bi sicer dobili z dodatno digitalno obdelavo, a bi to občutno zvišalo stroške in bi bilo za osnovni namen – izboljšanje čitljivosti – nepotrebno. Sivinsko kopiranje nam omogoča v mnogih primerih zadovoljivo ostrino (povečanje izstopanja zapisa ali narisane) od ozadja, ne da bi bila treba za branje uporabiti dodatno digitalno obdelavo. Poleg tega je tudi dokaj hiter postopek, ki je cenovno razmeroma ugoden.

Ob povečanju kontrasta med obledelim besedilom ali risbo in ozadjem izvirnika ne more biti več govora o novotarijah dvomljive uporabnosti, saj lahko ob kakovostni storitvi prihranimo čas in napor, potreben za branje močno zbledelih zapisov in tipkopisov ter pregledovanje risb. Poleg tega lahko gradivo, ki ponovno postane ostro (jasnost), predstavimo širšemu krogu uporabnikov in obiskovalcev ter ga precej boljše čitljivega ohranimo zanamcem.

UDK 340.130.53:930.25
Prejeto: 12. 10. 2004

Problematika izvajanja Zakona o arhivskem gradivu in arhivih

NINA ZUPANČIČ PUŠAVEC

mag., sekretarka, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Maistrova 10, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V postopku priprave je nov Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki bo odpravil tudi nekatere v praksi ugotovljene nejasnosti iz določil veljavnega Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA, Uradni list RS, št. 20/97, 32/97 in 24/03-ZDIJZ). Avtorica predstavi vsebinske probleme pri izvajanju posameznih določil veljavnega ZAGA s prikazom stanja in konkretnih podatkov vezanih zlasti na opravljanje javne arhivske službe v Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: arhivsko gradivo, arhivi, zakon, javna služba

ABSTRACT

IMPLEMENTATION PROBLEMS OF THE ARCHIVES AND ARCHIVAL INSTITUTIONS ACT

A new act on the protection of documentary and archive materials is being prepared. It will do away with vagueness, observed in the practice, in the provisions of the Archives and Archives Material Act now in force (ZAGA, Official Gazette of the Republic of Slovenia, No 20/97, 32/97 and 24/03-ZDIJZ). The author also discusses the matters of thematic nature in the implementation of individual provisions of the Archives and Archives Material Act currently in force with the analysis of the present situation and specific data, relating mainly to the performance of the public archival service in Slovenia.

KEY WORDS: archival materials, archives, law, public service

Arhivi so pomembni za razvoj nacionalne zavesti in identitete in predstavljajo zelo pomemben del nacionalnega spomina. Ugled arhivov je v očeh ustvarjalcev zapisov kot tudi javnosti in uporabnikov pogosto povezan s pravno in dokazno vrednostjo zapisov ter z načeli odgovornosti vseh nosilcev funkcij. Pričakovanja družbe do arhivov so vse večja. Pojavljajo se zahteve uporabnikov po izboljšanih in učinkovitejših storitvah. Vedno večja pozornost je namenjena ozaveščanju javnosti o pomenu varstva arhivskega gradiva in arhivske dejavnosti.

V zadnjem desetletju so se pri varstvu arhivskega gradiva zgodili pomembni premiki, ki so bili predvsem posledica družbenih sprememb in osamosvojitve Slovenije. V obdobju slovenske tranzicije se je aktualizirala vloga arhivov, in

sicer predvsem zaradi hrambe gradiva prejšnjega sistema ter v povezavi s poravnavo različnih krivic, ki so se zgodile v preteklem obdobju. Prav tako so nove okoliščine in različni razlogi, kot so bili na primer povečana uporaba arhivskega gradiva zaradi raznih postopkov uveljavljanja pravic, povečano število prevzemov gradiva zaradi spremembe sistema, ukinitvev ali stečajev, novih nosilcev zapisov in informacijske tehnologije, prisilili arhivsko stroko k hitri prilagoditvi novim razmeram. Razvoj informacijske tehnologije je prinesel številne novosti tako v delovanje državne uprave in širše javne uprave ter poslovni oziroma zasebni sektor; spremembe so segle tudi v vsakdanjik vseh nas kot posameznikov. Z razvojem sodobnih tehnologij se spreminjajo načini dela in komunikacij. Zasebni in javni sektor kot

tudi posamezniki se srečujejo s številnimi vprašanji, ki jih prinaša delo z dokumenti v digitalni obliki. Pred stroko so novi izzivi v povezavi z novimi nosilci zapisov. Uvajajo se novi načini poslovanja z dokumentarnim gradivom.

Arhivi izvajajo dejavnosti za popularizacijo (objave, razstave, pedagoška dejavnost, predavanja, ...) in boljšo dostopnost. Arhivska stroka je vedno bolj navzoča pri oblikovanju določil v predpisih, ki urejajo poslovanje z dokumentarnim gradivom in roke hrambe tega gradiva.

Ker je v pripravi novi predlog Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA), želim v nadaljevanju prispevka opozoriti na problematiko izvajanja posameznih določil veljavnega Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA, Uradni list RS, št. 20/97, 32/97 in 24/03-ZDIJZ).

Pri komentanju uresničevanja posameznih zakonskih določil oziroma opisu stanja so uporabljene podatki iz Nacionalnega programa za kulturo, Analize stanja na področju varstva arhivskega gradiva ter poročil o delu arhivov.

Za arhive so uporabljene te okrajšave: ARS – Arhiv Republike Slovenije, ZAC – Zgodovinski arhiv Celje, PAK – Pokrajinski arhiv Koper, PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PAMB – Pokrajinski arhiv Maribor, ZAP – Zgodovinski arhiv Ptuj, ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA), Uradni list RS, št. 20/97, št. 32/97 in 24/2003-ZDIJZ

I. SPLOŠNE DOLOČBE

1. člen

Ta zakon ureja varstvo arhivskega gradiva, pogoje za uporabo arhivskega gradiva ter pristojnosti in naloge arhivov.

2. člen

Arhivsko gradivo je izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano, filmano, fonografirano, magnetno, optično ali kako drugače zapisano) dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeto ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb in ima trajen pomen za znanost in kulturo.

Arhivsko gradivo je kulturni spomenik.

Arhivski zakon opredeljuje arhivsko gradivo kot kulturni spomenik.

V praksi je pogosto v uporabi tudi pojem arhivska kulturna dediščina, vendar kot pravni termin v arhivskem zakonu ni opredeljen. Pri obravnavanju gradiva uporabljamo izraza dokumentarno gradivo in arhivsko gradivo, ki je opredeljeno kot kulturni spomenik.

Arhivsko gradivo ni le kulturni spomenik, temveč imajo arhivski dokumenti tudi javnopravno veljavo in so kot taki nepogrešljivi za zago-

taavljanje delovanja pravne države in jih je potrebno obravnavati tudi s tega stališča.

3. člen

Arhivsko gradivo organov državne oblasti in organov lokalnih samoupravnih skupnosti ter pravnih oseb, ki izvajajo javna pooblastila oziroma opravljajo javno službo (v nadaljnjem besedilu: javnopravne osebe) se odbere iz dokumentarnega gradiva po navodilih pristojnega arhiva (v nadaljnjem besedilu: javno arhivsko gradivo).

Dokumentarno gradivo drugih pravnih in fizičnih oseb, ki ima lastnosti arhivskega gradiva, postane arhivsko gradivo na podlagi odločbe iz drugega odstavka 27. člena tega zakona (v nadaljnjem besedilu: zasebno arhivsko gradivo).

Dokumentarno gradivo notarjev ali drugih oseb, ki izvajajo javna pooblastila oziroma opravljajo javno službo, se obravnava kot javno arhivsko gradivo.

4. člen

Dokumentarno gradivo iz 2. člena tega zakona so spisi, listine in drugi posamični dokumenti, uradne knjige, kartoteke, karte, načrti, plakati, slikovni, filmski, zvočni in drugi nedefinirani zapisi, ne glede na obliko zapisov informacij ali obliko njihovih nosilcev ter digitalne ali analogne oblike zapisov računalniških obdelav skupaj s programsko opremo.

5. člen

Javno arhivsko gradivo je javna lastnina.

Zasebno arhivsko gradivo je zasebna lastnina.

Opredelitev arhivskega gradiva na javno in zasebno je bila uvedena z ZAGA, to pa je pomenilo v primerjavi s prejšnjo prevladujočo družbeno ali državno lastnino arhivskega gradiva spremembo in hkrati novost na tem področju.

Za razumevanje problematike je nujna razlaga pojma javno arhivsko gradivo; s tem razumemo arhivsko gradivo organov državne oblasti in organov lokalnih samoupravnih skupnosti ter pravnih oseb, ki izvajajo javna pooblastila oziroma opravljajo javno službo. Zasebno arhivsko gradivo je zasebna lastnina. Arhivski zakon je zagotovil lastnikom zasebnega arhivskega gradiva lastninsko pravico do njihovega lastnega arhivskega gradiva, omejena je le izjemoma zaradi javnega interesa ohranitve kulturne dediščine.

6. člen

Arhivsko gradivo se trajno in strokovno neoporečno hrani v ustreznih prostorih in opremi, v ustreznih klimatskih pogojih, zavarovano pred vlomom, požarom, vodo, biološkimi, kemičnimi, fizikalnimi in drugimi škodljivimi vplivi (materialno varstvo).

Tabela: Podatki o prostorih, v katerih arhivi opravljajo svojo dejavnost oziroma imajo v njih svoje depoje

Arhiv in lokacija	Lastnik objekta
ARS, Zvezdarska ulica 1, Ljubljana, delovni prostori in depoji	ARS
ARS, Leskovškova 13, Ljubljana, depoji	NUK
ARS, Oddelek I, II, III, Kongresni trg 1, Ljubljana, delovni prostori in depoji	INZ
ARS – SFA, depo Gotenica	MNZ
ARS, depo Petrol, Dunajska 48, Ljubljana	Petrol d.d. Ljubljana
ARS, grad Lisičje, depoji izpraznjeni	ARS
ARS, depo Borovec	RS-MO
ARS, depo Cankarjeva 5, Ljubljana	RS
ZAC, Teharska cesta 1, Celje, delovni prostori in depoji	RS-MK
PAK, Kapodistrijsov trg 1, Koper, delovni prostori in depoji	RS
PAK, Župančičeva 4, Piran, delovni prostori in depoji	Občina Piran
PAMB, Glavni trg 6, 7, Maribor, delovni prostori in depoji	Denacionalizacijski postopek
PAMB, Jadranska cesta 27, Maribor, depo in delovni prostor	Sava Medical in storitve d.d. Kranj
PAMB, Enota za Koroško, Čečovelje 12, Ravne na Koroškem, depoji, delovni in upravni prostori	Občina Ravne
PAMB, Enota za Prekmurje, Dolina 2, Lendava, depoji, delovni in upravni prostori	Občina Lendava
PANG, Trg Edvarda Kardelja 3, Nova Gorica, delovni prostori in depoji	PANG
ZAP, Muzejski trg 1, Dominikanski samostan Ptuj, delovni prostori in depoji	MK
ZAP, Prečna pot 2, Ptuj, depoji	Kovač Andrej, s.p.
ZAP, Komenda, Velika Nedelja, depoji	Križniški red
ZAL, Mestni trg 27, Ljubljana, delovni prostori in depoji	Mestna občina Ljubljana
ZAL, Ciril-Metodov trg 21, Ljubljana, depoji	Mestna občina Ljubljana
ZAL, grad Grm, Novo mesto, delovni prostori in depoji	Holding Industrija motornih vozil IMV
ZAL, Trebnje, Kidričeva ulica 2, depo	OŠ Trebnje
ZAL, Kranj, Savska cesta 8, delovni prostori	Mestna občina Kranj
ZAL, Predoslje 37, depoji	Mestna občina Kranj
ZAL, Ljubljanska cesta 24 A, Kranj, depoji	Iskra SSD d.o.o. Kranj
ZAL, Škofja Loka, Partizanska cesta 1, delovni prostori in depoji	RS-MK
ZAL, Idrija, Prelovčeva 2, delovni prostori in depoji	Občina Idrija

Pomanjkanje skladiščnih zmogljivosti za hranjenje arhivskega gradiva predstavlja še vedno osrednji problem, saj povzroča zaostanke pri prevzemanju arhivskega gradiva, neprimerni skladiščni prostori pa vplivajo na poškodbe arhivskega gradiva. Stanje se je v zadnjih letih izboljšalo. Prostori, ki jih uporabljajo arhivi za izvajanje svoje dejavnosti, so v lasti države, lokalnih skupnosti ali drugih pravnih in fizičnih oseb.

Ustrezne prostore imajo: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, saj so nastali leta 1987 kot namenska gradnja, Pokrajinski arhiv Koper, v katerem je bila pred leti končana obnova prostorov na Kapodistrijsovem trgu, ter Zgodovinski arhiv Celje, ki se je tudi preselil v nove prostore na

Teharski cesti v Celju. Arhiv RS deluje v neustreznih prostorih, skladišča so polna. Za zagotovitev ustreznega varstva arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv RS, sta se v letu 2002 po nekajletnem premoru nadaljevali že dolgo načrtovana adaptacija in rekonstrukcija vojašnice na Roški cesti v Ljubljani. Dela so se nadaljevala tudi v letu 2003. Za prehodno obdobje je Arhiv RS s pomočjo ministrstva za kulturo in Narodne univerzitetne knjižnice v letu 2002 pridobil ustrezno začasno nadomestno arhivsko skladišče na Leskovškovi za najnujnejše prevzeme novejšega arhivskega gradiva ter za preselitev gradiva iz gradu Lisičje, za delno sprostitev natrpanih skladišč na sedežu Arhiva. To skladišče je bilo sredi leta 2004 skoraj zapolnjeno.

V Pokrajinskem arhivu Maribor denacionalizacijski postopek za prostore na Glavnem trgu 6 in 7 še vedno ni končan, najeti so tudi začasni depoji na Jadranski cesti v Mariboru. Arhiv je začel intenzivno iskati rešitev te problematike. V letu 2003 je PAMB uredil prostore za dislocirano enoto arhiva za Koroško na Ravnah, ki je bila zaradi odločbe Inšpektorata KD RS zaprta.

Zgodovinski arhiv Ptuj ima polne depoje, zato je tudi že začel intenzivno iskanje novih lokacij oziroma rešitev za povečanje depojskih zmogljivosti.

Pri Zgodovinskem arhivu Ljubljana so razmere najbolj zapletene. Arhiv ima poleg centralne lokacije v Ljubljani, še 4 dislocirane enote, in sicer v Kranju, Škofji Loki, Idriji in Novem mestu. V letu 2003 je bila končana prenova prostorov za enoto arhiva v delu vojašnice v Škofji Loki. Poteka tudi investicija na Roški v Ljubljani, kjer je nekaj prostora namenjenega za Zgodovinski arhiv Ljubljana. Prav tako se je začelo iskanje rešitev prostorske problematike za dislocirano enoto za Dolenjsko v Novem mestu.

Podatki kažejo, da je v slovenskih javnih arhivih shranjenega za več kot 56 km spisovnega javnega in zasebnega arhivskega gradiva od 9. stoletja do najnovejšega časa. Opozoriti je po-

trebno tudi na drugo arhivsko gradivo, ki je v arhivih na posebnih formatih in drugih nosilcih, kot so npr. filmi, fotografije, razni nosilci zvoka, mikrofilmski zapisi, plakati, zemljevidi in drugo.

Tabela: Količina spisovnega gradiva v tm 1996–2003 v javnih arhivih.

Leto	Skupna količina spisovnega gradiva v tm – stanje
1996	45.117
1997	45.801
1998	48.370
1999	48.977
2000	49.763
2001	50.207
2002	53.014
2003	56.419

Minister, pristojen za kulturo (v nadaljnjem besedilu: minister), podrobneje predpiše način izvajanja materialnega varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva.

Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva, Uradni list RS, št. 59/1999.

Tabela: Podatki o arhivskem gradivu v slovenskih arhivih ob koncu leta 2003.

Arhiv	Število fondov in zbirk	Spisovno gradivo v tm	Filmi št. naslovov	Video št. naslovov	Mikrof. št. kolutov	Fotog. št. kosov	Nosilci zvoka št. kosov	Zapisi na ostalih nosilcih št. kosov
ARS	1.807	15.854,9	5.307	808 (1075 kosov)	3.051 (zv. +8.311 mfišev + 26 kaset mfišev)	155.635	127	17.597 (načrti na papirju)
ZAC	1.303	4.839,1	4	/	217	71.286	4	34.620 diapozitivi
PAK	763	5.550	7	2	650	15.474	8	15 CD
PAMB	2.414	15.428,1	/	42	4.955	29.510	95	52
PANG	947	2.508,5	99	269	93	8.011	8	2.830 (razglednice krajev, pečatniki, zgoščenke)
ZAP	416	2.643,3	/	24	160	19.620	/	96
ZAL	2.876	9.595,3	24	2	1.259	23.764	310	17.240
Skupaj	10.526	56.419,2	5.441	1.147		323.300	552	

II. ARHIVSKA JAVNA SLUŽBA

7. člen

Arhivsko javno službo opravljajo Arhiv Republike Slovenije, regionalni arhivi in arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti.

8. člen

Arhiv Republike Slovenije varuje javno arhivsko gradivo državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država, Banke Slovenije ter državnih in javnih skladov, agencij in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovi država oziroma, ki delujejo za območje celotne države.

Arhiv Republike Slovenije varuje filmsko arhivsko gradivo.

V ministrstvu, pristojnem za obrambo, deluje enota Arhiva Republike Slovenije, ki varuje javno arhivsko gradivo tega ministrstva in obrambnih sil Republike Slovenije.

Arhiv Republike Slovenije vodi zbirno evidenco javnega arhivskega gradiva v državi in evidenco arhivskega gradiva v tujini, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence ter vodi evidenco javnih simbolov, grbov, zastav, pečatov, žigov in štampiljk na ravni države.

Arhiv Republike Slovenije na podlagi uredbe vlade RS o organih v sestavi ministrstev (Uradni list RS, št. 58/03), deluje kot del državne uprave, in sicer kot organ v sestavi ministrstva za kulturo in "opravlja upravne in strokovne naloge na področjih varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki nastaja pri državnih organih in drugih zakonsko določenih osebah, ter upravne in strokovne naloge skupnega pomena varstva arhivskega gradiva v državi". Pooblaščen je za varstvo javnega arhivskega gradiva državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država, Banke Slovenije ter državnih in javnih skladov, agencij in drugih pravnih oseb, katerih ustanovitelj je država oziroma delujejo za območje celotne države. Specialni arhivi (notranje zadeve, državna varnost, obramba, raziskovanje delavskega gibanja in ljudske revolucije), ki so bili po letu 1945 ustanovljeni večinoma iz političnih razlogov, so bili v novi državi Sloveniji ukinjeni in priključeni Arhivu Republike Slovenije (Zgodovinski arhiv centralnega komiteja zveze komunistov Slovenije, Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Arhiv ministrstva za notranje zadeve skupaj z gradivom tajne varnostne službe).

9. člen

Regionalni arhivi varujejo javno arhivsko gradivo državnih organov, organizacijskih enot državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država in ki opravljajo dejavnost na območju ene ali več lokalnih samoupravnih skupnosti ter nastaja na

območju regionalnega arhiva.

Če lokalna samoupravna skupnost ne ustanovi lastnega arhiva, hrani njeno javno arhivsko gradivo regionalni arhiv, ki deluje na tem območju.

Regionalni arhivi delujejo kot javni zavodi, katerih ustanovitelj je Republika Slovenija. Hranijo javno arhivsko gradivo državnih organov, organizacijskih enot državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država in opravljajo dejavnost na območju ene ali več lokalnih samoupravnih skupnosti ter nastaja na območju regionalnega arhiva.

10. člen

Arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti varujejo javno arhivsko gradivo organov lokalnih samoupravnih skupnosti, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja lokalna samoupravna skupnost, ter skladov, agencij in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovijo lokalne samoupravne skupnosti.

Po zakonu o lokalni samoupravi in zakonu o arhivskem gradivu imajo pravico ustanoviti svoj lastni arhiv vse občine in mesta, vendar le za varstvo svojega lastnega na novo nastajajočega gradiva (od leta 1995 naprej). Mestni in občinski arhivi naj bi varovali javno arhivsko gradivo lokalnih skupnosti, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, skladov, agencij in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovi lokalna skupnost. Kolikor občine ali mesta ne ustanove svojega arhiva, je za gradivo pristojen regionalni državni arhiv. Za zdaj teh arhivov v Sloveniji še ni.

11. člen

Arhivi opravljajo v okviru javne službe naslednje dejavnosti:

- vrednotenje dokumentarnega gradiva pri javnopravnih osebah, dajanje pojasnil v zvezi z dolžnostmi iz 20. člena tega zakona, izvajanje strokovnega nadzora in usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom;
- zbiranje in strokovno obdelovanje javnega in zasebnega arhivskega gradiva, izdelovanje inventarjev, vodnikov in drugih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in njihovo objavljanje, objavljanje arhivskih virov;
- hranjenje in materialno varovanje arhivskega gradiva;
- vodenje evidenc javnega in zasebnega arhivskega gradiva;
- izdelovanje vodnikov in drugih pripomočkov o arhivskem gradivu, ki je v tujini in se nanaša na Slovenijo in Slovence, dopolnjevanje lastnega gradiva z reprodukcijami tega gradiva;
- evidentiranje zasebnega arhivskega gradiva pravnih in fizičnih oseb;
- sodelovanje z lastniki zasebnega arhivskega gradiva, strokovno svetovanje, izvajanje strokovnega nadzora;

Tabela: Višina sredstev za regionalne arhive v letu 2003.

Arhiv	Plače	Materialni stroški	Investic. vzdrž. in nakup opreme	Investicije	Skupaj
ZAC	97.344.045	25.458.996	2.380.004	3.730.523	128.913.568
PAK	64.674.926	17.630.000	2.579.995	0	84.884.921
PAMB	112.622.434	42.549.998	8.450.002	0	163.622.434
PANG	69.451.032	14.400.995	0	0	83.852.027
ZAP	53.644.736	12.624.998	1.879.999	0	68.149.733
ZAL	197.646.332	66.566.996	4.935.997	0	269.149.325
				Skupaj:	798.572.008

- dajanje arhivskega gradiva v uporabo, izdajanje prepisov oziroma kopij dokumentov ter potrdil na podlagi dokumentov;
- posredovanje kulturnih vrednot v zvezi z arhivskim gradivom;
- opravljanje raziskovalnih nalog na področju arhivistike, zgodovine in drugih ved, povezanih z arhivskim gradivom;
- izdajanje publikacij.

Ministrstvo za kulturo zagotavlja sredstva za izvajanje programa varstva arhivskega gradiva, ki obsega vse strokovne in upravne naloge, ki jih arhivi opravljajo v okviru javne službe in so opredeljene v 11. členu ZAGA.

Tabela: Višina sredstev za Arhiv Republike Slovenije v letu 2003.

Plače	426.216.807
Materialni stroški	60.902.264
Investicije in investicijsko vzdrževanje	26.322.744
Izvajanje zakona – ZAGA	66.258.655
Reprodukcija	5.693.108
Skupaj:	586.707.214

Ob koncu leta 2003 je bilo v javnih arhivih, ki jih financira ministrstvo za kulturo 193 zaposlenih.

V letu 2003 je bil pri delu arhivov poudarek na stikih z ustvarjalci arhivskega gradiva in odpravljanju zaostankov pri prevzemih arhivskega gradiva, vrednotenju in strokovni obdelavi arhivskega gradiva, sodelovanju pri uvajanju enotnega računalniškega informacijskega sistema slovenskih arhivov in reševanju prostorske problematike. Od skupno 10.526 fondov in zbirk, ki so bili ob koncu leta 2003 v arhivih, je bilo v letu 2003 pridobljenih 278 fondov in zbirk. Arhivi hranijo 56.419 tekočih metrov arhivskega spisovnega gradiva, od tega so pridobili v letu 2003 2.286 tm spisovnega gradiva. Opravljenih je bilo 783 obiskov javnopravnih oseb in izdanih 188 navodil za odbiranje. Na seminarjih, ki jih organizirajo arhivi za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, je bilo 442 udeležencev, od teh jih je 207 opravilo tudi preizkus strokovne usposobljenosti. V strokovno obdelavo je bilo

zajetih 443 fondov in zbirk. Izdanih je bilo 8.723 potrdil, in sicer predvsem za te namene: žrtve vojnega in povojnega nasilja, vojno škodo, denacionalizacijo, delovno dobo, šolanje, gradbene zadeve, državljanstvo in drugo. Za uporabnike je bilo izdelanih 63.868 fotokopij, 6.860 mikrofilmskih posnetkov, 2.030 skeniranih posnetkov, 1.498 fotografij ... Za znanstveno raziskovalne namene je arhive obiskalo 3.327 uporabnikov. Pripravljenih je bilo 26 razstav in izdanih 29 različnih publikacij in katalogov. Značilna je obsežna strokovna bibliografija zaposlenih, dejavnosti v okviru mednarodnega sodelovanja in evidentiranja arhivskega gradiva v tujini. Značilna je dejavnost vseh arhivov pri popularizaciji dejavnosti in ozaveščanju javnosti o pomenu varstva arhivskega gradiva. Intenzivno je bilo tudi strokovno delo vseh arhivov pri informatizaciji. Konservatorske in restavratorske posege s poudarkom na pergamentu in papirju je večinoma opravljal Sektor za restavriranje in konserviranje arhivskega gradiva pri ARS. Slovenski filmski arhiv je konec leta 2003 na spletni strani ARS objavil podatkovno bazo o slovenskih filmih, ki jih hrani. Na isti spletni strani je bil konec leta 2003 objavljen tudi digitalizirani Franciscejski kataster iz 19. stoletja (28.000 barvnih načrtov katastra za območje celotne Slovenije). Večina arhivov ima na spletnih straneh dostopne Vodnike o fondih in zbirkah, ki jih hranijo.

Podrobni podatki o posameznih nalogah v letu 2003 so navedeni v Poročilu o delu javnih arhivov v letu 2003.

Minister določi vrste in oblike evidenc arhivskega gradiva ter osnove za strokovno obdelavo in izdelavo pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva, ter evidence javnih simbolov.

Evidence javnega in zasebnega arhivskega gradiva vsebujejo podatke o imetniku oziroma izročitelju, o vsebini, obsegu in času nastanka arhivskega gradiva.

Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva, Uradni list RS, št. 59/1999.

12. člen

Vlada Republike Slovenije ustanavlja regionalne arhive kot javne zavode za opravljanje arhivske dejavnosti tako, da je pokrito območje celotne države.

Zgodovinski arhiv Ljubljana pokriva območje upravnih enot: Cerknica, Črnomelj, Domžale, Grosuplje, Idrija, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Kranj, Litija, Ljubljana, Logatec, Metlika, Novo mesto, Radovljica, Ribnica, Škofja Loka, Trebnje, Tržič, Vrhnika.

Zgodovinski arhiv Ptuj pokriva območje upravnih enot: Ormož, Ptuj.

Pokrajinski arhiv Maribor pokriva območje upravnih enot: Dravograd, Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer, Maribor, Murska Sobota, Pesnica, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem, Ruše, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica.

Pokrajinski arhiv Koper pokriva območje upravnih enot: Ilirska Bistrica, Izola, Koper, Piran, Postojna, Sežana.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica pokriva območje upravnih enot: Ajdovščina, Nova Gorica, Tolmin.

Zgodovinski arhiv Celje pokriva območje upravnih enot: Brežice, Celje, Hrastnik, Krško, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Trbovlje, Velenje, Zagorje ob Savi, Žalec.

13. člen

Lokalna samoupravna skupnost lahko ustanovi arhiv za varovanje svojega javnega arhivskega gradiva.

Več lokalnih samoupravnih skupnosti lahko ustanovi skupni arhiv.

Pogoji za ustanovitev arhiva iz prejšnjih dveh odstavkov so:

- potrebni in primerni prostori ter oprema;
- usposobljeni strokovni delavci;
- zagotovljena sredstva za opravljanje arhivske dejavnosti.

Arhiv lahko začne z delom, ko minister ugotovi, da so izpolnjeni pogoji iz prejšnjega odstavka.

Arhivov lokalnih skupnosti za zdaj še ni. Če bi nastali, bi hranili gradivo od leta 1995 naprej.

14. člen

Minister izda seznam pravnih oseb ter njihovih organizacijskih enot, za katere so pristojni Arhiv Republike Slovenije, posamezni regionalni arhivi in arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti, kadar so ti ustanovljeni.

Seznam javnopravnih oseb arhivi pripravljajo in ga nameravajo tudi predložiti ministrstvu, vendar pa je seznam zaradi velikega števila ustvarjalcev in nenehnih sprememb težko narediti. Na seznamu bodo javnopravne osebe navedene po pristojnih arhivih (ARS, regionalni arhivi). Enako velja tudi za bodoče arhive lokalnih skupnosti, zato je potrebno označiti, katere javnopravne osebe bi sodile v njihovo pristojnost, kolikor bi bili ti ustanovljeni, saj je gradivo teh javnopravnih oseb lastnina lokalnih samoupravnih skupnosti.

15. člen

Ministrstvo, pristojno za kulturo (v nadaljnjem besedilu: ministrstvo):

- spremlja in usmerja razvoj arhivske javne službe in opravlja strokovni nadzor nad njenim opravljanjem;

Arhivsko službo v upravnem in strokovnem smislu povezuje ministrstvo za kulturo in Arhiv Republike Slovenije, saj spremljata in usmerjata razvoj arhivske javne službe. Usmeritve za arhivsko področje so bile sprejete v Nacionalnem programu za kulturo (NKP) 2004–2007.

Cilji in ukrepi NKP 2004–2007 so:

1. *Zagotavljanje pogojev za učinkovito izvajanje javne arhivske službe in ustrezno varstvo arhivskega gradiva.*

Uresničevanje cilja zahteva zagotavljanje pogojev za boljšo valorizacijo arhivskega in dokumentarnega gradiva ter izobraževanje zaposlenih, ki delajo z dokumentarnim gradivom, zagotavljanje pogojev za izboljšanje kakovosti materialnega varstva arhivskega gradiva in kakovosti dela z uporabniki arhivskega gradiva. Javni arhivi iz različnih razlogov še vedno niso prevzeli vsega arhivskega gradiva nekdanjih javnih pravnih oseb in društev, nastalega do leta 1991. Pripraviti bo potrebno konkretna pisna navodila za posamezne javnopravne osebe in društva, valorizirati gradivo in prevzeti arhivsko gradivo navedenih ustvarjalcev.

2. *Izboljšanje dostopnosti do podatkov o arhivskih fondih in zbirkah, ki jih hranijo slovenski javni arhivi, za različne kategorije uporabnikov.*

Interes javnosti za arhivsko gradivo se povečuje, zato je ena od prednostnih nalog javne arhivske službe na čim bolj prijazen in dostopen način približati informacije o arhivskem gradivu javnosti, ob hkratnem upoštevanju omejitev, ki izhajajo iz zahtev varstva. Nadaljevati razvoj informatizacije javne arhivske službe z uvedbo arhivskega informacijskega sistema slovenskih arhivov (AERISS) oziroma z zagotovitvijo sodobne informacijske tehnologije. S pomočjo prenovljene aplikacije Info-Arh izvajati vsa strokovna opravila v arhivih, ustvariti bazo podatkov o arhivskem gradivu in jih povezati v AERISS. V čim večji meri je potrebno nadaljevati z digitalizacijo najpomembnejšega arhivskega gradiva zaradi njegove zaščite ter večje dostopnosti preko interneta.

Nujna je ureditev in popis že prevzetih, vendar iz različnih razlogov neurejenih fondov, ki so jih prevzeli slovenski javni arhivi. Pospešiti je potrebno strokovno obdelavo že prevzetega arhivskega gradiva in izdelati osnovne pripomočke za uporabo.

Ministrstvo ima izdelane kazalce, namenjene predvsem ugotavljanju izvajanja zakonsko določenih nalog, ki izhajajo iz opredelitev javne službe. Zato to ne razumemo le kot statistiko, temveč kot način za ugotavljanje izpolnjevanja progra-

mov posameznih izvajalcev. Vidni so uspešnost pri uresničevanju programov, pomanjkljivosti in tudi razlogi za manjši obseg opravljanja nekaterih nalog. Prvi pogoj za to je, da so postavljena enotna izhodišča, na podlagi katerih lahko s kazalniki primerjamo uresničevanje nalog.

Na podlagi posameznih poročil vseh arhivov je vsako leto pripravljeno skupno poročilo o delu javnih arhivov v Sloveniji, ki je osnova za pregled izvajanja zakonsko določenih nalog in evidenco stanja na tem področju.

Za leto 2003 so vsi arhivi s konkretnimi podatki navedli, kaj so v preteklem letu naredili po posameznih sklopih opravil, ki jih morajo izvajati v skladu z zakonodajo. S skupnim poročilom je omogočena tudi primerjava opravljenih del med posameznimi arhivi. Vsekakor pa je potrebno ta poročila še izboljševati in dopolnjevati z vsakoletnimi novimi spoznanji in pripombami tako strokovnih delavcev kot tudi arhivov.

Poročilo omogoča tudi preverjanje učinkovite uporabe materialnih in kadrovskih možnosti pri izvajanju javne službe. Na ta način lahko sistematično spremljamo, ocenjujemo in analiziramo uresničevanje programskih ciljev in pravilnost zastavljenih ciljev.

- sprejema program varstva arhivskega gradiva, ki je osnova za program dela arhivov, katerih ustanovitelj je država;

Prioritete v okviru programov varstva arhivskega gradiva, ki jih izvajajo arhivi v letu 2004:

- sodelovanje z ustvarjalci dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva in pridobivanje arhivskega gradiva.
- strokovna obdelava arhivskega gradiva.
- dejavnosti v zvezi z informatizacijo javne arhivske službe in čim večje dostopnosti podatkov o fondih in zbirkah, ki jih hranijo slovenski arhivi na internetu.
- podeljuje strokovne nazive za izvajanje javne arhivske službe.

Minister predpiše podrobnejše pogoje za čas pripravništva, za opravljanje strokovnih izpitov, vodenje seznama o opravljenih strokovnih izpitih ter pridobivanje strokovnih nazivov za delavce v arhivih.

16. člen

V primeru dvoma, ali je predmet obravnave šteti za arhivsko gradivo, za muzealijo ali za knjižnično gradivo, odloči minister.

Definicije za vse tri dejavnosti so zelo široke, zato na terenu včasih nastajajo zapleti.

17. člen

Zaradi zagotovitve dostopnosti arhivskega gradiva se arhivi povezujejo v enoten informacijski sistem.

Vsak arhiv mora do konca januarja tekočega leta posredovati ministrstvu in vsem drugim

arhivom v državi seznam vseh pripomočkov za uporabo, ki so bili v preteklem letu izdelani in so na voljo uporabnikom arhiva, in po en izvod vseh pripomočkov, ki jih je za uporabo objavil.

Zanimanje javnosti za arhivsko gradivo se povečuje, zato je ena od prednostnih nalog javne arhivske službe na čim prijaznejši in čim bolj dostopen način približati informacije o arhivskem gradivu javnosti ob hkratnem upoštevanju omejitev, ki izhajajo iz zahtev varstva. V zadnjih letih se je z novo informacijsko tehnologijo precej izboljšal dostop do arhivskega gradiva, prav tako tudi uporaba le tega.

V vseh arhivih je strokovno delo usmerjeno tudi v informatizacijo. Struktura arhivskega informacijskega sistema je zasnovana nivojsko (skladno s priporočilom iz Berna). To pomeni, da so na domači strani posameznih arhivov na prvi ravni splošni podatki o arhivu, na drugi sledijo podatki iz vodnika po fondih in zbirkah arhiva, na tretji popisi gradiva ter inventarji in na četrti skenirani posamezni dokumenti. Vsi slovenski arhivi so z osnovnimi informacijami, nekateri pa tudi že z bazami podatkov in možnostjo za naročanje gradiva, dostopni prek interneta.

Arhivi imajo na internetu objavljene svoje vodnike po fondih in zbirkah, ki podajajo uporabnikom informacijo o arhivskem gradivu, ki ga hranijo arhivi. Konec leta 2003 je Slovenski filmski arhiv na spletni strani ARS objavil podatkovno bazo o slovenskih filmih, ki jih hrani. Na isti spletni strani je bil konec leta 2003 objavljen tudi digitaliziran Franciscejski kataster iz 19. stoletja.

Posebna skrb je ves čas namenjena tudi iskanju rešitev za hranjenje arhivskega gradiva na novih nosilcih zapisov, zato bo potrebno v prihodnje vzpostaviti sistem za prevzem in trajno hrambo arhivskega gradiva v obliki elektronskih zapisov. Arhivi so se enotno lotili razvoja prenovne računalniške aplikacije Info-Arh skupaj s projektno in strokovno skupino (v njej sodelujejo tudi informatiki in arhivisti iz ARS in regionalnih arhivov) ter oblikovanju enotnega arhivskega informacijskega sistema slovenskih arhivov. Namen je omogočiti oblikovanje skupne podatkovne zbirke o arhivskem gradivu, ki ga hranijo slovenski javni arhivi.

Info-Arh je namenska programska oprema, ki bo omogočila slovenskim javnim arhivom vodenje arhivskih postopkov (modul evidence, modul popisovanje), ki jih predpisuje slovenska arhivska zakonodaja ter določajo mednarodni arhivski standardi. Info-Arh sestavlja več modulov. Do konca leta 2004 naj bi bila izdelana modula evidence in modula popisovanje. Info-Arh je razvit na Microsoftovi.NET tehnologiji; arhivistom bo omogočil izmenjavo številnih podatkov in le eno vnašanje v podatkovno zbirko ter s tem hitrejšo delo in kakovostnejše rezultate. Povečani bosta učinkovitost ter kakovost strokovnih

opravi zlasti pri zajemanju in obdelavi podatkov v zvezi z arhivskim gradivom.

Zaradi hitrega razvoja tehnologije poslovanja z dokumentarnim gradivom in uvajanja novih nosilcev zapisov tako pri nas kakor tudi drugod po svetu, primanjkuje znanj in izkušenj s tega področja. Zato so zelo pomembne mednarodna praksa in izkušnje, saj tudi drugod po svetu rešitve še niso dorečene. Slovenski arhivisti se vključujejo v DLM Forum in sodelujejo pri drugih mednarodnih dejavnostih, povezanih z navedeno problematiko.

18. člen

Arhivi pridobivajo arhivsko gradivo:

- s prevzemom javnega arhivskega gradiva na podlagi zakona;
- z odplačnimi oziroma neodplačnimi pravnimi posli (npr. nakup, darilo, oporoka) v primeru zasebnega arhivskega gradiva;
- s prevzemom zasebnega arhivskega gradiva v hrambo.

S pogodbo se lahko določijo posebni pogoji glede dostopnosti in hranjenja zasebnega arhivskega gradiva.

Večino arhivskega gradiva arhivi pridobijo s prevzemi gradiva, zelo malo pa je odkupov.

19. člen

Javnopravna oseba lahko sama zagotovi varstvo lastnega arhivskega gradiva na podlagi dovoljenja ministra.

Minister izda dovoljenje iz prvega odstavka zaradi posebnega statusnega položaja javnopravne osebe ali posebne narave dejavnosti, ki jo javnopravna oseba opravlja na področju znanosti, visokega šolstva ali informiranja. Z dovoljenjem se določi tudi pristojni arhiv na podlagi 14. člena tega zakona.

Dovoljenje iz prvega odstavka tega člena se izda, ko minister ugotovi, da javnopravna oseba razpolaga s potrebnimi in primernimi prostori ter opremo, z usposobljenimi strokovnimi delavci in izkaže zagotovljena sredstva za opravljanje varstva lastnega arhivskega gradiva.

Izjemoma je nekaterim javnopravnim osebam dana zakonska možnost, da lahko, zaradi svojega posebnega statusa oziroma posebne narave dejavnosti s področja visokega šolstva, znanosti oziroma informiranja na podlagi dovoljenja ministra ustanovijo svoj lastni arhiv za varstvo svojega arhivskega gradiva.

Do zdaj je bilo dovoljenje izdano Univerzi v Ljubljani, ZRC SAZU – Inštitutu za slovensko izseljenstvo ter ZRC SAZU – Glasbenonarodopisnemu inštitutu.

Opozoriti je potrebno, da je pri dejavnostih, ki lahko pridobijo dovoljenje, izpuščena kultura, zato nastajajo v praksi težave (na primer muzeji hranijo veliko arhivskega gradiva).

III. ARHIVSKO GRADIVO

1. Javno arhivsko gradivo

20. člen

Javnopravne osebe morajo skrbeti za ohranjanje, materialno varnost, celovitost in urejenost dokumentarnega gradiva, ki ga prejema ali nastaja pri njihovem delu, dokler ni iz tega gradiva odbrano arhivsko gradivo. Arhivu morajo zagotoviti ogled stanja, v kakršnem je dokumentarno gradivo, ter mu dati podatke, ki jih potrebuje za vodenje evidenc o arhivskem gradivu.

Javnopravne osebe morajo tudi potem, ko je arhivsko gradivo že odbrano, zagotoviti hrambo tistega dokumentarnega gradiva, ki mu še ni potekel rok hrambe.

21. člen

Dolžnosti javnopravnih oseb pri prehodu javnega arhivskega gradiva v arhiv so:

- sodelovanje z arhivom pri izdelavi navodil za odbiranje javnega arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva;
- odbiranje javnega arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva po navodilih arhiva ter izdelava seznama odbranega gradiva;
- izročanje javnega arhivskega gradiva arhivu.

Za izvajanje obveznosti iz prejšnjega odstavka morajo javnopravne osebe zagotavljati ustrezne materialne, kadrovske in finančne pogoje ter določiti enega od delavcev na vodilnem položaju, ki je odgovoren za izvajanje teh obveznosti.

Delavci, ki delajo z dokumentarnim gradivom, morajo imeti najmanj srednjo izobrazbo in opravljen preizkus strokovne usposobljenosti.

Minister predpiše podrobnejša merila za strokovno usposobljenost in preizkus strokovne usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom.

Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Uradni list RS, št. 59/1999.

Arhivi organizirajo strokovno usposabljanje za delavce javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Po zakonu so zadolženi za organizacijo seminarjev za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom s področja, ki ga pokriva določen arhiv. Ustvarjalci morajo poskrbeti za ustrezno usposabljanje arhivarjev; ti se morajo seznaniti s predpisi o poslovanju s spisi, arhivsko zakonodajo ter podzakonskimi akti, predpisi o ustreznih arhivskih opremitvah in arhivskih skladiščih. Zakon določa, da morajo imeti vsaj srednješolsko izobrazbo in opraviti preizkus strokovne usposobljenosti. Pri ustvarjalcih se na splošno krepi zavest o pomenu urejenega lastnega dokumentarnega gradiva, saj se zato poslovni procesi pomenijo in potekajo hitreje. Prav njim bo potrebno v prihodnje nameniti še večjo pozornost tako z

okrepljenimi stiki in sodelovanjem kot tudi izobraževanjem.

22. člen

Javnopravne osebe morajo izročiti javno arhivsko gradivo arhivu najkasneje 30 let po nastanku gradiva.

Javnopravne osebe morajo v roku iz prejšnjega odstavka izročiti arhivu tudi javno arhivsko gradivo:

- *ki vsebuje osebne podatke;*
- *ki je pod posebnim varstvom tajnosti, predpisane z zakonom;*
- *za katerega veljajo splošni predpisi glede varovanja zaupnosti.*

Kot javno arhivsko gradivo, ki ga je javnopravna oseba dolžna izročiti v roku iz prvega odstavka tega člena, se šteje tudi en izvod internih publikacij, službenih in poslovnih publikacij, letakov, reklamnih objav in podobnega gradiva, ki ga je objavila javnopravna oseba.

23. člen

Zaradi strokovnih razlogov se rok izročitve javnega arhivskega gradiva iz 22. člena tega zakona za posamezno gradivo izjemoma lahko podaljša na podlagi sporazuma med pristojnim arhivom in javnopravno osebo.

V primeru spora med pristojnim arhivom in javnopravno osebo o določitvi dolžine roka iz prejšnjega odstavka odloči minister.

24. člen

Javnopravna oseba je dolžna izročiti javno arhivsko gradivo arhivu v originalu, urejeno, popisano, v zaokroženih in kompletnih celotah ter tehnično opremljeno.

Oblika izročitve informacij, ki so shranjene v strojno berljivi obliki, se določi na podlagi dogovora med arhivom in javnopravno osebo.

Minister podrobneje določi način in postopek odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva in postopek izročanja javnega arhivskega gradiva arhivu.

Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva, Uradni list RS, št. 59/1999.

25. člen

V primeru prenehanja javnopravne osebe brez znanega pravnega naslednika je potrebno javno arhivsko gradivo ne glede na rok iz 22. člena tega zakona izročiti arhivu še pred prenehanjem javnopravne osebe.

Organ, ki vodi postopek prenehanja oziroma izvaja statusno spremembo javnopravne osebe, mora zagotoviti odbiranje in izročitev javnega arhivskega gradiva arhivu v skladu z določbami tega zakona ter na podlagi obveznih navodil arhiva o ravnanju z javnim arhivskim gradivom.

Organ iz prejšnjega odstavka mora poskrbeti za nadaljnjo hrambo dokumentarnega gradiva,

ki mu še ni potekel rok hrambe.

26. člen

Javnega arhivskega gradiva ni dopustno odtujiti.

S pojmom javno arhivsko gradivo razumemo arhivsko gradivo organov državne oblasti in organov lokalnih skupnosti ter pravnih oseb, ki izvajajo javna pooblastila oziroma javne službe. Javno arhivsko gradivo je javna lastnina. Javno arhivsko gradivo nastane v postopku odbiranja po navodilih pristojnega arhiva. Javnega arhivskega gradiva ni mogoče odtujiti.

ZAGA predstavlja v primerjavi z Zakonom o lastninskem preoblikovanju podjetij (v nadaljevanju – ZLPP) *lex specialis*, to pa pomeni, da arhivsko gradivo posameznih podjetij ni bilo lastninjeno po določbah ZLPP, temveč po določbah ZAGA in predstavlja javno arhivsko gradivo.

Javno arhivsko gradivo, ki ga upravljajo arhivi, predstavlja stvarno premoženje Republike Slovenije, zato se za razpolaganje s premoženjem premoženjem upoštevajo tudi določbe Zakona o javnih financah (Uradni list RS, št. 79/99-ZJF, 124/00-ZJF-A, 79/01-ZJF-B, 30/02-ZJF-C) in določbe Uredbe o pridobivanju, razpolaganju in upravljanju s stvarnim premoženjem države in občin (Uradni list RS, št. 12/03 in 77/03).

Arhiv lahko za znanstvene oziroma kulturne namene začasno izvozi v tujino javno arhivsko gradivo na podlagi dovoljenja ministra. V dovoljenju za začasni izvoz mora biti določen rok za vrnitev javnega arhivskega gradiva ter način in pogoji njegovega zavarovanja v času izposoje.

Za znanstvene in kulturne namene je to gradivo lahko začasno izvoženo v tujino, vendar le na podlagi dovoljenja pristojnega ministra.

V obdobju tranzicije se je povečal pritisk na arhive glede prevzemanja tako starejšega kot tudi najnovejšega arhivskega gradiva, in sicer zaradi ukinitve ali reorganizacij nekdanjih državnih upravnih, samoupravnih in pravosodnih organov, ukinitve družbenopolitičnih organizacij, transformacije oziroma lastninjenja državnih gospodarskih podjetij, združenj, stečajev in likvidacij. Opozoriti je potrebno, da so bile v prejšnjem državnem sistemu vse družbenopravne osebe (organizacije združenega dela in drugi subjekti, ki so upravljali družbeno lastnino) ustvarjalci arhivskega gradiva. S spremembo sistema ureditve v državi so bili pospešeni tudi procesi lastninjenja. Slovenska gospodarska podjetja (s prejšnjo družbeno lastnino) so se med tranzicijo lastninsko preoblikovala. Stečajev, predvsem velikih gospodarskih sistemov, je bilo v Sloveniji veliko. Nekaj njihovega gradiva so prevzeli javni arhivi, preostalo je bilo deponirano ali celo uničeno. Ravnanje javnih arhivov je bilo zelo različno, saj imajo vsi slovenski arhivi premalo prostora za hranjenje arhivskega gradiva. Neka-

teri arhivi so se odločili za prevzeme celotnega dokumentarnega in arhivskega gradiva in si pri tem pomagali z javnimi deli. Drugi arhivi so prevzemali po svoji oceni le najpomembnejše arhivsko gradivo podjetij. Arhivsko gradivo nekdanjih ukinjenih družbenopolitičnih organizacij je večinoma prevzeto. ARS je prevzel tako rekoč vse gradivo za področje nekdanjih ukinjenih uradov prejšnje države za upravo in pravosodje. Vrzeli so na področju znanosti, sociale, šolstva in kulture.

Večinoma so arhivi redno pripravljali navodila za odbiranje za posamezne ustvarjalce. Prevzemanje valoriziranega oziroma odbranega arhivskega gradiva nekdanjih javnih pravnih oseb, nastalega do leta 1991 oziroma lastninjenja, še ni v celoti končano in je prednostna naloga regionalnih arhivov v letih 2004 in 2005.

Tabela: Količina spisovnega gradiva, ki so ga prevzeli javni arhivi v obdobju 1996–2003.

Leto	Količina prevzetega spisovnega gradiva v tm v posameznih letih
1996	1.644
1997	1.774
1998	2.394
1999	1.280
2000	707
2001	913
2002	2.832
2003	2.286

2. Zasebno arhivsko gradivo

27. člen

Evidentiranje dokumentarnega gradiva v zasebni lasti, za katerega se domneva, da ima lastnosti arhivskega gradiva, izvajajo arhivi, ki predložijo letne programe evidentiranja zasebnega arhivskega gradiva skupaj s strokovno utemeljitvijo ministrstvu.

Na osnovi evidentiranja iz prejšnjega odstavka minister z odločbo razglasi zasebno dokumentarno gradivo, ki ima lastnosti arhivskega gradiva, za arhivsko gradivo. Odločba vsebuje podatke o lastniku in vsebini, obsegu in času nastanka zasebnega arhivskega gradiva ter dolžnosti iz 29. člena tega zakona.

Minister vodi seznam izdanih odločb in določi podrobnejši način evidentiranja in pristojne arhive za posamezna področja zasebnega arhivskega gradiva.

Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom, Uradni list RS, št. 59/1999.

28. člen

Če arhiv ugotovi, da je zasebno arhivsko gradivo v nevarnosti, da bo uničeno ali poškodovano, obvesti o tem ministra.

Minister lahko z odločbo določi:

- pogoje hrambe, konserviranja oziroma restavriranja zasebnega arhivskega gradiva;
- obveznost izročitve zasebnega arhivskega gradiva pristojnemu arhivu za določen čas, zaradi izdelave kopij.

29. člen

Dolžnosti lastnikov zasebnega arhivskega gradiva so:

- da hranijo gradivo trajno, strokovno neoporečno ter kot celoto v urejenem stanju;
- da upoštevajo strokovne nasvete arhiva glede varovanja, vzdrževanja, odbiranja in urejanja ter konserviranja oziroma restavriranja gradiva;
- da dajejo arhivu podatke o gradivu, ki so potrebni za izvajanje določb tega zakona;
- da omogočijo arhivu vpogled v arhivsko gradivo na kraju samem;
- da določijo pogoje uporabe zasebnega arhivskega gradiva za znanstvene in kulturne namene.

30. člen

Zasebno arhivsko gradivo, ki ga sprejme arhiv na predlog lastnika v hrambo, ostane v zasebni lasti in se obravnava v skladu z določili pisne pogodbe o hrambi, s katero se lahko določijo posebni pogoji glede hrambe in dostopnosti zasebnega arhivskega gradiva.

31. člen

Zasebno arhivsko gradivo tujega izvora je prepovedano uvažati brez izvoznega potrdila države, iz katere se arhivsko gradivo izvaža.

32. člen

Lastnik zasebnega dokumentarnega gradiva, za katero se domneva, da ima lastnosti arhivskega gradiva, lahko izvozi zasebno dokumentarno gradivo le na podlagi mnenja ministra.

Minister predpiše, kdaj se domneva, da ima zasebno dokumentarno gradivo lastnosti arhivskega gradiva.

33. člen

Minister lahko dovoli začasen oziroma trajen izvoz zasebnega arhivskega gradiva na predlog lastnika in po predhodnem strokovnem mnenju pristojnega arhiva.

Lastnik zasebnega arhivskega gradiva mora v primeru trajnega izvoza dopustiti pristojnemu arhivu, da ga pred izvozom kopira.

Minister določi seznam zasebnega arhivskega gradiva, ki ga je zaradi izjemnega pomena za znanost in kulturo prepovedano trajno izvoziti v tujino.

34. člen

Država ima predkupno pravico pri prodaji zasebnega arhivskega gradiva. Država lahko prepusti predkupno pravico lokalni samoupravni skupnosti.

Lastnik zasebnega arhivskega gradiva mora ponudbo za prodajo svojega gradiva, ki vsebuje podatke o bistvenih sestavnih delih kupoprodajne pogodbe, najprej poslati ministrstvu.

Ministrstvo se do ponudbe opredeli na podlagi strokovnega mnenja pristojnega arhiva, ob upoštevanju predpisov, ki urejajo predkupno pravico, v dveh mesecih po prejemu obvestila.

Eno temeljnih določil naše ustave je nedotakljivost zasebne lastnine. Zasebno arhivsko gradivo je zasebna lastnina. Zato je bilo sprejeto načelo minimalnega omejevanja lastninskih pravic ustvarjalcev zasebnega arhivskega gradiva; te se lahko omejijo le na podlagi zakonskih določb zaradi javnega interesa (omejevanje izvoza arhivskega gradiva, predkupna pravica države do zasebnega arhivskega gradiva ter strokovna pomoč pristojnih arhivov lastnikom zasebnega arhivskega gradiva). Zasebno arhivsko gradivo je vsako arhivsko gradivo, ki je starejše od 30 let in nastane pri zasebni pravni in fizični osebi ter ima pomen za znanost, zgodovino in kulturo. Zasebno arhivsko gradivo nastane po posebnem postopku razglasitve. Opozoriti je potrebno, da je bilo pri nastajanju arhivskega zakona veliko dilem in pomislekov tako domačih, kot tudi mednarodnih strokovnjakov, prav pri varstvu zasebnega arhivskega gradiva, kar kaže na zapletenost tega vprašanja.

Pri zasebnem arhivskem gradivu gre za gradivo pravnih in fizičnih oseb, ki ga arhivi lahko pridobijo z volili, darili, oporokami, odkupi ali v obliki depozita. V primeru odkupa, volila, darila gre vsakokrat za prehod lastnine. V drugih primerih gre lahko za prevzem arhivskega gradiva v hrambo, lastniško razmerje pa pri tem ostane nespremenjeno; torej ostane v zasebni lasti osebe, pri kateri je nastalo. Zakon izrecno določa, da so lahko s pogodbo določeni posebni pogoji za dostopnost tega gradiva. Za uporabo zasebnega arhivskega gradiva morajo biti izpolnjeni pogosto še posebni pogoji. Pristojni arhiv je zavezan upoštevati vse morebitne omejitve, ki jih lastnik zasebnega arhivskega gradiva določi v pravnih aktih na podlagi katerih pristojni arhiv skrbi za zasebno arhivsko gradivo. Ob depozitih gre navadno za hrambo zasebnega arhivskega gradiva z dopuščeno uporabo; lastnik lahko tudi prepove uporabo gradiva.

Po drugi svetovni vojni sta bili v Sloveniji izvedena nacionalizacija in zaplomba zasebnega premoženja. Zaradi navedenih postopkov je prišlo veliko arhivskega gradiva nacionaliziranih zemljiških gospodarstev, podjetij, gospodarskih združb, zavarovalnic, združenj, društev, fondov in zbirk posameznikov in družin v javne arhive (v

Arhiv Republike Slovenije ali regionalne arhive). Zakon o denacionalizaciji iz leta 1991 ni predvidel vrnitve tega gradiva lastnikom, lahko pa jim je bila vrnjena lastninska pravica. Arhivski zakon iz leta 1997 je to dilemo uredil z določbo, da je vse gradivo, ki je bilo v javnih arhivih ob sprejetju zakona, postalo javna lastnina.

Zaradi navedenih razlogov v preteklem obdobju pri nas ni bilo zasebnih arhivov, z izjemo cerkvenih. Sicer pa zasebni arhivi gospodarskih podjetij, političnih strank ter društev pri nas šele nastajajo.

Arhivski zakon določa, da javni arhivi v soglasju z zasebnimi lastniki evidentirajo zasebno arhivsko gradivo. To pomeni, da ugotavljajo obseg, vrste in vsebino zasebnega arhivskega gradiva, ugotavljajo njihov pomen glede na javni interes oziroma glede na kriterije za razglasitev za kulturni spomenik. Na osnovi evidentiranja in predloga javnega arhiva minister za kulturo z odločbo razglasi zasebno arhivsko gradivo za kulturni spomenik. Na ta način zasebni imetnik pridobi pravice in dolžnosti po arhivskem zakonu. Na podlagi poizvedb in poznavanja posameznih področij, v zvezi s katerimi nastaja gradivo, pripravijo arhivi letne programe evidentiranja zasebnega arhivskega gradiva. Te programe mora potrditi pristojno ministrstvo. Zasebni arhivi novih zasebnih gospodarskih podjetij in družb, političnih strank, društev in posameznikov v Sloveniji šele nastajajo oziroma bodo nastajali.

Osnova za nastanek zasebnega arhivskega gradiva v prihodnje bo evidentiranje oziroma popisovanje tega gradiva; brez sodelovanja lastnikov ne bo mogoče. Pri tem bo potrebno dosledno spoštovati ustavno določilo o nedotakljivosti zasebne lastnine ter volje posameznikov in jo usklajevati z javnim interesom.

Prvi primer razglasitve je bila odločba ministrstva za kulturo št. 036-8/2002 z dne 17. 6. 2002; z njo je bilo zasebno dokumentarno gradivo Studia Slovenica na podlagi 27. člena ZAGA razglašeno za zasebno arhivsko gradivo. Z navedeno odločbo so bile lastniku naložene predvsem dolžnosti v zvezi z ustreznimi hrambo gradiva, upoštevanjem strokovnih nasvetov pristojnega arhiva (v tem primeru Arhiva Republike Slovenije) in določitvijo pogojev za uporabo arhivskega gradiva za znanstvene in kulturne namene skladno z 39. členom ZAGA.

35. člen

Država zagotavlja v državnem proračunu sredstva, potrebna za pospeševanje varstva zasebnega arhivskega gradiva.

3. Filmsko arhivsko gradivo

36. člen

Filmsko arhivsko gradivo je zmontirani ori-

ginalni slikovni in tonski negativ filma in ena filmska kopija vsakega filma, ki ga izdelajo slovenski producenti oziroma je izdelan v koprodukciji slovenskih in tujih producentov v Republiki Sloveniji.

Producent mora takoj po izdelavi filma izročiti filmsko arhivsko gradivo Arhivu Republike Slovenije. V pogodbi o izročitvi filmskega gradiva, ki jo sklene producent z ministrstvom, se producentu prizna nadomestilo stroškov za izdelavo intermediata in filmske kopije.

Slovensko filmsko arhivsko gradivo za območje vse Slovenije zbira in hrani Slovenski filmski arhiv (SFA), ki je notranja organizacijska enota ARS. V osrednjo računalniško evidenco SFA je vpisanih 5.441 naslovov slovenskih dokumentarnih, animiranih in igranih filmov. Ob koncu leta 2003 je bila na spletni strani ARS objavljena podatkovna baza o slovenskih filmih, ki jih hrani. Filmski trakovi potrebujejo posebne razmere za hranjenje. Varstvo filmskega gradiva zahteva visoka finančna sredstva, saj so zajeti tudi odkupi filmskega gradiva slovenske produkcije ter redno vzdrževanje filmskega arhivskega gradiva (izvirno filmsko arhivsko gradivo nenehno propada samo po sebi, zato je potrebno ohranjanje s pomočjo kopiranja, to delo pa opravljajo v posebnih laboratorijih).

Višina sredstev za odkupe filmov in intermediata je v zadnjem času problematična, zato zakona v tem delu ne uresničujejo. Zaostanek pri odkupih filmov za obdobje 2000–2004 je velik.

4. Arhivsko gradivo verskih skupnosti

37. člen

Za varstvo arhivskega gradiva verskih skupnosti se uporabljajo določbe tega zakona, ki urejajo varstvo zasebnega arhivskega gradiva.

Arhivsko gradivo rimskokatoliške Cerkve se odbere iz cerkvenega dokumentarnega gradiva v skladu z njenimi predpisi in ima lastnosti arhivskega gradiva po tem zakonu.

Minister v dogovoru s Slovensko škofovsko konferenco določi posamezne pogoje za opravljanje arhivske dejavnosti in dogovorjena sredstva za opravljanje arhivske dejavnosti rimskokatoliške Cerkve.

Arhivsko gradivo rimskokatoliške Cerkve v RS je izjemno pomembno in v interesu Slovenije je, da se to gradivo trajno ohrani, strokovno obdeluje in da je zagotovljena oziroma omogočena njegova uporaba. Zaradi javnega interesa država sofinancira arhivsko dejavnost arhivov rimskokatoliške Cerkve (Nadžkofijski arhiv v Ljubljani, Škofijski arhiv v Mariboru in Škofijski arhiv v Kopru), in sicer na podlagi 37. člena ZAGA in v skladu z dogovorom o opravljanju arhivske dejavnosti rimskokatoliške Cerkve v RS. Podatki iz poročila za leto 2003 kažejo, da je bilo v navedenih cerkvenih arhivih ob koncu leta 2003

2.238 tm spisovnega arhivskega gradiva. Uporabnikov za znanstveno-raziskovalne namene je bilo 1.268, za pravne 44, izdanih je bilo 1.291 potrdil oziroma overjenih prepisov. V letu 2003 je MK sofinanciralo program varstva arhivskega gradiva Slovenske škofovske konference v višini 26.492.400 SIT.

IV. UPORABA ARHIVSKEGA GRADIVA V ARHIVIH

38. člen

Javno arhivsko gradivo se v arhivih lahko uporablja v znanstveno-raziskovalne, kulturne in publicistične namene, za predstavitve arhivskega gradiva in za izobraževanje. Pravne in fizične osebe lahko poleg teh namenov uporabljajo javno arhivsko gradivo, če izkažejo pravni interes.

Minister določi podrobnejše pogoje in način vodenja evidence uporabe javnega arhivskega gradiva ter tarifni pravilnik.

Pravilnik o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih, Uradni list RS, št. 59/1999.

Uporaba arhivskega gradiva je brezplačna, zaračunavajo se le materialni stroški izdelave kopij oziroma reprodukcije arhivskega gradiva.

39. člen

Za uporabo zasebnega arhivskega gradiva v arhivih se smiselno uporabljajo določbe o uporabi javnega arhivskega gradiva, če niso v nasprotju z določili pravnih aktov, na podlagi katerih arhivi hranijo zasebno arhivsko gradivo.

40. člen

Javno arhivsko gradivo se uporablja v dovoljene namene na podlagi prijave uporabe upravičenca arhivu.

Javno arhivsko gradivo se lahko izposoja za razstavne in podobne namene samo na podlagi pisne pogodbe in v primeru, da je zagotovljeno ustrezno materialno varstvo gradiva.

Arhiv lahko dovoli objavo reprodukcij javnega arhivskega gradiva v reklamne, propagandne ali podobne namene, razen če bi to nasprotovalo značaju ali pomenu arhivskega gradiva.

Zakon o dostopu do informacij javnega značaja (Uradni list RS, št. 24/2003) je v svojem 45. členu razveljavil prvi odstavek 38. člena ZAGA in prvi odstavek 40. člena ZAGA; to povzroča v praksi velike težave.

41. člen

Javno arhivsko gradivo, ki ob svojem nastanku ni bilo namenjeno javnosti, postane dostopno za uporabo 30 let po nastanku.

Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke, ki se nanašajo na obrambne in mednarodne zadeve, zadeve s področja nacionalne varnosti, vključno z vzdrževanjem reda in miru, ter na ekonomske

interese države in katerih odkritje bi lahko povzročilo škodo, postane dostopno za uporabo 40 let po svojem nastanku.

Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke o zasebnosti posameznika, postane dostopno za uporabo 75 let po svojem nastanku oziroma 10 let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan, kolikor ni z drugimi predpisi drugače določeno.

Javnopravna oseba, ki izroči javno arhivsko gradivo arhivu, ga je glede na prejšnja dva odstavka dolžna označiti z ustreznimi roki nedostopnosti ter v izročitvenem zapisniku posebej navesti roke nedostopnosti za posamezno javno arhivsko gradivo.

Javno arhivsko gradivo v javnih arhivih postane načeloma dostopno za uporabo 30 let po nastanku, razen gradiva, ki je bilo že ob nastanku dostopno javnosti. To velja za javno arhivsko gradivo, ki je nastalo po letu 1991. Za gradivo, ki vsebuje podatke, ki se nanašajo na obrambne in mednarodne zadeve s področja nacionalne varnosti, je mogoče določiti 40-letni rok nedostopnosti. Rok varovanja osebnih podatkov in podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznikov, je določen na 75 let ali 10 let po smrti posameznika.

42. člen

Roke nedostopnosti javnega arhivskega gradiva, določene v drugem in tretjem odstavku 41. člena tega zakona, je možno izjemno skrajšati pod določenimi pogoji, če je uporaba javnega arhivskega gradiva neobhodno potrebna za dosego predvidenega znanstvenega cilja ter javni interesi prevladujejo nad interesi, ki jih je potrebno varovati.

O izjemnem skrajšanju roka nedostopnosti odloči Vlada Republike Slovenije (v nadaljevanju: vlada) na predlog uporabnika ter na podlagi mnenja arhivske komisije. Predlog mora vsebovati strokovno utemeljitev za izjemno skrajšanje roka nedostopnosti.

43. člen

Roke nedostopnosti javnega arhivskega gradiva, določene v drugem in tretjem odstavku 41. člena tega zakona, je možno na zahtevo javnopravne osebe, ki je izročila javno arhivsko gradivo, izjemoma podaljšati, vendar ne več kot za 10 let.

O izjemnem podaljšanju roka nedostopnosti javnega arhivskega gradiva odloči vlada, ko prejme mnenje arhivske komisije.

Roke nedostopnosti je možno skrajšati, če javni ali znanstveni interesi prevladujejo nad interesi, ki jih je treba varovati. Na zahtevo javnopravne osebe, ki je izročila javno arhivsko gradivo, se roki lahko izjemoma podaljšajo, vendar ne za več kot 10 let.

44. člen

Vlada imenuje izmed strokovnjakov s področja državne uprave, zgodovine in arhivistike arhivsko komisijo, ki opravlja naslednje naloge:

- *daje obvezujoča mnenja v spornih primerih določitve roka nedostopnosti arhivskega gradiva iz drugega in tretjega odstavka 41. člena tega zakona;*
- *daje mnenja o izjemnem skrajšanju in podaljšanju roka nedostopnosti.*

Vlada določi sestavo in način dela arhivske komisije.

Arhivsko komisijo za vprašanja dostopnosti do arhivskega gradiva je imenovala vlada RS 6. oktobra 2000 v skladu s 44. členom arhivskega zakona v sestavi: mag. Vladimir Žumer – predsednik, Marjan Zupančič – namestnik, člani prof. dr. Peter Vodopivec, prof. dr. Janez Kranjc in mag. Janez Pogorelec (Uradni list RS, št. 97/2000, popravek št. 113/2000).

45. člen

Omejitve dostopnosti arhivskega gradiva iz 41. člena tega zakona ne veljajo za uporabo posamičnih dokumentov, če gre za postopke, ki jih vodijo državni organi in organi lokalnih samoupravnih skupnosti.

Omejitve dostopnosti arhivskega gradiva z osebnimi in zasebnimi podatki ne veljajo za posameznike, na katere se podatki nanašajo, in njihove pooblaščenice, zakonite zastopnike in dediče, državne upravne in pravosodne organe in organe lokalnih skupnosti.

Stranke imajo po zakonu o splošnem upravnem postopku ne glede na določila 41. člena tega zakona pravico do vpogleda v javno arhivsko gradivo, ko izkažejo svoj pravni interes.

Zakon o dostopu do informacij javnega značaja ni razveljavil 2. odstavka 45. člena ZAGA, zato imajo stranke po zakonu o splošnem upravnem postopku ne glede na razveljavitev 41. člena ZAGA pravico do vpogleda v javno arhivsko gradivo, ko izkažejo svoj pravni interes.

46. člen

Originalno javno arhivsko gradivo, ki bi se zaradi uporabe lahko poškodovalo oziroma uničilo, se daje v uporabo v obliki kopije.

47. člen

Dokumente, ki so v arhivu in jih organi državne oblasti in organi lokalnih samoupravnih skupnosti potrebujejo za svoje delo oziroma jih občani potrebujejo za uveljavitev svojih pravic, izroči arhiv v uporabo praviloma v obliki overjene kopije, ki se šteje za original.

V izjemnih primerih, kadar je za razrešitev zadeve nujno potrebna uporaba originala, se lahko državnemu organu za določen čas posodi originalno arhivsko gradivo, s tem, da se na stroške organa izdelava varnostna kopija.

48. člen

Uporabnik mora z arhivskim gradivom, ki ga je dobil v uporabo, ravnati s skrbnostjo dobrega gospodarja.

49. člen

Pri vsaki objavi ali predstavitvi arhivskega gradiva je potrebno z imenom ali signaturo navesti arhiv ter arhivski fond oziroma zbirko, iz katere je obravnavano arhivsko gradivo.

Stanje ob koncu leta 2003 kaže, da imajo arhivi za 62% fondov in zbirk popise po arhivskih enotah, uporabne pisarniške evidence ali arhivske inventarje; za 29% fondov prevzemne sezname oziroma popise po tehničnih enotah; 9% fondov je neurejenih, slabo urejenih ali brez pripomočkov.

Tabela: Podatki o številu uporabnikov in številu izdanih potrdil v javnih arhivih v obdobju 1996–2003.

Leto	Število uporabnikov	Število izdanih potrdil oziroma overjenih prepisov
1996	29.282	29.445
1997	15.540	15.700
1998	13.163	10.110
1999	16.106	12.933
2000	16.550	13.443
2001	17.896	14.285
2002	12.697	9.381
2003	12.833	8.723

Tabela: Podatki o številu uporabnikov in številu izdanih potrdil v javnih arhivih v letu 2003 po arhivih.

Arhiv	Št. uporabnikov za znanstveno – raziskovalne namene	Št. uporabnikov za pravne namene – vloge strank	Št. izdanih potrdil oziroma overjenih prepisov
ARS	1.128	2.764	2.955
ZAC	83	646	614
PAK	246	314	229
PAMB	927	2.398	2.410
PANG	147	419	165
ZAP	309	343	343
ZAL	487	2.622	2.007
Skupaj	3.327	9.506	8.723

V. NADZOR**50. člen**

Nadzor nad zakonitostjo delu arhivov izvaja ministrstvo na podlagi tega zakona in izvršilnih predpisov.

Kontrolo nad namensko porabo sredstev za opravljanje javne službe opravlja Računsko sodišče Republike Slovenije.

V letu 2003 je bilo v arhivih 12.833 uporabnikov, izdanih je bilo 8.723 potrdil oziroma overjenih prepisov. Zaradi povečanega zanimanja za uporabo določenih kategorij gradiva, povezanega s postopki za uveljavljanje pravic državljanov v zvezi z vojnimi in povojnimi krivicami, so morali arhivi prednostno urediti arhivske fonde za te namene (npr. za žrtve II. svetovne vojne, denacionalizacija, vojna škoda ...) in s tem omogočiti čim hitrejši dostop do baz podatkov o tem gradivu.

Seveda pa je dostopnost odvisna tudi od stopnje strokovne obdelave gradiva v arhivu (to je od urejenosti posameznega fonda in arhivskih pripomočkov), ohranjenosti gradiva oziroma občutljivosti posameznih pisnih podlag ter tudi razpoložljivih uporabniških kopij najdragocenejšega oziroma najbolj občutljivega gradiva. Pri tem je potrebno poudariti pomen izdaj virov in študij o arhivskem gradivu, saj se tudi na ta način povečuje oziroma olajšuje dostop do določenih kategorij arhivskega gradiva.

Ureditev varstva arhivskega gradiva v Sloveniji je bila usklajena s priporočili in smernicami mednarodnega arhivskega sveta, Evropske unije in UNESCO in načeli varovanja tajnih podatkov (državnih, uradnih in vojaških ter poslovnih tajnosti), z načeli varovanja osebnih podatkov ter podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika.

51. člen

Inšpekcijski nadzor nad izvajanjem določil tega zakona in izvršilnih predpisov izvaja Inšpektorat Republike Slovenije za področje kulturne dediščine.

Pooblaščen oseba mora varovati vojaško, uradno in poslovno tajnost.

Pooblaščen oseba za opravljanje inšpekcij-

skega nadzora po tem zakonu je inšpektor za področje arhivske dejavnosti, ki mora izpolnjevati poleg drugih tudi naslednja posebna razpisna pogoja:

- opravljen strokovni izpit iz arhivistike;
- najmanj deset let delovnih izkušenj v arhivu.

Inšpektorat RS za kulturo izvaja nadzor na področju arhivske dejavnosti v okviru svojih pristojnosti. Veliko pozornosti je bilo namenjene zlasti prostorski problematiki arhivov; pri tem je bilo preverjeno predvsem materialno varstvo arhivskega gradiva.

VI. KAZENSKÉ DOLOČBE

52. člen

Z denarno kaznijo najmanj 200.000 tolarjev se kaznuje za prekršek pravna oseba:

1. če ne skrbi za dokumentarno gradivo na predpisan način in pristojnemu arhivu ne zagotovi pogojev za delo (prvi odstavek 20. člena);
2. če ne izpolni predpisanih dolžnosti v zvezi s prehodom javnega arhivskega gradiva v arhiv ter s tem povezanih materialnih, kadrovskih in finančnih pogojev za delo (prvi in drugi odstavek 21. člena);
3. če ne izroči vsega javnega arhivskega gradiva pristojnemu arhivu v zakonsko določenem roku (prvi, drugi in tretji odstavek 22. člena);
4. če izroči javno arhivsko gradivo ni urejeno na predpisan način (prvi odstavek 24. člena);
5. če so bili pred izročitvijo iz javnega arhivskega gradiva izločeni posamezni dokumenti, ki imajo lastnosti arhivskega gradiva in zato javno arhivsko gradivo ni kompletna celota (prvi odstavek 24. člena);
6. če ne označi javnega arhivskega gradiva na predpisan način in v izročitvenem zapisniku ne navede rokov nedostopnosti (četrty odstavek 41. člena).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba pravne in javnopravne osebe.

53. člen

Z denarno kaznijo najmanj 100.000 tolarjev se kaznuje za prekršek pravna oseba, ki izvaja statusno spremembo oziroma prenehanje javnopravne osebe:

1. če v primeru prenehanja javnopravne osebe brez znanega pravnega naslednika ne izroči javnega arhivskega gradiva arhivu še pred prenehanjem (prvi odstavek 25. člena);
2. če ne zagotovi odbiranja in izročitve arhivskega gradiva arhivu v skladu z določili tega zakona in na podlagi obveznih navodil pristojnega arhiva (drugi odstavek 25. člena).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba pravne osebe.

54. člen

Z denarno kaznijo najmanj 200.000 tolarjev se kaznuje za prekršek arhiv:

1. če začasno izvozi javno arhivsko gradivo brez dovoljenja pristojnega ministra (drugi odstavek 26. člena);
2. če dopusti nedovoljeno uporabo javnega arhivskega gradiva (prvi odstavek 38. člena);
3. če dopusti tako uporabo zasebnega arhivskega gradiva, ki ne ustreza dogovorjenim pogojem uporabe (39. člen);
4. če pri uporabi arhivskega gradiva ne upošteva določenih rokov nedostopnosti (prvi, drugi in tretji odstavek 41. člena).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba arhiva.

55. člen

Z denarno kaznijo najmanj 100.000 tolarjev se kaznuje za prekršek pravna oseba ali posameznik – lastnik zasebnega arhivskega gradiva, ki stori prekršek v zvezi s samostojnim opravljanjem dejavnosti:

1. če ne izvrši določenih varstvenih ukrepov (drugi odstavek 28. člena);
2. če ne izpolnjuje zakonskih dolžnosti v zvezi z ravnanjem z zasebnim arhivskim gradivom (29. člen);
3. če brez izvoznega potrdila države izvora uvozi zasebno arhivsko gradivo tujega izvora (31. člen);
4. če izvozi zasebno dokumentarno gradivo, za katero se domneva, da ima lastnosti arhivskega gradiva brez mnenja pristojnega ministra (prvi odstavek 32. člena);
5. če izvozi zasebno arhivsko gradivo brez dovoljenja pristojnega ministra (prvi odstavek 33. člena);
6. če na predpisan način ne sporoči ministru, da namerava prodati zasebno arhivsko gradivo (drugi odstavek 34. člena).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba pravne osebe.

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek posameznik, če stori dejanje iz prvega odstavka.

56. člen

Z denarno kaznijo najmanj 200.000 tolarjev se kaznuje za prekršek producent, pravna oseba ali posameznik, ki stori prekršek v zvezi s samostojnim opravljanjem dejavnosti, če ne izroči filmskega arhivskega gradiva arhivu Republike Slovenije (drugi odstavek 36. člena).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba pravne osebe.

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se

kaznuje za prekršek posameznik, če stori dejanje iz prvega odstavka.

57. člen

Z denarno kaznijo najmanj 200.000 tolarjev se kaznuje za prekršek pravna oseba ali posameznik, ki stori prekršek v zvezi s samostojnim opravljanjem dejavnosti:

1. če uporablja javno arhivsko gradivo v nedovoljene namene (prvi odstavek 38. člena);

2. če brez dovoljenja arhiva objavi reprodukcije javnega arhivskega gradiva (tretji odstavek 40. člena);

3. če poškoduje arhivsko gradivo (48. člen).

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se kaznuje za prekršek iz prvega odstavka tudi odgovorna oseba pravne osebe.

Z denarno kaznijo najmanj 50.000 tolarjev se za kaznuje prekršek posameznik, če stori dejanje iz prvega odstavka.

VII. PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE

58. člen

Vlada določi sestavo in način dela arhivske komisije in jo ustanovi v šestih mesecih po uveljavitvi tega zakona.

Komisija je bila imenovana 6. 10. 2000 (glej 44. člen).

59. člen

Minister predpiše izvršilne predpise iz tega zakona v enem letu po njegovi uveljavitvi.

Do uveljavitve predpisov, določenih v tem zakonu, se smiselno uporabljajo predpisi, veljavni na podlagi zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, 42/86 in Uradni list RS, št. 8/90 in 26/92), kolikor niso v nasprotju z določili tega zakona.

Podzakonski akti so bili objavljeni v Uradnem listu RS, št. 59/99: Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega gradiva in dokumentarnega gradiva, Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva, Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, Pravilnik o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih, Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom.

60. člen

Z dnem uveljavitve tega zakona postane ustanovitelj Zgodovinskega arhiva v Celju, Pokrajinskega arhiva v Kopru, Zgodovinskega arhiva v Ljubljani, Pokrajinskega arhiva v Mariboru, Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in Zgodovinskega arhiva v Ptuj Republika Slovenija.

Vlada v šestih mesecih po uveljavitvi tega zakona uskladi mrežo javnih zavodov – regionalnih arhivov za opravljanje arhivske dejavnosti z do-

ločili tega zakona in sprejme ustrezne ustanovitvene akte.

Zadnji ustanovitveni akti za vse regionalne arhive, ki so bili usklajeni tudi z zakonom o uresničevanju javnega interesa na področju kulture, so bili sprejeti 11. 7. 2003 (Uradni list RS, 67/2003).

61. člen

Premoženje, s katerim upravljajo regionalni arhivi za opravljanje dejavnosti, za katero so ustanovljeni, preide z dnem uveljavitve tega zakona na Republiko Slovenijo v višini deleža, ugotovljenega na podlagi zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture.

Arhivi opravljajo svojo dejavnost v prostorih, ki so v lasti države, lokalne skupnosti ali pa v najetih prostorih (glej 6. člen).

62. člen

Arhivsko gradivo, ki se na dan uveljavitve tega zakona že nahaja v arhivih, razen arhivskega gradiva, ki ga je arhiv prevzel v hrambo v obliki depozita od fizične osebe, oziroma so ga arhivi dolžni prevzeti na podlagi zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, 42/86 in Uradni list RS, št. 8/90 in 26/92), je javna lastnina.

Navedeno arhivsko gradivo iz različnih razlogov še vedno ni prevzeto. Zato je ena izmed prednostnih nalog prevzemanje arhivskega gradiva nekdanjih javnih pravnih oseb in društev, nastalega do leta 1991 oziroma do lastninjenja.

63. člen

Kadar ima dokumentarno gradivo pravne osebe, ki upravlja z družbeno lastnino, lastnosti arhivskega gradiva po tem zakonu, minister na predlog arhiva odloči, da se uporabljajo za to dokumentarno gradivo določila tega zakona o javnem arhivskem gradivu.

64. člen

V delovno področje Arhiva Republike Slovenije in regionalnih arhivov sodijo tudi naloge varstva arhivskega gradiva nekdanjih državnih, avtonomnih, samoupravnih in drugih organov ter pravnih oseb, za katere so bili ti arhivi pristojni po zakonu o naravni in kulturni dediščini.

65. člen

Rok nedostopnosti javnega arhivskega gradiva, določen v prvem odstavku 41. člena, se uporablja za arhivsko gradivo, nastalo po uveljavitvi Ustave Republike Slovenije, od dne 23. 12. 1991.

66. člen

Arhivsko gradivo bivših družbenopolitičnih organizacij (Zveza komunistov Slovenije, Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije, Zveza

sindikatoev Slovenije, Zveza socialistične mladine Slovenije) je dostopno brez omejitev, razen podatkov določenih v tretjem odstavku 41. člena.

67. člen

Vse vrste in stopnje zaupnosti označenih na dokumentih oziroma fondih ali zbirkah, nastalih v organih in drugih organizacijah bivše SFRJ, so nične, prav tako omejitve uporabe gradiva, ki so ga do uveljavitve samostojnosti Republike Slovenije predali organi in organizacije bivše SFRJ.

Zakon je odpravil vse vrste tajnosti za gradivo, nastalo do leta 1991 v obdobju SFRJ, razen varstva osebnih podatkov. To velja za arhivsko gradivo, ki je bilo ob sprejetju ŽAGA že prevzeto v javne arhive.

68. člen

Z dnem uveljavitve tega zakona prenehajo veljati členi 57. Do 69., 94. do 102., 13. točka 106. člena in člena 107. in 108. zakona o naravni

in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, 42/86 in Uradni list RS, št. 8/90, 26/92).

69. člen

Ta zakon začne veljati petnajsti dan po objavi v Uradnem listu Republike Slovenije.

Viri in literatura:

Nacionalni program za kulturo, Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana, april 2004.

Nina Zupančič Pušavec – Analiza stanja na področju varstva arhivskega gradiva, V: Ministrstvo za kulturo – Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, 2002, str. 368-392.

Nina Zupančič Pušavec: Poročilo o delu javnih arhivov v letu 2003 in Poročilo o delu cerkvenih arhivov v letu 2003, V: Obvestila – Arhiv Republike Slovenije, 2004, 317 str.

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 930.253:091(436.5 Klagenfurt:497.4)

091:930.253(436.5 Klagenfurt:497.4)

Prejeto: 18. 11. 2004

Slovenica v Koroškem deželnem arhivu

Prispevek v počastitev 100. obletnice Koroškega deželnega arhiva in mednarodnega sodebvanja med sosednjima arhivoma

ALFRED OGRIS

doc. dr., direktor koroškega deželnega arhiva v Celovcu, v pokoju,
Kärntner Landesarchiv St. Ruprechter Straße Nr. 7, A-9020 Klagenfurt

IZVLEČEK

"Slovenica", ki so shranjena v fondih Koroškega deželnega arhiva, so izraz naselitvene zgodovine dežele Koroške, katere politična zgodovina je v okviru Habsburške monarhije in notranjeavstrijske zgodovine glede nekaterih posebnosti cela stoletja vendarle potekala skupaj s Štajersko, Kranjsko in Primorjem. Ob posameznih primernih in primerih iz kataloga smo lahko pokazali, da so arhivski viri kot znak raznolikih življenjskih oblik napisani tako v nemškem kot tudi v slovenskem in seveda latinskem in italijanskem jeziku. Osrednja tema prispevka je Celovski ali Rateški rokopis, ki je nastal med 1362 in 1390, bil po 1467 popisani z dodatnimi zapiski in je drugi najstarejši slovenski pisмени spomenik nasploh. Da je zgodovina tega najpomembnejšega slovenskega rokopisa v Koroškem deželnem arhivu tekla na Koroškem in tudi v Zgornjesavski dolini v Sloveniji (oz. na Kranjskem), je simbolni izraz geopolitičnega položaja obeh dežel v srednji Evropi.

KLJUČNE BESEDE: Slovenica, Koroški deželni arhiv, rokopisi, Klagenfurt/Celovec, Rateče/Ratschach

ABSTRACT

SLOVENICA IN THE PROVINCIAL ARCHIVES OF CARINTHIA
100TH ANNIVERSARY TRIBUTE TO THE PROVINCIAL ARCHIVES OF CARINTHIA AND TO THE
INTERNATIONAL COOPERATION BETWEEN THE NEIGHBOURING ARCHIVES

Slovenica, stored in the fonds of the Provincial Archives of Carinthia, represents the history of settlement of Carinthia, whose political history within the Habsburg monarchy and Inner Austria was for centuries also connected to Styria, Carniola and the Littoral regarding some special characteristics. With individual examples from the catalogue we were able to show that the archival sources as a sign of heterogeneous life forms are written both in German and Slovene languages, as well as of course in Latin and Italian. The main topic of the paper is the Celovec or Rateče manuscript, written between 1362 and 1390. After 1467, several notes were added. It is the second oldest Slovene written document. The fact that the history of the most important Slovene manuscript in the Provincial Archives of Carinthia is happening in Carinthia and in Zgornjesavska dolina in Slovenia (i.e. in Carniola), is a symbolic expression of the geopolitical situation of both countries in Middle Europe.

KEY WORDS: Slovenica, Provincial Archives of Carinthia, manuscripts, Klagenfurt/Celovec, Rateče/Ratschach

Leto 2004 je leto obletnic. Arhivsko društvo Slovenije praznuje 50. obletnico ustanovitve,¹ prav tako pa Koroški deželni arhiv praznuje 100-letnico obstoja kot lastna in prva znanstvena ustanova dežele Koroške.² Vrhunec cele palete prireditev, ki so se vrstile v letu 2004, je bila slovesnost v Koroškem deželnem arhivu 13. 10. 2004, katere so se poleg številnih osebnosti javnega življenja v smislu dobrososedskih odnosov udeležili tudi predstavniki Arhivskega društva Slovenije. Nekaj pozdravnih besed je ob tej priložnosti izrekel tudi direktor Arhiva Republike Slovenije. S takimi dogodki se ohranja tisti duh sodelovanja na evropski ravni, v katerem je leta 2001 potekala tudi zelo odmevna izmenjava arhivalij med Koroškim deželnim arhivom in Arhivom Republike Slovenije.³

Tisti prostor, ki so ga od 15. stoletja dalje vedno pogosteje označevali kot "notranje dežele" Habsburžanov, je mnoga stoletja povezovala skupna zgodovina. Od 16./17. st. dalje se je zanj vedno bolj uveljavljala izraz "notranjeavstrijski"; obsegal je večinoma dežele Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorje. Skupne upravne strukture v teh deželah⁴ so razlog za to, da arhivi hranijo precej podobno arhivsko gradivo. Tako najdemo v arhivih teh dežel v glavnem vire v latinskem, nemškem, italijanskem in slovenskem jeziku; tematski poudarki so pri tem različni.⁵ Razlog, da se bom v nadaljevanju ukvarjal s "Slovenicami" v Koroškem deželnem arhivu, je omenjena obletnica.

Naselitvena zgodovina Karantanije/Koroške kaže od prvih stikov karantanskih Slovanov z Bavarci tisti za Koroško tako značilni nemško-slovenski dualizem, ki še danes predstavlja kulturno bogastvo te dežele. Zaradi srednjeveške kolonizacije, ki so jo izvajale razne škofije, kot so bile

Freisinška, Brixenška in druge, pa tudi posvetni zemljiški posestniki, na primer Ortenburžani, je imela tudi Kranjska dolgo časa delno podobno strukturo. To se v arhivalijah odraža do današnjega dne.

Pri arhivalijah moramo načeloma razlikovati med neposrednimi slovenskimi viri, to so arhivalije v slovenskem jeziku, in posrednimi slovenskimi viri, h katerim štejemo arhivalije, ki so sicer pisane v latinskem, nemškem ali italijanskem jeziku, vendar jih moramo zaradi imen, ki jih vsebujejo, ali zaradi raznih drugih znakov razlagati tudi s stališča dvojezičnosti. Kot nadrejeni pojem za obe vrsti virov sem izbral oznako "Slovenica", pri čemer pri drugi kategoriji ne gre za čisto slovenske vire, ampak za drugojezične, v katerih pa najdemo slovenske dodatke, kot so na primer slovenski prisežni obrazci (slika 1). K omenjenim dodatkom spadajo npr. imena (imena krajev, gora, rek in ledinska imena), seveda tudi imena oseb in vulgarna imena) v urbarnjih, desetinskih registrih, jožefinskih katastrskih mapah, franciscejskem katastru itd., ki so v Koroškem deželnem arhivu načeloma zapisani v latinskem, od 14./15. st. dalje pa vedno pogosteje tudi nemškem jeziku. Med katastrskimi cenilnimi operati iz prve polovice 19. st. najdemo tudi dvojezične slovensko-nemške obrazce (slika 2), pa tudi nekaj cesarskih patentov in kurend iz 18. st., napisanih v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku. Naj opozorim še na slovenske časopise kot novodobne vire v tiskani obliki.

Primeri slovenskih virov v Koroškem deželnem arhivu (izbor)

Slovenski jezikovni spomeniki v Koroškem deželnem arhivu so že večkrat zbudili zanimanje raziskovalcev; naj opozorim samo na razstavo o pričevanjih o slovenskem jeziku s primeri s Koroške,⁶ ki je bila prikazana v Ljubljani leta 1982, in disertacijo Theodorja Domeja o Slovencih na Koroškem in njihovem jeziku⁷ z nekaj primeri iz Koroškega deželnega arhiva.⁸

Nekaj posameznih primerov naj bi v nadaljevanju ponazorilo raznovrstnost virov in zgodovinsko pomembnost njihove vsebine. Že v najstarejši listini Koroškega deželnega arhiva, diplomu kralja Karlmana iz leta 878, najdemo za kasnejši Zauchen (slov. Suho) pri Beljaku/Villach topografsko oznako "Durrinbah" (Dürrenbach); to je hkrati opozorilo na nemško-slovensko sesta-

¹ Glej Arhivi. Zbornik ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije, letnik 27, št. 1, Ljubljana 2004.

² Alfred Ogris-Wilhelm Wadl (Izd.), 100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904-2004, Klagenfurt 2004. Separat iz Carinthie I 2004, 13-182.

³ Alfred Ogris, Der Archivalien Austausch zwischen Kärnten und Slowenien, v: Carinthia I 2002, 11-45; isti, O izmenjavi arhivalij med avstrijsko Koroško in Slovenijo v letu 2001, v: Arhivi XXV/1 (Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja), Ljubljana 2002, 225-233; isti, Der Archivalien Austausch zwischen Kärnten und Slowenien, v: Scrinium 57, Wien 2003, 88-100 (brez priloge).

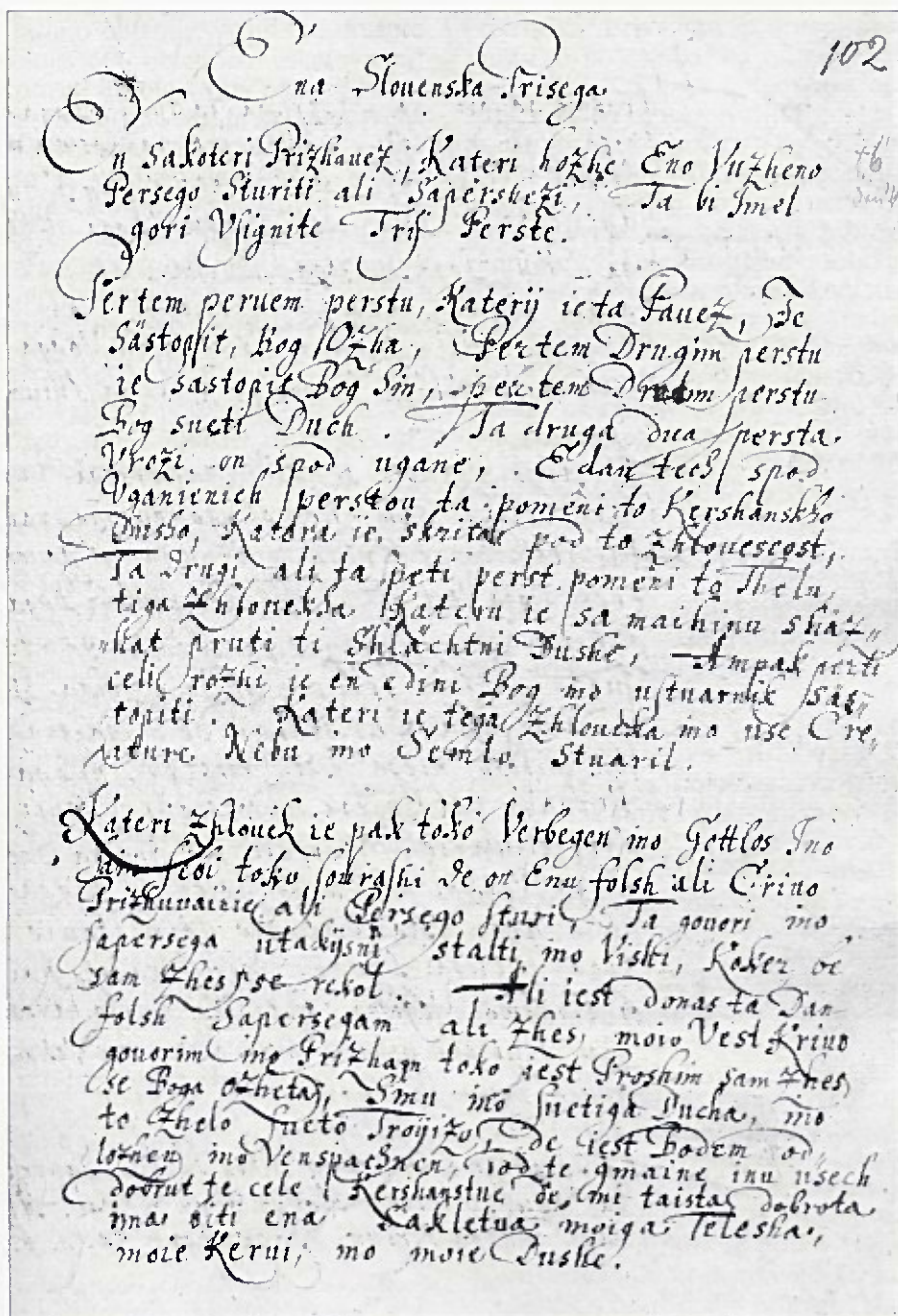
⁴ Glej: Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroška, Kranjska, Primorje in Štajerska do leta 1918, red. Jože Žontar v sodelovanju z Ugom Covo, Vinkom Demšarjem, Pierpaolom Dorsijem, Gernotom Fournierjem, Karlom Spreitzerhoferjem, Emo Umek, Wilhelmom Wadlom. Objave Štajerskega deželnega arhiva 15, izdali Koroški deželni arhiv, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhiv SR Slovenije, Državni arhiv v Gorici in Državni arhiv v Trstu, Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste 1988 (trijezično).

⁵ Seveda so tudi viri v drugih jezikih, npr. v francoščini, kar izhaja iz zgodovinskega razvoja, v tem primeru iz medigre Ilirskih provinc v Napoleonovih časih.

⁶ Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku. Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi 5, Ljubljana 1982, št. 5, 38 in 88.

⁷ Theodor Robert Domej, Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters von 1740 bis 1848, phil. Diss. Univ. Wien, Wien 1986; transkripcije slovenskih besedil (npr. str. 463 in druge) bi bilo mogoče izboljšati.

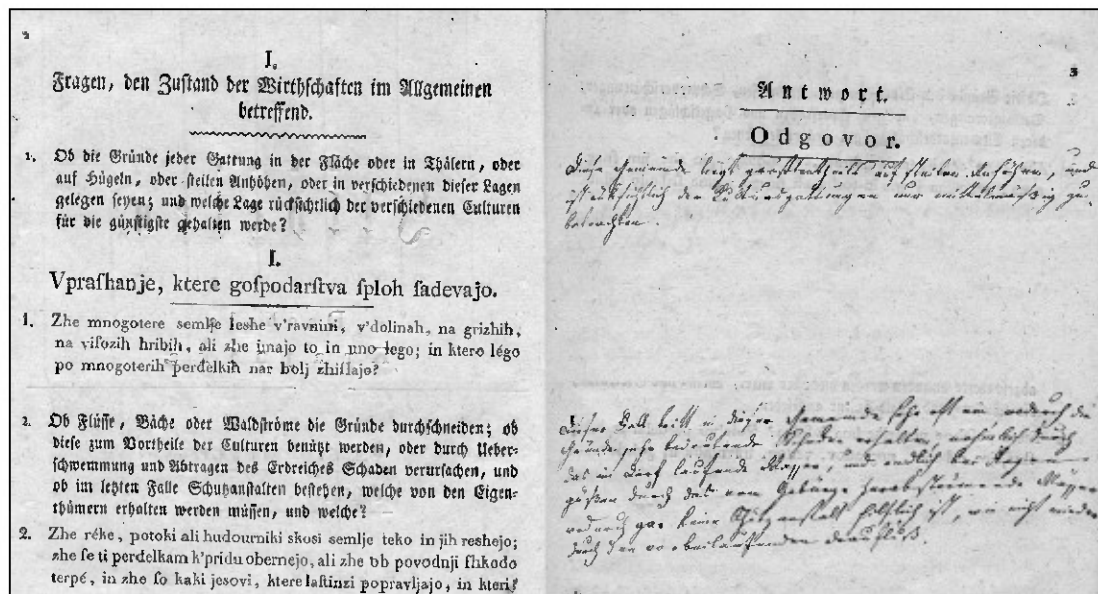
⁸ loc. cit.; glej zlasti priloge 447 sl.

Slika 1: Trije primeri prisežnih obrazcev v slovenskem jeziku iz Grebinja (nedatirano, 17. st.), Pliberka (17. st., odlomek) in Rožeka (Gregor Nagele, 1754). (KLA, AHS 1916, 1230 in 38). – Transkripcije primerov iz Grebinja in Pliberka so v Domej, loc. cit., 463 in 452, pri čemer bi morali vsakokrat dodati "s". Transkripcija primera iz Rožeka je navedena spodaj, slika str. 297.

Transkripcija zaprisege Gregorja Nageleta:

"Jest Gregor Nagele sa perseschem na u moia lastna duscho / mojmo stuarnika Kristusha Jesusha ienu se sarotim per sgubi / mojga suelitschaina, da ta istich dinarjou, kateri je meni / Urscha Strelzhina hranit dalla, nikdar vetsch kaker / stu ienu dua duaiseti Rainisch ja billu, inu da je ona / tudi dua Raimisch protsch vsela, taku da poklej (sic!) ni vetsch / kaker stu ienu duaiseti Rainisch ostalu, inu zhe letu / moja sapersega ni resnitzna, taku meni gospud Boug / na pusti v nebeschko kraillistou priti. Amen."

Slika 2: Katastrski cenilni operat katastrske občine Šmarjeta v Rožu/St. Margarethen im Rosental, okoli 1840. (KLA, franciscejski kataster, št. 72012, K 258)

vino koroške naselitvene zgodovine.⁹ V listini iz leta 1321 sta omenjena "windischer Hainreich" in "Hainrich der Teudzz" (tudi "têusch Hainrich").¹⁰ To se nadaljuje 1684 na primer v imenovanjih za Loiblthal/Brodi ("... undterm Leobl im Brodiech genant ... in solhem Leoblthall"¹¹) ali na primer v dvojezični oznaki za goro med Podnom/Bodental in Brodijem/Loiblthal: okoli 1550 Gregor am Poxrukhn¹² (Bocksrücken) in 1827/28: Nakosichrbet¹³ (na Kozji hrbet). Leta 1563 je omenjen "windischer Wirt zu St. Andree" (St. Andraž v Labotski dolini/St. Andrä im Lavanttal),¹⁴ o Mariji Gaianzelin iz Velikovca/Völkermarkt, polsestri Georga Foresta, pa lahko izvemo: "... sich ausser landts und nach Laybach ins Crän (Kranjska/Krain) verhayrat ...".¹⁵

V zvezi z znano Hildegardino ustanovo v Kamnu v Podjuni/Stein im Jauntal se okoli leta 1650 omenja "una pogatschen"¹⁶ (pogača); s prehran-

skimi navadami v širšem smislu je povezana tudi opomba, ki jo večkrat zasledimo v hollenburških urbarijih in pri dajatvah žita vsebuje opozorilo "such et mogger"¹⁷ (suh in moker). Kar zadeva težo, je bilo pomembno, ali so ljudje dajatve oddali suhe ali mokre. Prav tako se je na območju zemljiškega gospostva Hollenburg v katastrski občini Apače/Abtei okoli leta 1788 neki travnik imenuje "... bei der Krottlaken oder per Jessare"¹⁸ (pri jezeru). V katastrski mapi iz leta 1788 v občini Smihel na Gosposvetskem polju/St. Michael am Zollfeld se pri opisu meje omenja "windische strasse";¹⁹ verjetno gre za tisto cesto, ki naj bi bila pomembna tudi v zvezi s Hemino romarsko potjo.

Slovenskih virov, npr. društvenih aktov in podobnega (slika 3), je iz obdobja od 19. stoletja naprej v fondih Koroškega deželnega arhiva vedno več, pri tem pa imajo določeno vlogo tudi porajajoči se konflikti med narodi. Pod kraljevim namestnikom Johannom Nepomukom, baronom von Schloißnigg (1849–1860), ki je 1864 postal predsednik dežele Kranjske, je "Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Kärnten" od 1850 od 1859 izhajal dvojezično (nemško-slovensko).²⁰ Ko so 1906 odprli karavansko že-

⁹ "pogača".

¹⁷ loc. cit., HA Dietrichstein, A 67, Ehrungsbuch 1686–1696.

¹⁸ loc. cit., Josephinisches Flurbuch A 88, KG Abtei, 76201, št. 221.

¹⁹ loc. cit., A 321, KG St. Michael am Zollfeld 72169, Grenzbeschreibung. V 19. je bilo ime kraja še "Windisch St. Michael". S tem v zvezi je treba opozoriti še na tako imenovani "windische Kreuz" na Štalenski gori/Magdalensberg (prim. Carinthia I 2003, 723–725).

²⁰ Evelyne Webering, Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick, Klagenfurt 1987, 56 sl.

⁹ Alfred Ogris, Das Karlmann-Diplom von 878. Kärntens älteste Urkunde, Graz–Klagenfurt 1996, 10.

¹⁰ MC VIII, 600. KLA, fotoarhiv št. 79. Izvornik se nahaja v Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju. Napačne različice so bile popravljene predlogi ustrežno.

¹¹ Kärntner Landesarchiv (KLA), Herrschaftsarchiv (HA) Dietrichstein (Gospodski arhiv Dietrichstein), fascikel CCLXXIII/34/189.

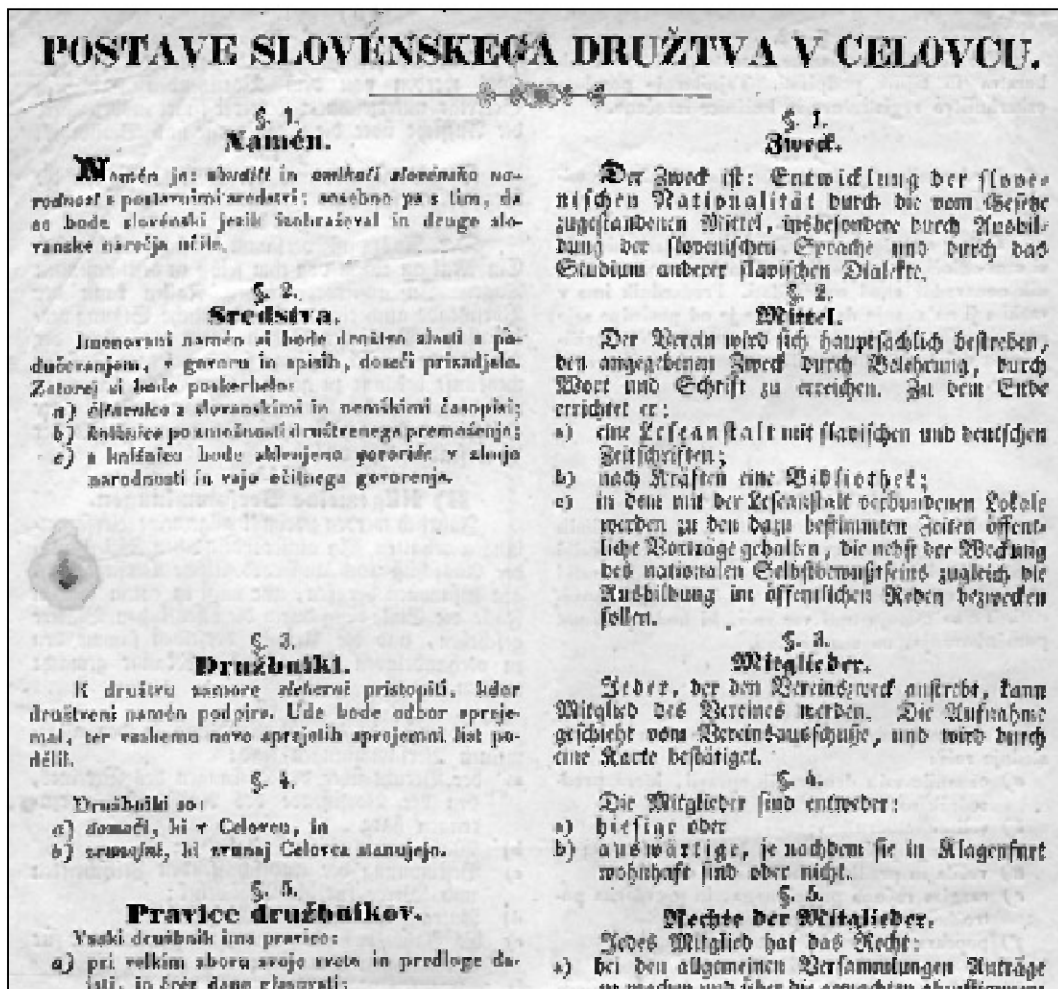
¹² loc. cit. HA Dietrichstein, A 22, Hollenburger Urbar 1541–1550, f. 132.

¹³ loc. cit., Franziszeischer Kataster der KG Windisch Bleiberg 72019, Indikacijska skica, list X.

¹⁴ loc. cit., Herrschaft Bamberg, šk. 47, fasc. XXXVIII/165, (Hartneidstein), f. 186.

¹⁵ KLA, Kapitelarchiv Völkermarkt, listina št. 158, 1615 julij 29 (kopija).

¹⁶ KLA, GV-HS 10/17, f. 37. V Rožu se še danes narečno reče

Slika 3: Statuti Slovenskega društva v Celovcu (1848–1850), odlomek.
(KLA, Zbirni arhiv Zgodovinskega društva, fasc. 148, konv. 7)

leznico, je "Klagenfurter Zeitung" o železniški postaji Svetna ves/Weizelsdorf zabeležil: "– tukaj se začne dvojezični napisi –".²¹ Po prvi svetovni vojni, in sicer po koroškem plebiscitu, je leta 1934 na primer zanimivo opozorilo na slovensko gledališče ("Igra") v Trati pri Glinjah/Tratten bei Glainach in v Dobrli vesi/Eberndorf.²² In da so na Koroškem v času Prve Republike tudi v uradih razmišljali o učenju slovenskega jezika, kaže prošnja poslance dr. Angererja za podporo za 32 gojencev učiteljišča v Celovcu, ki so v šolskem letu 1928/29 uspešno končali pouk slovenskega jezika.²³

Pri urejanju arhiva gospostva Pliberk/Bleiburg²⁴ je prišlo na dan veliko "Slovenic", ki jo

lahko tukaj navajam samo v izvlečkih: obvestilo o davkih iz leta 1825/26, prevod knjižice iz leta 1812, ki je bila natisnjena leta 1740 v Kölnu, "Is nemshkiga u to suovensko spraho sprabernjana inu druckana",²⁵ navodilo za "Shupan ali Rih-tar"²⁶ iz leta 1811, obvestilo o škodah zaradi naravnih nesreč iz leta 1826 ali dvojezična karta deželne obrambe v Notranji Avstriji, "List sa deshelski Bran u snotreishem Ostrouskem" iz celovškega okrožja²⁷ iz leta 1808. Tovrstni seznam bi bil lahko še mnogo daljši, ne samo kar zadeva arhiv gospostva Pliberk.

²¹ KLA, Klagenfurter Zeitung z dne 31. 5. 1906, št. 122, 1263.

²² KLA, Kärntner Landesregierung, Präsidium, fasc. 687, 11–1, 4353/24 in 11–1, 6086/24.

²³ KLA, Protokolle der Kärntner Landesregierung, Zvezek. 4, 92. Seja z dne 13. 6. 1929, 3: št. 3.003/Landeschulrat. Šlo je za 504 šilinge.

²⁴ Z urejanjem sem začel sam, večino pa je uredil moj prejšnji

sodelavec dr. Wilhelm Deuer in delo tudi zaključil. Njemu se moram zahvaliti, da me je napotil na to sloveniko.

²⁵ KLA, HA Bleiburg, "Politische" Verbrechen und Vergehen, fasc. XXXIV/212 in XXXV/213; staro urejanje III/49.

²⁶ loc. cit., Gesetz-Sammlung (1768–1820), fasc. CXII, staro urejanje I/8.

²⁷ loc. cit., Militaria, št. 329 oz. Fasc. XLVIII/291 sl.

Slika 4: Pomočniško spričevalo Johanna Kömterja (Celovec/Ljubljana) iz leta 1856. (KLA, Zbirni arhiv Deželnega arhiva, št. 203/9)

Primeri iz kataloga (izbor)

Po teh posameznih primerih, ki so dali sicer reprezentančen, ampak nikakor ne popoln prerez skozi različna zanimiva življenjska področja, naj opozorim še na nekatere kataloge v Koroškem deželnem arhivu²⁸ in njihova "Slovenica":

- **HA Dietrichstein**, šk. 349, fasc. CCCIV/8: "Slowenische Sprache".
 - **Zbirni arhiv Deželnega arhiva:**
1. Memorandum koroških Slovencev o šolskem vprašanju 1958, št. 190/7.
 2. Hugo Paul von Henriquez, Splošni dekreti ter Koroška in Kranjska, št. 219a.
 3. Višja dekliška šola v Celovcu: Spričevalo za Olgo Schrey iz Ljubljane 1886, št. 260/3.
 4. Višja poštna uprava Ljubljana poštne postaji Sachsenburg o uvedbi enotedenske Mallepost (= pisemska pošta; franc. malle, majhni potni kovček za pisemsko pošto; angl. mail)²⁹ med

Celovcem in Brixnom, Celovcem in Ljubljano ter med Ljubljano in Salzburgom 1837, št. 264/2 (glej tudi št. 203/1–203/27).

5. Johann Kömter († 1863) – pomočniško spričevalo, Ljubljana 1856, št. 203/9. (slika 4)
 6. "Poročilo o odvedenih" Koroške direkcije za varnost 1951, št. 357.
 7. Poziv občinskega sveta mesta Ptuj glede meje na Dravi in mest Maribor, Ptuj in Ormož (november 1918), št. 377.
 8. Gradivo o botaniku Erwinu Aichingerju med drugim glede njegovega protesta proti izselitvi Slovencev v času nacionalsocializma in odgovor Heinricha Himmlerja, št. 362.
 - **Zbirni arhiv Zgodovinskega društva fasc. 148, konv. 7:** Slovensko (1848–1850).
 - **Rokopisi Zgodovinskega društva (Menhardt):**
1. HS 3/22: Landtagsverhandlungen in Krain, 16. st.
 2. HS 6/24: Slowenisches theologisches Bruchstück, 15. st. (Celovski ali Rateški rokopis, glej spodaj).
 3. HS 7/37: Thomas Hermaniz, Verzeichnis über die Ortsbenennungen Kärntens in slowenischer Sprache (1856), posvečeno spominu na Urbana Jarnika.

²⁸ Zahvaljujem se direktorju Koroškega deželnega arhiva, gospodu dr. Wilhelmu Wadlu MAS za pomoč in dovoljenje za fotografiranje.

²⁹ Zahvaljujem se kolegici dr. Evelyne Webernig v Koroškem deželnem arhivu za tozadevne informacije; glej tudi <http://susi.e-technik.uni-ulm.de:8080/meyers/servlet/showSeite?ID=1068016010816>.

Slika 5: Rokopis Antikrista 1823/1824 – Enoch in Elija, mesto Jeruzalem. (KLA, GV-HS 13/43). Glej Alfred Ogris, *Enoch und Elias auf dem Feuerwagen*, v: *Kärnten-Archiv* 4/20.

4. HS 8/35: (Johann Ritter von Jenull), Benennung der oberkärntner Ortschaften in deutscher und slavischer Sprache; priložena statistika ljubljanskega gubernija, z opombami, okoli 1850.
5. HS 9/5: Windischer Lehenseid 1637.
6. HS 9/39: Dober Legend teh Suetnikou (Legenda Sanctorum), gedruckt zu Köln und Frankfurt 1723.
7. HS 9/40: Nachlaß Urban Jarnigg³⁰ z obsežnimi "Slovenicami" in vario.
8. HS 10/2: Viktringer Kopalbuch von Marburg (1277–1380).
9. HS 10/10: Chronik von Laibach. Inc.: "Alte merkwürdige Geschihten der Haup(t)stadt Laybach. Aemona jetzo Laybach ist von Helden Jasson ... gebaut worden", 18. st.
10. HS 11/2: Chronik von Cilli, 18. st.

³⁰ Glej Erik Prunč, Urban Jarnik (1784–1844). Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache 1–3. *Studia Carinthiaca* 3, Klagenfurt/Celovec 1987–1988.

11. HS 11/7: (Johann Ritter von Jenull), Imena nemška in slovenska vesi, mest, tergov, gor, vod, hribov cele Koroške na nemški in slovenski strani, 19. st.
12. HS 12/13: Shulenje, regierenga inu smert Antikrista 1780.
13. HS 13/43: Prerokuanie od Antechrista inu od njagouah Prerokou 1767, prepis 1823/24.³¹ (slika 5)

Ti kratki pregledi naj bodo dovolj za majhen vpogled v bogastvo arhivskih fondov Koroškega deželnega arhiva, tudi z vidika slovenike. Rokopis, naveden v 2. točki, nas pripelje do najpomembnejšega slovenskega rokopisa v Koroškem deželnem arhivu, Celovškega ali Rateškega rokopisa iz 14. stoletja. Zaradi tokratne prilike se bom z njim podrobneje ukvarjal.

Celovski ali Rateški rokopis

Ko se je Slovenija letos (2004) pridružila Evropski uniji, so bili v podporo razumevanju lastne nacionalne zavesti v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani razstavljeni štirje najstarejši in za slovensko nacionalno zavest najpomembnejši rokopisi.³² Drugi najstarejši slovenski rokopis sploh, Celovski ali Rateški rokopis, je posodil Koroški deželni arhiv.³³ O tem rokopisu bom zaradi njegovega velikega kulturno- in jezikovnozgodovinskega pomena spregovoril nekoliko podrobneje.³⁴

"Czestschena sy Maria, gnade pallna, gospod s tabo, segnana sy mey senamy yno segnan ye sad twoyga telessa Jesus Christus. Amen."³⁵ – To je izvirno besedilo ene treh molitev, ki so v Celovškem rokopisu (imenovan tudi Rateški rokopis) zdaj že skoraj 650 let ohranjene v skoraj nespremenjeni obliki. Te tri molitve so Očenaš, Zdravamarija in predtridentinska Apostolska vera.

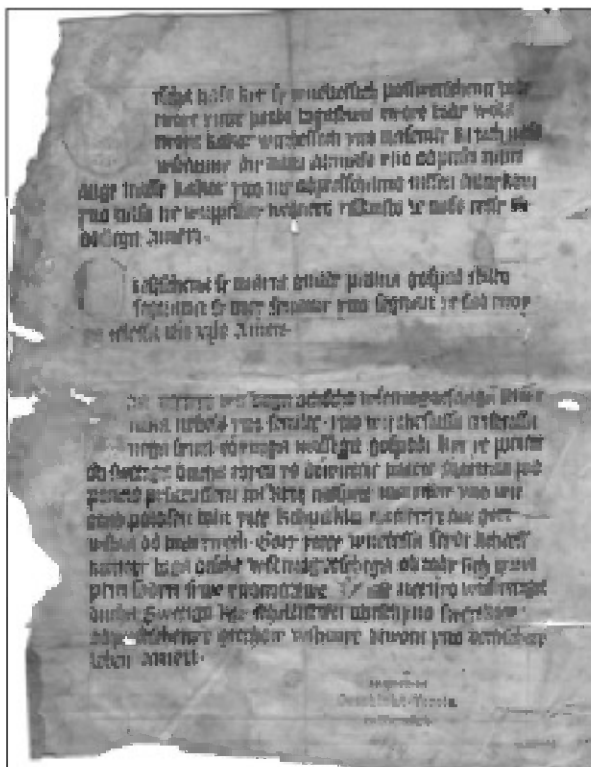
³¹ Glej Alfred Ogris, Woher stammte der Kärntner „bukovnik“ Matthias Schegar/Matija Žegar?, v: *Carinthia* I 1998, 445–463.

³² Rojstni list slovenske kulture. Razstava slovenskih srednjeveških spomenikov ob pridružitvi Republike Slovenije Evropski uniji: Brižinski spomeniki, Celovski (Rateški) rokopis, Stiški rokopis, Čedadski (Černjejski) rokopis. Razstavniki katalog, Ljubljana 2004. Katalog je izšel v štirih jezikih (v nemščini, slovenščini, italijanščini in angleščini).

³³ Direktor Koroškega deželnega arhiva dr. Wilhelm Wadl me je prosil, naj za simpozij, ki je spremljal razstavo, pripravim referat o Celovškem/Rateškem rokopisu; to sem rad storil. Glej tudi prispevek v katalogu (in op. 32): Alfred Ogris, Celovski (Rateški) rokopis, 19–22.

³⁴ Ker predavanje do zdaj še ni bilo natisnjeno, je natisnjeno zdaj, in sicer povzeto v bistvenih delih in nekoliko skrajšano.

³⁵ Kärntner Landesarchiv (KLA), GV-HS 6/24. Besedilo tu ni podano po strogo izdajateljskih pravilih, ampak v obliki, ki je zaradi lažje berljivosti prilagojena današnjemu jeziku (npr. ločevanje besed, ločila itd.)

Slika 6: Celovski ali Rateški rokopis (1362–1390). (KLA, GV-HS 6/24) (vse fotografije: Johann Stermetz, KLA/Koroški deželni arhiv)

V današnji obliki se Zdravamarija glasi tako: Zdrava Marija, milosti polna, Gospod je s teboj, blagoslovljena si med ženami in blagoslovljen je sad tvojega telesa Jezus. – Ti dve molitvi z ganljivo prodornostjo ponazarjata kontinuiteto, ki je značilna za ta preprosta in jasna liturgična besedila. Razen obeh kulturnozgodovinsko pogojenih sposojenk "gnada"³⁶ (Gnade, milost) in "žegnan"³⁷ (gesegnet, blagoslovljen, dvakrat) se je besedilo ohranilo v skorajda nespremenjeni obliki, če odmislimo besedo na začetku "češčena",³⁸ ki pa se danes moli še v "Angelus Domini" in se še naprej uporablja pri cerkvenem petju. "Češčena" združuje oba pomena, "pozdrav" in "čaščenje", v eni besedi; to se še danes izraža v

³⁶ Oswald Gutschmann, Deutsch-windisches Wörterbuch..., Celovec 1789, 501; Hildegard Striedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts ... an der Freien Universität Berlin, Berlin 1963, 129; Hieronymus Megiser, Slovenisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch, obdelava Annelies Lägroid. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes VII, Wiesbaden 1967, 27 in 249.

³⁷ loc. cit., 277; 250; 170 in 311.

³⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika I (A–H), Ljubljana 1970, 290.

tako imenovanem "angleškem pozdravu".

Današnji papež, sam Poljak, je večkrat opozoril, da so bili Slovenci prvo slovansko ljudstvo v Evropi, ki mu je bila oznanjena krščanska vera. Ta ugotovitev se v veliki meri ujema z zgodovinskimi dejstvi, saj so bili karantanski alpski Slovani tisti, ki so že sredi 8. st. prišli v stik s krščanstvom. Terminološko netočnost je treba dopuščati, saj so bili alpski Slovani v veliki meri predhodniki Slovencev. Salzburška škofija je v tekmovanju z Oglejem, ki se je lahko ponašal s starejšimi pravicami še iz rimskega časa, pokristjanjevala v Karantaniji. Škof Modest je, kot nam poroča okoli leta 870 napisani "Conversio Bagoariorum et Carantanorum",³⁹ zgodovina spreobrnitve Bavarcev in Karantancev, posvetil tri cerkve: v Gospe Sveti/Maria Saal, v "Liburnia civitate" (Št. Peter v Lesju/St. Peter in Holz) in tretjo "ad Undrimas" (domnevno pri Pölsu na Štajerskem).

Ni naključje, da sta danes dve teh treh cerkva na današnjem Koroškem, ki je bilo tudi središče kneževine alpskih Slovanov Karantanije, in sicer v Krnskem gradu na Gosposvetskem polju/Karnburg auf dem Zollfeld. Ko se je leta 743 končala politična samostojnost te kneževine, ker so karantanski Slovani Bavarce prosili za vojaško pomoč proti Avarom, je kot posledica teh dogodkov duhovnik Lupo dva predstavnika karantanske knežje hiše, Cheitmar in Cacatius (Hotimira in Gorazda?), kot talca v salzburškem samostanu Herrenchiemsee na Bavarskem poučil o krščanstvu in ju spreobrnil. Po njuni vrnitvi v Karantanijo je bil to začetek drugega pokristjanjevanja dežele in njenega pretežno slovanskega prebivalstva. Hkrati pa je bil to tudi začetek splošnega razvoja, ki je kasneje pripeljal do Brižinskih spomenikov, Celovškega, pa tudi Ljubljanskega oz. Stiškega rokopisa.⁴⁰ Ne glede na današnje meje so tukaj korenine zgodnjega pismenstva slovenskega naroda, ki v rastoči Evropi odpihnejo prah s starih kulturnih vezi. Da so imele pri tem vodilno vlogo cerkvene ustanove, kot so škofije, npr. Salzburška, Freisingška in Bamberška škofija, kasneje tudi Ljubljanska, samostani, kot je npr. Innichen, in duhovniki, izhaja iz zahodne duhovne in kulturne zgodovine.⁴¹

Preden si torej približje ogledamo Celovski rokopis, bi rad pojasnil ta nespোরazum: v javnem mnenju, zlasti v Avstriji in tudi na Koroškem, je pogosto vtis, da prihaja Slovenija s širitvijo Evropske unije "v Evropo". Pred kratkim se je

³⁹ Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Wien-Köln-Graz 1979, 44 f.

⁴⁰ Ivan Grafenauer, *Celovski rokopis iz Rateč*, v: *Literarno-zgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 315 sl.

⁴¹ Alfred Ogris, *Die Kirchen Bamberg, Freising und Brixens in Kärnten*, v: *Neues aus Alt-Villach*. 37. Jahrbuch des Museums der Stadt Villach, Villach 2000, 84 sl.; prav tako v: *Kärntner Jahrbuch für Politik* 2000, Klagenfurt 2000, 139 sl.

npr. naslov oddaje v zvezi s Slovenijo na avstrijski televiziji glasil: "Dobrodošli v Evropi".⁴² To je popolnoma zgrešeno in izraz nezgodovinskega mišljenja. Državno ozemlje Slovenije, pa naj bo to Kranjska, Štajerska (južni del) ali Primorje, je bilo vedno del evropske zgodovine, in sicer v vseh svojih fasetah.⁴³ Po svoje je bilo to območje neke vrste rele med srednjo Evropo, ki je dolga stoletja nosila avstro-ogrski pečat, in jugovzhodom v smeri Balkana. Nekdanji slovenski veleposlanik na Dunaju, gospod Ivo Vajgl, je pravilno povedal: "Od nekdanj smo popolnoma integrirani v zahodno Evropo."⁴⁴ Tudi v nekdanji Jugoslaviji je lahko Slovenija v skromni svobodi razvijala svoje značilnosti. Slovenski generalni konzul v Celovcu, Jure Žmauc, pa je dejal, da se izgubljena hči (Slovenija) zdaj vrača v družino.⁴⁵ Kvečjemu lahko torej rečemo: "Dobrodošli v Evropski uniji."

Na križišču treh velikih evropskih kulturnih krogov, germanskega, slovanskega in romanskega, je tudi tisto območje, ki je postalo odločilno za nastanek in zgodovino učinkovanja Celovškega rokopisa. Danes o tem območju v evropskem duhu govorimo kot o "tromeji". Pri tem mislimo na Zgornjesavsko dolino vse čez do Kanalske doline, spodnjo Ziljsko dolino z območjem okoli Beljaka in končno okoli Celovca, kjer danes v Koroškem deželnem arhivu hranijo dragoceni rokopis.

Celovski (ali Rateški rokopis) je za Brižinskimi spomeniki in pred Stiškim (Ljubljanskim) rokopisom drugi najstarejši slovenski srednjeveški spomenik pismenstva.⁴⁶ Njegovo dvojno poimenovanje po eni strani izhaja iz kraja, v katerem ga hranijo (Koroški deželni arhiv, poprej arhiv Zgodovinskega društva za Koroško), po drugi strani pa po domnevnem, vendar ne potrjenem kraju nastanka (Rateče/Ratschach). Da se rokopisi, kadar njihov izvor ni zanesljiv, poimenujejo po krajih njihovih arhivov, je mednarodno običajno, kot je na primer razvidno iz treh rokopisov Pesmi o Nibelungih (Sanktgallenski, Münchenski in Karlsruejski rokopis).

Celovski/Rateški rokopis je nastal med letoma 1362 in 1390; sestoji iz enega samega lista, iz pergamenta. Predpogoj za njegov nastanek moramo tako kot pri Brižinskih spomenikih iskati v že omenjenem pokristjanjenju karantanskih Slovanov. Poleg tega je sinoda v Mainzu (813) po-

leg latinščine dovolila tudi molitve v materinščini.

Z raziskovanjem tega pisnega spomenika, ki je tako pomemben za slovensko kulturno zgodovino, so se ukvarjali številni raziskovalci, zlasti Gregor Krek⁴⁷ in Ivan Grafenauer,⁴⁸ Grafenauer tako, da je k sodelovanju pritegnil tudi strokovnjake s področja jezikoslovja in paleografije. Če na kratko povzamem, je stanje v raziskovanju tako:

Karl Baron Hauser je konec leta 1880 v Arhivu Zgodovinskega društva za Koroško med različnimi arhivalijami iz Milštatta (Millstatt) našel pergamentni list s slovenskimi molitvenimi obrazci. Že v naslednjem letu so ga dobili na voljo slovenski raziskovalci⁴⁹ (Gregor Krek, Jakob Sket). Kako in kdaj je prišel v last Zgodovinskega društva za Koroško, ni jasno, na vsak način pa med 1844, letom ustanovitve društva, in 1880, letom, ko je bil list najden. Težko je reči, ali je rokopis prispel v arhiv že pri prvem pozivu k zbiranju gradiva Zgodovinskega društva, da bi ustvarili "Archivum Carantanum" (ta je do leta 1846 obsegal že 10.000 arhivalij), vendar to ni izključeno. List je bil del kodeksa (misala?), ki so ga verjetno nazadnje uporabljali v Ratečah.⁵⁰ Na to kažejo z letnicama 1467 in 1471 datirani zapisi na zadnji strani pergamentnega lista, ki v stolpcih navajajo podatke o članih Marijine bratovščine v "Ratatscha(ch)" (Rateče/Ratschach) in o Apostolski bratovščini prav tam. To bi bila lahko Tomaževa bratovščina, znana po patronu romanske pokopališke cerkve v Ratečah, ki se prvič omenja leta 1390.

Rateče so do tega leta kot podružnična cerkev spadale k župniji Marija na Zili/Maria Gail blizu Beljaka na Koroškem.⁵¹ Celotno rateško diecezo so najkasneje do 12. stoletja v glavnem poselili priseljenci iz Koroške, zlasti iz župnij Marija na Zili in Št. Janž na Zili/St. Johann an der Gail. Blizina rateškega območja Koroški je olajšala ta razvoj in logična posledica je bila, da je rateško narečje postalo narečje koroških Slovencev. Jezikovne raziskave Zgornjesavske doline, ki jih je nazadnje opravljal Tine Logar,⁵² potrjujejo te koroške jezikovne značilnosti, ki so jih ugotavljali že prejšnji raziskovalci. Te značilnosti se

⁴² ORF Kärnten, oddaja z dne 5. 4. 2004 ("Kärnten heute").

⁴³ Erich Zöllner, Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, 8. natis, Wien 1990, 78 sl.

⁴⁴ KLA, Kärntner Tageszeitung z dne 25. 4. 2004, Sonderthema: "Willkommen Slowenien! Добродошла Slovenija!", 28.

⁴⁵ loc. cit.

⁴⁶ Glej tudi prispevke v katalogu k razstavi (kot op. 31). Prim. Anton Slodnjak, Geschichte der slowenischen Literatur. Grundriß der slawischen Philologie und Kulturgeschichte, izd. Max Vasmer, Berlin 1958, 41 f.

⁴⁷ Gregor Krek, O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega, v: Kres. Leposloven in znanstven list, I. letnik, št. 3. V Celovci (*sic!*) 1881, 173–190. Gospodu Petru Kerscheju iz Koroškega deželnega arhiva se zahvaljujem za pomoč pri bibliografskem raziskovanju.

⁴⁸ Grafenauer, Spisi, kot op. 39.

⁴⁹ Jakob Sket, Eine neuslovenische Handschrift des kärntnerischen Geschichtsvereines zu Klagenfurt, v: Carinthia 1881, 253–256.

⁵⁰ Glej Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 317 sl.

⁵¹ Ivan Grafenauer, Die Reichweite der Urfarre Maria Gail im Süden, v: Carinthia I 1957, 261–256.

⁵² Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 316.

širijo celo do območja Dovja/Lengenfeld. Tudi freisinški naseljenci iz Dolenjske so tukaj pustili svoje jezikovne sledi, kot je pokazal Logar ob primeru dolenjskega "ej" za starocerkvenoslovenski "ě".

S prenosom župnije Rodina v Radovljico/Radmansdorf je najkasneje od 1296 dušnopastirsko središče Zgornjesavske doline tukaj. Koroški grofje Ortenburžani so imeli v Radovljici v lasti Lipniški grad/Schloß Waldenberg; od tam so zlasti v 14. stoletju pospeševali kolonizacijo doline. Podobno se je takrat dogajalo tudi v Kočevju/Gottschee. Freisinška škofija je imela že od 11. stoletja posest v Dovju. Grof Friderik Ortenburški je v soglasju z duhovščino podružnično cerkev v Ratečah, ki je doslej spadala k Mariji na Zili, odstopil župnijski cerkvi sv. Marije v Kranjski Gori/Kronau. To je listina patriarha Janeza Sobeslava iz Ogleja iz leta 1390 utemeljevala tako, da so zaradi gorovja med Ratečami in Marijo na Zili razdalje prevelike in da to otežuje dušnopastirske dejavnosti.⁵³ Tako maše, krščanski nauk, krsti in pogrebi zlasti pozimi zelo trpijo. Temeljni kamen za ta razvoj je že 1362 položil patriarh Ludvik della Torre, saj je dušno pastirstvo po dolini navzdol (župniji Radovljica in Dovje) prenesel na župnika Henrika iz Radovljice in njegove naslednike.⁵⁴

Raziskave na podlagi Krekovich, Ramovševih, Slodnjakovih in Grafenauerjevih izsledkov izhajajo iz tega, da je treba nastanek Celovškega (Rateškega) rokopisa umestiti v obdobje okoli leta 1370⁵⁵ in da je bila želja po jezikovnem poenotenju molitvenih obrazcev odločilna za kodificiranje treh molitev v slovenskem jeziku. Pri tem naj bi šlo zlasti za odpravo razlik med ziljskim in gorenjskim narečjem. Najočitnejši je tu "Yast" v apostolski veri, ki bi se moral po ziljsko glasiti "jðs" (prim. tudi gospod – gospued). Molitve so napisane v gotski minuskuli, ki se je uporabljala kot knjižna pisava. Pravopis je nemški, podajanje slovenskih glasov pa je delno nedosledno. Novo datiranje, ki je nadomestilo prejšnje, ki je kazalo na 15. stoletje, je s paleografskimi raziskavami podprl Milko Kos.⁵⁶

Ivan Grafenauer, ki je leta 1980 strnil vedenje o nastanku rokopisa in ga obogatil s svojimi raziskovalnimi izsledki, predlaga ta možni scenarij⁵⁷: župnik iz Ziljske doline je svojega kolega iz Kranjske Gore prosil, naj mu priskrbi molitvene obrazce, iz katerih bi izhajale prevladujoče gorenjske jezikovne značilnosti. Manjši dolenjski jezikovni vpliv je verjetno izhajal iz Dovja. Župnik iz Ziljske doline je nato predlogo prepisal, zato lahko ugotovimo le malo značilnosti sloven-

skega jezika iz Ziljske doline. Potem je verjetno prosil pisarja iz bamberškega Beljaka (ki očitno ni znal slovensko), naj besedilo v gotski knjižni pisavi napiše na zadnji list kodeksa (misala?), ki je bil last župnije Marija na Zili in so ga v Ratečah uporabljali v bogoslužju. Na ta način bi lahko pojasnili tudi napake v besedilu, ki jih je verjetno poskušal popraviti že župnik iz Ziljske doline. Čeprav prevladujejo gorenjske jezikovne značilnosti na škodo dolenjskih in ziljskih značilnosti in kažejo na izvor rokopisa iz Rateč in okolice (morda iz Kranjske Gore?), pa še vedno ni čisto izključen tudi izvor z jugozahodne Koroške (Ziljska dolina?). Torej so bile pri nastanku rokopisa verjetno udeležene tri osebe (dva duhovnika in en prepisovalec).

Še pripomba o molitvah samih⁵⁸: tako Očenaš kot Apostolska vera sta povezana že z molitvenimi obrazci s konca 8. stoletja, Zdravamarija pa s tistimi iz 12. stoletja. Pri Očenašu zbuja pozornost uporaba besede bogastvo ("bogastwu") namesto kraljestvo (adveniat regnum tuum), prav tako edner ("wednero") za nullus, nemško keine (deheine). To obliko je poznal še Korošec Oswald Gutschmann 1789 v svojem delu "Deutschwindisches Wörterbuch"⁵⁹ (kein, keiner – obeden, odniri ...). In v benediktinskem samostanu Št. Pavel v Labotski dolini/Lavanttal obstaja različica očenaša, ki ustreza naši: "in dehai cholung/chorung" (glej "wednero ysskusbo" – v ednero iskusbo v Celovškem rokopisu). To frazo najdemo tudi v Abrogansu iz St. Gallna iz leta 790, kjer v Očenašu v stari visoki nemščini beremo: "... ni unsih firleiti in khorunka..." (ne zapelji nas v skušnjavo – "ne wuppellay wednero ysskusbo"). Nadaljnje besedilne analize najdemo pri G. Kreku.⁶⁰

V Apostolski veri najdemo dele, ki spominjajo na Brižinske spomenike (verujo namesto verujem), in tudi dele, ki spominjajo na starinsko rezijško slovenščino. Krek meni, da je treba posebej poudariti, da je tako "noriška" (alpsko-slovanska-karantanska) stara slovenščina kot panonska poznala aorist; lahko ga dokažemo tako v veri kot v Brižinskih spomenikih (dolu ide – descendit, gori vsta – resurrexit, gori jede – ascendit). Poleg tega zasledimo tudi nekaj arhaičnih jezikovnih oblik, kot je "na križ razpet" namesto "križan", kot je pokazal Krek.⁶¹

Pri Ave Mariji, katere posebnosti smo omenili na začetku, manjka "Sveta Marija, Mati božja", ki je postala običajna šele po 1508, morda pa šele po pomorski bitki pri Lepantu proti Turkom (1571).

⁵³ loc. cit., 319 sl.

⁵⁴ loc. cit., 320 f.

⁵⁵ loc. cit., 351.

⁵⁶ loc. cit., 352 sl.

⁵⁷ loc. cit., 351.

⁵⁸ Z jezikovnega vidika se je s Celovškim rokopisom največ ukvarjal Gregor Krek in opozoril na nekatere posebnosti; op. 46.

⁵⁹ Gutschmann, 154.

⁶⁰ Kot op. 57.

⁶¹ loc. cit., 179 sl.

Naj poudarim, da je v besedilu tudi nekaj germanizmov oz. nemških izposojenk v slovenščini, ki jih lahko delno najdemo še pri Primožu Trubarju v 16. stoletju (npr. "gnada"). Omenil bom te: "gnade" v roditelju (za milost/Gnade) in "segnan" (žegnan – blagoslovljen/gesegnet) v Ave Mariji, v Apostolski veri "martran"⁶² (mučen/gemartert, za mučiti/martern), "grab" (Grab/grob) in "leben" (življenje/Leben). S tem v zvezi naj opozorim še na podvojitve samoglasnikov in soglasnikov, ki jih slovenščina ne pozna, v Celovškem rokopisu pa jih večkrat opazimo: npr "wnebessich" z dvojnimi s, "semlee" z dvojnimi e, "swettige" z dvojnimi t itd.

Zdaj pa se posvetimo zelo izpovedni zadnji strani pergamentnega lista, ki je popisana od 15. stoletja. Iz imenoslovnega zornega kota je tukaj nekaj zapisov, ki so vredni omembe, saj opozarjajo na že takrat znano tesno prepletanje treh velikih evropskih kulturnih krogov, ki se odraža v tem malem vsakdanu rateške bratovščine: germanskega, slovanskega in romanskega. Poleg latinskih oblik imen, kot so Martinus, Gregorius, Henricus, Augustina itd., najdemo tukaj tudi nemška in slovenska imena; ta so v večini. Pri tem je opazno, da je del krstnih imen izpričan v nemški in slovenski obliki, to pa je dokaz mirnega soobstoja in sožitja. Potem ko so list zložili, so začeli v 15. st. popisovati najprej desni (sprednji) stolpec, nato pa levega (zadnjega), pri čemer leto 1467 zaznamuje začetek zapiskov. Tovrstni zapiski bratovščin so bili namenjeni za podlago molitev pri spominskih, zlasti tako imenovanih "tihih mašah". Krek opozarja, da je bilo v okolici več takih bratovščin, npr. v Lescah, Radovljici itd.

Omembe vredna sta dva zapiska, ki se nanašata na duhovnika: v desnem stolpcu na župnika Nicolausa v "Nak...", to moramo mogoče razumeti kot Nak(las), danes Naklo, ki je 1364 izpričano tudi v listinah. V levem stolpcu izvemo, da je župnik v "Wurczen" (Wurzen/Podkoren) 4. 2. 1471 umrl; rimska številka LII neposredno po datumu ostaja nepojasnjena, razen če se nanaša na starost duhovnika (52 let). Enako opažamo pri zapiskih Dorothee; umrla je prav tako 1471 v isti starosti (?). Na podlagi teh zapiskov so kot o krajih nastanka rokopisa poleg Rateč začeli razmišljati celo o Podkorenu in Naklem.

Omenjeni sezname imen nam dajo zanimiv vpogled. Med nemškimi krstnimi imeni – kolikor jih lahko zaradi slabo ohranjenega pergamenta preberemo – najdemo ta: Elysabeth/Elspet, Oswald, Michel, Dorothea, Thomas, Anna, Laurencz, Peter, Katharina, Enczy, Margaretha, Gerdraut, Jacob, Helena, Erhart, Leonhard in Anthony; krstno ime Kuna, slovensko obliko za Kunigunde, lahko pojasnimo zaradi bližine bamberškega območja na Koroškem (Beljak, Pod-

kloster/Arnoldstein, Kanalska dolina/Kanaltal), tam so namreč cesarski par Henrika in Kunigundo posebej častili. O tem priča tudi romanska upodobitev para v stari župnijski cerkvi bamberškega premonstratskega samostana Grebinj/Griffen na Spodnjem Koroškem. Henrik in Kunigunda sta bila edini cesarski par v nemški zgodovini, ki je bil že okoli 100 let po smrti razglašen za svetega.

Poleg bamberških vplivov, ki so na območju okoli Beljaka, Podkloštra in Kanalske doline glede na prehod proti Italiji nesporni, je zanimiv tudi pojav krstnega imena Erhard. Pri tem gre za patrocinijski, ki je v naših krajih redek in se je v širši okolici pojavljal samo v koroškem rudarskem naselju Slovenji Plajberg/Windisch Bleiberg. Prav v 15. st. pa je neki meščan iz Beljaka z istim imenom, mojster Erhard, v Čedadu ustvaril arhitekturno mojstrovino, saj je zgradil še danes prevozen most čez Nadižo, Ponte Diavolo. Spričo takih vzorov izbiranje imen na tak način ni izključeno.

Med slovenskimi imeni moramo v prvi vrsti omeniti ime Swetka (Cvetka, dvakrat), Mathia, Luka, Juri, Lena, Geory, Jerney in Ursa. Posebej izrazita so dvojna imena, kot Nesa (Neža) – Agnes, Hanse Pittenpach – Janes (Janez) in Gera (Jera) – Gerdraut. Poleg Rateč in Podkorena je omenjen še kraj "Crisna"; v njem se verjetno skriva slovenski "Križ" (Kreuz).

Nadaljnja usoda rokopisa med iztekajočim se 15. st. in odkritjem v Arhivu Zgodovinskega društva za Koroško ni znana. Domneva se,⁶³ da je bil v času turških vpadov prenesen na Koroško, mogoče v samostan Podkloster, in da je po ukinitvi samostana (1783) tekom jožefinske cerkvene politike po do zdaj neznanih poteh pristal v arhivu zgodovinskega društva. Na vsak način je Celovški/Rateški rokopis eden najpomembnejših slovenskih pisnih spomenikov srednjega veka. Žal še do danes nimamo popolne in sodobne izdaje tega rokopisa, in sicer ne sprednje in ne zadnje strani pergamentnega lista.

Kakšen pomen ima Celovški/Rateški rokopis na splošno? Tovrstni stari pisni spomeniki so že davno prerasli svoj zgolj liturgični pomen in simbolno predstavljajo kulturno tradicijo slovenskega naroda. Ta je od nekdaj vključena v zahodno kulturo, kulturo, ki jo je krščanstvo bistveno zaznamovalo in je v stoletjih preživela številne politične sisteme. Rokopisi, tako kot pisni spomeniki na splošno, spadajo k najpomembnejši narodni kulturni dediščini. Škrbno so shranjeni v arhivih in so dostopni raziskovanju. Neodvisno od vseh prelomov in preobratov simbolizirajo kontinuiteto in so trajne priče kulturne usmeritve skozi stoletja – in usmeritev Slovenije je zahodna.

⁶² Striedter-Temps 177, Megiser/Lägreid 277.

⁶³ Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 356.

UDK 651.71:352(497.4)"1677/1803"
Prejeto: 30. 11. 2004

Neznana starejša uradovalna slovenica s Štajerskega (1677–1803)

BORIS GOLEC

docent dr., znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Prispevek obravnava šest slovenskih prisežnih obrazcev s Štajerskega, nastalih v časovnem razponu od 70. let 17. do začetka 19. stoletja. Pet jih je bilo doslej še neevidentiranih in neobjavljenih, pri tem pa je vsebina enega od njih znana v starejši različici oz. predlogi. Dokumente bi glede na krajevni izvor in jezikovno-pravopisne poteze lahko razdelili v dve skupini. V prvo sodijo obrazci iz Gradca, pisani v osrednjeslovenskem (kranjskem) jeziku; prvi je v rabi pri notranjeavstrijski vladi, drugi (v dveh različicah) pa pri deželnih stanovih. Drugo skupino sestavljajo tri prisege iz mestnega arhiva mesteca Ormož tik ob hrvaški meji; dve sta namenjeni priseganju na novo sprejetih meščanov in tretja mestnih svetnikov. Starejši dve, zapisani okoli leta 1700, kažeta izrazite poteze sosednega (hrvaško)kajkavskega knjižnega jezika. Tretja ima, nasprotno, več vzhodnoštajerskih značilnosti, vse tri pa so pod izrazitim vplivom kajkavskega pravopisa. Obravnava se dotika tudi vprašanja rabe pojma hrvaški za slovenske obmejne govore ormoške okolice.

KLJUČNE BESEDE: prisežni obrazci, slovenščina, Štajerska, Ormož, kajkavščina

ABSTRACT

NEWLY DISCOVERED ADMINISTRATIVE SLOVENICA FROM STYRIA (1677–1803)

The paper discusses six Slovene oath forms from Styria, written in the period between the 1770's and the beginning of the 19th century. Five of them have not been recorded and published yet. The contents of one are known from an older sample. The documents can be divided into two groups based on their origin and spelling and language features. The first group comprises the forms from Graz, written in the central Slovenian (Carniolan) languages, the first one used by the Inner Austrian government and the other (in two different variations) by the provincial states. The second group comprises three oaths from the municipal archives of Ormož near the Croatian border. Two of them were used for newly accepted townsmen and one for city councillors. The older two, written around 1700, display distinct features of the neighbouring Kajkavian Croatian literary language, whereas the third one has more characteristics of Eastern Styria. All three are strongly influenced by the Kajkavian spelling. The analysis also covers questions of the term "Croatian" for the borderland dialects around Ormož.

KEY WORDS: Oath forms, Slovene language, Styria, town Ormož, Kajkavian Croatian language

Nabor objavljenih slovenskih uradnih dokumentov starejšega datuma z območja Štajerske se bo s pričujočo objavo povečal za šest enot oz. za pet različnih besedil. Njihova namembnost in vsebina sta "klasični", saj imamo spet opraviti "le" s prisegami, vse tja do prve polovice 19. stoletja daleč najpogostejšimi v slovenščini pisanimi neliterarnimi in nenabožnimi besedili. Predstavljeni dokumenti so nastali v časovnem raz-

ponu od 70. let 17. do začetka 19. stoletja in kolikor sem mogel ugotoviti, jih je pet popolnoma neznanih. Strokovna javnost bi lahko doslej poznala le transliterirano in faksimilno objavo enega, a je obe spregledala, druga dva dokumenta sta bila v literaturi deležna samo napol točne omembice, trije pa so ostali sploh povsem prezrti.

Dokumente bi lahko razdelili v dve skupini, in

sicer tako glede na krajevni izvor kakor glede na jezikovne poteze. Doseg prvih treh – v enem primeru gre za dve različici istega besedila – je bil v svojem času znatno širši, saj imamo opraviti s prisežnima obrazcema dveh graških oblastev: štajerskih deželnih stanov in naddeželne notranjeavstrijske vlade, ki je od 1564 do 1749 pokrivala prostor vseh s Slovenci poseljenih habsburških dežel. Zadnji trije dokumenti oz. besedila so prisežni obrazci lokalne narave, nastali v pisarni miniaturnega mesta Ormož ter namenjeni priseganju na novo sprejetih meščanov in mestnih svétnikov. Tudi v jezikovnem pogledu so med obema skupinama besedil zelo velike razlike. Graški obrazci jasno kažejo osrednjeslovenske – kranjske značilnosti, četudi so njihovi avtorji najbrž službovali v štajerskem Gradcu in sta bili različici deželnostanovske prisege namenjeni sploh samo štajerskim Slovencem. Ormoške prisege z zelo izrazitimi kajkavskimi potezami pa so, nasprotno, značilen produkt vzhodnoštajerskega obmejnega prostora. Zlasti prvi dve ne bi bilo nemara nič manj upravičeno šteti h kajkavskemu pismenstvu, saj sta pri njem dobili veliko več kot samo navdih.

I. Graška fevdna prisega 1677

Fevdni prisegi iz štajerskega Gradca sem prišel na sled nepričakovano, in sicer med iskanjem prisežnega besedila iz župnišča v Šmartnem na Pohorju, ki, kot se je nazadnje izkazalo, nikoli ni obstajalo. Leta 1983 ga je v slovenskobistriškem zborniku mimogrede omenil J. Koropec, ne da bi razkril njegovo vsebino in točno nahajališče v citiranih aktih notranjeavstrijske vlade iz let 1677 do 1680.¹ Pregledovanje navedenih aktov v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu je v enem od njih res navrglo prisego, vendar povsem drugačne narave od pričakovane. Gre namreč za različico že znane, vsaj dve desetletji starejše fevdne prisege iz vladne knjige prisežnih obrazcev. Sicer pa je s šmartenskim župniščem kvečjemu v posredni zvezi in nikakor ne izvira s Pohorja, kot je zmotno zapisal Koropec. Samostojni zapis se je namreč tako ali drugače znašel v svežnju spisov o sodnem sporu med šmartenskim župnikom Martinom Plavcem in njegovimi župljani v drugi polovici 70. let 17. stoletja.²

Pritožbe Šmarčanov zoper njihovega župnika so same po sebi zanimive, a jih bomo pustili ob strani.³ Bolj kot njihova vsebina nas zanima, na kakšen način je slovenski prisežni obrazec prišel med sodne spise. Ni mogoče povsem izključiti

hipoteze, da se je to zgodilo po naključju in obrazec tako po vsebini sploh ne sodi tja, kjer je bil najden. Gre namreč za nevezan list, katerega format in vrsta papirja ne ustrejata nobenemu drugemu dokumentu v zadevi, le nevezanemu listu, na katerem je zapisan nemški prisežni obrazec z naslovom "Der Zeugen Aÿdt". Oba obrazca se tudi po pisavi razlikujeta od preostalih spisov v svežnju, v katerem sta shranjena. Šmartenskem sodnemu sporu je po vsebini oz. namembnosti bližji nemški obrazec, saj je namenjen pričam, povabljenim k pričevanju v sodnih sporih. Slovensko fevdno prisego tako s Plavčevo zadevo povezujejo le zunanje lastnosti dokumenta, napisanega na enakem papirju kot nemški obrazec. Skupna provenienca morda priča, da je fevdna prisega zašla med šmartenske spise povsem po pomoti, pač skupaj z obrazcem za priče. Ker nobeden od njiju ni datiran, ju lahko časovno umestimo le glede na datirane dokumente v sodnem spisu. Le-ti obsegajo trimesečje od aprila do julija 1677 in so sestavni del zadeve, zaključene januarja naslednje leto.

Vprašanje, kaj počne fevdna prisega med dokumenti o Plavčevi pravdi z župljani, s tem še ni rešeno. V nedatiranem odgovoru njegovega odvetnika je namreč navedeno, da bo Plavec svoje trditve dokazal s prisego (*mit dem Jura-ment erweisen*). Ni torej čisto izključeno, da je šmartenski župnik prisegel po fevdni prisegi, vendar ne vidim prav nikakršne zveze med dokazovalnim priseganjem v sodnem sporu in fevdno prisego, po vsebini prisego vazala za prejete deželnoknežje fevde.⁴ Razen seveda, če je šlo za dve povsem različni, a sočasni dejanji. Če pa je Plavec v sodnem sporu res prisegel po obrazcu fevdne prisege, se postavlja vprašanje, na katero bo treba v prihodnje še odgovoriti, in sicer: komu vse in za kakšne primere je bila fevdna prisega namenjena.

Predlogo prisege so pri notranjeavstrijski vladi vzeli iz svoje uradne knjige prisežnih obrazcev (*Juramentenbuch*), ki so jo uporabljali že od vladanja cesarja Ferdinanda III. (1637–1657) in je ostala v uporabi še vse do konca vladavine Karla VI. (umrl 1740).⁵

Sámo besedilo naše fevdne prisege je bilo v izvorni obliki, tj. po knjigi prisežnih obrazcev in z imenom cesarja Ferdinanda, objavljeno že nekajkrat.⁶ Znano je tudi, da so ga uporabljali v času cesarjev Leopolda I. (1657–1705) in Karla

¹ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I*, Slovenska Bistrica 1983, str. 137.

² Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Regierung, Eum 1678–I-3.

³ O tem gl. Koropec, n. d., str. 137.

⁴ O naravi obravnavane fevdne prisege prim. J. J. (=Metod Dolenc), Dvoje slovenskih fevdskih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* VIII (1911), str. 38.

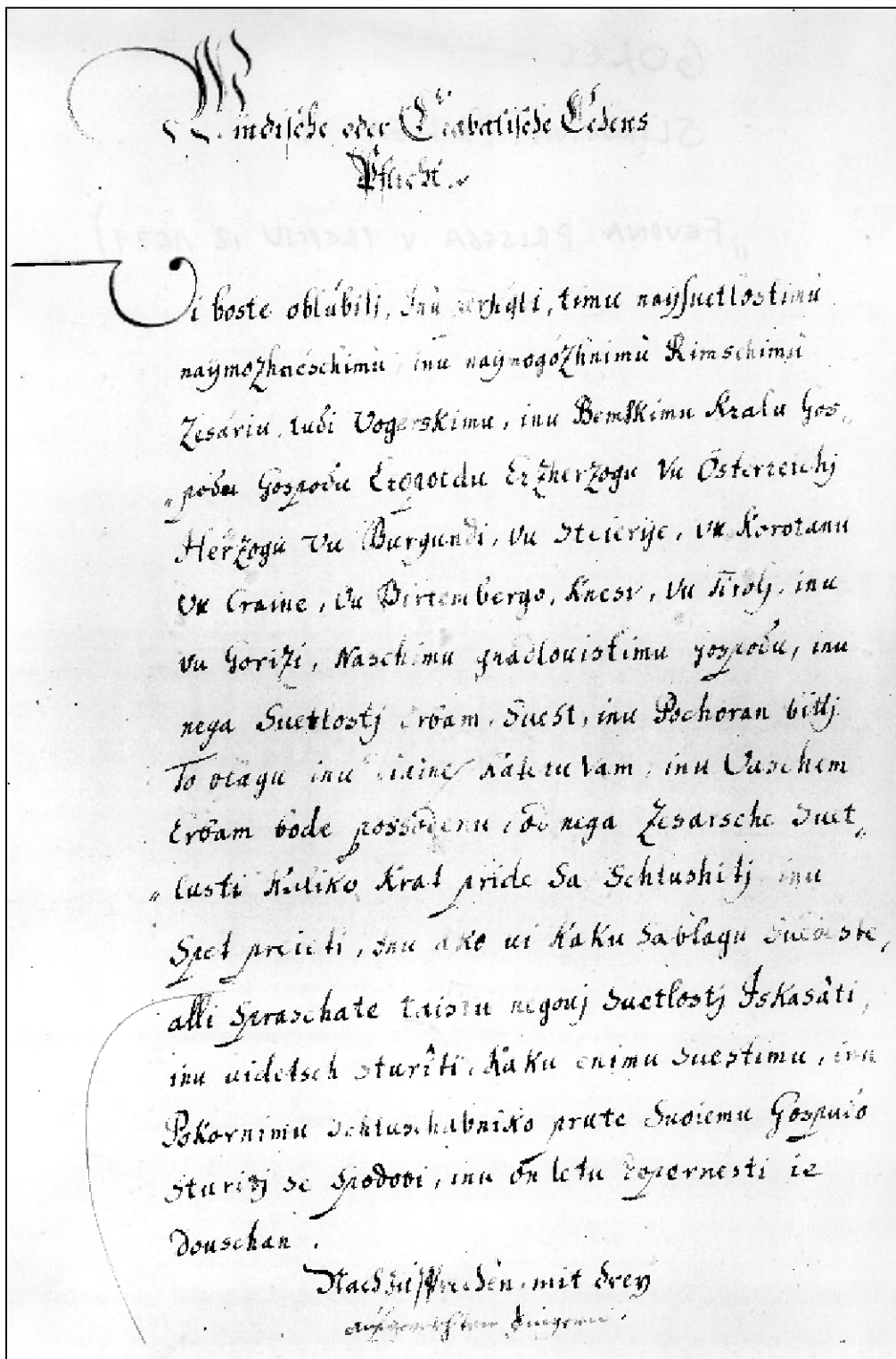
⁵ Prav tam, str. 37; Metod Dolenc, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*, Ljubljana 1935, str. 211.

⁶ Komentirana objava: J. J., n. d., str. 33–46; Matko Potočnik, *Vojvodina Koroška, II. zvezek. Zgodovinski opis* (Slovenska zemlja, VI. del), Ljubljana 1910, str. 49–50; Dolenc, n. d., str. 212–214.

VI. (1711–1740), saj je Ferdinandovo ime v knjigi obrazcev prečrtano in ob strani nadomeščeno z imenoma njegovih naslednikov. Naš prepis iz leta 1677, ki nosi ime cesarja Leopolda, je torej samo konkreten materialni dokaz uporabe ob-

razca v času njegovega vladanja. V tem je tudi glavni pomen njegovega odkritja. Ker pa besedilo v podrobnostih ni dosleden prepis izvornika, se mi je zdelo smiselno, da ga v celoti objavim.

Fevdna prisega v prepisu iz leta 1677

[1. stran]

Windijche oder Crabatijche Lehens Pflicht

Vi boste obljubili, Inu perjegli, timu najšuetlostimu, najmohzneschimu, inu najmogozhnimu Rimschimu Zesariu, tudi Vogerskimu, inu Bemskimu Kralu Gos= podu Gospodu Leopoldu Erzherzogu vu Österreich Herzogu vu Burgundi, vu Steirje, vu Korotanu vu Craine, vu Birtembergo, Knesv, vu Tirolj, inu vu Gorizi, Naschimu gnadlouistimu Gospodu, inu nega Suetlostj Erbam, Suest, inu Pochoran bittj, To blagu inu diaine kateru Vam, inu Vaschem Erbam bode possodenu, od nega Zesarsche Suet= lusti kuliko krat pride Sa Schlushitj inu Spet preieti, Inu ako ui kaku Sablagu Suedeste, alli Spraschate taistu negouj Suetlostj Iskasati, inu uidetsch Sturiti, kaku enimu Suestimu, inu Pokornimu Schluschniko prute Suoiemu Gospudu Sturitj Se Spodobi, inu on letu dopernesti ie douschan.

Nach zu sprechen mit drey aufgerekhten Fingern.

[2. stran]

Kako meni ie sadai naprei brano, y Sapoue= dano, Tako hozhim Sturiti, y Vuse dopernesti, tako meni Bug pomosi, Sueta diua Maria, Mate Bosia, y Vuje Suetzi

Če izvzamemo spremenjeno vladarjevo ime, se naš obrazec razlikuje od izvornika v vladni knjigi obrazcev samo po nepomembnih podrobnostih, ki so plod prepisovalskih napak, deloma pa morda tudi zavestnih popravkov pri sklanjanju in zapisovanju določenih glasov. Največja razlika med predlogo in obravnavanim prepisom je v 12. vrstici prepisa, ki bi bil na tem mestu brez poznavanja izvornika nerazumljiv. Namesto "ako vi kaku satayeno blagu suedeste" pravi namreč: "ako ui kaku Sablagu Suedeste". Sodeč po Dolenčevi komentirani objavi iz leta 1911,⁷ so manjše razlike z našim prepisom tudi v primerih: *naymohzneschimu* inu *naymogozhnimu* namesto *naymohzneschimu* inu *naymogozhnimu*, *gospudu* namesto *Gospodu*, *Pemskimu* namesto *Bemskimu*, *na Gorizi* namesto *vu Gorizi*, v enem primeru *Suetlusti* namesto *Suetlosti*, *Iskasate* namesto *Iskasati* in *Pokornimo* namesto *Pokornimu*. Pri prvem primeru (*Sablagu*) se še zdi, da je spodrseljaj delo slovenščine nevesčega prepisovalca, vsi drugi pa prejkone kažejo na zavestno popravljanje v oblike, bližje prepisovalčevemu idiomu.

Opozoriti gre še na eno skupno značilnost obrazca iz Ferdinandovega časa (1637–1657) in našega, po nastanku 20–40 let mlajšega prepisa iz leta 1677. Ta ima namreč naslov "Windijche oder Crabatijche Lehens Pflicht", in to ne glede na to, da drugače kot predloga v knjigi obrazcev vsebuje samo slovensko besedilo in ne tudi

hrvaškega. Skupaj z zaključno formulo religiozne narave, v predlogi skupno tako za slovenski kot hrvaški obrazec in po jezikovni plati bližje hrvaščini kot slovenščini, samo potrjuje, da je bil vzet iz knjige obrazcev.

O samem jeziku fevdnega prisežnega obrazca ne kaže izgubljeni besed. Vsekakor gre za osrednjeslovensko jezikovno varianto, torej za kranjščino,⁸ ki ji je prepisovalec iz leta 1677 zapustil nekaj sledov lastnega idioma. Razen kratkega gotičnega nemškega navodila o načinu priseganja je besedilo pisano v humanistiki, pravopis pa je, kot že v predlogi, nedosledna bohoričica. Tako srečujemo tudi sestavljena nemška grafema *tsch* za *č* (*uidetsch*) in zlasti *sch*, ki ne ponazarja le glasu *š* (*Spraschate*), temveč tudi *ž* (*douschan*) in *sk* (*Zesarsche*).

II. Dve različici graške prisege za vinske cenilce 1754

Tudi naslednja dokumenta, različici prisege cenilcev vinske naklade, sta graške provenience in shranjena v Štajerskem deželni arhivu. Ljubeznivo mi ju je odstopila najditeljica Marija Hernja Masten iz Zgodovinskega arhiva Ptuj, ki je nanju naletela med evidentiranjem virov za ptujsko-ormoško območje. Kolikor je znano, doslej v literaturi nista bila niti objavljena niti evidentirana.

Po izvoru in namembnosti sodita v isto skupino starejših slovenskih dokumentov kakor zgornji obrazec fevdne prisege. Gre za različici formularja prisege, v tem primeru predvidene za ljudi nižjega stanu, tj. od navadnega podložnika do največ meščana, ki so bili s strani štajerskih deželnih stanov pritegnjeni k cenitvi nove dajatve vinske naklade (*Weinaufschlag*) v slovenskem delu Štajerske. Prisežno besedilo se je ohranilo v snopiču dokumentov o uvedbi vinske naklade leta 1754. Ker ti med drugim govorijo o postavitvi in priseganju vinskih cenilcev po posameznih gospodstvih in vključujejo nemško različico prisege, sem lahko njen slovenski obrazec datiral prav v navedeno leto.⁹ Besedilo poznamo v dveh različicah na samostojnih listih, ki ju ni pisala ista roka in med katerima so majhne prepisovalske razlike. Tu objavljam samo prvo različico, ko gre za neenotnost le-te z drugo, pa razlike navajam v opombah pod črto. Kolikor je edina razlika v pisanju velike in male začetnice, so vsi primeri navedeni v skupni opombi.

⁸ Po J. Riglerju glede jezika obeh predlog v knjigi obrazcev ni mogoče pritrđiti Grafenauerju, da sta obrazca pisana v jeziku Dalmatinove biblije; Rigler zavrača tudi M. Dolenca, da gre za dolensko narečje, ker naj bi bilo dolenskih potez malo, ni pa izrazito štajerskih posebnosti, razen morda *svoiemu*, *vu* in tvorba presežnika z *-naj* (Jakob Rigler, Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 663–664).

⁹ StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum VI, K 617.

⁷ J. J., n. d., str. 35–36.

Prva različica prisege za vinske cenilce 1754

Dießige Persege

Istori postaulena va vusse Schatzmone

Ist N. Burger, Vauport, Soppan, Gernig ali
 podleskni te N. gosposdske, oblatim, inu
 pershepsom emi visoku Jäsiiti Landshafft
 te Steyersche Deshele, nech Excellenzu gospudu
 gospudu Landeshaubtmann, inu emi visoku Jäs
 titi Verordenski Gäspochi näschi vte deshele,
 de jest te odvinogradou, ali Gotiz Katere mani
 ta Schafinski namestnik, ali Compensius
 Vinskasnu bode, kupsraulene, inu Terouane
 vine pote mainski, inu leserische sudobi sha,
 kat zem, to jest sem k Schafilotich Krue, ali
 sadobe od Gotiz va Schafmanno postaulen gradou
 letu se mote zgodit to moji Jämeti juu vesti,
 brei Lelidajna emiga shouästua, ali Prijas,
 nosti, emiga daru, ali dobrote, posebru, päsk
 oberimma klenbi, ali Schotli, La brejs vtega najp
 menoshiga ktrivizshiga Stiza moje Gosposke, am,
 pak zem natakno viso shafat, kator se emim
 Pestemim, Praystimmu, inu Bogojezimou Morhu
 spodobi, inu jest na sodnimu denu predem

Schega Persegae.

Gori postaulena sa vu|se Schäzmone

Jest N: Purger, Vaupoth, Soppan, Gornig ali podloshni te N: Gospodske,¹⁰ obtubim, inu pershe|sem eni visoku Zästiti Landschafft te Steyersche Deshele, nech Exellenzu gospudu gospudu Landshaubtmann, inu eni visoku Zäs=titi Verordenski Gäsposhi¹¹ näschi vte desheli, de jest te odvinogradou, ali Goriz Katere meni ta Shazinski namestnik, ali Commi|sarius Vunskasau bode, Kupspraulene, inu Perpouane vine pote mainshi¹², inu lo|snischi Sadobi¹³ sha= zat ozem, Ko Jest sem K Shazilotich¹⁴ Pouvo, ali sadobe od Goriz sa Shazmano postaulen gratan, letu se more sgodit Po moi Pämeti, jnu vesti, bres Scledajna eniga shourästua, ali Perÿäs= nosti, eniga daru, ali dobrote, posebnu päkh obenimu hklubu, ali Schodi, Ja bre|s vsega najn= menshiga Krivizhiga Nuza moje Gosposke, am= pak ozem nataxno viso shazat, koker se enimu Postenimu¹⁵, Pravizhnimu, inu bogojezimu¹⁶ Moshu Spodobi, inu jest na sodnimu denu pred tem V|segamogozhnimu¹⁷ Bogu bodem sprizhat, inu sposnati mogu, Jest tudi ozhem moimu naprei postaulenimu Namestniku, ali Commi|sariusu¹⁸ vso Pokorschno¹⁹ Skasati, jnu kai meni teiste sne= govich napreipisanich naukou wode pod= voziu, ali sporozu²⁰, Jest une proviznu,²¹ jnu Svestu²² obravit ozhem, Kaku gvisno meni Bog pomogä,²³ Jenö ta prezista bre|s u|sega²⁴ mades= ha Spozetha Diviza, jnu Matti Boshja Maria Jnu o|se²⁵ lubi Svetniki. Amen.

Če zanemarimo povsem nepomembne razlike v rabi velike in male začetnice, se naša prepisa

razlikujeta v treh besedah in deloma v rabi samoglasnikov *o* in *u*. Oba sta, kot vse kaže, prepisa tretje, za zdaj neznane predloge, le da ji prvi ostaja zvestejši. Predloga je dobesedni prevod ohranjenega nemškega obrazca "Formula Juramenti Vor die Schäzmänner", prevajalec pa je bil v vsakem primeru Kranjec. Osrednjeslovenske poteze so namreč več kot očitne, najsi gre za dolensjske (*visoku, gospudu*) ali gorenjske (*gratan*), medtem ko štajerske v celoti pogrešamo. Morda je le *dan* s prepisovanjem naknadno postal štajerski *den* (*sodnimu denu*), a tudi ta oblika ni izključno štajerska posebnost.

Mesta, na katerih se različici najbolj razlikujeta, so naslednja. Prvič, v drugi različici imamo presežnik (*När mājnschi*) namesto primernika (*mainshi*) – to je pri zadnji najverjetneje prepisovalski lapsus. Drugič, izraz *zadoba* (*Sadoba*) v drugi različici enkrat nadomešča *cena* (*Czena*) in tretjič, *pokorš(či)na* (*Pokorschno*) je v drugi različici očitno po pomoti postala pokora (*Pokoro*). Da je prva različica bližja "kranjskemu" izvorniku kakor druga, kažejo prejkone značilno štajerski zapisi 3. osebe moškega spola preteklika (*sporočo* namesto *sporoču*), dajalnika (*vsegamogocnimö* namesto *vsegamogocnimu*, *poštenimö* namesto *poštenimu*) in prislova načina (*pravično jnu zvestö* namesto *pravičnu jnu zvestu*). Nemara se roka domnevno štajerskega prepisovalca pri drugi različici kaže tudi v opustitvi zobnoustničnega v na začetku besede (*vsega, vse* namesto *usega, ose*). Presežnik *narmājnschi* v drugi, bolj "štajerski" različici, je sicer značilen za kranjske govore, toda to bolj govori le v prid temu, da je predpona *-nar* v prvi različici izostala zgolj pomotoma. Prav tako je po tej poti najverjetneje nastala *pokora* iz *pokoršne*, ker je izraz *pokora* na tem mestu pomensko povsem neustrezen. In končno gre pri besedi *zadoba* v pomenu *cene* več kot očitno za prvotni izraz, vzet iz skupne predloge, saj se *zadoba* kot sinonim za ceno pojavlja skupaj s *ceno* tudi v drugi predlogi. Povrh tega je glas *c* v njej zapisan s sestavljenim grafemom *cz* (*po Czeni*), značilnim za madžarske, kajkavske in nekatere vzhodnoštajerske tekste, in je potemtakem lahko le sekundarnega nastanka.

Pravopisne poteze prisežnega obrazca so sicer zelo značilne za čas nastanka in kranjsko slovenščino. Deloma se zgledujejo po bohoričici sodobnih slovenskih tiskanih besedil, so pa toliko opaznejši vplivi nemščine in tudi adaptiranih latinskih izrazov v njej (*Exellenzu, Commi|sarius*). Od bohoričice opazimo nedosledno rabo sestavljenih grafemov *zh* za glas *č* (*Pravizhnimu, sprizhat*), ter *sh* za *š* (*pershe|sem*) in *ž* (*podloshni*). Šumnik *š* je zelo pogosto zapisan preprosto z nemškim *sch* (*Schega*), ki ima na drugi strani po enkrat tudi glasovno vrednost soglasniških skupin *sk* (*Steyersche*) in *šk* (*Schodi*). Zanimiva je raba črke *x* za soglasniško skupino *kš* v besedi *takšna* (*nataxno*).

¹⁰ Druga različica vsebuje glede na prvo naslednje razlike v pisanju male oz. velike začetnice: *gospodske, Nech, verordenski, Jest, yunskasau, Lo|snischi, Shazat, Sadobe, goriz, Letu, Sgodit, Koker Se, Inu Jest, Sodnimu, Sprizhat, Sposnati, Kai, Snegovich, Lubi*.

¹¹ 2. različica: *Gäsposchi*

¹² 2. različica: *po te När mājnschi*

¹³ 2. različica: *Czeni*

¹⁴ 2. različica: *Shazilo_tich*

¹⁵ 2. različica: *Postenimö*

¹⁶ 2. različica: *bogojezimo*

¹⁷ 2. različica: *v|segamogozhnimö*

¹⁸ 2. različica: *Comi|sariusu*

¹⁹ 2. različica: *Pokoro*

²⁰ 2. različica: *Sporozo*

²¹ 2. različica: *provizno*

²² 2. različica: *Svestö*

²³ 2. različica: *pomagä*

²⁴ 2. različica: *v|sega*

²⁵ 2. različica: *v|se*

III. Tri ormoške mestne prisege

Glede na prejšnje prisežne formularje predstavljajo ormoški obrazci ločeno celoto z dovolj jasno prepoznavnimi skupnimi jezikovnimi in pravopisnimi značilnostmi. Povezujejo jih okoliščine pri nastanku (ormoška mestna pisarna) in kraj hrambe (fond mesta Ormož v Pokrajinskem arhivu Ptuj), ločuje pa časovna distanca v nastanku v razponu od nekaj desetletij do več kakor stoletja. Natančna datacija ormoških obrazcev ostaja namreč ena največjih neznank. A kakor koli že, vsi trije so bili zelo verjetno v rabi več kot le eno generacijo. Življenjska doba vseh skupaj, upoštevaje njihove morebitne predloge in mlajše prepise, je utegnila trajati kar dve stoletji, nekako od srede 17. stoletja do odprave mestne avtonomije leta 1849.

Poleg težav z datacijo je druga značilnost ormoških priseg tudi njihovo pozno odkritje, pozno tem bolj, ker so se stroke doslej razmeroma veliko ukvarjale s starejšimi vzhodnoštajerskimi literarnimi in drugimi dokumenti. Eno od teh treh obravnavanih priseg je A. Klasinc, prečrkovano v sodobni slovenski črkopis, celo že objavil pred dobrimi tremi desetletji v zborniku Ormož skozi stoletja in na istem mestu omenil tudi obstoj njene mlajše vrstnice.²⁶ Vendar je njegova nesamostojna objava, kot vse kaže, ostala povsem prezrta tako pri jezikoslovcih kot pri zgodovinarjih.²⁷ Pozornosti ni vzbudila niti faksimilna objava prisežnega obrazca v naslednjem, desetletje mlajšem ormoškem zborniku (1983).²⁸ Da ormoškega gradiva niso poznali starejši avtorji, ki so se intenzivno ukvarjali z vzhodnoštajerskim pisanim jezikom (F. Ilešič, J. Rigler),²⁹ ne preseneča ob dejstvu, da je bil ormoški mestni arhiv že od konca 19. stoletja shranjen v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu³⁰ in se ga do 60. let 20. stoletja ni nihče resneje loteval. Tako lahko le obžalujemo, da tri prisežna besedila iz Ormoža niso našla ustreznega mesta in obravnave v pregledih vzhodnoštajerskega in slovenskega pismenstva nasploh. Ni dvomiti, da bi poznavanje teh načelo kakšno novo vprašanje in morda osvetlilo katero še odprtih. Za zgodovinarja so besedila poleg

tega zanimiva ne le kot še en dokaz močnih vplivov kajkavskega kulturnega prostora na obmejnega štajerskega, temveč tudi v luči dejstva, da gre sploh za prve znane slovensko pisane uradne dokumente katere od pisarn sedmih mest Slovenske Štajerske, nastale pred 19. stoletjem.³¹

Ko sem se med raziskovanjem ormoške preteklosti podal po sledi obeh Klasinčevih priseg, prve objavljene in druge zgolj omenjene, mi je bila vseskozi v pomoč Marija Hernja Masten, ki ima tudi zasluge, da poznamo danes namesto dveh vse tri starejše slovenske dokumente ormoškega mestnega arhiva. Pri tem je najzanimivejše, da je Klasinc povsem prezrl prisežni obrazec za mestne svétnike, tem bolj ker je ta v knjigi mestnih sejnih zapisnikov zapisan takoj za meščansko prisego, ki jo je objavil.

S tem v zvezi si najprej pogledjmo, kje v ormoškem mestnem arhivu so dokumenti shranjeni, kakšno oporo imamo za datacijo in kako je dva obrazca datiral A. Klasinc.

Prva dva, prisega za na novo sprejete meščane in prisega za mestne svétnike, sta zapisana na zadnjih štirih paginiranih straneh (pag. 322–325) knjige mestnih sejnih zapisnikov 1650–1725.³² To je torej zelo okvirna datacija njunega nastanka. Majhna je namreč verjetnost, da bi besedili, zapisani pri koncu folianta, nastali po letu 1725, ko je bila knjiga zapisnikov že zaključena. Zgornjo letnico nastanka lahko pomaknemo nazaj tudi zato, ker tečejo zapisniki kronološko samo do začetka leta 1721 (pag. 316), nato se začenja naslednja knjiga zapisnikov 1721–1762,³³ v prejšnji pa je na naslednji strani 317 (pomotoma) samo še beležka o volitvah mestnih funkcionarjev januarja 1725. Med tem zapisom in našima dvema prisežnima obrazcema so še štiri paginirane strani. Prvi dve (pag. 318–319) govorita o delitvi mestnih gozdov leta 1710, na naslednjih dveh (pag. 320–321) pa sta nemški prisegi za mestne svétnike. Sodeč po podatku o delitvi gozdov so zapis, katerega vsebina ni sodila v kronološko zaporedje sejnih zapisnikov, zavestno uvrstili na konec knjige. Tu pa sta morali biti že tedaj obe nemški in obe slovenski prisegi, zato je bil umaknjen nekoliko nazaj. Prisege so torej najverjetneje nastale pred letom 1710, pri čemer so zapisovalci predvidevali, da se jim bo v prihodnje pridružil še kak podoben zapis, zato so zadnji dve strani knjige pustili nepopisani. Če pomislimo na funkcijo besedil –

²⁶ Anton Klasinc, *Ormož skozi stoletja* v luči arhivskih virov, *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 76. V objavi je precej prepisovalskih napak.

²⁷ Pogrešamo jo tudi v doslej najboljšem strnjenem pregledu slovenskih priseg: Matevž Košir, *Prisege v slovenščini*, *Arhivi XV* (1992), str. 6–11.

²⁸ Andrej Fekonja, *Pregled arhivske dejavnosti na ormoško-ptujskem območju v luči dela profesorja Antona Klasinca*, *Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 18.

²⁹ Fran Ilešič, *Hrvatski utjecaji u istočno-štajerskim tekstovima*, Zagreb 1905; Rigler, n. d., str. 661–668.

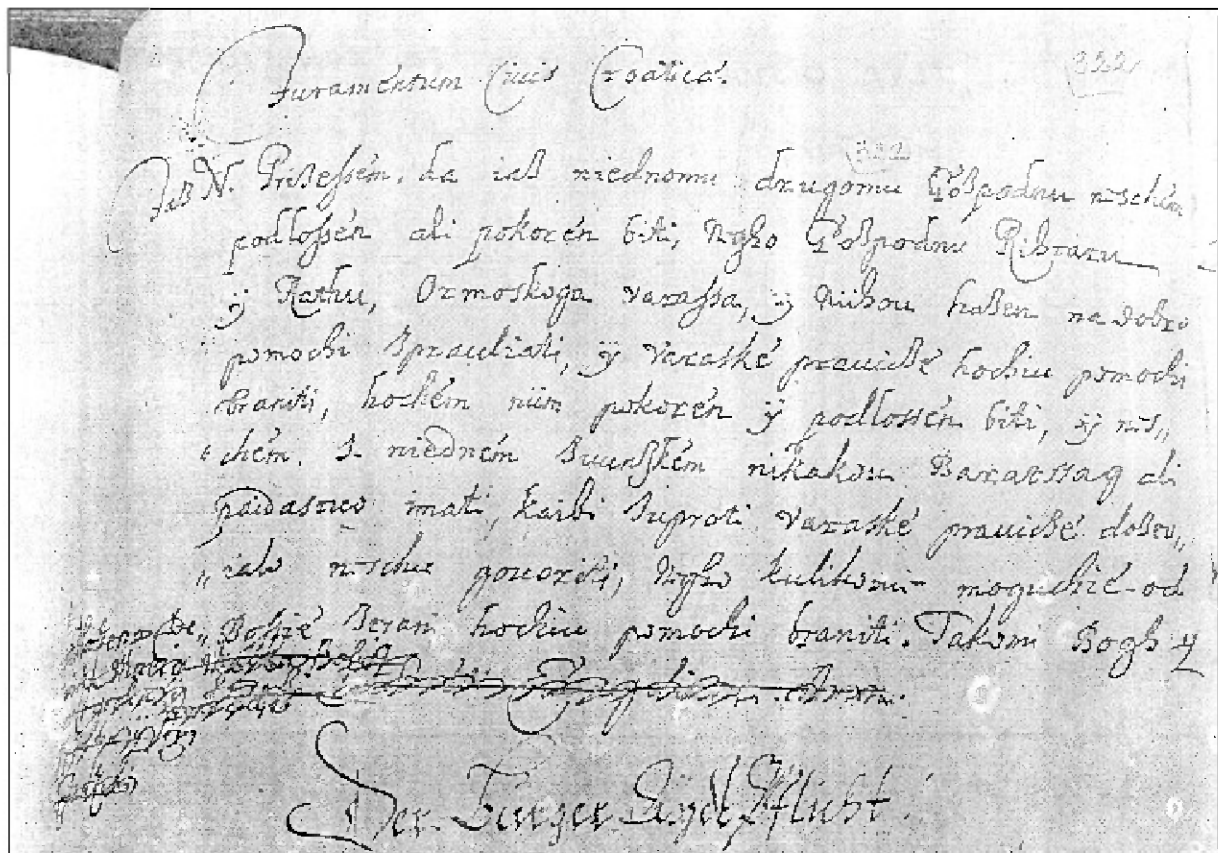
³⁰ Anton Klasinc, *Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja*, *Ormož skozi stoletja*, Maribor 1973, str. 120 sl.

³¹ Prim. Boris Golec, *Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem*, *Zgodovinski časopis* 57 (2003), str. 35, op. 67.

³² *Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP)*, Arhiv mesta Ormož (AMO), šk. 9 (Sch. 6, Heft 16), zapisnik sej mestnega sveta 1650–1725.

³³ Prim. delno objavo: Gernot Fournier, *Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika 1721–1762*, izpis za leta 1721–1730, *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož 1993, str. 186–216.

Prva ormoška prisega za na novo sprejete meščane

zaradi permanentne potrebe so morale biti prisege vedno na voljo, tako da jih je bilo mogoče brez težav najti –, je zelo logično, da so se znašle na koncu knjige mestnih protokolov. Na ta način so jih mestni očetje tudi najlaže zavarovali, da se ne bi izgubile ali založile. Zgornja mejna letnica nastanka je torej bolj ali manj zanesljiva – pred letom 1710 –, zato pa smo v precej večji zadregi glede spodnje letnice. Obrazce – tako nemške kot slovenske – bi ne nazadnje lahko prepisali v knjigo že ob njeni nastavitvi leta 1650, in sicer bodisi iz prejšnje, danes izgubljene knjige protokolov, bodisi iz kakšne druge predloge. Različna pisava obeh slovenskih obrazcev sama po sebi ne kaže, kolikšna je časovna distanca med zapisoma. Pa tudi nemška verzija meščanske prisege (*Der Burger Äydtpflicht*), v izrazju nekoliko bogatejša od slovenske, ki le-tej sledi na isti strani, pri dataciji ni v posebno oporo, saj je ne nazadnje lahko nastala pozneje kot slovenski obrazec.

Tako mi za ugotavljanje časa nastanka ni preostalo drugega kot analiza pisave: primerjanje pisav obrazcev z drugimi individualnimi rokopisi v sami knjigi. Toda kolikor sem mogel ugotoviti, pisave nemških in slovenskih obrazcev ne ustrezajo nobeni od rok, ki so tričetrt stoletja pisale sejne zapisnike. Povrhu tega je pri identificiranju

individualnih rokopisov še dodatna težava, ker sta slovenski besedili latinični – pisani v humanistiki, vsi drugi zapisi pa v nemški gotici. A tudi kratki latinični pasusi in posamezne besede v njih po moji sodbi ne izvirajo od zapisovalcev slovenskih priseg. Ugotavljanje avtorstva in datacije po tej poti moram tako prepustiti morebitnim poznejšim odkritjem; ni namreč izključeno, da se ustrezni pisavi skrivata kje drugje v fondu ormoškega mesta, denimo med njegovim listinskim gradivom. Končno obstaja možnost analiziranja črnila; pri tem sem bil omejen že kot laik, tem bolj pa ob dejstvu, da je knjiga zapisnikov v Zgodovinskem arhivu Ptuj na voljo le v obliki fotokopij. Originalni foliant je namreč v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu³⁴ in ga nisem imel v rokah.

Pri poskusu datacije prve od obeh priseg se bom raje oprl na njeno vsebino, natančneje na sam naslov. Morebitna poznejša odkritja bodo moja sklepanja nemara ovrgla, zato jih ponujam predvsem kot izhodišče za razmišljanje. Prva prisega, namenjena na novo sprejetim meščanom (pag. 322–323) nosi nadvse pomenljiv naslov: *Juramentum Cuius Croatiae* (prisega meščana v hrvaščini). K vprašanju hrvaško oz. hrvaško–

³⁴ StLA, SA, Friedau, Sch. 6, Heft 16.

slovensko se bom v nadaljevanju še vrnil, tu pa se kaže pomuditi ob vprašanju, kdaj bi avtor pisanja z izrazitimi kajkavskimi potezami jezik najbolj zgodaj lahko označil kot hrvaščino. Znano je namreč, da so avtohtoni prebivalci Civilne Hrvaške kajkavščino še v 18. in celo v prvi polovici 19. stoletja imenovali slovenski jezik, sinonim hrvaški pa je tega začel izpodrivati šele v 17. stoletju oziroma intenzivneje po letu 1700.³⁶ Prva kajkavska knjiga, ki v naslovu pravi, da je pisana v hrvaškem jeziku, je bila denimo izdana poznega leta 1664.³⁷ Upošteva ta dejstva se nagibam k sklepanju, da ormoška "hrvaška prisega" ni mogla nastati v zgodnji dobi pisanja knjige mestnih zapisnikov, torej po letu 1650, temveč vsaj nekaj desetletij pozneje. Okvirno bi jo lahko umestili v čas okoli leta

1700, torej kakšno desetletje ali dve pred letnico 1710, ki sem jo opredelil kot zgornjo. Posredno bi temu v prid govorila tudi nemška verzija prisege na isti strani, za katero sicer prav tako ne vemo, kdaj je nastala, imata pa slog pisave in raba velike začetnice več potez 18. kakor 17. stoletja. Tako lahko načelno pritrdim A. Klasincu, ki je sicer brez kakršne koli utemeljitve, a gotovo ne brez razloga zapisal, da gre za "obrazec prisege iz 17. stoletja, zapisan okrog leta 1700".³⁸

Zaradi lažjega razumevanja objavljam oba prisežna obrazca tudi prečrkovana v sodoben slovenski črkopis; pri tem dopuščam možnost, da kot nepoznavalec posebnosti jezika nekaterih mest nisem transliteriral povsem točno.

Prisega za na novo sprejete ormoške meščane³⁸

<p>[pag. 322] <i>Juramentum Ciuis Croaticae.</i></p> <p><i>JaS N. PriSe}sem, da ias niednomu drugomu GoSpodnu neschem podlo}sen ali pokoren biti, negho GoSpodnu Rihtaru } Rathu Ormoskoga Vara}sa, } nühou haSen na dobro pomochi Sprauliati, } Varaske prauicze hochiu pomochi braniti, hochem nüim pokoren } podlossen biti, } nes= chem S niednem SuuenSkem nikakou Baratssag ali paidastuo imati, kaibi Suproti Varaske prauicze doSe= uialo neschu gouoriti, Negho kuliko mie moguchie od Bo}sie Strani hochiu pomochi braniti. Takomi Bogh ...</i> [konec prečrtan, obrobni popravek neberljiv in prav tako prečrtan]</p>	<p>[pag. 322] <i>Juramentum Ciuis Croaticae.</i></p> <p>Jaz N. prisežem, da jaz ni jednomu drugomu gospodnu neščem podložen ali pokoren biti, nego gospodnu rihtaru i ratu ormoškoga varaša i njihov hasen na dobro pomoči spravljati i varaške pravice hočju pomoči braniti, hočem nim pokoren i podložen biti i neščem s nijednem zvenskem nikakov baratšag ili pajdaštvo imati, kaj bi suproti varaške pravice doze= vjalo, nešču govoriti, nego kuliko mi je moguče od božje strani hočju pomoči braniti. Tako mi Bog ...</p> <p>[konec prečrtan, obrobni popravek neberljiv in prav tako prečrtan]</p>
<p>[nadaljevanje drugega pisca na naslednji pag. 323] <i>...Pomo}i } Blaszena Deuicza Maria Majka Bo}ia, pre} Zuega greha } Macule Pr}jeta } Szui Szueteki, amen.</i></p>	<p>[nadaljevanje drugega pisca na naslednji pag. 323] <i>... pomoz i blažena devica Marija majka božja brez svega greha i makule prijeta i svi sveteki, amen.</i></p>

³⁵ Janez Rotar, Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, *Zgodovinski časopis* 42 (1988), str. 334–338. – Prim. Rigler, n. d., str. 668.

³⁶ Rotar, n. d., str. 338.

³⁷ Klasinc, Ormož, str. 76.

³⁸ ZAP, AMO, šk. 9 (Sch. 6, Heft 16), zapisnik sej mestnega sveta 1650–1725, str. 322–323.

Prisega za na novo izvoljene ormoške mestne svétnike³⁹

<p>[pag. 324] <i>Szauēs Jednoga Ratnika, illiti Senatora Njēgoue Pri}zege.</i></p> <p><i>Jas N: N: Jeden }zebran Ratnik illiti pris=than Senator oude, obechuiem } Pri}ze}zem na denesni dain K}yednomu postuvanomu } poglavitomu Magistratu}u Talnacnosti, toga mesta Ormuskoga, }zmouim Telounum pri=}zegum }zato da Jas paiduche y v}zako Vureme, Kuliko bude potreba vu ra}zumnosti Rata Na}sega poszlu}zati, } Jednako }zpodabnem Modu}sem najperuo vu paiduche Potre=boche pouerauati, na dale }zupratiunost }z=vun}zke Tusbe polek mo}yega Gospona Richtara } drugeh ostaleh poglavitaga Magistratu}a Talnacnosti Gosponou Ratnikou, } Senatorou naipako bale }zra}zumom Mo}yega }znania pres=timeti, Ra}zumeuati, } }zuerhu Toga }zprauicnostium }zuditi, } Niti der}zati po=lek Pr}yatela ali Ces Nepr}yatela, niti presti=mak Rodbinstvu, Par, ali Mittu, nego tak Bosnumu, kak Bogatomu, } tak Bogatomu kak Bosnumu, to Lublenu Tostoinosti Prauichu pomagat talati, } }zuer}zauati, Ni}star manie Tulikai Se toga abčinskoga Mesta negoue prauiche, Fraschine, }zlobodnosti, u}zako vreme Czuvati, Kuliko meni bude moguče Braniti } }zagouariat(i) pomaga(t)i } }zuprat tomu vu Naimen}sem ni}star gouor(iti) ali Misliti, } Tulikai}ze is Rata Na}seg</i></p> <p>[pag. 325] <i>Iliti Magistratu}sa Nigoue }zkrounosti, } Talnacnosti, nikomu ni}star vun pouedati, naiperuo Dabi, ali }ze Met }zvnskemi }zpominati, Negouu }stem Kai}ze Prauiche abčinskoga Mesta, } potrebach dotiche na ha}szzen biti, } Vu}zako vreme premisliti Pri}zegu }zave}zuvanie } Pristania Valie Mo}ye, Tak Meni Bog pomo}i } Bla}zena Deua Maria, pres }zue Makule } greha pr}jeta, } }zui Bosi }zuetehi, Amen.</i></p>	<p>[pag. 324] Savez jednoga ratnika iliti senatora njegove prisega.</p> <p>Jaz N. N. jeden sebran ratnik iliti pristan senator ovde, obečujem i prisežem na denešni dajn k jednomu poštuvanomu i poglavitomu magistratusu talnačnosti toga mesta ormuškoga z mojim telovnum prisegum, zato da jaz pajduče i vsako vureme, kuliko bude potreba vu razumnosti rata našega poslušati i jednako spodabnem modusem najprvo vu pajduče potreboče poveravati, nadale suprativnost zvunske tužbe poleg mojega gospona rihtara i drugeh ostaleh poglavitaga magistratusa talnačnosti gosponov ratnikov i senatorov najpako bale z razumom mojega znanja preštimiti, razumevati i zverhu toga s pravičnostjum suditi i niti držati poleg prijatela ali čez neprijatela, niti preštimak rodbinstvu, par ali mitu, nego kak božnumu tak bogatomu i tak bogatomu kak božnumu to lublenu dostojnosti pravico pomagat talati i sveržavati, ništar manje tulikaj se toga abčinskoga mesta, negove pravice, fraščine, slobodnosti u sako vreme čuvati, kuliko meni bude moguče braniti i zagovarjat(i) pomaga(t)i i suprat tomu vu najmenšem ništar govor(iti) ali misliti i tulikaj se iz rata našeg</p> <p>[pag. 325] iliti magistratusa nigove skrovnosti i talnačnosti, nikomu ništar vun povedati, najprvo, da bi se med zvnskemi spominati, negovu s tem, kaj se pravice abčinskoga mesta i potrebač dotiče, na hasen biti i vu sako vreme premisliti prisegu zavezuvanje i pristanja valje moje. Tak meni Bog pomozi i blažena deva Marija brez sve makule i greha prijeta i svi božji sveteki, amen.</p>
--	---

³⁹ Prav tam, pag. 324–325.

Ormoška prisega za mestne svétnike

Zavez Jednoga Latnika, illiti Senatara²²¹
 Mojega Prispege,
 Jas J.C.D. Jedem Prebran Latnik illiti pris,²²¹
 Jan Senatara oude, običajem i Prispegem,
 na dnevni dan sijnednomu posturonomu i
 poglavitomu magistratuju Talnacnosti, toga
 mesta Ormoškoga, szmoium Telounum pri
 regum, pravo da jaz priduche y vfrakto vu
 reme, kuliko bude potreba vu vszumnoti
 kaba naslega vsrlufati, i jednako sijnob,
 nem, modustem najperuo vu priduche Pogo
 bahe ponexanati na dale suprativnost sijn
 unfke Jusbe, polek mojega Gaspona Richtara
 i drugih ostalih poglavitoga magistratufa
 Talnacnosti Gasponon Latnikou, i Senataron
 vsipako bali srazumom Mojega Kenania pro
 fitnosti, razumevati, i sijnobu toga sijnobu
 uenestium sijnobu, i vsiti deszati po
 tek sijnobu ali vsi deszati, vsiti prestu
 mak Rad bistum, Pat, ali Dietu, Gnego tak
 Botnumu, kak Bogatomu, i tak Bogatomu kak
 Botnumu, vsi duplenm vsobnost sijnobu
 pomaga bali, i sijnobu. Vsitar
 manie vsi kasje sijnobu abeins koga vsi
 negoue vsi kasje, vsi kasje, vsi kasje,
 vsi kasje vsi kasje, kuliko meni bude
 moquehe Braniti i sijnobu pomaga
 i sijnobu sijnobu vsi kasje vsi kasje
 ali vsi kasje, i vsi kasje vsi kasje

Jezikovno in pravopisno analizo besedil prepuščam jezikoslovcem, glede obojega pa si vendarle dovoljujem nekaj opazanj. Obrazca kažeta izrazite kajkavske vplive in sta v osnovi sploh bolj kajkavska kot vzhodnoštajerska. Ni izključeno, da se opirata na kakšno predlogo z druge strani štajersko-hrvaške ali štajersko-ogrske meje (Medžimurja). Morda bi primerjava z morebitnimi ohranjenimi prisežnimi obrazci iz Varaždina ali Čakovca pokazala, da sta v Ormož priromala od tam in sta ju prepisovalca le nekoliko prilagodila ormoškemu idiomu in upravnemu izrazju na tej strani meje. Druga možnost je kajkavski izvor ali vsaj tamkajšnja šolska izobrazba zapisovalcev, vendar o njih ne vemo, kdo so bili. Kakor koli, kajkavski vplivi na vzhodnoštajerski cerkveni, knjižni in pisani jezik so bili zlasti v 18. stoletju zelo močni.⁴⁰ To potrjujejo domala vsi vzhodnoštajerski slovenski dokumenti iz 17. in 18. stoletja, posebej pa oni iz Središča ob Dravi, kjer je nastalo največ danes ohranjenih. Jezikovne in kulturne vezi so bile tako intenzivne, da v drugi polovici 18. stoletja srečujemo oznako *hrvaški* celo za govore obmejnega vzhodnoštajerskega prostora.⁴¹ Pri tem je posebej opozoriti na vpliv varaždinske gimnazije, na kateri se je šolala glavna vzhodnoštajerskih izobražencev, predvsem duhovnikov. Varaždin je bil tako vsaj od ustanovitve gimnazije (1636) kulturno središče čezmejnega prostora, ki je vključevalo tudi vzhodni del Slovenskih goric.⁴² Kot je znano, je imela kajkavščina kot pisani jezik v kvantitativnem pogledu že od 16. stoletja močno prednost pred štajersko slovenščino in ji je bila lahko dober zgled, ki seveda ni ostal brez posledic – kajkavskih vplivov v pismenstvu jezikovno zelo sorodnega prleškega in tudi širšega prostora.

⁴⁰ Prim. Rigler, n. d., str. 661, 667–668.

⁴¹ V tretji četrtini 18. stoletja so prleške obmejne govore označevali kot "hrvaščino" nekako v prostoru med mejo Štajerske proti Ogrski in Hrvaški ter črto, ki teče od Sv. Jurija ob Ščavnici do Velike Nedelje, še posebej pa govor Središča ob Dravi. Zgovoren dokaz so vizitacijski zapisniki župnij v arhidiakonatu med Dravo in Muro iz let 1760 in 1764: za radgonskega kaplana, rojenega Središčanca, pravijo, da ne zna nemško, temveč le "pure Croaticum", ljutomerski kaplan, po rodu iz Sv. Jurija ob Ščavnici, zna nemško in hrvaško, drugi kaplan, ljutomerski domačin, le hrvaško, kaplan pri Veliki Nedelji, po rodu Kranjec, iz Kamnika se je že privadil hrvaškemu naglasu (accentui Croatico), župnik v Središču, prav tako Kranjec, pa govori hrvaško (Croaticam linguam) sploh že zelo dobro (Jože Mlinarič, *Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta ecclesiastica Sloveniae 9), Ljubljana 1987, str. 204, 211, 234, 240).

⁴² Prim. Rigler, n. d., str. 661, 678. – Utrditev pojma hrvaški za kajkavščino zagorskega prostora in njegova, četudi le akademska razširitev na govore onstran hrvaško-štajerske meje utegneta biti povezana tudi z dejstvom, da je bil Varaždin v tem času dve desetletji (1756–1776) politično središče Hrvaške, nato je to vlogo po velikem požaru spet prevzel Zagreb.

Pri ormoških priseгах je marsikdaj težko zagotovo ločiti med kajkavizmi in domačimi narečnimi izrazi. Tudi če je šlo za kajkavske predloge, so v novem okolju iz njih odstranili nekatere preveč tuje elemente. Zagotovo se je to zgodilo z osebnim zaimkom *jaz*, kolikor ga je v morebitni predlogi nadomeščal *ja*, vendar je *jaz* na drugi strani izpričan tudi v kajkavskih tekstih.⁴³ Podobno je iz varoši, ki se v meščanski prisegi še ohranja (*varoš*) in je bila tedaj živ izraz tudi v Prlekiji,⁴⁴ moralo v obrazcu za mestne svétnike nastati *mesto*. Zelo verjetno se je isto zgodilo z adaptiranimi nemškimi upravnimi izrazi, kot so *rihtar* (iz *Richter*), *rat* (*Rat*) in *ratnik* (*Ratsherr*), kolikor jih niso vsaj sinonimno uporabljali tudi onstran hrvaške in ogrske meje. Na Slovenskem sta bila *rihtar* in *rat* splošno razširjena,⁴⁵ kolikor mi je znano, pa se je mestni svétnik pojavljal v obliki *ratnik* le v Ormožu; drugje srečujemo *ratnega gospoda*.⁴⁶ Za prevzem svétniške prisege neposredno iz kajkavskega prostora morda govori latinizma *senator* in *magistratus* (hungarizirani *magistratuš*), oba sicer v 18. stoletju izpričana v Središču,⁴⁷ ter zlasti beseda *talnačnost*, izpeljanka iz madžarskega *tanács* v pomenu svet oz. zbor (*városi tanács* = mestni svet). Hungarizem *varoš* za mesto in trg je bil, kot že rečeno, razširjen tudi na vzhodnoštajerskem obrobju,⁴⁸ a vsekakor bolj domač kajkavskemu prostoru. Drugi izrazi iz hungarizem *barátság* za prijateljstvo pa utegne spet govoriti v prid prenosa izvirnega besedila meščanske prisege iz krajev onstran štajerske deželne meje. Na uvoženost obeh obrazcev bi kazali tudi njeni sklepni formulir religiozne narave. A čeravno sta značilni za cerkveni jezik zagrebške škofije, to še ne pomeni, da ju niso prav v takšni obliki uporabljali tudi Ormožani. Iz hrvaških krajev je namreč izhajal ali se tam šolal dovršen del ormoške laične duhov-

⁴³ Prim. prav tam, str. 669.

⁴⁴ Prim. slovensko prisego ljutomerskih tržanov iz obdobja 1717–1725: Fran Kovačič, *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*, Maribor 1926, str. 229; prim. slovenske dokumente trga Središče ob Dravi iz 17. in 18. stoletja (Ilešič, n. d., str. 3, 13, 14, 17, 20).

⁴⁵ Njuna najzgodnejša raba v uradnem dokumentu je iz 16. stoletja v prisežnih obrazcih mesta Kranja: Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika* (od XIV. stol. do leta 1550), Trst 2001, str. 95–99; o splošni uveljavljenosti v 18. stoletju priča prisežni obrazec za mestne sodnike na Kranjskem: Peter Ribnikar, *Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja, Jezik in slovstvo XIX* (1973/74), str. 261; o sinonumu *svet* za *rat* pa: Janez Kos, *Slovenski prisežni pouk iz Metlike*, prav tam, str. 258.

⁴⁶ Prim. Boris Golec, *Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi, Arhivi XXII* (1999), str. 150, 152; isti, *Starejša arhivska slovenica mesta Kranja, Arhivi XXV* (2002), str. 75.

⁴⁷ Prim. Ilešič, n. d., str. 14, 17, 19.

⁴⁸ Po informaciji Marije Hernja Masten je na Ormoškem danes v izključni rabi beseda *mesto*, prleški govori okoli Cirkulan pa, denimo, poznajo *vareš* za Ptuj.

ščine, poleg tega pa je ormoški frančiškanski samostan, tesno povezan z mestnim življem, sodil v slavonsko provinco.⁴⁹

Značilni kajkavizmi, ki bi bili težko v živi rabi v ormoškem govoru, so denimo: *jeden, bude, gospon, vreme* ter končnici *-oga* in *-omu* (*ormuškoga, nijedonomu drugomu*), danes na Štajerskem omejeni le na Središče in njegovo neposredno okolico.⁵⁰ Obe končnici (*-omu sicer kot -omo*) se poleg tega pojavljata tudi v tretjem najmlajšem obrazcu, ki torej prav tako še ne pozna prleških sufiksov *-ega* in *-emu*, sredi 19. stoletja prav od tod prevzetih v slovenski knjižni jezik. Izrazita kajkavska poteza vseh treh obrazcev je zlasti dosledna raba veznika *i*. Tega srečamo že v najstarejšem slovenskem štajerskem besedilu, velikonedeljski prisegi iz leta 1570. Rigler ga je s tem v zvezi označil kot "morda kajkavskega", ker ni izključil možnosti, da se je *i* v 16. stoletju na Štajerskem še govoril.⁵¹ V starejših vzhodnoštajerskih besedilih je še zelo pogost,⁵² sodobno prleško narečje pa ga ne pozna.⁵³

Tretji ormoški prisežni obrazec⁵⁴ je, kot že rečeno, vsaj nekaj desetletij ali več kot celo stoletje mlajši od prvih dveh. A. Klasinc je nedvomno mislil nanj, ko je leta 1973 v svoji razpravi v zborniku Ormož skozi stoletja skopo zapisal: "V arhivu mesta Ormoža je ohranjen tudi mlajši obrazec prisege iz druge polovice 18. stoletja v vzhodnoštajerskem slovenskem narečju".⁵⁵

Kakor koli že, obrazec najverjetneje res izvira še iz druge polovice 18. stoletja, čeprav nosi nevezan list, na katerem je zapisan, natančen datum 1. januar 1803. Slovenska prisega je sicer del dokumenta s podpisom ormoškega mestnega sodnika in sveta (*N. N. Richter und Rath*), sestavljata pa ga nemški prisežni obrazec (*Bürgereid*) in njegov nenaslovljeni slovenski prevod.

Zaradi boljše razumljivosti podajam tudi ta prisežni obrazec vzporedno v transkribirani in transliterirani obliki.

Enako kot prejšnja dva tudi ta obrazec ne more skriti kajkavskih potez, a kot celota vendar daje vtis, da gre, kot pravi že Klasinc, za vzhodnoštajersko slovensko narečje. Kot prleške je, deni-

mo, prepoznati oblike: *vsaki čas*, edninski dajalnik *purgari*, končni *o* v dativu *celomo* idr. Končno sodbo o jeziku bodo seveda lahko dali le jezikoslovci. Opozoril bi samo na najočitnejše razlike glede na prejšnji dve prisegi: *vsega, vse* namesto *svega, svi*, oziralni zaimek *kere*, števniki *en* namesto *jeden, nijednomu*, veznik *ali* namesto *ili* in *iliti*, čeprav se ta enkrat še pojavi. Nedomač ostaja v tem času že izključno kajkavski veznik *i*,⁵⁶ ob njem pa enkrat nastopi še kajkavizem *koja kakvo*. Samo v tem obrazcu je tudi pojem *purgar*, in sicer tako v ednini kot v množini. Ze iz prejšnjih dveh priseg sta znana pojma *magistratus(š)* in *varaš*; za *varaš* Rigler pravi, da je kajkavski, v vzhodnem delu Slovenskih goric pa je znana oblika *varoš*.⁵⁷

Kajkavski vplivi na vsa tri ormoška prisežna besedila so še bolj kot v samem jeziku izraziti v pravopisu.⁵⁸ Naj opozorim samo na najočitnejše: sestavljena znaka *ʃz* in *sz* za glas *s*, precej dosledna raba *ch* za šumnik *č* (slednji nastopa tudi kot *c* in *cz*) in *cz* za sičnik *c* (ta je alternativno zapisan kot *ch*), pogostost zapisovanja *s* za šumnik *š*, a tega je v najmlajši prisegi povsem izpodrinil zapis *ʃs*. Precejšnje razlike so v zapisovanju glasu *ž*: poleg kajkavskega grafema *s* srečamo še *sz*, *ʃs*, *ʃz*, *ss* in *ʃ*, v nobenem besedilu povsem enotno. Vsi trije teksti so torej pravopisno zelo daleč od sočasnih osrednjeslovenskih in slovenskih štajerskih besedil zunaj Prlekije. Nemški sestavljeni grafem *sch* nastopa denimo enkrat samkrat (*Fraschine*), a še to zgolj na videz, saj gre v resnici za zaporedje kajkavskih znakov *s* in *ch* z glasovno vrednostjo *šč*.

Če torej ormoške prisege primerjamo z drugimi vzhodnoštajerskimi uradovalnimi besedili 17. in 18. stoletja, sodijo v krog pismenstva Središča ob Dravi, po pravopisu bolj ali manj dosledno kajkavskega in po jeziku pod močnimi vplivi severnohrvaškega sosledstva.⁵⁹ Drugi geografsko najbližji uradovalni zapisi – ljutomerska, hrastovška in ptujskogorska prisega – so pravopisno veliko bližje kranjskim in drugim slovenskim besedilom kakor kajkavskim, četudi ima, denimo, ljutomerska prisega izrazite kajkavske jezikovne poteze.⁶⁰

⁴⁹ Prim. p. Marjan Vogrin, Samostan manjših bratov observantov v Ormožu, *Ormož skozi stoletja*, Ormož 1993, str. 9–14.

⁵⁰ Prim. Rigler, n. d., str. 662.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prim. zlasti Ilešič, n. d.

⁵³ Prim. Rudolf Kolarič, Prleško narečje, *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 648.

⁵⁴ ZAP, AMO, šk. 29, mapa 50a, Meščanska pisma – obrazci za sprejem v meščansko zvezo, pag. 338–339.

⁵⁵ Klasinc, Ormož, str. 76. – Zdi se, kot da je stavek nekakšen vrinek, ki se ga je Klasinc domislil naknadno, ko je bila razprava že tik pred tiskanjem, saj necitirane navedbe še zdaleč niso bile njegova navada. Bržčas prisežnega obrazca v tistem hipu ni imel pri roki in se niti ni mogel spomniti, kje natanko ga je videl, kajti gradivo ormoškega mesta je bilo tedaj, leta 1973, še v Gradcu.

⁵⁶ Prim. Bernard Rajh, Prispevki k zgodovini vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 70, Nova vrsta 35 (1999), str. 343 sl.

⁵⁷ Rigler, n. d., str. 664.

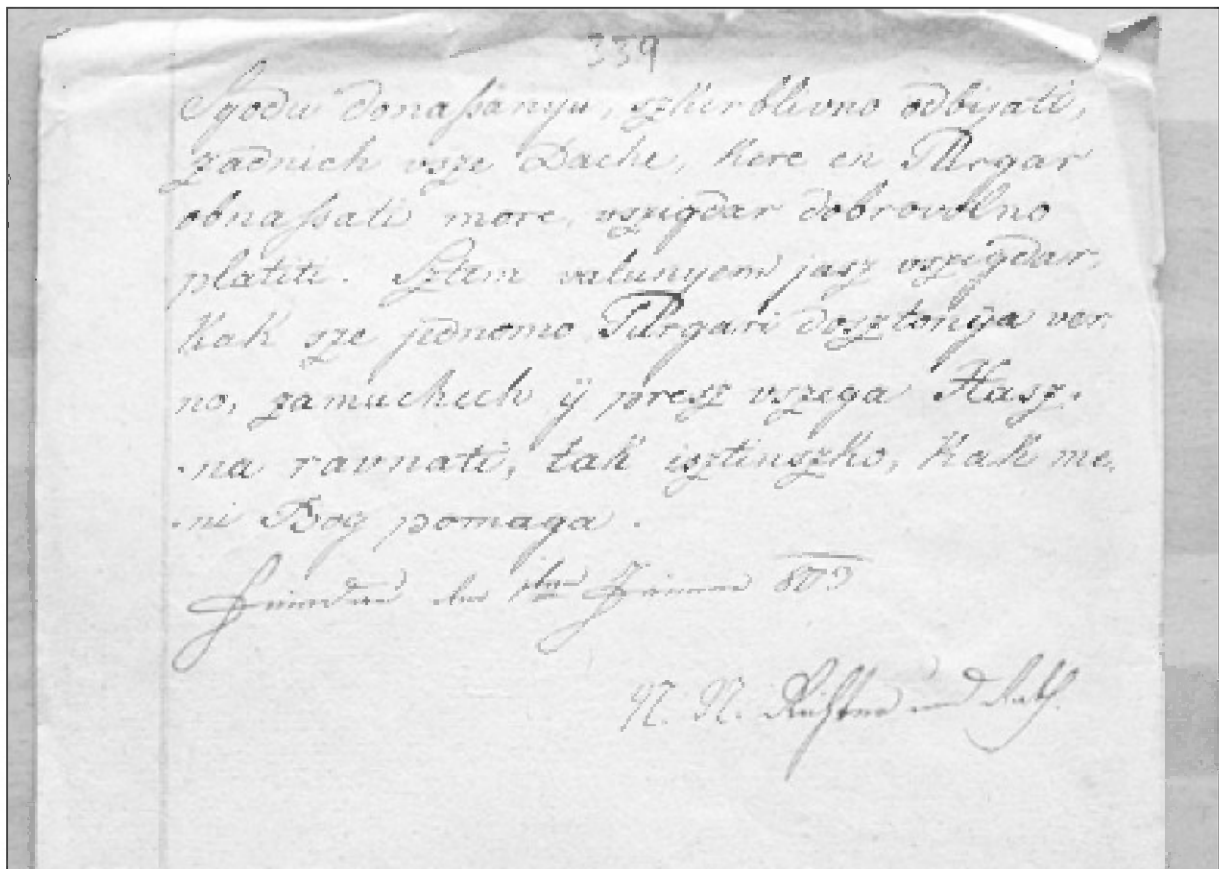
⁵⁸ Kot merilo čistega kajkavskega pravopisa tega časa so mi rabila Pravila bratovščine sv. Florijana v Središču iz leta 1705. Prim. komentirano objavo: Ilešič, n. d., str. 11–14; prim. tudi Rigler, n. d., str. 668.

⁵⁹ Prim. komentirane objave srediških dokumentov: Ilešič, n. d.

⁶⁰ Prim. Rigler, n. d. 667, 668–669, 674; objava ljutomerske prisege: Kovačič, n. d., str. 229; objava hrastovške prisege: Fr. Kotnik, Slovenska prisega iz Hrastovca, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23 (1928), str. 147–148; objava ptujskogorske prisege: Matej Slekovec, *Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice*, Maribor 1885, str. 134.

<p>[pag. 338] <i>Jasz N. N. preszechem Bogo vszamuguchemu vszaznajuchemu presz vszega sznotrafsnyoga dvoinoga Mišlenya ý Razuma eno resznichno telovno Priszego, da jasz vsze ono, Kai meni moja naprepostavlena Goszpoczka illiti szlavni Magisztratušs Ormuški vu obchinszkum, ali zoszebnum zapovedu bude, vszakichasz sztalno, ý presz Mermranya obder}zavati, vsza ona Poszla, Kera Purgarum ali czelomo Vara}su en Haszen dona}wany, obna}sati, ona paku, Koja Kakvo</i></p> <p>[pag. 339] <i>Sgodu dona}wany, szkerblivno odbijati, zadnich vsze Dache, Kere en Purgar obna}sati more, vszigdar dobrovolno platiti. Sztem valunyem jasz vszigdar, Kak sze jednomo Purgari dosztonýa verno, zamuchech ý presz vszega Haszna ravnati, tak isztinszko, Kak meni Bog pomaga.</i></p>	<p>[pag. 338] <i>Jaz N.N. presečem Bogo vsamugučemu vszaznajučemu brez vsega znotrašnjoga dvojnoga mišljenja i razuma eno resnično telovno prisego, da jaz vse ono, kaj meni moja napre(j)postavlena gosposka iliti slavni magistratuš Ormuški vu občinskum ali zosebnum zapovedu bude, vsaki čas, stalno i brez mrmranja obdržavati, vsa ona posla, kera purgarum ali celomo varašu en hasen donašanju obnašati, ona paku, koja kakvo</i></p> <p>[pag. 339] <i>zgodu donašanju, skrbljivo odbijati, zadnič vse dače, kere en purgar obnašati more, vsikdar dobrovolno platiti. S tem valunjem jaz vsikdar, kak se jednomo purgari dostonja verno, zamučec i brez vsega hasna ravnati, tak istinsko, kak meni Bog pomaga.</i></p>
---	---

Druga ormoška meščanska prisega, zapisana leta 1803 (zaključek)

Na koncu kaže opozoriti še na drugo kulturnozgodovinsko razsežnost ormoških tekstov. Poznamo namreč več slovenskih (pol)uradnih besedil iz pisarn štajerskih trgov, ormoška pa so, kot rečeno, edini znani slovenski uradovalni zapisi katerega od sedmih spodnještajerskih mest. Temu se ni čuditi, saj sta bili v tem prostoru po jeziku svojega prebivalstva daleč najbolj slovenski mesti Ormož in Brežice, obe do druge polovice 18. stoletja sploh izrazito slovenski.⁶¹ Takšno stanje sta v Ormožu omogočala močna vpetost mesteca v prleško zaledje in šibko priseljevanje iz nemškega prostora.⁶² Tradicionalna jezikovna in etnična podoba se je začela spreminjati šele z močnejšim dotokom nemškega življa proti koncu 18. stoletja;⁶³ to se je nazorno

odrazilo v jezikovni praksi domače župnije. Od prvih zahtev mestnih očetov po nemški katehezi leta 1782 – duhovniki so dotlej poučevali verouk le v hrvaškem (!) in slovenskem jeziku⁶⁴ – do leta 1805 izpričane redne nemške pridige poleg slovenske,⁶⁵ je minila manj kot ena generacija. Sprememba stoletnega razmerja med slovenščino in nemščino pa se je ne nazadnje izrazila tudi pri obravnavanih prisežnih obrazcih. Če je prva meščanska prisega iz okoli leta 1700 najprej zapisana v slovenščini in nato v nemškem prevodu, je vrstni red jezikov pri drugi, tisti z letnico 1803, zamenjan. Na to je brez dvoma vplivalo še dejstvo, da je nemščina medtem (1784) tudi formalno postala uradni jezik monarhije.

⁶¹ Prim. Golec, *Regionalne*, str. 31, 34–35.

⁶² Prav tam, str. 36.

⁶³ Prim. *Klasinc*, Ormož, str. 75.

⁶⁴ Prim. Nada Jurkovič, *Šolstvo (1676–1847) in bratovščina sv. Rešnjega telesa (1661–1787) v Ormožu*, *Ormož skozi stoletja III*, Ormož 1988, str. 166.

⁶⁵ Prim. Stanko Kotnik, *Trije drobci o narodnem prebujanju vzhodne Štajerske*, *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, str. 699–700.

Fotografija Srečka Kumarja in žene Zore skupaj s prijatelji na njenem domu v Škednju, po letu 1920 (Zasebna last – Vuka Kumar Hiti, Koper)

UDK 347.236.2:930.255(497.4)

Prejeto: 10. 6. 2004

Materialni popis dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije – AS 1074, I/2u – I/68u*

JANA LUDVIK

univ. dipl. bibliotekarka

JEDERT VODOPIVEC

dr., svetovalka vlade, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

dr., višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V okviru projekta *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije* je v pripravi prvi zvezek *Vodnika*, ki naj bi izšel leta 2005. V njem bodo predstavljeni urbarji v Zbirki urbarjev in gospoščinskih fondih. Zbirka urbarjev obsega 192 knjig in se glede na format deli na štiri dele, od katerih je eden – tisti, ki zajema knjige formata okrog 30 x 20 cm (višina x širina) – predmet obravnave tega prispevka. Urbarji v Zbirki predstavljajo tipično arhivsko gradivo v knjižni obliki, ki se po materialni strani ne razlikuje od tipičnega knjižnega gradiva. Zato so način in rezultati popisa teh urbarjev lahko v pomoč pri podobnih projektih evidentiranja stanja starejšega gradiva v obliki knjige v vseh ustanovah, kjer hranijo pisno dediščino. Popis in pregled stanja omenjenega dela Zbirke po materialni plati naj bi vodila k ugotovitvi stopnje ohranjenosti in s tem dostopnosti gradiva za uporabnike, k določitvi pogojev njegove uporabe v čitalnici in sprožitvi potrebnih konservatorsko-restavratorskih posegov na poškodovanih knjigah.

KLJUČNE BESEDE: urbar, knjiga, arhiv, materialni popis, poškodbe, strukturni elementi, terminologija, stopnje ohranjenosti

ABSTRACT

CONDITION REPORT ON A PART OF THE URBARIA COLLECTION AS 1074, I/2U – I/68U IN THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

The first volume of the *Guidebook of the urbaria in the Archive of the Republic of Slovenia* is being prepared. Its publication is planned for 2005. It will include urbaria from the *Urbaria Collection* as well as urbaria from the *seigniorial fonds*. The *Urbaria Collection* is comprised of 192 books and is divided into four parts according to their size. This paper discusses the urbaria books in the approximate size of 30 x 20 cm. Urbaria in the *Collection* represent the standard book-bound archival material which is, from the material point of view, very similar to standard book material. That is why the method and results of the urbaria inventory can be helpful when preparing similar projects to determine the state of older book-bound material in all institutions where written heritage is stored. Making an inventory and examining the state of the *Collection* material should help us determine the degree of conservation and accessibility, as well as the material usage conditions in the *ARS* reading room. The necessary conservation works on the damaged material can also be undertaken on the basis of this inventory.

KEY WORDS: urbaria, book, archive, material inventory, damage, structural elements, terminology, conservation degrees

* Članek je nastal na podlagi diplomske naloge Jane Ludvik z naslovom *Stanje dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije*.

Uvod

V Arhivu Republike Slovenije (ARS) je najmanj 21 različnih fondov in zbirk, v katerih so shranjeni urbarji, knjige s popisi dohodkov in pravic zemljiških gospostev. Gre za skupino okrog dva tisoč kosov arhivskega gradiva, ki po večini še ni bilo podrobneje pregledano in popisano. Spomladi leta 2001 pa se je v ARS začel projekt za predstavitev najprej tistih urbarjev, ki jih hrani ta ustanova. Tako je zdaj v pripravi vodnik po urbarjih; prvi zvezek naj bi izšel leta 2005. V njem bodo predstavljeni urbarji *Zbirke urbarjev* in gosposčinskih fondov. *Zbirka* s signaturo AS 1074 obsega 191 knjig in je glede na format razdeljena v štiri dele. Eden – tisti, ki zajema knjige formata pribl. 30 x 20 cm (višina x širina) – je predmet te obravnave. Urbarji v *Zbirki* predstavljajo arhivsko gradivo, ki se po obliki in materialih ne razlikuje od sočasnega knjižnega gradiva. Zato so način in rezultati popisa lahko v pomoč pri podobnih projektih za evidentiranje stanja vsakršnega starejšega gradiva v obliki knjige v ustanovah, ki hranijo pisno dediščino.

Obravnavani del *Zbirke* obsega 68 kosov gradiva, vezanega v knjige, iz časa od 15. do sredine 19. stoletja. Urbarji v tem sklopu nosijo signature I/2u – I/68u. Oznaka I predstavlja del *Zbirke urbarjev* zgoraj definiranega formata. Časovni obseg opredeljujeta najstarejši in najmlajši urbar tega dela, to sta I/49u iz leta 1458 in I/15u, ki vsebuje podatke iz let 1838–1848.

Popis in pregled stanja omenjenega dela *Zbirke* po materialni plati naj bi omogočila oceniti stopnjo ohranjenosti in s tem dostopnosti gradiva za uporabnike, določiti pogoje za uporabo v čitalnici in spodbuditi potrebne konservatorsko-restavratorske posege na poškodovanih knjigah. Rezultati opravljenega popisa so bili ves čas tudi glavni motiv za tovrstno raziskavo, saj na podlagi teh rezultatov lahko ugotovimo, ali so urbarji tega dela *Zbirke* dovolj dobro ohranjeni, ali jih lahko damo na voljo uporabnikom, ali so bili morebiti že opravljeni kakšni posegi na gradivu oziroma ali so potrebni posegi za ohranitev in zaščito na posameznem kosu.

Metodologija dela

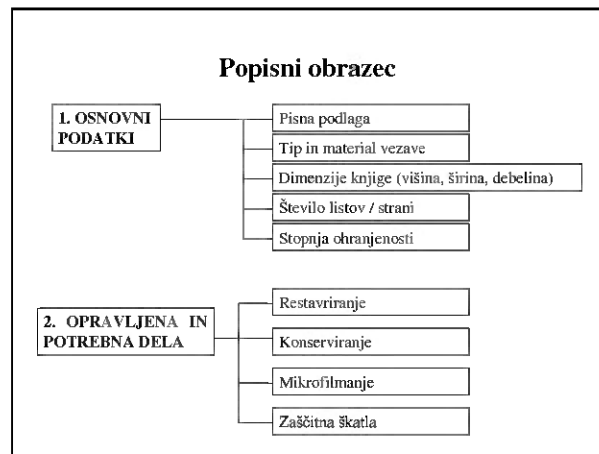
Popis urbarjev je potekal na osnovi prej pripravljene popisnega obrazca, in to v glavnem v prostorih čitalnice ARS, le popis sedmih urbarjev je bil opravljen v prostorih Centra za konserviranje in restavriranje arhiva, ker so bili le-ti v postopku konserviranja¹ oziroma restavriranja.²

V popis ni vključen urbar I/1u, ker je bil ob izmenjavi gradiva 21. novembra 2001 izročen Deželnemu arhivu v Celovcu.³ Kljub temu je bilo popisanih 68 enot, saj dva urbarja nosita signaturo I/3u, in sicer I/3u-1 in I/3u-2.

Pri popisu so bili na podlagi enotnega popisnega obrazca za vse urbarje upoštevani enaki kriteriji. Struktura obrazca je bila oblikovana po prvotni, že obstoječi različici popisnega lista, namenjenega za popis urbarjev s signaturami 1u – 82u, ki so del iste *Zbirke*.⁴ Po nekaj prvih pregledanih urbarjih pa se je pokazala potreba po dopolnitvi popisnega lista. Obrazec je bil dopolnjen in preoblikovan dvakrat, potem pa je ostal vsebinsko nespremenjen do konca popisa, čeprav bi bilo v posameznih primerih določene rubrike mogoče razširiti in tako podrobneje opisati materialno stanje knjige. Obravnavani del *Zbirke* je bil v celoti pregledan dvakrat. Po končanem popisu je bil narejen čistopis. 68 popisnih listov je bilo združenih in vezanih v celoto; ta je hranjena v čitalnici ARS in bo v prihodnje rabila kot podlaga za nadaljnje raziskave obravnavanega dela *Zbirke* (glej prilogo 1).

2. Popisni obrazec

Popisni obrazec je bil za potrebe popisa prirejen tako, da uporabniku poleg osnovnih podatkov o stanju in dostopnosti daje tudi nekoliko bolj izčrpno informacijo o vrstah poškodb, stopnji ohranjenosti in strukturnih elementih. Zato je razdeljen v pet sklopov (glej prilogo 2 in spodnje shematske prikaze).

¹ Konserviranje je postopek, pri katerem objektu ničesar od začetnega stanja ne odvezamo ali pa dodamo le sekundarne tvarine in predmet obdelamo (utrđimo) tako, da lahko naprej obstaja. (Bogovčič, 1997, str. 66)

² Če predmet restavriramo, pomeni, da ga postavimo v prejšnje stanje, obnovimo, popravimo. Torej je restavriranje podaljšano delo na konserviranem objektu. (Bogovčič, 1997, str. 66-67)

³ Prim. Žnidaršič Golec, 2003, str. 13.

⁴ Obrazec za interno uporabo so vsebinsko izdelale J. Vodopivec, L. Žnidaršič Golec in Maja Remškar.

Slika 1a: Stare kartonske škatle

Slika 1b: Nova zaščitna škatla (pogled v notranjost)

3. STRUKTURNI ELEMENTI KNJIGE	
•Knjižni blok	Enopolni, večpolni, šivani, lepljeni
•Platnice	Opora platnicam, material in dekoracije prevleke
•Vezice	Število in material glavnih vezic
•Kapital	Strukturni, dekorativni, šivani, lepljeni
•Hrbet	Oblika hrbtna in razpiranje knjižnega bloka
•Zapirala	Vrsta zapiral in material, iz katerega so
•Obreza	Dekorirana, nedekorirana

V prvem sklopu so navedeni stanje posamezne knjige ob opisju ter osnovni podatki o njeni zunanji podobi (pisna podlaga, tip in ma-

terial vezave, dimenzije knjige, število listov, število strani, število priloženih listov).

Drugi sklop vključuje podatke o že opravljenih oziroma potrebnih posegih na knjigi (na primer restavriranje, konserviranje, prevezava, mikrofilmanje in zaščita knjige) ter podatek o tako imenovani skupni stopnji njene ohranjenosti (slika 1a–1b).

Tretji sklop je najboljsežnejši in vsebuje podrobnejši opis vsake knjige (slika 2). Razdeljen je na sedem podpoglavij z ustreznimi vsebinami:

KNJIZNI BLOK: navedba podatkov o pisni podlagi in tipu knjižnega bloka (enopolni, večpolni, šivani, lepljeni). Pri večpolnih tipih sta podana še število pol in listov v vsaki poli ter podatek o tem, ali je knjižni blok (oziroma pole v njem) povezan;

PLATNICE: obstajajo ali ne obstajajo, stanje platnic, tip opore in material, iz katerega sta prevleka in dekoracija le-te;

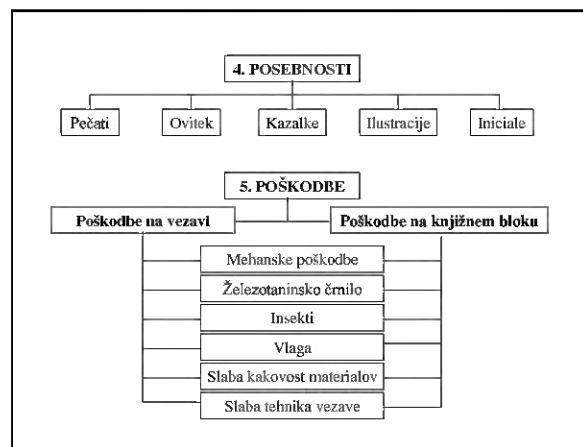
VEZICE: število glavnih vezic in iz katerega materiala so izdelane;

KAPITAL: vloga kapitala (strukturni, dekorativni element, lepljen, šivan). Če kapitala ni, je potrebno ugotoviti, ali je bil potrgan ali sploh ni obstajal;

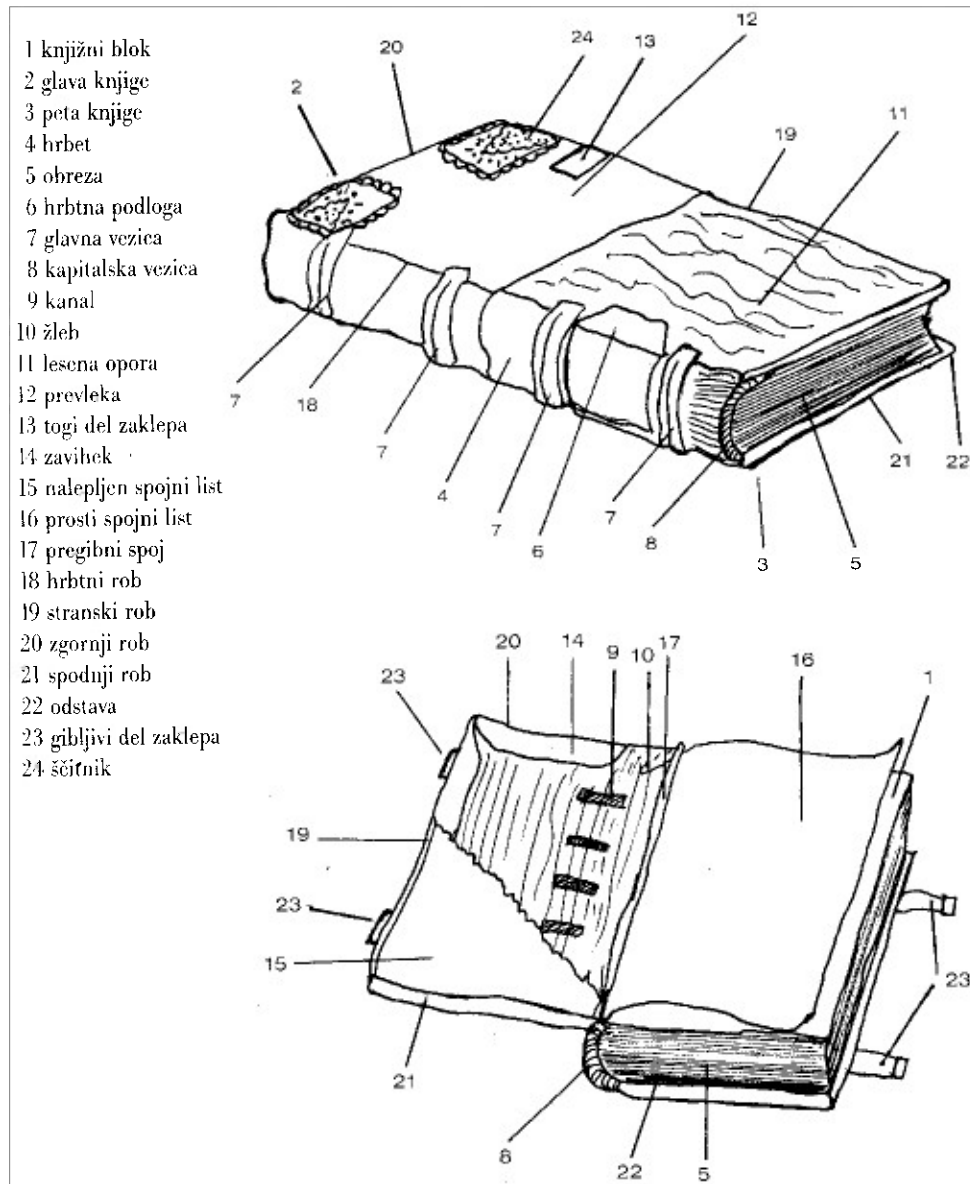
HRBET: oblika hrbtna (raven, konveksen, konkaven) ter razpiranje knjižnega bloka (normalno, štrleče);

ZAPIRALA: vrsta in oblika zapiral ter material, iz katerega so. Če zapiral ni, je potrebno ugotoviti, ali so bila potrgana ali pa jih sploh ni bilo;

OBREZA: nedekorirana ali dekorirana; – če je dekorirana, tudi vrsta dekoracije.

Četrti sklop popisnega obrazca je namenjen morebitnim posebnostim knjig. Med takšne posebnosti prištevamo pečate (slika 3), posebne vrste ovitka, kazalke, iniciale, ilustracije in druge zunanje značilnosti, ki niso značilne, a so lahko izraz obdobja nastanka knjige. Na podlagi teh posebnosti lahko knjige razvrščamo v določene skupine tako po zunanji podobi kot po vsebini.

Slika 2: Strukturni elementi starejše knjige (Vodopivec, 2000, str. 528).

Zadnji, peti sklop prinaša ugotovitve o stopnji ohranjenosti vezave in knjižnega bloka posebej ter poškodbah, ki smo jih evidentirali na enem ali drugem delu knjige. Prepoznane so bile mehanske poškodbe, poškodbe zaradi železotanskega črnila, insektov, vlage, slabe kakovosti materialov, slabe vezave ali druge.

Nekateri podatki so predstavljeni skupaj z merskimi enotami – na primer pri dimenzijah knjige v cm (višina, širina in debelina) in navedbi širine zapiral, če pa je bila knjiga tanjša ali zapirala ožja od 1 cm, je merska enota navedena v mm. Meritve so bile opravljene s šiviljskim metrom in so dovolj natančne za boljšo predstavbo o velikosti knjige.

3. Ugotovitve iz popisa

3.1 Stanje urbarjev

Od 68 pregledanih in popisanih urbarjev jih je kar 47 (69%) ohranjenih v originalnem stanju, torej niso bili deležni nobenih posegov na vezavi ali knjižnem bloku. Restavriranih jih je bilo 13 ali 19%, od tega sedem v celoti (na vezavi in knjižnem bloku), pri treh je bilo restavriranje opravljeno samo na vezavi, pri treh pa samo na knjižnem bloku. Na enem od teh, urbar I/34u, je bilo restavriranje opravljeno že prej; ob popisu je bil urbar še v konservatorsko-restavratorskem postopku prevezave.⁵

⁵ Prevezava je vezava, ki ni prva. Vzroki za prevezavo so lahko

Slika 3: Urbar I/52u: vezan v usnjeno prevleko in z visečim pečatom v novi zaščitni škatli

Knjigoveška prevezava je bila izvedena pri šestih urbarjih (9%), pri tem pa niso vštete restavrirane vezave. Prevezave so opravili že pred desetletji, predvsem zaradi izpadanja listov ali zaradi razrahljane prvotne vezave; ta bi namreč lahko povzročila razpadanje knjižnega bloka.

Od vseh 68 urbarjev je bilo definiranje stanja oteženo le pri dveh urbarjih, in sicer pri I/3u-2 in I/38u. Na prvem sta bila namreč opravljena restavriranje in prevezava. To pomeni, da so na njem opravili knjigoveško prevezavo ter nekaj elementov restavriranja, in sicer zgolj zato, da bi utrdili takratno stanje knjižnega bloka. Zato urbarja oziroma te prevezave ne moremo šteti niti med "čiste" prevezave niti v skupino restavriranih urbarjev; je eno in drugo hkrati. Drugi urbar, I/38u, je bil le delno restavriran, saj je bil poseg opravljen le delno, na platnicah, in ne na celotni vezavi (glej prilogo 3).

3.2 Potrebna dela

Ob temeljitem pregledu vseh knjig je bilo ugotovljeno, da je celotna *Zbirka* z nekaj izjemami zelo dobro ohranjena. Vendar se stanje nekaterih urbarjev s ta hip majhnimi poškodbami ob uporabi počasi slabša. Kot je vidno iz spodnje tabele, je v izjemno slabem stanju urbar s signaturo I/9u in bi ga bilo potrebno v celoti restavrirati. Pri dveh, I/2u in I/20u, pa bi bil potreben postopek restavriranja le na vezavi in morda še majhen poseg na knjižnem bloku. Zaustravitev oziroma preprečevanje širjenja poškodb bi bilo potrebno pri kar 24 (35%) urbarjih, saj so poškodovani toliko, da bi se njihovo stanje ob pogosti uporabi hitreje slabšalo in bi morebiti

različni, bodisi da gre za obrabo bodisi za poškodbe prve vezave ali pa le za vpliv mode. Med prevezave sodijo tudi restavrirane vezave (Vodopivec, 2000, str. 533).

morali že čez nekaj let v restavriranje. Med temi urbarji je eden (I/53u) tak, pri katerem je bilo restavriranje opravljeno, a le na knjižnem bloku, vezava pa je v slabšem stanju in bi jo bilo potrebno obnoviti. Vsekakor bi bilo najbolje, ko bi te poškodbe odpravili čim prej, tako da bi bilo pozneje na originalih izvedenih čim manj posegov (slika 4).

Slika 4: Urbar I/9u: Poškodba, nastala zaradi insektov in pogoste rabe, stopnja ohranjenosti IV.

3.3 Skupna stopnja ohranjenosti⁶

Tako imenovana skupna stopnja ohranjenosti je stopnja ohranjenosti urbarja v celoti in predstavlja možnost za njegovo uporabo. Skupna stopnja je "rezultat" stopnje ohranjenosti vezave in stopnje ohranjenosti knjižnega bloka. Pri določanju stopnje ohranjenosti gradiva je pomembno, da pravilno ocenimo ohranjenost njegovih vitalnih delov. Sam videz poškodbe nas lahko zavede, saj je velikokrat prizadet le estetski del, manj pa strukturni ali narobe.

Za ocenitev ohranjenosti in dostopnosti gradiva so določene štiri glavne stopnje:

ODLIČNA OHRANJENOST

Na gradivu je od **0–10%** poškodb in tako ni nobenih omejitev za uporabo. Takšno gradivo ima na primer nepoškodovan papir, trdno vezavo, odlično ohranjen hrbet in nenatrgane pregibne spoje. Dovoljena je uporaba v čitalnici.

DOBRA OHRANJENOST

Na gradivu je od **10–30%** poškodb; na primer porumenel papir, manjše raztrganine, delno poškodovana vezava, dobro ohranjen hrbet, vezice pa dobro držijo knjižni blok; ta ima lahko že

⁶ Razdelek povzet po Vodopivec, 2003, str. 23–30.

natrgan papir, platnice pa niso natrgane. Uporaba v čitalnici je še dovoljena.

SLABA OHRANJENOST

Na gradivu je **30–50%** poškodb, zato je praviloma uporaba dovoljena le arhivistu za popis gradiva, prepovedana pa je uporaba v čitalnici. Poškodbe, ki kažejo slabo ohranjenost gradiva, so porumenel papir, večje raztrganine, razrahljana ali delno poškodovana vezava, razpadanje hrbta, odstopanje knjižnega bloka, delno potrgane vezice. Priporočljiva je izdelava oziroma uporaba mikrofilmske kopije.

ZELO SLABA OHRANJENOST

Na gradivu je več kot **50%** poškodb – zelo preperel ali močno raztrgan papir, že v fragmentih, močno poškodovana vezava, hudo poškodovan hrbet, potrgane vezice in razrahljan knjižni blok. Za takšno gradivo je nujen konservatorsko-restavratorski poseg, uporaba pa ni dovoljena niti arhivistu, kaj šele v čitalnici. Če je ocenjeno, da bo gradivo po konservatorsko-restavratorskem posegu veliko v uporabi, je pred vezavo nujno napraviti mikrofilmsko kopijo.

Ker pri nekaterih knjigah ni mogoče konkretno določiti stopnje ohranjenosti – knjiga ima na primer odlično ohranjeno pisno podlago (stopnja I) in dobro ohranjeno vezavo (stopnja II) – so v popisnem obrazcu dodane še tri vmesne stopnje: I – II, II – III in III – IV.

Skupna stopnja ohranjenosti gradiva	
<p>I. Odlična hranjenost</p> <p>0-10 % poškodb na gradivu</p>	<p>II. Dobra ohranjenost</p> <p>10-30 % poškodb na gradivu</p>
<p>III. Slaba ohranjenost</p> <p>30-50 % poškodb na gradivu</p>	<p>IV. Zelo slaba ohranjenost</p> <p>več kot 50 % poškodb na gradivu</p>

Iz tabele 1 je vidno, da je večina urbarjev zelo dobro ohranjenih. To so vsi tisti, ki sodijo v skupini I in I – II; skupaj jih je 51 ali 75%. Ti urbarji nimajo poškodb ali pa so te tako majhne, da s konservatorskega stališča skorajda niso vredne omembe.

Zelo blizu jim je tudi 11 urbarjev (16%), ki sodijo v skupino II. Ti urbarji imajo večinoma poškodbe na vezavi (npr. ukrivljene platnice, konkaven hrbet), njihov knjižni blok pa je zelo dobro ohranjen (stopnja I ali I – II).

Tabela 1: Stanje urbarjev

Stanje	Število (%)	Urbarji po signaturah I/
original	47 (69 %)	2u, 7u, 8u, 9u, 11u, 12u, 13u, 15u, 18u, 19u, 20u, 21u, 22u, 23u, 27u, 28u, 29u, 32u, 33u, 35u, 36u, 37u, 39u, 41u, 42u, 44u, 45u, 46u, 47u, 48u, 50u, 51u, 52u, 54u, 55u, 56u, 57u, 58u, 60u, 61u, 62u, 63u, 64u, 65u, 66u, 67u, 68u
restavrirano	13 (20 %)	5u, 6u, 10u, 14u, 24u, 25u, 26u, 31u, 34u, 40u, 49u, 53u, 59u
knjigoveška prevezava	6 (9 %)	3u-1, 4u, 16u, 17u, 30u, 43u
delno restavrirano	1 (1 %)	38u
restavrirano in prevezava	1 (1 %)	3u-2

Bolj problematični so urbarji iz skupin II – III in III (takih je 5 ali 7%); ti nimajo platnic ali pa so te močnejše poškodovane (npr. ločene od knjižnega bloka).

V skupino IV se uvršča le urbar I/9u, ki je tako močno poškodovan, da ga ne more pregledati niti arhivist, kaj šele uporabnik, zato je označen kot nedostopen kos *Zbirke* (glej tabelo 2).

Tabela 2: Potrebna dela

Potrebna dela	Število (%)	Urbarji po signaturah I/
restavriranje	3 (4 %)	2u, 9u, 20u
konserviranje	24 (35 %)	7u, 11u, 12u, 13u, 15u, 18u, 19u, 21u, 22u, 23u, 28u, 32u, 33u, 35u, 36u, 37u, 44u, 52u, 53u, 56u, 61u, 64u, 65u, 67u
mikrofilmanje	3 (4 %)	17u, 25u, 26u
nova, bolj funkcionalna zaščitna škatla	46 (68 %)	2u, 7u, 8u, 9u, 10u, 11u, 12u, 15u, 18u, 19u, 20u, 21u, 22u, 23u, 24u, 25u, 26u, 27u, 28u, 29u, 30u, 32u, 33u, 34u, 35u, 36u, 37u, 39u, 41u, 42u, 43u, 44u, 45u, 46u, 47u, 48u, 49u, 50u, 51u, 52u, 53u, 54u, 58u, 61u, 64u, 67u

3.4 Najpogostejše poškodbe

Pri popisu je bilo obravnavanih dvoje vrst poškodb, in sicer poškodbe na vezavi in poškodbe

na knjižnem bloku. Poškodbe, ki jim je bilo posvečene največ pozornosti, so, kot rečeno, mehanske poškodbe, poškodbe zaradi železotaninskega črnila, poškodbe zaradi insektov, vlage, slabe kakovosti materialov ali slabe vezave. Nastanejo predvsem zaradi človeške malomarnosti in nepozornosti pri hranjenju gradiva. Posledica so tudi druge poškodbe.

3.4.1 Poškodbe na vezavi

Vezava je pri knjigi najbolj izpostavljena in ker je njena osnovna naloga ščititi knjižni blok, je razumljivo, da se večina poškodb »ustavi« na njej. Prav zato je pomembno, da je trpežna in funkcionalna, seveda pa brez človekove pazljivosti takšna ne more ostati za vedno.

Tudi pri obravnavani *Zbirki urbarjev* je poškodb na vezavi kar precej, na srečo v večini primerov niso hujše oziroma jih je mogoče odpraviti z manjšimi posegi.

Od velikega števila raznovrstnih poškodb, ki se pojavljajo na vezavah obravnavanih urbarjev, so v preglednici zbrane le najpogostejše. Med njimi je vsekakor največ mehanskih.

Poškodbe na vezavi	
MEHANSKE POŠKODBE	DRUGE POŠKODBE
<ul style="list-style-type: none"> • natrgana ali obrabljena prevleka • obrabljeni robovi platnic • odstopanje platnic od knjižnega bloka • konkaven hrbet • potrgana zapirala • razrahljane vezice 	<ul style="list-style-type: none"> • luknjice od insektov • ožganine • nagubane platnice zaradi vlage • ukrivljene platnice – novi pergament "vleče"

Stopnja ohranjenosti vezave			
I	ODLIČNA	32	47 %
I – II		22	32 %
II	DOBRA	5	7 %
II – III		2	3 %
III	SLABA	1	1 %
IV	ZELO SLABA	6	9 %

Tabela 3: Stopnja ohranjenosti urbarjev

Skupna stopnja ohranjenosti	Število (%)	Urbarji po signaturah I/
I	33 (49%)	3u-1, 3u-2, 4u, 5u, 6u, 11u, 14u, 16u, 17u, 21u, 23u, 24u, 25u, 26u, 27u, 29u, 30u, 31u, 39u, 40u, 41u, 42u, 46u, 47u, 48u, 49u, 50u, 53u, 54u, 59u, 60u, 62u, 68u
I – II	18 (26%)	13u, 15u, 18u, 22u, 28u, 32u, 33u, 35u, 38u, 43u, 45u, 55u, 57u, 63u, 64u, 65u, 66u, 67u
II	11 (16%)	2u, 10u, 12u, 19u, 20u, 36u, 44u, 51u, 52u, 56u, 61u
II – III	3 (4%)	34u, 37u, 58u
III	2 (3%)	7u, 8u
III – IV	0	-
IV	1	9u

Kljub velikemu številu poškodb in na prvi pogled slabšemu stanju obravnavanih urbarjev podatki v tabeli 3 o stopnji ohranjenosti vezave kažejo, da ima večina urbarjev še dobro ohranjeno vezavo, saj jih po pregledu in analiziranju poškodb lahko kar 32 (47%) uvrstimo pod stopnjo I. To pomeni, da so za zdaj tako rekoč brezhibne. Po ohranjenosti jim je zelo blizu 22 urbarjev (32%), razvrščenih v skupino s stopnjo ohranjenosti I – II; to pomeni, da imajo vezave le manjše poškodbe, na primer blažjo deformacijo hrbta ali strgano prevleko. Precej manj jih je v skupinah II in II – III, v kateri sodijo urbarji z raztrganimi platnicami ali razrahljanimi vezicami in odstopanjem platnic od knjižnega bloka. V skupini stopnje III je le en urbar, ki ima poleg drugih manjših poškodb močnejše konkaven hrbet in platnice, ločene od knjižnega bloka. V skupino med stopnjama III in IV ne sodi noben urbar, v skupini stopnje IV pa so tisti, ki so brez vezave (z izjemo urbarjev I/29u in I/39u), in pa urbar I/9u, ki so ga močno načeli insekti in mu manjka ena platnica.

3.4.2 Poškodbe na knjižnem bloku

Poškodbe na knjižnem bloku so precej blažje kot poškodbe na vezavi in jih je tudi precej manj. Med vsemi je tudi tu največ mehanskih poškodb, ki so prav tako večji del posledica človeške nepazljivosti pri uporabi knjige. Vendar pa so v celoti knjižni bloki obravnavanih urbarjev zelo dobro ohranjeni.

Slika 5: Urbar I/49u: stanje po konservatorsko-restavratorskem posegu

Poškodbe na knjižnem bloku

MEHANSKE POŠKODBE

- razrahljane, razpuščene lege
- obrabljeni, natrgani robovi listov
- iztrgani, izrezani listi
- izpadanje listov

DRUGE POŠKODBE

- luknjice od insektov
- madeži in nagubanost listov zaradi vlage

Stopnja ohranjenosti knjižnih blokov

I	ODLIČNA	43	63 %
I – II		17	25 %
II	DOBRA	7	10 %
IV	ZELO SLABA	1	1 %

Skoraj vsi knjižni bloki so zelo dobro ohranjeni in nimajo hujših poškodb. V skupino s stopnjo I je tako razvrščenih 43 urbarjev (63%); so pravzaprav brez poškodb ali imajo le obrabljene ali umazane robove listov.

V skupino s stopnjo I – II je uvrščenih 17 urbarjev (25%). Povečini imajo strgane, izrezane liste, a to ni vzrok za nadaljnje razpadanje knjižnega bloka; imajo tudi razrahljane vezice ali lege in podobne blage poškodbe. V skupini stopnje II pa so takšni urbarji, katerih knjižni bloki so sicer povezani, a kljub temu tu in tam kakšna lega izpade ali pa je razpuščena; to lahko povzroči večjo škodo, če se listi izgubijo. Takih urbarjev je sedem (10%).

S stopnjo IV je označen samo en urbar. To je urbar I/9u, ki ima močno razjeden in luknjast knjižni blok in zato uporaba ni dovoljena nikomur (slika 4).

4. Sklep

Rezultati materialnega popisa 68 urbarjev, na podlagi katerega naj bi ugotovili stanje in stopnjo ohranjenosti gradiva ter dovolili dostopnost za uporabnike, jasno kažejo, da so urbarji tega dela *Zbirke*, kot je bilo že rečeno, kar dobro ohranjeni. Le en urbar je v takšnem stanju, da uporaba ni dovoljena nikomur in da brez temeljitega konservatorsko-restavratorskega postopka uporaba ni mogoča. Nekaj urbarjev je po drugi strani takih, da je uporaba strogo omejena, večina pa jih kljub raznovrstnim poškodbam še ni ogroženih, a je – tako kot pri večini arhivskega gradiva – uporaba dovoljena z določenimi pogoji.

Glede na popisane poškodbe ugotavljamo, da je bil za večino teh kriv človek. Na gradivu prevladujejo predvsem mehanske poškodbe, te pa so nastajale zaradi nepravilnega ravnanja z njimi. Natrgana prevleka, obrabljeni robovi listov in platnic, izpadanje listov, zmečkanine, ožganine, razni pregibi in umazanost so predvsem posledica neustrezne uporabe in hranjenja.

Stanje obravnavanih urbarjev

Originalni	47	70 %
Restavrirani	14	20 %
Prevezani	7	10 %

Vezava pri urbarjih

Trda	46	68 %
Poltrda	2	3 %
Mehka	12	18 %
Polmehka	1	1 %
Manjka	7	10 %

Skupna stopnja ohranjenosti

Odllična	I	33	49 %
Zelo dobra	I – II	18	26 %
Dobra	II	11	16 %
Precej slaba	II – III	3	4 %
Slaba	III	2	3 %
Zelo slaba	IV	1	1 %

Na podlagi v popisu ugotovljenih poškodb smo nekaj urbarjev predlagali za konservatorsko-restavratorske posege. Danes ta dela sicer izvajajo v precej manjši meri kot nekoč. Opravljajo le minimalne posege, predvsem pa s primernejšimi tehnikami in materiali, ki so kolikor mogoče podobni originalnim. Vedno bolj se namreč zavedamo, da s posegi knjiga izgublja zgodovinsko verodostojnost svoje materialne podobe.

Izbrana literatura

Avguštin Florjanovič, B. *Popis knjižnih vezav (na primeru 23 knjig iz frančiškanskega samostana Kostanjevica v Novi Gorici): diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2002.

Bogovčič, I. Prispevek k slovenski restavratorski terminologiji. V: *Zbornik razprav: Konserviranje knjig in papirja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997. str. 63–68.

Clarkson, C. Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvotiski in njihovo razstavljanje. V: *Zbornik razprav: Konserviranje knjig in papirja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997. str. 141–188.

Čučnik – Majcen, N. *Zapis v čas: osnove varovanja in konserviranja knjižničnega in arhivskega gradiva*. 1. izd. Ljubljana: samozaložba, 1996.

Golob, N. Pergament je najplemenitejša pisna osnova. V: *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1993. str. 65–80.

IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, Arhiv Republike Slovenije, 2000.

Juričić Čargo, D. Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621–1848. *Arhivi*, let. 19, 1996, št. ½. str. 111–117.

- Kos, D. *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstveno raziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- Ludvik, J. *Stanje dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2004.
- Maniaci, M. *Terminologia del libro manoscritto*. Milano: Editrice Bibliografica, 1996.
- Pearson, D. *Provenance Research in Book History: A Handbook*. London: The British Library, 1994.
- Umek, E. Reformirani urbarji deželno knežjih gospostev na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, let. 36, 1982, št. 4, str. 311–320.
- Umek, E. Urbar. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14. (U–We). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. str. 95–96.
- Vodopivec, J. Trajnost dediščine na papirju. *Arhivi*, let. 26, 2003, št. 1, str. 23–30.
- Vodopivec, J. *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Vodopivec, J., Golob, N. *Zapis in podoba: ohranjanje, obnavljanje, oživljanje*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996.
- Volčjak, J. *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782: diplomatska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino, 2000.
- Žnidaršič Golec, L. *Zbirka urbarjev – okrog 1350–1850: arhivski inventar (tipkopis)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- Zontar, J. *Arhivska veda v 20. stoletju*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Priloga 1: Seznam obravnavanih urbarjev¹

- * I/1u Urbar gospostva Bekštanj / 1531 (izročen Deželnemu arhivu v Celovcu)
- I/2u [Urbar gospostva Bistra] / 1659
- I/3u-1 Urbar dednih posesti družine Egkh na Kranjskem /.../ 1539–1541
- I/3u-2 [Priročni urbar dedne posesti Janeza Jožefa barona Egkha-Hungerspacha na Kranjskem /.../] / 1551–1553
- I/4u [Priročni urbar dednih posesti Janeza Jožefa barona Egkha-Hungerspacha na Kranjskem] / 1556–1560
- I/5u Urbar posesti, izhajajočih iz gospostva Brdo / 1662–1669
- I/6u Urbar gospostva Brdo / 1658–1669
- I/7u [Priročni urbar gospostva Brdo] / 1669–1673
- I/8u [Priročni urbar gospostva Brdo] / 1646–1697
- I/9u [Priročni urbar gospostva Brdo] / 1705–1718
- I/10u Novoreformirani urbar gospostva Gamberk / 1571
- I/11u Knjiga novih najemnin podložnikov kapitlja metropolije Gorica / 1780–1798
- I/12u [Urbar gospostva Gradac] / 1771–1775
- I/13u Urbar gospostva Hošperk, Šteberk /.../ 1670–1718
- I/14u [Priročni urbar gospostva Hmeljnik] / 1649–1739
- I/15u [Register desetine od prirastka živali gospostva Hmeljnik] / 1838–1848
- I/16u [Urbar gospostva Idrija] / 1629–1694
- I/17u Opis vseh posesti /.../, ki pripadajo kolegiju Družbe Jezusove v Ljubljani /.../ 16. stoletje – 1754
- I/18u Urbar na Kranjskem ležečih imenj /.../, inkorporiranih Seminarju ljubljanskega jezuitskega kolegija / 1685–1774
- I/19u Urbar gospostva Klevevž / 1660–1702
- I/20u Register male pravde in kaščni register gospostva Klevevž / 1761–1785
- I/21u Glavni urbar graščine Kolovec / 18. stoletje
- I/22u Urbar komende Sv. Petra na Kranjskem / 1697–1761
- I/23u Urbar komende Sv. Petra / 1720–1780
- I/24u Urbar gospostva Kostanjevica / 1669–1710
- I/25u Urbar gospostva Krško / 1653–1659
- I/26u Inventar škofije Krka / 1643
- I/27u Inventar škofije Krka / 1627–1653
- I/28u Urbar gospostva Logatec / 1674–1718
- I/29u Urbar graščine Medija / 1580

¹ Seznam po signaturah in naslovih urbarjev je oblikovala Lilijana Žnidaršič Golec ob vsebinskem popisu urbarjev.

- I/30u Urbar graščine Medija / 1635–1678
I/31u [Priročni urbar graščine Medija] / 1714–1763
I/32u Temeljni urbar gospostva Mehovo / 1623
I/33u Urbar gospostva Mehovo / 1666–1677
I/34u [Urbar urada Naklo] / s. d. (okrog 1750)
I/35u Novoreformirani urbar deželskega sodišča Novi grad pri Ilirski Bistrici / 1574
I/36u [Priročni urbar gospostva Pilštanj] / 1621–1670
I/37u [Priročni urbar gospostva Pilštanj] / 1613–1677
I/38u Štift register dvorca Praproče /.../ s. d. (okrog 1740)
I/39u Urbar urada Preddvor / 1612–1635
I/40u [Priročni urbar gospostva Rakovnik] / 1738–1746
I/41u Novi urbar za peti del posesti graščine Ravne /.../ 1726
I/42u Novoreformirani urbar gospostva Rekštanj / 1575
I/43u [Priročni urbar gospostva Slatna] / 1704–1729
I/44u [Priročni urbar gospostva Slatna] / 1715–1720
I/45u Priročni urbar graščine Podsmreka / 1749–1777
I/46u Rektificirani štift register graščine Stemerhof / 1783–1787
I/47u Urbar davkov in kontribucij župnije Šmarje /.../ 1750–1778
I/48u Novoreformirani urbar urada Šteberk / 1575
I/49u Urbar dominikanskega ženskega samostana Velesovo / 1458 – 16. stoletje
I/50u Urbar uradov žup Preserje, Golo in Brezovica / 1716–1726
I/51u [Urbar župe Študenec] / 1727
I/52u [Urbar župe Šentvid] / 1726
I/53u Urbar graščine Vinica na Kolpi / 1652–1675
I/54u Knjiga ribnikov gospostva Vurberk / 1735–1743
I/55u [Priročni urbar graščine Zalog] / 1688–1699
I/56u [Priročni urbar graščine Zbure] / 1716–1721
I/57u Urbar činža, žita in male pravde pri graščini Zbure / 1778–1793
I/58u Urbar imenj pl. Purgstallov /.../ 1664–1687
I/59u [Priročni urbar gospostva Burgstall] / 1692–1702
I/60u Priročni urbar gospostva Burgstall / 1681–1702
I/61u Urbar gosposočinskih terjatev od kupljenih podložnikov [na Lurnskem polju] / 1632–1635
I/62u Register gornine gospostva Eibiswald [Burgstall] / 1692–1702
I/63u Urbar gospostva Uttenheim in graščine Giessbach / 1643–1793
I/64u Urbar gospostva Tolmin / 1598
I/65u Urbar posesti bratov Virginija in Hieronima Formentin / s. d. (1606)
I/66u Urbar posesti, dodeljene v fevd Jerneju Formentinu / 1606
I/67u [Urbar gospostva Tolmin] / 1624
I/68u Protokol beneficija Blažene Device Marije v Lescah / 1726–1763

Priloga 2: Popisni obrazec za urbarje od I/2u do I/68u (*Vodopivec, Žnidaršič Golec, Ludvik*)

1. STANJE	☐ original	☐ restravrirano	☐ prevezava
2. PISNA PODLAGA	☐ papir	☐ pergament	
3. VEZAVA			
Tip	☐ trda	☐ poltrda	☐ mehka ☐ polmehka ☐ manjka
Material	☐ usnje	☐ polusnje	☐ pergament ☐ papir ☐ platno ☐ drugo
4. DIMENZIJE KNJIGE	višina: _____ cm ;	širina: _____ cm ;	debelina: _____ cm
5. ŠTEVILO LISTOV	skupaj: _____	popisani: _____	nepopisani: _____
ŠTEVILO STRANI	skupaj: _____	popisane: _____	nepopisane: _____
priloženi listi	vloženi lističi med knjižni blok		

1. OPRAVLJENA DELA	restavriranje	☐ da	☐ ne				
	prevezava	☐ da	☐ ne				
	mikrofilmanje	☐ da	☐ ne				
	zaščita	☐ da	☐ ne				
2. POTREBNA DELA	restavriranje	☐ da	☐ ne				
	konserviranje	☐ da	☐ ne				
	mikrofilmanje	☐ da	☐ ne				
	zaščita	☐ da	☐ ne				
3. SKUPNA STOPNJA OHRANJENOSTI	I	I - II	II	II - III	III	III - IV	IV

1. KNJIŽNI BLOK			
a) pisna podlaga	☐ papir	☐ pergament	
b) tip	☐ enopolni	☐ večpolni:	☐ šivani ☐ lepljeni
		število pol / bifolijev v poli:	_____
c) povezava	☐ da	☐ ne	
2. PLATNICE	☐ da	☐ ne	☐ drugo _____
oblika	_____		
opora	☐ lesena	☐ lepenka	☐ brez opore ☐ drugo _____
prevleka	☐ usnjena	☐ irhovina	
		☐ taninsko usnje	
		☐ dekorirano: _____	nedekorirano ☐
		☐ galunsko usnje	
	☐ pergamentna	☐ naravna barva pergamenta	
		☐ obarvana	
		☐ makulaturna:	☐ z glagolskim besedilom
			☐ z latinskim besedilom
			☐ z nemškim besedilom
			☐ z notnim zapisom
			☐ drugo _____
	☐ papirna	☐ naravna barva papirja	
		☐ dekorirana	_____
	☐ tkaninasta	☐ tip tkanine	_____
		☐ barva	_____
	☐ drugo	_____	
3. VRSTA GLAVNIH VEZIC			
št. vezic _____;	material:	☐ vrvica	☐ trakovi: _____ ☐ brez vezic

4. KAPITAL	☐ kot strukturni element	☐ prišit	☐ lepjen
	☐ kot dekorativni trak	☐ prišit	☐ lepjen
	☐ brez kapitala	☐ potrgan	☐ ni obstajal
5. HRBET	oblika hrbta _____		
	razpiranje knjižnega bloka	☐ normalno	☐ štrleče _____ (stopnja)
6. ZAPIRALA	☐ trakovi		
	☐ zaklepi:	☐ togi del	☐ gibljivi del
	☐ brez zapiral	☐ potrgana:	☐ niso obstajala
7. OBREZA	☐ nedekorirana		
	☐ dekorirana:	☐ barvana	
		☐ pozlačena	
		☐ cizelirana	
		☐ potisnjena - marmorirana	
	☐ drugo _____		

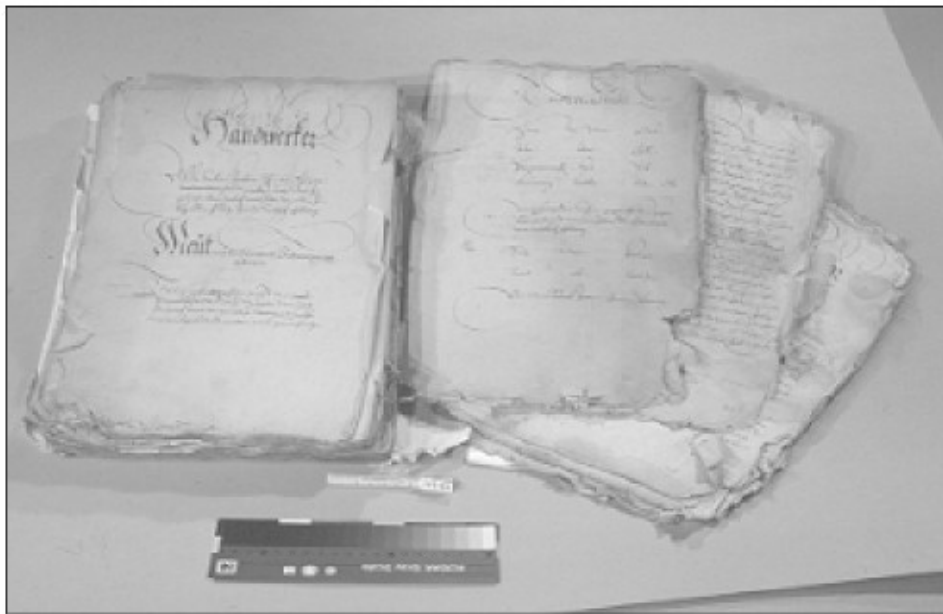
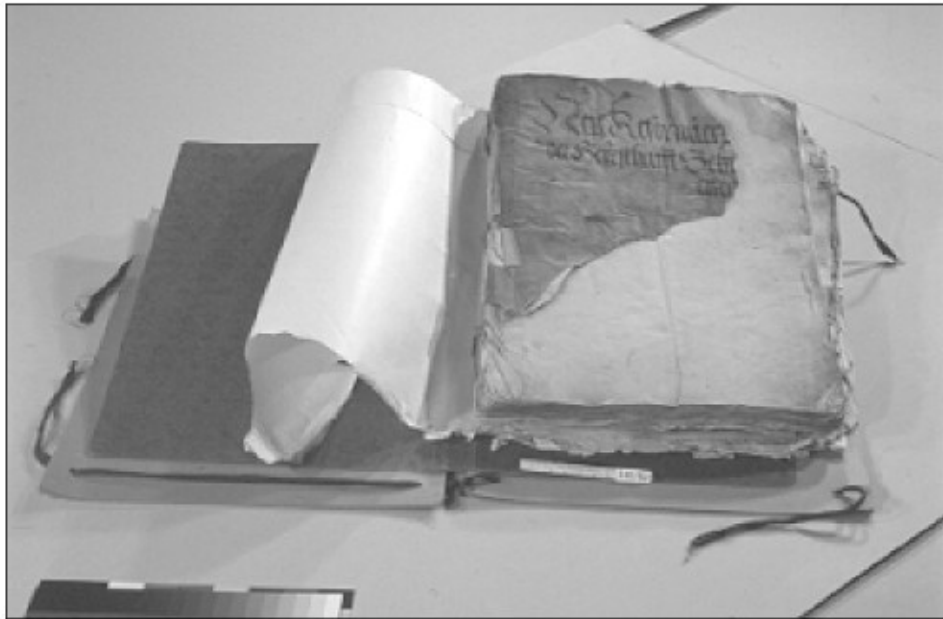
POSEBNOSTI	☐ pečati	_____
	☐ ovitek	_____
	☐ kazalke	_____
	☐ iniciale	_____
	☐ ilustracije	_____
	☐ drugo	_____

VEZAVA								POŠKODBE	KNJIŽNI BLOK							
SKUPNA STOPNJA OHRANJENOSTI									SKUPNA STOPNJA OHRANJENOSTI							
I	I - II	II	II - III	III	III - IV	IV	I		I - II	II	II - III	III	III - IV	IV		
.....								mehanske							
.....									železotaninsko črnilo						
.....								insekti							
.....									vlaga						
.....								slaba kakovost materialov							
.....									slaba vezava						
.....								drugo							
.....														
.....													

Priloga 3: Pregled stanja urbarjev od I/2u do I/68u (Ludvik, 2004, str. 81–82)

Signatura urbarja I	Stanje ob popisu	Pisna podlaga	Tip vezave	Material vezave	Skupna stopnja ohranjenosti	Stopnja ohranjenosti vezave	Stopnja ohranjen. knjiž. bloka
2u	original	papir	polmehka	usnje	dobra (II)	dobra (II)	zelo dobra (I-II)
3u/1	prevezava	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
3u/2	rest. in prevez.	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
4u	prevezava	papir	trda	platno	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
5u	restavriran	papir	trda	papir	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
6u	restavriran	papir	trda	papir	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
7u	original	papir	brez	brez	slaba (III)	zelo slaba (IV)	dobra (II)
8u	original	papir	brez	brez	slaba (III)	zelo slaba (IV)	dobra (II)
9u	original	papir	poltrda	usnje	zelo slaba (IV)	zelo slaba (IV)	zelo slaba (IV)
10u	restavriran	papir	trda	usnje	dobra (II)	dobra (II)	odlična (I)
11u	original	papir	trda	polusnje	odlična (I)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
12u	original	papir	brez	brez	dobra (II)	precej slaba (III-IV)	zelo dobra (I-II)
13u	original	papir	trda	usnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
14u	restavriran	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
15u	original	papir	trda	usnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
16u	prevezava	papir	trda	platno	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
17u	prevezava	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
18u	original	papir	trda	polusnje	zelo dobra (I-II)	dobra (II)	odlična (I)
19u	original	papir	poltrda	usnje	dobra (II)	zelo dobra (I-II)	dobra (II)
20u	original	papir	trda	polusnje	dobra (II)	dokaj slaba (II-III)	odlična (I)
21u	original	papir	trda	usnje	odlična (I)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
22u	original	papir	trda	usnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
23u	original	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
24u	restavriran	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
25u	restavriran	papir	mehka	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
26u	restavriran	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
27u	original	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
28u	original	papir	trda	usnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
29u	original	pergament	brez	brez	odlična (I)	ni jasno	odlična (I)
30u	prevezava	papir	trda	polplatno	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
31u	restavriran	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
32u	original	papir	trda	pergament	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
33u	original	papir	trda	pergament	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
34u	restavriran	papir	brez	brez	dokaj slaba (II-III)	zelo slaba (IV)	zelo dobra (I-II)
35u	original	papir	mehka	pergament	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
36u	original	papir	trda	pergament	dobra (II)	dokaj slaba (II-III)	odlična (I)

37u	original	papir	trda	pergament	dokaj slaba (II-III)	slaba (III)	dobra (II)
38u	delno rest.	papir	mehka	papir	zelo dobra (I-II)	odlična (I)	zelo dobra (I-II)
39u	original	papir	brez	brez	odlična (I)	ni jasno	odlična (I)
40u	restavriran	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
41u	original	papir	mehka	papir	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
42u	original	papir	mehka	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
43u	prevezava	papir	trda	polplatno	zelo dobra (I-II)	odlična (I)	zelo dobra (I-II)
44u	original	papir	trda	polusnje	dobra (II)	dobra (II)	zelo dobra (I-II)
45u	original	papir	trda	polusnje	zelo dobra (I-II)	odlična (I)	zelo dobra (I-II)
46u	original	papir	trda	polusnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
47u	original	papir	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
48u	original	papir	mehka	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
49u	restavriran	pergament	trda	usnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
50u	original	papir	trda	pol-pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
51u	original	papir	trda	usnje	dobra (II)	zelo dobra (I-II)	dobra (II)
52u	original	papir	trda	usnje	dobra (II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
53u	restavriran	papir	trda	polusnje	odlična (I)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
54u	original	papir	mehka	pergament	odlična (I)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
55u	original	papir	trda	polusnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
56u	original	papir	trda	pergament	dobra (II)	dobra (II)	zelo dobra (I-II)
57u	original	papir	trda	polusnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
58u	original	papir	brez	brez	dokaj slaba (II-III)	precej slaba (III-IV)	dobra (II)
59u	restavriran	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
60u	original	papir	trda	pergament	odlična (I)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
61u	original	papir	mehka	pergament	dobra (II)	zelo dobra (I-II)	dobra (II)
62u	original	papir	trda	pergament	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)
63u	original	papir	trda	usnje	zelo dobra (I-II)	odlična (I)	zelo dobra (I-II)
64u	original	papir	mehka	pergament	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
65u	original	papir	mehka	papir	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)
66u	original	papir	mehka	papir	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
67u	original	papir	mehka	usnje	zelo dobra (I-II)	zelo dobra (I-II)	odlična (I)
68u	original	papir	trda	polusnje	odlična (I)	odlična (I)	odlična (I)

Sliki 6a in 6b: Urbar AS 1074, III/3u – stanje pred konservatorskim posegom. Sliki prikazujeta urbar v zelo slabem stanju (IV. stopnja ohranjenosti). Poškodbe so nastale zaradi pogoste malomarne rabe in dolgotrajne izpostavljenosti vlagi v preteklosti.

O delu Arhivskega društva Slovenije

Arhivsko društvo Slovenije v letu 2004 – v znamenju jubileja in dela

Arhivsko društvo Slovenije (ADS) je bilo ustanovljeno 27. aprila 1954, da bi pospeševalo razvoj arhivske stroke in arhivske službe ter spodbujalo uporabo arhivskega gradiva za potrebe zgodovinopisja in drugih znanosti. Ima 225 članov (od teh 10 častnih),¹ ki po večini prihajajo iz slovenskih arhivov, knjižnic, muzejev in sorodnih institucij, člani društva pa so tudi delavci, ki delajo z dokumentarnim gradivom v državnih organih in podjetjih. Društvo skrbi za strokovno usposabljanje arhivskih delavcev (organizira strokovna zborovanja oziroma posvetovanja), sodeluje s sorodnimi združenji doma in v tujini (je tudi član Mednarodnega arhivskega sveta), predvsem pa je bogata njegova založniška dejavnost. Od leta 1978 redno izdaja revijo ARHIVI, namenjeno obravnavi splošnih arhivskih strokovnih vprašanj, od leta 1980 pa zbirko VIRI, v kateri so objavljeni za slovensko zgodovino pomembni dokumenti. ADS je društvo osrednjega pomena, saj deluje na celotnem območju Republike Slovenije. Ima status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture. Ob 40-letnici delovanja je bilo za svoj prispevek k organiziranju arhivske službe in razvoju arhivske vede na Slovenskem odlikovano s častnim znakom svobode Republike Slovenije.

ADS je torej v letu 2004 praznoval svojo petdesetletnico; ta dogodek je dajal ton celoletnemu delovanju društva. Izvršni odbor je na zadnji seji v letu 2003 sprejel okvirni program dela za leto 2004 in z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da nam ga je skupaj uspelo v celoti uresničiti.

Začnimo z denarjem. Ministrstvo za kulturo nam je v okviru programskega poziva za obdobje 2004–2006 za izvajanje rednega programa v letu 2004 namenilo sredstva v višini 4.500.000 SIT (Arhivi 2.000.000, Viri 1.500.000, Aškerčeva nagrada in priznanje 800.000, mednarodno sodelovanje 200.000). Ker nas je čakalo finančno zahtevno leto, smo že januarja začeli akcijo za pridobitev sponzorskih oziroma donatorskih sredstev. Razposlali smo prek 50 prošenj za finančno pomoč pri praznovanju 50-letnice društva, zlasti pa za izdajo 19. številke Virov. Odziv je bil sprva medel, do poletja pa smo le zbrali 1.325.000

SIT; na podlagi pogodb o donaciji so jih prispevali: Mercator, d. d., Krka, d. d., Občina Šempeter-Vrtojba, Hermes Plus, d. d., Cetis, d. d., Tim Maribor, d. o. o., Soške elektrarne, d. o. o., Elektro Slovenija, d. o. o., Občina Kanal ob Soči, Unisel, d. o. o. Posebno zahvalo za trud pri zbiranju donatorskih sredstev smo dolžni predsednici Aleksandri Pavšič Milost in uredniku Virov prof. dr. Francetu M. Dolinarju.

Na rednem volilnem občnem zboru (15. aprila 2004) na običajnem zbornem mestu – v spodnji avli Arhiva Republike Slovenije, smo potrdili ustaljena poročila in programe, ob petdesetletnici društva pa tudi imenovali pet novih častnih članov. Zaradi izjemnih zaslug za razvoj slovenske arhivistike je občni zbor za častne člane ADS imenoval prof. dr. Jožeta Mlinariča, Marijo Oblak Čarni, Petra Ribnikarja, mag. Milico Trebše Štolfa in prof. dr. Jožeta Žontarja. Ti so prejeli listine o imenovanju; ob tem so bile prebrane kratke utemeljitve, ki jih v nadaljevanju povzemamo.

prof. dr. Jože Mlinarič

Poleg obsežnega znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega dela je akademik dr. Jože Mlinarič veliko prispeval k razvoju in popularizaciji arhivske dejavnosti na Slovenskem ne samo v letih med 1971 in 1990, ko je bil zaposlen v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, ampak tudi po odhodu na mesto rednega profesorja Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru.

Izrednega pomena je objavljane arhivskega gradiva, med katerim je potrebno izdvojiti zlasti izdajo Zbirke listin Pokrajinskega arhiva Maribor in Gradiva za zgodovino Maribora v 28 zvezkih. Omenimo tudi razstavno dejavnost, ki se je nadaljevala tudi po letu 1990, zlasti ob izidu monografij o slovenskih samostanih, evidentiranje gradiva za zgodovino Slovencev v tujih arhivih in sodelovanje v skupini izvedencev za vračanje arhivskega gradiva iz Avstrije po sporazumu iz leta 1923.

Marija Oblak Čarni

Upokojena arhivska svetnica Marija Oblak Čarni je v arhivske vrste stopila leta 1957 in se pri svojem strokovnem delu usmerila zlasti v obdelavo arhivskega gradiva iz časa NOB. Kot priznana arhivska strokovnjakinja je dokazovala veliko privrženost arhivskemu delu in še posebej Arhivskemu društvu Slovenije, tako

¹ Aktualni seznam članov ADS je objavljen v: Arhivi 27 (2004), št. 1 (Zbornik ob petdesetletnici Arhivskega društva Slovenije), str. 21–23.

da je to, ko mu je predsedovala (1968–1976), izvedlo več pomembnih akcij. V času 1974–1984 in 1988–1992 je bila direktorica ARS in v tem času veliko storila za izboljšanje delovnih pogojev, vzpodbujala je strokovno izobraževanje, kulturno-prosvetno in založniško dejavnost, mednarodno sodelovanje ...

Veliko je storila za vračanje arhivskega gradiva po mednarodnih pogodbah, zlasti kot članica jugoslovansko-avstrijske pogajalske komisije (1975–1990), kot ekspert za arhive pa je sodelovala tudi v pogajalski skupini za nasledstvo po razpadli SFRJ.

Posebej je opazno njeno zavzeto delo v ADS, saj je poleg predsedniške opravljala tudi funkcijo odgovorne urednice Arhivov (1978–85), dolga leta je bila članica društvenih odborov in komisij. Za publikacijo ob 40-letnici društva je pripravila podroben zgodovinski pregled delovanja ADS in ob tem uredila velik del društvenega arhiva.

Peter Ribnikar

Arhivski svetnik v pokoju Peter Ribnikar je od svoje zaposlitve v Osrednjem državnem arhivu Slovenije leta 1950 do upokojitve v letu 1988 sodeloval pri vseh strokovnih delih in projektih, zlasti pri prevzemanju, valorizaciji in popisovanju arhivskega gradiva. Svoje velikansko, s praktičnim arhivskim delom pridobljeno znanje s področja arhivistike in zgodovine je za raziskovalne in druge namene posredoval številnim uporabnikom.

Ribnikarjevo brez dvoma največje delo pa je kritična objava za slovensko zgodovino izredno pomembnih sejnih zapisnikov Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov in Deželnih vlad za Slovenijo (1918–1921), ki so v treh obsežnih knjigah izšli v letih 1998–2002. Za ta projekt s področja varstva in prezentacije arhivske kulturne dediščine je Peter Ribnikar leta 2002 dobil Aškerčevo priznanje; pripadajočo denarno nagrado je velikodušno odstopil za objavo arhivskih virov.

Več let je sodeloval v izvršnem in – kot znan pedant – v nadzornem odboru ADS.

mag. Milica Trebše Štolfa

Arhivska svetnica v pokoju mag. Milica Trebše Štolfa je prve arhivske korake naredila leta 1976 v Pokrajinskem arhivu Koper; istega leta je postala članica ADS. Kot direktorica PAK (1976–1983) si je prizadevala za pridobitev novih arhivskih prostorov, popularizacijo arhivskega dela in gradiva, vzpodbujala je razstavno in raziskovalno delo, izobraževanje in sodelovanje. Leta 1985 je začela sodelovati s slovenskimi izseljenci in jim pomagati pri ohranjanju arhivskega gradiva. S seminarji, ki jih je organizirala, in s strokovnimi prispevki na mednarodnih srečanjih ji je uspelo v zavest številnih izseljencev vtisniti pomen arhivskega gradiva. O delovanju izseljenskih društev in njihovem gradivu je izdala kar pet knjig.

V letih 1994–1996 je bila predsednica ADS, nato pa članica izvršnega odbora; aktivna je bila v uredniških odborih Arhivov in Virov. Reševanja problemov in izzivov v stroki in društvu se je lotevala s tako energijo in smelostjo, da sadove njenih prizadevanj okušamo tudi danes.

Bila je pobudnica Aškerčevih nagrad in priznanj za posebne dosežke v arhivistiki; njena je bila tudi zamisel, da smo revijo Arhivi preoblikovali v mednarodno publikacijo. Kot predsednica društva je odigrala pomembno vlogo pri sprejemanju Zakona o arhivskem gradivu in arhivih.

prof. dr. Jože Žontar

Ime upokojenega rednega profesorja dr. Jožeta Žontarja je tako rekoč sinonim za slovensko arhivistiko, saj se ji je posvečal vse od prve zaposlitve v tedanjem Arhivu LRS, v katerem je v prvem delu svoje arhivske kariere preživel 17 let, med dvajsetletnim direktorovanjem v Zgodovinskem arhivu Ljubljana in nato ponovno v osmih letih v ARS-u, miruje pa tudi ne v pokoju.

Izjemen je njegov prispevek pri pripravljanju slovenske arhivske zakonodaje, saj je sodeloval pri pravi skoraj vseh arhivskih pravnih aktov. Pomemben je tudi Žontarjev prispevek na področju arhivskega strokovnega izobraževanja (mdr. je bil dolga leta predavatelj arhivistike na FF v Ljubljani) in pri uveljavljanju naše arhivistike v mednarodnem merilu.

V okviru njegovega strokovnega dela moramo posebej poudariti zelo natančne študije o razvoju institucij na Slovenskem in redaktorstvo številnih zbornikov.

Omenimo še, da je dr. Jože Žontar več kot trideset let sodeloval v organih ADS, mdr. kot predsednik, tajnik in urednik revije Arhivi.

Za svoje delo je leta 2002 prejel Aškerčevo nagrado.

Občni zbor je za dveletni mandat izvolil tudi nove društvene organe.²

Izvršni odbor (IO) društva šteje 12 članov. V njem so predstavniki ARS (dva) in vseh regionalnih arhivov, predstavniki škofijskih in univerzitetnih arhivov ter ljubljanske in mariborske univerze. Predsednica društva in predsedujoča IO je Mira Hodnik, tajnik Andrej Nared. IO je za pomoč novi predsednici na svoji konstitutivni seji soglasno izbral Aleksandro Pavšič Milost za podpredsednico društva.

Konec julija je društvu s pomočjo Ministrstva za kulturo in donatorjev vendarle uspelo izdati tretji del Virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije z naslovom Osamosvojitve in mednarodno priznanje. Pripravil jih je prof. dr. Božo Repe. Viri št. 19 obse-

² Glej Marija Oblak Čarni, Arhivsko društvo Slovenije v letih 1994–2004. Ob petdesetletnici društva, v: Arhivi 27 (2004), št. 1, str. 20 (Člani društvenih odborov in uredništev).

gajo kar 424 strani formata A4, zaradi pomembnosti vsebine pa so izšli v nakladi 600 izvodov. Knjiga je bila 8. septembra predstavljena na izredno odmevni tiskovni konferenci v Arhivu Republike Slovenije, na kateri so sodelovali tudi nekateri akterji osamosvojitvenih dni (Milan Kučan, dr. Dimitrij Rupel, Janez Janša, dr. France Bučar, Ciril Zlobec, prof. dr. Matjaž Kmecl). Knjigo sta vsebinsko predstavila prof. dr. Miroslav Stiplovšek in avtor; o zbirki Viri je govoril njen urednik prof. dr. France M. Dolinar, predstavitev pa je vodila Ljerka Bizilj.

Viri 19 so bili v oktobru predstavljeni še v Mariboru in Celju. V sklopu Virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije načrtujemo za prihodnje leto še eno številko; v njej bodo objavljeni dokumenti o Slovencih po svetu in njihovem prispevku k osamosvojitvi in mednarodnem priznanju.

Prvo številko Arhivov, glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije, smo se odločili posvetiti 50-letnici društva. Januarja je uredništvo za spominske prispevke prosilo dvanajst uglednih članov društva, ki so s svojim delom močneje zaznamovali društveno zgodovino. Večina je povabilo k sodelovanju sprejela in nastal je Zbornik ob petdesetletnici Arhivskega društva Slovenije (Arhivi, letnik 27, št. 1). V prvem sklopu (Ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije), ki obsega deset prispevkov, smo poleg pregleda delovanja društva v zadnjih desetih letih (ob 40-letnici je izšel poseben zbornik), objavili spominske zapise nekaterih uglednih članov. Drugi sklop (Članki in

razprave) ponuja še osem prispevkov s področja zgodovine, arhivistike in materialnega varstva arhivskega gradiva. Številka obsega 19 avtorskih pol besedila (188 strani formata A4) in je bogata s slikovnim gradivom.

Osrednja slovesnost ob petdesetletnici ADS je bila v prostorih Arhiva Republike Slovenije v torek, 14. septembra. Slavnostni nagovor je imela predsednica Mira Hodnik, zbrane sta nagovorila ministrica za kulturo Andreja Rihter in direktor ARS dr. Dragan Matić. Glavni urednik Arhivov, doc. dr. Matevž Košir, je predstavil društvenemu jubileju posvečeno številko.

Predstavitvi revije Arhivi je sledila podelitev priznanj slovenskim arhivom, s katerimi ADS že vrsto let odlično sodeluje, ter zaslužnim posameznikom. Pri odločitvi za priznanja posameznikom je IO kot edino merilo upošteval večletno aktivno delo v društvu (zlasti opravljanje uredniških, tajniških in predsedniških del), upošteval pa je tudi, da so nekateri zaslužni člani društvena priznanja že dobili (v letih 1984, 1989 in 1994). Priznanja so tako prejeli: Metka Bukošek, prof. dr. France M. Dolinar, Darinka Drnovšek, Marija Hernja Masten, Miran Kafol, Mihaela Knez, doc. dr. Matevž Košir, mag. Brane Kozina, Mija Mravlja, Aleksandra Pavšič Milost, Jože Suhadolnik, Tatjana Šenk, mag. Gašper Šmid in Lilijana Vidrih Lavrenčič.

Slovesnost je popestril vokalni trio Prima vista, končalo pa jo je prijetno družabno srečanje.

Dobitniki priznanj ob petdesetletnici ADS skupaj z ministrico Andrejo Rihter. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 14. septembra 2004 (Foto: T. Rodošek)

Finale praznovanja petdesetletnice društva je bil na dan slovenskih arhivov (20. oktobra) v obliki druge podelitve Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja za posebne dosežke v arhivistiki. V veliki sejni dvorani ljubljanske mestne hiše je Aškerčevo nagrado za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike prejel mag. Vladimir Žumer, Aškerčevo priznanje za objave in popularizacijo arhivskega gradiva pa dr. Milko Mikola.

Na podelitvi so zbrane nagovorili predsednica društva Mira Hodnik, državni sekretar na Ministrstvu za kulturo Ciril Baškovič, županja Mestne občine Ljubljana Danica Simšič ter slavnostni govornik dr. Andrej Hozjan. Za popestritev podelitve je poskrbel trio flaut Srednje glasbene in baletne šole iz Ljubljane.

Dejavnost društva ob petdesetletnici je bila medijsko zelo dobro pokrita.

V okviru mednarodnega sodelovanja je društvo na 17. posvetovanju "Arhivska praksa 2004" (Tuzla, 7.–8. oktober) zastopala podpredsednica Aleksandra Pavšič Milost (PANG), na 40. posvetovanju Hrvaškega arhivističnega društva (Topusko, 13.–15. oktober) pa članica IO Emica Ogrizek (PAM). Zborovanj nemškega in avstrijskega arhivarskega društva v letu 2004 ni bilo, zato pa je bil od 23. do 29. avgusta 2004 na Dunaju XV. Mednarodni arhivski kongres; udeležila se ga je predsednica Mira Hodnik (ZAL).

Na prošnjo Sekcije za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije je na njihovem zborovanju z naslovom "Sodelovanje in partnerstvo" društvo (Aleksandra Pavšič Milost) že septembra 2003 predstavilo arhivsko dejavnost v Sloveniji. Knjižnica Otona Župančiča v Ljubljani je ob tem predlagala, da bi računalniško predstavitev arhivov, dopolnjeno s priložnostno razstavo, ob kulturnem prazniku 2004 ponovili v njihovi enoti Kolodvor v Ljubljani. V soglasju z direktorji slovenskih državnih arhivov je društvo pobudo sprejelo. Razstava z naslovom *Arhivi, varuhi preteklosti*, je imela namen predstaviti dejavnost in organiziranost slovenskih arhivov, hkrati pa obiskovalcem na ogled ponuditi nekaj drobcev iz arhivskih fondov in zbirk. Vsak arhiv je bil zastopan s štirimi dokumenti. Od 8. do 25. februarja je bila razstava na ogled v enoti Kolodvor (Trg OF 10), od 26. februarja do 8. marca v matični Mestni knjižnici v Židovski ulici, v drugi polovici aprila pa je gostovala še na Osnovni šoli Vič v Ljubljani. Obiskovalcem je bil na voljo tudi droben katalog (22 strani) s kratko predstavitvijo teme in seznamom razstavljenih dokumentov. Razstavo in katalog je s pomočjo kolegov iz slovenskih arhivov pripravila Aleksandra Pavšič Milost.

IO je na 2. seji (19. avgusta) obravnaval predlog Arhiva Republike Slovenije, da bi ADS v letu 2005 organiziral zborovanje s temo varstva arhivskega gradiva gospodarskih subjektov. Zaradi spremembe statusa (privatizacija) po veljavni zakonodaji večina gospodarskih subjektov ni dolžna predajati arhivskega gradiva javnim arhivom, lahko pa je njihovo dokumentarno gradivo, kolikor ima lastnosti arhivskega,

razglašeno za zasebno arhivsko gradivo; to potem hranijo sami ali pa predajo pristojnemu arhivu. IO je predlog ocenil za dobrodošel, meni pa, da bi bilo potrebno predlagano temo razširiti in z različnih vidikov obravnavati varstvo arhivskega gradiva privatne provenience nasploh, torej poleg gradiva gospodarstva tudi gradivo političnih strank, društev, fizičnih oseb ipd. Na ta način bi lahko tudi vsebinsko nadgradili spoznanja zadnjega zborovanja (Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb).

Društvo je med 25. in 29. majem 2004 v sodelovanju s turistično agencijo Columbus iz Maribora pripravilo ekskurzijo v Provanso in na Azurno obalo. Ekskurzija je odlično uspela, več o njej pa v posebnem poročilu.

Na koncu naj spomnim, da je vse dogajanje v ADS mogoče spremljati na spletni strani <http://www.arhivsko-drustvo.si>, ki jo servisira kolega Žiga Železnik. Na njej so objavljeni društvena pravila, kazala in izbrani članki zadnjih števil revije Arhivi, elektronski izdaji dveh števil Virov, zapisniki sej IO, poročila o delu, tekoča obvestila in podobno.

Andrej Nared

Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj o delu v letu 2004

Delo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2004 se je začelo z objavo javnega razpisa za zbiranje predlogov za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja. Aškerčeva nagrada se podeljuje za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja in ohranjanja arhivske dediščine ter posredovanja le-te javnosti, za izjemne dosežke na področju strokovnega izobraževanja in arhivske zakonodaje, izjemne dosežke na arhivskem področju v mednarodnem merilu, večletno zaslužno delo v Arhivskem društvu Slovenije in za življenjsko delo. Aškerčevo priznanje je namenjeno za odmevne prispevke k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja arhivske dediščine, strokovnega izobraževanja, izdelave arhivističnih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in arhivističnih priročnikov ter arhivske zakonodaje v tekočem obdobju, za prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti ter za objave arhivskega gradiva.

Razpis je bil objavljen v časniku Dnevnik, na spletnih straneh www.arhivsko-drustvo.si in na oglasnih deskah slovenskih arhivov. Predloge smo sprejemali od 11. avgusta 2004 do 10. septembra 2004. Tudi v letu 2004 sta bila razpisana ena Aškerčeva nagrada in eno Aškerčevo priznanje.

Komisija v sestavi Nada Čibej (PAK) – predsednica, Vladimir Kološa (ARS), Janez Kopač (ZAL), Milko Mikola (ZAC) in Emica Ogrizek (PAM) je na svoji prvi seji, 14. septembra 2004, pregledala vse prijave. Ugotovili smo, da je v razpisnem roku –

do vključno 10. septembra 2004 – prispelo na sedež ADS dvanajst zapečatenih ovojnic. Po odprtju je bilo ugotovljeno, da je v dvanajstih ovojnicah osem predlogov za Aškerčevo nagrado in sedem za Aškerčevo priznanje. Za Aškerčevo nagrado so bili predlagani ti kandidati: Milan Bizjak, dr. Ema Umek, Ivan Nemanjč, dr. France Štukl, mag. Vladimir Žumer, Antoša Leskovec, Arhiv kantona Tuzla in dr. Peter Pavel Klasing, za Aškerčevo priznanje pa šest kandidatov: dr. Milko Mikola (dvakrat), dr. Jedert Vodopivec, Zdenka Semlič Rajh, Žiga Železnik, Jože Škofljanec in Inštitut Studia Slovenica.

Nekateri predlogi niso vsebovali vseh v razpisu zahtevanih sestavin (utemeljitev).

Komisija je ugotovila, da je za dobitnika Aškerčevega priznanja predlagan tudi član komisije (dr. Milko Mikola). V skladu z 9. členom Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj je komisija po odpiranju ovojnic sejo končala in predlagala IO ADS, naj imenuje nadomestnega člana.

IO je na izredni seji 14. septembra 2004 kot najvišji organ društva med občnima zboroma obravnaval nastali položaj in soglasno sprejel sklep, da se namesto Milka Mikole za nadomestno članico Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj imenuje Marijo Hernja Masten iz Zgodovinskega arhiva Ptuj.

Komisija se je znova sestala 21. septembra 2004 in takrat obravnavala prejete predloge. Po temeljiti razpravi smo soglasno sklenili:

Aškerčeva nagrada za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike se podeli mag. Vladimirju Žumru, Aškerčevo priznanje za objave in popularizacijo arhivskega gradiva pa dr. Milku Mikoli.

Obe utemeljitvi sta objavljeni na koncu poročila.

Svoje odločitve smo posredovali IO ADS; o tem je razpravljal na svoji seji 5. oktobra 2004 in skladno s 13. členom Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki ter 16. členom Poslovnika o delu Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj obe odločitvi komisije soglasno potrdil.

Glede na to, da z delom pridobivamo tudi izkušnje, smo letos ugotovili, da bi bilo smiselno pri predlogih upoštevati število razpisanih nagrad in priznanj. To pomeni, da bi en predlagatelj predlagal največ enega kandidata za nagrado in največ dva za priznanje. Predlogi naj bodo tehtni, utemeljitve podprte s konkretnimi navedbami in ustrezno bibliografijo.

Slavnostna podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja je potekala na dan slovenskih arhivov, 20. oktobra 2004, v Veliki sejni dvorani Mestne občine Ljubljana.

Na podelitvi so zbrane nagovorili predsednica društva Mira Hodnik, državni sekretar na Ministrstvu za kulturo Ciril Baškovič, županja Mestne občine Ljubljana Danica Simšič ter slavnostni govornik dr. Andrej Hozjan. Za popestritev podelitve je poskrbel trio flaut Srednje glasbene in baletne šole iz Ljubljane.

Nada Čibej

Slavnostni govor doc. dr. Andreja Hozjana

Spoštovana gospa predsednica ADS, spoštovana gospa županja MO Ljubljana, gospod državni sekretar, spoštovana nagrajenca, spoštovani prisotni! Slovenske arhivske delavke in delavci člani ADS si bomo to leto 2004 zagotovo spravili v prav posebne arhivske omare v naših glavah, se pravi tja, kjer ne hranimo ravno dokumentov, temveč naše vedenje in spomine. Po jubilejnem aprilskem občnem zboru smo se dober mesec nazaj srečali na proslavitvi društvenega Abrahama oziroma 50-letnice našega društva. Danes, na dan slovenskih arhivov, bomo dvema nagrajencema podelili najvišji društveni nagradi. Jubilejno leto se torej dostojno obeležuje, in prav je tako. O nagradah in priznanjih imam preprosto mnenje: kdor jih ne ceni in zato v obliki le-teh ne zmore priznati prispevka skupine ali posameznika k skupnemu dobremu, jih sam tudi ni vreden. Dolgo, predolgo časa si društvo praktično ni moglo sistemsko urediti nagrajevanja. Ljudem, ki so uspešno izbojevali to bitko, bitko za Aškerčeve nagrade, smo tu lahko hvaležni. Imamo namreč vsebino in imamo dogodek, ki zaokrožata javno podobo po članstvu sicer maloštevilnega strokovnega društva ter ga navzven postavljata ob bok drugim, mnogo večjim strokovnim društvom. In prav za to v bistvu gre, za enakopravnost, za postavitev tega občeloškega principa tudi v primeru arhivskega društva na pravo mesto. Ne bi si znal predstavljati društvene 50-letnice brez te simbolne, a še kako pomembne ravni.

Pogled na dogajanja znotraj društva bo razodel nenehno gibanje in spremembe, a dogajajoče se v utečenih tirnicah. Življenjsko energijo našega društva izpričujeja kar dve redni seriji društvenih strokovnih publikacij ARHIVI in VIRI. Redno delujejo strokovne komisije. Tekoče delo vodi in koordinira IO z dveletnim mandatom. Za članstvo v odboru je značilno menjavanje generacij, torej pomlajevanje. Aktualni odbor je recimo opazno mlajši od npr. odbora izpred štirih let, kar se mi zdi logično in sprejemljivo. Med-

Dr. Andrej Hozjan med slavnostnim govorom na drugi podelitvi Aškerčeve nagrade in priznanja. Ljubljana, velika sejna dvorana ljubljanske mestne hiše, 20. oktobra 2004 (Foto: T. Rodošek)

narodno prisotnost društva zagotavljajo redni obiski in zastopanje na prireditvah širom sveta. Sem kaj pozabil? Da, tisto najlepše in najpristnejše v društvenem življenju so nedvomno redne ekskurzije. Na njih vidimo lepote in znamenitosti sveta okoli nas, obiskujemo arhivske institucije, predvsem pa se družimo, smo sopotniki in prijatelji, kar so etimološko gledano najožji pomeni besede društvo. ADS torej izpolnjuje naloge, zavoljo katerih sploh obstaja. Razen uredniškega dela se vse funkcije v društvu opravljajo brez kakršnihkoli denarnih nadomestil, kot to določa 11. člen društvenih pravil. Članstvo v takem društvu mi zatorej ne predstavlja nekega bremena, ne sproža mi neprijetnih občutkov, nasprotno, v tej sredini sem doživel že marsikatero prijetno urico in spoznal čudovite ljudi. Društvu želim, da ostane prav tako, kot je.

Spoštovani! Tudi naše arhivsko delo doživlja nenehne spremembe. Izraza arhivar, še pred par desetletji tako domačega, da je iz njega nastala še ženska oblika arhivarka, danes ne uporabljamo več. Arhivisti v RS ne pišemo več z gosjimi peresi, niti ne tipkamo na prastare Olimpije in druge stroje. Pravzaprav v službi – v primerjavi z dvema generacijama nazaj – ne pišemo kaj dosti. Smo arhivski delavci zgodnjega 21. stoletja; naše bistvo je varovanje spomina človeštva, globalno rečeno. In nič se ne bom zmotil, če rečem, da vladamo nad kolektivnim ter neštevilnimi individualnimi spomini. Etimološki izvor besede arhiv je kot vemo grški izraz *arhíon* – vladno poslopje, tudi mestna hiša, ki je izpeljanka iz zelo znanega grškega pojma *árho* – vladam. O tovrstnih ambicijah kolegic in kolegov sicer ne vem nič konkretnega. Raje bi se še malce ustavil pri konkretnem arhivskem delu. Zanj so potrebni nujni predpogoji usposobljenost, znanje, izkušnje. Po moje je dobro imeti še vsaj za ščepec take ali drugačne čustvene navezanosti na samo obdelovano gradivo, ali na čas njegovega nastanka, na nastopajoče osebe, ali pa na prostor, o katerem gradivo govori oziroma je na njem nastajalo. Krajše povedano, gradivo naj bi bilo popisovalcu "domače". Potem so tu še najrazličnejši možni delovni pogoji. Moja dokaj neobičajna osebna izkušnja glede teh je naslednja: štiri leta že občasno popisujem gradivo za zgodovino dolnjega Prekmurja v arhivu na gradu Forchtenstein na Gradiščanskem. Gradivo je – enako kot cel grad – zasebna last. Tako sem šele pred mesecem dobil dovoljenje od lastnikov, da lahko sploh kaj objavljam v zvezi z gradivom. A kaj bi to. Občutki ob sedenju v sobah, kjer se je čas dobesedno ustavil pred stoletji, ki so večji del brez električne napeljave, kjer so nekatere arhivske omare stare vsaj 150 let, v sobah, v katere lahko vstopijo res le ekskluzivni privilegiranci – zato so neobljudene, v sobah, kamor te za 10 ur preprosto zaklenejo, na gradivu, ki v ogromni večini ni v skatlah, temveč v manjših in večjih povezih, pa se nabira debela plast prahu, tako da so najpomembnejši delovni pripomočki močna baterija, metlica in krpa, ti občutki so nekaj popolnoma neprimerljivega z zgodnjim 21. stoletjem. Arhivist, ki ima srečo, da lahko doživi nekaj tako enkratnega, in v delu v takih okoliščinah celo najde zadovoljstvo, se bo znal zavestno preseliti v nek

drug, časovno zelo oddaljen historični trenutek, znal bo vzpostaviti čustveno zvezo z gradivom, karkoli naj bi že to pomenilo. Vendar bo zanj še bolj kot romantično sanjarjenje o preteklih stoletjih pomembno dejstvo, da pa vendarle živi in dela v zgodnjem 21. stoletju in v Sloveniji. Lahko se bo še ves zasanjan hitro vsedel za računalnik in vanj s pomočjo najnovejšega popisovalnega programa Infoarh vnašal svoja spoznanja o gradivu.

Članice in člani arhivskega društva se z bialno podelitvijo Aškerčeve nagrade in priznanj želimo dobitnikom oddolžiti za njihovo dolgoletno aktivno sooblikovanje tistega, čemur lahko danes s ponosom in brez vsakršne pretirane samovšečnosti porečemo slovenska arhivistika. Lista dosedanjih Aškerčevih nagrajencev ni dolga. Zato pa so na njej sama resnično zaslužna imena iz naših vrst. Tudi letošnja dobitnika – imen seveda še ne smem razkriti – zagotovo spadata med zaslužne. Oba odlikujejo izredne količine publiciranih zadev. Poznamo ju kot neutrudna iskalca novih spoznanj ali po drugi strani tudi kot neutrudna tvorca predpogojev za dosego pravih spoznanj. Spoznanje je pač temeljna filozofska kategorija. Lahko ga častimo, lahko ga omalovažujemo, ali ga vzamemo za rdečo nit našega življenja, ali pa se iz njega delamo norca. Ruski poet Andrej Voznesenski se je v pesmi Parabolska balada takole izrekel o spoznanju: "Različno vsak išče o resnicah spoznanje: človek v parabolih, črv skoz špranje." Spoštovana nagrajenca! Štejemo si v osebno čast, da lahko prav vama danes govorim slavnostno ozaljšane besede. Vajine poti do spoznanj so tiste ta prave, so poti, ki jim od srca zaploskamo. In še jim bomo. Kajti vem, da vama bodo roke še dolgo služile, da bosta glavi še dolgo bistri in željni spoznanj, da vama oči še dolgo ne bodo opešale. Veselimo se vajinih novih podvigov in veselimo se še mnogih skupnih društvenih uric. Iskrene čestitke!

Utemeljitev za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja

Mag. Vladimir Žumer

Mag. Vladimir Žumer se je rodil 26. avgusta 1949 v Voklem pri Kranju. Leta 1973 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani diplomiral iz zgodovine in sociologije, leta 1994 pa je na Oddelku za zgodovino iste fakultete magistriral iz arhivistike s temo Osnove valorizacije dokumentarnega gradiva po letu 1945.

Jesen 1973 se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, kjer je vodil Enoto za zunanjo ljubljansko regijo. Leta 1986 je postal svetovalec direktorice za koordinacijo in razvoj arhivske službe v Arhivu Republike Slovenije. Od leta 1988 je bil namestnik direktorice, od leta 1993 do 31. avgusta 2004 pa direktor tega arhiva; od tedaj vodi njegov Arhivski center za strokovni razvoj.

Mag. Vladimir Žumer (Foto: T. Rodošek)

Vladimir Žumer si je v tridesetih letih dela v slovenski arhivistiki pridobil veliko strokovno znanje, ki ga je nesebično razdajal stanovskim kolegom, študentom arhivistike, delavcem, ki delajo z dokumentarnim gradivom pri imetnikih, uporabnikom arhivskega gradiva, skratka, vsem, ki so želeli njegov strokovni nasvet ali mnenje. Teh pa ni bilo malo, saj je mag. Žumer poznan kot eden redkih strokovnjakov pri nas, ki dobro obvladajo vsa najpomembnejša področja arhivske dejavnosti. Svoje znanje je prenašal na druge prek desetih teoretičnih in praktičnih razprav, člankov, referatov in poročil, kot avtor več priročnikov, pa tudi na številnih predavanjih, seminarjih, tečajih, strokovnih posvetovanjih in delovnih sestankih.

Že na začetku svoje poklicne poti se je srečal z najpomembnejšim arhivskim vprašanjem, kako iz ogromnih količin dokumentarnega gradiva, nastalega po 2. svetovni vojni, odbrati in omogočiti uporabo tistih dokumentov, ki vsebujejo pomembne podatke za zgodovino, druge znanosti in kulturo. Zato se je v prvem obdobju posvetil predvsem valorizaciji dokumentarnega gradiva, s katero se do takrat v Sloveniji skoraj niso ukvarjali. O tem vprašanju je od leta 1979 naprej napisal prek 15 razprav in člankov (nekateri so bili objavljeni tudi v tujih strokovnih glasilih), največ o valorizaciji dokumentarnega gradiva gospodarskih organizacij. V obsežni študiji "Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo",

objavljeni leta 1995, je svoje izkušnje združil s temeljito analizo reševanja te problematike v Jugoslaviji in v svetu. Delo je nepogrešljiv pripomoček za vse arhiviste, ki delajo z imetniki dokumentarnega gradiva.

Z valorizacijo je povezano tudi drugo pomembno področje Žumrovega dela. Pri obiskih imetnikov in prevzemanju arhivskega gradiva je vedno znova ugotavljal, da delavci, zadolženi za delo z dokumentarnim gradivom, niso imeli ustrezne strokovne izobrazbe, saj za takšno izobraževanje niti niso imeli možnosti. Zavedal se je, da je strokovna usposobljenost teh ljudi ključnega pomena za dosego cilja, da bi v zgodovinske arhive prihajalo odbrano, urejeno in popisano arhivsko gradivo, najsi bo napisano na papirju ali, v novejšem času, na elektronskih nosilcih zapisov. Ob njegovem 20-letnem delu na področju tovrstnega izobraževanja je nastalo več priročnikov. Najpopolnejši je bil objavljen leta 2001 z naslovom "Arhiviranje zapisov – priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom"; v njem je obdelal celoten postopek od nastanka dokumenta do izročitve arhivskega gradiva v zgodovinske arhive.

Pomemben je tudi Žumrov prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju strokovne obdelave arhivskega gradiva po prevzemu v zgodovinske arhive. Predvsem je veliko pripomogel k standardizaciji arhivskega popisovanja. S tem vprašanjem se je začel intenzivno ukvarjati v drugi polovici osemdesetih let, zlasti v povezavi s pripravo posebnih računalniških programov za popisovanje arhivskega gradiva. Bil je gonilna sila skupine, ki je pripravila strokovne podlage za prvi arhivistični računalniški program »Armida« in ima največ zaslug za to, da je le-ta zaživel tudi v praksi. Bil je tudi pobudnik izdelave tehnično posodobljenega arhivskega računalniškega programa "Infoarh". V 2. polovici 90-ih let je bil glavni pobornik uvajanja mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje v slovensko prakso. Predstavil jih je leta 1997 v obširnem članku "Elementi popisovanja arhivskega gradiva"; v njem je poudaril popisovanje s pomočjo računalnikov. Posebno vrednost imajo številni praktični primeri za popisovanje arhivskega gradiva, ki ga hranijo slovenski arhivi.

Pri pripravi arhivske zakonodaje je mag. Žumer sodeloval že od začetka 80-ih let, predvsem pa pri pripravi Zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997 in njegovih podzakonskih predpisov. Veliko je prispeval k temu, da so bili v ta zakon in druge predpise vneseni moderni evropski principi – da je zasebno arhivsko gradivo jasno ločeno od javnega, s tem pa tudi pravice in dolžnosti imetnikov in zgodovinskih arhivov, zlasti pri dostopnosti oz. uporabi arhivskega gradiva.

Na področju popularizacije arhivske dejavnosti v Sloveniji je mag. Žumer naredil več kot kdorkoli drug. Zaradi njegovega dobrega sodelovanja s sredstvi javnega obveščanja danes velik del slovenske javnosti pozna vlogo in pomen arhivov, njihovo delo in probleme, obveščeno pa je tudi o tem, kakšne podatke in informacije jim lahko ponudijo, najsi bo za dokazovanje pravic ali za raziskovalne namene.

V tej kratki utemeljitvi so omenjena le tista področja, na katerih je prispevek Vladimirja Žumra k napredku slovenske arhivistike najpomembnejši. Že to pa je dovolj, da ga je Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj pri Arhivskem društvu Slovenije soglasno izbrala za Aškerčevega nagrajenca za leto 2004.

Dr. Milko Mikola

Arhivski svetnik dr. Milko Mikola opravlja svoje poslanstvo v Zgodovinskem arhivu Celje 22 let. Med arhiviste ga je leta 1982 pripeljalo naključje, ki bi ga težko imenovali zgolj splet okoliščin. Milko Mikola, dotlej profesor zgodovine, je postal arhivist šele v zrelejših letih, potem ko mu je bilo administrativno onemogočeno nadaljnje opravljanje pedagoškega poklica na vseh šolah v tedanji skupni državi.

Zagotovo so tudi takšne, danes komaj verjetne in vse prej kot prijetne življenjske izkušnje botrovale njegovi neusahljivi vnemi za preučevanje polpretekle zgodovine in ohranjanje njene kulturne dediščine.

Milko Mikola že vsaj poldrugo desetletje združuje kvalitete arhivista – varuha kulturne dediščine s poslanstvom zgodovinarja – raziskovalca. V primeru njegovega poklicnega udejstvovanja tako najbrž ni pretirana primerjava s kamnom, ki so ga zavrgli, a je drugje povsem nenadejano postal vogelni kamen. Nje govo delo je namreč eden od temeljev vedenja o dveh,

Dr. Milko Mikola (Foto: T. Rodošek)

s strani zgodovinske stroke dolgo zanemarjanih problematik naše polpreteklosti: gospodarske zgodovine in še posebej razsežnosti in bistva represije totalitarnega političnega režima. Zgodovinska in druge stroke, ki se ukvarjajo z obdobjem druge Jugoslavije, tako že dolgo ne morejo mimo njegovih razprav in edicij virov s področja gospodarske in politične zgodovine zlasti Celjskega ter širšega slovenskega prostora.

V zadnjem desetletju je prišlo izpod peresa Milka Mikole kar pet temeljnih študij v obliki samostojnih publikacij, njegov uredniški podpis nosijo tri zjetne izdaje arhivskih dokumentov, pečat osebne zavzetosti pa prevzem in ureditev fondov vrste pomembnih podjetij. Samo v obdobju 2003–2004 so luč sveta zagledali: monografija Zgodovina celjske industrije, samostojna publikacija in razstava Logotipi celjskih industrijskih podjetij, zgodovinska orisa v monografijah o celjski cinkarni in tovarni Etol ter obsežna izdaja virov z naslovom Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje. Dandanašnji je domala brez primere tveganje, ki ga je bil Milko Mikola kot samozaložnik pripravljen sprejeti za izid zadnje, najobsežnejše in najodmevnejše edicije virov.

Opus dr. Mikole, nastal v zadnjih dveh letih, ter vse večja odmevnost njegovih del pričata, da je letošnji dobitnik Aškerčevega priznanja dosegel enega svojih ustvarjalnih vrhuncev. Tega še zdaleč ne odlikuje samo presenetljiva kvantiteta, temveč v nič manjši meri avtorjeva poklicna zrelost, sad dobrih dveh desetletij neutrudnega odkrivanja in poglobljanja v vprašanja in vire, ki nas morejo edini približati osvobajajočemu viru sicer nikoli povsem dosegljive in doumljive zgodovinske resnice.

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj, 23.–29. avgust 2004

Mednarodni kongres arhivistov z naslovom ARHIVI, SPOMINI in ZNANOST je letos potekal od 23. 8. do 29. 8. na Dunaju. Kongresa sem se udeležila kot zastopnica Arhivskega društva Slovenije. V avstrijsko prestolnico nas je varno popeljal celjski direktor Bojan Cvelfar, družbo pa smo mu delali Sonja Anžič, Metka Bukošek, Branko Kozina, Dragan Matić in jaz. Na poti z Dunaja sta se nam pridružila še kolega Zdenka Semlič Rajh in Miran Novak. Nedvomno je bila za Celjana vožnja na Dunaj mnogo udobnejša in manj zapletena kot pred štirimi leti, ko sta potovala na kongres v Španijo (Sevilla).

Letošnji mednarodni kongres so si organizatorji zamislili in ga tudi izpeljali drugače. Predavanja niso potekala v eni dvorani, kjer bi lahko vsi udeleženci poslušali enotna predavanja, temveč je delo potekalo po sekcijah v večih predavalnicah. Sekcije so bile razdeljene na različna strokovna področja, tako da smo si lahko izbirali teme, ki so nas res zanimale oziroma bi nam lahko prišle prav pri našem delu. Kongres je ponudil široko paleto predavanj s področja arhivske

znanosti in razne novosti v zvezi s tem, in sicer z referati različnih strokovnjakov na strokovnih seminarjih, delavnicah, na skupnih srečanjih različnih sekcij in komitejev in v obliki mednarodnega strokovnega sejma, na katerem so bili predstavljeni delovni dosežki tako na področju arhivske tehnike kot rešitve oziroma spoznanja pri reševanju strokovnih arhivističnih vprašanj. Sodelovalo je približno 160 referentov. Skoraj vsa predavanja so bila simultano prevajana v angleški, nemški, francoski, španski, ruski, kitajski ali arabski jezik. Glavne teme letošnjega kongresa so se dotaknile vprašanja arhiviranja zapisov na novih nosilcih, namestitve online sistemov, arhivske etike, spreminjanja imidža mestnih in komunalnih arhivov, ohranjanja kulturne dediščine izseljencev, ICA standardov in novih smernic arhivske zakonodaje, pravnih in praktičnih posledic sprememb političnega sistema, izobraževanja v arhivih, pisanja nacionalne zgodovine itd. Žal se nismo mogli udeležiti vseh predavanj s temami, ki so nas zanimale, ker so se časovno prekrivala.

Predavanja so se začela vsak dan ob 9. uri s skupnim plenarnim zasedanjem in uvodnim referatom. Uvodni predavatelji so bili štirje; vsak je s svojega zornega kota predstavil svoj pogled na glavne teme kongresa (arhivi, znanost in spomini). Uvodničarji so bili: biokemik Dans Tuppy, ekonomist Ferdinand Lacina, pisatelj Gerhard Roth in publicist Ivan Ivanji. Po uvodnih predavanjih smo se razdelili po sekcijah. Dopoldansko delo po sekcijah se je začelo ob 10. uri in se končalo ob 13. uri. Po odmoru za kosilo so se predavanja po sekcijah začela ob 14.30 in se končala ob 17.30. Kar nekaj predavanj je bilo na dokaj povprečnem nivoju, tako da niso izpolnila naših pričakovanj. Želela pa bi opozoriti na predavanje o arhiviranju dokumentov na novih nosilcih zapisov. Predstavnik Danske nam je povedal, da imajo pri njih arhiviranje novih nosilcev zapisov na zavidanja vredni ravni. Poudaril je, da so za zagon programa porabili 200.000 evrov. Drugo predavanje, ki se mi je zdelo zelo zanimivo in kakovostno, je bilo predavanje o tem, ali je lahko arhivist tudi zgodovinar – raziskovalec. Tu so se pokazale velike razlike med angleškimi in nemškimi arhivisti. Anglež je zagovarjal tezo, da je arhivist lahko tudi dober zgodovinar. Podpiral je arhiviste, ki se želijo vključevati v zgodovinske raziskave. Predstavnik nemških arhivistov je bil proti temu, da bi se arhivisti vključevali v zgodovinske raziskave. V Sloveniji smo nekje na sredi, a se vse bolj približujemo nemškemu tipu razmišljanja.

V petek, 27. 8., so potekali sklepni sestanki po sekcijah in ob 14. uri se je začela generalna skupščina Mednarodnega arhivskega sveta (MAS/ICA); nadaljevala se je še v soboto. Po končani generalni skupščini je bila zelo zanimiva in mamljiva videopredstavitve organizatorjev XVI. kongresa, ki bo čez štiri leta v malezijskem glavnem mestu Kuala Lumpur. Že zaradi kraja dogajanja je vredno razmisliti o udeležbi na tem kongresu.

Da pa ni bilo na Dunaju v ospredju samo delo, so poskrbeli organizatorji. Vsak dan so nam pripravili spremljevalni program, ki je pripomogel k še boljši

volji do dela. Prvi dan kongresa je bil uradni sprejem vseh udeležencev v Kongresnem centru. Potekali so uradni in neuradni pogovori. V torek so nas odpeljali v Winerwald, kjer so nas pogostili v tipičnih dunajskih gostilnah. Bilo je veselo. V sredo smo uživali ob orgelskem koncertu v Štefanovi cerkvi. Piko na i pa so organizatorji dodali v petek, ko so nas povabili v dunajsko mestno hišo (Rathaus); zavrteli smo se v ritmu dunajskega valčka. Ženski del naše družbe je z veseljem ugotavljal, da moškemu delu ples le ni tako tuja stvar, kot so nas hiteli in hoteli prepričati na začetku.

Domov smo se vrnili v soboto; utrujeni, a zadovoljni.

Mira Hodnik

40. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Topusko, 13.–15. oktober 2004

Posvetovanje sta med 13. in 15. oktobrom organizirala Hrvaško arhivistično društvo in Državni arhiv v Sisku. Društvo je letos praznovalo tudi petdesetletnico obstoja. Kot gostje so se zborovanja udeležili predstavniki iz Madžarske, Bosne in Hercegovine ter Slovenije.

Za kraj zborovanja so izbrali Topusko, malo zdraviliško mesto v Sisaško-moslovaški županiji. Ta županija je v vojni na Hrvaškem zelo trpela, saj je bilo več kot polovica pod srbsko zasedbo. Uničenih je bilo okoli 21.000 hiš. Posledice vojne so bile vidne že med potjo v Topusko. Bolj ko sva se s kolegico Ljiljano oddaljevali od Zagreba in se bližali Petrinji ter Glini, bolj so izginjale tradicionalne podeželske lesene ali deloma lesene deloma zidane hiše. Vozili sva se skozi vasi, v katerih so bile vse hiše nove. Porušenih in požganih hiš je resda ostalo le malo, toda pokrajina je ostala skoraj brez vaške stavbne dediščine. Tudi Topusko je ostalo brez stare avstro-ogrske zdraviliške arhitekture, porušena je bila tudi stavba zasedanja Zavnoha, tako da nanj spominja danes le še spomenik. Za nameček je bila zaradi obnove nedostopna še druga znamenitost Topuskega, portal cistercijanskega samostana.

Zborovanje se je začelo 13. 10. popoldne. Izmed pozdravnih nastopov bi omenila predstavnika ministrstva za kulturo Republike Hrvaške Branka Kaleba, ki je predstavil državne ukrepe in skrb za rešitev prostorske problematike hrvaških arhivov ter nekatere nove projekte. Na Hrvaškem je skrb za prostore arhivov porazdeljena med državo in mestne občine, v katerih je ali naj bi bil arhiv, tako da mesto da na voljo prostor oziroma objekt. Nove arhivske prostore je dobil arhiv v Dubrovniku (poseben prispevek na zborovanju), rešuje se prostorska problematika državnega arhiva v Pazinu, Zagrebu. Odprli so nov arhivski center (arhivske centre bi bilo mogoče primerjati z enotami naših arhivov) v Virovitici. V načrtu je izgradnja novega arhiva v Vukovaru, planirajo pa še nov arhiv v Kri-

ževcih. Razmišljajo o t. i. otoških arhivistih, ki bi bili v pomoč uporabnikom na jadranskih otokih.

Tema zborovanja je bila Standardizacija arhivske službe Republike Hrvaške.

Razčlenjena je bila na tri dele: Uvodni prispevki, Standardizacija pogojev in metod dela arhivov ter Standardi in kvaliteta uslug, ki jih zagotavljajo arhivi.

Uvodni prispevki

Prvi uvodni prispevek je bil namenjen 50-letnici Hrvaškega arhivističnega društva. Živana Hedbeli iz urada za splošne zadeve hrvaškega sabora in vlade RH (Ured za obče poslovne Hrvatskoh Sabora i Vlade RH) se je ozrla na začetna leta društva – društva, ki je v Topuskem pripravilo svoje že 40. posvetovanje.

Nela Kušanić iz Državnega arhiva v Sisku je govorila o pomembnosti standardizacije in normiranja dela za pospeševanje razvoja in modernizacije arhivskih ustanov. Povedala je, da so zakon in do sedaj sprejeti pravilniki dali temelje za obstoj in funkcioniranje arhivske službe, manjkajo pa kriteriji za razvoj; avtorica jih je pogrešala, ko je državni arhiv v Sisku reševal svojo prostorsko problematiko.

Peter Pavel Klasinc je v prispevku Organizacija in delo arhivov v Republiki Sloveniji med teorijo in prakso predstavil slovensko arhivsko službo. Opozoril je na problem znanstvenega raziskovanja in objavljanja arhivskih delavcev. Kot dva projekta slovenske arhivstike je omenil še novi zakon, ki se pripravlja, in vpeljavo mednarodnih arhivskih standardov.

Standardizacija pogojev in metod dela arhivov

V tem sklopu so se avtorji največ posvečali problematiki arhivskega prostora in zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva.

Vida Pavliček iz Državnega arhiva v Varaždinu je primerjala Pravilnik o pogojih hrambe, zaščite in obdelave arhivskega gradiva, številu in strukturi strokovnih delavcev arhiva – na Hrvaškem je izšel letos – z obstoječim stanjem. Z anketo je ugotovila, da arhivi še niso uskladili razmer s predpisom predvsem glede vlage, zaščite pred požari, posebnih prostorov za sprejem in čiščenje arhivskega gradiva. Predlagala je, da bi določeni standardi in tehnične zahteve, ki jih ni mogoče predpisati kot obvezne za vse arhive, veljali vsaj za izgradnjo novih arhivskih prostorov.

Ivo Orešković iz Državnega arhiva v Dubrovniku je predstavil nove možnosti, ki jih je za kakovostno delo z arhivskim gradivom pridobil arhiv z novimi prostori v nekdanji vojašnici v Gružu in stari šoli v Žrnovu. Palača Sponza v središču starega mesta bo tako hranila staro arhivsko gradivo in služila tistim uporabnikom, ki iščejo gradivo za raziskovalne namene. Za druge uporabnike bo poskrbljeno v lokaciji v Gružu. Ureditvi nekdanje vojašnice za arhivske potrebe je bil posvečen največji del prispevka. Novi prostori naj bi zagotavljali boljše pogoje za hrambo arhivskega gradiva, za delo arhivskih delavcev in omogočali uporabnikom kar najboljši dostop do gradiva. Sicer pa v sklopu dubrovnškega arhiva delujejo danes še zbirni arhivski centri Metković-Ploče, Korčula-Lastovo.

Standardi in kakovost uslug arhivov

Zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva – metodo-

logiji dela in standardizaciji postopkov – sta bila namenjena prispevka Darka Rubčića iz Državnega arhiva v Zagrebu in Silvije Babić iz Hrvaškega državnega arhiva.

Darko Rubčić je opozoril na razlike, ki se v današnjem svetu pojavljajo v skrbi za arhivsko gradivo zunaj arhiva, na razliko med službo za zaščito arhivskega gradiva zunaj arhiva po hrvaškem arhivskem zakonu in t. i. records managementom. Poudaril je velik pomen ustrezno sestavljenega zapisnika ob pregledu stanja na terenu, izdaje pisne odločbe in preverjanja, ali so ustvarjalci izpolnili obveznosti, nadzora nad odbiranjem arhivskega gradiva. Vse to zelo olajša prevzem arhivskega gradiva v arhiv.

Silvija Babić, ki v Hrvaškem državnem arhivu vodi t. i. zunanjo službo, se je osredotočila predvsem na standardizacijo postopkov, ki jih morajo upoštevati tisti, ki opravljajo službo za zaščito arhivskega gradiva zunaj arhiva, in na dokumente, ki nastajajo pri tem. Leta 2002 se je oblikovala delovna skupina, da bi pripravila predloge obrazcev, ki naj bi spremljali zunanjo službo. Predlaganih je osem obveznih obrazcev in še nekaj obrazcev kot priporočilo, s katerimi bi "pokrili" vse dejavnosti, ki sodijo k zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva.

Jozo Ivanović iz Hrvaškega državnega arhiva je govoril o zagotavljanju kakovosti v arhivih. Kakovost pa niso le izpolnjevanje predpisov s tega področja in razni obrazci. Pogoj za kakovost in učinkovitost dela so izoblikovani strateški cilji ustanove.

Zoran Stanković iz Državnega arhiva v Reki je govoril o storitvah, ki jih arhivi lahko ali bi jih lahko ponudili ustvarjalcem arhivskega gradiva oziroma t. i. pismohranam. Tudi arhivi so del javnega sektorja, nanj pa danes gledamo precej drugače kot prej, kot na servis državljanov, zato imajo tudi ustvarjalci arhivskega gradiva vse več zahtev do državnih arhivov. Od njih zahtevajo več informacij, pa tudi opravljanje določenih strokovnih opravil, ki bi jih po zakonu morali sami, pač po presoji, da je bolje najeti usposobljeno službo, kot pa uporabljati lastno delovno silo in njen čas. Arhivi so pred novimi izzivi, avtor prispevka pa predlaga, naj jih arhivi sprejmejo.

Tanja Mušnjak iz Hrvaškega državnega arhiva je predstavila standarde in postopke pri delu restavratorske in konservatorske službe v arhivu. Tudi ta služba je letos praznovala 50-letnico. Najprej je govorila o tem, kaj mora biti standardizirano v tej službi: velikost prostora, varnost (vključeno zdravje restavratorjev), izobraževanje restavratorjev, evidenca restavratorskih del. Predstavila je še načrte v zvezi s standardi, ki zadevajo kulturno dediščino v mednarodnem prostoru, v katerem je aktivna tudi sama.

Deana Kovačec iz Hrvaškega državnega arhiva se je v svojem referatu posvetila standardom in postopkom pri zaščiti zbirk fotografij. Predstavila je osnovne značilnosti medija, svetovne projekte ECPA – SEPIA in hrvaški projekt digitalizacije zbirke fotografij službe državne varnosti, ki ga je odobrilo hrvaško kulturno ministrstvo.

Branka Molnar iz Državnega arhiva v Zagrebu je

predstavila informacijska pomagala za osebne in družinske fonde ter zbirke v Državnem arhivu v Zagrebu. Primerjala je inventarje pred prevzemom standardov ISAD(G) in hrvaškega Pravilnika o evidencah v arhivih ter po njem. Predstavila je še program CAS (Cabinet altamira script) – aplikacijo za popis, iskanje in izpisovanje podatkov iz arhivskega gradiva.

Ana Holjevac - Tuković iz Hrvaškega državnega arhiva se je posvetila problemom urejevanja arhivskega gradiva uprave za obdobje 1945–1953 in uporabi mednarodnih standardov pri tem. Ker zahtevajo standardi ISAD(G) in ISAAR temeljito poznavanje ustvarjalcev in razčlenitev njihovega gradiva ter iskanje povezav, je bilo pri gradivu uprave po letu 1945 potrebno pokazati na povezave z zveznimi organi in njihovim arhivskim gradivom. Poznati je bilo potrebno zakonske osnove in zgodovinski kontekst, v katerem je nastajalo gradivo uprave. Opozorila je na težave pri urejevanju in popisovanju zaradi tedanjega odlaganja spisov, saj ga niso določali ustrezni predpisi.

Predstavitve mednarodnega projekta Calimero je odpadla.

Čeprav je bila osrednja tema standardizacija, pa je bilo iz nekaterih prispevkov in tudi razprave ob posameznih temah mogoče razbrati, da standardi niso zato, da bi bilo delavcem v arhivih predpisano vse do zadnje vejice in pike. Tisti, ki so imeli več izkušenj z adaptacijami starejših zgradb za arhivske potrebe, so poudarili, da jih je prav to sililo v iskanje samostojnih rešitev.

Strokovnemu delu je sledila skupščina Hrvaškega arhivističnega društva.

Zadnji dan posvetovanja je bil namenjen strokovni ekskurziji v Sisak in Hrvatsko Kostajnico.

Emica Ogrizek

17. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2004, Tuzla, 7.–8. oktober 2004

Arhiv Tuzlanskega kantona in Društvo arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine sta tudi letos organizirala zdaj že skoraj tradicionalno mednarodno arhivsko posvetovanje "Arhivska praksa 2004". Potekalo je 7. in 8. oktobra v hotelu Tuzla v Tuzli pod pokroviteljstvom Ministrstva za šolstvo, znanost, kulturo in šport. V imenu ADS se je posvetovanja udeležila podpredsednica Aleksandra Pavšič Milost. Letošnje posvetovanje je imelo pridih slovesnosti, saj je bilo v času praznovanja zlatega jubileja arhiva v Tuzli, temu pa je bil posvečen tudi dokumentarni film "50 let Arhiva Tuzlanskega kantona", ki smo si ga ogledali prvi dan. Program posvetovanja je bil razdeljen v tri vsebinske sklope:

1. Dokumentarno gradivo v procesu tranzicije;
2. Uporaba mednarodnih arhivskih normativov in standardov;
3. Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse.

Večino udeležencev posvetovanja (bilo nas je nekaj več kot 300) so predstavljali delavci, ki delajo z dokumentarnim gradivom v upravnih organih in pri drugih ustvarjalcih arhivskega gradiva Bosne in Hercegovine. Iz zgodovinskih arhivov smo prišli arhivisti iz Slovenije, Hrvaške, Avstrije, Italije, Srbije in Črne gore ter Bosne in Hercegovine. Upošteva je dejstvo, da je od vojne v nekdanji Jugoslaviji minilo malo časa, je razveseljiva ugotovitev, da arhivski delavci Bosne in Hercegovine, pripadniki različnih narodnosti, sicer organizacijsko razdeljeni na različne upravne in nacionalne enote, strokovno med seboj dobro sodelujejo.

Referatov s prvo temo (*Dokumentarno gradivo v procesu tranzicije*) je bilo devet. Uvodno predavanje o arhivski službi Bosne in Hercegovine v času tranzicije je imel Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskega kantona. Razmere na Hrvaškem v tem obdobju je prikazal Darko Rubčić iz Državnega arhiva v Zagrebu (Arhivska služba Republike Hrvatske v času tranzicije), stanje v Sloveniji pa Aleksandra Pavšič Milost in Nada Čibej (Arhivsko gradivo gospodarskih organizacij v Sloveniji v času tranzicije; Dokumentarno gradivo ustvarjalcev s področja gospodarstva). Dva referenta sta govorila o razmerah na območju Tuzlanskega kantona v času tranzicije: Sead Selimović s Filozofske fakultete v Tuzli o stanju dokumentarnega gradiva upravnih organov, Omer Zulić iz arhiva organizatorja pa o vplivu tranzicije na stanje gradiva v šolstvu. Seada Hadžimehmedagić iz Arhiva Bosne in Hercegovine je predstavila izkušnje tega arhiva pri prevzemanju in uporabi dokumentarnega gradiva mednarodnih organizacij na območju BIH, ki so končale delovanje in zapustile Bosno. Bojan Cvelfar, Žarko Štrumbli in Gašper Šmid iz Slovenije pa so govorili o gradivu bosansko-hercegovskih begunskih šol v slovenskih arhivih.

V popoldanskem delu prvega dne je bil govor o uporabi mednarodnih arhivskih normativov in standardov. Azem Kožar s Filozofske fakultete v Tuzli je spregovoril o standardizaciji arhivskega znanja, Boriša Radovanović iz Arhiva Šumadije Kragujevac o potrebi po upoštevanju mednarodnih arhivskih standardov za arhivske zgradbe, Zoran Mačkić iz Arhiva Republike Srbije v Banjaluki pa o predpisih o elektronskih dokumentih. Branko Bubenik s Hrvatske televizije Zagreb je predstavil zgodovinski razvoj avdio-vizualnih sredstev, tako imenovani uvod v avdio-vizualno arhivistiko. Peter Wiesflecker iz Avstrije pa je ob primeru Deželnega arhiva v Gradcu razmišljal o arhivistu, razpetem med znanstvenim raziskovanjem in izobraževanjem prebivalstva.

Drugi dan so bile pod naslovom *Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse* na razporedu različne teme. Miroslav Novak iz Maribora je izpostavil težave pri izdelavi osebnih, predmetnih in geografskih gesel v arhivski teoriji in praksi. Predstavili so se štirje arhivisti iz Arhiva Črne gore, arhivskega oddelka v Kotorju. Milica Strugar je na osnovi izkušenj iz svojega arhiva govorila o aktualnih vprašanjih arhivske teorije in prakse, Jožko Katelan pa o izkušnjah pri delu s programsko opremo za prenos skeniranih dokumentov

v tekstovno obliko. Ana Kaluderović je predstavila uporabo arhivskega gradiva, predvsem gradiva pravo-sodnih in upravnih organov, Jelena Artović pa Zgodovinski arhiv Kotor v funkciji turistične ponudbe mesta. Zgodovinski arhiv Sarajevo sta zastopala Muhamed Musa, ki je govoril o pisarniškem in arhivskem poslovanju Raiffeisen banke Bosne in Hercegovine, ter Milena Gašić, ki je govorila o sodobnem prikazu arhivskih fondov in zbirk. Italijan Lorenzo Baldacchini z Univerze v Bologni je razmišljal o sodelovanju med knjižnicami in arhivi; to je v današnjem času zelo pogosta tema razprav. Predstavniki zgodovinskega arhiva iz Novega Pazarja je predstavil arhivsko in knjižnično gradivo turškega izvora v svojem arhivu, Mina Kujović iz Arhiva Federacije Bosne in Hercegovine pa uporabo arhivskega gradiva.

Referat sta pripravili tudi arhivistki arhiva gostitelja. Saneta Andrović je govorila o problematiki kompletiranja arhivskih fondov v bosanskih arhivih, Hatidža Fetahagić pa o arhivskih časopisih v knjižnici Arhiva Tuzlanskega kantona.

Oba dneva posvetovanja so potekale predstavitve arhivske in informacijske opreme raznih proizvajalcev.

Na posvetovanju so sprejeli te sklepe:

1. potrebno je urediti arhivsko zakonodajo na ravni republike, vzpostaviti arhivsko mrežo, urediti izobraževanje arhivskih delavcev; treba je blažiti posledice tranzicije, poskrbeti za evidenco stanja na terenu, začeti urejati gradivo, storiti vse za prevzem arhivskega gradiva v arhiv; do izraza mora priti upravna funkcija arhiva;

2. nujno je potrebna standardizacija arhivskega dela, prevzeti je treba mednarodne standarde, v okviru teh pa pripraviti svoje;

3. potrebno je upoštevati nove tehnologije, najti način za popolno zaščito informacij na novih nosilcih, začeti postopek za sprejetje predpisa o elektronskih zapisih.

Ob posvetovanju je izšla tudi 7. številka publikacije "Arhivska praksa". V njej so objavljeni večina referatov s posvetovanja, nekaj prispevkov iz drugih strokovnih revij, poročila in ocene strokovnih publikacij, poročilo o posvetovanju "Arhivska praksa 2003" ter dva nekrologa.

Po končanem posvetovanju je imelo Društvo arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona svoj prvi redni občni zbor. Na njem so sprejeli poročilo o delu za minulo dveletno obdobje, načrt dela za naslednji mandat, poslovnik o delu društva in izvolili nove društvene organe.

Aleksandra Pavšič Milost

Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Provanso in na Azurno obalo

Prvi dan: 25. maj 2004. Nekdaj dan mladosti, tokrat pa datum, ko smo se člani Arhivskega društva Slovenije, simpatizerji arhivov, društva in predvsem

arhivskih popotovanj v nevarno mrzli noči zbirali (pri mariborski lokomotivi, na celjski cestninski postaji in pred ARS) v skupine, ki so sestavljale posadko društvene strokovne ekskurzije. Ko smo na Fernetičih pobrali še tandem novogoriškega arhiva, je na sodobnem avtobusu sedelo (tedaj po večini spalo) 42 ljudi; o zanimivostih prihodnjih dni se jim je takrat lahko le sanjalo.

Vožnja mimo Benetk, Verone in Cremona je minila mirno, zaspano. Če odmislimo načrtovane krepčilne postanke, smo se zares ustavili šele v predoru blizu Genove, ko smo obstali za (najverjetneje) prometno nesrečo. Tunelska temà je bila primerno okolje za ogled kratkega filma o knežji palači v Monaku, ki je bil par kilometrov za (nekdanjo) italijansko-francosko mejo naš prvi cilj.

Kneževina Monako obsega pičlih 1,9 km² in ima okoli 30.000 prebivalcev – večinoma francoskih državljanov; od konca 13. stoletja ji vlada družina Grimaldi. Državica obsega 3 km dolg in 150–500 m širok pas obale, ki je v celoti urbaniziran. Monako je ustavna dedna monarhija; že 55 let jo vodi Rainer III., v primeru pa, da bi rodbina izumrla, bi pripadel Franciji. Kneževino sestavljajo štirje kvartirji: staro mesto Monako, imenovano tudi "Pečina", pristaniški La Condamine, Monte Carlo s slavnim casinojem in razkošnimi hoteli ter Fontvieille z raznovrstno lahko industrijo.

Mala kneževina je svetovno znana po igralnštvu, bančništvu, jahtah in vsem drugem, kar je povezano z denarjem, upoštevajoč resda tudi nizke davke, a navadni smrtniki okusijo predvsem prav neslano zasoljene cene. Prestiž, pisan z veliko. K temu pripomore tudi poulična dirka formule 1 – zanj je brazilski as Nelson Piquet nekoč dejal, da je podobna vožnji s kolesom po dnevi sobi – in za povrh knežja družina z Rainerjem, ki zmagovalcu monaške velike nagrade (Grand Prix) pokal preda z besedami: "Veseli me, da ste to prav Vi."

Dirko smo za dva dni zamudili, zato pa nas je namesto aperitiva pričakalo sončno in ravno prav toplo vreme, ki nas je spremilo v majhen, a edinstveno urejen botanični (beri: kaktusni) vrt; s teras le-tega se je ponujal lep pogled na večji del kneževine. Sledil je spust v garažno hišo, iz nje pa smo se z dvigalom povzpeli v oceanografski muzej z akvarijem. Ta je urejen v spodnjih etažah 1910. leta zgrajene stavbe in sodi menda med najbogatejše na svetu. In res je bilo moč videti skrivnostno lepa, a tudi nedoumljivo nagnusna bitja, vse pa je predstavljeno tako živo, da začne človek hlatasti za zrakom. Nekateri so tako dolgo prihajali k sebi, da niso utegnili pogledati v oceanografski muzej z okostjem in rekonstrukcijo (maketo) kita glavača ter impresivnim skeletom sinjega kita, za katerega je na priloženi tablici pisalo, da ob dobri hrani doseže tudi 37 metrov. Iz relevantnejšega čtiva sem zvedel, da je napis sicer za pet ali šest metrov pretiraval, gotovo pa je, da največja žival na svetu tehta do 115 ton, za "dobro hrano" pa šteje, če čez svoje vosi dnevno precedi toliko vode, da na njih ostane za dobri dve toni rakcev in podobnega živalstva.

Tem dimenzijam je sledil sprehod po čistih uličicah starega mesta do knežje palače in dolge, lepe katedrale St. Devote, v kateri imajo Grimaldiji rodbinsko grobnico. Pozno popoldne smo se odpeljali v notranjost in ob sončnem zahodu prispeli v Aix-en-Provence.

Drugi dan: 26. maj. Po zajtrku v solidnem hotelčku La Mozart smo se odpravili v Center (Arhiv) za zunajfrancoske dežele (Centre des archives d'outre-mer). Arhiv je rezultat procesa, ki se je začel v petdesetih letih prejšnjega stoletja in je moral rešiti problem varstva tistega arhivskega gradiva francoskega izvora, ki je nastalo zunaj Francije, torej v kolonijah. Po sprejetju ustrezne zakonske podlage so začeli v arhiv prevzemati neurejeno gradivo pretežno privatne proveniencije. Gradivo so prevzemali do konca dekolonizacije v letu 1974. V tem času se ga je nabralo za 38.000 t. m.; najstarejši primerki so iz 17. stoletja. Čeprav prevladujejo dokumenti v francoščini (nekaj – iz Alžirije – jih je na primer tudi v arabščini), pa komuniciranje tega arhiva z javnostjo ne poteka prek sicer uveljavljenega univerzalnega računalniškega programa, saj dokumenti zaradi potrebe po razumevanju specifičnih razmer ob nastanku (geografske značilnosti, mentaliteta, ustvarjalci) terjajo posebne prijeme. V arhivu so zato izdelali svoj program za popisovanje in strokovno delo z arhivskim gradivom, vodnika po gradivu pa jim žal še ni uspelo kompjuterizirati. Poslopje arhiva, ki sicer spada neposredno pod arhivsko direkcijo v Parizu, je bilo zgrajeno v več fazah (od 1962 do 1994) in učinkuje zelo moderno. Jasno okno v svet je predvsem prostorna čitalnica s skoraj sto sedeži, praktično rešitev pa ponujata še multimedijaska in mikrofilmska čitalnica. Arhiv se je namreč zaradi izrednega zanimanja za tako imenovane osebne raziskave (dokazovanje izvora) lotil pospešenega skeniranja in mikrofilmanja "osebnih" dokumentov, predvsem civilnih matičnih knjig, tako da si jih lahko obiskovalci digitalizirane ogledajo in natisnejo v multimedijaski čitalnici oziroma v "samopostrežni" mikrofilmski čitalnici. Našteti trije prostori letno zabeležijo okoli 10.000 obiskov, arhiv pa ima samo 14 zaposlenih.

Začetki mesta Aix-en-Provence segajo v leto 123 pr. Kr., ko je rimski prokonzul Sextius Calvinus tam zgradil velikanski utrjen tabor z imenom Aquae Sextiae. Kot srednjeveška prestolnica Provanse, ki so ji vladali grofje in vojvode Anžujski, je Aix slovel predvsem kot središče učenosti in umetnosti. Univerza (danes Univerza Aix-Marseille) deluje od leta 1409 in tudi zdaj dajejo z negovanimi platanami ter vodnjaki posejanemu mestu poseben pečat študenti; sestavljajo skoraj četrtino prebivalstva mesta, ki šteje 130.000 ljudi.

Obiskali smo atelje Paula Cézanna (1839–1906), v katerem je v Aixu rojeni in umrli slikar ustvarjal zadnja štiri leta svojega življenja, v središču mesta pa smo si ogledali rotovž in stolnico (Aix je namreč sedež metropolije) sv. Odrešenika. Ta na svojstveni način združuje številne umetnostnozgodovinske stile; v osnovi je gotška, visoka in temačna, da pogled komaj

oblizne sklepne rozete stropnih lokov, dodani so elementi poznejših stilov, med njimi zlateči se pokoncilski daritveni oltar, ki nekaterih za umetnost in estetiko bolj občutljivih ni pustil ravnodušnih. Potem nam je ostalo nekaj časa za individualne sprehode po centru, za krepčilo in olajšanje. Na tej odpravi sem mimogrede videl mladeniča, ki se je sredi manjšega trga prav spretno useknil "pod roko". Mar častitljiva provansalska univerza goji mednarodno izmenjavo s kako balkansko? Ob enih nas je pri ostankih rimskih term pričakal avtobus in zapustili smo mesto zdravega utripa.

Dan pa se je šele dobro začel. Ustavili smo se v vasi Les-Baux-de Provence, po kateri je dobil ime boksit (aluminijev oksid, glavna surovina za pridobivanje aluminija); v dvajsetih letih 19. stoletja so ga odkrili nadaleč stran od tod. Slikovita vas se pne po pobočju, ki se na vrhu odpre v plato s čudovitim razgledom na skrbno obdelano okolico. Še posebej je bilo vznemirljivo srečanje z ruševinami mogočne utrdbe. Ganile so tudi take, ki jih ni nikoli zanimal svet viteških verižnjač, katapultov in drugih oblegovalnih naprav.

Pot nas je potem vodila skozi St. Remy, mesto, ki je nastalo na rimskih ruševinah, in skozi številne tunele iz platan pripeljala v Terascon, kjer se nad reko Rono dviga mogočen poznosrednjeveški grad. Tega je na strateški točki začel graditi anžujski vojvoda in provansalski grof Ludvik II. Njegova sinova Ludvik III. in predvsem René I. sta delo nadaljevala, tako da je grad čvrstega utrdbenega videza (visoko obzidje z izlivnimi pomoli) skrival notranje dvorišče in udobno opremljene renesančne bivanjske prostore. S pripojitvijo Provanse francoskemu kraljestvu v letu 1481 je grad namreč postal popotna rezidenca pomembnih osebnosti kraljestva. Od 18. stoletja do leta 1926 je bil v njem zapor.

Ker je mestno jedro Terascona tiho, brez življenja in kar zanemarjeno, smo se kmalu odpravili v Avignon. V hotelu med starim mestnim obzidjem in železniško postajo nas je čakala dobro pečena raca, nato pa prilika za večerni ogled papeškega mesta ali pa finalne nogometne tekme lige prvakov, v kateri je Porto s 3 : 0 nažgal Monaco.

Tretji dan: 27. maj. Provanse je historična in kulturna pokrajina jugovzhodne Francije, ki skupaj z Azurno obalo sestavlja eno od 22 francoskih regij – Provence-Alpes-Cote d'Azur z Marseilleom kot glavnim mestom. Celotna regija obsega 31.400 km², večina od dobrih štirih milijonov prebivalcev je skoncentrirana vzdolž toka reke Rone. Mediteranska civilizacija je območje Provanse z ustanovitvijo grških kolonij (med njimi Masilije – Marseille) prvič dosegla v začetku 6. stoletja pr. Kr. Leta 125 pr. Kr. so Masilijci prosili Rim za pomoč proti koaliciji sosednjih Keltov in Ligurijcev; Rimljani so te premagali, a okupirali Provanse in konec 2. stoletja pr. Kr. je postala del Galije Transalpine, prve rimske province onstran Alp. V 4. stoletju je bil Arles sedež prefekture za vso Galijo. Po zlomu rimskega imperija so bili osvajalci Provanse Vizigoti, Burgundijci in Ostrogoti,

Pred departmajskim arhivom v Avignonu (Foto: A. Nared)

nato je pokrajina v tridesetih letih 6. stoletja prišla pod oblast Frankov. Po zlomu le-te je bila Provansa del številnih kraljevin, ki so nastajale med Francijo in Rimsko-nemškim cesarstvom, dokler ni sredi 13. stoletja pripadla Karlu Anžujcu, bratu kralja Ludvika IX., in začela razvijati svoje politične institucije; med temi gre omeniti predvsem stanove, saj so igrali pomembno vlogo pri vladanju v nemirnem poznem 14. stoletju. Leta 1481 je bila s pogojem, da dobi upravno avtonomijo, združena s francoskim kraljestvom, vendar je kraljeva moč nenehno rasla, končno pa je s francosko revolucijo pokrajina izgubila vse svoje politične institucije in bila razdeljena na departmaje.

Avignon, kraj na levem bregu Rone, je bil poseljen že v mlajši kameni dobi, pa tudi Rimljani so tu ustanovili svoje mesto (Avennio). Kljub temu in tudi dejstvu, da je bil v 12. stoletju pomembno trgovsko središče, saj je imel znameniti most sv. Bénezeta, ki je tedaj predstavljal edino možnost za prečkanje reke Rone v njenem spodnjem toku (od prvotnih 22 lokov mostu, katerega temeljni kamen naj bi po božjem navdihu postavil pastirček Bénezet, so danes ohranjeni le štirje in njemu posvečena romanska kapela), pa bi se v Avignonu gotovo ne ustavili, če bi v 14. stoletju ne doživel izrednega razcveta zaradi nečesa drugega. Politične zdrahe v Rimu in pritisk francoskega kralja Filipa IV. so namreč papeža Klemen V. prisilili, da je leta 1309 preselil rimsko kurijo v Avignon, ki je tedaj pripadal papeževim vazalom. Klemen VI. je potem leta 1348 mesto kupil od kraljice Ivane Provansalske in Avignon je ostal v papeževi lasti vse do francoske revolucije. V času "drugega babilonskega suženjstva"

papeštva (1309–1378) se je na prestolu "drugega Rima" zvrstilo sedem papežev (vsi so bili Francozi) in podoba mesta se je povsem spremenila – postalo je versko, diplomatsko, trgovsko in umetniško središče.

Najprej smo stopili v romansko katedralo Notre-Dame-des-Doms, v kateri sta pokopana dva izmed papežev. Po sprehodu po vrtovih smo se kratko ustavili v preddverju departmajskega arhiva, ki je posrečeno vključen v kompleks papeške palače. Papeška palača sodi med najpomembnejše gotske spomenike na svetu in je pravzaprav sestavljena iz dveh stavb. Prvo je začel 1334. leta graditi papež Benedikt XII. in je zastavljena bolj špartansko, njegov naslednik Klemen VI. pa je dal v letih 1442–52 zgraditi arhitekturno in dekorativno precej bogatejšo palačo. Kompleks je v 19. stoletju služil za vojašnico, zdaj pa prostore intenzivno restavrira, tako da jih je turistom že na voljo okoli 25 (sprejemne dvorane, kapele, kuhinja, obrambni stolpi, papeževi privatni prostori s freskami Mattea Giovannettija; med tapiserijami pade v oči tista, ki (po Rafaelovi freski iz Vatikana) upodablja Atilo in papeža Leona I.). Najslajše je sledilo na koncu, za tiste vsaj, ki jim ni bilo škoda odšteti 10 evrov za vinsko pokušnjo v papeški kleti. Štiri izbrane sorte so skupaj resda dosegle le dober deci, a bile so tako zveličavnih okusov, da ...

Pri avtobusu nas je pričakala lokalna vodička Sophie. Prečkali smo Rono in zašli v regijo Languedoc-Roussillon. Po dobre pol ure smo se ustavili v kraju Pont du Gard, kjer se lahko pohvalijo z največjim ohranjenim rimskim akveduktom. Le-ta je bil sestavni del sredi 1. stoletja zgrajenega 50 km dolgega vodo-

voda, ki je mesto Nîmes oskrboval s 35.000 m³ vode na dan, dokler ni v začetku 6. stoletja prenehal delovati. In če še nadaljujem s številkami. Akvedukt (z mostom) čez dolino reke Gard je 14 let gradilo 1000 ljudi, porabili so več kot 50.000 ton kamenja, voda je tekla s padcem 24 cm na km, danes pa kraj slovi tudi zaradi parkirnine, saj za avtobus ne glede na čas parkiranja zneso 50 evrov.

Pot smo nadaljevali mimo mesta Nîmes. Od 16. stoletja ima v svojem grbu krokodila in palmo. Od kod krokodil v mestnem grbu, naj ostane skrivnost, tisti pa, ki nosite oblačila ali torbice s krokodilom, pomnite, da je njihov Lacoste doma iz Nîmesa.

Naslednja postaja so bile Aigues-Mortes (Mrtve vode) v pokrajini Camargue. Ta naplavljen nizina v delti reke Rone se kiti s peštrimi živalstvom in rastlinstvom; gojijo riž, bike, predvsem pa je pokrajina znana po kamarških konjih. Aigues-Mortes je na močvirnatem in za zidavo neprimernem terenu "ustanovil" francoski kralj Ludvik IX. (Sveti) v letu 1240 in tam uredil tudi pristanišče. Od tam se je pozneje dvakrat (v letih 1248 in 1270) odpravil na križarsko vojno. Njegova naslednika Filip III. Drzni in Filip IV. Lepi sta gradila mesto še naprej, predvsem močno obzidje. Po priključitvi Provanse francoskemu kraljestvu v letu 1481 je mesto izgubilo svoj strateški pomen – kot pristanišče ga je zamenjal Marseille – in verjetno je prav zato ohranilo svojo izvorno podobo s pravokotnimi ulicami ter od 8 do 9 metrov visokim obzidjem v obliki pravokotnika s stranicami dolgimi 800 in 400 metrov.

Posebna znamenitost mesteca je tudi v letu 1248 dokončani Konstančin stolp, ki se v obliki cilindra dviga 30 metrov visoko in ima kar 6 metrov debel zid. Stolp je med drugim znan po tem, da je bil konec 17. in v 18. stoletju zapor za "mehčanje" Hugenotov. Simbol njihove moči je bila Marie Durand, ki je v zaporu vztrajala 38 let.

Z vrha Konstančinega stolpa se sicer sam od sebe ponuja lep razgled na mesto in bližnje soline, da pa bi izčistil pogled fotografskega objektiv, se je društveni tajnik povzpел na dober meter visok notranji zidek, a ga je čuvajka s "S'il Vous plaît, Monsieur!" hitro znižala "na varno". Ko se je podobno, a bolj nedolžno pregrešil še nekdo iz odprave, se je slabovoljna gospa

Pogled s Konstančinega stolpa (Foto: A. Nared)

– na stolp je morala le nekaj minut pred koncem "šihata" – raztogotila, tako da ji je morala naša Zofka dobronamerno svetovati, naj upošteva, da smo pač Slovani.

Sonce je še močno tolklo, ko smo se v poznem popoldnevu odpravili še do simpatične ribiške vasice Les-Saintes-Maries de la Mer. Ogleдали smo si utrjeno cerkev s kripto sv. Sare. Kraj je sicer znan po Romih, ki imajo tu vsakoletna srečanja.

Na povratku po riževih poljih smo zapazili nekaj flamingov in se čez Rono vrnili v Provanso. V Arlesu smo se poslovili od Sophie ter se nato nastanili v hotelu in bungalovih. Po večerji smo posedeli na vrtu ob bazenu in vinu ter spoznali, da se nekateri hoteli zaprejo tudi že ob 23. uri. Po četrtr ure trajajočih podoknicah in "zvonjenju" izklopljenih mobiltelefonov je tovarišiji le uspelo priklicati v spalno srajco odetega sopotnika.

Četrti dan: 28. maj. Dopoldne smo namenili ogledu Arlesa, nekdanjega središča zahodnega dela rimskega imperija, ki je imelo že v 1. stoletju tudi škofijo. Mesto so v 6. stoletju osvojili Vizigoti, leta 730 muslimani (Arabci). V 9. stoletju je postalo glavno mesto Kraljestva Burgundije (pozneje imenovanega Kraljestvo Arles), dokler ni bilo sredi 13. stoletja priključeno Provansi. Danes ima dobrih 50.000 prebivalcev.

Iz časa rimske vladavine je za silo ohranjeno gledališče, v precej boljšem stanju pa je arena, ki je v najboljših časih sprejela dvajset tisoč ljudi in jo še danes uporabljajo za francosko različico bikoborbe ter druge predstave. Osrednji sakralni spomenik mesta je znamenita cerkev sv. Trofima, ustanovitelja antične škofije, ki sodi med najpomembnejše sakralne objekte provansalske romanike.

Sprehod ob Roni (tam vodi tudi Van Goghova pot) je motil precej močan veter, tako da smo se v prosti uri raje poskrili v zatišne koticke, potem pa smo se poslovili od mesta, ki je poleg Van Gogha pritegnilo tudi Bizeta, Picassa in še nekatere prominentne umetnike. Slovo od Arlesa pa je bilo hkrati tudi slovo od urbanizirane Provanse, saj smo se kmalu znašli na lepo obsajeni avtocesti (takih je bilo na naši poti sploh veliko), ki je prečkala urejeno in slikovito pokrajino. Pri Maximinu smo zapustili Provanso. To je bilo videti tudi po tem, da je bilo ob cesti čedalje več iglavcev, borov in pinij, ki so oznanjali bližino morja.

V Grassu, svetovno znanem središču parfumerijske industrije, smo izbrali hišo Fragonard. Na voljo nam je bil muzejček o načinih pridobivanja parfumov v preteklosti na eni in opazovanje sodobne proizvodnje na drugi strani, sledila pa je "degustacija" petih vrst parfumov, ki jih je bilo potem moč kupiti. Marsikomu (zlasti moškimi) se je še med degustacijo zaradi preobilice vonjav odvrtelo proti avtobusu; tam je bilo za zdravilo potrebno postikati v hladilniku.

Spust proti Cannesu je padel v nepravi čas, se pravi v prometni infarkt petkovega popoldneva. V mondenem letoviškem mestu, ki po jahtah, casinojih in dragih hotelih spominja na Monte Carlo, sicer pa slovi predvsem po zlatopalmskem filmskem festivalu, smo lahko zato peš videli le betonske podpise (odtise rok)

filmske estrade. Ime in podoba filmske nagrade nista naključna, saj je Cannes brej od palm, pod katerimi balina staro in mlado.

Premec smo nato usmerili proti Nici in se na poti ustavili v Vallaurisu, mestu lončarjev. V njem je v letih 1948–1955 ustvarjal Pablo Picasso, ki ima v mestnem gradu, predelanem v 16. stoletju, v sklopu municipalnega muzeja svoj "nacionalni muzej". Za ogled muzeja smo bili nekaj minut prepozni, pa je vztrajna vodička Marija, naša petdnevna ata in mama, le prepričala kustosa, da nas je spustil v kapelo iz 12. stoletja, v kateri je Picasso zapustil znamenito dodelno kontrastno sliko *Vojna in mir*. Za nekaj minut smo se potem z gradu spustili po mestu in pogledali v butike lončenine. Prvič (in edinkrat) nas je pokropil rahel dež.

Nica, v katero smo se po leta 1822 zgrajeni Angleški promenadi pripeljali okrog 19. ure, je navzlic komaj premikajočemu se prometu veliko obljubljala. Mesto je bilo kljub številnim francoskim okupacijam v 17. in 18. stoletju v glavnem pod oblastjo Savojcev od konca 14. stoletja do leta 1860, ko je po Torinskem sporazumu in referendumu pripadlo Franciji. Italijanski element je še danes zelo opazen.

Po namestitvi v hotelu smo se z avtobusom odpravili na večerjo v najživahnejši del mesta, od tam pa se v manjših skupinah raztepli po mestu s 340.000 prebivalci.

Peti dan: 29. maj. Individualni ogledi in nakupi po Nici so se nadaljevali v lepem sobotnem jutru. In Nica ni le štirikilomska Angleška promenada, niso le parki, dragi hoteli, med katerimi slovi zlasti *Negresco* s tortasto kupolo, niso samo urejene plaže ob azurni vodi, temveč je predvsem mesto nasprotij. Njegov drugi pol namreč predstavljajo brezdomci pred baziliko *Notre-Dame* in pod marsikaterim drugim nadstreškom, ljudje številnih ras in sumljivih pogledov; so špalirji smrdečih, za obuvala nevarnih iztrebkov, so "gase" beračije, kramarstva. Je sijaj in so sence.

Skupaj smo si na Aveniji carjeviča Nikolaja II.

ogledali rusko pravoslavno katedralo, ki je bila posvečena v letu 1912, služila pa je močni koloniji ruskega plemstva. Z avtobusom smo zavili v novejši del mesta z muzejem moderne umetnosti, osrednjo knjižnico, kongresnim centrom itd., izstopili na obalni promenadi in se prek *Cours Saleya* in mimo mračne katedrale sv. *Reparate* povzpeli na *Colline du Château*, granitno gmoto, ki jo je do leta 1706 kronal grad. *Trdnjavski plato* nudi odličen razgled na mesto, na verigo hribovja, ki ga varuje, na modrino morja in na eno najpomembnejših francoskih letališč, ki se zajeda v morje. Po sestopu so nekateri namočili noge v zaliv, nato pa smo se po srednjem kornišu (slikoviti obalni cesti) dvignili do *Ezeja*, visoko ležeče vasice, ki ima podružnico *Fragonardove* parfumerije, ozke uličice do vrha pečine z botaničnim vrtom in (ne dvomim, čeprav je moči za vzpon zmanjkalo) veličastnim razgledom na lep kos *Azurne obale*. Ima tudi "italijančka" za 3,20 evra. Razen zraka se vse drago plača.

Po obalni cesti smo se potem spustili še do zadnje točke našega popotovanja. Izstopili smo pred tunelom v *Monte Carlu*, se dvignili do casinoja z operno hišo, prehodili nekaj ovinkov trikilomske *F1* steze in se po poslovilnem pogledu na zasidran prestiž ob štirih popoldne vkrcali na avtobus, ki sta ga mlada šoferja sicer na vsej ekskurziji suvereno krmarila.

Vsi udeleženci smo se strinjali, da je bil program posrečeno sestavljen. Izpeljali smo ga v celoti, k temu pa sta pripomogla idealno vreme in dobra družčina. Hotelska hrana je bila za podalpske želodce morda nekoliko neprepričljiva.

Prav je, da reportažo končam z zahvalo in pohvalo neponovljivi *Mariji Hernja Masten*, ki je program vsebinsko pripravila in vodila njegovo realizacijo, ter z opravičilom, ker mi v njej ni uspelo dokumentirati večine duhovitih domislic in udarnih izjav svojih sopotnikov.

Andrej Nared

O delu arhivov in zborovanjih

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj, 23.–28. avgust 2004

Arhivisti z vseh koncev sveta so se letos zbrali na Dunaju, v glavnem mestu Avstrije, v srcu Evrope. Naslov srečanja je bil ARHIVI, SPOMIN IN ZNANJE. Zbralo se je precej več kot dva tisoč arhivistov, ki so se od torka 24. do četrтка 26. avgusta udeleževali strokovnih in znanstvenih predavanj, delovnih sestankov in sej, delavnic in seminarjev ter strokovnih ekskurzij pa tudi kulturnih in družabnih prireditev. Skupnim zasedanjem so sledila predavanja, ki so potekala vzporedno v več predavalnicah in so obravnavala tri glavne teme: arhivi in spomin, arhivi in znanje ter arhivi in družba. V ponedeljek je bila slavnostna otvoritev zborovanja, v petek in soboto pa predvsem zasedanja raznih strokovnih skupin, teles in organov.

Mednarodni arhivski kongresi imajo že kar več kot polstoletno tradicijo. Vsaka štiri leta se arhivski strokovnjaki sestanejo v katerem od velikih, največkrat evropskih mest. Prvi tak zbor je bil leta 1950 v Parizu, drugi v Haagu leta 1953, nato leta 1956 v Firencah, leta 1960 v Stockholmu, leta 1964 v Bruslju in 1966 prvič zunaj Evrope, v Združenih državah Amerike v Washingtonu. Sledili so Madrid, Moskva in ponovno Washington leta 1976, London 1980, Bonn 1984, Pariz 1988, Montreal v Kanadi 1992 ter Peking na Kitajskem 1996, nato Sevilla 2000 in končno Dunaj kot petnajsti letos.

V mestu Strausovih valčkov je bil tudi naslov kongresa prijetno zvoneč: ARHIVI, SPOMIN IN ZNANJE. Po besedah prirediteljev je bil njegov cilj odpreti vrata raznovrstnim razmišljanjem, poklicnim izmenjavam mnenj, praktični vzgoji in odločitvam za prihodnost. Blagglasni so bili tudi govori vodilnih mislecev na plenarnih zasedanjih. To niso bili arhivisti, temveč uspešne osebnosti z drugih področij družbenega življenja, ki so se razgovorili o silni pomembnosti in nenadomestljivosti arhivov in arhivalij. V ponedeljek je govoril biokemik Hans Tuppy, v torek Ferdinand Lacin, dobro znana oseba avstrijske politike in ekonomije, v sredo nagrajeni novelist, dramatik in scenarist Gerhard Roth in v četrtek novinar in avtor številnih novel Ivan Ivanji. Oblika kongresa je orala ledino. Mnogotere usmeritve hkratnih zasedanj so imele namen preskrbeti možnost za medsebojne razgovore preko okroglih miz, raznoraznih delavnic kot tudi obi-

čajnih referatov. Zaželeni so bili seveda tudi prispevki poslušalcev. Široka paleta poklicnih prizadevanj iz vsega sveta, nove tehnike, inovativni arhivski programi in vrhunske raziskave, vse to naj bi ponujal arhivski kongres "An die schöne blaue Donau". Enkratna novost in izjemna poteza tega kongresa je bil "Arhivski salon" v razstavni dvorani. Tam je bilo mogoče ob srebanju kave in listanju revij prisluhniti in se udeležiti raznih kramljanj o arhivih oziroma arhivskem gradivu in ljubezni, o arhivih in človekovih pravicah, o arhivih in preprostih ljudeh, pa tudi o arhivih in spornih vprašanjih. Organizacija kongresa je bila dobra, stavba, v kateri je vse potekalo pa prostorna in moderno urejena. Poskrbljeno je bilo tudi za družabna srečanja od obiska gostiln na vinorodnem obrobju Dunaja, koncerta v znameniti Štefanovi cerkvi pa vse do plesa v mestni hiši. Vsakdanje kosilo je bilo razkošno in pijače ves čas zborovanja ni zmanjkalo. Vse je bilo všteto v kotizacijo. Tudi mestni prevoz so imeli udeleženci kongresa zastoj. Vzporedna zasedanja, ki so v vseh predavalnicah sledila jutranjemu plenarnemu zasedanju so bila dopoldne ob 10^h in 11;45 ter popoldne ob 14;30 in 16; 15. Obdelala so silno široko snov – od opisovanja sodobnega zgodovinarstva, ki je vse širše in vse bolj raznovrstno, do sodobnih načinov privabljanja obiskovalcev arhivov, od političnega pritiska na arhive do razvoja oblikovanja etičnega kodeksa za arhivske delavce, od arhivske zakonodaje do arhivske tehnike. Poglejmo le nekaj tem, ki so se jih lotili predavatelji: moč, znanje in spomin, dokazi, spomin in znanje, proces arhivskega razmišljanja in družbene misli, arhivi kot središča prenosa spomina, naravne nesreče in arhivi, vojne in arhivi, mikrofilm in digitalna tehnologija, varstvo in elektronski zapisi, vrednotenje in ohranitev spletnih strani, varovanje zasebnih arhivov, sovjetska vojaška uprava v Nemčiji, arhivska vzgoja in izobraževanje, načrtovanje vrednotenja, nova znanja in arhivisti, dokumenti s področja znanosti, standardi ISO, ICA in arhivi, usklajevanje standardov za popisovanje arhivskega gradiva, arhivi v spreminjajoči se družbi, valorizacija kot obveza in praksa, ohranitev in varstvo elektronskih zapisov, napredek in razvoj digitalnih zapisov, dokumenti oseb in dokumenti družbe, arhivi in zgodovinske raziskave, arhivi in človekove pravice, regionalna zgodovina in arhivsko gradivo, arhivska zakonodaja, predpisi in arhivsko gradivo, rodoslovje in arhivi, arhivske zgradbe

... Vse je teklo lahkotno, brez zapletov in napak. Bilo je prijetno kot ob poslušanju Strausa, tega velikega in znamenitega Dunajčana. Pa vendar, kot pri Strausu, se ni zgodilo nič usodnega, odločilnega, nič pretresljivega. Resni problemi, ki nastajajo v vsakdanjem življenju arhivov, tako njihovih ustvarjalcev, upravljalcev kot uporabnikov, so bili le teme prijetnih klepetov in ne skupnih nalog in zavzevanj.

Jelka Melik

XV. mednarodni arhivski kongres na Dunaju

Tematika XV. mednarodnega arhivskega kongresa s splošnim naslovom "**Arhivi, spomin in znanje**" je bila razdeljena na tri tematske sklope **Arhivi in spomin**, **Arhivi in znanje** ter **Arhivi in družba**, ki pa so bili tako razdrobljeni, da se je na kongresu praktično obravnavalo vse, kar je na področju arhivistike in sorodnih povezanih strok sploh mogoče. Hkrati je potekalo večje število paralelnih zasedanj, predavanj, delavnic, sestankov in srečanj, tako da se je bilo zelo težko orientirati in izbrati najzanimivejšo tematiko. Po mnenju večine udeležencev je bil tokratni mednarodni arhivski kongres tematsko preveč razdrobljen, poleg tega pa so bile teme preveč vezane na posamezna območja ali jezikovne skupine. To je bil pravzaprav "kongres arhivskih kongresov", to je posameznih območij oziroma branž. Kljub temu je bilo seveda vsakomur mogoče izluščiti najzanimivejše teme. Ruski, nemški, švicarski in ameriški arhivisti so z več prispevki skupaj predstavili največja mednarodna projekta skeniranja oziroma digitalizacije arhivskega gradiva Kominterne (1919–1943) in Sovjetske vojaške uprave v Nemčiji (1945–1949). To sta po skeniranju arhivskega gradiva "Archivio General de Indias" iz Seville v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja sploh največja mednarodna projekta na področju digitalizacije arhivske dediščine, ki omogočata izredno širok dostop in uporabo arhivskih dokumentov v elektronski obliki (tudi on line preko spleta), za katere je praktično zainteresiran ves svet.

Projekt digitalizacije arhiva KOMINTERNE in spletni dostop www.komintern-online.ru

Kominterna (Komunistična oziroma Tretja internacionala) je bila kot revolucionarna zveza delavskih strank ustanovljena na predlog Vladimira Iljiča Lenina leta 1919 in je združevala okoli 70 komunističnih, socialističnih in drugih sorodnih političnih strank iz Evrope, Azije, Amerike in Afrike. Do leta 1943, ko jo je Josip Vasirionovič Stalin razpustil, je imela Kominterna izreden politični vpliv po vsem svetu.

Arhiv Kominterne, ki ga hrani Ruski državni arhiv

socialne in politične zgodovine (RGASPI) v Moskvi, obsega 15.000 tekočih metrov arhivskega gradiva oziroma 55 milijonov strani dokumentov, združenih v 237.000 ruskih arhivskih enot (del), od katerih je 93.000 personalnih dosjejev. Dokumenti so napisani v več kot 90 jezikih. Arhivski fond obsega 66 podfondov in 521 serij gradiva in prav toliko arhivskih popisov. Inventar arhivskega fonda Kominterne obsega skupaj 22.000 strani in je v celoti brezplačno dostopen na spletni strani www.komintern-online.ru. Na tej strani je v elektronski oziroma digitalni obliki za plačilo trenutno dostopnih tudi 1.200.000 slik skeniranih dokumentov. Dokumenti se nanašajo na sedem kongresov Kominterne, trinajst plenumov izvršnega odbora Kominterne, na komisije, sekretariate in oddelke izvršnega odbora, na delovanje prek 70 komunističnih in socialističnih političnih strank, na regionalne biroje, na Leninovo mednarodno partijsko šolo in Mednarodno združenje pisateljev. Za obdobje med prvo in drugo svetovno vojno predstavlja gradivo izjemno bogate arhivske vire za preučevanje svetovne zgodovine in tudi zgodovine posameznih držav.

Po razpustitvi Kominterne leta 1943 je bilo arhivsko gradivo vključeno v fond Centralnega komiteja Komunistične partije SSSR, kasneje pa v Centralni partijski arhiv Inštituta marksizma in leninizma. Gradivo je bilo do leta 1991 nedostopno za uporabo in varovano kot strogo tajno. Po tem letu je postalo dostopno javnosti. Konec leta 1992 so se Svet Evrope, Mednarodni arhivski svet, Federalna arhivska služba Rusije (ROSARHIV) in specialisti za zgodovino Kominterne dogovorili za mednarodni projekt INCOMKA, ki naj bi omogočil dostop do arhiva Kominterne z računalniško tehnologijo. Po tri leta trajajočih pripravah in podpisu pogodbe se je leta 1995 začelo mikrofilmanje in nato skeniranje popisov za 237.000 ruskih arhivskih enot (del) gradiva ter skeniranje 1.200.000 najpogosteje uporabljenih dokumentov. Projekt skeniranja je bil končan leta 2003 in je stal več kot milijon ameriških dolarjev. Več kot dvesto tisoč osebnih imen je bilo transliteriranih iz cirilice v latinico, vsi deskriptorji pa so bili prevedeni iz ruščine v angleščino. Poleg že navedenih partnerjev so projekt INCOMKA financirali še državni arhivi Švice, Nemčije, Francije, Italije, Španije, Švedske, Kongresna knjižnica iz Washingtona in Open society Archives iz Budimpešte.

Elektronska baza podatkov je bila instalirana na strežnik v Ruskem državnem arhivu socialne in politične zgodovine v Moskvi (RGASPI), ki poganja tudi uporabo digitaliziranega inventarja in dokumentov on line na spletni strani www.komintern-online.ru. Dostop do podatkov inventarja je brezplačen uporaba in kopiranje dokumentov pa sta zelo draga (1 stran dokumenta stane od 2 do 6 evrov, letna naročnina za dostop do nacionalne knjižnice na primer 7500 evrov). Uporabo arhivskega gradiva on line omogočajo družbe IDC Publishers, Electronic Archives (ELAR) in RusAR Publishers iz Moskve, ki nadaljujejo mikrofilmanje in skeniranje ter omogočajo uporabo dokumentov Kominterne. V okviru novega podprojekta z naslovom "Datoteke nacionalnih komunističnih partij in Arhiv

Kominterne" že omogočajo tudi dostop in uporabo baz elektronskih dokumentov, ki se nanašajo na posamezne večje komunistične partije, kot na primer Komunistično partijo ZDA s 4.313 obsežnimi arhivskimi enotami, bazo Komunistična partija Japonske s 616 arhivskimi enotami, v pripravi pa sta digitalni bazi podatkov Komunistična partija Kitajske in Komunistična partija Mehike. Nadaljujeta se tudi mikrofilmanje in skeniranje v okviru podprojekta Arhiv Kominterne: Kongresi in plenumi, tako da je na voljo on line 14.569 mikrofišev dokumentov. Načrtujejo skeniranje okoli 40% dokumentov od skupaj 3 milijonov, kolikor jih šteje podfond Kongresi in plenumi.

Po računalniški zbirki podatkov Kominterne je mogoče v skladu z elementi mednarodnih standardov za popisovanje arhivskega gradiva iskati te podatke o dokumentih:

- naziv fonda,
- sigantura popisa,
- signatura arhivske enote (delo),
- subjekt, na katerega se nanaša dokument (v ruščini in angleščini),
- opis vsebine (abstrakt),
- datum nastanka dokumenta,
- število strani in
- jezik dokumenta.

"SOVJETSKA VOJAŠKA UPRAVA V NEMČIJI 1945–1949", nemško-ruski projekt kompleksne obdelave arhivskih fondov

Zasedba in razdelitev Nemčije po drugi svetovni vojni predstavlja poglobljen problem svetovne zgodovine 20. stoletja, saj pomenita začetek "hladne vojne" in temelj "železni zavesi" oziroma osnovo za ureditev Evrope po drugi svetovni vojni, tvorbo dveh nasprotujočih si vojaških blokov in začetek boja za politični, gospodarski in kulturni vpliv med Zahodom in Vzhodom s Sovjetsko zvezo na čelu. Arhivski dokumenti, ki se nanašajo na ameriško, angleško in francosko vojaško upravo v Nemčiji, so za raziskovalne namene dostopni, čeprav na različne načine in oblike, že dalj časa. Množično se uporabljajo za raziskovanje zgodovine zasedbe in delitve Nemčije. Dokumenti Sovjetske vojaške uprave v Nemčiji (v nadaljevanju: SMAD) so bili za zgodovinarje odprti šele po razpadu Sovjetske zveze, kar je pomenilo velik zaostanek pri zgodovinskem preučevanju sovjetske zasedbe Nemčije ter predzgodovine nekdanje Vhodne Nemčije (NDR). Zato bi morali zdaj arhivisti ponuditi zgodovinarjem odprto arhivsko gradivo s kar najugodnejšimi pogoji, da bi ti lahko nadomestili veliko črno liso v zgodovino-pisju.

Prvi pogovori o skupnem programu za strokovno obdelavo in uporabo fondov sovjetske vojaške uprave v Nemčiji so se začeli med Zveznim arhivom Nemčije (Bundesarchiv Deutschland) in Federalno arhivsko službo Ruske federacije (ROSARHIV) v začetku devetdesetih let. Šele 25. oktobra 1995 je bil podpisan dogovor o izvedbi skupnega nemško-ruskega projekta za celovito raziskavo, uporabo in kopiranje doku-

mentov SMAD, ki so v Državnem arhivu Ruske federacije (GARF) v Moskvi. Arhivski fondi SMAD obsegajo skupaj skoraj 10.000 ruskih arhivskih enot (del). Gre za zelo kompleksen projekt strokovne obdelave arhivskih fondov ter mikrofilmanja in skeniranja dokumentov, ki ga financirata nemško zunanje ministrstvo in nemški zvezni arhiv. Projektu so se nato pridružili še Inštitut za občo zgodovino Ruske akademije znanosti, Inštitut za novejšo zgodovino München – Berlin, Center za sodobne študije Potsdam in Univerza iz Severne Caroline iz ZDA.

S skupnim prizadevanjem nemških in ruskih arhivistov je bil pripravljen široko zastavljen program raziskav in izdaje dokumentov sovjetske uprave. Program je vseboval kompleksno strokovno obdelavo fondov SMAD z arhivskimi popisi, mikrofilmanje dokumentov s paralelnim skeniranjem, pripravo klasičnega in elektronskega popisa kopiranih dokumentov, kakor tudi tematske izdaje virov za najpomembnejše zgodovinske probleme sovjetske zasedbe Nemčije. Zgodovinske raziskave in izdaje arhivskih virov so bile tudi osrednja naloga skupne komisije za raziskave novejših zgodovine nemško-ruskih odnosov, ki sta jo ustanovila ruski predsednik Boris Jelcin in nemški kancler Helmut Kohl. Poglavitna novost skupnega projekta prav gotovo pomeni ob zbirki uporabniških mikrofilmov formiranje elektronskega arhiva fondov SMAD, ki omogoča nemškim in ruskim raziskovalcem hitrejšo in boljše uporabo.

"Elektronski arhiv fondov Sovjetske vojaške uprave v Nemčiji (SMAD)" je informacijsko-raziskovalni sistem elektronskih arhivskih popisov in elektronskih zbirk dokumentov, ki je 1. junija 2004 vseboval več kot 300.000 digitaliziranih strani dokumentov SMAG, 60.000 opisov posameznih dokumentov in okoli 9.700 popisov ruskih arhivskih enot (del). Ko bo projekt končan, bo celotna elektronska baza SMAG dostopna na intranetu Državnega arhiva Ruske federacije in Zveznega arhiva Nemčije, razmišljajo pa tudi o dostopu na internetu. Elektronska podatkovna zbirka omogoča tematske elektronske izdaje dokumentov, kot je na primer elektronska zbirka popisov, katalogov in dokumentov na temo "Ukazi in odredbe SMAD in deželne sovjetske vojaške uprave", kakor tudi elektronsko publiciranje dokumentov posameznih fondov SMAG, kot je na primer "Elektronski arhiv Sekretariata NKVD-MVD SSSR 1944-1960", ki sta ga v letih od 1998. do 2001. pripravila GARF in Ruska akademija znanosti. V vseh primerih vsebujejo elektronske zbirke tudi imenska, krajevna in stvarna kazala s kritičnimi opombami.

Na osnovi celotne elektronske baze SMAG je že bilo izdanih oziroma natisnanih kar nekaj arhivskih inventarjev in objav dokumentov. Še več jih je v pripravi za objavo. Naj jih v slovenskem prevodu naslovov knjig navedem le nekaj:

- "Tematski inventar h kulturni politiki Sovjetske vojaške uprave v Nemčiji", Koblenz 2002,
- katalog "Fondi SMAD v GARF, 1945–1949", Moskva 2004,
- objava virov "Dejavnost SMAD pri demilitarizaciji

- Sovjetske okupacijske cone v Nemčiji 1945–1949”,
- "Gradivo centralnega aparata SMAD in uprave SMA dežel v sovjetski okupacijski coni",
 - "Politika SMAD na področju kulture, znanosti in izobraževanja (1945–1949): cilji, metode in rezultati",
 - "SMAD in organizacija upravnih organov v Vzhodni Nemčiji" itd.

Osrednja načrtovana tiskana publikacija, ki bo izšla v ruščini in bo nato prevedena tudi v druge jezike, bo serija zvezkov "Sovjetska vojaška uprava v Nemčiji 1945–1949: Dokumenti, gradivo in raziskave".

Trije računalniški programi za delo v arhivih: SCOPE, AUGIAS DATA in V.E.R.A

Tako kot na vsakoletnih nemških arhivskih kongresih so ustvarjalci informacijske tehnologije za strokovno delo v arhivih tudi na XV. mednarodnem kongresu na Dunaju predstavili arhivske računalniške aplikacije, predvsem nove verzije programov SCOPE, AUGIAS DATA in V.E.R.A., ki jih uporabljajo v Evropi, zlasti v Nemčiji, Švici in Avstriji že od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja. Omenjene tri arhivske računalniške aplikacije, ki celovito rešujejo elektronsko poslovanje v arhivih, vključno s skeniranjem arhivskega gradiva in dostopom do elektronskih podatkovnih zbirk arhivov on line prek spleta, sem na kratko opisal in primerjal s slovenskim projektom InfoArh že v članku "Pogledi na strokovno zasnovano INFOARH-a – tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, 2. zbornik, Pokrajinski arhiv Maribor, 2003, str. 241–256" oziroma na posvetovanju v Radencih leta 2003.

Že pred petnajstimi leti smo lahko ugotavljali, da na primer slovenska ARMIDA v ničemer ne zaostaja za programi, ki so jih za delo v arhivih v okolju DOS razvijali hkrati ali celo nekoliko kasneje v Nemčiji, Kanadi ali na Škotskem. Tudi v zadnjih desetih letih je po svetu v okolju Windows na razpolago za primerjavo stanja in razvoja informatizacije slovenskih arhivov več računalniških programov in aplikacij za delo v arhivih, ki vsebujejo skoraj povsem enake module oziroma strokovne rešitve. Zato nam v Sloveniji pri že več kot osemletnem razvoju aplikacije InfoArh ni potrebno odkrivati Amerike. Na Dunaju smo lahko ponovno primerjali razvoj oziroma delovanje arhivske računalniške aplikacije V.E.R.A. (Verwaltungs-, Erschließungs- und Recherchesystem für Archive), ki ga je leta 1998 razvil podjetje Startex iz Bonna za Državni arhiv Severnega Porenja in Westfalije iz Düsseldorfa v Nemčiji. Aplikacija vsebuje vse module, potrebne za obvladovanje vseh strokovnih nalog arhivov, podatkovno zbirko pa podpira Oracle 9i.

Arhivske aplikacije firme AUGIAS DATA se uporabljajo v Nemčiji, Italiji, Avstriji, Danski in Švici že od leta 1990, in sicer v več kot 600 javnih in zasebnih arhivih, z aplikacijo AUGIAS-Archiv pa dela že prek 1200 arhivistov in arhivarjev. Zdaj je razvita

oziroma je v uporabi že verzija 7.4 v nemški, angleški in italijanski jezikovni izvedbi. Aplikacija AUGIAS-Archiv, s katero je mogoče voditi arhivske evidence, strokovno obdelovati, klasificirati in popisovati vse vrste arhivskega gradiva, izdelovati elektronske in klasične arhivske popise in inventarje, obvladovati elektronske dokumente (PDF format) in zagotavljati bazo oziroma iskanje podatkov prek intraneta in interneta itd. Baza podatkov deluje v Oraclu 8i/9i. Aplikacija, ki podpira več različnih formatov teče, v windowsih 98 do XP, na terminal serverjih MS, na novell netwaru 5.x/6x in windowsih NT/2000/XP/2003. V tehničnem smislu aplikacija omogoča vnos podatkov, obdelavo podatkov, arhiviranje elektronskih podatkov in dokumentov, skeniranje papirnih dokumentov in razpoznavanje znakov OCR, sortiranje, iskanje in tiskanje podatkov, vodenje uporabe arhivskega gradiva, skladiščenje, statistiko in obračunavanje arhivskih storitev, upravljanje fondov in zbirk, prezentacijo baze podatkov na internetu, administracijo aplikacije itd. Pri tej aplikaciji pogrešam predvsem modul za varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv oziroma za delo z ustvarjalci gradiva.

Še največje pozitivne spremembe smo lahko opazili pri aplikaciji **ScopeArchiv**, ki ga je razvil podjetje Scope solutions A. G. iz Basla za Državni arhiv kantona Basel – mesto v Švici, uporablja pa se v javnih ter zasebnih arhivih v Švici, Avstriji in Albaniji od leta 1999. Program je razvit v nemškem, angleškem in francoskem jeziku, delno oziroma skoraj v celoti pa je mogoče posamezne module prilagoditi tudi za delo v slovenščini! To je tudi aplikacija, ki bi jo bilo potrebno nekoliko bližje primerjati s slovenskim InfoArhom, ker gre za zelo podobno zasnovano strokovnih modulov in tehničnih rešitev, le da se aplikacija ScopeArchiv v praksi uporablja za strokovno delo v arhivih že več kot pet let. Velik poudarek aplikacije je na modulu varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv pri ustvarjalcih gradiva z možnostjo integracije elektronskih podatkov in elektronskih dokumentov različnih formatov, na digitalizaciji arhivskega gradiva, dostopu do baze podatkov prek interneta itd. Podatkovna baza deluje na Oraclu od verzije 8.1 dalje. Podjetje ponuja tudi aplikacijo **ScopeDossier**, ki omogoča vodenje pisarniškega poslovanja za ustvarjalce arhivskega gradiva z razvrščanjem gradiva (dokumentov in dosjejev) po vsebini na podlagi klasifikacijskih načrtov.

ScopeArchiv je zasnovan kot modularni sistem, ki je poleg modula **Osnovne funkcije aplikacije** (osnovni tehnični podatki, uporabniki aplikacije, njihove pristojnosti in kode, poročila, statistika ter oblikovanje obrazcev) in modula, ki omogoča **elektronsko oziroma pisarniško poslovanje samega arhiva** (elektronska pošta, vodenje pisarniške evidence, klasifikacijski načrt arhiva itd.), sestavljen iz treh glavnih modulov:

1. **varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv** s skupino podatkov o ustvarjalcih arhivskega gradiva, o njegovih pristojnostih in dejavnosti, s podatki o klasifikacijskih načrtih z roki hranjenja ter podatki o izročanju arhivskega gradiva v pristojni arhiv, vključno z migracijo klasifikacijskih načrtov, elektron-

skih prevzemnih popisov ter izvirnega elektronskega arhivskega gradiva;

2. **strokovna obdelava arhivskega gradiva** s popisovanjem najrazličnejših vrst gradiva in indeksiranjem deskriptorjev v skladu z mednarodnimi standardi in drugimi predpisi za arhivsko popisovanje. Pri tem je mogoče za posamezne vrste arhivskega gradiva pri popisovanju oblikovati poljubne vhodne obrazce, določati tektoniko oziroma hierarhično strukturo popisnih enot na vseh nivojih na podlagi različnih klasifikacijskih načrtov, integrirati v bazo podatkov metapodatke, elektronske dokumente in elektronske popise s klasifikacijskimi načrti ustvarjalcev gradiva v zelo različnih formatih, skenirati papirne dokumente, fotografije, mikrofilme in filme (slikovni asistent), tehnično urejati in preurejati arhivske enote, na različne načine iskati podatke ter nenazadnje tiskati arhivske popise in inventarje. Iskanje podatkov v intranetu in on line iskanje podatkov preko interneta je mogoče s pomočjo elementov popisovanja, s pomočjo deskriptorjev in z iskanjem po polnem tekstu.

Ta modul obsega tudi upravljanje arhivskih fondov v arhivih (vodenje registra fondov in zbirk) ter upravljanje arhivskih depojev z reproduciranjem arhivskega gradiva (varstvo gradiva v skladiščih, razporeditev fondov in zbirk v skladiščih, izposoja gradiva iz skladišč, varnostno ter uporabniško kopiranje gradiva v obliki fotokopiranja, mikrofilmanja in skeniranja);

3. **uporaba arhivskega gradiva**, ki uporabnikom omogoča iskanje podatkov in dokumentov v intra in internetu, arhivom pa izdajanje informacij, potrdil in kopij dokumentov, vodenje evidence o uporabi gradiva oziroma vodenje arhivske čitalnice.

Glede strokovne zasnove in njene celovitosti, pa tudi glede tehničnih rešitev, čeprav podatkovna zbirka deluje v oraclu in ne v informixu, bi bila aplikacija ScopeArchiv za slovenske državne arhive lahko zelo zanimiva. Vsaj za primerjavo, saj moramo kdaj pa kdaj pogledati tudi malo k sosedom, še posebej k tistim v Evropski uniji. Predstavitev aplikacije bomo organizirali v Arhivu RS v prvi polovici leta 2005.

Vladimir Žumer

Arhivi in znanje – arhivsko izobraževanje

V sekciji "Arhivi in znanje – profesionalni razvoj", ki jo je vodil komite za izobraževanje pri Mednarodnem arhivskem svetu, je tekla beseda o izzivih sodobnega izobraževanja arhivistov. Christine Martinez (iz direkcije francoskih arhivov v Parizu) je predstavila razvoj programov za usposabljanje arhivistov. Poudarila je, da izobraževanje arhivistov doživlja razvoj – evolucijo. Ena od težav je, kot je opozorila Christine Martinez, prepad med univerzitetnim izobra-

ževanjem in prakso, saj študentom primanjkuje praktičnih izkušenj. Težnje so v povezavi študija, saj naj bi povezoval teoretični študij s praktičnimi delavnicami. Perspektivo izobraževanja bi morali gledati s stališča arhivskih ustanov in pri tem upoštevati profil arhivskih inštitucij. Metodologija izobraževanja naj bi upoštevala tudi različnost arhivov (glede na velikost, pristojnost itd.). Nujno je okrepiti dialog med izobraževalnimi ustanovami (univerzami, arhivskimi šolami ipd.) in arhivi, tako javnimi kot zasebnimi. V nadaljevanju je Jozo Ivanović (Hrvatski državni arhiv, Zagreb) predstavil študijo komiteja za izobraževanje pri MAS o metodologiji za načrtovanje izobraževanj in ocenjevanje. Komite je pripravil nov model izobraževanja, njegovo izhodišče je v identifikaciji in distribuciji pristojnosti. Izhodišče v študiji so bile pristojnosti organizacije kot celote nato pa so šle proti bolj individualnim kompetencam. Za študijo je bil pripravljen vprašalnik o izobraževalnih potrebah institucij. Izkazala se je potreba po bolj praktičnem izobraževanju. Izobraževalne ustanove bi morale biti sposobne ponuditi znanje, ki ga ustanove potrebujejo, zato pa je treba potrebe vedno znova specificirati. Za ustrezno arhivsko izobraževanje je nujno potreben dialog med različnimi izobraževalnimi inštitucijami in arhivi. Samo to bo omogočilo, da bo šolanje upoštevalo potrebe. Te so v različnih državah različne, izobraževanje arhivistov je povezano tudi z ravni preostalega izobraževanja v državi. Študija je še vedno v delovni verziji in dopolnjevanju. Referat Joza Ivanovića je spodbudil razpravo, v kateri je Hans Hofman poudaril razliko med izobraževanjem pred vstopom v inštitucijo in po njem. Ti dve vrsti izobraževanja je potrebno razlikovati. Poudaril je, da izobraževanje pred vstopom ne more biti izolirano in namenjeno le eni točno določeni inštituciji. Nekoliko je kritiziral predlog, saj se postavlja vprašanje realističnosti takega pristopa. Cristina Martinez je v razpravi opozorila na potrebo po več znanja o zgodovini institucij, elektronskih arhivih, vendar pa to niso kompetence, ampak vsebine. Zagovorniki so menili, da gre za novo paradigmo, ki govori v terminu kompetenc in to uvaja tudi v izobraževanje. Kompetence pa so različne v različnih državah, različnih ustanovah. Lažje se je z izobraževalnimi ustanovami dogovoriti glede splošnih kompetenc, nato to kompetenco umestiti v specifičen kontekst. V popoldanski sekciji je nastopil Didier Bondue (iz poslovnega arhiva v Parizu; deluje tudi v sekciji poslovnih arhivov). Zavzel se je za načrt izobraževanja, ki ustreza potrebam po specialistih. Tako je tudi sekcija poslovnih arhivistov pri Francoskem arhivskem društvu razvila mrežo pristojnosti za svoje zaposlitve na arhivskem področju. To so predstavili skupaj s komitejem za izobraževanje.

Arhivi in družba – pravni in politični vidiki premeščenega arhivskega gradiva

V sekciji "Arhivi in družba" so bile posebno zanimive razprave o pravnih vprašanjih, predvsem dislociranih – premeščenih (odpeljanih itd.) arhivov. Z

referati in razpravo – potekala je ves dan – so sodelovali Elena S. Danielson (direktorica Hooverjevega inštituta, knjižnice in arhiva, Stanford), Patricia Kennedy Grimsted (Ukrajinski raziskovalni inštitut, Harvard), Jaap Klosterman (direktor mednarodnega inštituta za socialno zgodovino, Amsterdam), Vladimir P. Kozlov (direktor zvezne ruske arhivske službe, Moskva), Daria Nalecz (direktorica direkcije poljskih arhivov, Varšava) in Wladyslaw Stepniak (direkcija poljskih arhivov, Varšava). Problem premeščenih arhivov je danes močno aktualen, svoje korenine ima v prvi svetovni vojni, vrh pa je v Evropi dosegel med drugo. Velike količine premeščene pisne kulturne dediščine so posledica vojn, revolucij ipd., sprememb državnih mej. Predstavljeni so bili trije pogledi na omenjeno problematiko: ameriški, poljski in ruski.

V razpravi pa se je pokazalo, da je v Evropi to zelo vroče vprašanje, posebno ob primeru Nemčije. Naleczeva je menila, da je potrebna rekonstrukcija lastništva. O aktualnosti problematike je pričal primer iz Španije, saj so bili arhivi v obdobju vladanja generala Franca odpeljani iz Katalonije v Salamanco, vendar španska vlada ne kaže nobenega posluha za vrnitev teh arhivov avtonomnim oblastem in zasebnikom, ki so jim bili zaseženi. Stjepniak je zagovarjal, da je to predvsem notranje vprašanje vsake države. Da zadeve niso preproste, so ugotavljali tudi referenti, večinoma pa so se strinjali, da kaže iskati rešitve v digitalni tehnologiji, posebno pri reševanju problematike skupne arhivske dediščine. Greensted je spomnil na okroglo mizo v Solunu. V Solunu je takratni generalni sekretar MAS Charles Kecskemeti predlagal pobudo za kodifikacijo mednarodnega prava o arhivih, za generalna načela, ki bi bila v pomoč. Daria Nalecz je menila, da je to v prvi vrsti politično vprašanje, ki je v strokovnih krogih sicer lažje rešljivo, zaplete pa se pri politiki. Rešitev vidi predvsem v dostopnosti in odprtosti arhivov, komunikaciji. Dobra podlaga bi bila skupna evropska kulturna dediščina, posebno za Srednjo Evropo. Politični pritisk v državah pa vedno zahteva originale. Postavlja se tudi vprašanje kako zaščititi arhive, zlasti med vojno. Predstavniki nemškega zveznega arhiva so se zavzeli za vrnitev arhivov, posebno odpeljanih iz Nemčije. Da problem ni le evropski, so opozorili v razpravi nekateri predstavniki držav iz severne Afrike, saj so Alžirski arhivi, ki so bili odpeljani v Francijo, še vedno nedostopni. V zaključku je bilo ugotovljeno, da gre za zapleten problem, ki ima različne razsežnosti – od političnih, pravnih do povsem tehničnih. Rešitve so ponujajo v mikrofilmanju, skeniranju, najpomembnejše pa je, da je dostop do arhivov prost, kjerkoli že so.

Matevž Košir

Predstavitev druge izdaje Mednarodnih standardov za arhivski zapis na mednarodnem arhivskem kongresu na Dunaju

Na mednarodnem arhivskem kongresu na Dunaju je bila med drugim predstavljena tudi druga izdaja Mednarodnih standardov za arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva ISAAR(CPF). To je razširjena in predelana verzija prve izdaje, ki je izšla leta 1996. Zadnjih pet let je potekala revizija, upošteva pripombe in komentarje mednarodne arhivske skupnosti, ki so zahtevali več jasnosti in natančnejša navodila. Rezultat je omenjena publikacija.

Prva izdaja je zadevala tri področja, druga pa štiri: identifikacijo – podobno je prejšnjemu – preverjanje podatkov o ustvarjalcu, popis – to področje je podobno prejšnjemu področju informacij, povezave ter nadzor; to področje je podobno prejšnjemu področju opomb. Zadnji dve področji sta v bistvu novost, čeprav je bilo dokumentiranje povezav omenjeno že tudi v prvi izdaji.

Standard daje navodila za pripravo zapisov o ustvarjalcih, tj. pravnih, fizičnih osebah in družinah, ki so povezane z nastajanjem in ohranjanjem arhivskega gradiva.

Zapisi se lahko uporabljajo za popis ustvarjalca kot enote v okviru arhivskega popisnega sistema, za nadzor izdelave in uporabe gesel pri arhivskem popisovanju in za dokumentacijo povezav med različnimi ustvarjalci gradiva ter med ustvarjalcem in gradivom, ki ga je ustvaril. Pri popisu ustvarjalcev je pomembno ohraniti kontekst ustvarjanja ter hrambe gradiva, zlasti pa provenienca gradiva.

Ta dokument se navezuje tudi na ISAD (G) – Splošne mednarodne standarde za arhivsko popisovanje, ki predpisujejo vključitev kontekstnih informacij v popis arhivskega gradiva na vseh ravneh. ISAD(G) prav tako omogoča samostojen zajem in hrambo teh informacij ter povezovanje le-teh z drugimi informacijskimi elementi, ki se uporabljajo za popis arhivskega gradiva.

Ločena hramba kontekstnih informacij omogoča povezovanje popisov ustvarjalcev in kontekstnih informacij s popisi gradiva enega ustvarjalca, ki ga je mogoče hraniti na različnih mestih in s popisi drugih virov, kot je knjižnično in muzejsko gradivo, ki se nanaša na omenjenega ustvarjalca.

Kontekstne informacije o izvoru je lažje izmenjevati, če jih hranimo v standardizirani obliki, zlasti če gre za mednarodno izmenjavo. Mednarodno naravo dajejo gradivu predvsem procesi, kot so npr. kolonizacija, preseljevanje in trgovina.

Standard naj bi podpiral izmenjavo zapisov o ustvarjalcih in naj bi ga uporabljali v povezavi z obstoječimi nacionalnimi standardi ali kot podlago za razvoj teh standardov.

Arhivski zapisi o ustvarjalcih so podobni knjižničnim zapisom o avtorjih, predvsem kar zadeva izdelavo standardiziranih gesel v popisih – eno najpomembnejših je ime ustvarjalca. Vendar pa je za arhivski zapis več zahtev, to pa je povezano s pomembnostjo

dokumentiranja informacij o ustvarjalcih in kontekstom ustvarjanja gradiva v arhivskem popisnem sistemu. Zato vsebujejo precej več informacij kot zapisi o avtorjih.

Poglavitni namen teh standardov je ponuditi splošna pravila za standardizacijo popisovanja ustvarjalcev gradiva in konteksta ustvarjanja gradiva, da bi s tem omogočili:

- dostop do arhivskega gradiva, ki bi temeljil na podlagi opisov konteksta nastajanja gradiva, v povezavi s popisi gradiva, ki je pogosto shranjeno na več mestih;

- uporabnikom razumevanje konteksta ustvarjanja in uporabe gradiva, tako da bi lahko lažje interpretirali njegov pomen in smisel;

- natančno identifikacijo ustvarjalcev gradiva, tudi opisov povezav med različnimi ustvarjalci, predvsem dokumentiranje upravnih sprememb pri pravnih osebah oz. osebne spremembe okoliščin pri posameznikih in v družinah;

- izmenjavo teh popisov med institucijami, sistemi ali omrežji.

Standard je sestavljen iz informacijskih elementov, ki vsebujejo: ime elementa popisa, namen elementa, uporabljena pravila in primere, ki pravilo ilustrirajo. Elementi so organizirani v štiri informacijska področja:

- identifikacija označuje ustvarjalca in definira standardizirana gesla za zapis (vrsta ustvarjalca, avtorizirane in druge oblike imena, identifikacijska oznaka);

- popisovanje pojasnjuje naravo, kontekst in dejavnost ustvarjalca, ki ga opisujemo (datumi obstoja, historiat, kraji, pravni status, dejavnosti, pooblastila, notranja struktura);

- povezave govorijo o povezavah z drugimi pravnimi, fizičnimi osebami ali družinami (imena sorodnih ustvarjalcev, kategorije povezav, opisi in datumi povezav);

- nadzor daje unikatno oznako ustvarjalca in seznanja s tem, kako, kdaj in katera institucija je izdelala in hrani zapis o ustvarjalcu (oznaka zapisa o ustvarjalcu, oznaka institucije, ki je naredila zapis, pravila, v kateri fazi je zapis, kako natančen je, datumi izdelave oz. sprememb, jezik in pisava zapisa, viri in literatura, avtor zapisa).

Od vseh elementov je obvezna samo uporaba štirih: tip oz. vrsta ustvarjalca, odobrena oblika imena, datumi obstoja in identifikacijska oznaka zapisa o ustvarjalcu.

V posebnem poglavju so tudi navodila za povezovanje arhivskih zapisov o ustvarjalcih s popisi gradiva, ki so ga ustvarili, in drugimi viri informacij o gradivu. Informacije se lahko zapišejo v narativni obliki ali pa kot strukturiran tekst, v katerem navedemo identifikacijske oznake in imena sorodnih virov, vrsto in naravo povezav in datume. Za boljšo predstavo so z besedo in shemo prikazani tudi konkretni primeri teh povezav.

Priloge prinašajo primerjavo elementov prve in druge izdaje standardov in pa kar nekaj kompletnih

primerov arhivskih zapisov o ustvarjalcih, narejenih na podlagi teh standardov, ki so jih prispevali arhivi iz različnih držav.

Olga Pivk

Poročilo o seminarju Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu

24. 6. 2004 smo se delavci Pokrajinskega arhiva Maribor udeležili seminarja, ki ga je organiziral Štajerski deželni arhiv v Gradcu.

Po uvodnih pozdravih direktorja Štajerskega deželnega arhiva, dr. Josefa Rieglerja, in zahvali direktorice Pokrajinskega arhiva Maribor, mag. Slavice Tovšak, smo poslušali tri referate.

Dr. Peter Wiesflecker, vodja oddelka *Zbirke in notranja služba*, je v svojem referatu "Pravilno hranjenje dokumentov – ohranjenost fondov in skrb zanje" govoril o materialnem varstvu arhivskega gradiva. Opozoril je na pogosto neprimerne razmere v skladiščih in orisal optimalne pogoje za hranjenje arhivskega gradiva.

Prav tako igra v arhivih pomembno vlogo varnostna tehnika – predstavljene so bile naprave, ki jih uporabljajo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer so dostopi v posamezne prostore omejeni s posebnimi "responderji", ki dovoljujejo vstop le pooblaščenim osebam.

Wiesflecker je predstavil tudi raznovrstno tehnično opremo, ki so jo nekoč uporabljali v graškem arhivu, pa tudi opremo, ki jo uporabljajo danes. Večinoma so to škatle iz primerne lepenke, za listine izdelujejo posebne škatle po meri, prav tako za zemljevide in plakate. Posebno pazijo, da škatle ne vsebujejo snovi, ki bi škodovale arhivalijam, zato tudi niso lepljene in ne vsebujejo kovinskih delov.

Ingrid Hödl, vodja restavratorske delavnice v Štajerskem deželnem arhivu, je v referatu "Plesen na dokumentih: ogroženost, ukrepi, higiena" predstavila najpogostejše vzroke za uničenje gradiva, kot so npr. mehanske poškodbe, umazanija, toplota, svetloba, vlaga. Poudarila je pomen prepoznavanja in preprečevanja teh poškodb.

Vlažna skladišča raznim mikroorganizmom omogočajo kar najboljše razmere za širjenje. Pogosto se razvije na gradivu plesen, ki lahko resno ogrozi zdravje oseb, če pridejo z njo v stik. Prav zato je pomembno, da poznamo postopke, s katerimi preprečimo razvoj plesni. Tukaj je treba omeniti koristnost rednega merjenja temperature in relativne vlažnosti v skladiščnih prostorih. Temperatura naj ne bi presegla 20 °C, relativna vlažnost pa ne 55 %. Posebno ugodne razmere za razvoj plesni pa nastanejo, če temperatura nenadoma narase; npr. če zaradi načrtovanih del v

skladišču pozimi za en dan zakurimo skladiščne prostore, lahko pričakujemo pravi napad plesni.

V graškem arhivu redno pregledujejo gradivo in ga označujejo s posebnimi nalepkami, če sumijo, da je okuženo z mikroorganizmi. Tako gradivo gre potem v restavratorsko delavnico in se v skladišče vrne, šele ko je neoporečno.

Hödllova je leta 1990 za delavce arhiva, ki imajo opraviti z okuženim gradivom, izdelala higienski program v desetih točkah: redna dezinfekcija rok, uporaba papirnatih brisač, uporaba zaščitne maske za nos in usta, uporaba posebnih delovnih oblačil, zaščita za kožo, dezinfekcija delovnih površin in orodja, uporaba dezinfekcijskega pršila za mize, redni pregledi, prepoved lončnic v sobah, v katerih so arhivalije, ter prepoved uživanja hrane in pijače v sobah, v katerih je arhivsko gradivo.

Referat zdravnice dr. Marianne Wassermann Neuhödl "Plesen – zdravstvene plati s stališča medicine dela" je opozoril na glivice in plesni v našem okolju. Plesen, ki je tudi na arhivskem gradivu, lahko povzroči infekcije, alergije ali celo zastrupitve. Infekcije lahko napadejo kožo, sluznico, dihalne poti, prebavni trakt, notranje organe, pa tudi možgane. Zelo neprijetne so lahko alergije, ki so pravzaprav preobčutljiva reakcija človeškega imunskega sistema na snovi iz okolja. Plesni sodijo poleg cvetnega prahu, živalske dlake in pršic k najpogostejšim povzročiteljem alergij. Prave zastrupitve s plesnijo z arhivskega gradiva so za zdrave ljudi skoraj nemogoče, saj so koncentracije strupenih snovi razmeroma nizke.

V referatu so bili predstavljeni varnostni ukrepi, ki ščitijo pred zdravstvenimi težavami, povezanimi s plesnijo in glivicami, poseben poudarek je bil namenjen higieni. Zdravnica je nekaj besed namenila tudi avstrijski zakonodaji v zvezi z varnostnimi ukrepi za preprečevanje nesreč pri delu, poklicnih boleznih in drugih zdravju škodljivih vplivov delovnega okolja. Tukaj je posebej zanimivo, da delavce v Štajerskem deželnem arhivu iz Gradca vsako leto pregleda specialist pulmolog, da bi čim prej odkrili morebitne okužbe ali alergije, ki bi jih utegnili povzročiti delo z okuženim arhivskim gradivom. Tako se v Gradcu držijo načela, da je bolje preprečevati boleznih, kot jih zdraviti.

Seminar pa je predvidel tudi vodeni ogled po graškem arhivu – čitalnice, skladišč, pisarn, restavratorskih delavnic, knjigoveznic, studia za reprografijo in arhivske razstave z naslovom "Ali jih je še mogoče rešiti?".

Čitalnica in skladišča

Čitalnica je v Gradcu razdeljena na tri dele: prvi del je namenjen strokovnemu svetovanju uporabnikom. Tukaj so popisi gradiva in drugi arhivski pripomočki, uporabniku pa svetujejo arhivisti, ki se na tem delovnem mestu sicer redno izmenjujejo. Drugi del je namenjen skupinskemu delu, tukaj potekajo tudi razni tečajji, seminarji ipd. Tretji del, kjer je zapovedana tišina, je namenjen individualnemu delu z arhivskim

gradivom. Uporabnikom izročata gradivo iz skladišča dva uslužbenca arhiva po poprejšnjem naročilu.

Skladišča so v prizidku na notranjem dvorišču starega karmeličanskega samostana. Posamezna skladišča so označena z različnimi barvami. Na police na premičnih kompakturnih so položene škatle po tri – ena na drugi.

Restavratorska delavnica

Začetki restavratorskega dela segajo v leto 1967, ko so v Gradcu ustanovili prvo restavratorsko delavnico za pergament in papir. Imela je samo enega zaposlenega, vendar je s selitvijo v nove prostore leta 1987 pridobila več prostora, pa tudi število zaposlenih se je povečalo. Imeli so sobo za mokro čiščenje, sobo za kaširanje in stiskanje ter pisarno.

Po letu 1990 se je restavratorska delavnica še okrepila, mnogo je bilo opravljenega v okviru počitniškega dela. V tem času so naredili tudi laboratorij za analizo plesni, sobo za suho čiščenje, knjigoveško delavnico in izolirnico za okuženo gradivo. Ob prelomu tisočletja, ko so stavbo graškega arhiva temeljito prenovili, so delavci iz restavratorske delavnice sodelovali pri selitvah gradiva (60.000 tekočih metrov), ob koncu teh obsežnih del pa je restavratorska delavnica dobila svojo današnjo podobo: prva soba je rezervirana za suho čiščenje umazanega in okuženega gradiva; v njej so tri delovne mize s posebnimi sesalnimi napravami, ki omogočajo čiščenje z radirnimi stroji in gobami. Drugi dve sobi sta namenjeni dezinfekciji arhivalij v kemičnih raztopinah. Tam jih operejo, splaknejo, nevtralizirajo, kaširajo, posušijo in po potrebi ročno ali strojno sanirajo. Za te namene imajo več umivalnikov, sušilcev, stiskalnic, posebnih svetilnih miz, napravo za nanos vlaken, sesalno mizo in mizo s podtlakom, ki ima funkcijo vlažilne komore. Zaradi uporabe močno hlapljivih in vnetljivih alkoholnih substanc je prostor za sušenje posebej opremljen z ventilatorji. Četrta soba je namenjena ugotavljanju najprimernejših metod za zatiranje različnih vrst mikroorganizmov, ki se pojavljajo na arhivskem gradivu. Peta in šesta soba sta namenjeni sortiranju in foliiranju ter saniranju gradiva na posebnih svetilnih mizah. Sedma in osma soba sta pisarni, zaposleni v restavratorski delavnici pa imajo še skupno sobo, namenjeno druženju.

V restavratorski delavnici dela skupaj z vodjo Ingrid Hödl devet oseb. Čeprav jih kar pet ni zaposlenih polni delovni čas, popolno restavrirajo 30.000 listov na leto, 13.000 jih konservirajo, dezinficirajo in nevtralizirajo. Tako lahko poškodovano knjigo, ki obsega 200 strani, tri osebe v celoti obnovijo v dveh do treh delovnih dneh. Delavnica posveča največ pozornosti množični restavraciji, zamudne obnove posameznih primerkov se lotevajo le pri posebej dragocenih arhivalijah.

Restavratorski postopki potekajo po ustaljeni poti: najprej identificirajo plesen, ki se je razvila na gradivu. Nato določijo dezinfekcijske postopke, ki so optimalni glede na gradivo in plesen. V sobi za suho čiščenje z gradiva pometajo glivične trose in očistijo

papir. Sledita dezinfekcija v umivalnem koritu in pranje arhivalij s posebnim čistilnim sredstvom za papir, nato pa še splakovanje pod tekočo vodo. Po kemični nevtralizaciji utrdijo vsak list z japonskim papirjem (kaširanje) in ga pustijo čez noč v stiskalnici. Manjkajoče delce ročno nadomestijo z japonskim papirjem ali krpovino na svetilni mizi, včasih pa tudi strojno – s pomočjo naprave za nanos vlaken. Japonski papir je treba prilepiti, nato pa gre list ponovno v stiskalnice. Na koncu gradivo obrežejo, preložijo in sortirajo. Po končni kontroli postopke obravnave dokumentirajo, arhivalije pa vrnejo v skladišče ali pa jih, če gre za knjige, pred tem še pošljejo v knjigoveznicu.

Knjigoveška delavnica

Leta 1998 so Dežela Štajerska, Zvezna socialna služba in Štajerski zavod za zaposlovanje skupaj razvili projekt, ki ga izvaja društvo *pro mente Steiermark*: 10 do 15 duševno prizadetih oseb pod vodstvom strokovnih delavcev opravlja sanacijo knjižnih platnic. Gre predvsem za zemljiške knjige; sanirajo okoli 3000 knjig na leto.

Leta 1999 je arhiv zaposlil knjigoveza, ki pozna stare tehnike vezave knjig, potiskavo platnic in podobne postopke. V delavnici opravljajo šivanje knjižnih blokov, usnjene platnice sanirajo ali zamenjajo, izdelujejo platnene vezave, vežejo brošure, tiskajo in lepijo tablice, režejo ali zgibajo mape in liste ipd. Na leto sanirajo ali na novo izdelajo okoli 400 knjižnih platnic, vendar je pričakovati, da se bo po priučitvi dveh vajenk delo še pospešilo.

Od leta 2000 zaposluje društvo *Lebenshilfe* pet hujje prizadetih oseb, ki pod vodstvom delovne terapevte čistijo stare usnjene platnice in jih mažejo s posebnimi substancami, ki gladijo usnje in ga tako trajno zaščitijo. Na ta način obdelajo 3500 knjig na leto.

Reprografski studio

V okviru studia za reprografijo, ki ga vodi Heinrich Kranzelbinder, deluje več skenerjev, kopirnih strojev in visoko zmogljivih računalnikov; z njimi obdelujejo slike v elektronski obliki.

Po natančnem dogovoru z uporabnikom izdelajo v studiu reprodukcije originalnih arhivalij – največje povpraševanje je po načrtih, mapah, fotografijah, listinah, pečatih ipd. Gradivo najprej skenirajo na ustrezni napravi, in sicer glede na velikost in obliko arhivalije, pa tudi glede na zahtevano kakovost reprodukcije. Za knjige imajo posebne naprave, ki ne uničujejo vezave, narejene so namreč tako, da za skeniranje knjige ni potrebno povsem "sploščiti", ampak jo le odprejo in skenirajo od zgoraj navzdol. Arhivsko gradivo, ki mu škodi daljše izpostavljanje svetlobi, skenirajo na napravah, ki lista ne osvetlijo v celoti, ampak postopoma osvetljujejo posamezne dele, kot jih skenirajo. Prava posebnost je skener, ki omogoča zelo kakovostno globinsko sliko – rezultati skeniranja listinskih pečatov na tej napravi so prav neverjetni.

Skenirano sliko vselej ustrezno obdelajo na računalniku in jo posredujejo uporabniku v zahtevani obliki – natisnjeno na papir ali v digitalni obliki na CD-ROM-u oz. kot priponko po elektronski pošti.

V reprografskem studiu poteka skeniranje razglednic. Načrtujejo, da bi poskenirali vse razglednice, da bi si jih uporabniki lahko izbirali v digitalni obliki, iz skladišča pa bi nato vzeli le tisto razglednico, ki bi jo uporabnik izrecno želel.

Arhivska razstava

Razstava "Ali jih je še mogoče rešiti?" prikazuje restavratorske postopke na arhivskem gradivu. Prikazani so primerki gradiva pred postopkom in po njem, na panojih pa so restavratorske tehnike tudi podrobno opisane.

Kmalu po drugi svetovni vojni je nastala velika škoda na številnih dragocenih pergamentnih listinah, saj jih je vojska preprosto zmetala v latrine. Kasneje so jih, seveda zelo poškodovane, shranili, v zadnjih letih pa jim je z dolgotrajnimi postopki uspelo sanirati že skoraj vse.

Razstava "Ali jih je še mogoče rešiti?" je kot ogled restavratorskih delavnic v malem, saj na enem mestu dobimo pregled nad deli, ki jih že vrsto let uspešno izvajajo restavratorji Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu.

Mojca Horvat

Začetni tečaj iz nemške paleografije

Med 23. novembrom in 9. decembrom 2004 je v Arhivu Republike Slovenije potekal 54-urni začetni tečaj nemške paleografije; v okviru arhivskega centra za strokovni razvoj ga je organiziral in koordiniral dr. Matevž Košir. Čeprav je bil namen tečaja udeležencem praktično približati pisavo, za katero se je v vsakdanji govorici uveljavil izraz *gotica*, smo se ob tem seznanili še z nekaterimi splošnimi znanji, ki so velikega pomena pri delu z arhivskim gradivom (upravno-administrativni sistem v avstrijskih deželah, postopki pri odločanju o posameznih vprašanih ...), z zgodovino in razvojem pisave ter tudi z zanimivimi zgodovinskimi podatki, ki smo jih sprva s težavo, potem pa vedno lažje iztrgali iz zgodovinskih dokumentov, ob katerih smo urili svoje oči v razbiranju črk in besed.

V uvodu je mag. Drago Trpin predstavil zgodovinski razvoj pisave, dr. Košir pa nas je seznanil z upravno-administrativno ureditvijo dežel v času od 16. do 18. stoletja. Bližnje in neposredno srečanje z branjem in interpretacijo dokumentov smo začeli "v 19. stoletju" pod vodstvom mag. Aleksandre Serše, nato

pa smo se pomikali po časovni premici vedno dalje v preteklost: pisavo od leta 1800 do 1650 smo spoznavali iz dokumentov, ki smo jih razbirali pod budnim očesom dr. Koširja, skrivnosti pisav, nastalih med leti 1650 in 1450, pa smo odkrivali ob pomoči mag. Trpina. Vsi trije predavatelji so posebno pozornost posvetili že izboru dokumentov. Ti so se razlikovali med seboj tako v tematiki, izrazoslovju, slogu pisave. Vsak dokument so pospremili s kratko umestitvijo v zgodovinski prostor in čas, po branju pa so ga na kratko povzeli in interpretirali. Poskus, da bi slušatelji sami prevajali, je bil neuspešen, saj smo ob ukvarjanju s črkami pozabili na vsebino, nekaj težav pa so povzročale tudi jezikovne posebnosti tedanjega jezika. Ob tem se je rodila zamisel, da bi bilo morda smiselno organizirati tudi tečaj stare nemščine, saj bi to omogočilo lažje razumevanje vsebine starih dokumentov. Ideja je vsekakor vredna premisleka, saj bi med zaposlenimi v marsikateri kulturni in znanstveni inštituciji brez dvoma našli ljudi, ki jih takšno izpopolnjevanje zanima.

Na koncu naj poleg dobrega in raznolikega izbora besedil pohvalim tudi odlično didaktično predstavitev in razlago posebnosti pisave, bogat izbor različnih rokopisov, potrpežljivost in vztrajnost pri razlaganju nekaterih razlik, ki so nam rade pobegnile iz miselnega polja, pa tudi izjemno pripravljenost vseh treh predavateljev za dodatna vprašanja in nasvete. Dragocena je bila tudi predstavitev ustreznih pripomočkov (slovarjev in drugih) pri razbiranju starih pisav. Čeprav je bila skupina precej heterogena glede na predznanje in hitrost učenja, menim, da smo vsi veliko pridobili. Še enkrat iskrena zahvala vsem predavateljem za izvrstno izvedbo tečaja.

Tečaja se je udeležilo petnajst kandidatov iz različnih inštitucij (Zgodovinski arhiv Ptuj, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj, Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota v Škofji Loki, Osrednja knjižnica Celje, Arhiv Republike Slovenije, Narodni muzej Slovenije in nekaj študentov z Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani). Raznolikost udeležencev glede na poklicno izobrazbo in zaposlitev kaže, da je zanimanje za učenje starih pisav veliko in da bi morda kazalo tako izobraževanje nadaljevati.

Darija Mavrič

Posvetovanje splošnih knjižnic Slovenije 2004. Sodelovanje in partnerstvo v digitalnem okolju

Digitalizacija je proces, ki združuje prizadevanja celotne Evrope, da bi obvladala in ustvarila digitalno

kulturno dediščino. Knjižnice sodelujejo z drugimi ustanovami (muzeji, arhivi itd.) in ustvarjajo digitalizirane materiale, dostopne vsem uporabnikom. Evropska komisija je že pred nekaj leti razglasila, da bo delovala kot koordinator te vitalne dejavnosti – digitalizacije. Ključni dogodek je bilo srečanje predstavnikov v Lundu na Švedskem aprila 2001; tam so soglasno sprejeli sklep, da je koordinacija nacionalnih iniciativ zaželena in potrebna, saj obstaja pri digitalizaciji še veliko ovir, ki jih bo mogoče odpraviti, če bodo države članice med drugim ustanovile tudi stalni forum za koordinacijo, razvijale mehanizme za promocijo dobre prakse in sodelovale pri ustvarjanju vidne in dostopne digitalizirane kulturne dediščine Evrope. E-evropski akcijski načrt 2002 je uvrstil digitalizacijo v središče dosežkov konceptov e-Evrope. V okviru Evropske komisije je nastalo več projektov, ki na različne načine združujejo prizadevanja posameznih držav za digitalizacijo in zagotavljanje dostopa do elektronskih servisov vsakomur in vedno:

projekt Minerva – www.minervaeurope.org/

projekt Minerva Plus –

<http://www.minervaeurope.org/whatis/minervaplus.htm>

projekt Calimera –

<http://www.calimera.org/default.aspx>

V okviru teh projektov obstaja vrsta izobraževanj o digitalnih in multimedijskih e-vsebinah, delavnic, posvetov, primerov dobre prakse itd. po vsej Evropi.

Kako sledimo tem smernicam v Sloveniji?

Slovenija sodeluje v dveh projektih 6. okvirnega programa Tehnologije Informacijske družbe, Minervi Plus in Calimeri.

V Minervo Plus je vključeno ministrstvo za kulturo. Cilj projekta je pospešiti digitalizacijo gradiva kulturne dediščine in vzpodbujati uporabo enotnih standardov za digitalizacijo gradiva. V okviru ministrstva za kulturo je bila letos v sklopu tega projekta ustanovljena koordinacijska strateška skupina, ki bo pripravila strategijo sodelovanja pri digitalizaciji v Sloveniji.

Cilj projekta Calimera je omogočiti, da bodo lokalne kulturne institucije lahko zagotavljale dostop do elektronskih servisov vsakomur in vedno. Pri tem bodo uporabljale napredne inteligentne sisteme, ki omogočajo dostop do znanja in virov znanja, s čimer bodo ustvarjale vseevropsko infrastrukturo za dostop do kulturne dediščine. Predstavnica Slovenije v projektu Calimera je Breda Karun, koordinatorica delovanja osrednjih območnih knjižnic v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK). Sodelovanje v projektu je zahtevalo ustanovitev nacionalne koordinacijske skupine, sestavljene iz predstavnikov knjižnic, muzejev in arhivov. To se je leta 2003 po posvetovanju splošnih knjižnic Slovenije tudi zgodilo. Slovenska nacionalna skupina opravlja koordinacijsko delo v zvezi s sodelovanjem v projektu Calimera, zadala pa si je tudi nalogo vzpodbuditi konkretne projekte, ki zadevajo knjižnice, arhive in muzeje (KAM) ter zbuditi zanimanje za to tematiko na ministrstvu za kulturo, ki se je

v ta proces vključilo s sodelovanjem v projektu Minerva Plus. Kar zadeva konkretne projekte je potrebno razviti model regionalnega/lokalnega portala. Na njem bi zbrali tiste vsebine, ki so že na voljo in digitalizirali nekatera določena gradiva. Ob povezavi splošnih knjižnic z drugimi organizacijami lokalne in regionalne skupnosti (arhivi, muzeji, turistične institucije itd.) bi glede na možnosti modularno gradili portal. Že leta 2003 je bila ustanovljena delovna skupina, ki pripravlja strukturo in vsebino portala. Poimenovala ga je Portal KAMRA – virtualni regijski pomnilnik (**K** – knjižnice, **A** – arhivi, **M** – muzeji, **RA** – regija). Rezultati dela te skupine so bili že predstavljeni na posvetovanju slovenskih splošnih knjižnic leta 2004, nadaljnje delo pa je vezano na sodelovanje osrednjih območnih knjižnic in oblikovanje vsebinskega dela portala po regijah. Naloge za naprej so načrtane in jih bomo v okviru osrednjih območnih knjižnic začeli opravljati že konec tega leta.

Hkrati z graditvijo digitaliziranih vsebin in z vsemi elementi, ki so vključeni v ta proces – odkrivanje in pridobivanje virov, opis virov, kriteriji selekcije, vsebina, uporabniki, avtorske pravice, strojna in programska oprema itd. – morajo knjižnice razmišljati tudi o kanalih za prenos oziroma dostop do digitalnih virov in zagotoviti višje pasovne širine povezav, ki bodo omogočale hitre in zanesljive prenose in dostope do podatkov. Tudi pri tem smo v Sloveniji že naredili korak naprej.

Slovenske osrednje območne knjižnice so leta 2003 v sodelovanju z Izumom in Arnesom ter ob podpori ministrstva za kulturo in ministrstva za informacijsko družbo pripravile projekt Regionalne informacijske mreže (RIM), ki je zajemal načrt infrastrukturnega opremljanja osrednjih območnih knjižnic (širokopasovne komunikacije, strežniki za učinkovito upravljanje in zagotavljanje varnosti omrežja ter strežniki za podporo vsebinam), vizijo vključevanja samostojnih knjižnic na območju osrednjih knjižnic ter okvirne sklope vsebin, ki jih je potrebno zgraditi v okviru RIM-a. Razvoj vsebin se je začel z razvijanjem virtualnega regijskega pomnilnika Kamra, za širokopasovne povezave pa je bil v okviru ministrstva za informacijsko družbo objavljen razpis za vzpostavitev širokopasovnih komunikacij, ki omogoča črpanje sredstev iz evropskih strukturnih skladov. Pri obveščanju o tej možnosti za pridobitev finančnih sredstev za vzpostavitev širokopasovnih povezav po regijah so vlogo koordinatorja med različnimi institucijami na območju (knjižnice, muzeji, arhivi, izvajalci) odigrale tudi osrednje območne knjižnice. Zdaj je razpis še aktiven, izvajalci za zgraditev širokopasovnih povezav po posameznih regijah se nanj prijavljajo. Če bodo vloge ugodno rešene, naj bi bili posamezni projekti po regijah končani do oktobra 2005.

Akcije za digitalizacijo, načrtovanje splošno dostopnih multimedijskih vsebin ter širokopasovnih povezav in povezovanja med različnimi ustanovami v Sloveniji so vzpodbudile članice Sekcije za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, da so letošnje posvetovanje slovenskih splošnih knjiž-

nic (27. in 28. septembra v Kranjski Gori) organizirali pod naslovom Sodelovanje in partnerstvo – digitalno.

Vsi prispevki posvetovanja so dosegljivi v elektronski obliki na spletni strani: <http://www.lj-oz.sik.si/sk-posvetovanje04/program.htm>. Zato v nadaljevanju podajam le kratek povzetek dogajanja na posvetovanju.

Prvi dan posvetovanja so povabljeni predavatelji iz Slovenije in tujine predstavili različne vsebine, pristope in načrte pri povezovanju knjižnic in drugih ustanov pri oblikovanju in ponudbi raznovrstnih digitalnih virov ter multimedijskih e-vsebin za različne javnosti v sedANJI in prihajajoči digitalni dobi. Jelka Gazvoda, državna sekretarka na ministrstvu za kulturo, je predstavila dogajanja med knjižnicami, arhivi in muzeji v Evropi in Sloveniji v digitalizaciji, Martina Rozman Salobir, pomočnica ravnatelja v Osrednji knjižnici Celje, pa na podlagi obdelanih vprašalnikov, ki jih je posredovala knjižnicam in nekaterim drugim institucijam v Sloveniji, trenutno stanje na področju digitalizacije v teh ustanovah v Sloveniji – stanje digitalnih zbirk in e-vsebine, ki jih že ponujajo uporabnikom. Predavatelja iz tujine Chris Batt, direktor sveta muzejev, knjižnic in arhivov (vladna razvojna agencija) v Veliki Britaniji, in Gunnar Urtegaard, direktor Pokrajinskega arhiva v eni od zahodnih provinc na JZ Norveške, sta nam predstavila digitalno sedanjost in sodelovanje med arhivi, muzeji in knjižnicami v svojih državah, ki je že korak naprej pred našo v Sloveniji. Slišali smo nekaj primerov dobre prakse in ugotovili, da je naša pot v to smer kar pravilno načrtana. Zanimiva je bila tudi predstavitev Dušana Kričaja, sekretarja centra vlade RS za informatiko, ki je predstavil storitve e-uprave. Kar hitro smo se v tem procesu našle tudi splošne knjižnice, saj bi lahko kot institucije, odprte vsem slojem prebivalstva, dejavno ponujale tudi določene storitve e-uprave. Franja Gabrovšek je predstavila zelo dober primer povezovanja med lokalnimi oblastmi, knjižnicami in drugimi ustanovami ter Regionalno razvojno agencijo Gorenjske, saj so v regionalno-razvojni program Gorenjske 2002–2006 vključene tudi knjižnice kot središča vseživljenjskega učenja. Andreja Pignar, direktorica izobraževalnih programov na Dobi Maribor, je predstavila primer učenja na daljavo prek interneta, Irena Sešek, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS) v obdobju 2001–2003, pa je predstavila Manifest ZBDS o razvoju slovenskega knjižničarstva, torej vizijo slovenskega knjižničarstva, ki opredeljuje tudi položaj in vlogo knjižnic v informacijski dobi.

Drugi dan posvetovanja smo namenili digitalni prihodnosti v Sloveniji. Breda Karun je predstavila koncept delovanja in sodelovanja osrednjih območnih knjižnic kot pobudnic sodelovanja v regiji, Zoran Krstulovič, pomočnik ravnatelja v Narodni in univerzitetni knjižnici, koncept digitalne knjižnice, ki jo gradijo v NUK-u, Marta Seljak, Apolonija Marolt Zupan in Davor Bračko z Inštituta informacijskih zna-

nosti v Mariboru, online referenčni servis (elektronski servis slovenskih knjižnic "Vprašaj knjižničarja"), Oskar Wolf, sistemski administrator v Knjižnici Otona Župančiča v Ljubljani, pa dosedanje rezultate oblikovanja portala KAMRA.

Posvetovanje smo končali z okroglo mizo, kjer smo poskušali zbrati vse tisto, kar se dogaja v digitalizaciji in v zvezi z e-vsebinami v knjižnicah, arhivih in muzejih v Sloveniji ter začrtati pot naprej. Ugotovili smo, da moramo v ospredje postaviti vsebine in uporabnike teh vsebin, ki pa jih ne zanima, kje so te vsebine, na kakšni tehnološki platformi in kako so organizirane. Prizadevanja vseh sodelujočih v tem procesu – knjižnic, arhivov, muzejev, izobraževalnih in drugih ustanov, ministrstev itd. – morajo biti

usmerjena v sodelovanje in ustvarjanje skupnih digitalnih in e-vsebin, dostopnih najširšemu krogu prebivalstva. Predstavniki vseh sodelujočih ustanov so se strinjali z začrtano potjo in potrdili nadaljnje sodelovanje, sprejeli pa smo tudi nekaj konkretnih sklepov, ki jih bomo v okviru sekcije za splošne knjižnice posredovali ustreznim institucijam.

Viri:

Portal Kamra – virtualni regijski pomnilnik – delovno gradivo

Smernice Pulman - www.mb.sik.si/PULMAN.htm

Barbara Kovář

Prepis listine, s katero je Maksimiljan I. dne 29. 2. 1504 Ljubljani podelil pravico voliti župane. Z razstave Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje (1504–2004)

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Publikacije

Jože Žontar, Arhivska veda v 20. stoletju, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 143 strani.

Ko sem konec minulega leta listal po še svežem delu Jožeta Žontarja, sem svoje prve vtise strnil v dve besedi: obvladljivo in pregledno. Tisto torej, kar od učbenika na vsaki stopnji izobraževanja tudi najprej pričakujemo, a žal pogosto pogrešamo. Obvladljivo v pomenu ne prevelikega obsega in ne nazadnje priročnega formata, pregledno pa glede na razdelitev vsebine in zlasti glede na lahko najdljivost iskanih informacij.

Čeprav sem vedel, da prof. Žontar pripravlja učbenik, si pravzaprav nisem natanko predstavljal, kakšna bo njegova narava in komu bo v prvi vrsti namenjen. Bo to prvi slovenski (izključno) visokošolski učbenik arhivistike ali predvsem še eden v vrsti pripomočkov za arhiviste in delavce, ki imajo opraviti z dokumentarnim gradivom? Avtor tega nikjer izrecno ne pove, ne z naslovom ne v uvodu in ne v samem besedilu. Pravzaprav gre za kombinacijo obojega, ne da bi imelo delo ambicijo zaobjeti vso kompleksnost arhivske problematike preteklega stoletja – stoletja, ki ga moremo glede na razvoj vede imenovati kar "stoletje arhivistike".

V strnjeni pregledni obliki, na dobrih 120 straneh osnovnega besedila so pred nami štirje vsebinski sklopi: osnovni pojmi, varstvo gradiva, njegove zvrsti ter usposabljanje in uporaba – sklop, ki ga lahko glede na obseg označimo kot težiščnega. Kot že v Žontarjevem srednješolskem učbeniku izpred dvajsetih let (Arhivistika, Ljubljana 1984) se v posameznih poglavjih posrečeno prepletata dve vzporedni zgodbi. Imenujmo ju splošni del (o razvoju in izkušnjah arhivske vede v tujini) in del, ki govori o domačih – slovenskih razmerah. Podobno se prelivata in dopolnjujeta teorija in praksa – na eni strani normativi in na drugi njihovo udejanjanje vključno z odmiki v praksi. V primerjavi s prejšnjim – srednješolskim učbenikom je avtor nekatere pojave in procese tokrat lažje komentiral izključno s stališča stroke, pri tem pa mu je

bila nesporno v pomoč tudi časovna distanca. Hkrati pa prof. Žontar ni kritičen le do minule prakse, zakonodaje in – kot pravi sam – do "dvojnih meril" v preteklosti, ampak denimo komentira še povsem sveže, v praksi komaj preizkušene zakonodajne akte.

Značilnost dela, ki je nikakor ne smemo prezreti, je torej njegova aktualnost. Knjiga namreč ponuja osvežene podatke s pomlajenim pregledom domače in tuje literature, ki, razen temeljnih del, v glavnem ni starejša od enega desetletja. Za bralca – v mislih imam zlasti študenta, a tudi pedagoga in arhivista – je posebna odlika knjige osebno in stvarno kazalo, saj daje delu polno učbeniško uporabnost. Če kazala že lep čas tudi v našem prostoru postajajo nepogrešljivi sestavni del visokošolskih učbenikov, jih pri učbenikih iz zgodovinske stroke praviloma pogrešamo. Tako je Žontarjeva "Arhivska veda" opremljena z osnovnim instrumentarijem, ki pride še posebej prav pri predizpitnem utrjevanju znanja in je nasploh zelo koristen za vse uporabnike, ko želijo v kar najkrajšem času priti do iskane osnovne informacije.

Za vse zahtevnejše uporabnike – med temi bodo od študentov predvsem podiplomski študenti – je nadvse koristen in uporaben pregled literature. Kot posebej praktično in premišljeno rešitev velja s tem v zvezi poudariti tematsko oz. fizično razdelitev bibliografije. Čeprav knjiga ni obsežna, pregled literature ni enoten – skupen na koncu knjige, temveč razdeljen na skoraj toliko delov, kolikor je v knjigi poglavij, in sledi vsakemu posebej. Le pri nekaj krajših poglavjih, denimo pri obravnavanju oblik gradiva, ga iz neznanega razloga pogrešamo, a bi bil tudi tu zaželen.

Kar zadeva vsebinsko uporabnost knjige v visokošolskem procesu, bi opozoril predvsem na dvoje. Prvič, avtor na jedrnat način in hkrati z vso potrebno preciznostjo podaja pregled razvoja arhivske stroke in prakse zadnjega stoletja s posebnim oziranjem na domači prostor in aktualne razmere. Študentu tako odslej za pridobitev temeljnega znanja o arhivistiki doma in v tujini ne bo več potrebno v tolikšni meri posegati po raznih parcialnih razpravah in člankih, raztresenih po periodičnem tisku.

Na drugi strani pa delo prof. Žontarja študentov ne bo povsem zadovoljilo, saj od uporabnika ponekod vendarle zahteva določeno, celo specifično predznanje ali že kar delovne izkušnje. V prvi vrsti mislim na vizualne predstave o gradivu in pripomočkih za uporabo, ker jih knjiga ne ponuja. Če je pri obravnavi posameznih zvrsti gradiva še moč pričakovati, da si je študent ustrezno znanje oz. predstave medtem že pridobil, na primer pri uvodu v študij zgodovine in pomožnih zgodovinskih vedah, takšna predpostavka ne velja, denimo, za arhivske pripomočke, zlasti spisovne evidence, za odbiranje in popisovanje arhivskega gradiva. Ta del knjige ostaja brez ustreznih slikovnih prilog in konkretnih primerov za študenta teže razumljiv. Za ustrezno razumevanje snovi bo uporabnik skratka pogrešal priloge, kakršne vsebuje srednješolski učbenik Arhivistika izpred dvajsetih let.

"Arhivska veda v 20. stoletju" oznako visokošolski učbenik vsekakor zasluži, saj, kot rečeno, presega uporabnost in preglednost slovenskih zgodovinskih učbenikov, kakor tudi obeh dosedanjih temeljnih arhivističnih učnih pripomočkov. Tako se je že v tem študijskem letu znašla prav pri vrhu predpisane literature za predmet Arhivistika na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, četudi ne more povsem nadomestiti drugih, že doslej priporočenih temeljnih del. Upravičeno pa lahko pričakujemo, da bodo generacije študentov po knjigi posegale dlje in vsaj tako množično kakor po njenih prej omenjenih predhodnikih.

Boris Golec

Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju: Standardi materialnega varovanja, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2004, 224 strani.

Muzeji, galerije, arhivi, knjižnice in druge ustanove predmete likovne in kulturne dediščine, ki jih zbirajo in hranijo, pogosto tudi razstavljajo, s tem pa omogočajo izobraževanje širše javnosti. Ob tem lahko nastanejo številne poškodbe na razstavljenem gradivu, če v pripravo razstave vključeni strokovnjaki ne poskrbijo za dovolj visoko stopnjo varnosti. Med najbolj ogroženim so listine in knjige na papirju in pergamentu, fotografije in novejša papirna gradiva iz 20. stoletja. Prav problemu predstavitve in konservacije tega gradiva pred razstavljanjem ter med njim in po njem je bil namenjen mednarodni simpozij *Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, Standardi materialnega varovanja*, ki je potekal 5. in 6. junija lani. Letos je pod okriljem Arhiva RS in Ministrstva za kulturo RS izšel še zbornik razprav z enakim naslovom. V njem so objavljeni referati vseh predavateljev. Obsežna publikacija –

urednica je dr. Jedert Vodopivec, vodja Centra za konserviranje in restavriranje papirja Arhiva RS – vključuje prevode vseh člankov v slovenščino oziroma angleščino, tako da je dostopna tako našim kot tujim bralcem.

Poleg slovenskih strokovnjakov iz Arhiva RS, Narodne galerije, Narodnega muzeja ter Narodne in univerzitetne knjižnice so se simpozija udeležili priznani strokovnjaki iz uglednih ustanov Evrope. Na spremembe v razumevanju pomembnosti varovanja papirnega gradiva je že v uvodni besedi opozorila dr. Nataša Golob, strokovnjakinja za kodikologijo s Filozofske fakultete v Ljubljani, ki je zapisala: "Prav gotovo bi pred nekaj desetletji z dosti manj skepse javnosti pokazali tudi najbolj dragocene stvaritve in bi se zadovoljili z ne posebno strogimi varnostnimi in klimatskimi pogoji ... Danes bi skrbni lastniki ne dovolili razstavljanja dragocenih objektov in izobraženi kustosti ne bi pristali na razstave, ki bi objektom morebiti škodile." Strokovnjaki se vse bolj zavedajo, da bi bilo potrebno vzpostaviti skupne standarde, ki bi omogočali enotno ravnanje z objekti likovne in kulturne dediščine ne glede na državo. Nekaj poskusov je že bilo narejenih, toda enotnega merila za zdaj še ni. Lanski simpozij je poskus povzetka dosedanjih znanj in določil, daje pa tudi nove predloge za izboljšanje ravnanja z dragoceno dediščino, da bi ta ostala čim dlje nepoškodovana. Zavedati se je treba, da številne ustanove po svetu ne morejo izpolnjevati vseh določil uveljavljenih standardov, kljub temu pa jih lahko imajo za smernice nadaljnjega razvoja. Kar zadeva zahteve za upoštevanje dogovorov med dvema ali več ustanovami, ki si izmenjujejo gradivo, se mora matična ustanova najprej vprašati: "Ali smo sposobni izpolnjevati te standarde? Kakšne so naše razmere za skladiščenje?" kot poudarja Ted Steemers, predsednik ICA/CPTA, mag. Mojca Jenko, vodja Dokumentacijskega oddelka v Narodni galeriji pa opozarja, da je pri pripravi razstave nujno potrebno sodelovanje strokovnjakov, zaposlenih v muzejih, galerijah, arhivih in knjižnicah, ter zunanjih sodelavcev.

Ustanove po svetu organizirajo vse več razstav, ki zahtevajo potovanje izbranih predmetov. Izposoja, prevoz, razmere v razstavnih prostorih lahko povzročijo nepopravljive poškodbe. Da bi čim bolj zmanjšali tveganje, je treba natančno načrtovati posojanje, prevoz, čas razstavljanja, določiti stopnjo svetlobe in vlage, ki je za predmete še dopustna. Prav svetloba je eden izmed dejavnikov, ki najmočneje poškodujejo občutljivo arhivsko gradivo. "Varne osvetlitve ni," poudarja Zoran Milić, vodja konservatorskega oddelka Narodnega muzeja Slovenije: "Stopnja poškodb je odvisna od dovzetnosti materiala za svetlobne poškodbe, valovnih dolžin svetlobe, stopnje osvetljenosti in časa osvetlitve." Osvetljenost papirja ne sme presegati 50 luks, koliko časa na leto je lahko osvetljen določen predmet, pa je odvisno od njegove občutljivosti. Svetloba seveda vpliva tudi na črnila in druga barvila – ta lahko sčasoma zbledijo ali pa nastanejo kake druge spremembe. Posebno obravnavo zahteva tudi pergament, ker je še bolj občutljiv. Če je

listina opremljena s pečatom, ga je potrebno zaščititi na poseben način. Na poškodbe gradiva vplivajo seveda tudi temperatura, vlaga, insoni, mikrobi in same nečistoče v materialu. Zato je izjemnega pomena prav mikroklima, v kateri je določen predmet, natančno razlaga v svojem prispevku dr. Dario Camuffo, direktor raziskav na Inštitutu za atmosfersko fiziko in klimo Nacionalnega raziskovalnega centra v Padovi. Vsak zahteva posebno obravnavo, zato so problematične razstave, na katerih so na enem mestu predstavljeni artefakti različnih lastnosti – kipi, slike, knjige, saj je težko zagotoviti za vse primerne razmere.

Tudi v samih depojih je potrebno poskrbeti, da je gradivo pravilno hranjeno. Kar nekaj člankov opisuje koristne napotke za zasteklitev, pripravo vitrin, zaščito del velikih formatov in izdelavo paspartujev, predvsem pa opozarjajo na škodljive in primerne materiale pri izdelavi. Pogosto namreč prav izbira neprimerne materiala negativno vpliva na arhivsko gradivo in ga poškoduje. Na koncu nekaterih prispevkov so podani tudi naslovi dobaviteljev posebnih materialov, zato ima publikacija tudi praktično vrednost. Da ne gre le za teoretične prispevke o razstavljanju arhivskega in knjižničnega gradiva, dokazujejo tudi objave primerov obrazcev za določitev občutljivosti predmetov, za dovoljeni čas razstavljanja in podobno. To bo v veliko pomoč tistim ustanovam, ki so šele na začetku poti pri izdelavi standardov varovanja.

Posebno mesto v arhivskem in knjižničnem gradivu imajo fotografije. Clara C. von Waldthausen iz Fotorestavratorskega studia C. C. von Waldthausen v Amsterdamu opozarja, da standardov varovanja za fotografije še ni in da so večinoma v uporabi kar tisti za papirno gradivo. Ti seveda za fotografije niso primerni, saj se fizično in kemično razlikujejo od zbirsk grafičnih medijev na papirju. Sestava fotografij se s kemijskimi procesi spreminja, uporaba neprimernih standardov pa lahko na njih pusti hude posledice. Ob tem je treba opozoriti tudi na nove materiale, kot so risbe, narejene s flomastri, saj ti zelo hitro zbledijo. Potrebno je najti ustrezne postopke konservacije in hrambe.

Zanimiv je prispevek dr. Jozefa Hanusa, vodje oddelka za preservacijo Slovaškega nacionalnega arhiva, ki je primerjal zakonodajne predpise o razstavljanju arhivskih dokumentov v 50 državah in ovrednotil poglobitve razlike med njimi. Slovenija je ena redkih držav, ki še nima posebnih predpisov, pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva pa priporoča uporabo relevantnega standarda ISO in priporočil za skladiščenje in razstavljanje arhivskih dokumentov iz Britanskega standarda BS 5454. O pomenu pravnih in metodoloških osnov za izvoz in uvoz kulturnih dobrin piše Elena N. Popova iz Federalne arhivske službe Rusije. Pomembna pobuda, ki ne sme iti mimo nas, je ustanovitev Modrega štita, kulturnega pendanta Rdečemu križu, ki naj bi skrbel za varovanje kulturne dediščine med naravnimi katastrofami in vojnami. Njegova učinkovitost je odvisna od ustanavljanja nacionalnih odborov Modrega štita, ki bodo sposobni izvajati akcije na lokalni, nacionalni ali

regionalni ravni, pravi Marie-Thérèse Varlamoff, direktorica IFLA PAC.

Da se znanje o varovanju kulturne dediščine vse bolj širi in bogati, priča tudi slovarček strokovnih besed, ki je dodan na koncu obsežne publikacije. V njem so zbrani izrazi, povezani z materiali, kemičnimi snovmi in postopki, poškodbami idr., uveljavljeni v krogu strokovnjakov, ker omogoča lažje sporazumevanje. Knjiga je praktičen priročnik za vse ustanove, ki hranijo arhivsko in knjižnično gradivo, ter pomemben korak k oblikovanju bodočih skupnih standardov na mednarodni ravni.

Anabelle Križnar

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Pokrajinski arhiv Maribor 2004, 423 strani.

V 3. zborniku Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja so objavljeni referati dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike, ki je potekalo od 31. marca 2. aprila 2004 v Radencih. Prispevki so napisani v slovenskem, bosanskem, hrvaškem, srbskem, nemškem ali angleškem jeziku z izvlečki v enakem jeziku, kot so referati, in s prevodom v angleški jezik. Povzetki so v angleškem, nemškem ali slovenskem jeziku. Razdeljeni so na pet vsebinskih sklopov.

Zbornik je izšel v Mariboru leta 2004, obsega 423 strani in je natisnjen v 300 izvodih. Izdal in založil ga je Pokrajinski arhiv Maribor. Zbornik ima enako obliko kot predhodna dva, z ovitkom v barvi, ki iz bele prehaja v modro. Na ovitku je slika računalniškega zaslona, na katerega je položena slika. Na dnu ovitka je naslov publikacije z letnico izida. Posamezne sklope prispevkov ločuje list z napisom sklopa in obarvanim sklopom. Po svoji obliki je postal zbornik prepoznaven med udeleženci posvetovanj.

V prvem sklopu, **Iz arhivske prakse**, je štirinajst referatov z najširšega področja arhivske prakse:

V prvem referatu **Arhivsko področje in Evropska unija** je mag. Natalija Glažar (Ljubljana) v mesecu pred vstopom Slovenije v Evropsko zvezo predstavila tri vsebinske sklope, ki so pomembni za arhivsko strokovno področje v novih razmerah delovanja in zakonodajne ureditve Evropske unije. Predstavila je delovne skupine in posebne projekte za arhivsko področje, podala pregled razpisanih programov Evropske unije, v katerih lahko kandidiramo za finančno podporo v arhivskih projektih, v zadnjem sklopu pa je predstavila dokumente Evropske skupnosti, ki na kakršen koli način posegajo na arhivsko področje.

Mag. Janez Stare (Ljubljana) je pripravil referat z naslovom **Organizacijski, kadrovske, tehnični in**

vsebinski vidiki prakse ravnanja z dokumentarnim gradivom, v njem obravnava ravnanje z dokumentarnim gradivom v organizacijah. Položaj in razvitost področja sta v veliki meri odvisna od odnosa, ki ga imajo zaposleni, še posebej vodje. Rezultati pilotne študije, ki so jo pripravili, nakazujejo stanje ravnanja z dokumentarnim gradivom.

Nekateri vidiki vloge načrtov klasifikacijskih znakov za vzpostavitev preglednosti dela javne uprave je naslov prispevka mag. Ivana Peršaka (Ruše). V njem avtor predstavi oris nekaterih vidikov vloge načrtov klasifikacijskih znakov pri delu organov javne uprave v Republiki Sloveniji. V prikazu se omeji na splošen prikaz načel poslovanja z dokumentarnim gradivom, pravno ureditvijo klasifikacijskih znakov v Sloveniji ter dinamiko in smerjo razvoja sistema teh znakov.

Žarko Štrumbi (Ljubljana) je v referatu **Glavna pisarna – arhiv – e-arhiv** prikazal pomen glavne pisarne za urejeno dokumentarno in arhivsko gradivo na podlagi dobro pripravljenih klasifikacijskih načrtov in opozoril na probleme, ki se pojavljajo v zvezi z nastankom e-arhivov in e-dokumentacije in pomanjkanjem nadzora na tem področju.

Izet Šabotić (Tuzla) v prispevku **Iskustva arhiva Tuzle u zbirjanju ugrožene registraturne građe** opozarja na številne probleme, ki so nastali v času tranzicije v Bosni in Hercegovini na področju arhivske službe. Eden od osnovnih problemov je vezan na skrb arhivske službe za ogroženo arhivsko gradivo. Ker je nemogoče naenkrat rešiti vse ogroženo arhivsko gradivo, opozarja na prizadevanje pri zaustavljanju nadaljnjega procesa propadanja.

Nastanek, arhiviranje in hramba elektronskih dokumentov na Kosovu je naslov prispevka dr. Jusufa Osmanija (Priština), ki ga je poslal za zbornik, v katerem predstavlja vpliv sodobnih informacijskih tehnologij na področje arhivske stroke na Kosovu. To je spremenilo vlogo arhivistov in arhivske službe in vneslo mnoge spremembe.

Prav tako je Jelena Antović (Kotor) pripravila za zbornik prispevek **Crna gora i njeni arhivi**. V njem predstavi nov vodnik z imenom "Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori, tom I-II", ki ga je izdal Državni arhiv Črne Gore na Cetinju leta 2001. Vodnik prinaša podatke tudi o knjižnicah, muzejih in verskih skupnostih, pravzaprav o njihovih arhivskih fondih in zbirkah do leta 2000. Sestavni del vodnika je tudi vodnik iz leta 1983, ki je imel naslov "Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ-SR Crna Gora".

Problematiko arhiviranja dokumentarnega in arhivskega gradiva pri ustvarjalcih na primeru tehniških fakultet Univerze v Mariboru je v zborniku z naslovom **Arhiviranje kot izziv ustvarjalcem dokumentarnega in arhivskega gradiva** je predstavila Lidija Gregorc (Maribor). Vodstva fakultete so želela urejeno ravnanje z dokumentarnim in arhivskih gradivom, ki omogoča oziroma zagotavlja ustrezno hrambo, vzdrževanje in uporabo gradiva za poslovanje do poteka rokov hranjenja ali do izročitve arhivskega gradiva pristojnemu arhivu.

Jure Maček (Maribor) je za zbornik pripravil referat **Problematika privatnopravnih ustvarjalcev arhivskega gradiva s poudarkom na društvi**. V prispevku, ki ga je opremil s številnimi razpredelnicami, poudarja, da je sprememba družbenopolitičnega sistema leta 1991 povzročila drugačno obravnavo privatnopravnih ustvarjalcev arhivskega gradiva. Največja dilema je, kako obvarovati zasebno arhivsko gradivo in hkrati ne posegati v neodtujljivo pravico do zasebne lastnine.

O valorizaciji arhivskega gradiva je pripravila prispevek dr. Elisabeth Schögggl-Ernst (Gradec) z naslovom **Bewertung von Schriftgut**. Vrednotenje arhivskega gradiva je ena izmed glavnih nalog arhivista. Odloči se, katere informacije bodo na razpolago za bodoče raziskovalce. Za kar najbolj objektivno opravljeno nalogo je pomembno, da ohranjamo stik z ustvarjalcem gradiva. Izločitvene smernice za posamezne zvrsti arhivskega gradiva pomagajo arhivistu pri izboru arhivskega gradiva iz velike količine dokumentarnega gradiva.

Sejdalija Gušić (Sarajevo) je predstavil referat z naslovom **Arhivska građa osmanskog perioda u arhivima Bosne i Hercegovine**. V njem predstavi osnovno strukturo osmanske administracije in kratek pregled arhivskih fondov in zbirk iz tega obdobja, ki hranijo v arhivih Bosne in Hercegovine (od sredine 15. – začetka 20. stoletja). Predlaga nekatere zaključke in smeri nadaljnjega delovanja za ohranitev in zbiranje take vrste arhivskega gradiva. Pozval je slovenske arhiviste, da bi naredili evidenco tovrstnega gradiva v slovenskih arhivih.

O terminologiji v arhivih je Zdenka Semlič-Rajh (Maribor) pripravila referat **Usklajena arhivska terminologija – pogoj za uspešno strokovno delo**. Predstavi standardizacijo terminologije pri nas in v mednarodnem merilu. Poseben poudarek daje vprašanju standardizacije arhivske terminologije, saj nerešeni terminološki problemi sprožajo osnovne težave pri načrtovanju strategij za razvoj arhivske znanosti kot avtonomne discipline.

Referat **Problematika standardizacije arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine** je pripravil dr. Azem Kožar (Tuzla). V prispevku primerja standardizacijo na mednarodnem nivoju z nivojem uporabe v Bosni in Hercegovini. Specifičnost aktivnosti na arhivskem področju izhaja iz dejstva, da je bila velika količina arhivskega gradiva poškodovana v času vojne 1992–1995. Prav tako po vojni arhivska dejavnost ni pravno urejena (standardizirana). Mednarodne standarde je nemogoče upoštevati (posebno tiste o vrednotenju gradiva), saj je arhivsko gradivo ohranjeno fragmentarno, zato avtor razmišlja, kako združiti obe dejstvi.

Za zbornik je pripravil prispevek dr. Darko Antović (Cetinje) z naslovom **Fondovi crkvenih arhiva Boke Kotorske kao izvori za proučavanje istorije dramske književnosti : jedna sakralna drama nepoznatog peraškog autora XVII vijeka**. Avtor navaja, da hranijo v župnijskem arhivu cerkve sv. Nikole v Prerastu najbogatejša zbirka književnih roko-

pisov iz dobe baroka Boke Kotorske. V prispevku je popis gradiva tega arhiva in predstavitev primera dramske književnosti – prikazovanje z naslovom: **Prikazanje razgovora Jesusova s učenicima svojijema u vrijeme napokonje večere, neznanega avtorja iz Perasta iz konca 17. stoletja.**

V drugem sklopu, **Materialno varstvo arhivskega gradiva**, je dvanajst referatov s pomembnega področja arhivske prakse – materialno varstvo arhivskega gradiva:

Dr. Leopold Auer (Dunaj) je pripravil prispevek z naslovom **Zwischen Technik und Denkmalschutz : Die Generalsanierung des Gebäudes des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs**, v katerem predstavi Dunajski hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju kot primer namenske gradnje za potrebe arhiva iz začetka 20. stoletja, ki za neobarčno fasado skriva za svoj čas najmodernejši skladiščni trakt, ki predstavlja s svojo železno konstrukcijo tehnični in gradbeni spomenik evropskega pomena. V letih 2001 – 2003 je prišlo do temeljite prenove, ki je prinesla razne tehnične preнове kot sta vgradnja javljajnikov požara in povečanje čitalnice ter ohranila zgodovinske gradbene osnove.

Lokacija arhivskih zgradb u Srbiji i uticaj na zaščitu arhivske građe je naslov prispevka, ki ga je pripravil Boriša Radovanović (Kragujevac). Poudarja, da lokacija arhivske zgradbe poleg tehničnih in arhitektonskih rešitev najbolj vpliva na zunanje dejavnike, ki vplivajo na varstvo in zaščito arhivskega gradiva. Skrb za trajno zaščito arhivskega gradiva je v Srbiji v pristojnosti arhivov. Potrebno pa je sprejeti veljavne standarde, da bo arhivska zgradba primerna za uresničitve sodobnih zahtev zaščite.

Dr. Heinrich Berg (Dunaj) je podal referat z naslovom **Der Neubau des Wiener Stadt- und Landesarchivs**. Predstavi graditev novega Mestnega in deželnega arhiva na Dunaju, ki so jo naredili v letih 1999–2001 v zgodovinsko pomembnem objektu, v enem od štirih gazometrov na vzhodnem obrobju mesta, v zgodovinskem industrijskem spomeniku. V prispevku je predstavljena tehnična oprema novogradnje arhiva in vselitev, ki je bila končana v enem letu. V tem času so bile minimalne prekinitve in oviranje poslovanja s strankami.

Problematiko nenamenske gradnje sta predstavili Tajana Ujčić (Pazin) in Branka Poropat (Pazin) v referatu **Problematika nenamjenski građenih arhivskih spremišta Državnog arhiva u Pazinu**. Avtorici analizirata obstoječe stanje, predstavita problematiko nenamensko grajenih arhivskih skladišč na primeru Državnega arhiva v Pazinu ter na osnovi dobljenih rezultatov predstavita smernice za bodoče reševanje te problematike. V obdobju do dokončne rešitve problematike je potrebno narediti vse, da bi zmanjšali neprimerne vplive brez velikih finančnih vlaganj.

Preservation of archives in the new Slovak archival legislation je naslov referata Jozefa Hanus (Bratislava). Poudarja, da nova sprejeta zakonodaja v Republiki Slovaški zagotavlja izvrstno podlago za kvalitetno izboljšanje na področju varstva arhivskega gradiva. Nova zakonodaja je bila sprejeta 1. januarja

2003 in sicer Zakon o arhivskem in dokumentarnem gradivu in dopolnitve k zakonu in Uredba ministrstva za notranje zadeve Republike Slovaške z dne 29. oktobra 2002. V prispevku so predstavljeni izbrani člani, ki ilustrirajo glavne cilje in namen njihove uvedbe.

Mag. Tatjana Mušnjak (Zagreb) je pripravila referat **Uloga restavriranja u zaštiti pisane baštine**. Predstavlja različne oblike zaščite pisne kulturne dediščine, ki se med seboj dopolnjujejo. Najboljši primer tega prepletanja so nekatere metode preventivne zaščite in konzervacije. Da bi lahko razumeli pomembnost restavriranja med drugimi oblikami zaščite, moramo spoznati pojme zaščita, konzerviranje, restavriranje in kako so definirani v različnih priročnikih s področja pisne kulturne dediščine. V prispevku predstavi avtorica tudi nevarnostih, katerim je izpostavljena predmet pri restavriranju, kriterije za izbor gradiva in metode za restavriranje in etiko konzerviranja in restavriranja.

O restavriranju govori tudi prispevek konzervatorke Dubravke Pilopović (Zagreb) z naslovom **Odabir metode restauriranja**. Avtorica predstavlja vzroke in vrste poškodb arhivskega gradiva, sredstva za restavriranje in metode restavriranja in poudarja pomen preventivne zaščite gradiva. Predstavljena je tudi možnost škodljivega vpliva pri restavriranju tako na arhivsko gradivo kot tudi na zdravje ljudi. Pomembna je dobra izobraženost tako arhivistov kot restavrirateljev, ki prepoznajo inficirano gradivo in nemudoma ustrezno ukrepajo ali vsaj preprečijo, da bi bilo inficirano gradivo še naprej v skladišču skupaj z drugim gradivom.

Avtorji Stanka Grkman, Meta Černič Letnar, dr. Jedert Vodopivec, dr. Marin Berović (vsi Ljubljana) so pripravili referat **Vpliv vezivnosti škroba na postopek restavriranja papirja**. V njem predstavljajo raziskavo vpliva vezivnosti škroba na postopek restavriranja papirja. Raziskava je pokazala, da se različne vrste škroba obnašajo zelo različno. Priporočajo majhne količine škroba. Zelo dobre lastnosti je pokazal pšenični škrob japonskega izvora, ki pa je zelo drag, zato pri manj zahtevnih in manj pomembnih delih priporočajo tudi belgijski in nemški pšenični škrob in sicer pri uporabi nižje koncentracije. Koruzna škroba sta se izkazala najslabša med vsemi, saj oba poslabšata mehanske lastnosti in ga v restavratorske namene ne priporočajo.

Izdelava po meri izdelane zaščitne škatle je naslov referata Blanke Avguštin Florjanović (Ljubljana) in Tine Buh (Ljubljana). V prispevku predstavita, kako je izdelana kakovostna zaščita za najrazličnejše gradivo, posebno tisto, ki spada med bolj občutljivo. V sektorju za konzerviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije izpopolnjujejo znanje na področju zaščite arhivskega in knjižničnega gradiva. Tako so se v letu 2000 udeležili tečaja pod vodstvom Christopherja Clarksona iz Oxforda. Pridobljeno znanje posredujejo tudi drugim predvsem na tečajih za izdelavo zaščitnih škatel, ki potekajo v Arhivu Republike Slovenije.

Dr. Branko Bubenik (Zagreb) je pripravil referat **Razvoj tehnološke opreme arhivskih spremišča u hrvatskoj televiziji**. V referatu izpostavi več problemov arhiviranja: od individualne zbirke do centraliziranega arhivskega skladišča, lesene in kovinske police, pomični kompaktni na električni ali ročni pogon. Predstavi tudi tako imenovani vertikalni mobilni arhivski sistem in popolnoma avtomatizirano arhivsko skladišče. Predstavi tudi pomen oznake barr code na gradivu in pomoč informatike za nadzor in upravljanje arhivskih skladišč v arhivih televizijskih hiš.

O televizijskih arhivih je pripravil prispevek tudi Aleksander Lavrenčič (Ljubljana) z naslovom **Digitalizacija televizijskih arhivov v razvitem svetu in koraki k digitalizaciji arhiva TV Slovenija**. Poudarja, da bo digitalizacija spremenila televizijske arhive iz dosedanjih odlagališč v aktivne ustvarjalce novega gradiva. Poleg izboljšanih pogojev materialnega varstva bo digitalizacija s ponudbo na spletu omogočila tudi hitrejši in lažji dostop za vse uporabnike. Naloga arhivistov je, da izdelamo načela prioritete pri presnemavanju na digitalne nosilce.

Zlatko Vežjak (Maribor) je predstavil referat **Kako urediti arhiv – Prostorska in vsebinska ureditev poslovanja z arhivskim in dokumentarnim gradivom za večja in manjša podjetja in ustanove**. Poudaril je, da ima ta projekt za cilj postaviti model celovite ureditve in organizacije arhivske službe tako v večjih kot manjših podjetjih in ustanovah. Projekt ARHI zahteva posnetek stanja, obravnava vse zakonsko določene postopke in na koncu predstavi tudi prostor, ki je za to potreben, arhivsko hišo.

V tretjem sklopu, **Izobraževanje**, sta dva referata, ki predstavljata izkušnje iz sosednjih držav:

Prvi referat je predstavil Darko Rubčić (Zagreb) z naslovom **Obrazovanje djelatnika u pismohranama – regulativa i praksa**. Prikazan je pregled dopolnilnega izobraževanja za delavce, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom v obdobju od leta 1945 do danes. Predstavljen je današnji potek izobraževanja, predstavljeni so načini današnjega reševanja problematike in na koncu je podan predlog, da bi se ti delavci izobraževali v specializiranih ustanovah. Omenjen je tudi pravni red, ki je omogočal dosedanjo izobraževanje. Avtor opozarja na pomembnost te naloge in nujnost celovite rešitve te problematike.

Peter Wiesflecker (Gradec) je v referatu **Fortbildung im Steiermärkischen Landesarchiv – Erfahrungen – Überlegungen – Möglichkeiten** predstavi izobraževanje, ki ga omogoča Akademija deželne uprave. Teme organiziranih seminarjev so na široko odprte vsem in ponujajo možnost, da se v okviru eno-ali večdnevni seminarjev orientirajo predvsem na vprašanja v zvezi z upravo in vodenjem delavcev. Štajerski deželni arhiv daje dodaten poudarek izobraževanju svojih delavcev. Profil kroga arhivskih sodelavcev zahteva v strokovnem pogledu temeljito poznavanje strukture fondov in uprave na področju svetovanja, temeljito poznavanje glavnih izločitvenih linij, kakor tudi dobro branje historičnih spisov vseh časovnih obdobj.

V četrtem sklopu, **Arhivi – knjižnice - muzeji**, je pet referatov s področja sodelovanja pri reševanju podobne problematike arhivov, knjižnic in muzejev:

Arhiv, knjižnice, muzeji: možnosti suradnje u globalnoj informacijskoj infrastrukturi – hrvatska izkustva tijekom godišnjih seminara je naslov prispevka, ki ga je pripravila dr. Mirna Willer (Zagreb). Predstavi sedemletno tradicijo na Hrvaškem, ko imajo posvetovanja naslov: Arhivi, knjižnice, muzeji; možnosti sodelovanja v pogojih globalne informacijske infrastrukture. Namen konference je preiskati teoretične predpostavke možnega sodelovanja, spoznati najnovejše tehnologije in na podlagi konkretnih primerov pregledati možnost sprejemljivosti takega razmišljanja. Predstavljene so teme seminarjev s poudarkom na arhivskih temah in analiza rezultatov dosedanjega dela.

O sodelovanju med arhivi, muzeji in knjižnicami je pripravila referat mag. Mojca Jenko (Ljubljana) z naslovom **Povezovanje med arhivi, muzeji in knjižnicami – zbirke/fondi, predpisi, priporočila, dileme ... z zornega kota muzejskega delavca**. Avtorica opozarja na skupne korenine muzejev, knjižnic in arhivov ter delno nedosledne zakonske in podzakonske akte, ki v Sloveniji urejajo varovanje premične kulturne dediščine. Razvijajoča se informacijska družba zahteva tudi novo znanje, ki pa ga naš sistem univerzitetnega študija ne daje. Posledica takega stanja je pasivnost namesto zahtevanega sodelovanja pri evropskih projektih, saj pri nekaterih sodeluje Slovenija le načelno.

Leopold Mikec Avberšek (Maribor) je pripravil prispevek **Raziskovalno delo v čitalnici arhiva**. V njem je predstavil povratne informacije o raziskovalnem delu v arhivu v znanstvene in publicistične namene. Te so podane tako z mnenji raziskovalcev kot tudi z vsebino njihovih izsledkov, ki so nastali na podlagi raziskovanja v arhivu. Predstavljen je potek prenove čitalnice arhiva, ki je potekala v več fazah do leta 2003. Prikazan je potek raziskovalnega dela in možnosti, ki jih imajo raziskovalci za svoje delo v čitalnici arhiva.

Slovenska zakonodaja ob začasnem izvozu arhivskega gradiva v razstavne namene je naslov prispevka, ki ga je pripravil mag. Gašper Šmid (Ljubljana). Predstavi celoten postopek izposoje arhivskega gradiva v razstavne namene v tujino. Najprej obrazloži določene člene iz Zakona o arhivskem gradivu in arhivih in iz njega izhajajoče podzakonske akte. Predstavi tudi določene člene Zakona o varstvu kulturne dediščine in podzakonske akte. Izpostavi pa vprašanje, zakaj izposoje arhivskega gradiva v tujino ne ureja sedanji arhivski zakon in kako bo to rešeno v prihodnje v novem zakonu.

Mustafa Dervišević (Sarajevo) je v prispevku **Prikaz izdanja Istorijskog arhiva Sarajevo u 2003. godini** prikazal založniško dejavnost tega arhiva v letu 2003. Predstavljen je vodnik z naslovom »Vodiču kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo«, ki ga je pripravila skupina strokovnih delavcev iz tega arhiva, druga knjiga pa je dnevnik iz časa vojne od 3. marca 1992 do 13. januarja 1996, ko je bilo Sarajevo po-

polnoma blokirano zaradi vojne. Vsakodnevno ga je pisal bivši župan Sarajeva Dane Olbine. Njegov naslov je "Dani i godine opsade".

V petem sklopu, **Informatika**, je osem referatov s pomembnega novejšega področja arhivske prakse, tako s teoretične strani kot s prikazom izkušenj na tem področju:

Prvi prispevek v tem sklopu ima naslov **Obvladovanje e-dokumentov po vstopu v EU**. V njem avtor Milan Selan (Ljubljana) izpostavi dejstvo, da se bo z vstopom Slovenije v EU obseg e-dokumentacije izredno povečal, po eni strani zaradi obsežne evropske zakonodaje, ki v Slovenijo prihaja skoraj izključno v elektronski obliki, po drugi strani pa tudi zaradi zahteve EU po večjezičnih različicah vsebin, ki jih na spletu zagotavlja slovenska državna uprava. Avtor zgolj opozarja na problematiko in na morebitne posledice, če se arhivska stroka ne bi pravočasno odzvala na to problematiko.

Nada Čibej (Koper) v prispevku **Priporočila mednarodnih ISO standardov – elektronsko arhiviranje** obravnava priporočila mednarodnih standardov na področju elektronskega poslovanja in elektronskega arhiviranja ter njihovo vključevanje v prakso. Večja pozornost je posvečena standardu ISO/TR 12654:1997. Na prikaz zadnjih dognanj kaže tudi navedena bibliografija, saj prevladujejo navedki spletnih strani.

Za zbornik je pripravila prispevek tudi dr. Grazia Tatò (Trst) z naslovom **Computer protocol: The Italian project for the public administration**. V prispevku navaja, da je v Italiji že od leta 1998 obstajalo mnogo normativnih ukrepov v zvezi z uveljavljanjem elektronskega vpisnega sistema za dokumentarno gradivo in projekta ESPI – 421. Leta 1999 je uprava začela uvajati projekte za implementacijo računalniških delovodnikov in njihove izvedbene projekte v razvojne načrte avtomatskih računalniških sistemov. V okviru Ministrstva za kulturo in kulturne dobrine je bila ustanovljena koordinacijska skupina, ki je dobila nalogo, da predstavi računalniški delovodnik na vseh ministrstvih, tako centralnih kot perifernih, s ciljem, da se uvede administrativni vmesnik.

Mag. Urška Kežmah (Maribor) je v referatu **Elektronsko poslovanje v sodnih postopkih** obravnavala predvsem pravne in tehnološke možnosti za vpeljavo elektronskega poslovanja v sodne postopke. Izpostavila je obstoječe načine notranjega e-poslovanja v pravnem, izvršilnem in registrskem postopku (npr. e-vpisnik). Posebej obravnava možnosti za zunanje e-poslovanje sodišča (npr. pošiljanje in sprejemanje e-vlog). Predstavi domače in tuje zglede, zlasti postopek pred Ustavnim sodiščem Republike Slovenije in Sodiščem Evropskih Skupnosti, ki že poteka z računalniško podporo.

Tematiko e-sodišč predstavi tudi Emica Ogrizek (Maribor) v referatu z naslovom **Zemljiška knjiga v klasični in elektronski obliki**. Po zgodovinskem pregledu razvoja zemljiške knjige v slovenskih deželah s poudarkom na področjih, za katera je pritojen Pokrajinskega arhiva Maribor, predstavi spremembe, ki jih je doživela zemljiška knjiga z informatizacijo.

Zemljiško knjigo, tako to, ki je vodena v klasični obliki, kot novo, ki je vodena v elektronski obliki, predstavlja kot pomembno arhivsko gradivo.

O digitalizaciji arhivskega gradiva sta pripravila prispevek Joško Katelan (Kotor – Črna Gora) in Borivoj Jovanović (Kotor – Črna Gora) z naslovom **Fond "katastarska uprava Kotor" – Novi prijedlog digitalizacije**. Navajata, da je novi predlog za digitalizacijo tega fonda nastal kot rezultat večletne strokovne obdelave gradiva in z uporabniki v upravno-pravnih postopkih. Predstavljen je kratek prikaz historijata ustvarjalca arhivskega gradiva kot tudi obstoječe stanje v arhivu.

Vsebinski problemi transformacije podatkov iz klasičnih v elektronske oblike s posebnim poudarkom na informativnih pomagalih je naslov prispevka dr. Miroslava Novaka (Maribor). Avtor opozarja na nekatere vsebinske probleme transformacije podatkov s poudarkom na informativnih pomagalih. Pri tem izpostavlja razliko med postopki transformacije, konverzije in migracije podatkov, ki se med seboj v praksi pogosto prepletajo. Navaja, da je z arhivskega strokovnega stališča na nivoju sekundarnega arhivskega podatkovnega potenciala najpomembnejša transformacija tistih vsebin arhivskih informativnih pomagal, ki jih je potrebno vgraditi v kompleksnejše arhivske informacijske sisteme. Pri tem je nujno upoštevati ob strokovnih standardih tudi finančne posledice izvajanja različnih oblik tega procesa.

Na problematiko varovanja novih nosilcev zapisov opozarja dr. Jana Kolar (Ljubljana) v referatu z naslovom: **Varovanje sodobnih nosilcev zapisov**. V prispevku predstavi sodobne, strojno berljive zapise kot so: gramofonske plošče, magnetni in optični zapisi ter vzroke za njihovo razgradnjo, značilne poškodbe gradiva ter navede priporočila za hranjenje.

Na koncu zbornika je objavljen tudi In memoriam Enver Čengić, ki sta ga pripravila dr. Branko Bubenik in Zdenka Semlič Rajh. Gospod Enver Čengić je bil dolgoletni udeleženec posvetovanj in je pogosto pripravljaval prispevke, ki so govorili o problematiki v TV arhivih.

Referate so delavci v Pokrajinskem arhivu Maribor oblikovali v publikacijo, tiskali pa so jo v vbRogina d.o.o., Radizel.

Objavljeni referati v tretjem zborniku dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih pomenijo dragoceno pridobitev za slovensko arhivsko javnost, in to ne samo z vidika izmenjave množice teoretičnih mednarodnih izkušenj arhivske teorije, ampak predvsem z vidika bogatih izkušenj arhivske prakse, ki so jo avtorji v njem posredovali.

Leopold Mikec Avberšek

Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Viri št. 19, Ljubljana 2004, 424 strani.

Z izidom tretje knjige edicije Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije je prof. dr. Božo Repe udeležil svoj delovni program, ki si ga je zastavil leta 2002 ob izidu monografije Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije, da bo prelomno dogajanje v sodobni slovenski zgodovini v osemdesetih letih in prvih dveh letih naslednjega desetletja osvetlil tudi z integralno objavo izbranih ključnih dokumentov. Na ta način je zainteresiranim bralcem ponujena možnost, da se o zgodovinskem dogajanju, ki ga je večina aktivno doživljala, poučijo tudi neposredno prek primarnih virov ter ga primerjajo s prikazi v zgodovinsko in memoarski literaturi.

Pristop k čim bolj vsestranski in poglobljeni podobi poti do demokratizacije in osamosvojitve Slovenije je terjal velike napore avtorja in izdajatelja. Božo Repe je z dolgoletnim preučevanjem virov za to tematiko postal odličen poznavalec le-teh. Soočiti se je moral z velikim problemom; "iz komaj obvladljive količine" gradiva izbrati najpomembnejše dokumente. Pri tem je bila nujna subjektivnost. Dodati je treba še dejstvo, da je veliko najnovejše arhivske dokumentacije še pri ustvarjalcih. Glede na obsežnost ohranjenih virov je moral prvotni načrt, da jih objavi v eni knjigi, razširiti in za vsakega od treh tematskih sklopov, t. j. opozicija in oblast, Slovenci in federacija ter osamosvojitve in mednarodno priznanje, oblikovati posebno knjigo. Takšno odločitev so terjale tudi finančne težave pri zagotavljanju sredstev za tisk. Za izdajatelja Arhivsko društvo Slovenije in še posebej za uredništvo zbirke Viri, v kateri od leta 1990 vsako leto izide najmanj ena knjiga dokumentov o pomembnih vidikih novejši zgodovine Slovencev (skupaj jih je izšlo dvajset) je bila doslej najzahtevnejša naloga prav izdaja treh knjig Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. To naj ilustriramo s podatkom, da obsegajo 17., 18. in 19. zvezek zbirke, ki so izšli v zadnjih treh letih, nad tisoč strani, na njih pa je Božo Repe pripravil za objavo več kot tristo dokumentov iz obdobja od konca sedemdesetih let do sprejema Republike Slovenije v OZN maja 1992 ter spremno besedilo.

Tretji del obravnavanih virov tematsko zajema šest sklopov: razglasitev osamosvojitve, reakcijo zveznih organov, Evropske skupnosti in ZDA, intervencijo JLA in slovenski odgovor v prvem poglavju, v naslednjih diplomatski poseg Evropske skupnosti: najprej dve neuspešni posredovanji na pogajanjih v Zagrebu in nato pogajanja na Brionih ter Brionsko deklaracijo, odnose Slovenije in Jugoslavije po njej, ponesrečeni poskus, da bi Jugoslavijo vsaj v ohlapni obliki obnovili na haaški konferenci, v sklepnem poglavju pa so dokumenti o mednarodnem priznanju Republike Slovenije. Glede na to, da nekateri dokumenti vsebujejo podatke za različne probleme, je moral Repe posvetiti veliko pozornost smiselni uvrstitvi v ustrezna poglavja.

S 143 dokumenti različne narave – od uradnih zapisnikov, magnetogramov, zabeležk, ukazov, pisem, izjav, predlogov, poročil, stališč, analiz in pravnih aktov tedanjih slovenskih državnih organov (t. i. "razširjenega" Predsedstva Republike Slovenije, izvršnega sveta in nekaterih njegovih ministrstev ter Skupščine Republike Slovenije, zveznega izvršnega sveta in drugih zveznih organov, vrha JLA, mednarodne skupnosti in improviziranih slovenskih diplomatskih predstavništev – lahko sledimo napetemu, negotovemu in nepredvidljivemu dogajanju v Sloveniji v času od intervencije JLA junija 1991 do mednarodnega priznanja ES in drugih držav v začetku leta 1992 in sprejema v OZN. Dokumenti nam odpirajo vpogled v politično dogajanje v Sloveniji, dileme, s katerimi so se srečevali vodilni politiki, občasne različne poglede in vso težo odgovornosti pri tako usodnih odločitvah, kot je bila vojaška obramba ali podpis Brionske deklaracije. Repe je v knjigi objavil okoli trideset zapisnikov sej razširjenega Predsedstva Republike Slovenije, na katerih so ob sodelovanju najvišjih skupščinskih, vladnih in vojaških predstavnikov oblikovali sklepe, predloge in naloge za reševanje najbolj aktualnih problemov. V zbirko je uvrstil tudi nekaj magnetogramov, ki plastično kažejo čustvenost razprav in dramatične okoliščine, v katerih so sprejemali zgodovinske sklepe. Med njimi naj posebej omenimo magnetogramska zapisa sej razširjenega Predsedstva Republike Slovenije 1. 7. in 8. 7. 1991 (dok. 34 in 55), ki sta neavtorizirana in nelektorirana, ter magnetogram 22. skupne izredne seje Skupščine Republike Slovenije 30. 6. 1991 (dok. 20). Pri magnetogramih bi bili koristni manjša pojasnila in popravki očitnih napak. Ob tem naj opozorimo, da o nekaterih pomembnih dogodkih niso pisali dokumentov, tako tudi ne zapisnika o eni najusodnejših odločitev z dne 27. junija 1991, ko so se na 44. seji razširjenega Predsedstva Republike Slovenije odločili za oboroženo obrambo. O dogajanjih tega dne imamo ohranjene le pozneje zapisane sklepe, ki veljajo kot zapisnik. Tu pa si pri opisu dogajanja lahko pomagamo le s dobrimi spominskimi pričevanji sodelujočih.

V dokumentih sledimo različnim konceptom ureditve jugoslovanske države, ki so v zveznih organih – v prepričanju, da bo Jugoslavija obstala – nastajali še tja do jeseni 1991, vidimo pa tudi podobne poskuse mednarodne skupnosti (Carringtonov načrt). Viri sklepnega poglavja odsevajo različne poglede članic Evropske skupnosti na mednarodno priznanje Slovenije in Hrvaške, pa tudi zapletene odnose med obema državama, ki od napada JLA na Slovenijo nista bili več "siamski dvojčici", iz njih pa je lahko zaznati tudi vzroke za sedanje konfliktne razmere. To je najbolj videti iz beležke o pogovorih delegacij Republike Slovenije in Republike Hrvaške ob podpisovanju pogodbe o vzpostavitvi diplomatskih odnosov in gospodarskem sodelovanju 6. 2. 1992 (dok. št. 140). Dokumenti pa tudi nazorno kažejo (pri tem naj opozorimo zlasti na tehtne analize ministrstva za zunanje zadeve), kdo nas je pri mednarodnem priznanju podpiral in kdo zaviral. To je ne nazadnje videti tudi iz vrstnega reda držav, ki so nas priznale in je objavljen v prilogah. Če

odštejemo Hrvaško in nekaj nekdanjih sovjetskih republik je med tedanjimi "pravimi" državami na prvem mestu Islandija – to smo žal kar prepogosto prezrli – in seveda Nemčija, ki je najbolj zaslužna za naše priznanje, saj je zanj tvegala celo spor s Francijo in hud konflikt v tedaj nastajajoči "maastrichtski" Evropi. Sledila sta Vatikan in Avstrija, po drugi strani pa si je npr. Italija vzela čas in je odločitev Evropske skupnosti z dne 15. januarja potrdila šele naslednji dan. Sprenevedavost italijanske diplomacije v času boja za neodvisnost in mednarodno priznanje pa je popravil italijanski predsednik Francesco Cossiga, ki je kot prvi tuji državnik obiskal Slovenijo in predsedniku Milanu Kučanu osebno izročil dekret o priznanju s strani italijanske vlade.

Iz opomb k posameznim dokumentom o tem, kje so, je videti, da jih je avtor večinoma izbral iz arhiva predsednika Republike Slovenije, ministrstva za zunanje zadeve in arhiva Državnega zbora Republike Slovenije ter še niso bili predani osrednjemu slovenskemu arhivu, to pa pomeni, da so zaenkrat dostopni le pod posebnimi pogoji in je zato objava še posebej pomembna za strokovno in širšo javnost. Posamezna tematska poglavja avtor uvaja z uvodnimi študijami, ki temeljijo na njegovih doma in v tujini objavljenih knjigah in člankih, zlasti na monografiji, ter olajšujejo uporabo dokumentov. Temu sta namenjeni tudi objavi kronologije pomembnejših dogodkov in relevantne literature v prilogah.

V uvodu je avtor izrazil pričakovanje, da bo bralec iz izbranega gradiva začutil "duh časa" vznemirljivih, protislovnih in s spremembami nabitih osemdesetih let in začetka devetdesetih let. Ta cilj je vsekakor dosegel in s tremi knjigami dela Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, ki je največje delo o naši najnovejši zgodovini, smo dobili nov pomemben prispevek k osvetlitvi procesa demokratizacije in poti do udejanjenja slovenske državne samostojnosti. Za to zaslužijo vse priznanje avtor prof. dr. Božo Repe in Arhivsko društvo Slovenije oziroma uredništvo zbirke Viri z glavnim urednikom prof. dr. Francetom Dolinarjem.

Miroslav Stiplovšek

Milica Trebše Štolfa, Slovensko-kanadsko društvo / Slovenian Canadian Association Edmonton, Alberta, Canada 1964–2004, Ljubljana – Edmonton 2004, 199 strani.

Kot smo že navajeni, je izpod peresa mag. Milice Trebše Štolfa, dolgoletne raziskovalke slovenskega izseljenstva, prišla še ena iz palete monografskih knjig; izjemna knjiga o delovanju slovenskega društva v Kanadi, izdana v počastitev štiridesetletnice delovanja Slovensko-kanadskega društva iz Edmontona v Alberti.

Tako kot povsod po svetu so tudi v tem delu velikanske Kanade tam živeči Slovenci začutili potrebo po druženju s svojimi rojaki, ohranjanju spomina na domovino, slovenski jezik, kulturo, tradicijo. Zato so junija 1964 sklicali ustanovni občni zbor in tako že štirideset let negujejo prelepo slovensko tradicijo. Kako uspešni so pri tem, zgovorno priča prispevek gospoda McIntyrja, v katerem je med drugim zapisal: "Ugotovil sem, da se redno srečujejo na lepi slovenski pristavi v Edmontonu in da je tam ob vsaki priložnosti, ko se srečajo, veliko dobre hrane, pijače in veliko prijetnih ljudi" (str. 165).

Čestitke ob jubileju in knjigi na pot so izrazili predsednik Republike Slovenije, predsednik vlade Kanade, predsednik province Alberta, predsednik Komisije DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, direktorica Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, državni sekretar z Ministrstva RS za kulturo in nekdanji minister za kulturo province Alberta.

Od prvih korakov društva do danes nas knjiga vodi skozi devet poglavij, in to v dveh jezikih (slovensčini in angleščini) in na 199 straneh. Z izjemno zavzetostjo in čutom za svojo dediščino so člani društva zbirali gradivo in soustvarjali pričujočo knjigo. Zaradi poplave, ki je uničila tudi arhivsko gradivo, je delovanje društva v prvih letih obstoja poznano le iz kronološkega poročila, nastalega na podlagi gradiva pred uničenjem. Kronološki pregled kulturnih in družabnih dogodkov, športnih in rekreativnih ter drugih dejavnosti daje odličen vpogled v del zgodovine slovenskega izseljenstva. Tudi v Edmontonu so zelo hitro ugotovili, da resničnega sodelovanja in druženja ne bo brez lastnega doma, ki bi jih povezoval. Tako je nastal Slovenski dom na pristavi, kjer so se Slovenci počutili domače in na svojem. Zaživel so družabna srečanja, plesi, pikniki, zapeli so zbori. Glede na to, da je skrb za kulturno dediščino in jezik resno delo, so organizirali tudi slovensko šolo. Zaradi velikega zanimanja za pouk le-ta ni bil namenjen zgolj otrokom, temveč tudi odraslim članom društva. Posebej je treba pohvaliti povezovanje z institucijami zunaj društva, odprtost društva pri navezovanju stikov in željo članstva po sodelovanju. Za zgodovino slovenskega izseljenstva so dragoceni tudi seznam vseh predsednikov in članov društva, sezname društvenih odborov ter zapisani spomini članov. Neprecenljivo vrednost knjige pa predstavljajo številne odlično dokumentirane fotografije.

Avtorica knjige, ki že skoraj dvajset let neutrudno vceplja pomembnost ohranjanja kulturne dediščine Slovincem po svetu, je tudi tokrat upravičeno postavila na prvo mesto zbiranje in varovanje arhivskega gradiva. To pa je temelj za ohranjanje in raziskovanje naše skupne preteklosti in sedanjosti.

Z velikim veseljem ugotavljam, da je zavest o pomenu arhivskega gradiva med izseljenci na zelo visoki ravni in da vedo, da je njihovo delovanje del slovenske zgodovine.

Za širše poznavanje naše zgodovine pa bi morala ta knjiga dobiti zaslužno mesto znotraj strokovne literature.

Nada Čibej

Alfred Ogris – Wilhelm Wadl (Hgg.), 100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904–2004, Klagenfurt 2004, 182 strani.

Koroški deželni arhiv je letos praznoval svojo stoletnico in na to obletnico so vse leto spominjali številni kulturni dogodki, proslave in predavanja v Arhivu. Zgodovinsko društvo za Koroško je ob jubileju posvetilo Arhivu posebno publikacijo kot del društvenega časopisa *Carinthia*. Publikacijo sta uredila prejšnji in sedanji direktor deželnega arhiva Alfred Ogris in Wilhelm Wadl, v njej pa so objavljena tudi nekatera jubilejna predavanja, ki so bila predstavljena med letom. Kot sta urednika poudarila v uvodu, je Koroški deželni arhiv v Celovcu posebna in najstarejša znanstvena inštitucija dežele Koroške. Temelje zanj, kot tudi za kasnejši deželni muzej, je sredi 19. stoletja postavilo Zgodovinsko društvo za Koroško. S tem obdobjem sta temeljno povezani dve osebi, in sicer Gottlieb, baron pl. Ankershofen, in August Jaksch, vitez pl. Wartenhorst, ki je bil tudi prvi direktor Koroškega deželnega arhiva. Deželni arhiv se je od leta 1904, ko je bil v njem zaposlen en človek, razvil v raziskovalno središče deželne zgodovine in je odigral v upravnem življenju dežele Koroške pomembno funkcijo. Začel je z zbiranjem posameznih kosov starih arhivalij, danes pa je moderen deželni arhiv in je izrazito zazrt v prihodnost. Na to kaže tudi njegova moderna, za arhiv namensko zgrajena nova stavba, v katero se je preselil leta 1996. Da se tudi politika sosednje države in dežel zaveda pomena arhivov, kažejo v zadnjem desetletju številni novi deželni arhivi ne le na Koroškem, ampak tudi v deželah Štajerski in Spodnji Avstriji ter Mestni in deželni arhiv na Dunaju. Po njihovi skrbi za arhive bi se lahko zgledovala politika tudi pri nas.

Stoletni zgodovini Koroškega deželnega arhiva je posvečena uvodna razprava izpod peresa Alfreda Ogrisa. Prve sledi skrbi za arhive na Koroškem so iz 13. stoletja, ko je bil v pisarno vojvode Španhajmskega z listino dodeljen pisar. Arhiv in registratura sta na Koroškem pridobila pomen skupaj z začetki uvažanja lastne deželne uprave v 16. stoletju. V obdobju od leta 1579 do 1590 so deželni stanovi izdali instrukcijo deželnemu registratorju in tako lahko govorimo že o prvi arhivski ureditvi. Za nadaljevanje skrbi za koroške arhive je bila odločilna ustanovitev Zgodovinskega društva za deželo Koroško. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1844. Obenem je bila rojena tudi zamisel o ustanovitvi "Archivum Carantanum". Sledil je poziv društva za zbiranje vseh virov, pomembnih za zgodovino dežele. Že leta 1846 je imelo društvo zbranih prek deset tisoč arhivalij. Med njimi je imel osrednje mesto znani Milštatski rokopis t. i. "Millstätter Genesis" iz 12. stoletja. V naslednjih desetletjih je zgodovinsko društvo sistematično zbiralo arhivalije za zgodovino Koroške. V last društva so prišli tudi nekateri arhivi državnih organov, okrožnih sodišč, mest in trgov. Društveni tajniki so imeli polne roke dela z urejanjem arhiva. Leta 1882 je postal društveni arhivar že omenjeni August Jaksch, ki je prispeval

profesionalnost, saj se je izšolal na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje na Dunaju. Jaksch se je z vnemo lotil urejanja in razvrščanja arhivov. Njegovo delo ni bilo zaman in na pobudo zgodovinskega društva, ki mu je že leta 1898 podelilo naziv "deželni arhivar", sta ga koroški deželni glavar in deželni odbor s 1. januarjem 1904 imenovala za deželnega uradnika. S tem datumom je Jaksch postal pravi deželni arhivar. Leta 1919 je dobil uslužbenca za pomoč in bil leta 1921 imenovan za direktorja deželnega arhiva, to pa je imelo pozitiven učinek na dolg proces institucionalizacije arhiva v zavesti deželne uprave in politike. Na položaju direktorja (vodje) so mu sledili Martin Wutte (1923–1939), Karl Starzacher (1939–1945), Herman Wiessner (1945–1957), Gotbert Moro (1958–1967), Wilhelm Neumann (1968–1980), Alfred Ogris (1981–2001) in sedanji direktor Wilhelm Wadl (od 2001). V obdobju druge svetovne vojne so oblasti arhiv preimenovali v "Reichsgauarchiv Klagenfurt". Pristojen je bil tudi za Gorenjsko in je imel podružnico v Kranju – vodil jo je Josip Žontar.¹

Arhiv se je vse od svojih začetkov pa do leta 1996 ubadal s prostorskimi težavami. Številni načrti in pobude za ustrezno prostorsko rešitev so se izjalovili in šele leta 1958 je arhivu uspelo zbrati vse fonde na enem kraju – v deželni hiši. Prostorske težave arhiva so se rešile šele leta 1996 z novo zgradbo. V korak z reševanjem prostorskih težav je šel tudi razvoj arhivske zakonodaje. Arhivska uredba iz leta 1932 je bila zastarela, zato je bil leta 1997 sprejet nov deželni arhivski zakon. Bil je prvi deželni arhivski zakon v Avstriji in po njem je bil arhiv izločen iz sestava deželne uprave. Arhiv je bil ves čas dejaven tudi kot znanstveno središče za raziskovanje deželne zgodovine, pri tem so bile v ospredju izdaje zgodovinskih virov.

Nova stavba koroškega deželnega arhiva, Celovec, St. Ruprechter Straße 7

¹ Več o tem glej: Jože Žontar, Kranjska podružnica Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu v času nemške okupacije, Arhivi XIX 1996, str. 55-59.

V naslednji razpravi direktor deželnega arhiva Wilhelm Wadl predstavlja Koroški deželni arhiv kot moderno informacijsko središče. Novi prostori in novi arhivski zakon so postavili pred arhiv nove izzive in večjo odgovornost. O uspešnem delu priča tudi dejstvo, da arhiv več kot 16 odstotkov stroškov pokrije s svojimi lastnimi prihodki, preostalih dobrih 83 odstotkov pa pokrije dežela. Prihodki arhiva so predstavljeni v diagramu. Kljub samostojnosti je arhiv še vedno tesno povezan z deželno upravo. Poleg gradiva dežele prevzema tudi gradivo nekaterih zveznih uradov; to je ustaljena navada že od ustanovitve arhiva. Hkrati je pomemben servis za državljanke, kot kaže redno povečevanje števila obiskovalcev v čitalnici, posebej po preselitvi v nove prostore.

Sledi kratki prispevek Claudije Fräss-Ehrfeld. V njem predstavlja povezanost Zgodovinskega društva za Koroško s Koroškim deželnim arhivom. Bogat arhiv, ki ga je zbralo zgodovinsko društvo, je prešel v last dežele šele leta 1974 s sporazumom med zgodovinskim društvom in deželo Koroško. Naslednji je prispevek nekdanjega direktorja Wilhelma Neumanna o njegovi poti deželnega zgodovinarja in arhivarja.

O izzivih sodobne arhivistike pa razpravlja direktor bavarskega državnega arhiva v Münchnu Hemann Rumschöttel. Razprava ima naslov Sprememba paradigme v državi in družbi – izziv in odgovor arhivov. Gre za zelo aktualen pogled na sodobna arhivska vprašanja, ki si vsekakor zasluži pozornost. V prispevku se je avtor manj osredotočil na preteklost arhivov kot na njihovo sedanost in prihodnost. Pri tem je uporabil modno besedo sprememba paradigme, ki sicer zadeva prav to, o čemer govori razprava – družbene, ekonomske, politične in tehnične spremembe ter spremembe v miselnosti in razvoju, ki se kažejo tako rekoč na vseh življenjskih področjih. Avtor postavlja osem takih paradigem. Prva je ekonomičnost. Vedno večji je vpliv tržnega gospodarstva na javni sektor naj bo učinkovitejši. Da ekonomičnost zadeva tudi arhive, je jasno – tu avtor navaja primer reforme javne uprave v Nemčiji in krčenje sredstev za arhive. Na drugi strani pa pomeni reforma dodatno obremenitev za arhive, saj se ukinjajo določeni uradi in sodišča, država se umika z nekaterih področij. Pritok gradiva v arhive se je zato znatno povečal. Drugič: utilitarizacija. Arhivi so se prisiljeni kot ustanove, ki opravljajo storitve za upravo, raziskave in javnost obnašati marketinško in pri tem upoštevati želje morebitnih uporabnikov. To sili arhive v iskanje partnerjev v znanosti, zgodovinskih in drugih društvih, upravi in politiki. Tretjič: aktualizacija. Arhivi naj ostanejo ustanove, v katerih se prepleta klasično arhivsko gradivo, staro več stoletij, s sodobnim. K temu spada tudi povezava z zgodovinskimi raziskavami, posebno na področju pomožnih zgodovinskih ved ter lokalne in pravne zgodovine. Kot poudarja Rumschöttel, bi omejitev zgolj na informacijski menedžment pomenila samoimputacijo. Četrto: popularizacija. Družba postaja vse bolj nepregledna. Zato so pomembne povezave arhivov v mrežo, izmenjava informacij, koordinacija in kooperacija. Tako združuje internetni portal "Arhivi na Bavarskem" prek 1000

arhivov. Skrb mreže arhivov je odsliskava pluralistične družbe in skrbi za ohranjanje arhivskega gradiva tudi pri na novo nastalih organizacijah, družbenih iniciativah, zvezah in društvih, ki so nemalokrat zelo vplivni, četudi so kratkotrajni. Šestič: privatizacija. Vse več tradicionalno državnih oziroma občinskih zmogljivosti prehaja v zasebne roke (železnica, pošta, uprava gozdov itd.). Oblikovati je potrebno strategije za zagotovitev prevzemanja tistega arhivskega gradiva, ki je nastalo v času javnega poslovanja v javne arhive, in na drugi strani ohranjanje in dostopnost privatnega gradiva. Predlogi za morebitno privatizacijo državnih ali občinskih arhivov so naleteli na široko odklanjanje. Sedmič: digitalizacija. Digitalno gradivo je odprlo v arhivih povsem nove poti pri prevzemanju, urejanju in strokovnem delu. Zahteve novega gradiva so pred arhive postavile številne probleme. Avtor opozarja, da v praksi velja, da ne kaže hitreje teči, ampak poiskati krajše poti. Digitalizacija zahteva od arhivarja kompetentnost tudi v sodobni tehnologiji. Osmič: globalizacija. Svet je postal brez mej. Z globalizacijo je povezana druga plat medalje, ki se nanaša na arhive. Opazno je vse večje zanimanje za zgodovino. V ospredju so zgodovinska identiteta, domovina, regionalna izročila kot nasprotje globalni anonimnosti. V tej vlogi morajo biti arhivi razumljeni kot središča spomina in biti povezani in vpeti v regionalno zgodovinsko in kulturno mrežo. Avtor končuje razpravo z mislijo, da Koroški deželni arhiv razume nove izzive, saj o tem priča ne le nova arhivska stavba, novi arhivski zakon, ampak tudi močna zasidranost deželnega arhiva v zavesti Korošcev in njegovo plodno povezovanje tradicije, inovacije in vizije. Sprememba paradigme učinkuje le, če jo prepoznamo in sprejmemo.

Posebno izčrpen je prispevek Evelyne Webernic o zapuščinah v Koroškem deželnem arhivu. Razstavno dejavnost v Arhivu obravnava Wilhelm Deuer. O pomenu gospodarskih arhivov za gospodarsko in socialno zgodovino ob primeru gradiva pliberskega rudnika v Koroškem deželnem arhivu piše Thomas Zelloth. Joachim Eichert predstavlja družinske raziskave v tej ustanovi. Publikacijo končuje analiza razvoja uporabe in obiskov v Koroškem deželnem arhivu v zadnjem desetletju (1994–2003) izpod peresa Johanna Stermetza.

Ob jubileju želi Koroškemu deželnemu arhivu tudi uredništvo revije "Arhivi" še mnogo uspešnih let!

Matevž Košir

Antoša Leskovec, Aleksandra Serše, Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu (1849–1860), 1. del, Ljubljana 2003, 342 strani.

Izid pričujočega vodnika je za slovensko arhivistiko "pravcat majhen" praznik. Trditev dobi težo šele,

ko skušamo naštetih predhodne slovenske specialne arhivske popise prekmurskega historičnega gradiva v tujini. A doslej lahko omenimo le enega samega v izdaji Pokrajinskega arhiva Maribor leta 2000. Ko pogledamo še avtorje vodnika, zagledamo na prvem mestu ime profesorja in arhivskega svétnika v pokoju Antoše Leskovca, zagotovo enega najbolj znanih živéčih slovenskih arhivskih delavcev. Le nekaj posameznikom je bilo dano zvedeti kaj več o predzgodovini nastanka vodnika in obliki ter obsegu popisanih zvezkov, ki jih je ustvaril prof. Leskovec v desetletjih neutrudnega evidentiranja na Madžarskem. O samih razmerah, v katerih je tam delal, ne gre izgubljati besed. Dovolj pove podatek, da so bili vsi brez izjeme napisani s svinčnikom, kar daje misliti o "romantičnosti" početja in mnogih takih ter drugačnih težavah.

Gre torej za Leskovčev tako rekoč arhivski opus vitae. Prvi pogoj za evidentiranje starejšega prekmurskega gradiva v madžarskih in tudi drugih arhivih je namreč dobro poznavanje madžarščine, nemščine in latinščine, pa še celega kompleksa upravnih, posestnih, cerkvenoupravnih in drugih posebnosti ogrskega prostora v določeni dobi, ne nazadnje pa tudi samega prekmurskega prostora in ljudi. Vse to je Leskovec znal združiti v sebi, zato ga lahko upravičeno štejemo za najboljšega živéčega poznavalca madžarskega historičnega gradiva med Slovenci. To poudarjam pač samo zato, ker ima v Prekmurju sedaj "konkurenco" dveh novih doktorjev zgodovine Prekmurja iz vrst pripadnikov madžarske narodnosti.

Vodnik je zasnovan dvoplastno. Uvaja ga več krajših besedil obeh avtorjev, od katerih so Leskovčevi že bili objavljeni. Sestavek *Ogrski upravni sistem od srede 18. stoletja do leta 1918* je zelo sumaričen povzetek ogrske upravne ureditve od trenutka habsburške pridobitve svetoš Stefanske krone naprej. Obseg le-te je tu ravno pravšnji za stopnjo poznavanja, ki bi ga moral o preteklosti sosednje Ogrske imeti sleherni diplomant zgodovine pri nas. Tu so torej podane osnove osnov in kot take nedvomno sodijo semkaj. Avtor bi sicer lahko nekaj malega še dodal, recimo o posebnem položaju in vlogi palatina kot kraljevega namestnika že v nemirnem 17. in zgodnjem 18. stoletju ali pa o mnogih ogrskih centralnih uradih, ki so imeli do dualizma sedež na Dunaju. Pri statusu mest in klasifikaciji naselij je avtor pozabil omeniti status svobodnih škofijskih mest (*szabad püspöki város*), čeprav jih je bilo kar nekaj. Tak status je npr. dobilo in imelo prav mesto Szombathely (slov. Sombotel), ko je l. 1777 postalo sedež nove škofije. Prispevek *Evidentiranje arhivskega gradiva, pomembnega za slovensko Prekmurje, v madžarskih institucijah* je izpod peresa soavtorice Aleksandre Serše in je dober povzetek objavljenih člankov ter delovnih poročil o evidentiranju na Madžarskem, ki ga je izvajalo več strokovnjakov.

Najpomembnejše za sam vodnik pa je zadnje Leskovčevo besedilo o prekmurskem gradivu v županijskem arhivu v Sombotelu. Ta prispevek je ključ za razumevanje vodnika, saj osvetljuje upravno organizacijo v zgornjem Prekmurju predvsem od srede 19.

stoletja naprej. Starodavni, po obsegu še srednjeveški Slovenski okraj (Tótsági járás) je bil tedaj razdeljen na štiri okoliše (kerület): murskosoboškega, petanjskega, gornjelendavskega in őrségškega ali okoliš stražne krajine – to slednje ni bilo poimenovanje po krajevnem sedežu okoliša, ampak po namenu, to je po funkciji stražnega področja še iz obdobja pred koncem 11. stoletja. Porabje, ki je do srede 19. st. še spadalo semkaj, je ostalo z reformami po 1850 skoraj v celoti zunaj njegovega obsega. Avtor bi na tem mestu lahko dodal, da je bil tak slovenski okraj tedaj že dolga stoletja ustaljena tako javnoupravna kot tudi cerkvenoupravna enota. Sedež novega okraja je postala Murska Sobota, katere lega sicer ni bila prav idealna za ljudi z Goriškega, saj so imeli do okrajnega sodišča za lep del dneva poti v eno smer. V okraju je bilo šest trgov: ob Murski Soboti še Dobra/danes Neuhaus na južnem Gradiščanskem/Burgenland, Cankova, Gornja Lendava/danes Grad, Martjanci in Rakičan ter okoli 160 vasi. Kot organizacijsko nova upravna enota je okraj začel oktobra 1849. Najvišjo funkcijo predstojnika okrajnega glavarstva sta opravljala sprva okrajni višji komisar (do 1854) in nato okrajni višji stolni sodnik. Zelo dragocena sta tu podana kratka historiata ustvarjalcev obeh popisanih fondov ter ocena fondov.

In sedaj k samemu jedru vodnika. Popisana sta fonda uradov obeh omenjenih funkcionarjev v obdobju med 1850–1860. Kot prvi nastopajo predsedstveni spisi, ki jih je po obsegu mnogo manj kot naslednjih upravnih spisov. Prvi so hranjeni v 12 fasciklih. Iz njih je avtor popisal vse tiste spise, ki so tako ali drugače govorili o tamkajšnjih ljudeh in dogajanju, pa tudi o zadevah splošnega pomena ali dogodkih, ki jih je urad po dolžnosti moral še posebej budno spremljati. Tako ne preseneča, da se tu najdejo tudi poizvedbe in poročila o žalitvah kraljevega veličanstva in duhovščine na terenu, poročila o splošnem razpoloženju prebivalstva v okraju, o morebitnih politično sumljivih osebah, o vplačevanju državnega posojila po občinah – teh je še posebej veliko, pa amnestija ob rojstvu prestolonaslednice. Običajne so zadeve v zvezi z gospodarstvom, šolstvom, zaposlovanjem, zdravstvom, kriminalom, kulturo, tu so verske in narodnostne zadeve, društva in seveda najrazličnejše personalije. Najde pa se tu celo koncept negativnega odgovora okraja v zvezi z udeležbo na pariški svetovni razstavi, pa koncept negativnega poročila okraja glede arhivalij za Monumento Habsburgico, pa določila o oblekah kmetov jezdecev ob vladarjevem obisku, okrožnica o potrebi po cenzuri gledaliških predstav, nočna straža pri davčni blagajni, prekršek pisarja, dohodnina okrajnega glavarja, obvestilo županijske oblasti o smrti trgovca Šušteršiča v Ljubljani, ki je bil nadzorovana oseba, in drugo.

Precej večja skupina spisov so, kot rečeno, upravni spisi. Avtor je popisal 18 fasciklov, po količini nepriemerljivo obsežnejših kot so predsedniški spisi. V prvem fondu so zavedeni skoraj izključno le uradna korespondenca in poročila upravnih organov, tu je večji del namenjen zasebnim prošnjam, pritožbam, zahtevam in drugim osebnim zadevam posameznikov

ter reakcije nanje. Več je zapisov o raznih oblikah kriminala in vsakovrstnega prestopništva, recimo o odvzemu puške gostilničarju v Murski Soboti, goljufijah pri rekrutaciji, mnogih aretacijah npr. zaradi vsakdanjega pretepanja ali prodaje prelahkega kruha na tržnici ali odkrite viseče slike revolucionarja Kossutha v hiši sumljivega človeka itd. Razmeroma veliko je zadev o vojaštvu: o običajnih in nenadnih naborih, o vojakih – dopustnikih, o odsluženih vojakih. Človekovo življenje je bilo sodeč po zadevah sila omejeno, tako je npr. član judovske skupnosti moral prositi oblasti za dovoljenje za poroko s katoličanko. Mnoge je oblast tako ali drugače nadzirala, tudi harfista Ferdinanda Weixelbauma, ki da ni bil pristojen v Cankovo. Soboški trgovci so morali imeti vse orožje, kar so ga premogli, lepo prijavljeno, zato ga je oblast redno kontrolirala. Če je kdo našel zaklad, ga pač ni smel obdržati, saj so tudi za take primere oblasti imele primerno stroge predpise. Cehi so živeli še kar naprej, mlinarji na Tišini pa so se lahko vrnili v soboški mlinarski ceh. Gostilničar v Rogaševcih je prekorajčil zapovedano policijsko uro in je bil prijavljen. Okrajni urad je dobil zahtevo iz Puconcev za izgon dveh Štajercev, ki sta tam zganjala nemoralo. V Skakovcih pa so prijavili tatvino konj. Varnostni ukrepi so bili tudi sicer zelo številni.

Veliko je govora o gospodarstvu in trgovanju. Še zanimivejše so socialne zadeve. O teh lahko npr. zvemo, da je urad vsak mesec določen znesek denarja, pridobljenega s plačanimi kaznimi, razdelil med reveže. Ko namreč julija 1854 tega niso storili, je nastal poseben dopis. Povsem vsakdanje so že bile tiskane županijske okrožnice okrajnim uradom o najrazličnejših ukrepih, recimo o odpravi sušenja lanu v pečeh v hišah in naročeni ureditvi sušilnic za lan zunaj zagrajenih krajevnih središč – očitno je prihajalo do vžigov itd. Spisi omogočajo lep vpogled v vsakdanjik prekmurskega mikrosveta. V njih najdemo zapise o vseh ljudeh – od reveža, brezdomca in dninarja do raznih tujecev, plemičev in grofov. Preseneča bogastvo najraznovrstnejših zadev, ki jih lahko na hitro preletimo v izdelanem stvarnem kazalu, enem od treh dobrih pomagal na koncu vodnika. Ob njem sta še imensko in krajevno kazalo. Še eno očitno lastnost spisovnega gradiva je treba omeniti. Čeprav je nastajalo na ogrskem ozemlju, je bila zagotovo vsaj polovica spisov napisana v nemščini. To da seveda marsikaj misliti, srečna okoliščina pri tem pa je, da je gradivo jezikovno tako mnogo dostopnejše širšemu krogu raziskovalcev.

Že sedaj lahko zatrdimo, da bo vodnik bistveno vplival na povečano zanimanje za tedanje prekmurske razmere in gotovo tudi na poglobljen študij le-teh. In bilo bi kar prelepo, če bi na tej točki lahko zaključil oceno vodnika. Pa ne morem. Zaradi napak, ki jih je izrazilo preveč, da bi recenzent lahko le zamahnil z roko. Soavtorica Saša Serše v uvodu sicer posebej opozarja, da so se pri objavi zvesto držali avtorjevih originalnih zapisov, kar pomeni tudi zapisov osebnih in krajevnih imen. Hkrati se je vnaprej opravičila za morebitne napake. V tem primeru se opisani koncept

ni izkazal za idealnega, saj je količinsko največ madžarskih pravopisnih napak v toponimih in v uvajalnih tekstih od uvoda naprej.

Poglejmo si najbistvenejše, ki se tudi sicer najpogosteje pojavljajo v slovenskih znanstvenih besedilih: popolna odsotnost naglasnih znakov ostrivcev nad samoglasniki oziroma napačni naglasni znaki, npr. predpona *fő* je največkrat iztipkana kot *fö*. Tako je samo v prvem besedilu mogoče najti mnogo napačno natisnjenih izrazov, če naštejemo le nekaj osnovnih (napačni izrazi v kurzivi za znakom / pravilno): *főspan/ föispán, alispán/alispán, szolgabiro/szolgabíró in főszolgabíró/ főszolgabíró* – najde se celo *zolgabiro!*, *mezováros/ mezőváros, kozség/község, kozonség/közönség, arvaszék/árvaszék*. Napake se žal kar ponavljajo ali pa so isti izrazi natisnjeni nekje pravilno, drugod pa ne.

Toponimi: tudi pri teh ostrivca največkrat ni ali pa je nepravilno zamenjan s preglasom na samoglasniku. Tako se pojavljajo klasične napake: *Győr/Györ, Vasvár/Vasvár, Köszeg/Köszeg, Totsagi/Tótság, Orsegu/ Őrség, Kožice/Košice* itd. Najbolj pa me je pri toponimih zmotila nedoslednost uporabe imen Szombathely in Sombotel. Oblika Sombotel se najprej pojavi na sami naslovnici, kar je razumljivo in prav – čeprav bi seveda pred njim ali za njim moral biti zraven tudi madžarski, se pravi aktualni edini uradni(!) naziv mesta [kot bi moral biti zraven tudi edini uradni madžarski naziv matičnega arhiva!]. Še staroslovensko krajevno ime Sombotel, ki ga vsekakor lahko enačimo z imenom Celovec in Gradec, je uporabljeno enkrat tako, drugič drugače, pa spet le slovensko, pa spet le madžarsko – torej neenotno. Tudi v imenskem kazalu so napake, ki jih ne bi smelo biti, namreč, nekateri priimki so napačno natisnjeni oziroma se ne skladajo s tistimi v vodniku, npr. Keresztury (stara svobodnjaška družina s sedežem v Krogu) – v kazalu dvakrat, obakrat kot *Kercstury*, ali pa npr. priimek soboških grofov – tu kot *Szapary* ali *Szápáry*, čeprav se po danes edini in v madžarski literaturi enotni obliki zapisuje Szapáry. A priimki prekmurskega plemstva in zapisi teh so problem zase, saj jih celo ES – kolikor jih sploh v minimalnem obsegu navaja – izpiše nepravilno glede na veljavne oblike.

V očeh slovenskih bralcev in uporabnikov vodnik zaradi omenjenih napak seveda ne bo izgubil niti kančka vrednosti, kredibilnosti in občudovanja vloženega dela. Kaj pa si bodo mislili naši vzhodni sosedje in madžarska manjšina v Prekmurju, je drugo vprašanje. Pred izidom bi ga bilo nujno dati v lekturo hungarologu, kar bo vsekakor veljalo za drugi del. Tudi na napakah se vsi učimo. Osebnostno se že zdaj veselim drugega dela.

Andrej Hozjan

Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje. Zbral in uredil dr. Milko Mikola, samozaložba, Celje 2003.

Prva knjiga Občinski komiteji ZKS celjskega območja, 243 strani.

Druga knjiga Občinski komiteji ZKS Posavja in Zasavja, 302 strani.

V slovenskem prostoru je – ne glede na vrst pisanja – malo knjižnih izdaj, ki jih v pičlih nekaj mesecih ne bi bilo več mogoče najti na prodajnih policah. Takih primerov tako rekoč ni, ko gre za objave zgodovinskih virov ali znanstvene in strokovne izdaje s področja humanističnih ved, saj zaprašeni neprodani izvodi neredko obležijo v skladiščih založnikov še leta in celo desetletja. Če bi samo po tem merili vrednost in odmevnost zadnjega knjižnega dela dr. Milka Mikole, bi ga lahko brez pridržkov imenovali uspešnica v svoji vrsti, med izdajami arhivskih virov pa že kar uspešnica uspešnic.

Kot neizogibno se ob tem vsiljuje vprašanje, kje tiči skrivnost tolikšnega zanimanja in kot posledica neverjetno lahka prodajnost dveh zvezkov arhivskih dokumentov partijskih komitejev na temo vere, Cerkve in šole. Logistična podpora celjske Mohorjeve družbe in nižja prodajna cena zaradi avtorjeve odpovedi honorarju – delo je izšlo v samozaložbi – pri tem zagotovo ne odtehtata poglobitnega deleža. Tehtnejši razlog je iskati v pomanjkanju tovrstnih objav, pa tudi v dejstvu, da gre za obravnavo polpreteklega obdobja, ki mu širša laična javnost razumljivo namenja večjo pozornost, saj v njem ne nazadnje prepozna sebe in svoj čas. Nekako navajeni smo že, da se z velikim uspehom prodajajo "senzacije" s pridihom nekoliko vprašljive verodostojnosti in cenenege berila, toda ali moremo vsebino Mikolove knjige po čemer koli primerjati s te vrste "senzacionalnostjo"? Do neke mere lahko "senzacionalno" – neznano odkrivajo v njej pripadniki mlajše, zlasti odraščajoče generacije, a ti razen redkih izjem, denimo bodočih poklicnih zgodovinarjev, po delih z zgodovinsko problematiko skorajda ne posegajo. Za veliko večino drugih vsebina objavljenih dokumentov, nasprotno, ni "tabula rasa", temveč predvsem v drugačni obliki, zdaj tudi kot "črno na belem", z avtentičnimi dokumenti posredovan razmeroma zaokrožen sklop informacij, ki kar se da neposredno – dokumentirano z imeni in priimki aktivnih in pasivnih udeležencev – dopolnjuje "oralno zgodovino". V spomin priključite tiste vse bolj medle utrinke spomina in pripovedovanj o nekem (minulem) družbenem ozračju in – povedano v duhu časa – o "pravi liniji", ki je bila le-temu skrbno odmerjana in zapovedovana od zgoraj.

Na poseben način je duh časa ujet v tehniki same objave. Reprodukcijske dokumentov ga namreč podajajo neprimerno bolj živo kakor objave prepisov virov, kakršnih smo bili vajeni doslej. Pred bralcem je tako rekoč izviren z vsemi tipkarskimi in slovničnimi napakami, pripombami, popravki, žigi in podpisi, kar daje še dodatno težo sami vsebini, zaznamovani z vso

terminološko in ideološko latovščino svojega časa. Uporabnik ima tako občutek, da posega po originalih, saj reprodukcijam do popolne avtentičnosti manjkata domala le otip in vonj rumenečega papirja, posušenega črnila in arhivskega prahu.

Namen izdaje publikacije in kriterij pri izbiri skupno 107 objavljenih dokumentov je dr. Mikola uvodoma predstavil z naslednjo koncizno mislijo: "Da bi tistim, ki jih obravnavana problematika zanima, omogočil vpogled v tovrstne arhivske dokumente, ne da bi jim bilo potrebno iti v arhiv, sem se odločil, da jih nekaj najbolj zanimivih objavim." Kot kaže, je pri izbiri skušal – in to mu je uspelo – dovolj enakomerno pokriti 13 občinskih komitejev Zveze komunistov Slovenije (OK ZKS), katerih fonde hrani Zgodovinski arhiv Celje (ZAC). Večina fondov je namreč zastopanih s 6–8 dokumenti, pri čemer so po izdatnejši beri v ospredju fondi komitejev Zagorje ob Savi, Brežice in zlasti Celje. Ta ne nazadnje ni le najboljšežnejši po količini, ampak pokriva tudi največji časovni razpon – dve desetletji, od srede petdesetih do srede sedemdesetih let minulega stoletja.

Velika večina objavljenih dokumentov izvira sicer iz obdobja najbolj zaostrenih odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom (1952–1966), vendar zato, ker hrani ZAC le gradivo, nastalo nekako do konca šestdesetih let (izjemo predstavlja OK ZKS Celje), mlajše gradivo pa je še vedno na terenu. Upati in želeli je, da bi čim bolj ohranjeno resnično prišlo v ustanovo, ki je edina namenjena njegovi hrambi. Gradivo iz 70-ih in 80-ih let bo namreč "iz prve roke" odgovorilo na vprašanje, ali in v kolikšni meri se je odnos partijske države do Cerkve po normalizaciji odnosov na najvišji ravni v resnici spremenil. Če bi sodili zgolj po nekaj objavljenih dokumentih celjskega OK, ki sežejo v leto 1976, "na terenu" do tega časa ni zaznati večjega preobrata.

Zaradi obsežnosti objavljenih dokumentov – skupaj gre za več kot 500 strani po večini drobnega tipkopisa z majhnim razmikom – je objava razdeljena v dve knjigi, zasnovani na geografskem načelu, tako da prva pokriva celjsko območje, druga pa Posavje in Zasavje. Knjigi sestavljata organsko celoto (oštevilčenje dokumentov v drugi knjigi je nadaljevanje oštevilčenja v prvi), a je obenem vsaka tudi celota zase, saj vsebuje kazali obeh ter skupen predgovor in uvod. Možnost nakupa vsake posebej ali obeh skupaj po ugodnejši ceni je pri tem zagotovo predstavljala posrečeno komercialno potezo.

Zahtevnejši bralec bo v Mikolovi objavi morda pogrešal kritični aparat, komentar k vsebini posameznih dokumentov ali spremno študijo, ki jo sicer na skupaj vsega petih straneh nadomeščata avtorjeva beseda "Namesto predgovora" in "Uvod". Dr. Mikola se je za to odločil zavestno, z utemeljitvijo, da je vsebina sama dovolj jasna in razumljiva, poleg tega pa bi lahko bralcem s komentarji posameznih dokumentov nehote vsiljeval svojo interpretacijo le-teh. Avtor izbora se je izognil tudi vsakršnemu "umetnemu" razvrščanju dokumentov po vsebinskih ali drugih kriterijih; dokumenti posameznega občinskega komiteja si preprosto sledijo v kronološkem zaporedju.

Med objavami zgodovinskih virov za obdobje po 2. svetovni vojni na Slovenskem je Mikolovo delo v vsebinskem pogledu "drugačno" zlasti po tem, da v njem ne bomo našli normativnih aktov ali dokumentov organov višjih ravni, torej tudi ne kakšnih "velikih tem", "usodnih" zgodovinskih dogodkov, poleg tega pa le malo "velikih" osebnosti. Dokumenti občinskih partijskih organov podajajo, nasprotno, na videz malo pomembno, po dosegu obrobno, ponekod celo trivialno pisanje, ki sega vse tja do zapisov policijsko – ovaduške proveniencie in sloga. Svojevrstna teža "Religije, Cerkve in šole" pa je prav v vsebinski "marginalnosti" dokumentov, saj so, tem bolj ko gre za konkretne lokalne zadevice in človeške usode, nadvse dragoceno pričevanje o realnem življenju, daleč od oblastniškega leporečja o mestu šole in verskih skupnosti v takratni družbeni ureditvi. Ali povedano drugače, bolj neposrednih in verodostojnih virov od tovrstnih nimamo.

Objava Milka Mikole je tako v prvi vrsti kažipot k virom, brez dvoma zelo dragoceno vodilo raziskovalcem slovenske polpreteklosti. Fraza je že docela oguljena, pa vendar: v dobro odstiranja zgodovinske resnice si lahko želimo, da bi takih in podobnih del z najrazličnejšo tematiko in za različna obdobja nastajalo vedno več.

Boris Golec

Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929–1941, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 148 strani.

V državni ureditvi prve Jugoslavije je bila pomembna prelomnica oblikovanje novih največjih upravnih enot banovin in kraljevih banskih uprav jeseni 1929. Z njim in preimenovanjem Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo hkrati je bilo sklenjeno oblikovanje skrajno unitarističnih in centralističnih temeljev kraljeve šestojanuarske diktature.

Združitev ljubljanske in mariborske oblasti v Dravsko banovino je pomenila konec enotnemu razvoju škodljive upravne razkosanosti Slovenije; to naj bi bila nagrada voditelju Slovenske ljudske stranke dr. Antonu Korošču za sodelovanje v vladi šestojanuarskega režima. Strokovnjak za upravna vprašanja dr. Henrik Steska je poudaril, da je bila za Slovence "združitev v eno samo, lahko rečemo izključno slovensko banovino, izredne važnosti", saj je bilo tako "slovensko teritorialno vprašanje v Jugoslaviji zadovoljivo rešeno", dokončno sredi leta 1931, ko je prišla v okvir Dravske banovine še Bela krajina. Pravni zgodovinar dr. Sergij Vilfan pa je ob tem posebej poudaril, da se je Dravska banovina "z jugoslovansko Slovenijo ujemale le dejansko, pravno pa je že s svojim imenom skušala zanikati ali vsaj zabrisati njen obstoj."

Slovinci so pozdravili takšno oblikovanje Dravske banovine, hudo pa jih je prizadela ukinitve oblastnih samouprav. Izvoljeni samoupravni organi ljubljanske in mariborske oblasti, oblastni skupščini in njuna izvršilna odbora, so od začetka leta 1927 z uspešnim opravljanjem svojih gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih nalog pomembno prispevali k razvoju Slovenije. Slovenski oblastni skupščini sta med vsemi v državi pridobili tudi največ pristojnosti, kar zadeva uredbe in zakonodajo ter sta pomenili nadomestilo za slovenski parlament. Že 6. januarja 1929 so bili hkrati z razveljavitvijo ustave in razpustom narodne skupščine ukinjeni tudi oblastni samoupravni organi. Toda njihovo uspešno delovanje so nadaljevali posebni samoupravni uradi pod vodstvom oblastnih komisarjev, dotedanjih vodilnih funkcionarjev oblastnih samouprav dr. Marka Natlačena in dr. Josipa Leskovarja, ki sta morala 15. novembra 1929 predati posle prvemu banu Dravske banovine ing. Dušanu Sernecu iz vrst nekdanje Slovenske ljudske stranke. Za njegovega pomočnika je kralj imenoval liberalnega privrženca dr. Otmarja Pirkmajerja. S tem je bil tudi ukinjen dvotirni upravni sistem, državni v okviru velikih županstev in samoupravni v okviru oblastnih samouprav, ter združen v kraljevi banski upravi Dravske banovine.

Tako je ban s svojim uradniškim aparatom hkrati s pristojnostmi srednje – druge stopnje splošne državne upravne oblasti, ki jih je moral izvajati po navodilih in pod nadzorom resornih ministrstev, prevzel še naloge za vodenje dejavnosti in ustanov nekdanjih oblastnih samouprav. Zanje je moral oblikovati poseben banovinski proračun. Pri tem mu je z nasveti pomagal banski svet, sestavljen iz 40 do 50 predstavnikov vseh okrajev – srezov – in večjih mest, dokončno pa je gmotno osnovo za samoupravo banovin določal minister za finance ob potrjevanju proračuna. Ob tem naj poudarimo, da so na oblikovanje tega proračuna vplivali pomembni dosežki slovenskih oblastnih samouprav. Proračun je zagotavljal sredstva za vse dotedanje temeljne pokrajinske samoupravne dejavnosti. Sicer pa naj bi ban oziroma kraljeva banska uprava skrbela za to področje le do nove ustavne ureditve. Septembrska oktroirana ustava iz leta 1931 je podobno kot za oblasti Vidovdanska, za banovine kot samoupravne enote določala uvedbo posebnih samoupravnih organov, izvoljenih banovinskih svetov in odborov. Oblastne samouprave so bile uvedene po več kot petih letih, za banovinske samouprave pa vlade iz režima Jugoslovanske nacionalne stranke in Jugoslovanske radikalne zajednice kljub številnim obljubam zaradi odpora centralističnih sil niso pripravile izvršilne zakonodaje. Prav tako niso izpolnile napovedi o prenosu pristojnosti z ministrstev na kraljeve banske uprave. Te so tako vsa trideseta leta poleg izvajanja pristojnosti splošne državne uprave skrbele tudi za številne samoupravne dejavnosti in ustanove, prav tako pa so zgolj posvetovalne funkcije ves čas opravljali banski sveti, njihove člane pa so ministri za notranje zadeve imenovali iz vrst režimskih privrženцев.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine in z njo banski svet pod vodstvom banov dr. Draga Ma-

rušiča (1930–1935) in dr. Dinka Puca (prva polovica 1935) iz liberalnega tabora ter dr. Marka Natlačena (1935–1941) iz tabora političnega katolicizma sta v svojem delovanju doživela velike spremembe leta 1935 ob zamenjavi režima Jugoslovanske nacionalne stranke z vladavino Jugoslovanske radikalne zajednice; vanjo se je vključila tudi Slovenska ljudska stranka. Ta je bila v vladi močnejši dejavnik kot slovenski liberalci v prvi polovici tridesetih let, prav tako pa je imela vodilno vlogo v slovenskem političnem življenju. Privilegij vladne stranke je tako kot konec dvajsetih let izrabila za popolno oblastno in politično prevlado v Sloveniji ter dosegla, da je delovanje kraljeve banske uprave "dejansko potekalo avtonomno, po slovensko, vendar ni imelo nobene zakonske osnove" (dr. Janko Prunk). S takšno pragmatično samostojnostjo Dravske banovine se ni strinjal njen banski svet. Nezadovoljen s svojimi zgolj posvetovalnimi pristojnostmi je začel v drugi polovici tridesetih let stopnjevati zahteve po izvedbi volitev v banovinski svet ter zakonskem udejanjanju širokih banovinskih samouprav tudi v obliki finančne samostojnosti. Leta 1939 je poudaril, da poleg hrvaškega obstaja tudi slovensko državnopravno vprašanje, po oblikovanju banovine Hrvaške pa se je na zasedanju februarja 1940 pridružil velikim prizadevanjem za avtonomno banovino Slovenijo z zakonodajnimi pristojnostmi. Zaradi vojnih razmer in notranjepolitičnih spopadov med Hrvati in Srbi niso bila uspešna, kar je bilo hudo razočaranje za Slovence in poraz politike Slovenske ljudske stranke, čeprav se formalno svojim avtonomističnim zahtevam ni odrekla do zloma prve Jugoslavije.

Ta dejstva kažejo na veliko vlogo kraljeve banske uprave Dravske banovine z bani na čelu kot najvišjega organa za opravljanje splošnoupravnih in samoupravnih kompetenc v Sloveniji, pomembno mesto v upravnem razvoju pa je povezano tudi s kar enajst let in pol trajajočim delovanjem vse do okupacije leta 1941; to je bila najdaljša vladavina od vseh upravnih sistemov v prvi jugoslovanski državi. Glede na to je potrebno in koristno svojim avtonomističnim zahtevam pristojnosti kraljeve banske uprave Dravske banovine, njene organiziranosti in kadrovske sestave ter njenih odnosov z vrhovnimi oblastnimi organi – ministrstvi v Beogradu in nižjimi, na okrajni oziroma sreski ravni. Te naloge se je lotil Gašper Šmid iz Arhiva Republike Slovenije v okviru podiplomskega študija in nadaljnjih raziskav v pripravi svojega dela za tisk.

Avtor je svojo knjigo razdelil na štiri temeljna poglavja, uvod in priloge. V uvodu (13–25) je opozoril na nekatere pomembne dogodke v slovenskem političnem življenju med vojnima, posebej s stališča avtonomističnih prizadevanj. Prvo poglavje, Organizacija državne uprave (27–47), vsebuje prikaz te uprave na ravni osrednjih – ministrskih oblasti, na drugi – banovinski in prvi najnižji sreski stopnji z dodatno navedbo tudi drugih centralnih organov, ki so uresničevali pristojnosti na ravni celotne države, prav tako pa je našel tudi različne banovinske zavode in podjetja, ki so bila podrejena banski upravi. V poglavju z naslovom Dravska banovina (48–57) so temeljni po-

datki o njenem ozemeljskem obsegu in prebivalstvu (s 6,40% celotnega državnega ozemlja je bila po obsegu najmanjša banovina, štela pa je 1,144.298 prebivalcev oziroma 8,21%) ter njeni razdelitvi na okraje in občine. Osrednje poglavje ima naslov Kraljevska banska uprava Dravske banovine (58–93). V njem je s kratkimi biografijami predstavil vse bane in njihove pomočnike (vso prvo polovico tridesetih let je to funkcijo opravljal Pirkmajer, od jeseni 1935 pa dr. Stanko Majcen), posebno pozornost pa je posvetil kompetenčni in organizacijski problematiki. Zelo temeljito je opisal način pisarniškega poslovanja banske uprave, ki ga je predpisal minister za notranje zadeve s posebnim poslovníkom. V Dravski banovini je bila banska uprava razdeljena na splošni, upravni, kmetijski, prosvetni in tehnični oddelek, oddelek za socialno politiko in zdravstvo in finančni oddelek, glede na razvitost neagrarnega gospodarstva pa je bila med tistimi banovinami, ki so imele še osmi oddelek za trgovino, obrt in industrijo. Vsak oddelek se je delil še na več odsekov, v okviru nekaterih pa so delovali še posebni referati in uradi. Zelo dragocen je zlasti podroben opis vseh pristojnosti posameznih oddelkov in njihovih organizacijskih enot, seznam vodilnih uradnikov banske uprave pa je tudi v prilogah. Zadnje poglavje ima naslov Banovina Slovenija (95–121). Gašper Šmid je namreč pri urejanju fonda okrajnega glavarstva Ljubljana okolica našel v fasciklu oziroma konvolutu 235 zbrano pomembno pravno in drugo dokumentacijo, ki je nastajala od septembra 1939 do začetka naslednjega leta v prizadevanjih za oblikovanje banovine Slovenije. Zanimiva je avtorjeva primerjava uredb o ustanovitvi banovine Hrvaške in Slovenije. V prilogah je objavil osnutek uredbe o banovini Slovenije in podrobno popisal vse dokumente v omenjenem fasciklu, ki kažejo, da so bile priprave na njeno oblikovanje zelo intenzivne. Omogočajo pa tudi podrobnejšo osvetlitev tistih avtonomističnih ciljev tedaj režimske Slovenske ljudske stranke, ki si jih je zaman prizadevala udejaniti v prvi Jugoslaviji.

Mag. Šmid je zlasti z uporabo gradiva iz fondov Arhiva Republike Slovenije, različnih uradnih listov in časnikov ter relevantne literature predstavil bolj celovito in poglobljeno podobo obravnavane upravne problematike, kot jo poznamo iz dosedanje literature. Ob tem naj poudarimo, da se je s temeljnimi značilnostmi banske uprave ukvarjalo že več raziskovalcev upravne zgodovine (dr. Viktor Steska, dr. Dragotin Trstenjak, dr. Lovro Bogataj, dr. Sergij Vilfan, dr. Jože Žontar, dr. Božo Grafenauer itd.), v več prispevkih mag. Vladimira Kološe in dr. Miroslava Stiplovska pa so osvetljene tudi značilnosti delovanja banskega sveta Dravske banovine. Prav njegov celovito ohranjeni fond s stenografskimi in uradnimi zapisniki vseh rednih in izrednih zasedanj v desetletju 1931–1941 s pripadajočim gradivom je pomemben tudi za osvetlitev delovanja kraljeve banske uprave, saj so bani in njihova pomočnika ter načelniki oddelkov v uvodu k razpravam o letnih banovinskih proračunih predstavili zelo celovito podobo gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih razmer ter upravne problematike v Slove-

niji v tridesetih letih, pri tem pa so si banski svetniki s svojimi predlogi tudi prizadevali izboljšati poslovanje kraljeve banske uprave. Zelo dragocen je sklepni del Šmidovega dela o problematiki banovine Slovenije.

Delo mag. Gašperja Šmida Uprava Dravske banovine 1929–1941 bo koristen priročnik za arhiviste in vse, ki preučujejo položaj Slovenije v prvi Jugoslaviji v tridesetih letih in jih posebej zanima upravna problematika, s podatki o gradivu glede banovine Slovenije pa bo prav gotovo spodbudil tudi podrobno raziskovanje te zanimive problematike. Ob sklepu naj poudarimo, da Arhiv Republike Slovenije z izdajanjem številnih publikacij opravlja založniško delo, pomembno tako za razvoj arhivistike kot tudi zgodovinopisja.

Miroslav Stiplovšek

Nastajanje Napoleonove Kranjske, Korenspondenca Françoisa-Marie Farguesa, franconskega intendanta za Kranjsko in Gorenjsko, 1809–1810/**Avenement de Carniole Napoléonienne**, Correspondance de Françoise-Marie Fargues, Intendant français de Carniole et Haute-Carniole, 1809–1810/ (pripravila) dr. Janez Šumrada in Adrijan Kopitar; (uredil) dr. Janez Šumrada; Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2004, 489 strani.

Janez Šumrada in Adrijan Kopitar sta pripravila in uredila publikacijo ohranjenih konceptnih knjig korespondence nekdanjega intendanta Ilirskih provinc Françoisa-Marieja Farguesa, ki je bil imenovan za kranjskega in nato gorenjskega intendanta.

Po sklenitvi mirovne pogodbe med Avstrijo in Napoleonovo Francijo so bile oktobra 1809 ustanovljene Ilirske province. Obsegale so dele nekdanjega avstrijskega in beneškega ozemlja, in to Goriško, Trst z okolico, Kranjsko, zahodno Koroško, Hrvaško na desnem bregu Save, beneško Istro, Dalmacijo in Boko Kotorsko. Glavno mesto je bila Ljubljana. Razpadle so jeseni leta 1813. Ozemlje ni nikoli postalo integralni del francoskega cesarstva. Upravno-teritorialne enote so bile pokrajine oz. intendance.

Poleti leta 1809 je bil za intendanta imenovan Françoise-Marie Farguese. Po premirju med avstrijsko in francosko vojsko, podpisanem v Znojmu 12. julija 1809, je odpotoval v Ljubljano – tu mu je bilo dodeljeno mesto intendanta.

Intendanti so nadzorovali delo državne uprave in nižjih oblastev na okupiranem ozemlju. Bili so tudi posredniki med njo in francoskimi vojaškimi oblastmi. Še posebej so nadzorovali in organizirali pobiranje rekvizicij in kontribucij. Intendanti so bili podrejeni glavnemu intendantu, ki je bil tudi predstojnik civilne uprave v Ilirskih provincah. Glavni intendant je bil podrejen glavnemu guvernerju – ta je bil imenovan iz vrst vojske. Fargues so zamenjali jeseni leta 1810 – tako se je vrnil v Francijo.

Publikacija je razdeljena na več poglavij. Obsegajo uvodni del z opisom namena in vzroka objave pisem ter stanja originalnega gradiva. Osrednji del publikacije je prepis dokumentov (pisem) s komentarjem. Na koncu publikacije je troje kazal, in to osebnih imen, krajev ter institucij in pravnih oseb. Pred osrednjim delom je objavljena tabela o denarju, merah in utežeh, ki naj bi bila v pomoč pri natančnejšem razumevanju podatkov, omenjenih v besedilu. Uvodni del je v slovenščini in francoščini, to pa bo v veliko pomoč predvsem tujim strokovnjakom s slabim znanjem slovenščine. V kazalu osebnih imen je pri vsaki osebi navedena njegova funkcija, in to v slovenščini in francoščini. Kraji so napisani v izvorni obliki, največkrat v nemščini, nato pa so prevedeni v slovenščino.

Gradivo (pisma) v publikaciji so objavljena v celoti. Prvo pismo ima datum 22. julij 1809 in zadnje 11. september 1810. Tekst je transkribirano besedilo izvornika in obsega skupaj 662 konceptov pisem. Pisma so objavljena v kronološkem redu. Opremljena so z opombami. Naslovniki pisem so razni uradniki, generalni guverner, glavni intendant, intendant Štajerske, Trsta, Reke, Gorice, vojaški poveljniki, župani mest, upravitelji rudnikov, direktorja carine in pošte, upravnik cesarskih domen in generalni komisar policije v Ljubljani. Gradivo (pisma) v pričujoča publikaciji niso objavljena prvič. Že August Dimitz je v šestdesetih letih 19. stoletja objavil del gradiva (pisem) v nemškem prevodu v reviji Mittheilungen des historischen Vereins für Krain.

Gradivo (pisma) bralcu odkrivajo socialne, gospodarske, upravne in politične odnose in razmere na ozemlju, ki ga je okupirala Napoleonova Francija. Hkrati se kaže tudi obremenjenost prebivalstva z datjavami in rekvizicijami v tem času skoraj nepretrganih vojaških pohodov in vojn. Prikazan je tudi določen pregled načina delovanja francoske uprave na okupiranem ozemlju.

Objava pričujoče publikacije je pomemben prispevek k objavi virov iz slovenske zgodovine, še posebno iz obdobja, ko je bil del slovenskega ozemlja pod francosko okupacijo. Avtorjema gre zahvala za napore transkribiranje gradiva (pisem), napisanih z roko in v francoščini ter opremo le-tega s primernimi opombami. Upamo lahko, da bo pričujoča publikacija v pomoč pri preučevanju obdobja francoske okupacije in bo pospešila nadaljnja raziskovanja te teme. Hkrati pa bi si tudi želeli še več podobnih publikacij virov, saj je veliko primernega arhivskega gradiva ne samo v Arhivu Republike Slovenije, ampak tudi v drugih arhivih in ustanovah.

Vladimir Sunčič

Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine, Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004, 185 strani. Prevod: Jakobina Slapar, Marjeta Kočevar; spremne študije: Zvonka Zupanič Slavec (urednica), Marjan M. Klemenčič, Igor Grdina.

Pri Inštitutu za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, Znanstvenem društvu za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije so pripravili za izdajo knjigo Hansa Bankla *Die Kranken Habsburger. Befinde und Befindlichkeiten einer Herrscherdynastie* v prevodu Jakobine Slapar in Marjete Kočevar z naslovom *Bolni Habsburžani: bolezni in počutje vladarske rodbine*.

Za objavo knjige so se pri Znanstvenem društvu za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije odločili zato, da bi slovenskemu bralstvu približali zasebnost vladarske družine, s katero je bila dolga stoletja povezana tudi slovenska zgodovina. V predgovoru h knjigi, ki obsega 185 strani, Zvonka Zupanič Slavec kot urednica opozarja, da smo s tem prevodom dobili prvo knjigo o patologiji evropskega plemstva v slovenskem jeziku. Knjiga je zaradi duhovitega in poljudnega pisanja berljiva in kot taka dostopna široki paleti bralcev – zahtevnih in manj zahtevnih.

Avtor knjige je avstrijski patolog, ki je izdal več kot 160 znanstvenih publikacij, zaslovel pa s poljudnimi uspešnicami o patologiji v zgodovini. Za pisanje le-teh je Bankl pregledal več kot 200 bolniških kartotek in obdukcijских poročil pomembnih osebnosti. Poleg omenjene knjige, prevedene v slovenščino, so v nemsčini izšle *V hrbtu tiči nož*, *Bolezni Ludwiga van Beethovna*, *Mozartove relikvije*, *Mnogo poti vodi v večnost*, *Usoda in konec nenavadnih ljudi*, *Patolog ve vse*, vendar prepozno.

V knjigi z dvanajstimi poglavji je predstavljeno življenje Habsburžanov iz drugega zornega kota, kot smo bili vajeni doslej. Poleg skopih političnih podatkov obravnava predvsem bolezenske težave, ki so bile pri večjem delu vladarske družine posledica poročnih zvez med sorodniki. Avtor, po poklicu zdravnik patolog, nam z opisovanjem bolezni, ki so pestile dinastijo, in vpletanjem zanimivih anekdot o posameznih predstavnikih avstrijske vladarske rodbine osvetli tudi del takratnega političnega dogajanja.

Samemu prevodu knjige so se v uredništvu odločili dodati še tri *spremnne študije uveljavljenih strokovnjakov*: *zgodovinarke medicine doc. dr. Zvonke Zupanič Slavec, slovenista in zgodovinarja prof. dr. Igorja Grdine ter geografa in zgodovinarja prof. dr. Marijana M. Klemenčiča. Tako je prevod dobil aktualizirano medicinsko, politično-zgodovinsko in geografsko-zgodovinsko ozadje. Zal prispevkom manjka znanstveni aparat, pogrešamo pa ga tudi pri prevedeni knjigi, saj najdemo navedeno le uporabljeno literaturo. Delo tako ostaja z mnogimi zanimivimi podatki in razpredelnicami prijetno berljiva in zanimiva zgodovinsko-medicinska uspešnica. Knjiga je zanimiva in sočna družinska kronika Habsburžanov, ki na mnogih*

mestih zelo spominja na knjigo Dorothy Gies Mcguigan *The Habsburgs – The Personal Lives of a Royal Family* (v slovenskem prevodu Habsburžani privatno).

Aleksandra Serše

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana, leto 2003, letnik 12 – XXXVI, številka 1, 174 strani, in številka 2, 225 strani.

Slovenski šolski muzej je podobno kot lani tudi letos izdal dve številki glasila Šolska kronika, in sicer je prva splošna, druga pa tematska, namenjena razpravam ob razstavi z naslovom *Stara šola novo tepe*.

Po uvodnih besedah urednice Marjetke Balkovec Debevec sledi niz treh *člankov in razprav*. Dr. Edvard Protner predstavlja doslej nepoznano delo slovenske povojne pedagoške misli dr. Ivana Ahčina z naslovom *Pedagogika, ki odseva pedagogovo politično skrajno desno usmerjenost*, saj je pripadal taboru t.i. bojevitega katolicizma. Tudi Ernesta Drole obravnava manj poznano temo. Seznanja nas z italijansko stavbno dediščino šol iz obdobja med obema vojnama na območju devetnajstih občin, ki jih pokriva organizacijska enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Novi Gorici. Dr. Božo Otorepec predstavlja kamniškega šolmoštra Ulrika in njegov zanimivi pečat iz leta 1297, na katerem je upodobljen sedeč s knjigo v rokah. Take upodobitve so pri nas velika redkost.

V rubriki *Prispevki in gradivo* sta dva prispevka. Veronika Bartolj predstavlja prizadevanja učitelja fizike Franca Hauptmanna s konca 19. stoletja, da bi v šolah spremenili način faktografskega poučevanja in otroke naučili logičnega razmišljanja in sklepanja. Ob 110. obletnici smrti jezikoslovca in literarnega zgodovinarja Josipa Marna je Tatjana Hojan pripravila pregled njegovega sodelovanja z razpravami in drugimi prispevki, objavljenimi v glasilu *Učiteljski tovariš*.

Za vsebinski sklop *Jubileji* pripravlja Slavica Pavlič vsako leto predstavitev tistih šolskih ustanov, ki proslavljajo visoke in okrogle obletnice ustanovitve. Tokrat jih je kar 38 z vseh koncev Slovenije. Redkejši so v Šolski kroniki zapisi ob jubilejih učiteljev. Marjetka Balkovec Debevec pa je tokrat prispevek posvetila upokojeni učiteljici Vidi Uršič, ki je v letu 2003 ućakala kar stoti rojstni dan.

Redna rubrika v zborniku je tudi *Iz muzejskega dela*, kjer vsakokrat lahko beremo o vsem, kar so maloštevilni, a prizadevni zaposleni v Slovenskem šolskem muzeju v obravnavanem letu postorili. Vedno znova smo lahko prijetno presenečeni in začudeni nad njihovim neutrudnim elanom in zamislimi. O tem nam sporoča direktor, mag. Branko Šuštar. V tej rubriki je

tudi zanimivi zapis Ksenije Guzej, nastal ob obisku v šolskem muzeju Bergisch Gladbach v Nemčiji.

Za sklop z naslovom *Drobtinice iz šolske preteklosti* je Tatjana Hojan pripravila zapis o otrocih in tobaku, ki je bil objavljen že davnega leta 1886 v Učiteljskem tovarišu in zapis o šoli v vasi Razdrto, ki je bil prav tako objavljen v Učiteljskem tovarišu, le da dve leti pozneje. Milan Škrabec je s pomočjo dokumentacije v Slovenskem šolskem arhivu razvozlal uganko ob naključno najdeni fotografiji, za katero ni mogel ugotoviti, kaj naj bi predstavljala. Na sliki naj bi bila ruska šola v gradu Ponoviče in Hrastovec, namenjena beguncem iz Rusije, ki so se zatekli v Jugoslavijo po neuspehi kontrarevoluciji med letoma 1918 in 1920. Šola je pri nas delovala do leta 1935.

V rubriki *Poročila in ocene* več avtorjev predstavlja nekatera novejša dela v zvezi s šolstvom in pedagogiko.

Na koncu je v rubriki *Bibliografija* objavljena zajetna bibliografija šolstva v Prekmurju; pripravil jo je Franc Kuzmič.

Druga številka 12. letnika Šolske kronike prinaša izključno prispevke in razprave ob razstavi *Stara šola novo tepe*. Odprta je bila 19. novembra 2003 v prostorih Šolskega muzeja. Ta številka Šolske kronike je zato poimenovana Zbornik ob razstavi Stara šola novo tepe. V prvem delu najprej lahko beremo nagovor ravnatelja muzeja mag. Branka Šuštarja, nato avtorja razstave mag. Staneta Okoliša in nazadnje državne sekretarke z ministrstva za šolstvo, znanost in šport Judite Kremžar Počkaj. Premori med nagovori so bili že ob odprtju razstave popestreni z branjem zanimivih odlomkov iz starejših revij in časopisja, povezanih s kaznovanjem šolarjev. Ti so sedaj objavljeni tudi v Šolski kroniki.

V rubriki *Članki in razprave* je objavljenih kar deset prispevkov s temo šolske kazni. V prvem mag. Stane Okoliš obravnava razmere ob uvedbi šolske reforme leta 1774, ki ji je sledil tudi priročnik učiteljem za njihovo vsakdanje delo z navodili za kaznovanje učencev. Iz navodil izvemo, kaj in kako so učitelji smeli in česa in kdaj niso smeli kaznovati. Večji je bil otrok, večja šiba ga je lahko tepla. Izvrstna poznavalka našega pedagoškega časopisja Tatjana Hojan je v njem poiskala različne prispevke, ki pišejo o šolskih kaznih. Ugotovila je, da je časopisje pred letom 1870 zagovarjalo telesno kazen kot najbolj učinkovito vzgojno sredstvo, časopisje po tem obdobju se je strinjalo s telesno kaznijo le v skrajnih primerih, po letu 1910 pa je zasledila zapise, ki zagovarjajo sodelovanje učencev pri oblikovanju pravil za kaznovanja. Obdelala je obdobje do prvih let po drugi svetovni vojni. Mag. Branko Šuštar v prispevku z naslovom "S šibo je v šoli križ. List Slovenski učitelj o šolskih kaznih in nagradah v začetku 20. stoletja" sledi stališčem katoliško usmerjenega

učiteljstva, ki je razpoznavno iz člankov v tej pedagoški reviji in v delovanju Slomškove zveze. Ugotavlja, da so v praksi telesno kazen, čeprav je bila v bistvu že leta 1870 prepovedana in so ji zelo nasprotovali tudi katoliški pedagogi, uporabljali. Avtor ugotavlja, da sta nanjo zlasti vplivala vzgoja doma in splošen odnos družbe do telesne kazni. S pomočjo arhivskega gradiva s partizanskega pedagoškega tečaja na osvobojenem ozemlju v Dobljčah v Beli krajini nas Marjetka Balkovec Debevec seznanja z razmišljanji tamkajšnjih bodočih učiteljev o telesnih in raznih sramotilnih kaznih. Njihov glavni cilj naj bi bil vzgoja z lepo besedo. Sledi več prispevkov strokovnjakov za pedagogiko. Prispevek z naslovom Zgodovinski oris razumevanja in pomena pedagoške kazni je delo dr. Franceta Strmčnika. Po temeljitem orisu zgodovine kaznovanja od humanistov do utopičnih socialistov primerja pretekla obdobja s sodobnostjo in ugotavlja, da je za kaznovanje značilno ciklično nihanje. Danes naj bi se ta cikel obračal navzdol, to pa je mogoče sklepati po vse večjem zavzemanju za več prisile v šoli. Dr. Monika Govekar – Okoliš v prispevku analizira zakonsko predpisane šolske kazni v gimnazijah na Slovenskem od 1849 do 1914, posebej opisuje formalno določene kazni in njihov pomen. Mag. Iris Uzman piše o kaznih v sodobni šoli; bile naj bi humane, ne represivne in ne rutinske, temveč bi morale vplivati na otrokovo moralno in socialno zrelost in razumsko sprejemanje pravil, ki veljajo v šoli in družbi. O problemih vzgojnih ukrepov v današnjem srednjem šolstvu piše Ludvik Mihelič. Predstavlja sodobne zakonske predpise in pravilnik o šolskem redu za srednje šole ter vrednoti uresničevanje. Da bi dosegel večjo objektivnost je opravil med dijaki in sodelavci na šoli, na kateri poučuje, kratko anketo o kršitvi predpisov in izrekanju kazni. Dr. Jana Kalin obravnava razvoj učencev s stališča pedagoške znanosti od heteronomne k avtonomni moralnosti in poudarja, da je v tem razvoju pomembno spoštovanje mladega človeka, njegove osebnosti, izkušenj, stališč in vrednot. Dr. Robi Kroflič razpravlja o pedagoški vrednosti kazni. Po njegovem mnenju se kazni kot pozitivnemu pedagoškemu učinku pri vzgoji za oblikovanje samostojne, kritične, odgovorne in etično občutljive osebnosti ne moremo izogniti. Upokojeni učitelj Jurij Lovrenc Mrak v prispevku obuja svoje in druge spomine na nič kaj prizanesljive kazni v šoli od obdobja pred prvo svetovno vojno do pred nekaj desetletji.

Šolsko kroniko končuje rubrika *Drobtinice iz šolske preteklosti*. Zanja je Tatjana Hojan iz nekdanjih pedagoških revij izbrala več zanimivih zapisov, povezanih s šolskimi kaznimi in nagradami.

Vlasta Tul

Razstava Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje (1504–2004)

Tuji časopisi in revije

ARHIVSKI VJESNIK, letnik 46/2003, Zagreb 2003

Že v uvodu šestinštiridesetega letnika Arhivskega vjesnika je rečeno, da se je v preteklem letu marsikaj spremenilo in to lahko že po bežnem pregledu publikacije potrdimo. Uvedena je namreč nova rubrika "Prevzemi", v kateri je objavljeno, katero arhivsko gradivo sta Hrvaški državni arhiv in Hrvaška kinoteka prevzela v arhiv v letih 2002 in 2003. Publikacija Bulletin, v kateri so sproti objavljali prevzeme arhivskega gradiva, je leta 1997 prenehala izhajati, to pa predvsem zaradi novih tehnologij in hitrejših načinov komunikacije. Ker je gradivo, ki je bilo prevzeto v letih 1997–2001 v glavnem že urejeno in so izdelana arhivska pomagala, s tem pa je to gradivo tudi dostopno raziskovalcem in drugim uporabnikom, v tej številki Arhivskega vjesnika objavljajo le prevzeme iz navedenih let. Arhivsko gradivo so prevzemali tako na podlagi uradnih prevzemov (gradivo državnih organov in organizacij), kot tudi z odkupi (osebne zbirke, knjige, brošure, tiskovine, fotografije itd.) in darili (npr. Topografija Kranjske, faksimile J. V. Valvasorja, 1678–1679, 1 knjiga (Valvasorjev odbor pri SAZU), albume razglednic, osebne zbirke ipd.). Zelo bogate (vsaj po količini) pa so nove pridobitve Hrvaške kinoteke.

Hrvaško arhivsko društvo je od 2. do 4. oktobra 2003 organiziralo že 39. arhivsko posvetovanje; na njem so obravnavali problematiko kategorizacije ustvarjalcev arhivskega gradiva. Sedem referatov je objavljenih v tej številki Arhivskega vjesnika.

Silvija Babić je za pripravo referata "Cilj in namen kategorizacije ustvarjalcev" analizirala pravilnike o kategorizaciji iz let 1970, 1987 in 2002. To so bili trije glavni modeli kategorizacije, ki so bili rezultat uporabe različnih pristopov pri valorizaciji v različnih obdobjih, in sicer tako arhivskega gradiva kot tudi ustvarjalcev. Prvega je izdelal Bernard Stulli in temelji na valorizaciji gradiva. Druga pomembna kategorizacija v razvoju arhivistike je bilo "Navodilo za valorizacijo arhivskega gradiva" (1987). Predvidevalo je tudi valorizacijo gradiva, vendar ne z metodo kategorizacije, temveč s pomočjo seznamov oz. "list" gradiva posameznih dejavnosti v kombinaciji z valorizacijo ustvarjalcev arhivskega gradiva. Leta 2002 sprejeti "Pravilnik o valorizaciji" predvideva samo kategorizacijo ustvarjalcev, in sicer na podlagi treh osnovnih načel. Prvo je osnovno arhivistično načelo, to je provenienca gradiva – to pomeni, da je pomemben ustvarjalec. Prav tako je pomembna aktivnost oziroma dejavnost tega ustvarjalca in arhivsko gradivo je le rezultat te dejavnosti. Tretji temelj sedanje kategorizacije pa je dejstvo, da sodobno gradivo, nastalo na elektronskih medijih, zahteva od arhivov, da se v

proces nastajanja gradiva vključijo že na samem začetku oz. že pri postavitvi sistema upravljanja spisov.

Hrvoje Kirić v referatu "Kategorizacija organov državne uprave" najprej govori o razliki med "staro" (1989) in "novo" (2002) kategorizacijo ter na osnovi predvsem kanadskih izkušenj predstavlja postopke kategorizacije organov državne uprave, ki so v pristojnosti Hrvaškega državnega arhiva, za obdobje 1990 do 2003. Avtor poudarja, da v tem primeru govorimo o funkcionalnem pristopu in našteva osnovne postopke te kategorizacije; tako je treba najprej analizirati in popisati vse ustvarjalce; v analizi je potrebno oceniti njihovo dejavnost, funkcije, delovno območje in vrsto organizacije; vrsta organizacije ne pomeni nujno tudi avtomatično visokega mesta v hierarhiji kategorizacije ustvarjalcev; dejavnost in funkcije določajo mesto v hierarhiji kategorizacije ter končno: vse ustvarjalce razvrstimo v tri kategorije; tretja pomeni samo vodenje evidence ustvarjalca, ne pa tudi nadzora nad njegovim gradivom. Hrvoje Kirić pri tem opozarja na nekaj problemov, ki se pojavljajo pri tem delu, kot so npr. potreba po pogostem ažuriranju, nesodelovanje ustvarjalcev in podobno. Na koncu prispevka je navedena tudi najpomembnejša literatura o tej arhivski temi.

Zrinka Tolić Nikolić je z referatom "Prispevek h kategorizaciji ustvarjalcev arhivskega gradiva o šolstvu in kulturi" želela ob praktičnih primerih pokazati način, stopnjo in probleme pri kategorizaciji približno 100 ustvarjalcev s tega področja. Referat končuje z opisom štirih konkretnih primerov.

Melina Lučić v uvodu referata "Arhiv in nevladne neprofitne organizacije: nadzor nad združenji in politika prevzemanja" piše, da leta 2000, ko so na Hrvaškem zbirali podatke o imetnikih in ustvarjalcih zasebnega arhivskega gradiva, da bi jih vpisali v razvid imetnikov zasebnega arhivskega gradiva, da bi to gradivo lahko razglasili za kulturno dobro, ni niti en regionalni državni arhiv navedel niti ene neprofitne organizacije, niti politične stranke. Danes je na Hrvaškem registriranih prek 17.000 združenj oz. društev. V arhivih hranijo 577 fondov društev in zvez. Ta dva podatka jasno kažeta, da z evidenco, ki je bila narejena leta 2000, nekaj ni v redu. Avtorica zato poskuša opozoriti na nekatere kriterije, po katerih bi lahko valorizirali vsa ta številna združenja in zveze, da bi lahko arhivi začeli sodelovati s tistimi, ki naj bi imeli širši pomen za družbo. V članku so po posameznih "panogah" razvrščena društva in zveze in sicer športne, organizacije s področja tehnične kulture, združenja vojnih prostovoljcev, vojnih veteranov, združenja družin ubitih in izginulih branilcev, razne zveze domovinske vojne, zveze branilcev po podjetjih in druge. Kako izbrati pravo zvezo? Kot kriterij avtorica ponuja možnost, da bi ocenili njihov pomen in vlogo ter tradicijo za kraj, v katerem delujejo, področje in terito-

rialno zastopnost, obseg in obliko delovanja, velikost in primerno zastopnost posameznih vrst društev. Kot pomožni kriterij pa naj bi bila dejavnost v zadnjih letih. Na koncu predlaga tudi, da bi vsi državni arhivi ustanovili posebno delovno skupino, ki bi pripravila predloge za enotno valorizacijo teh zvez in društev.

Naslednja referentka je bila Ivica Mataija. Iz prispevka z naslovom "Arhiv in ustvarjalci: Državni arhiv v Gospiću" zvmemo, da je arhiv v Gospiću najmlajši arhiv na Hrvaškem, zato se pri njih odnos med arhivom in ustvarjalci kaže v vsem svojem pomenu. Arhiv je pristojen za Liko. Tam sta se z novjšim demokratičnim razvojem zelo spremenila struktura, pa tudi značaj ustvarjalcev arhivskega gradiva. Po drugi strani pa je za to območje značilno, da je v domovinski vojni veliko arhivov izginilo, del arhivov, ki so tedaj nastali, pa je še vedno zunaj pristojnosti Arhiva. Ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja je bilo registriranih na področju Državnega arhiva v Gospiću 275 ustvarjalcev, danes pa jih je le 136, si pa prizadevajo z vsemi močmi ugoditi zahtevam tako moderne arhivske stroke kot tudi ustvariti razmere za moderno pisarniško poslovanje. Posebne razmere na tem področju zahtevajo nenehno in največjo skrb arhivskih strokovnjakov. Dejstvo, da z uvajanjem sodelovanja z ustvarjalci, arhivi neposredno vplivajo na zaščito arhivskih dokumentov na celotni poti – od njihovega nastanka do prihoda v arhivsko skladišče, zahteva od arhivistov, da se povsem angažirajo v svojem profesionalnem delu.

Tomislav Čepulić je v svojem referatu "MoReq in pisarniško poslovanje" predstavil "Model zahtev za upravljanje elektronskih zapisov". (MoReq je nastal leta 2001 za potrebe Evropske komisije). Pri pripravi tega projekta je sodelovala vrsta strokovnjakov iz različnih držav; na podlagi številnih mednarodnih norm, modelov metadatoteke ter literature (Čepulić jih velik del tudi navaja v opombah) so pripravili specifikacijo funkcionalnih zahtev za upravljanje elektronskih zapisov. Tudi Hrvaška bi po mnenju Čepulića nujno potrebovala tovrstni predpis. Lahko bi prevzela kar model MoReq ali pa na tej osnovi sprejela svojega.

Radmila Dujmović in Krunoslava Čuljat iz Mestnega zavoda za obdelavo podatkov v Zagrebu sta pripravili obširen prispevek "Prikaz projekta pisarniško poslovanje: sprejem in obdelava podatkov. Izločanje gradiva v registraturi". V uvodu izvmemo, da je bil zavod ustanovljen leta 1964, njegova naloga pa je bila informativna podpora lokalni samoupravi, predvsem mestu Zagrebu. Leta 1987 sta za potrebe Univerzije država in mesto skupaj investirala v infrastrukturo Zavoda in od tedaj zagotavlja informacijsko podporo tudi državni upravi, zlasti ministrstvu za finance ter davčni in carinski upravi, državni volilni komisiji pa tudi mestnim trgovskim podjetjem. V nadaljevanju prispevka je navedena mogočna strojna in programska oprema, ki je na voljo. V Zavodu je zaposlenih 250 delavcev, od katerih jih ima 65% vsaj visoko izobrazbo. Zavod razvija številne informacijske sisteme. Prek njega se uresničuje 80% proračunskih prihodkov Republike Hrvaške, zato je tudi posvečena velika skrb

varnosti podatkov.

V sodelovanju z Mestnim zavodom za avtomatsko obdelavo podatkov je mestna uprava v zadnjih letih naredila velik korak in danes imajo prek internetnih strani vpogled v – med drugim – delovanje mestne uprave, info servisa, pisarniško poslovanje ter arhiv. V izbiri "arhiv" se odprejo te možnosti: mestni urad za občno upravo, predpisi, fondi in zbirke, arhiv, uporaba arhivskega in registraturnega gradiva ter arhivsko gradivo predano Državnemu arhivu v Zagrebu. Aplikacija pisarniškega poslovanja, ki ga uporabljajo, pa jim omogoča tudi razmeroma preprost postopek izločanja, saj delavci, ki delajo z dokumentarnim gradivom, sproti vnašajo podatke o rokih hranjenja, Zavod pa potem izdeluje analitične in sintetične popise gradiva. V članku so v nadaljevanju predstavljeni posamezni postopki in obrazci, ki jih pri tem svojem delu uporabljajo.

Sledita dva prispevka iz rubrike Zgodovina institucij. Siniša Lajnert je pripravil obširen članek o organizaciji, delu in pristojnostih posameznih državnih organov in društev, katerih dejavnost se je nanašala na delo hrvaških državnih železnic v letih 1941–1945, to je v času Neodvisne države Hrvaške.

Strokovni članek Ane Holjevac Tuković nosi naslov "Družbeno-gospodarske reforme 1950–1952 in njihov vpliv na upravo Ljudske Republike Hrvaške". Začetek petdesetih let predstavlja razmeroma težavno obdobje v tedanji Jugoslaviji. Politični pritisk vzhodnega bloka, ekonomska blokada, problemi pri uresničevanju prvega petletnega plana ter zmanjšanje kmetijske proizvodnje zaradi uvedbe kolektivizacije, so pripeljali do splošne družbene krize. Potrebne so bile določene reforme, glavna reforma – na njej so slonele vse naslednje – pa je bila uvedba samoupravljanja 27. junija 1950. Ideja samoupravljanja je bila izraz potrebe Komunistične partije Jugoslavije, da najde specifično pot v vodenju države. V članku je sistematično prikazan razvoj uprave po letu 1945. Leta 1951 je sledila reorganizacija državne uprave. Tedaj so bili ukinjeni komisije, komiteji in generalne direkcije. Organi oblasti so bili ministrstva in sveti. Ministrstva so opravljala klasično vlogo uprave, najpomembnejšo vlogo, predvsem v gospodarstvu, pa so imeli sveti. Reorganizacija uprave je imela namen izvesti decentralizacijo; najprej je bila izvedena na zvezni ravni, nato pa še v vseh republikah.

Sledijo štirje prispevki v zvezi z "Arhivsko teorijo in prakso". Precej teoretično je zasnovan prispevek Arijana Rajha "Postmoderna arhivistika: uvodna vprašanja". Predstavlja teze nekaterih najpomembnejših avtorjev ob obravnavani temi. Zanimiv prispevek, predvsem za tiste, ki razmišljajo o arhivistiki kot znanosti tudi s "filozofskega" stališča.

Bolj konkretna je Vlatka Lemić iz Hrvaškega državnega arhiva v strokovnem članku "Arhivi in elektronski zapisi – izkušnje skandinavskih držav". Skandinavski arhivi že vrsto let aktivno sodelujejo pri pripravi zakonskih predpisov in strokovnih standardov za nadzor in zaščito elektronskih zapisov pri ustvarjalcih ter skrbijo za prevzemanje in uporabo le-teh v arhivih.

Na njihovo delovno področje tako sodi sodelovanje pri kreiranju sistemov tovrstnih zapisov, pa tudi skrb za urejanje in uporabo le-teh. Sodelujejo pri številnih projektih upravljanja zapisov. Iz teh je sicer nastalo kar nekaj v praksi uporabnih sistemov. V prispevku so najprej predstavljeni zakonodaja, nekateri drugi pravni predpisi in pristojnosti arhivov, in sicer po posameznih državah: Danski, Švedski in Finski. Sledi vsebinski sklop o začetkih ter razvoju elektronskih zapisov, spet za vsako državo posebej. Tretje poglavje prinaša opis razvoja in stanja v valorizaciji metadatoteke, nato pa je na vrsti poglavje o hranjenju, zaščiti in prevzemanju tovrstnih zapisov. Avtorica poudarja, da morajo arhivi prevzeti aktivnejšo vlogo, kot so jo imeli doslej. Informatiki in upravljalci elektronskih zapisov zahtevajo od arhivov, da sodelujejo v celotnem procesu od nastanka do uporabe in arhiviranja zapisa. Upravljanje elektronskih zapisov ter tradicionalna arhivska dejavnost ne moreta biti več obravnavana kot dva ločena procesa. Skandinavske izkušnje kažejo, da je možno tudi na elektronskem področju zagotoviti verodostojne, zaupanja vredne in za hranjenje ustrezne zapise, kolikor se arhivi vključijo v celoten proces "življenja" nekega elektronskega zapisa.

Tomislav Galović objavlja članek "Inventar in stanje glagolskih rokopisov v Arhivu župnije sv. Apolinarja mučenika – Dubašnica na otoku Krku". Zgodovinskemu uvodu o župniji omenjeni v naslovu, sledi prikaz stanja glagolskih rokopisov v tem arhivu; opozarja na problem hranjenja in zaščite tega arhivskega gradiva. Mnenja je, da bi že obstoječe popise, kataloge in inventarje posameznih župnij na otoku Krku morali posodobiti. Na koncu je objavljen popis vseh glagolskih rokopisov Dubašnice. Danes jih hranijo v več arhivih, in sicer v arhivu frančiškanskega samostana v Portu na otoku Krku, v Arhivu Hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, v Hrvaškem državnem arhivu v Zagrebu in drugje. Priložena je še več kot dve strani dolga bibliografija s to temo.

Bibliografija pa je tudi tema prispevka Tatjane Mušnjak, in sicer "Bibliografski prispevek o Tatjani Puškadija - Ribkin". Tatjana Puškadija - Ribkin je bila vodja Osrednjega laboratorija za konservacijo in restavracijo Hrvaškega državnega arhiva od leta 1954 do leta 1985. Med službovanjem je bilo njeno strokovno področje restavriranje in konserviranje arhivskega gradiva. Odkar pa je odšla v pokoj, piše tudi o drugih stvareh, predvsem o življenju in delu nekaterih knjigovezov, knjigarjev in tiskarn v Zagrebu. Bibliografijo, nastalo po letu 1991, objavlja nizozemska ABHB (Annual Bibliography of the History of Printed Book and Libraries). V tej bibliografiji so citirana samo dela o zgodovini knjige in knjižnic od Guttemberga do danes. Projekt je osnovala IFLA izvaja pa ga Nacionalna knjižnica Nizozemske. Bibliografija Tatjane Puškadija-Ribkin doslej obsega prek sedemdeset enot. Prav gotovo pa še ni končana, ker je še vedno dejavna in od nje lahko pričakujemo še precej pomembnih del.

Kar šestdeset strani obsegajo poročila o konferencah (Konferenca o varnostnem mikrofilmanju in digi-

talizaciji na Nizozemskem), predkongresnem sestanku (na Dunaju s temo "Arhivi in družba"), obiskih (Obisk v Avstrijskem filmskem arhivu na Dunaju), tečajih in mednarodnih konferencah (s temo "Knjižnice v digitalni dobi" v Dubrovniku ter mednarodna konferenca Okrogle mize o arhivih (CITRA) v Južnoafriški Republiki), kongresih (59. kongres FIAFa) ter simpozijih (o zaščiti in restavriranju filmskega gradiva v barvah na Finskem), o posvetovanjih (39. posvetovanje Hrvaškega arhivskega društva), seminarjih (četrti seminar Sistem znanstvenih informacij "Ne streljajte v knjižničarja" in "Arhivi, knjižnice, muzeji: možnosti sodelovanja v globalni informacijski infrastrukturi") ter specializiranim mednarodnim tečajem (Arhivska teorija in praksa: Arhivi in informacijsko-komunikacijska tehnologija v Parizu). Na koncu sledi še "Prispevek k kategorizaciji lokalne samouprave in organov državne uprave na lokalni ravni", ki ga je pripravil Darko Rubčić. Na 37. mednarodni konferenci okrogle mize o arhivih v Cape Townu so sprejeli tudi dve resoluciji, in sicer "Splošno resolucijo" in "Resolucijo o arhivih in kršenju človekovih pravic". Obe sta tukaj objavljene.

Rubriko "Poročila in ocene" začena Edita Frančišković z oceno dela Gašperja Šmida, Uprava dravske banovine: 1929–1941, Ljubljana 2003. Natančno predstavlja vsebino in strukturo knjige, na koncu pa poudarja, da Šmidova knjiga predstavlja koristen in kakovosten priročnik za arhiviste in raziskovalce, pa tudi vse druge, ki se ukvarjajo ali se bodo ukvarjali s preučevanjem položaja Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji, s posebnim poudarkom na upravni problematiki.

Vsebino in pomen knjige Velimirja Srića, Antuna Klimenta in Blaženke Knežević "Pisarniško poslovanje. Strategija in koncepti avtomatizacije pisarne" je pripravil Jozo Ivanović. Težišče te knjige predstavljajo sistemi in tehnologija poslovne komunikacije, navodila, kako oblikovati sporočila in dopise v poslovnih odnosih, nasveti o jeziku in stilu sporočanja, poteku poslovnih pogovorov, sestankov, predstavitev, izdelava poslovnih analiz in poročil in podobno. Torej tu ni govor o pisarni, o kateri po navadi govori uredba o pisarniškem poslovanju, temveč o pisarni, ki vodi poslovanje organizacije ali podjetja.

"Modernizacija hrvaške uprave" je zbornik referatov mednarodne konference Modernizacija hrvaške uprave: zgodovinski pomen (pouke), aktualno stanje in razvojne perspektive; katerega vsebino predstavlja na šestih straneh Mario Fabekovec.

Tudi Hrvati so prevedli načela IFLE za hrambo knjižničnega gradiva in ravnanje z njim, arhivski strokovni javnosti pa ga v Arhivskem vjesniku predstavlja Tatjana Mušnjak.

Nada Križanić, Nela Kušanić in Nada Sarkotić so za objavo pripravile tri arhivska pomagala, tako imenovane šematizme, in sicer šematizem uprave iz časa od leta 1871 do 1945, šematizem lokalnih organov uprave od leta 1945 do 1997 ter šematizem lokalnih organov pravosodja za čas od 1945 do 1990, in sicer vse s področja Državnega arhiva v Sisku. Ocenil jih je

Hrvoje Kirić, ki pravi, da ta knjiga predstavlja kakovosten prispevek k zgodovini uprave in pravosodja, toda ne le z lokalnega stališča, temveč tudi na nacionalni ravni. Pravi, da je knjiga pregledna, podatki pa izčrpani in vsebinski.

Sledijo predstavitev šestega zvezka Vodnik po arhivu, ki ga je leta 1997 izdal Državni arhiv Ruske federacije z naslovom "Pregled fondov in zbirke Državnega arhiva Ruske federacije in znanstveno-informativni aparat za dokumente arhiva". V uvodu Vodnika je najprej napisana zgodovina tega arhiva, fondi pa so razdeljeni v dve skupini: fonde državnih ustanov in družbenih organizacij ter fonde zasebnega izvora. Diana Mikšić je mnenja, da je ta Vodnik lahko vzor pri izdelavi vodnikov po arhivih tudi v drugih državah.

Državni arhiv v Zagrebu je izdal delo Dubravke Čengić "Mestno poglavarstvo Zagreb 1850–1945", ocenil pa ga je Jozo Ivanović in "Zbornik otoka Drvenika" (zv. I in II) – urednik je Ivan Pažanin, ocenil pa ga je Miljenko Pandžić.

Sledijo poročila in ocene tujih arhivskih časopisov in revij in sicer La Gazette des Archives, 192/2001 (Ivana Prgin), Archivaria (The Journal of the Association of Canadian Archivists), 53 (Poletje 2002) ter 54 (Jesen 2002) (Rajka Bučin), Journal of Archival Organization, št. 1–4, 2002 (Živana Heđbeli), Der Archivar, letnik 56, št. 2–3, Düsseldorf 2003 (Danijela Marjanić), in Archives, zv. XXVII, št. 107, jesen 2002 (Ladislav Dobrica).

Archival science – International Journal of Recorded Information, zv. 2, 1–2, 2002, posebna tematska izdaja: Arhivi, zapisi in moč, je izšel v treh delih. Prvi del je ocenil Ladislav Dobrica, drugi del je prebrala in o njem napisala obširno poročilo Silvija Babić, tretji del pa je prebral Mario Fabekovec. V vseh treh delih številni avtorji obravnavajo skoraj vsa najpomembnejša področja arhivske dejavnosti, od pomena ustreznih arhivskih zgradb, prevzemanja in urejanja arhivskega gradiva, do evidenc, predstavitev arhivskega gradiva, pa do zbiranja spominskega in drugega gradiva.

Arhive, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, spremlja Mirjana Jurić. Tokrat je podrobno predstavila vsebino številke, ki so bile posvečene dr. Jožetu Žontarju (letnik XXV, št. 1, Ljubljana 2002) in gospe Mariji Oblak Čarni (letnik XXVI, št. 1, Ljubljana 2003) ter redno številko letnika XXV, št. 2, Ljubljana 2002. Mirjana Jurić upa, da ji je s prikazom revije Arhivi uspelo marsikoga navdušiti za to revijo, v kateri po njenem avtorji s svojimi članki predstavljajo številno zanimivo arhivsko gradivo, ki ga hranijo slovenski arhivi. Poudarja tudi, da je vsaka številka Arhivov grafično odlično pripravljena, saj je v njej kar precej fotografij, skeniranih dokumentov, tabel in podobno.

Ivan Prgin je pripravil poročilo o ISSAR (CPF), predlog 2. izdaje – novosti v oblikovanju normiranega zapisa. Gre za mednarodne standarde za arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva, ki jih je odbor mednarodnega arhivskega sveta objavil leta 1996, vendar se je pokazala potreba, da jih nekoliko dopolnijo in

revidirajo. Odbor je poslal pobudo vsem, ki jih to zadeva naj se vključijo v ta postopek. Januarja 2003 je bila na internetu objavljena druga verzija teh standardov s pozivom, naj širša arhivistična javnost pripeva svoje pripombe.

Mirjana Cupek Hamill je pripravila predstavitev članka Terrya Cooka "Arhivistika in postmodernizem: nove formulacije za stare koncepte", ki ga je objavil v reviji Archival Science, I/2000, str. 3–24.

V rubriki, za katero si želijo, da bi bila vedno čim krajša, so trije nekrologi. Poslovili so se od Miroslava Kasabašiča, ki je svojo bogato poklicno življenjsko pot začel kot učitelj na osnovni šoli, končal pa kot dolgoletni ravnatelj Zgodovinskega arhiva v Osijeku.

V Hrvaškem državnem arhivu pa so se poslovili od tragično preminulega sedemindvajsetletnega Slavena Skoka, ki je v svojem kratkem življenju napisal že nekaj pomembnih del. Pisal je tudi pesmi in nekaj jih je v prilogi objavljenih, ukvarjal pa se je tudi s prevajanjem in še marsičem.

Veliko presgodaj, v štirinapetdesetem letu, pa je zapustil Hrvaško kinoteko ing. Zoran Lhotka. Mato Kukuljica v svojem nekrologu pravi, da ga je spoznal leta 1978 v Jadran filmu. Kot mlada zaljubljenca v film se nista odločila za zaposlitev v kakšnem dobičkonosnem podjetju, temveč sta se lotila ustanavljanja Hrvaške kinoteke, in potem sodelovala 23 let.

Pod oznako "Dokumenti" pa je poleg že na začetku omenjenih prevzemov v Hrvaški državni arhiv v letih 2002 in 2003 objavljen še "Pravilnik o ocenjevanju znanstvenih in strokovnih del iz arhivistike tistih oseb, ki izpolnjujejo pogoje za imenovanje v višjega arhivista in arhivskega svetnika".

Darinka Drnovšek

DER ARCHIVAR, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 56, leto 2003, zvezki št. 1–4

Der Archivar, letnik 56, zvezek št. 1

Prvi zvezek začenja poročilo Roberta Kretschmarja; poroča o prireditvah, ki so potekale v okviru 73. nemškega arhivskega zborovanja. Zborovanje je bilo v Trierju, in to od 17. do 20. septembra. Tja je pripotovalo okoli 800 udeležencev, 538 izmed njih jih je bilo članov nemške zveze arhivark in arhivarjev. Na zborovanju se je zvrstilo kar 74 referentk in referentov. Osrednja tema je bila "Arhivi in raziskovanje". Z različnih strani so osvetljevali odnos arhivov do raziskovanja, predvsem do zgodovinskih disciplin in razpravljali o njem. Referati, ki so se zvrstili na tem zborovanju, so natisnjeni v posebni izdaji publikacije Der Archivar (Beiband 8), ki je izšla v letu 2003 in ima enak naslov, kot je bila glavna tema nemškega arhivskega zborovanja: Archive und Forschung. Poročilo o poteku zborovanja sledijo natančnejša poročila

o sejah štirih sekcij ter referatih in razpravah, ki so potekali v okviru vseh osmih strokovnih skupin znotraj Zveze nemških arhivark in arhivarjev. V nadaljevanju je objavljen prispevek z naslovom Spremembe zveznega arhivskega zakona odpravljajo zadnje pravne ovire pri raziskovanju nacističnih zločinov. Avtor prispevka je Klaus Oldenhage. Sledi prispevek Katrin Anje Kilian, v katerem piše o vojaških pismih in dokumentih o življenju v drugi svetovni vojni. Zanima jo vsebina pisem. Predstavlja gradivo, dostopno javnosti, ter problematiko dostopnosti gradiva javnosti. Nadalje nam Torsten Schassan v okviru prispevka z naslovom Codices Electronici Ecclesiae Coloniensis, Knjižničarski projekt digitalizacije, predstavlja projekt digitalizacije srednjeveškega rokopisnega gradiva, ki od septembra 2000 poteka v nadškofijski in stolni biblioteki v Kölnu. Pri projektu sodelujejo tudi profesorji z univerze v Kölnu.

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** je objavljenih več krajših prispevkov, ki nas seznanjajo z *arhivi in arhivskim gradivom* (Ponovno odkritje izgubljenega arhiva, Novo arhivsko skladišče za Deželni arhiv Koblenz, "Obnova" zgodovinskega spomina – Mestni arhiv Bruchsal po uničenju v vojni 1945–2000, O ohranjenih knjigah katoliške vzhodne cerkve v osrednjem škofijskem arhivu Regensburg, O pravni problematiki knjig katoliške vzhodne cerkve), nadalje z delom pri *arhiviranju, vrednotenju in obdelavi gradiva* (Poročilo o digitalizaciji slikovnega gradiva, Predstavitev projekta, ki poteka v Zgodovinskem arhivu Krupp: Varovanje in prevzemanje, obdelava, predstavitev), z *arhivsko tehniko* (Škoda na knjigah in dokumentih zaradi vode), *elektronsko obdelavo podatkov in novimi mediji* (Internetna predstavitev tajne obveščevalne službe državnega arhiva pruske kulturne posesti, Lokalna zgodovina na internetu, Elektronska kartoteka), *uporabo, s stiki z javnostjo in raziskovanjem* (KAMUNA – Splošni deželni arhiv predstavlja uspešno deželno zgodovino, Franz Schnabel – drugačna zgodovina, Razstava o ljudski pobožnosti v 19. in 20. stoletju) ter *delom strokovnih zvez, odborov in zasedanj*: njihova poročila tudi zaokrožajo to rubriko (36. renski arhivski dan v Euskirchnu, 29. zasedanje odbora za elektronsko obdelavo arhivskih konferenc zveze in dežel v državnem arhivu Ludwigsburg, 44. zasedanje delovne skupnosti vojnih arhivov v Offenburgu, 12. zborovanje severnonemških evangeličanskih cerkvenih arhivov v Hofgeismarju, 11. zborovanje južnonemških cerkvenih arhivov in Heppenheimu, 1. zasedanje delovne skupine gospodarskih arhivov Bavarske v Münchnu, Zborovanje deželnih zvez Porenja v Köln-Deutz).

Sledi rubrika **Tuja poročila**. V njej lahko preberemo štiri prispevke z mednarodnega področja (Poročilo o letnem zborovanju IASA deželnih skupin v Berlinu, 3. forum DLM v Barceloni, Mednarodna konferenca, posvečena "Ohranjanju kolektivnega spomina: strategije in rešitve" v Toblach/Dobbiacu (Italiji), 25. mednarodni kongres za heraldiko in genealogijo), iz Francije pa poročajo o "Camembert" – devet tednov Francije.

Na naslednjih straneh časopisa je v okviru rubrike **Poročilo o literaturi** predstavljenih oziroma ocenjenih 35 novih knjig in zvezkov periodike. Sledijo rubrika **Osebnostna obvestila**; v okviru te so objavljene spremembe imenovanj, premestitve, nastavitve ter upokojitve arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel Nemčije ter počastitve rojstnih dnevo zaposlenih v arhivih; objavljena sta dva nekrologa, in sicer v počastitev gospoda Walterja Heinemeyerja (5. 8. 1912 – 26. 4. 2001), profesorja na arhivski šoli v Marburgu, in Stefana Miedanerja (14. 11. 1956 – 17. 7. 2001), vodje arhiva škofije v Augsburgu. V rubriki **Kratke informacije, razno**, so objavljeni novi naslovi in klicne številke ter elektronski in internetni naslovi različnih nemških arhivov, nekaj krajših obvestil ter pregled prireditve od junija 2000 do srede novembra 2003. S sporočilom Zveze nemških arhivark in arhivarjev se konča prvi zvezek.

Der Archivar, letnik 56, zvezek št. 2

Pričujoči zvezek začenja prispevek, ki sta ga napisala Andreas in Kathrin Pilger, z naslovom Vrednotenje (valorizacija) gradiva uprave kot upoštevanje drugega reda. Avtorja ugotavljata, da je valorizacija še vedno eden izmed glavnih problemov pri arhivskih diskusijah, mogoče je celo problem arhivov v dobi informatizacije. Predstavljata primer finančne in davčne ter znanstvene uprave in poudarjata pomen informatizacije uprave. Naslednji prispevek, avtorica je Angela Ullman, opisuje arhivska načela in delovne metode pri prevzemanju digitalnih zapisov. Začenja se z vprašanji terminologije, kako pravilno označevati, poimenovati nove vrste virov, kakšne so njihove fizične in logične enote, kakšne so arhivske in dokumentacijske delovne metode in kako je s fizičnim prevzemom. Wilfried Reininghaus v svojem prispevku predstavlja arhive in zgodovinsko kulturo v Ameriki, na podlagi opažanj in vtisov iz let 1999 in 2002, Eva Drašarova in Jindřich Schwigov pa arhivistiko na Češkem, in sicer dobro in slabo dediščino preteklosti, arhivsko mrežo, ki je tam v primerjavi z mrežo zahodnih sosedov bolj strnjena in centralizirana, reforme javne uprave in novi arhivski zakon, materialno in tehnično opremo arhivov na Češkem ter žgoče in posebne naloge.

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** so objavljena poročila o arhivih in njihovem gradivu; med temi lahko beremo o varovanju fotografske zapuščine Seppa (Josefa) Allgeirja v državnem arhivu Freiburg, o zamenjavi vodstva v državnem arhivu Ludwigsburg, o dodatni dostopnosti zapuščine Klause Mehnerta, o oblikovanju zbirke fotografij in gradbenih načrtov v glavnem deželnem arhivu Schwerin, o 75-letnici nedržavnega arhivskega varovanja v Westfaliji ter o prenovi in ponovnem odprtju mestnega arhiva Chemnitz. Sledi prispevek o *arhiviranju, vrednotenju in obdelavi gradiva*, in sicer o izdelavi modela za arhiviranje gradiva državnih gozdnih uprav v Hessnu. V okviru teme *Arhivska tehnika* je predstavljeno petletno delovanje klimatskih naprav v skladišču arhiva v me-

stu Kassel, v okviru teme *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji* pa so predstavljeni srednjeveški dokumenti v digitalni tehniki, retrokonverzija arhivskih popisov v državnem arhivu Ludwigsburgu ter digitalizacija kart vodnih znakov Piccard v glavnem državnem arhivu v Stuttgartu. Tema *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* prinaša najprej dve poročili o razstavah v Marburgu, in sicer o odvzemu doktorskih naslovov na Philippsovi univerzi Marburg 1933–1945 ter kaznovanju in zaporniškem vsakdanu v Nordhessnu od 18. do 20. stoletja. Sledi poročilo o uradnem dnevu za sodne oblasti v deželnem arhivu Greifswald. Rubrika se konča s prispevki o dodatnem izobraževanju in stanovsko-poklicnih zadevah, ki govorijo o znanstvenih tečajih na arhivski šoli v Marburgu, povezanosti teorije s prakso na isti šoli ter o gradivu zbirk in stikih z javnostjo, ter s poročili o delu raznih strokovnih zvez, odborov in zasedanj (45. seja delovne skupnosti vojnih arhivov v okrožju Baden-Württemberg v Ladenburgu, simpozij o položaju univerzitetnih arhivov v Nemčiji ob 475-letnici Philippsove univerze v Marburgu).

Zvezek nadaljuje rubrika **Tuja poročila**, v kateri sta objavljeni dve poročili povezani z mednarodno dejavnostjo. Jörg Ludwig poroča o prihodnjem tesnem sodelovanju češke in saške arhivske uprave, Matthias Weber pa o raziskovalnem projektu o zgodovini združene Ost-indijske družbe in njen vstop na medmrežje.

Poročilo o literaturi tokrat prinaša predstavitev in ocene petindvajset knjižnih del, v nadaljevanju pa je po naslovih navedenih še 19 raznih knjig, priložnikov in zvezkov publikacij. Kot navadno sledi v okviru rubrike **Osebna obvestila** navedba sprememb imenovanj, premestitev, odhodov arhivskih delavcev v zveznih arhivih, arhivih dežel ter mest, cerkvenih arhivih in gospodarskih arhivih, arhivih visokih šol in znanstvenih organizacij, pa tudi seznanitev s počastitvami rojstnih dnevo arhivskih delavcev. Rubrika se končuje z obsežnim nekrologom v spomin Gregorja Vinzenza Richterja (1927–2002). Z rubriko **Kratke informacije**, razno se prispevki drugega zvezka končujejo. Objavljene so spremenjene telefonske številke raznih arhivov, pa tudi kratke informacije o delovanju arhivov, program prireditev do decembra 2003 ter zakonska določila in upravni predpisi za državne arhive in arhivsko varstvo v Nemčiji ter sporočilo zveze nemških arhivark in arhivarjev o aktualnih informacijah.

Der Archivar, letnik 56, zvezek št. 3

Tretji zvezek tega letnika začena prispevek Gabriele Stüber; predstavlja nam parametre kakovosti arhivskega dela. Opisuje arhivsko delo za ciljne skupine, značilnosti kakovostne obdelave gradiva in uporabe, značilnosti kakovostne predstavitve v javnosti in parametre kakovosti arhivske organizacije. Sledi prispevek **Državni arhivi kot demokratične ustanove s kulturnim pooblastilom**, ki ga je napisal Robert Kretzschmar. Irmtraud Betz-Wischnath, Wolfgang Kramer in Wolfgang Sannwald pa poročajo o zasedanju baden-württemberških arhivark in arhivarjev okrožnih arhi-

vov, na katerem so obravnavali temo Kulturno delo – temeljna naloga okrožnih arhivov? V nadaljevanju je objavljen prispevek Raimonda Reiterja o preganjanju nemških Ciganov v nacionalsocializmu na spodnjem Saškem. S tem področjem hudodelstva nacizma se je moralo nemško sodišče ukvarjati že od leta 1945, in sicer na eni strani s sodelovanjem Nemcev pri nacističnih hudodelstvih nad nemškimi Cigani in Romi, na drugi strani pa z vprašanjem odškodnine in popravilo krivic predvsem deportirancem v "ciganska taborišča" v Auschwitzu. Naslednji prispevek pa nas seznanja z arhivi v mestu Chemnitz. Predstavljeni so državni arhiv, mestni arhiv, univerzitetni arhiv tehnične univerze ter arhiv arhivske izpostave zveznih pooblaščenec za gradivo službe državne varnosti. Wolfgang Hans Stein s prispevkom **Arhivsko poročilo Francije 2000–2002: Elektronska obdelava podatkov in arhivi** končuje sklop prispevkov v tem zvezku.

Rubrika **Arhivska teorija in praksa** najprej prinaša prispevke o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanja nas z državnim arhivom Wertheim, ki praznuje 25-letnico obstoja, s tem, da se je oddelek glavnega deželnega arhiva Saške iz Dessaua preselil z gradu v vodni stolp, s problemi ustanavljanja komunalnih arhivov na Spodnjem Saškem ter s problematiko boja proti zaprtju mednarodnega muzeja časopisov v mestu Aachen. Podrubrika *Arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva* prinaša prispevek, ki govori o izdelavi tejava za gradivo službe za državno varnost nekdanje Nemške demokratične republike, *Arhivska tehnika* o letnem srečanju restavratorskega odbora ARK v Koblenzu, *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji* pa o mreži avdiovizualnih medijev, o dobro pripravljene ponudbi za uporabnike arhivov v arhivskih internetnih predstavitev ter o arhivu v intranetu (notranjem spletu). *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* prinaša tri prispevke: Hip Hop, Preste in Mercedesova zvezda; v njem je predstavljen natečaj glavnega državnega arhiva Stuttgart, katerega tema je bilo vprašanje, kakšen bi bil danes lahko deželni grb dežele Baden-Württemberg. Drugi nas seznanja z razstavo istega arhiva s temo Sekularizacija in samostanski arhivi v Württembergu, tretji pa z razstavo *Prisilno delo v Porenju in Westfaliji* v muzeju Wilhelm-Farby v kraju Hilden. Rubrika **Arhivska teorija in praksa** se končuje s prispevki oziroma poročili o delu *strokovnih zvez, odborov in zasedanj* (7. zasedanje delovne skupine "Arhiviranje gradiva digitalnih sistemov" v Berlinu, kolokvij v državnem arhivu Ludwigsburg: Arhivsko delovanje v preobratu, Marburški kolokvij o hesiškem kulturnem ministru in zveznem sodniku ustavnega sodišča Erwinu Steinu (1903–1992), izredna seja nordrhein-westfalskih arhivarjev mestnih arhivov v Düsseldorfu, študijska konferenca Mobilnost in motorizacija. K zgodovini prometa v Porenju, spomladansko zasedanje strokovne skupine 8: arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih institucij, delavnica pri nemških bibliotekah v Frankfurtu na Maini).

Rubrika **Tuja poročila** tokrat prinaša štiri poročila v zvezi z mednarodno dejavnostjo, in sicer o novem arhivskem časopisu mednarodnega arhivskega sveta:

Comma, poročilo o letnem zasedanju IASA deželnih skupin Nemčije/Švicarske Nemčije v Luganu, o arhivu NATA v Bruslju ter o 12. nemško-nizozemskem arhivskem simpoziju. Iz Italije poročajo o zelo težavnih finančnih razmerah v arhivski upravi, iz Nizozemske pa o spremembi v državni arhivski znanosti Nizozemske.

Predstavitve oziroma ocene knjig in serijskih publikacij v rubriki **Poročilo o literaturi** tokrat obravnavajo 22 del, ob tem so navedeni tudi katalogi razstav arhivskega gradiva, ki so jih izdali v arhivih posameznih nemških dežel ali pa cerkvenih nemških arhivih. Rubriki **Osebnostna obvestila** z navedbo imenovanj, premestitev arhivskih delavcev v arhivih zveze in nemških dežel, mestnih, cerkvenih in drugih arhivih ter rojstnih dnevov in z nekrologom, posvečenim umrlemu arhivskemu direktorju izpostave generalnega deželnega arhiva v Freiburgu Berndu Ottnadu (1924–2002), sledijo **Kratke informacije, razno**. V tej rubriki izvemmo za spremenjene naslove in telefonske številke nekaterih arhivov in se seznanimo s pregledom prireditve od junija 2000 do decembra 2003 ter aktualnimi informacijami zveze nemških arhivarjev.

Der Archivar, letnik 56, zvezek št. 4

Prvi prispevek, objavljen v tem zvezku, je napisal avtor Michael Wettengel, govori pa o novih predpisih ISO z državnega stališča, in sicer o mednarodnem predpisu (standardu) ISO 15489–1 in pripadajočem strokovnem poročilu, ki sta bila v Nemčiji objavljena v letu 2002. Izvirata sicer iz avstralske pobude – leta 1996 je bil namreč objavljen šestdelni avstralski standard AS 4390/1–6, še v istem letu pa je bil predlagan generalnemu sekretariatu ISO za mednarodni standard. Predstavljeni so prevod in vsebina standarda ter uporaba. Naslednji prispevek sta napisala Peter Bohl in Jürgen Treffeisen, in sicer o arhiviranju avdiovizualnega gradiva državne provenience v deželi Baden-Württemberg. Predstavlja potrebno tehnično opremo, ohranjanje gradiva, prevzem, obdelavo in uporabo takega gradiva. Plemiški arhivi na Saškem med pravico države in družinsko tradicijo od 19. stoletja do danes je naslov prispevka Birgit Richter. V njem razpravlja o podržavljanju arhivov patrimonialnih sodišč na začetku 19. stoletja, o zgodovini družine in dežele, o razlastitvi pri agrarni reformi in plemiških arhivih danes na Saškem. Mikrofilmanje časopisov pri arhivih nam na podlagi ankete mikrofilmskega arhiva nemško piščočih časopisov predstavi Manfred Pankratz in s tem zaokroži rubriko prispevkov v tem zvezku.

Rubrika **Arhivska teorija in praksa** najprej prinaša prispevka o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanjata nas s pregledom gradiva deželnega arhiva v Berlinu, tako tiskanem kot na internetu, ter popisom gradiva liberalnih strank in organizacij od leta 1945. V okviru teme *Arhiviranje, vrednotenje in obdelava* je objavljen prispevek o koncu projekta "Lindenhaus" v državnem arhivu Detmold, obdelavi starejše serije zapuščinskega gradiva, ki sta ga v sodelovanju izvedla

mestni arhiv v Mannheimu in splošni deželni arhiv v Karlsruheju ter o obdelanem gradivu Wolfganga Hartke v arhivu za geografijo, v okviru *Arhivske tehnike* pa krajši prispevek o tehničnih pravilih za dejavnost z mikrobiološko kontaminiranim gradivom. Več prispevkov prinaša podrubrika *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji*: Nova internetna ponudba deželnega arhiva v Berlinu, Digitalna knjiga hiš mestnega arhiva v Mainzu na internetu ter Od zgodovinskega posnetka z zraka do prvega digitalnega posnetka mesta Cottbus iz zraka iz leta 1928. Podrubrika *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* prinaša šest prispevkov, in sicer o "ponaredbah" v glavnem državnem arhivu Stuttgart, o 2. dnevu arhivov v mestu Bremen, o razstavi in kolokviju v hesenskem državnem arhivu Marburg, posvečenem napredovanju deželnih grofov Hessensko-Kasselskih v volilne kneze v letu 1803, o veliki razstavi o koncu samostanov pred 200 leti, o dnevu odprtih vrat v glavnem državnem arhivu v Koblenzu, ter o razstavi rokopisov Hrana za dušo in duha. S prispevki oziroma poročili o delu strokovnih zvez, odborov in zasedanj se končuje rubrika **Arhivska teorija in praksa**. Poročajo o seminarju, namenjenemu preventivi pred katastrofo v arhivih, o 11. arhivskem dnevu v Marktoberdorfu, o 2. severnonemškem arhivskem dnevu v Schweringu ter 13. deželnem arhivskem dnevu Mecklenburg-Vorpommern, o 63. jugozahodnem nemškem arhivskem dnevu v Ludwigshafnu, o simpoziju hesenskih državnih arhivov, ki je obravnaval arhive kot hiše zgodovine, hiše raziskovanj, 41. letnem zasedanju delovne skupine spodnjesaških komunalnih arhivov v Oldenburgu, o 68. zasedanju delovne skupine nordrhein-westfalskih arhivarjev mestnih arhivov v Gelsenkirchnu, o 4. delovnem zasedanju zveze schleswig-holsteinskih arhivarjev in arhivarjev komunalnih arhivov v Rendsburgu, o skupnem zasedanju južnonemških in severnonemških evangeličanskih cerkvenih arhivov v Berlinu, o letnem zasedanju delovne skupnosti arhivov cerkvenih redov v Freisingu, o 50. tečaju pri gospodarskih arhivih v Heidelbergu v Mannheimu, o zasedanju strokovne skupine 6 v Berlinu, o pomladanskem zasedanju strokovne skupine 7 v Mainzu ter o delovni skupini pri bavarskih univerzitetnih arhivih.

Rubrika **Tuja poročila** tokrat prinaša samo eno poročilo, ki se nanaša na mednarodno dejavnost, in sicer o projektu ERPANET (Electronic Resource Preservation and Access Network), ki ga financira evropska komisija, ter o belgijskem projektu DAVID.

V **Poročilu o literaturi** se lahko seznanimo z izdajo 28 novih in na novo izdanih del. Sledi seznam izdanih repertorijev v Nemčiji v letih 2002/2003 ter objavljenih del, predstavljenih samo z naslovi. Rubriki **Osebnostne vesti** – v njej lahko preberemo o novih imenovanjih in zamenjavah arhivskih delavcev v različnih arhivih ter nekrolog, posvečen spominu na patra Laurentiusa Kocha (1936–2003) – sledi zadnja rubrika, t.i. **Kratke informacije, razno**. Kot navadno seznanja z novimi naslovi in telefonskimi številkami, dvema kratkima prispevkoma in tudi s pregledom prireditve od junija 2000 do junija 2004. Zvezek končujejo ob-

java zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji ter sporočila Zveze društev nemških arhivark in arhivarjev, med katerimi je objavljen zapisnik občnega zbora zveze, ki je bil 2. oktobra 2003 v Chemnitzu.

Sonja Anžič

LA GAZETTE DES ARCHIVES, št. 172 (1996)

Gre za posebno izdajo, ki je nastala v sodelovanju revij – ameriške "The American Archivist" in francoske "La gazette des archives", posvečena je kolokviju, ki sta ga 1992 in 1993 organizirali šola L'École nationale des chartes in Bentleyjeva zgodovinska knjižnica pri Univerzi Ann-Arbor iz Michigana. Naslov kolokvija je bil Od srednjeveške do sodobne diplomatike.

Že na začetku se je pojavilo vprašanje, kaj imajo skupnega dileme in vprašanja arhivistov s konca 20. stoletja z dilemami doma Jeana Mabillona, sholastika iz samostana Saint-Germain-des-Près, avtorja De re diplomatice (1681). S tem delom je postavil temelje diplomatiki. Toda, ali je ponudil sodobnikom resnične in razpoložljive vire? Da bi to dosegel, je moral uporabiti to metodo. Zbiral je dokumente, ki jih je ustvarila določena oseba ali so nastali v določeni ustanovi, nato pa je te dokumente preučeval s treh stališč; najprej se je osredotočil na zunanje in notranje lastnosti, kot sta na primer uporabljen jezik pisanja in stil, nato je preučeval proces združevanja dokumentov, na koncu pa se je posvetil tradiciji in načinu, kako so nam bili ti dokumenti oziroma skupine dokumentov v stoletjih predane. Metodološko zbiranje teh elementov je pripeljalo do razvoja sholastičnega diplomatičnega kritizma in definicije posebnih protokolov za različne vrste dokumentov – glede na njihove ustvarjalce. Prav tako pa je to zbiranje pomagalo zavreči kot nezanesljive tiste dokumente, ki niso nastali na podlagi tako objektivnih kot subjektivnih predpisov uradov.

Toda Mabillon je šel še korak naprej; odgovoriti je hotel na vprašanje, kako te že ovrednotene vire dati na voljo zgodovinarjem – s tem, da bi predstavili tako vire same kot tudi njihovo vsebino.

Kot prva rešitev se je ponudilo pisanje referenčnih besedil z zbiranjem dokumentov različnih izvorov. Vendar to ni bilo dovolj. Kako lahko nekdo predstavi vsebino srednjeveških dokumentov v rokopisu, ki so v težko berljivi pisavi, največkrat v latinščini ali še težje

razumljivem jeziku. Največkrat jim je to uspelo s pisanjem priločnikov ali povzetkov teh dokumentov, tako da so jih transkribirali in obenem razložili vsebino ali pa so jih celo prevedli. Na tak način so učenjaki in arhivisti tri stoletja oskrbovali raziskovalce srednjega veka z lahko razumljivimi materiali.

Te metode razlaganja pa niso uporabljali samo pri srednjeveških dokumentih, ampak so jo prenesli tudi na razlago modernih besedil. V začetku 20. stoletja je komite za zgodovino francoske revolucije – deloval je znotraj komiteja za zgodovinske raziskave, v nizu besedil razložil pravila, ki jih je treba upoštevati pri obdelovanju glavnih vrst dokumentov iz obdobja francoske revolucije.

Ta težnja se je v diplomatiki nadaljevala. V začetku sedemdesetih let so Bruno Delmas in njegovi senegalski kolegi v Šoli za knjižničarje, arhiviste in informatizacijo na Univerzi v Dakaru v okviru tečaja razlage dokumentov iz 19. in 20. stoletja poučevali v duhu metod tradicionalne diplomatike.

Z razvojem informatizacije pa je v ospredje stopilo vprašanje, kakšno vrednost sploh ima napisan dokument v primerjavi z zapisanim v elektronski obliki. Z drugimi besedami, ali lahko cilje in metode diplomatike prenesemo na dokumente poznega 20. stoletja tako, da bi sodobne zgodovinarje oskrbovali z avtentičnimi in dostopnimi viri. In kakšna korist bo od tega v prihodnosti?

Sodobna arhivska znanost, kot se je oblikovala v minulega pol stoletja, se ne bo mogla izogibati uporabi sodobne tehnike, priporočilom za ohranjanje in iskanje pomagal, ampak jih bo morala izboljšati. Zdi se pa, da je arhivsko znanost potrebno zaradi informatizacijskih izzivov, s katerimi se sooča, na novo razložiti. In ta nova definicija mora sloneti na diplomatiki.

Za nov pristop so se odločili leta 1977 na "Ecole des chartes" v Parizu, ko so združili katedre za diplomatiko, arhivistiko in institucionalno zgodovino ter predmet raziskovanja razdelili v skladu z zgodovinskimi obdobji. Eno izmed prvih dejanj nove katedre je bila publikacija "Vocabulaire des archives: archivistique et diplomatique contemporaines" (1988).

Ponovnemu razcvetu diplomatike je mogoče slediti tudi v drugih državah, v ZDA so k njemu vidno prispevali Luciana Duranti, Charles Dolla in David Bearman.

Leta 1989 sta Francis Blouin in Bruno Delmas v okviru mednarodnega arhivskega kongresa v Milanu pripravila seminar z obravnavano tematiko, v naslednjih letih pa so ga še dopolnili z omenjenim kolokvijem v Parizu in Michiganu.

Polona Mlakar

Razstave

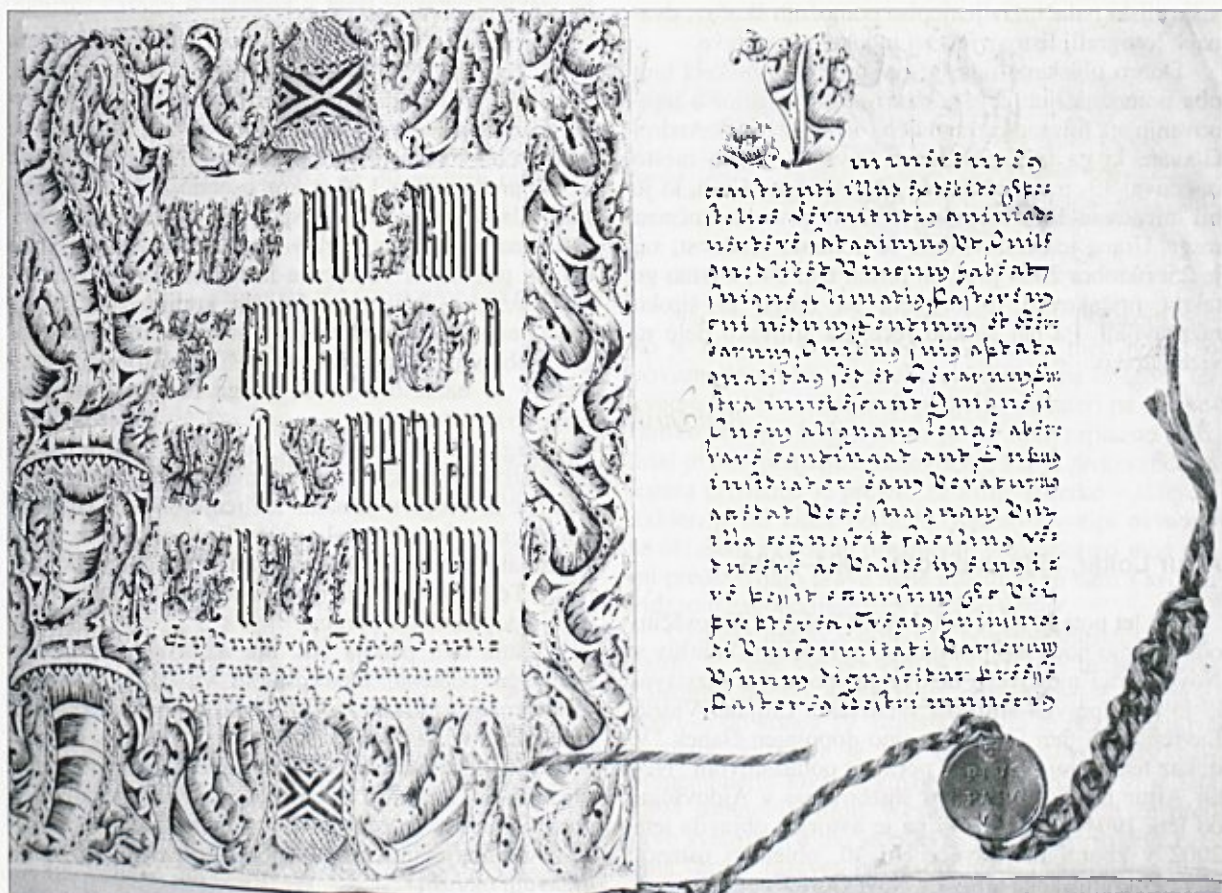
Listine imenovanj ljubljanskih škofov

V času, ko je bil izpraznjen sedež ljubljanske škofije in je potekal postopek za imenovanje 34. rednega ljubljanskega škofa oz. šestega nadškofa in petega metropolita, je bila v prostoru Galerije Družina razstava z naslovom Listine imenovanj ljubljanskih škofov. Razstava je bila na ogled od 18. maja do 8. junija 2004; pripravil jo je Jure Volčjak, odprl pa apostolski nuncij v Republiki Sloveniji msgr. Santos Abril y Castelló, torej oseba, ki je odgovorna za poizvedovalni postopek o bodočem škofu in ki na podlagi tega apostolskemu sedežu predlaga imena kandidatov.

Od ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461 je ljubljanske škofe imenoval cesar. Cesar Friderik III., ki je za prvega ljubljanskega škofa imenoval Žigo Lamberga, papež Pij II. pa ga je potrdil 6. junija 1463, je sebi in svojim naslednikom pridržal pravico do imenovanja ljubljanskih škofov, papež pa jih je nato le

potrdil, vendar do potrditve škof ni mogel prevzeti svojih dušnopastirskih dolžnosti. Med obema imenovanjema oz. od cesarjevega imenovanja do papeževe potrditve pa je včasih minila kar dolga doba; cesar Ferdinand I. je tako škofa Petra Seebacha imenoval spomladi 1558, papež Pavel IV. pa ga je potrdil šele 2. oktobra 1560. Cesar je imel pravico imenovati škofe vse do propada monarhije 1918, tako je bil prvi redni škof, ki ga je imenoval neposredno papež, šele 29. redni škof ljubljanske škofije Gregorij Rožman.

Na razstavi je bilo na ogled 38 primerov listin, večina izmed njih pa se je nanašala na imenovanja rednih škofov. Predstavljenih je bilo enajst različnih tipov listin: od cesarskega in papeževega imenovanja, prisege, do obvestila ljubljanskemu stolnemu kapitlju, škofu, duhovščini, vazalu, metropolitu, ljudstvu ... Poleg tega smo lahko videli primerke listin imenovanj ljubljanskih pomožnih škofov – do sedaj jih je bilo dvanajst – ter listini o povzdignitvi ljubljanske škofije

Listina 1787 marec 8., Rim, s katero je papež Pij VI. povzdignil ljubljansko škofijo v nadškofijo.

v nadškofijo in metropolijo. Razstavo so popestrili še portreti škofov 20. stoletja ter dragoceni listini o podelitvi grba, in sicer iz leta 1576, ko je nadvojvoda Karl povzdignil takratnega ljubljanskega stolnega dekana in kasnejšega škofa Baltazarja Radliča v plemiški stan in mu podelil grb, ter iz leta 1898, ko je Franc grof Thurn, predsednik vlade avstro-ogrske monarhije in vodja cesarsko-kraljevega notranjega ministrstva, podelil škofovski grb Antonu Bonaventuri Jegliču.

Razstava je bila prvotno načrtovana kot predstavitev bogate zbirke listin Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, ker pa je avtor razstave Jure Volčjak med pripravo zamenjal službo in odšel na delovno mesto v Arhiv Republike Slovenije, sta obe instituciji združili moči in pripravili skupno razstavo, saj namreč obe hranita listine imenovanj ljubljanskih škofov. Načrtovano je bilo, da bi bile na razstavi na ogled tudi skice grbov ljubljanskih škofov akademskega kiparja Petra Malija, vendar je avtor tik pred razstavo sodelovanje odpovedal. Skice grbov so bile osnova za izdelavo plastik, ki od začetka leta 2004 krasijo stopnišče iz prvega v drugo nadstropje škofijske palače v Ljubljani.

Ob razstavi je izšel tudi bogat katalog. Pripravil ga je Jure Volčjak, izdal pa Arhiv Republike Slovenije. Katalog z naslovom Listine imenovanj ljubljanskih škofov nam na 68 straneh podaja kratke življenjepise rezidencialnih (nad)škofov s fotografijami grbov, ki so v škofijski palači, življenjepise pomožnih škofov, dvanajst fotografij listin z registri in katalog razstave.

Dobro obiskano odprtje razstave sta obiskala tudi oba pomožna ljubljanska škofa, katerih listini o imenovanju sta bili tudi razstavljeni, in sicer msgr. Andrej Glavan, ki ga je papež Janez Pavel II. na to mesto imenoval 13. maja 2000, ter msgr. Alojzij Uran, ki je bil imenovan 16. decembra 1992. In prav navzočnost msgr. Urana je razstavi dala še dodatno vrednost, saj je 25. oktobra 2004 prav on postal tisti 34., ki smo ga takrat pričakovali in o njem na dolgo in široko razpravljali. Pa naj še kdo reče, da arhivsko delo ni vizionarsko.

Blaž Otrin

Artur Lokar, ajdovski notar 1904–1926

Sto let potem, ko je notar Artur Lokar v Ajdovščini odprl svojo notarsko pisarno, se je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici njegovega delovanja spomnil z razstavo, ki jo je pripravila arhivska svetovalka Lilijana Vidrih Lavrenčič. S tem je bil vizualno dopolnjen članek "V dokaz temu moj podpis in pečat" s podnaslovom "Notar Artur Lokar in njegovo službovanje v Ajdovščini od leta 1904 do 1926", ki ga je avtorica objavila leta 2002 v zborniku, posvečenem 30. obletnici ustanovitve Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Artur Lokar je bil rojen 12. junija 1865 v Ajdovščini in tam je 15. junija 1926 tudi umrl. Po šolanju v

domačem kraju ter nato v Gorici in Trstu je visokošolske študije leta 1890 končal v Gradcu. Kot notarski kandidat je do konca leta 1897 služboval v Komnu, nato pa še slabo leto v Ajdovščini. Leta 1898 je bil imenovan za notarja v Kanalu. Tu je ostal do konca leta 1903. Enajstega januarja 1904 je začel opravljati notarsko službo v Ajdovščini. Lokar je bil šibkega zdravja, zato so njegovo delo pogosto opravljali notarski substituti. Kljub svoji bolehnosti pa je bil zelo dejaven na narodnem in kulturnem področju v Ajdovščini, zato je bil med prvo svetovno vojno konfiniran na Štajersko, po vojni pa so ga pregnale in celo zaprle tudi italijanske oblasti. Med domačini je bil zelo priljubljen, saj je bil mirne in plemenite narave ter velik humorist. Njegov pogreb je bil pravi narodni shod. Ob 50. obletnici smrti so mu v mestnem parku v Ajdovščini odkrili doprni kip, delo njegovega rojaka Vena Pilona.

Lokarjev notarski arhiv – zanj skrbi Pokrajinski arhiv v Novi Gorici – je v celoti ohranjen. Prvi del predstavlja njegovo šestletno delovanje v Kanalu, drugi del pa notarske spise iz ajdovskega obdobja. V Ajdovščini je deloval dobrih dvaindvajset let in pri tem sestavil skoraj enajst tisoč spisov. Njegova zapuščina ni le zakladnica najrazličnejših pogodb, dogovorov in izjav, ki so nastali v tedanjem ajdovskem sodnem okraju, ampak tudi bogat vir informacij o ljudeh in načinu življenja v prvem četrtletju 19. stoletja na tem območju.

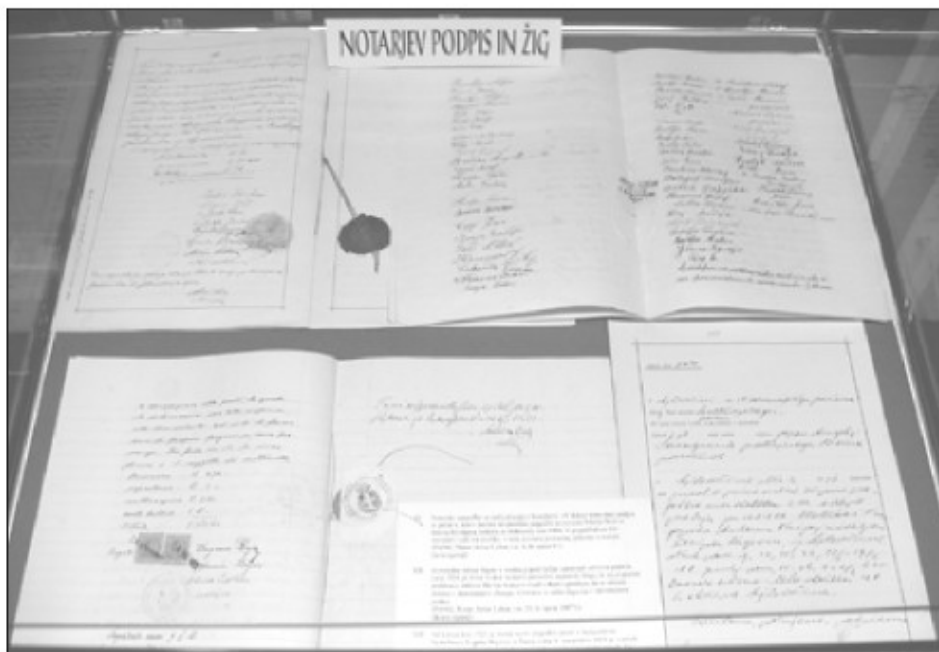
Razstava je bila med 12. januarjem in 1. marcem 2004 na ogled v Lavričevi knjižnici v Ajdovščini. Obsegala je trinajst panojev z 79 reprodukcijami arhivskih dokumentov, časopisnih virov, razglednic Ajdovščine in Šturij ter fotografijami. Na prvih dveh je bil predstavljen Lokar kot osebnost, ki si je prizadevala za kulturno in gospodarsko rast Ajdovščine. Zavzemal se je za vidnejšo vlogo Slovencev na političnem prizorišču ob zatona habsburške Avstrije oziroma vzponu fašizma v Julijski krajini. Sledila sta prikaz notarskega poslovanja v avstrijskem in italijanskem obdobju ter pregled vidnejših Lokarjevih uslužbencev in namestnikov, ki so ga nadomeščali med njegovo odsotnostjo.

Drugi del razstave je bil posvečen ljudem, ki so prihajali k notarju, ter njihovem socialnemu izvoru, poklicu in vlogi v javnem življenju. Nekaj izbranih dokumentov je opozarjalo na družinske razmere, ki so se urejale z ženitnimi, izročilnimi in dednimi pogodbami. Te pogodbe so še posebej zanimive, kadar vsebujejo popise hišne opreme.

Zadnja dva panoja sta bila namenjena zadevam skupnega pomena, med drugim vipavski železnici, elektrarnam, ajdovski industriji, razdeljevanju skupnih zemljišč in volitvam.

V štirih vitrinah je bilo na ogled štirinajstih originalnih dokumentov, ki so nas popeljali v Lokarjev notarski arhiv. Izbrani so bili najznačilnejši notarski spisi z notarjevimi žigi in podpisi v dveh različnih državnih okvirih.

Razstavo so popestrili še trije eksponati: grafična upodobitev Lokarja, ki jo je ustvaril Veno Pilon, in

povečana fotografija prikazujeta notarja v lovski opravi, originalna napisna tabla pa je označevala notarsko pisarno. Le-to je moral notar po prihodu fašizma odstraniti, sorodnikom pa jo je uspelo ohraniti. Ob ponovni uvedbi notariata v novi slovenski državi so jo izročili sedanji ajdovski notarki Lauri Čermelj.

Razstava je bila nato od 9. marca pa do 15. oktobra 2004 v skrčeni varianti, brez originalov, grafike in napisne table, na ogled v preddverju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Razstavniki katalog prinaša na 30 straneh opis Lokarjevega življenja in dela ter seznam vseh eksponatov.

Metka Nusdorfer Vuksanović

Milko Mikola, Logotipi celjskih industrijskih podjetij, razstava in katalog, ZAC, Celje 2004.

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) je od 30. 9. 2004 do 15. 12. 2004 pripravil odmevno razstavo s temo Logotipi in podobe celjskih industrijskih podjetij avtorja dr. Milka Mikole. Avtor razstave in spremljajočega kataloga z enakim naslovom, arhivski svetnik Milko Mikola, je idejo za postavitve razstave dobil ob urejanju in preučevanju gradiva številnih fondov z gospodarskega področja, ki ga pokriva ZAC, pa tudi zbirk in fotografij, ki jih na to temo za obdobje 19. in 20. stoletja hrani ZAC.

Avtor razstave se ukvarja s preučevanjem zgodovine celjske industrije, o kateri pričajo samo še ohranjeni arhivski dokumenti. Mednje sodijo tudi njihovi logotipi, ki jih hrani ZAC. Ker ti logotipi

predstavljajo pomembne pričevalce preteklosti celjske industrije, imajo pa tudi določeno umetniško vrednost, se je avtor odločil, da njihove reprodukcije izda v posebni publikaciji.

Namen razstave je bil obiskovalcem prikazati, kako je mogoče iz logotipov – nekateri med njimi so povsem preprosti, saj vsebujejo samo ime in sedež ter kvečjemu še zaščitni znak podjetja, nekateri pa so vsebinsko mnogo bogatejši in je na njih zapisano tudi, kdaj je bilo podjetje ustanovljeno, kaj je proizvajalo in katera priznanja je prejelo za svoje izdelke – sklepati kakšen je bil videz podjetja. Ker so logotipi navadno še okrašeni z različnimi ornamentami, vsaj nekateri med njimi predstavljajo prave male umetnine in nam s svojim videzom zagotavljajo tudi estetski užitek.

Celje je mesto z dolgo in bogato industrijsko tradicijo, ki sega vse do leta 1873, ko je z ustanovitvijo Cinkarne dobilo svoje prvo pomembnejše podjetje. Nato so do konca 19. stoletja sledila še nekatera nova podjetja, za Celje je bila med njimi vsekakor najpomembnejša tovarna emajlirane posode, ki jo je leta 1894 ustanovil Adolf Westen. Celje je zato že pred prvo svetovno vojno stopilo na pot industrijskega razvoja, pravi razcvet pa je doživelo med obema vojnama, saj je bilo takrat na celjskem že okrog štirideset podjetij. Tako še danes v Celju in njegovi okolici ni

obeh svetov, pa tudi s funkcijo mestnega sodnika. Do leta 1504 je kot najvišji predstavnik mesta združeval sodne in upravne pristojnosti. Spoznamo tudi funkcijo župana, ki ga je Ljubljana dobila 29. februarja 1504. Župan je od mestnega sodnika prevzel upravne naloge in tako postal najvišji mestni funkcionar oziroma politično-upravni organ mesta. Podpoglavje se končuje s predstavitvijo zelo pomembnih služb mestnega pisarja (sindika) in registratorja, ki je od leta 1620 dalje skrbel za hrambo in ureditev mestnih listin in spisov. Zelo pomembni sta bili tudi službi višjega in nižjega mestnega špitalskega mojstra. Navedene so še druge službe, potrebne za nemoteno delovanje mestne uprave (mestni blagajnik, mitničar, davkar, logar, razni merilci itd.). Drugo podpoglavje ima naslov Odprava stare mestne avtonomije in zametki moderne uprave (1785–1850). V drugi polovici 18. stoletja je absolutistična oblast radikalno posegla tudi na področje preoblikovanja lokalne samouprave. Notranji in zunanji mestni svet sta bila odpravljena, nadomestil pa ju je 24-članski mestni odbor. Ta je odlejal volil župane in tri mestne svetnike, ki so se skupaj z mestnim tajnikom imenovali magistrat. Magistrat je prevzel pristojnosti dotedanega mestnega sodnika, sindika in registratorja. Tudi centralistična oblast je pridobila več nadzornih pristojnosti nad mestno avtonomijo, saj so župan in drugi mestni funkcionarji postali uradniki, ki jih plačuje država. Po letu 1808 županov v večjih mestih cesarstva niso več volili, ampak jih je imenoval cesar. Navzven se je to izražalo tudi z rušenjem mestnega obzidja, saj je preveč utesnjevalo mestni razvoj. Ljubljana je začela dobivati sodobnejšo podobo. Nove korenite upravne spremembe so se zgodile v času francoskih Ilirskih provinc, zlasti zaradi uveljavitve delitve upravne in sodne oblasti. To je bilo obdobje, ko se je povečalo območje Ljubljane. Podpoglavje se konča z opisom restavracije avstrijske uprave po odpravi francoske nadoblasti. Pomembno je opozoriti, da so na magistratu leta 1823 začeli voditi matično knjigo meščanov in častnih občanov Ljubljane.

Drugi sklop razstave in besedila v katalogu je pripravila mag. Sonja Anžič. Obravnava obdobje od srede 19. stoletja, ki v avstrijskem cesarstvu pomeni začetek moderne lokalne uprave, pa do konca druge svetovne vojne, ko je bila lokalna uprava postavljena na popolnoma nove temelje. Tudi ta sklop je razdeljen na dve podpoglavji. Prvo ima naslov Uvedba moderne uprave (1850–1934). Posodabljanje uprave se je začelo 17. marca 1849 s sprejetjem Začasnega zakona o občinah. V njem je bilo določeno, da večje občine in mesta dobijo svoje statute in tako postanejo statutarne občine oziroma mesta, ki so izvzeta iz splošne deželne zakonodaje o občinah in neposredno podrejena deželnim vladam in ne okrajnim glavarstvom kot preostale občine. Mesto Ljubljana je kot deželno mesto Kranjske leta 1850 z začasno srenjsko postavo, ki sta jo leta 1887 nadomestila nova občinski red in občinski volilni red, uredila temelje moderne uprave. Oba sta z nekaterimi spremembami veljala vse do leta 1935. V nadaljevanju se seznanimo z lastnimi in prenesenimi pristojnostmi župana, magistrata, mestne uprave in mest-

nega odbora oziroma mestnega sveta ter teritorialnim razvojem mesta vse do leta 1941. Precej pozornosti je namenjeno organizaciji, volitvam, pristojnostim in zapisnikom sej občinskega odbora oziroma sveta, ki je predstavljal mestno samoupravo. Opozoriti velja, da so od začetka osemdesetih let 19. stoletja zapisnike občinskega odbora oziroma sveta pisali slovensko in nemško, od leta 1882 dalje pa skoraj le še slovensko. Ena od pristojnosti občinskega odbora oziroma sveta je bila, da je izmed svojih članov volil župana z enoletnim mandatom. V katalogu so na kratko predstavljene županove obveznosti, pa tudi naloge magistrata kot pet- in kasneje devetčlanske občinske uprave v ožjem pomenu besede, ki mu je načeloval župan. V mestno upravo so spadali še okrajni načelniki; na predlog magistrata so jih volili na občinskem odboru oziroma svetu za reševanje krajevnih policijskih zadev. Nekaj besedila v katalogu je namenjenega zanimivim zapletom ob volitvah prvih županov po določilih občinskega reda iz leta 1850 in uvedbi slovenskega jezika v uradovanje; to se je v Ljubljani zgodilo leta 1882, ko je županoval Peter Grasselli. V drugem podpoglavju je mag. Sonja Anžič predstavila zakon o občinah iz leta 1934 in opisala značilnosti ljubljanske mestne uprave do konca druge svetovne vojne maja 1945. To je bilo obdobje nove občinske zakonodaje in občinskega teritorialnega združevanja (komasacije); Ljubljana je to doživela leta 1935. Takrat so bile k mestni občini priključene še okoliške občine, tako da se je na novo oblikovana občina teritorialno povečala kar za petkrat. Po novem sta postala organa mestnih občin mestni svet (v Ljubljani je štel 54 članov) in predsednik mestne občine. Zaradi povečanja teritorija se je mestna uprava oblikovala v upravo v širšem in ožjem smislu. Podpoglavje se končuje z upravnimi oblikami, ki so jih v zasedeni Ljubljani med drugo svetovno vojno uvedli Italijani. To je bilo obdobje, ko je imel pri organizaciji in določanju sestavov organov mestne uprave veliko moč visoki komisar Ljubljanske pokrajine, ki je med drugim imenoval tudi župana. Po kapitulaciji Italije mesto ni imelo župana, njegove naloge je vse do konca vojne opravljal županov generalni tajnik. Podpoglavje se konča z omembo, da je bil med vojno na ljubljanskem magistratu organiziran matični odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Bil je večkrat odpravljen in ponovno ustanovljen, a je kljub temu predstavljal zasnovo prihodnje upravne oblasti v mestu.

Tretji del razstave in besedila v katalogu je pripravila Tatjana Šenk. Razdeljen je na tri podpoglavja. Prvo nosi naslov Prvo desetletje socialistične mestne uprave (1945–1955). Ker je bila med vojno postavljena okupacijska oblika upravne oblasti in je s koncem vojne razpadla, je razumljivo, da je ob osvoboditvi 9. maja 1945 upravo v Ljubljani prevzel med vojno ustanovljen matični odbor Osvobodilne fronte. Tedaj je bil opredeljen kot začasni mestni terenski odbor, a se je kmalu preimenoval v magistratni odbor in je izdal okrožnico o prevzemu oblasti v Ljubljani. Že 19. maja 1945 so izvolili še mestni odbor OF, ki je upošteval načelo, da smejo biti v mestni upravi za-

posleni le uslužbenci, ki so med vojno aktivno ali pasivno podpirali gibanje OF. Opozoriti je treba, da sta prva dva meseca po končani vojni vzporedno delovala oba odbora Osvobodilne fronte. V Ljubljani so volitve v mestni narodnoosvobodilni odbor za območje nekdanje mestne občine potekale 27. julija 1945. Po vsebini narodnoosvobodilni odbor ni bil več lokalni samoupravni organ, kot je bila nekdanja mestna občina, ampak je postal oblastni organ države na lokalni, mestni ravni. V nadaljevanju nas avtorica seznanja s sestavo in teritorialnim območjem mestnega narodnoosvobodilnega oziroma nekoliko pozneje ljudskega odbora in njegovim izvršilnim odborom, z organizacijo obeh, s pristojnostmi in vplivom Komunistične partije. Leta 1952 je zvezni splošni zakon o ljudskih odborih pri vseh ljudskih odborih odpravil izvršne odbore. Mestni ljudski odbor Ljubljana je imel naravo okrajnega ljudskega odbora, potem pa je postal dvodomen – z mestnim zborom in zborom proizvajalcev. Taka oblika lokalne upravne oblasti je delovala do jeseni 1955, ko se je začelo obdobje velikih upravnih sprememb. Ko so se končale, so se obdržale vse do konca leta 1994. Obdobje je prikazano v posebnem podpoglavju z naslovom Uvedba komunalnega sistema in razdelitev mesta na več občin (1955–1995). Jeseni 1955 je bil mestni ljudski odbor Ljubljana odpravljen. Nadomestili so ga okrajni ljudski odbor Ljubljana in ljudski odbori ljubljanskih občin. Za opravljanje skupnih mestnih, zlasti komunalnih zadev v devetih, po letu 1964 pa petih mestnih občinah je bil ustanovljen mestni svet Ljubljana, ki je bil prva leta pretežno le posvetovalni organ. V besedilu se seznanimo z novimi pristojnostmi in organizacijo mestnega sveta, ki jih je opredelil leta 1964 sprejeti statut mesta Ljubljane. Mestni svet je bil enodomen; štel je 65 članov, vodil pa ga je predsednik. Po določitih ustavnih amandmajev iz leta 1969 se je mestni svet preimenoval v dvodomno skupščino mesta Ljubljana z mestnim zborom in zborom delovnih skupnosti. Imel je sto odbornikov. Organizacijo in pristojnosti je določal statut. Nova ustava iz leta 1974, ki je v državi uvedla delegatski sistem, je spremenila skupščino mesta Ljubljana v tridomno z zborom občin, zborom združenega dela in družbenopolitičnim zborom. Skupaj je bilo 150 odbornikov oziroma delegatov. Tudi skupščino mesta Ljubljana je vodil predsednik, kot izvršilni organ pa je bil ustanovljen še 15-članski izvršni svet. Ker je bilo splošno načelo, da mora biti prebivalstvo kar se da dobro obveščeno o vseh lokalnih oblastnih zadevah, je v tem času v Ljubljani začelo izhajati posebno delegatsko glasilo. Skupščinski sistem je bil zelo zapleten in zato tudi neučinkovit. V začetku osemdesetih let 20. stoletja se je v Ljubljani prvič zgodilo, da je predsedniško funkcijo skupščine mesta Ljubljana zasedla ženska, tako da jo lahko imamo za prvo ljubljansko županjo. Zadnje podpoglavje razstave in kataloga obravnava upravni položaj mesta Ljubljana po osamosvojitvi Republike Slovenije oziroma od leta 1995 dalje, ko je bil v Sloveniji z zakonom o lokalni samoupravi na novo postavljen občinski sistem. Podpoglavje ima naslov No-

va mestna samouprava (1995–2004). Po osamosvojitvi Slovenije, ko je Ljubljana postala glavno mesto nove države, se je prvič po drugi svetovni vojni zgodilo, da za predsednika skupščine mesta Ljubljane ni bil izvoljen član Komunistične partije oziroma Zveze komunistov Slovenije. Po novi zakonodaji, ki je razlikovala samoupravne in državne naloge občin, je mesto začelo poslovati v začetku leta 1995. Samoupravne naloge je prevzela mestna občina Ljubljana, državne pa upravne enote. V podpoglavju se seznanimo s pristojnostmi novih mestnih občin in njihovimi organi. Po novem so postali organi mestne občine Ljubljana mestni svet, župan in nadzorni odbor. Mestni svet Ljubljana je najvišji organ odločanja v mestu in šteje 45 izvoljenih članov. Zastopnik in predstavnik mestnega sveta je župan. Mestni svet nič več ne voli izmed svojih članov, kot je do tedaj volil župane in kasnejše predsednike, ampak ga neposredno volijo vsi prebivalci Ljubljane, ki imajo volilno pravico. V nadaljevanju podpoglavja se seznanimo z županovimi pristojnostmi in načinom izvolitve. Nekaj besedila je namenjenega še opredelitvi in nalogam nadzornega odbora mestne občine Ljubljana, ki ima glavne pristojnosti v zvezi z mestnim proračunom.

Razstava, zlasti pa dvojezični slovensko-angleški katalog, ponujata dovolj informacij, da se obiskovalec in bralec lahko seznanita z razvojem uprave ne le na območju mesta Ljubljana, ampak na celotnem slovenskem ozemlju. Zahtevnejšemu bralcu pa je na koncu na voljo še seznam virov in literature. Dodan je še prav tako dvojezični seznam razstavljenega gradiva z opisom njegove vsebine, navedbo ustanove, ki ga hrani, in signaturo. Na koncu je objavljen tudi pregled vseh županov, ki so mesto Ljubljana vodili v poltisočletni zgodovini.

Razstavo spremlja tudi prijetno oblikovana zloženska, v kateri je natisnjen del spremne besede županje Danice Simšič. Zloženska vsebuje povzetke sedmih podpoglavij, na katere sta razdeljena razstava in besedilo v katalogu, in fotografije dokumentov (zapisnikov sej mesta), značilnih za posamezna obdobja. Vsekakor je zloženska zelo primerna oblika za pridobitev hitre informacije o upravni zgodovini Ljubljane.

Menim, da so razstava, katalog in zloženska o razvoju ljubljanske mestne uprave primerno zaznamovali 500 obletnico imenovanja prvega ljubljanskega župana.

Janez Kopač

Restavrirano arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici se je letos prvič vključil v sklop prireditev Dnevi evropske kulturne dediščine 2004 s skupno temo restavracije in konservatorstvo. Novogoriške institucije so se seveda omejile

na goriško območje. Prireditve so se začele 13. septembra 2004 s tiskovno konferenco v prostorih Goriške knjižnice Franceta Bevka, kjer so vsi sodelujoči predstavili svoje projekte. Tudi arhiv je pripravil svoj predstaviten pano. Ob tem je izšla knjižica z naslovom "Dnevi evropske kulturne dediščine – The european heritage days 2004. Konservatorstvo in restavracijsko delo na Goriškem", ki na dvaintridesetih straneh prinaša vsebino in koledar vseh dogajanj.

Od 27. septembra do 1. oktobra 2004 je bila tako v prostorih arhiva na ogled razstava "Restavrirano arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici". Avtorica že prej omenjenega predstavitvenega panoja in razstave je arhivska svetovalka Metka Nusdorfer Vuksanović. V osmih vitrinah in na sedmih panojih so bili prikazani primeri poškodovanega in restavriranega arhivskega gradiva. Posamezne primere so dopolnjevale fotografije, ki so prikazovale stanje pred posegom restavracije.

Prvi pano in vitrina sta imela skupen naslov: Reševanje v poplavi leta 1983 prizadetega arhivskega gradiva. Dokumente je spremljal krajši tekst o poteku reševanja od poplave do restavratorsko-konservatorskih del. Še vedno so v gradivu vidne posledice, zato so bili na razstavi poleg fotografij poplavljenega gradiva na ogled tudi poškodovani dokumenti (razlito črnilo, zlepljeni, prepereli in strgani dokumenti, zgubane platnice). Drugi pano in vitrina sta bila posvečena restavratorskemu delu restavratorsko-konservatorskega centra Arhiva Republike Slovenije na poplavljenih urbarjih, ki pa so bili tudi že prej močno poškodovani. Naslednji panoji oziroma vitrine so prikazovali najrazličnejše primere dokumentov (vezano gradivo, spise, načrte, fotografije) z raznovrstnimi poškodbami (uničena vezava, strgani listi, poškodbe zaradi vlage, plesni, bakterij, mrčesa, glodalcev in drugo). Po restavratorskih posegih so sledi poškodb še vedno opazne. Določene zvrsti gradiva so ob tem dobile tudi posebne zaščitne mape in škatle, predvsem velja to za načrte večjih dimenzij, ki se po opravljeni restavraciji ne prepogibajo več.

Kratka, a nazorno zastavljena razstava je predvsem predstavila raznovrstne poškodbe arhivskega gradiva in odpravljanje posledic. Ko sta na razstavi skupaj postavljena poškodovan in restavriran dokument, nas opozarjata na to, da bi morali večji pomen pripisati skrbnemu ravnanju z dokumenti že pred prevzemom v arhiv. Pomen in zahtevnost restavratorskega in konservatorskega dela pa najbolje kažejo originalni dokumenti po opravljenem posegu v restavratorski delavnici, ki so jim priložene fotografije prejšnjega stanja oziroma drug dokument s podobno poškodbo.

Lilijana Vidrih Lavrenčič

Razstave Pokrajinskega arhiva Maribor v letu 2004

Februarja 2004 je bila ob odprtju novih prostorov Enote Pokrajinskega arhiva Maribor za Koroško na ogled razstava **Drobne misli znanih ljudi v besedi in sliki**, na kateri je bilo predstavljeno gradivo, ki ga hrani slikar Anton Repnik iz Mute. Gre za podpise in kratke misli, ki so jih lastnoročno napisali znani ljudje s področja kulture in umetnosti, ter za njihove portrete, ki jih je narisal Anton Repnik.

V začetku aprila je bila v Radencih na posvečevanju *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* razstava **Publikacije v jubilejnem letu 2003**. Predstavila je 11 publikacij, ki jih je Pokrajinski arhiv Maribor izdal v letu 2003. Poleg tega je izšla brošura, v kateri so na kratko predstavljene posamezne publikacije, priložen pa je tudi cenik.

Maja je bila v Archivumu, v razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor, odprta razstava **Splošnoizobraževalno šolstvo v Mariboru po drugi svetovni vojni**. Ob razstavi je izšel *Katalog XVII*, v katerem so ob uvodu direktorice, mag. Slavice Tovšak, prispevek avtorja razstave, arhivista Jureta Mačka, ter fotografije nekaterih dokumentov, ki so bili predstavljeni na razstavi. Prispevek se ukvarja z reformami v šolstvu in številnimi preimenovanji osnovnih šol ter gimnazij v Mariboru v obdobju od konca druge svetovne vojne pa do začetka šestdesetih let 20. stoletja.

Ob koncu *XIV. mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora* je bila v Veliki Polani predstavitev gradiva, ki so ga madžarski in slovenski dijaki ob pomoči arhivistov zbrali na slovenski strani – v Veliki Polani in Banuti, na madžarski strani pa v vaseh Felső in Alsószenterzsébet ter Ramocsa. Septembra se je razstava preselila še na Madžarsko, in sicer v Felső in Alsószenterzsébet.

Razstava **Od ideje do načrta**, ki je v Archivumu postavila na ogled izbor gradbenih načrtov Okrajnega urada Maribor 1854–1868, je sledila v septembru. V spremljevalnem *Katalogu XVIII* so prispevki direktorice, mag. Slavice Tovšak, avtorice razstave, arhivistke Zdenke Semlič Rajh ter profesorja Jožeta Curka. Dodane so tudi fotografije razstavljenega arhivskega gradiva, in sicer gradbenih načrtov, starih fotografij stavb v Mariboru, ki prikazujejo, kako so bile posamezne zgradbe videti nekoč, in nove fotografije, ki kažejo današnje stanje.

Oktobra je bila v obnovljenem Grasslovem stolpu v Slovenski Bistrici odprta razstava **Gospočina Bistriški grad 1587–1944**, izšel pa je tudi *Inventar Gospočine Bistriški grad 1587–1944*. Razstavo in inventar je pripravil arhivist Ivan Fras, ki je na ta način predstavil zgodovino Slovenske Bistrice od prve omembe pa vse do 20. stoletja. Tako v inventarju kot tudi na razstavi so dokumenti razdeljeni po skupinah: normalia, dominicalia, rusticalia, civitatensia, ecclesiastica, iustitialia, korespondenca, familiarija, musicalia in kopije. V inventarju je uvodnik napisal župan Slovenske Bistrice dr. Ivan Žagar, mag. Slavica Tovšak

pa je v svojem prispevku podala seznam fondov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor in se nanašajo na zgodovino Slovenske Bistrice.

Zadnja v letu 2004 je razstava **Listine in podobe mesta Maribor**. V razstavnih prostorih Rotovža jo je pripravil Pokrajinski arhiv Maribor skupaj s Pokrajinskim muzejem Maribor in Muzejem narodne osvoboditve Maribor ob 750-letnici prve omembe mesta Maribor. Muzej narodne osvoboditve Maribor je poskrbel za novejši del razstave, ki predstavi Zlato lisico, pohorsko tekmovanje za ženski smučarski pokal. Pokrajinski muzej Maribor sodeluje pri razstavi s starejšimi muzealijami, litografijami in vedutami Maribora, Pokrajinski arhiv Maribor pa je prispeval 20 listin, ki se nanašajo na zgodovino mesta Maribor od 14. do 18. stoletja. Ob razstavi je izšel tudi katalog s prispevki direktorice Pokrajinskega arhiva Maribor mag. Slavice Tovšak, direktorja Muzeja narodne osvoboditve dr. Marjana Žnidariča, direktorice Pokrajinskega muzeja Maribor Mirjane Koren in arhivista Ivana Frasa, ki je predstavil življenje v Mariboru od prve omembe mesta pa do dandanes. V katalogu so objavljeni tudi regesti razstavljenih listin, in sicer v slovenskem in nemškem jeziku.

Mojca Horvat

Razstava v počastitev 60. obletnice ustanovitve IX. korpusa NOV in POJ

V osrčju Trnovskega gozda, v nekdanji šoli na Lokvah, v vasici, ki je v vojnem času gostila štab 9. korpusa, je bila od 21. decembra 2003 do sredine januarja 2004 na ogled razstava, posvečena šestdeseti obletnici ustanovitve 9. korpusa partizanske vojske, to je tiste velike in zmagovite enote, ki je odločilno pripomogla k osvoboditvi primorskega dela Slovenije.

Štab 9. korpusa NOV in POJ je bil ustanovljen 21. decembra 1943 v Trebuši, a se je že po nekaj dneh preselil na Lokve. Nastal je z odločbo Josipa Broza Tita in na predlog glavnega štaba partizanske vojske Slovenije; nadomestil je do takrat delujoči operativni štab za zahodno Slovenijo oziroma III. operativno cono, imenovano Alpska. Za komandanta je bil imenovan Lado Ambrožič Novljan, za komisarja pa Janez Hribar. Deloval je na vsem zahodnem slovenskem narodnem ozemlju, vključno s Trstom, Slovensko Benečijo in Rezijo, v njegovo operativno območje pa sta bila vključena tudi del Gorenjske in Polhograjsko hribovje. Prizadeval si je za združitev s Slovenci poseljenega ozemlja v skupno državo. To je bilo tudi vojaško eno izmed strateško najbolj občutljivih ob-

možji jugoslovanskega bojišča. V njegovi sestavi je delovalo več partizanskih enot.

Razstavo je ob jubileju postavila zgodovinarica Ivanka Uršič, arhivska svetovalka iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. K sodelovanju je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici pritegnila Mestna občina Nova Gorica, ki je bila eden izmed organizatorjev niza prireditve ob tej priložnosti.

Devetdeset dokumentov razvrščenih na šestnajstih razstavnih panojih, priča o razvoju in delovanju te velike partizanske enote. Razstava je razdeljena na več celot. V prvi je s pomočjo odredb, okrožnic in povelji ter fotografij predstavljeno obdobje ustanovitve korpusa. Sledijo zlasti fotografije iz katerih spoznavamo propagandni odsek, veterinarski odsek, kulturno skupino, sabotažno skupino ter zaščitni bataljon. Na razstavi so našle mesto tudi posnetki partizanov in njihovih aktivnosti v različnih enotah, kot so bile: Vojkova, Kosovelova, Bazoviška brigada, pa Tolminski in Briško-Beneški odred, bataljon Ivana Gradnika, Rezijanski bataljon ter nazadnje tudi italijanske partizanske enote, ki so delovale v sestavi 9. korpusa. Več dokumentov, med njimi dovolilnice, potrdila, poročila pričajo o življenju na takoimenovanem Goriškem vojnem območju. Razstavljeni dokumente hranijo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Arhivu Republike Slovenije, Goriškem muzeju in privatni imetniki. Iz množice razpoložljivih dokumentov o 9. korpusu pa je bil glede na prostorsko in časovno omejitev pri postavitvi razstave, žal izbran le njen manjši del.

Kratek pregled zgodovine korpusa in njegove organiziranosti nam ponuja manjši katalog, narejen in razmnožen v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici.

Vlasta Tul

Osebnosti

Prof. dr. Božo Otorepec – osemdesetletnik

Decembra je praznoval osemdeset let življenja prof. dr. Božo Otorepec, upokojeni znanstveni svetnik Zgodovinskega inštituta dr. Milka Kosa pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU in častni član Arhivskega in zgodovinskega društva Slovenije. Rodil se je 24. decembra 1924 v Križevcih na Hrvaškem – tam je njegov oče služboval kot orožnik. Kot arhivist in zgodovinar se je največ posvečal raziskovanju srednjeveške zgodovine Ljubljane, in to že vse od leta 1950, ko je bil zaposlen kot arhivar v Mestnem arhivu Ljubljanskem. Med njegova prva dela štejemo popis kodeksov in listin v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ter stvarno, osebno in krajevno kazalo za zapisnike sej ljubljanskega mestnega sveta in računske knjige Ljubljane iz 16. in 17. stoletja, zlasti h kodeksu št. 1. Imensko kazalo še vedno čaka, da ga prenesejo na sodoben medij. Od januarja do avgusta leta 1950 je obiskoval tečaj za arhivarje pri historičnem inštitutu Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Dubrovniku. Izpopolnjeval pa se je še naprej. Znanje pomembnih zgodovinskih ved in poznavanje gradiva za slovensko zgodovino v dunajskih arhivih je poglobil med študijem na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje v letih 1954/55. Med študijem na Dunaju je začel evidentirati srednjeveške listine, ki zadevajo našo zgodovino in jih hranijo dunajski arhivi. Njegovo poznavanje listin je bilo kasneje pomemben dejavnik pri pogajanju z Avstrijo o vračanju arhivskega gradiva na osnovi sporazuma, sklenjenega med tedanjo državo SHS in Republiko Avstrijo leta 1923, in protokola, ki sta ga Jugoslavija in Avstrija sklenili leta 1958. Glavni nosilec pri sestavi zahtev in pogajalec za listinsko gradivo je bil prav Božo Otorepec. Kot ekspert je v letih 1958/60 sestavil seznam listin v avstrijskih arhivih, ki so prišle v poštev za vrnitev iz Avstrije, v letih

1975–1989 pa je sodeloval na pogajanjih o tem. Njegovemu znanju in prizadevnosti gre zahvala za vrnitev listin, pomembnih za slovensko zgodovino. Med temi naj posebej omenimo listine celjskih grofov in knezov. Tudi zaradi njegovih zaslug pri vračanju arhivskega gradiva ga je Arhivsko društvo imenovala za častnega člana.

Bil je med ustanovnimi člani Arhivskega društva Slovenije leta 1954, član izvršnega odbora v obdobju od 1954. do 1958., predsednik društva v obdobju od 1958. do 1959. in zastopnik Arhivskega društva Slovenije v izvršnem odboru Zveze društev arhivistov Jugoslavije v obdobju od 1961. do 1968. Bil je aktiven član Arhivskega društva in sodeloval na mnogih zborovanjih, pri slovenskem arhivskem glasilu Arhivi in jugoslovanskem glasilu Arhivist. Sodeloval je tudi pri Priročniku za arhivistiko, ki ga je leta 1977 izdala Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije.

Sodeloval je tudi v projektu Zgodovinskega arhiva Ljubljana pri pripravi gradiva za zgodovino Ljubljane. Dr. Božo Otorepec je zbiral gradivo za srednjeveško zgodovino Ljubljane tako pri nas kot tudi v tujini. Rezultati tega dela so vidni v dvanajstih zvezkih gradiva za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Svoje poznavanje gradiva o starejši zgodovini Ljubljane v italijanskih in avstrijskih arhivih je strnil v referatu na sedmem zborovanju slovenskih arhivistov v Slovenj Gradcu. Izdal je tudi vrsto razprav o zgodovini Ljubljane, pa tudi krajevne zgodovine drugih slovenskih mest in krajev. Objavljene so bile pri nas in v tujini.

Leta 1971 je zapustil Zgodovinski arhiv Ljubljana in na začetku leta 1972 postal sodelavec na Zgodovinskem inštitutu dr. Milka Kosa na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Tam je ostal do upokojitve leta 1993. Tudi kot znanstveni sodelavec na raziskovalnem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti je nadaljeval delo v zvezi z vračanjem in evidentiranjem listin in ustvaril bogato kartoteko. Posvečal pa se je ne le obdelavi srednjeveških listin, ampak je tudi preučeval pečate in grbe slovenskih srednjeveških mest in trgov. Poleg tehtnih razprav o pomožnih zgodovinskih vedah in izdaj virov za srednjeveško zgodovino ni zanemarljivo njegovo uredniško delo.

Leta 1967 je zaradi odličnega poznavanja zgodovinskih pomožnih ved prevzel poučevanje zgodovinskih pomožnih ved na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, od leta 1988 pa je deloval kot redni profesor.

Božo Otorepec je bil neizčrpen vir informacij za srednjeveško zgodovino, znal pa jih je posredovati tudi na posebno šegav način. Mnogokrat je bil zelo družaben in zabaven, ko je pripovedoval anekdote in šale. Žal se je prezgodaj umaknil iz raziskovalnega

dela, čeprav smo od njega pričakovali še marsikatero zanimivo razpravo. Ob osemdesetletnici se mu zahvaljujemo za njegov bogati prispevek in mu želimo vse dobro v prihodnje.

Ema Umek, Matevž Košir

Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca, 1994-2004¹

Kraj ali reka in po njiju imenovana mestna parcela : Ljubljana – "Liubilunaha"? V Delo 36, št. 161 (14. VII. 1994), str. 13.

Otočec. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 206.

Paleografija. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 225–226.

Papir. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 237.

Pečati. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 285–286.

Pergament. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 301.

Pisave. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 8: Nos–Pli (1994), str. 356.

Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) : 1270–1405, Ljubljana 1995 (Viri za zgodovino Slovencev ; knj. 14), 335 strani.

Zgodovina grba mesta Ljubljane, Heraldica Slovenica, Ljubljana 1995, 125 strani. (Soavtor Valt Jurečič)

Izbrano gradivo za zgodovino gozdarstva na Slovenskem v srednjem veku, Ljubljana 1995, (Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem ; 8), 46 strani. (Sourednik in avtor)

Sfragistika – pečatoslovje. V: Heraldica Slovenica (Jan./feb./mar. 1995), str. 10–11.

Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku. V: Radovljiški zbornik (1995), str. 10–38.

Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv. V: Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs 44/45 (1995), str. 61–208.

Seznam "deželnih sovražnikov" na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440. Iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436–1443. V: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 331–342.

Pečati na papeških listinah. V: Slovenija v papeških listinah, Ljubljana 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi; zv. 16), str. 59–65.

Listine o ustanovitvi novomeškega kapitlja (1493–1509). V: Dolenjski zbornik (1996), str. 33–45.

Dobropoljska in Struška dolina v srednjem veku. V: Dobropoljsko-struški zbornik (1996), str. 88–93.

Simboli občine Rogatec. Občina Rogatec 1996, 34 strani. (Soavtor Valt Jurečič)

Triglav - ein Symbolberg. V: Les Alpes de Slovénie, Zürich 1997 (Histoire des Alpes 2), str. 137–142.

Življenje, ženitev in žalostna smrt Anžeta Koširja, imenovanega Kljukec. V: Historični seminar II., Ljubljana 1997, str. 143–152.

Od kod ime Ljubljana. V: Drevesa 4, št. 4 (1997), str. 9–10.

Prof. dr. Božo Otorepec: "Kar ni zapisano, tega ni...". V: Nedelo 3, št. 19 (11. 5. 1997), str. 13 Portret B. Otorepca. (Intervju)

Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana: (1320-1782) : transkripcije z regesti in kometarji Ljubljana 1998, (Gradiva in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana ; št. 19), 192 strani. (Soavtor Dragan Matić)

Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov : 1269-1820, Ljubljana 1998, 1 zvezek (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana, št. 20), 211 strani. (Sourednika dr. Ema Umek in Janez Kos)

Zbirka listin in diplom, Celje 1998 (Mali tiski / Zgodovinski arhiv v Celju ; 4) 129 strani. (Sourednika Mlinarič Jože in Aleksander Žižek).

Zanimiva pritožba iz Novega mesta iz leta 1434. V: Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999, str. 169–172.

Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999, prevajalec iz nemščine.

Srednjeveški Šentjernev v zgodovinskih virih. V: Zbornik župnije Šentjernev, Ljubljana 1999, str. 53–60.

Srednjeveški pečat in grb mesta Slovenj Gradec. V: Slovenj Gradec in Mislinjska dolina, zv. 2 (1999), str. 111–116.

O neki gorskopravni zmoti. V: Vilfanov zbornik, Ljubljana 1999, str. 223–224.

Über einen bergrechtlichen Irrtum. V: Vilfanov zbornik, Ljubljana 1999, str. 225–227.

Neznani načrti Ljubljane iz leta 1816 v dunajski Albertini. V: Arhivi 22, št. 1/2 (1999), str. 216–217.

Občina Preddvor v srednjem veku. V: Preddvor v času in prostoru, Preddvor 1999, str. 83–88.

Thurn. V: Enciklopedija Slovenije, zv. 13: Š–T (1999), str. 148–249.

Nekaj zanimivih listin iz 15. stoletja. V: Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 233–234.

Krajevna heraldika na Slovenskem. V: Kronika 49, št. 1/2 (2001), str. 157–170.

Kamniški šolmošter Ulrik (1296–1312). V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 221–222.

Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku. 6/1, (Listine 1246–1255), Ljubljana 2002, (Thesaurus memoriae. Fontes ; 2), 296 strani. (France Baraga na podlagi gradiva Boža Otorepca)

Medno in Medanci skozi čas, Medno 2003. (Urednik in prevajalec)

Kamniški šolmošter Ulrik (1296–1312). V: Šolska kronika 12(36), št. 1 (2003), str. 42–45.

Tatjana Šenk

¹ Bibliografija za obdobje do leta 1994 je objavljena v Arhivih 17, št. 1–2 (1994), str. 185–186.

In memoriam – Rudi Koželj (1943–2004)

Maja letos smo se delavci Zgodovinskega arhiva Celje poslovili od našega sodelavca in nekdanjega direktorja Rudija Koželja. Rodil se je 19. novembra 1943 v Vojniku. Po končani osnovni šoli, ki jo je obiskoval v svojem rojstnem kraju, se je odločil za poklic avtomehnika in se po koncu vajenske dobe zaposlil pri GIP Ingrad Celje. Kmalu je spoznal, da njegova izbira poklica ni bila prava in se ob delu vpisal na oddelek za odrasle na celjski gimnaziji. Po opravljeni maturi se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral zgodovino in sociologijo. Leta 1971 se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Celje in tu svoje službovanje tudi končal. Najprej je opravljal delo arhivista, nato je postal vodja strokovne službe, v obdobju 1988–2001 pa je bil direktor arhiva.

Kot človek je bil Rudi Koželj izredno tih in skromen. Kdor ga ni bolje poznal, bi verjetno kar težko verjel, da je bil nedvomno eden najbolj vsestransko razgledanih slovenskih arhivistov in zgodovinarjev našega časa. Knjiga mu je resnično predstavljala pravo prijateljico, tako da ji je posvetil večino svojega prostega časa. Poleg zgodovinskih in arhivističnih del je rad v roke vzel tudi druga družboslovna dela. Kako obsežno je bilo njegovo znanje, smo nekateri njegovi sodelavci in prijatelji spoznali v tistih redkih trenutkih, ko se je "odprl" in nam o kakšni stvari, o kateri smo komaj kaj vedeli, kot iz rokava natresel toliko raznih podatkov in dejstev, da smo samo strmeli in dobivali že kar komplekse. To pa ni veljalo samo za zgodovinsko in arhivsko stroko, ampak tudi za nekatera druga področja. Žal vsega tega svojega znanja ni znal ali ni hotel tudi uporabiti in izkoristiti, da bi se uveljavil kot znanstveni raziskovalec, čeprav je razen potrebnih ambicij, vsekakor izpolnjeval vse pogoje za to.

Rudi Koželj tako za seboj ni pustil omembe vredne bibliografije, pustil pa je globoko sled kot človek. Kot direktor je bil do vsakega sodelavca enako prijazen in pošten ter med nami nikoli ni delal razlik. Vsakemu, ki je pokazal voljo do dela, je dal možnost, da se izkaže in mu je bil pri tem tudi pripravljen pomagati, če je le bilo mogoče. Prav s tem je največ prispeval k temu, da

se je pri posameznikih lahko sprostila ustvarjalna energija; za to namreč prej v našem arhivu ni bilo možnosti. Rezultati takšnega njegovega pristopa so se kmalu pokazali, saj je Zgodovinski arhiv Celje pod njegovim vodstvom kmalu dosegel visoko strokovno raven in postal eden najboljših arhivov v Sloveniji.

Rudi Koželj nam bo ostal v spominu tudi kot človek, ki je vedno pokazal razumevanje za težave in probleme drugih, sam pa nas s svojimi problemi in težavami ni nikoli želel obremenjevati, čeprav jih je brez dvoma imel. Tudi ko se je jeseni 2003 moral soočiti s kruto resničnostjo, da je neozdravljivo zbolel, je znal svojo usodo prenašati nadvse stoično. Vse to pa so lastnosti, ki so dane le malokateremu posamezniku in prav zaradi njih se ga bomo njegovi sodelavci in vsi, ki so ga poznali, vedno spominjali z velikim spoštovanjem.

Milko Mikola

Rozalija Lukman-Barbka (1920–2004)

Septembra 2004 je umrla Rozalija Lukman-Barbka, arhivska strokovna delavka in vodja Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja ZKS. V Zgodovinskem arhivu je delala od njegovih prvih začetkov v letu 1945 do upokojitve konec leta 1972.

Barbka Lukman je bila rojena 9. septembra 1920 v Hrastniku kot najstarejša od štirih otrok. Oče je delal v rudniku, mati je gospodinjala. Ko je bilo Barbki osem let in najmlajšemu bratu nekaj mesecev, je mati umrla. Njena smrt je družino močno prizadela. Oče je s skromnimi možnostmi komaj poskrbel za otroke. Barbka je končala meščansko šolo. Želela je na učiteljsko, a z meščansko šolo ni mogla. Opravila je Christofov trgovski tečaj in se pred drugo svetovno vojno zaposlila v Ljubljani.

Po italijanski okupaciji leta 1941 se je v Ljubljani vključila v narodnoosvobodilno gibanje. Bila je kurirka v dokumentni tehniki in nato v poverjeništvu centralnega komiteja KPS za Ljubljano. Aprila 1943 je bila izdana in italijanske okupacijske oblasti so jo aretirale. Po hudem nekajtedenskem mučenju na kvesturi – a ni nikogar izdala – je bila pred italijanskim vojaškim vojnim sodiščem obsojena na 12 let ječe. Iz zapora je prišla novembra 1943 po nemški zasedbi Ljubljane. Februarja 1944 je odšla v partizane na Primorsko. Delala je krajši čas med mladino v Pivškem okrožju, potem v pokrajinski tehniki in nato kot administrativna moč pri pokrajinskem poverjeništvu centralnega komiteja KPS za Primorsko. Februarja 1945 je odšla na Dolenjsko, na sedež Centralnega komiteja KPS. Tam je opravljala administrativna dela.

Delo pri Centralnem komiteju je nadaljevala tudi po osvoboditvi in prihodu v Ljubljano maja 1945 – sprva v glavni pisarni, nato pri komisiji za agitacijo in propagando in potem v zgodovinskem oddelku. Zupano ji je bilo delo pri zbiranju in urejanju arhiva.

Ob osvoboditvi je Znanstveni inštitut pri predsedstvu slovenskega narodnoosvobodilnega sveta želel rešiti čim več arhivskega gradiva, ki se je nabralo na slovenskem ozemlju v letih vojne 1941–1945. V naslednjih letih so njegovi člani po terenu iskali in zbrali ohranjeno partizansko gradivo, gradivo okupatorskih civilnih in vojaških oblasti in slovenskih kvizlinških formacij. S tem so ustvarili temeljne možnosti za ustanovitev Inštituta oz. Muzeja narodne osvoboditve, ki naj bi napisal zgodovino narodnoosvobodilnega boja. Partijsko gradivo so izročali centralnem komiteju KPS. V začetku leta 1949 je bil tu ustanovljen zgodovinski oddelk, ki je razširil področje delovanja in poleg gradiva iz obdobja 1941–1945 zbiral tudi gradivo o delovanju KP na Slovenskem od njene ustanovitve dalje. Pomembnejše dokumente naj bi objavljali, podatke pa posredovali za raziskovalne, publicistične in druge namene ter pripravljali gradivo za pisanje zgodovine Komunistične partije.

Pod strokovnim vodstvom Barbke Lukman so v prihodnjih letih zbrali precej gradiva partijskih organizacij, osebne fonde in zbirke članov in partijskih sodelavcev, dele fondov različnih provenienc, kot so bili npr. kazenski spisi z zaplenjenim obremenilnim materialom obtoženih komunistov, kopije spisov iz arhiva Kominterne in drugih arhivov. Sistematično so zbirali tudi spominsko gradivo.

Z odkupi, nakupi v antikvariatih in darili so pridobili originale predvojnega partijskega ilegalnega in legalnega tiska (knjige in brošure), revije iz predvojnega obdobja, partijske in skojevske časopise, tudi take, ki so bili razmnoženi samo na ciklostil ali šapirograf – ter partijske legalne časopise. Pridobili so skoraj vse natisnjeno gradivo NOB za obdobje 1941–1945.

Zgodovinski arhiv je ustvaril tudi bogato fototeko. Zbiral je predvsem fotografije iz predvojnega obdobja, ker je za fotografije iz NOB poskrbel že tedanji Muzej ljudske revolucije. Sistematično so zbirali gradivo ob raznih razstavah, obletnicah pomembnejših dogodkov,

ob pripravi fotografskega zbornika o boju KPS. Pridobili so tudi zbirke posameznikov.

Gradivo so uredili in popisali. Poskrbeli so za materialno zaščito svojih zbirk. Dokumente iz let 1941–1943 so prepisali, da slabo ohranjenih, poškodovanih in velikokrat komaj čitljivih originalov niso več dajali v uporabo. Del dokumentov so laminirali. Vse gradivo pa so zaradi varnosti posneli tudi na mikrofilme.

Obseg in urejenost gradiva v Zgodovinskem arhivu CK ZKS – danes del Arhiva Republike Slovenije – kaže, kako zavzeto in odgovorno je Barbka Lukman opravila svoje delo. Arhivska zakonodaja je Komunistični partiji oz. Zvezi komunistov omogočala samostojno varovati arhivsko gradivo, ki je nastalo na njenem delovnem področju. Zgodovinski arhiv je bil tak specialni arhiv. Barbka Lukman pa se je pri delu naslonila na prakso v preostalih arhivih. V Arhivsko društvo Slovenije se je včlanila takoj po ustanovitvi in že leta 1955 postala članica njegovega izvršnega odbora. Zgodovinski arhiv se je v šestdesetih letih včlanil v Skupnost arhivov Slovenije.

Barbka Lukman je bila dobra poznavalka NOB, udeležencev in dogajanj, temeljito je poznala arhivsko gradivo. In s svojim znanjem je nesebično pomagala številnim uporabnikom pri pripravi monografij, člankov, zbornikov, razstav in raznih drugih prireditiv. Pomemben je njen prispevek pri pripravi dokumentov za objavo. V publikacijah dokumentov Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije Tom V, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920, Beograd 1951; Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Ljubljana 1963; Dokumenti ljudske revolucije, knjige 1 – 6, Ljubljana 1962, 1964, 1966, 1968, 1978, 1981; Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije I /1, 2, Ljubljana 1964 je soavtor. Dokler ji je dovoljevalo zdravje, je sodelovala še tudi po upokojitvi.

Bila je nosilka partizanske spomenice 1941 in drugih odlikovanj, med drugimi Reda hrabrosti – 1945, reda dela II – 1965 in reda zasluga za narod z zlato zvezdo – 1980.

Z Barbko Lukman sva se srečevali dolga leta v arhivskih vrstah. Pri pripravljanju dokumentov ljudske revolucije sva posebno veliko sodelovali zlasti po smrti glavnega urednika Miroslava Luška, saj sva sami dokončali peto in pripravili šesto knjigo. Bila je prijetna in zanesljiva sodelavka. Glede na njeno znanje, izkušnje in ugled, ki ga je uživala, sem menila, da je celo preveč skromna in se preveč umika v ozadje. Ko mi je nekoč povedala, kako težko se odloči za popravilo zob, ker jo to spomni na električno mučilno napravo na italijanski policiji leta 1943, sem jo nekako razumela. S spoštovanjem se je bom spominjala.

Nedvomno je njena velika zasluga, da je gradivo o zgodovini Komunistične partije Slovenije ohranjeno razmeroma popolno. Brez njenega prizadevanja bi bilo vedenje o pomembnem obdobju naše zgodovine dosti bolj pomanjkljivo.

Marija Oblak Čarni

Nove pridobitve arhivov v letu 2003

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Služba družbenega knjigovodstva RS in Agencija za plačilni promet AS 1214, 1947–2002, 162 š, 18 tm
 Skupščina Republike Slovenije AS 1115, 1964–1990, 278 š, 1 kartoteka, 30,8 tm
 Republiški komite za mednarodno sodelovanje SRS AS 1134, 1975–1990, 292 š, 33,1 tm
 Agencija RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij AS 316, 1991–2003, 566 š, 107 tm
 Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij AS 1267, Zapori Ljubljana, 1960–1970, 130 š, 14,4 tm
 Republiški rudarsko-metalurški inšpektorati AS 283, 1979–1985, 49 š, 5,3 tm
 Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora AS 710, 1974–1990, 116 š, 12,7 tm
 Slovenijaprojekt, 1945–2002, 3018 map načrtov in 1585 rol načrtov, skupaj 4603 kosov načrtov, 549 kosov č.b. fotografij in 243 diapozitivov, 84 tm (67 predalčnikov)
 Gospodarska zbornica Slovenije AS 1165, 1961–1991, 282 š, 34,5 tm
 Radiotelevizija Slovenija AS 1215, 1962–1990, 3,3 tm
 Generalna direkcija Zvezne industrije papirja AS 1957, 1945–1950, 14 š, 1 knjiga, 1,5 tm
 Inštitut za geografijo AS 1958, 1961–2002, 14 š, 1,5 tm
 Glavna direkcija kemične industrije LRS AS 256, 1945–1952, 30 š, 4 k, 4 tm,
 Uprava gojitvenih lovišč LRS AS 282, 1948–1960, 39 š, 40 k, 5,5 tm
 Kresijski urad Ljubljana AS 115, 1841–1850, 39 f, 1 š, 182 k, 17 tm
 Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS AS 1931, 1943, 1945–1948, 1950, 1952, 1975, 924 mikrofišev
 Zbirka plebiscit AS 1210, 1990, 28 š, 2,8 tm
 Sodišče združenega dela SRS AS 1963, 1975–1993, 989 š, 99 tm
 Vrhovno sodišče RS AS 1237, 1946–1977, 499 š, 76 k, 52 tm
 Zbirka urbarjev AS 1074, 1749–1753, 1 k (1 š), 0,01 tm
 Zbirka nebarvnih kopij katastrskih načrtov AS 1960, 1823–1910, 1041 map
 Zbirka gradiva o triangulaciji za zemljiško-katastrske izmere AS 1959, 1820 (1821, 1822, 1860, 1867, 1869–1870, 1902) 1941, 5 ovojnic, 2 knjigi, 7 map
 Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS AS 1931, 1935–1991, 338 š, 45 zvitkov mikrofilmov, 26 kaset mikrofišev, 40 tm
 Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS AS 1931, 1945–1970, 20 š, 2,5 tm
 Republiški sekretariat za notranje zadeve AS 1931, 1919–1941, 1 š, 0,5 tm
 Institut Jožef Stefan AS 1961, 1946–1970, 9 tm, 85 š
 Klinični center Ljubljana AS 246, 1892–1946, 134 k (matične knjige bolnikov Kirurške in Pediatrične klinike)

Zbirka vodnih knjig AS 124, 1893–1922, 82 k (tisk)

Darila, odkupi, depoziti:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije AS 1270, 1979–1991, 1,5 š, 0,15 tm, darilo
 Zbirka Ravnikarja Antona AS 1951, 1849, 1 k, darilo
 Verbič Marija AS 1349, 20. stol., 2,0 tm, darilo
 Hacin Janko AS 1962, 1914–1915 AS 1962, 1 k, darilo
 Razni pravosodni organi AS 1964, 1872–1899, 0,9 tm, 6 š (kopije sodnih spisov Deželnega sodišča Celovec – sodni proces proti obtoženemu Francu Železnikarju in tovarišem)
 Sanatorij Šlajmarjev dom AS 1965, 1936–1946, 10 tm, 116 f, 30 k (matične knjige bolnikov)
 Zbirka načrtov AS 1068, 1914, 0,1 tm, 1 m (19 ks. katastrskih načrtov Ljubljane 1:1000), darilo
 Zbirka filmov, 1905–2002 AS 1086, 197 kolutov, darilo
 Zbirka zvočnih zapisov, izročil Pokrajinski arhiv Koper AS 358, 6 kl., depozit
 Krašovec Stane, 1940–1984 AS 1956, 7 š, 0,7 tm, darilo
 Zbirka videokaset, 1980–2003 AS 1278, 57 kosov, depozit
 Čurkina Iskra Vasiljevna AS 418, 1973–1997, 0,1 tm, darilo
 Šentjunc Lidija, 1945–1992 AS 1539, 23 š, 5,2 tm, darilo
 Oktet Gallus, 1966–1983 AS 1955, 7 š, 0,7 tm
 Osební fond Janeza Vipotnika AS 99, 1941–1998, plakete in odlikovanja, 7 š, 0,7 tm, darilo
 Gradivo, ki ga je zbral Janez Kramar, NOB na Slovenskem 1941–1945, 0,5 tm
 Gradivo Antona Čamernika, 1 š, 0,1 tm, darilo
 AS 1201 Zbirka fotografij osebnih, rodbinskih in grašinskih fondov 1870 – 1990, 28 kosov, darilo
 AS 1280 Zbirka fotografij Vibe 1945– 1991, 380 kosov, depozit

Pridobivanje filmov v letu 2003:

AS 1086 Zbirka filmov, 1905–2003, skupaj 5307 naslovov, 23.053 kolutov

Odkupljeno filmsko arhivsko gradivo:

Emotion 1 film (Kruh in mleko), 5 kolutov

Darovano filmsko arhivsko gradivo:

Marjeta Žebovec, 1 film, 1 kolut DVD
 Digital studio, 6 filmov, 6 kolutov DVD
 Dolenjski muzej Novo mesto, 1 film, 1 kolut DVD
 Lojz Tršan 1 film, 1 kolut

Filmsko arhivsko gradivo, izročeno v hrambo (depozit):

A.A.C Production 1 film, 16 kolutov
 Timaro, 1 film, 10 kolutov
 Gorenjski muzej Kranj, 3 filmi, 3 koluti

Megaklik, 1 film, 2 koluta
 Tržiški muzej, 15 filmov, 15 kolutov
 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, 8 filmov, 8 kolutov
 Janez Majdič, 1 film, 1 kolut
 Dušica Kunaver, 2 filma, 4 koluti
 Zgodovinski arhiv Celje, 1 film, 1 kolut
 Peter Podgornik, 1 film, 1 kolut
 Vinci. V. Anžlovar, 1 film, 5 kolutov
 Drago Šetina, 6 filmov, 6 kolutov
 Tatjana Jakac, 1 film 1 kolut
 Arsmidia, 2 filma, 60 kolutov
 En Knap, 1 film, 5 kolutov
 Umetnostna galerija Maribor, 1 film, 1 kolut
 Boris Kuhar, 2 filma, 13 kolutov
 Policijska akademija, 35 filmov, 53 naslovov
 Janez Kovač, 83 filmov, 83 kolutov
 Emotion, 2 filma, 18 kolutov

Pridobivanje video in DVD:

AS 1287 Zbirka videokaset in DVD, 1986–skupaj
 2003, 1075 ks
 VHS, 80 kosov
 DVD, 12 kosov
 Beta, 2 kosa
 Beta, 57 kosov, Arsmidia (depozit)

Pridobivanje zvočnih zapisov:

AS 358 Zbirka zvočnih zapisov, 1905–2001, skupaj
 125 ks
 Pokrajinski arhiv Koper, magnetofonski trakovi, 6 ko-
 luto, depozit

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Gospoščina Turn pri Velenju, 0,1 tm
 Trg Lemberg pri Sladki Gori, 1599–1920, 2,7 tm
 Trg Pilštanj, 1604–1904, 0,1 tm
 Gospoščina Šoštanj, 0,1 tm
 Skupščina občine Celje, 1946–1985, 75 tm
 Skupščina občine Mozirje, do leta 1985, 16,9 tm
 Skupščina občine Šentjur pri Celju (premoženjsko
 pravne zadeve), 1945–1994, 8 tm
 Skupščina občine Žalec, 1965–1975, 9 tm
 OK SZDL Zagorje ob Savi, 1957–1990, 10 tm
 ZSMS Šentjur, 1960–1991, 2 tm
 Notar Rojec, 1971–1991, 4,4 tm
 Okrožno sodišče Celje, 1938–1978, 234, 1 tm
 Okrožno gospodarsko sodišče, 1953–1978, 4,6 tm
 Okrajno sodišče Celje, 2,8 tm
 Sodnik za prekrške Celje, 1963–1980, 0,8 tm
 Okrajno sodišče Velenje, 1825–1941, 27,5 tm
 Zdravilišče Rogaška Slatina, 1945–1990, 140 tm
 KORS Rogaška Slatina, 1957–2002, 2 tm
 Libela Maxima, 1952–2000, 8 tm
 Lesna industrija Bohor Mestinje, 1970–1996, 1 tm
 Ceste–Mostovi Celje, 1868–1992, 10 tm
 MIK Prebold, 0,3 tm
 Posojilnica v Šoštanju, 1907–1915, 0,1 tm
 Hranilno in posojilno društvo Slovenske Konjice,
 1898–1948, 1,5 tm
 Rajfajznovka Zbelovo, 1942–1945, 0,4 tm

Rajfajznovka Vitanje, 1944–1945, 0,3 tm
 Finomehanika Celje, 1950–1957, 0,1 tm
 Elektro Trbovlje, 1947–1991, 0,1 tm
 Hranilnica in posojilnica v Žičah, 1906–1947, 0,1 tm
 Kmečka hranilnica in posojilnica v Slovenskih Ko-
 njicah, 1884–1947, 1 tm
 Posojilnica v Konjicah, 1884–1947, 2,8 tm
 Kmečka hranilnica in posojilnica Vitanje, 1908–1948,
 0,3 tm
 Hranilnica in posojilnica pri Sv. Kunigunda na Po-
 horju, 1908–1947, 0,3 tm
 Osnovna šola Brestanica, 1872–1955, 5 tm
 Osnovna šola Alojza Hohkrauta Trbovlje, 1837–1989,
 1,6 tm
 Osnovna šola Dobovec, 1937–1970, 0,1 tm
 Osnovna šola Sladka Gora, 1854–1964, 0,1 tm
 Osnovna šola Šentvid pri Grobelnem, 1830–1984, 0,5
 tm
 Osnovna šola Šmarje pri Jelšah, 1873–1951, 0,9 tm
 Osnovna šola Lemberg, 1821–1916, 0,1 tm
 Osnovna šola Štore, 1857–1991, 2,1 tm
 Osnovna šola Globoko, 1910–1971, 1,2 tm
 Osnovna šola Bojsno, 1957–1962, 0,1 tm
 Osnovna šola Pišece, 1978–1991, 0,1 tm
 Nižja gimnazija Rogaška Slatina–Šmarje, 1945–1949,
 0,1 tm
 I. gimnazija v Celju, 1945–1970, 10,0 tm
 Rodbinska zbirka Zupanc, 1911–1988, 0,4 tm
 Slavko Ciglenečki, 1950, 1965, 17 fotografij
 Janko Hočevar, 2. pol. 20. stoletja, 0,2 tm
 Razglednice, 1900–1918, 0,1 tm
 Jože Goričar, 1965, 1981, 0,1 tm
 Ivan Glinšek, 1837–1926, 0,1 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Zbirka geografskih kart (27): Lithokarten aus Oester-
 reich, Kozlerjev zemljevid (faksimile), Ducatus
 Styriae, Steiermark 1870, Steiermark 125/341,
 Steiermark 1897, Karte von Steiermark und Krain,
 Historische Landkarte Styria, Styria, Friol, Histe-
 reich, Krain, Sclavonia oder Windisch mark, Steier-
 mark 1850, Krain, Istria 1885, Krain 1905, Herzog-
 thum Steiermark 1918, Austrian Empire 1840,
 Empire d'Autriche 1858, Cercle d'Autriche 1790,
 Empire d'Autriche 1840, Pannonia, Moesia, Dacia
 ..., Illyricum Occidentis, Hertzogthum Steiermark
 1847, Karnten, Krain, Salzburg..., Sclavonia oder
 Windischmark, Stielers Karte von Deutschland,
 Johnsons Austria, Turkey 1864, Zg. in Sp. Avstrija,
 Štajerska... (odkup)
 Zbirka grafičnih listov (16): Josef Kuwasseg, Rogaška
 Slatina, Južna železnica pri Zidanem Mostu, J. J.
 Strossmayer, Ferdinand I., Predel, Ojstrica, Celje
 (Lauterbach), Hrastnik, Vitanje (Mayer), Zidani
 Most, Igla (Logarska Dolina), Planina pri Sevnici,
 Logarska Dolina, Savinjske alpe, Celje, Stari grad,
 Rimske Toplice
 Zbirka starih razglednic (294): 294 razglednic različ-
 nih krajev, odkup
 Mizarstvo Zupanc, 1911–1988, 0,4 tm, odkup
 Gospoščina Celje, 1705–1900, 0,1 tm, odkup

Različno gradivo iz časa okupacije, 1941–1945, 0,1 tm, odkup
 Alojzij Mihelčič, 1935–1938, 0,1 tm, darilo

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Občinski ljudski odbor Pivka, 1955–1958, 28 t.e, 3,1 tm
 Občinski ljudski odbor Postojna, 1956–1961, 85 t.e, 9,3 tm
 Ljudski odbor mestne občine Postojna, 1955, 2 knjigi, 0,1 tm
 Uprava RS za pomorstvo, Register čolnov (Registro delle barche, battelli ed altri galleggianti non muniti di atto di nazionalita) – vsebuje še licence in certifikate ter Registro Gallegianti Capodistria), 1923–1947, 1 knjiga
 Sodnik za prekrške Piran, 1955–1997, 64 knjig, 104 š, 12 tm
 Okrajno sodišče Postojna, 1830–1925, 48 š, 2 k, 6 tm
 Sodišče Postojna 1919–1945, 64 š, 49 svežnjev map katastrskih načrtov, 10 tm
 Okrajno sodišče Postojna, 1945–1970, 165 š, 61 k, 17 tm
 Notar Vittorio Miglioretti, (Vittorio Miglioretti Regio Notaio Postumia), 1896–1947, (pretežno 1927–1945), 4 tm
 Cestno podjetje Koper, 1962–1989, 21 š, 2,3 tm
 Delamaris Izola, obrat Pločevinka, 1951–1988, 18 š, 15 map z načrti, 2,5 tm
 Slavnik Koper, 1948–1991, 3 š, 12 k, 0,3 tm
 Droga Portorož 1881–1996, 333 š, 36,6 tm, vsebuje: podfond 1 Soline, 1881–1977, 47 š, 5,2 tm; podfond 2 Začimba, 1949–1970, 81 š, 8,9 tm; podfond 3 Gradišče, 1959, 1 š, 0,1 tm; podfond 4 Gosad, 1946–1968, 16 š, 1,7 tm; podfond 5 Droga, 1954–1996, 188 š, 20,7 tm
 Steklarna Hrpelje, 1956–1998, 65 t.e, 7,1 tm
 Osnovna šola Sežana, 1904–1957, 0,5 tm, in 32 k, 1854–1959
 Osnovna šola Povir, 1874–1991, 2 tm
 Osnovna šola Štjak, 1945–1978, 0,2 tm
 Osnovna šola Avber, 1946–1963, 0,1 tm
 Osnovna šola Stomaž, 1945–1964, 0,1 tm
 Osnovna šola Vrabče, 1874–1967, 0,3 tm
 Osnovna šola Kazlje, 1943–1953, 1 knjiga, 0,1 tm
 Osnovna šola Štorje, 1895–1964, 0,3 tm
 Gimnazija Sežana, 1950–1955, 0,1 tm
 Ivan Vlahovič: Prostovoljno gasilsko društvo Piran, 1970–2003, (Letni gasilski priročnik 2003, Kronika PDG Piran 2002, čini in naramniki (30 kosov), medalje (2 kosa), Platneni znaki za rokave (10 kosov), Oznake v gasilstvu, fotografije (30 kosov), 0,1 tm (Muzealije bo arhiv predal Pokrajinskemu muzeju Koper)

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Agencija RS za plačilni promet, podružnica Maribor, 1970–2002, 151 tm
 ASTREIA d.o.o. Murska Sobota, 1997–1999, 0,1 tm

Avtohiša Holcman d.o.o. Maribor, 1991–2002, 0,6 tm
 Avtohiša Kanduti d.o.o. Maribor, 1995–2000, 0,6 tm
 Center za socialno delo Ljutomer, 1963–1987, 11,7 tm
 Dobernik Simon, 1898–1977, 0,1 tm
 Družbeni pravobranilec samoupravljanja Murska Sobota, 1976–1991, 13,2 tm
 Družbeni pravobranilec samoupravljanja Radlje ob Dravi in Dravograd, 1976–1994, 9, 4 tm
 Družbeni pravobranilec samoupravljanja Ravne na Koroškem, 1975–1995, 7,8 tm
 Družina Heinz, 1881–1943, 0,1 tm
 Družina Kraner, Černjavič in drugi tisk, 1798–20. stol., 0,1 tm
 Družina Kukovec, 1908–1981, 0,1 tm
 Edelfurnier d.o.o. Markišovci, 1995–2001, 2 tm
 Geodetski zavod Maribor – geodetske dejavnosti d.o.o., 1946–2002, 6 tm
 Glaser Edvard, 1952–2003, 1,9 tm
 Habič Emerik, 1915–1952, 0,2 tm
 Horvat Lidija, Dolina, 1879–1941, 0,1 tm
 Horvat Marija, Petišovci, zač. 20. stol., 0,1 tm
 Humanitarno društvo SOROPTIMIST KLUB Maribor, 1993–2003, 0,5 tm
 Izobraževalno društvo ZNALČEK Maribor, 2000–2003, 0,1 tm
 JEKLO–tovarna investicijske opreme in kovanih izdelkov p.o. Ruše, 1945–2002, 9 tm
 Kegljaški klub MTT Maribor, 1979–2001, 0,3 tm
 Klub mariborskih bogoslovcev SLOMSEK, 1921–1922, 0,1 tm
 Koša Ladislav, 1909, 0,1 tm
 Leskovec Antoša, Maribor, 1935–2001, 3,9 tm
 MAR–KER d.o.o. Filovci, 1998–2000, 0,1 tm
 Metalna MIO montaža, inženiring, oprema d.o.o. Maribor, 1995–2002, 1,8 tm
 Metalna TIO d.o.o. Maribor, 2,2 tm
 Metalna TPI tovarna procesne opreme in inženiring d.o.o. Maribor, 1994–2002, 2 tm
 Mušič Majda, Maribor, 1941–1945, 0,1 tm
 Občinski odbor zveze združenja borcev NOB Ruše, 1941–2002, 0,3 tm
 Okrajno sodišče Dolnja Lendava, 1916–1943, 13,5 tm
 Okrajno sodišče Maribor, 1938–1947, 0,5 tm
 Osnovna šola Pohorski odred Slovenska Bistrica, 1925–1986, 5,8 tm
 PAKI–PAKI d.o.o. Murska Sobota, 2000, 0,1 tm
 Perič Murska Sobota, 2000–2001, 0,1 tm
 Rismal Melhior, 1914–1970, 0,2 tm
 Rotary club, 1931–1940, 0,1 tm
 Skupščina občine Gornja Radgona, 1975–1980, 27 tm
 Skupščina občine Lendava, 1967–1981, 39,2 tm
 Skupščina občine Maribor, 1967–1982, 99,7 tm
 Splošna stavbena družba Maribor, 1945–1999, 18,2 tm
 Srednja gradbena šola Maribor, 1953–1973, 4 tm
 Šiftar Vanek, 1947–1992, 11,8 tm
 Šimon Franc, 1929–1944, 0,1 tm
 Športno društvo Maribor, 1900–1910, 0,1 tm
 Uprava za gozdarstvo pri OLO Maribor, 1955–1965, 79 tm
 Upravna enota Maribor, 1967–1982, gradbeni načrti, 96,5 tm

Višje državno tožilstvo Maribor, 1974–1996, 10 tm
 Zavod za zaposlovanje Maribor, 1986–1991, 2 tm
 Zemljevidi, 1913–1984, 0,1 tm
 Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 1998–2003, 0,2 tm
 Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 1930–1940, 0,1 tm
 Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 1981–1998, 0,1 tm
 Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije Maribor, 1953–1993, 0,2 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Falera d.o.o. Ljubljana, 2. pol. 19.–20. stol., 89 razglednic, odkup
 Gajšek Tadej, 20. stol., 61 gramofonskih plošč, odkup
 Gorič Mišo, 19.–20. stol., 112 razglednic, odkup
 Hrženjak Milan, 2. pol. 19. stol. – 1926, 2 fotografiji in 2 albuma, odkup
 Vogelnik Franc, 1969–1985, 19 fotografij in 572 kom. diapozitivov, odkup
 Hrženjak Milan, Sokolsko društvo Studenci
 Hrženjak Milan, knjige in osebni dokumenti družine Kramar, Emerika Habiča, dokumenti različne proveniencije (diplome, formularji, rojstni listi, šolska spričevala, dolžna pisma)

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Republiški tržni inšpektorat, enota Nova Gorica, 1991–1996, 2 š, 0,2 tm
 Skupščina občine Nova Gorica, 1962–1972, 283 k, 5 tm
 Skupščina občine Ajdovščina, 1959–1990, 303 š, 30,3 tm
 Krajevna skupnost Col, 1963–1980, 1 mapa
 Sodnik za prekrške Ajdovščina, 1974, 10 š, 1 tm
 Kmetijska zadruga Tolmin, 1958–1992, 1 š, 0,1 tm
 Reklam Gorica, 1969–1994, 4 š, 0,4 tm
 Tovarna pohištva Kneža, 1953–1994, 12 š, 1,2 tm
 Metalflex Tolmin, 1960–1991, 17 š, 1,7 tm
 Tovarna poljedelskega orodja Batuje, 1987–1990, 1 š, 0,1 tm
 Mlekarna Podnanos, 1907–1961, 2 š, 0,2 tm
 Iskra Bovec, 1957–1990, 19 š, 1,9 tm
 Vodnogospodarsko podjetje Soča Nova Gorica, 1964–2001, 20 š, 2 tm
 Otroški vrtec Tolmin, 1948–1995, 1 š, 0,1 tm
 Tehniški šolski center Nova Gorica, 1948–1964, 24 š, 2,4 tm
 Učiteljišče Tolmin, 1948–1976, 2 knjigi
 Varia–šolstvo, 1938–1946, 1 š, 0,1 tm
 Osnovna šola Podbrdo, 1947–2003, 3 k, 0,1 tm
 Osnovna šola Trenta, 1946–1970, 2 š, 0,2 tm
 Osnovna šola Kal–Koritnica, 1951–1955, 1 k
 Osnovna šola Log pod Mangartom, 1945–1972, 1 k
 Osnovna šola Bavšica, 1956–1960, 1 k
 Osnovna šola Bovec, 1951–1990, 4 k, 0,1 tm
 Osnovna šola Šempas, 1946–1999, 3 k, 0,1 tm
 Osnovna šola Col, 1945–1992, 21 š, 2,1 tm
 Gimnazija Nova Gorica, 1947–1998, 11 š, 1,1 tm

Zdravstvena šola Šempeter pri Gorici, 1956–1983, 3 š, 0,3 tm
 Enoletni dopolnilni tečaj Črni Vrh, 1953–1954, 1 š, 0,1 tm
 Zavod za kulturo, izobraževanje in šport Ajdovščina, 1997–2003, 2 š, 0,2 tm
 Ambulanta za akupunturo Šempeter pri Gorici, 1983–2003, 0,4 tm
 Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, Območna enota Nova Gorica, 1883–1996, 24š, 2,4 tm
 Krajevna organizacija Socialistične zveze delovnega ljudstva Col, 1959–1964, 1 mapa
 Krajevna organizacija Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Col, 1955–1995, 2 š, 0,2 tm
 Okrajni odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Tolmin, 1952–1955, 2 š, 0,2 tm
 Občinski odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Tolmin, 1953–1997, 19 š, 1,9 tm
 Medobčinski svet ZZB NOV severnoprimorskih občin, 1987, 1 mapa
 Občinski odbor ZB NOV Bovec, 1954–1962, 1 š, 0,1 tm
 Občinski odbor ZB NOV Kobarid, 1961, 1 mapa
 Občinski odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Tolmin, 1960–1963, 1 š, 0,1 tm
 Občinska zveza telesnokulturnih organizacij Nova Gorica, 1960–2000, 104 š, 10,5 tm
 Telesnovzgojno društvo Partizan Nova Gorica, 1954–2000, 3 š, 0,3 tm
 Društvo za telesno vzgojo Partizan Miren, 1956, 1 mapa
 Oskrbništvo veleposestva grofa Coronini–Cronberg Sv. Peter pri Gorici, 1902–1946, 15 š, 1,5 tm
 Zbirka Gradnja Nove Gorice, s.d., 1 mapa
 Zbirka pečatnikov, s.d., 8 kosov
 Zbirka fotografij, 1919–2003, 92 kosov
 Zbirka filmov, 1971–1985, 6 kolutov
 Zbirka fotokopij, 1840–1951, 1 mapa
 Zbirka mikrofilmov, 1850–2003, 7 kolutov
 Zbirka videofilmov, 1948–2003, 3 videokasete
 Zbirka zvočnih zapisov, 1960–1960, 1 kos
 Zbirka razstav PANG, 2000–2000, 2 mapi
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 1941–2003, 11 kosov
 Zbirka načrtov, zemljevidov in skic, 1911–1951, 16 kosov
 Zbirka zgoščenk, 1811–2003, 29 kosov
 Zbirka gradiva za kroniko Podrage, 1944–1987, 0,4 tm
 Društvo Slovenska vizija lastne osebnosti Nova Gorica, 1999–2001, 1 š, 0,1 tm
 Planinsko društvo Nova Gorica, 1961–1995, 1 mapa
 Občinski odbor ZB NOV Šempeter pri Gorici, 1955–1959, 2 š, 0,2 tm
 Krajevni odbor ZB NOV Kojsko, 1973–1982, 1 š, 0,1 tm
 Krajevni odbor ZB NOV Dobrovo, 1973–1987, 1 š, 0,1 tm
 Mestna organizacija ZB NOV Nova Gorica, 1961–1979, 2 š, 0,2 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Družina Černe, Tomaj, 1808–1973, 20 š, 2 tm, depozit
 Zbirka razglednic krajev, 1900–2003, 81 kosov, odkup, darilo
 Zbirka fotografij, 1900–1975, 879 kosov, odkup, darilo
 Zbirka filmov, 1971–1985, 6 kolotov, darilo
 Zbirka videofilmov, 1970–2003, 3 videokasete, darilo
 Foto–kino klub Nova Gorica, 2003, 2 k
 Hubert Bergant, 1963–1999, 3 š, 0,3 tm
 Miljutin Garlati, 1913–1920, 1 mapa,
 Vinko Vodopivec, 1910–1976, 1 š, 0,1 tm
 Dipl. ing. arh. Teodor Lojk, 1920–1990, 1 š, 0,1 tm
 Savo Klemenčič, 1936–1962, 1 š 11, 0,1 tm
 Varia–različni dokumenti iz osebnih zapuščin, 1871–1880, 1 k

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Ribiška družina Ormož, 1965–1995, 11 š, 1 ovoj, 1,2 tm
 Območno združenje RK Ormož, 1958–1990, 6 š, 0,6 tm
 Čebelarsko društvo Središče ob Dravi, 1919–1984, 1 š, 0,1 tm
 Društvo vinogradnikov Jeruzalem Ormož, 1988–2000, 10 š, 1 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Razglednice Ptuja in okolice – 25 komadov, odkup

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Okrajno sodišče Logatec, 1900–1933, 3 š, 0,3 tm
 Okrajno sodišče Rakek, 1946–1948, 1 š, 0,1 tm
 Okrajno sodišče Lož, 1903, 1 mapa
 Okrajno sodišče Cerknica, 1941, 1 mapa
 Notariat Logatec, Artur Mravlje, 1915, 1 mapa
 Sodnik za prekrške Ljubljana, 1955–1990, 425 škatel, 75 fasciklov, 49,4 tm
 Skupščina mesta Ljubljana, protokol, 1973–1992, 16 š, 1,6 tm
 Kulturna skupnost občine Vrhnika, (1949)1967–1995, 5 š, 0,5 tm
 Skupščina občine Domžale, 1966–1994, 178 š, 17,8 tm
 Sklad za dopolnilno izobraževanje delavcev v zasebnem sektorju občine Domžale, 1977–1986, 1 š, 0,1 tm
 Razvojni sklad občine Domžale, 1987–1992, 1 š, 0,1 tm
 Sklad skupnih rezerv občine Domžale, 1976–1988, 3 š, 0,3 tm
 Sklad za pospeševanje kmetijstva občine Domžale, 1973–1987, 2 š, 0,2 tm
 Samoupravna interesna skupnost za varstvo zraka občin Domžale in Kamnik, 1978–1985, 1 š, 0,1 tm
 Skupnost otroškega varstva občine Domžale, 1972–1989, 6 š, 0,6 tm
 Skupne strokovne službe samoupravnih interesnih skupnosti družbenih dejavnosti občine Domžale, 1977–1990, 8 š, 0,8 tm

Telesnokulturna skupnost občine Domžale, 1974–1989, 4 š, 0,4 tm
 Skupnost socialnega varstva občine Domžale, 1975–1990, 3 š, 0,3 tm
 Kulturna skupnost občine Domžale, 1971–1989, 10 š, 1 tm
 Samoupravna interesna skupnost socialnega skrbstva občine Domžale, 1975–1990, 7 š, 0,7 tm
 Temeljna izobraževalna skupnost občine Domžale, 1969–1990, 9 š, 0,9 tm
 Kmetijska zemljiška skupnost občine Domžale, 1974–1989, 6 š, 0,6 tm
 Občinski odbor ZDB NOV Grosuplje, 1956–1990, 37 fas, 2 tm
 Srednja šola tekstilne usmeritve RIRO d.o.o. Kamnik, 1993–2002, 5 š, 0,5 tm
 Gimnazija Ljubljana–Moste, 1957–1986, 40 š, 4 tm
 Osnovna šola Ribnica RIB 37, 1875–1992, 18 š, 1,8 tm
 Osnovna šola Velike Poljane RIB 41, 1882–1975, 4 š, 0,4 tm
 Posebna osnovna šola Jožeta Petka Ribnica, 1969–1995, 4 š, 4 tm
 Tehniška srednja šola v Ljubljani LJU 212, 1902–1980, 9 š, 1 kar, 1,2 tm
 Šolski center za kemijo, metalurgijo in papirništvo Ljubljana LJU 577, 1920–1991, 21 š, 2,1 tm
 Osnovna šola Simona Jenka Smlednik LJU 399, 1931–2002, 10 š, 1 tm
 Knjižnica Domžale, 1949–1993, 7 š, 7 tm
 Center za socialno delo Kamnik, 1976–1983, 59 š, 5,9 tm
 Vodovod – Kanalizacija Ljubljana 1888–1971, 68 načrtov, 0,1 tm
 Metalka Ljubljana 1948–1991, 177 š, 17,7 tm
 Avtomontaža Ljubljana 1964–1995, 182 š, 18, 2 tm
 Papirnica Količevo 1920–1992, 64 š, 2 fas, 6,6 tm
 Chemo Ljubljana 1947–2000, 32 š, 1 omot, 3,3 tm
 ObLO SO Novo mesto, 1948–1990, 458 š, 12 fas, 49,3 tm
 Revoz d.d. Novo mesto, 1981–1985, 3 fas, 0,3 tm
 Župan Franci Koncilja, 1992–1998, 15 fas, 2 tm
 Osnovna šola Šmihel, 1910–1989, 5 š, 0,5 tm
 Osnovna šola Štrekljevec, 1889–1957, 12 š, 1,2 tm
 Osnovna šola Rožni dol, 1896–1977, 2 š, 0,2 tm
 Osnovna šola Črešnjevce, 1894–1966, 7 š, 0,7 tm
 Osnovna šola Gaber nad Semičem, 1945–1959, 1 k
 Osnovna šola Sodji vrh, 1943–1945, 2 zvitka
 Osnovna šola Semič, 1937–1971, 1 š, 0,1 tm
 Skupščina občine Jesenice, 1962–1975, 462 š, 46,2 tm
 Okrajno sodišče Jesenice, 1946–1956, 97 fas, 9,7 tm
 Delovno in socialno sodišče Ljubljana, oddelek v Kranju, 1975–1990, 100 š, 1 fas, 10,1 tm
 Elektro Gorenjska Kranj, 1952–1993, 121 š, 12,1 tm
 Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, 1891–1980, 2240 kosov načrtov
 Železarna Jesenice, 1930–2000, 67 fas, 103 š, 17 tm
 Zveza kulturnih organizacij Kranj, 1956–2002, 39 š, 3,9 tm
 Družina Hribar, Cerklje, 1900–1990, 5 š, 0,5 tm
 Skupščina občine Škofja Loka, 1976–1981, 4 š, 0,4 tm

Skupščina občine Logatec – žirovski okoliš, 1961–1969, 32 š, 4 tm
 Kmetijska zemljiška skupnost Škofja Loka, 1974–1991, 11 š, 1,1 tm
 Prof. France Planina, Škofja Loka in Ljubljana, 1915–1980, 10 š, 1 tm
 Miloš Mlejnik, Škofja Loka, 1 š, 0,1 tm
 Vojislav Veselinović, Škofja Loka, 1955–1960, 1 š, 0,1 tm
 Varia – oddelek finančne kontrole Gorenja vas, 1945–1948, 1 mapa
 Krajevni odbor zveze vojaških vojnih invalidov Železniki, 1949–1953, 1 mapa
 Okrajni Ljudski odbor Idrija Cerkno, 1945–1951, 1 š, 0,1 tm
 KLO Stopnik, 1946–1947, 1 š, 0,1 tm
 KNOO Vojsko, 1945, 1 š, 0,1 tm
 KLO Cerkno, 1951, 2 š, 0,2 tm
 Okrajni LO Rakek, KLO Hotedršica, 1945–1947, 1 š, 0,1 tm
 Skupščina občine Idrija, 1984–1992, 339 fas, 47 tm
 Čipkarska šola Idrija, 1947–1989, 2 š, 0,2 tm
 Rudarska bratovska skladnica Idrija, 1849–1918, 1 š, 0,1 tm
 Realka v Idriji, 1938–1943, 1 mapa, 0,1 tm
 Zbirka načrtov in kart pri fondu RŽS, 3 karte

Darila, odkupi, depoziti:
 Krajevna skupnost Gradišče, 1960–1969, 4 š, 0,4 tm, darilo
 Srednja šola za elektroenergetiko, 1962–1998, 33 š, 3,3 tm, depozit
 Družina Suhadolc, Ljubljana, 1884–2003, 14 š, 1,4 tm, darilo
 Družina Janesch, Ljubljana, 1774–1903, 1 š, 0,1 tm
 Družina Bogataj, Ljubljana, 1945–1969, 2 š, 0,2 tm, odkup
 Lovska družina Iga vas, 1946–2002, 5 š, 0,5 tm, darilo
 Fototeka, serija Neg III-č/b, o. 1933, 10 ks, darilo
 Fototeka, serija A 4, o. 1980, 14 ks, darilo
 Fototeka, serija A 4, 1993, 13 ks, darilo
 Zemljevidi in karte, 1927–1960, 2 ks, odkup
 Fototeka, serija G, 1898–1948, 49 ks, odkup
 Fototeka, seriji A 4 in D-Gr 2, o. 1940–2003, 5 ks, darilo
 Zemljevidi in karte, 1961, 1 ks, darilo
 Razglednice in voščilnice, 1900–1940, 23 kosov, nakup
 Kmetijska strojna zadruga Reteče, 1932–1949, 1 š, 0,1 tm
 Dr. Anton Ramovš, Dolenja vas in Ljubljana, 4 š, 0,8 tm
 Družina Thater, Železniki, 1š, 0,1 tm
 Jan Plestenjak, pisatelj, Škofja Loka, 1909–1973, 1 š, 0,1 tm
 Zbirka fotografij in razglednic, 1899–1937, 22 kosov razglednic
 Mestni odbor AFŽ Idrija, 1945–1956, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Srečko Logar Idrija, 1963–1967, 1 š, 0,1 tm

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

ŽU Mengeš, 5,5 tm
 Zapuščina K. Ozvalda, 0,1 tm
 Zapuščina Erlicha, 0,2 tm
 ŽU Kranjska Gora, 14 knjig
 Jugoslovanska škofovska konferenca, 1 tm
 ŽU Videm Dobropolje, 23 knjig
 ŽU Adlešiči, 1 knjiga
 ŽU Šmarje, 1 knjiga
 ŽU Jesenice
 ŽU Koroška Bela, 2 knjigi
 ŽU Cerklje na Gorenjskem, 1 knjiga
 ŽU Raka, 1 knjiga
 ŽU Ljubljana – Sv. Jakob
 ŽU Ljubljana – bolnica, 2 knjigi
 ŽU Smednik, 1 knjiga
 ŽU Srednja vas v Bohinju, 1 knjiga
 ŽU Dolenja vas, 1 knjiga
 ŽU Škofja Loka
 ŽU Žiri, 2 knjigi
 ŽU Čatež – Zaplaz
 ŽU Mirna, 2 knjigi
 ŽU Vrhnika, 1 knjiga
 ŽU Zagorje ob Savi, 1 knjiga
 ŽA Kranjska Gora, 1 knjiga
 ŽA Lipoglav, 8 knjig
 ŽA Homec, 1,5 tm
 Zapuščina Cirila Lavriča, 0,6 tm
 Fotografije Rožman, Jeglič, 2 albuma, 1 škatla
 Fotografije, 60 kosov
 Videokasete, 1 kos
 Osebno gradivo, 1 tm
 Osebna mapa kanonika F. Premersteina, 1 mapa
 Načrti za podružnico Podkoren, 1 mapa
 Videokasete (20 stol.), 3 kom

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

Dekanijski urad Škale, 1672–1909, 0,2 tm
 Nadžupnija Rogaška Slatina, 1862–1938, 0,2 tm
 Opatija Celje, 1702–1876, 0,1 tm
 Župnija Marija Nazaret, Nazarje, 1870–1937, 0,4 tm
 Prepisi matičnih knjig, XX–XXI. st., 1 tm
 Zbirka rokopisov, 10 mikrofilmov
 Družba katehistinij evharističnega križarstva na Betnavi 1936–1941, 0,1 tm
 Laško MMK 1761–1784, 1 knjiga
 Laško MMK 1721–1761, 1 knjiga
 Laško PMK 1785–1835, 1 knjiga
 Laško PMK 1836–1854, 1 knjiga
 Laško MMK 1785–1825, 1 knjiga
 Laško MMK 1826–1855, 1 knjiga

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Škofijska pisarna, 1973–1977, 1,57 tm
 Prepisi matičnih knjig, 0,55 tm

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2003

Sonja ANŽIČ

- Hiše na Starem, Gornjem in Levstikovem trgu ter njihovi lastniki in prebivalci v 19. stoletju. V: Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg, Ljubljana 2003, katalog, str. 183–210.
74. nemško arhivsko zborovanje, Chemnitz. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 354–356. (Soavtorja Matevž Košir, Brane Kozina)
- Der Arhivar, letnik 55, leto 2002. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 430–433.

Bojana ARISTOVNIK

- Prezem arhivskega gradiva Agencije Republike Slovenije za plačilni promet na primerih centrale v Ljubljani in podružnic, za katere je pristojen Zgodovinski arhiv Celje. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 42–49. (Soavtorici Vesna Gotovina, Polona Mlakar)
- Po poteh krajevne skupnosti Petrovče "Od Celja do Žalca je ravno poljé...", Petrovče, avgust 2003, Turistično društvo Petrovče, 1 brošura, 16 strani. (Soavtorice Darka Domitrovič Uranjek, Mateja Medved, Barbara Ramšak)

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

- Popis knjižnih vezav. V: Knjižnica. – 47, št. 1/2 (2003), str. 109–130.
- Problematika matičnih knjig v Sloveniji. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 221–228. (Soavtorica Tina Buh)
- Izdelava zaščitnih škatel. V: Priročnik : muzejska konservatorska in restavratorska dejavnost. Zv. 1, Ljubljana 2003. – Dodatek 4.20.
- Mednarodni kolokvij o srednjeveških vezavah, Pariz. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 387–388. (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Žarko BIZJAK

- Digitalni arhivi in zahteve za njihovo upravljanje. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–16–30. (Soavtorja Natalija Glažar, Vladimir Drobňjak)
- InfoArh in arhivistika. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 117–119.
- Notariat – odsev tranzicijskih sprememb. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb;

InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 45–50.

- Standardizacija pisarniškega poslovanja. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 117–124.
- MoReq (Model zahtev za upravljanje elektronskih zapisov). V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 287–301.

Zdenka BONIN

- Koprski samostana sv. Klare. V: Kronika. – 51, št. 2 (2003), str. 121–150.
- Oris zgodovine Kopra. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 7–18.
- Rassegna degli Archivi di Stato, letnik LXI, Rim 2001. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 424–425.

Nataša BUDNA KODRIČ

- Splošno žensko društvo 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, VIII, 575 strani. (Urednica)
- Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 16–27.
- Feministične zahteve. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 35–44.
- (Slovensko) splošno žensko društvo. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 74–96.
- Članice Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 102–115.
- Franja Tavčar. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 138–143.
- Žensko časopisje in novinarstvo. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 268–277.
- Podružnice Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo : 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 436–437.
- Italijanska zasedba Sorice (II.) : (odlomki iz župnijske kronike, ki jo je pisal župnik Janez Mikuz). Loški razgledi. – 50 (2003), str. 141–172.
- Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana. V: Kronika. – 51, št. 2 (2003), str. 197–216.

Tina BUH

Problematika matičnih knjig v Sloveniji. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 221–228. (Soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič)

Jože CIPERLE

Ljubljanske študijske ustanove do konca 18. stoletja. V: Vestnik. – 34, št. 1/3 (2003), str. 10–14.
 Osemnajsti rektor Univerze v Ljubljani : Milko Kos : 1941–1945. V: Vestnik. – 34, št. 4–7 (2003), str. 18–19.
 Cesarsko-kraljevi licej v Ljubljani 1800–1848. V: Vestnik. – 34, št. 4–7 (2003), str. 20–22.
 Teološki študij na ljubljanskem liceju 1774–1848. V: Vestnik. – 34, št. 8–11 (2003), str. 15–18.
 Šolanje in vzgoja nepolnočutnih, npravstveno pokvarjenih in zanemarjenih otrok. V: Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883, Ljubljana 2003, str. 193–194.
 Humanistični in realni učni predmeti. V: Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883, Ljubljana 2003, str. 335–336.

Bojan CVELFAR

Uvod. V: Zdraviliški dom v Rogaški Slatini, Celje in Rogaška Slatina 2003, str. 7. (Soavtor Drago Keršič)
 "Na Slatini je zdaj že vse živo gospode" (Družabno življenje in zdraviliški dom v Rogaški Slatini v 19. stoletju). V: Zdraviliški dom v Rogaški Slatini, Celje in Rogaška Slatina 2003, str. 21–38.
 Nobene škode? (Iz zgodovine protestantizma v Celju). V: V hiši mojega očeta je mnogo bivališč, Celje 2003, katalog, str. 10–18.
 Zgodovinski arhiv Celje, kratka predstavitev javnega zavoda z osnovnimi podatki. V: Letopis 2003, str. 303, 304.
 Zgodovinski pregled upravne organiziranosti v Savinjski regiji. V: Osebna izkaznica Savinjske regije, Celje 2003, str. 3–4.

Suzana ČEH

Odbiranje in prevzemanje gradiva upravnih organov. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 28–35.
 Arhivsko gradivo s področja uprave v pristojnosti Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 63–90. (Soavtorica Zdenka Semlič Rajh)

Nada ČIBEJ

Materialno varstvo novejših nosilcev zapisov v ISO standardih skupine 18900. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhivi-

ranja, št. 2, Maribor 2003, str. 209–220.

Mednarodni standardi, ki urejajo materialno varovanje nosilcev e-dokumentov. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–39–45.
 Arhivska građa privatiziranih poduzeća. V: Arhivska praksa 6, Tuzla 2003, str. 69–77.
 16. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine, Tuzla. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 352–354. (Soavtor Gašper Šmid)
 Zdenka R. Bonin, Inventar Zbirke listin v Pokrajinskem arhivu Koper (1348–1776). V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 401–402.

Tatjana DEKLEVA

Ana Benedetič, Deželni dvorec v Ljubljani. V: Kronika. – 51, št. 3 (2003), str. 351–352.

France Martin DOLINAR

Spremna beseda. V: Inventar zbirke listin v Pokrajinskem arhivu Koper : (1348–1776), Koper 2002, str. 7.
 L'arcivescovo di Gorizia Francesco Borgia Sedej e il vescovo di Lubiana Antonio Bonaventura Jeglič. V: L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918), Udine 2002, str. 439–448.
 Vpetost župnije Brežice v cerkveno upravo oglejskega patriarhata. V: Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah : ob 220-letnici župnijske cerkve, Brežice 2003, str. 91–100.
 Uvod. V: V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953, Ljubljana 2003, str. 17–23.
 Pretresljiv dokument časa : ob rob knjigi Antona Vovka V spomin in opomin. V: Družina. – 52, št. 41 (12. okt. 2003), str. 19.
 Protireformacija in katoliška prenova v notranjeavstrijskih deželah. V: Vita vitae meae ; Grajski pisar : zgodovinski podobi / Ivan Tavčar. – Ljubljana 2003, str. 95–116.
 Bistum Laibach (slow. Ljubljana). V: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten, Freiburg im Breisgau 2003, str. 331–334.
 Bistum Lavant. V: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten, Freiburg im Breisgau 2003, str. 344–346.
 Bistum Pedena (kroat. Pićan, slow. Pičen). V: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten, Freiburg im Breisgau 2003, str. 564–565.

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

- Osební fond Jožeta Lampreta (1903–1969). V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 153–160.
- Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 2003, str. 76–79.
- Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji, Ljubljana 2003, 210 strani. – (Viri / Arhivsko društvo Slovenije ; 21) (Soavtorja Lovro Šturm, Pavle Čelik)

Darinka DRNOVŠEK

- Srečanja partijskih vrhov na najvišjem nivoju : zapisi srečanj slovenskega partijskega vodstva z jugoslovanskim partijskim vodstvom s Titom na čelu v letih 1945–1954. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 187–197.
- Partijsko gradivo v času tranzicije. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 67–70.
- Alojzija Štebi : borka za pravice žensk in mladine. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 188–209.
- Arhivski vjesnik – letnik 45/2002, Zagreb. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 421–424.

Vladimir DROBNJAK

- Digitalni arhivi in zahteve za njihovo upravljanje. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–16–30. (Soavtorja Žarko Bizjak, Natalija Glažar)
- Vsestranska podpora ustvarjalcem. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 91–98. (Soavtorica Milojka Jenko)

Igor FILIPIČ

- Zapisniki duš v Škofijskem arhivu Maribor. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 303–310.
- Izkušnje z digitalizacijo arhivskih pripomočkov in gradiva v majhnih arhivih. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 310–317.
- Arhivi katoliške Cerkve v Sloveniji. V: Atlanti 1–2 (2003), str. 215–218.

Ivan FRAS

- Starejše arhivsko gradivo v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 198–213.
- Razstava najlistin v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Najlistine Pokrajinskega arhiva Maribor, Maribor 2003, Katalogi; 16, str. 6.

- Zgodovina negovske gosposčine (nadaljevanje). V: Glasilo. – 10, št. 1/2 (2003), str. 23–31.
- Najlistine Pokrajinskega arhiva Maribor. Pokrajinski arhiv Maribor, 2003. Katalogi; 16, 38 strani. (Urednik)
- Hraniti in ohraniti : 100 let načrtnega zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva ter 70 let delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru : jubilejni zbornik, Pokrajinski arhiv Maribor, 2003, 480 strani. (Urednik)

Natalija GLAŽAR

- Sodelovanje arhivskih služb v Evropski uniji. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 259–263.
- Mednarodni simpozij Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, Ljubljana. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 367–372. (Soavtorica Jedert Vodopivec)
- Digitalni arhivi in zahteve za njihovo upravljanje. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–16–30. (Soavtorja Žarko Bizjak, Vladimir Drobnjak)
36. konferenca okrogle mize arhivov CITRA, Marseille. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 374–383.

Maja GOMBAČ

- Luisa Accati : Pošast in lepotica, oče in mati v katoški vzgoji čustev, Ljubljana 2001. V: Annales. – 13, št. 1 (2003), str. 188–190.

Metka GOMBAČ

- Ljudsko štetje prebivalstva v Julijski krajini z dne 1. 10. 1945. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 179–186.
- Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije in njegovo prilagajanje potrebam in zahtevam Zakona o žrtvah vojnega nasilja. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 71–75.
- Pavla Hočevar : učiteljica, publicistka, feministka. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 307–317.
- Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst 1944–1947 : organizacijska shema ljudske oblasti, Ljubljana, 2003, 279 strani.
- Krajevni narodnoosvobodilni odbor Gabrovec : 1945–1947 : prispevek h krajevni povojni zgodovini tržaškega Krasa. V: Gabrovec: ob 30-letnici postavitve spomenika NOB, Gabrovec 2003, str. 83–93.
- Comitato locale per la liberazione nazionale di Gabrovizza : 1945–1947 : contributo alla storia locale del dopoguerra del Carso triestino. V: Gabrovec : ob 30-letnici postavitve spomenika NOB, Gabrovec 2003, str. 95–105.
- Okrajni narodnoosvobodilni odbor Nabrežina 1945–1947. V: Zbornik Janka Pleterskega, Ljubljana 2003, str. 461–474.

21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 348–351.

Vesna GOTOVINA

Oddelek za gradivo uprave po letu 1945 v času tranzicijskih sprememb. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 51–53.

Prevzem arhivskega gradiva Agencije Republike Slovenije za plačilni promet – na primerih centrale v Ljubljani in podružnic, za katere je pristojen Zgodovinski arhiv Celje. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2003, str. 42–49. (Soavtorici Bojana Aristovnik, Polona Mlakar)

Popisovanje arhivskega gradiva pred prevzemom v Arhiv Republike Slovenije. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 99–106. (Soavtor Žarko Štrumbel)

Popis arhivskega fonda Predsedstva SRS na Lotus Notes – Spis. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–46–52. (Soavtor Žarko Štrumbel)

Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 372–374. (Soavtor Žarko Štrumbel)

Marija GRABNAR

Vloga Arhiva RS pri varovanju arhivske dediščine slovenskih gledališč. V: Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja. – 39, št. 79 (2003), str. 235–240.

Stanka GRKMAN

Conservation of extremely damaged archival material by optimising the cellulose fibres composition during the leaf casting technique : poster. V: Zbornik predavanj / DITP, 29. mednarodni letni simpozij, Bled 2002, Ljubljana 2003, str. 127–131. (Soavtorici Jedert Vodopivec, Marjeta Černič Letnar)

Damjan HANČIČ

Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 47–60.

Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 315–328.

Marija HERNJA MASTEN

Korenine veterinarstva na Ptuj. V: 50 let živinorejsko-veterinarske službe v Podravju, Ptuj 2003, str. 18–33.

Zbirateljstvo in nastanek zbirk Muzejskega društva – osnova zbirkam muzeja, knjižnice in arhiva. V: Žetale in Zbiranje in ohranjanje pisnih ter tiskanih dragocenosti, Ptuj 2003, str. 7–14.

O vprašanju prve omembe Žetal. V: Žetale in Žetalanci nekoč in danes, Žetale 2003, str. 33–35.

Občina Nadole 1922–1933 pred združitvijo z občino Žetale. V: Žetale in Žetalanci nekoč in danes, Žetale 2003, str. 66–72.

Maškarada – pustni bal – karneval. V: Ptujčan. – 9 (2003), str. 2 in 17.

Ali bo tradicija živinskih sejmov na Ptuj živela dalje. V: Ptujčan. – 9, št. 7/8 (2003), str. 17 in št. 9.

Bojan HIMMELREICH

Pregled razvoja elektrifikacije na območju Elektra Celje. V: 90 let Elektro Celje, Celje 2003, str. 9–17.

Pravoslavna cerkev Sv. Save v Celju. V: V hiši mojega očeta je mnogo bivališč (Janezov Evangelij, 14,2), O porušeni celjskih cerkvah, razstava in katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2003, str. 3–8.

Mira HODNIK

Smugglers of Mercury ore in the 18th Century. V: 6th International Symposium Cultural Heritage in Geosciences, Mining and Metallurgy, Idrija 2003, str. 33–35.

Mojca HORVAT

Cabinet, sistem in orodje za hitro in varno arhiviranje sodobnih dokumentov. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 343–352. (Soavtor Miroslav Novak)

Hraniti in ohraniti: 100 let načrtnega zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva ter 70 let delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru – jubilejni zbornik. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 397–399.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Pokrajinski arhiv Maribor 2003. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 404–406.

Katalogi k razstavam v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 440–441.

Mateja JERAJ

Pred sto leti je bilo ustanovljeno Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani. V: Zgodovina v šoli. – 10, št. 4 (2002), str. 49–50.

Komunistična partija, Antifašistična fronta žensk in uresničevanje ženske enakopravnosti v Sloveniji : (1943–1953). V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 161–178.

Vloga in položaj žensk v obdobju 1918–1941. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 27–35.

Minka Govekar: "duša" Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 144–154.

Angela Vode: pomembna osebnost slovenskega ženskega gibanja. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 166–187.

Daniela JURJIČ ČARGO

Arhivsko gradivo Ljubljanskega Sokola v Arhivu Republike Slovenije. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 243–250.

Prispevek za bibliografijo Istre – pazinska grofija v 20. stoletju. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 139–144.

Rodbina Haller pl. Hallerstein na Kranjskem (16. do 19. stoletje). V: Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru, Radovljica 2003, str. 133–147.

Pobuna lupoglavskih podložnika zbog rabota pri popravku lupoglavskog kaštela 1574. godine. V: Zbornik Općine Lupoglav. – 4 (2003), str. 11–19.

Utjerivanje poreznih zaostataka i ustanak pićanskih podložnika 1749. godine. V: Nova Istra. – 8, sv. 25, br. 3/4 (2003), str. 187–195.

Arhiv Republike Slovenije I Lotus Notes–Spis / Vesna Gotovina. V: Arhivski vjesnik. – 45 (2002), str. 43–49. (Prevajalka)

Nada JURKOVIČ

Šolska kronika – vir za zgodovino šole in kraja. V: Žetale in Žetalanci nekoč in danes, Žetale 2003.

110 let Muzejskega društva, predhodnik muzeja, knjižnice, arhiva. V: Ptujčan. – 9, št. 3 (2003), str. 2.

Zdravnik, humanist, politik, Stoletnica rojstva dr. Jožeta Potrča. V: Ptujčan. – 9, št. 4 (2003), str. 2.

Sveti Viktorin Ptujski in naše mesto. V: Ptujčan. – 9 (2003), str. 11.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Župnija sv. Lovrenca v Brežicah: ob 220-letnici župnijske cerkve, Brežice 2003 (Brežiške študije; 1). V: Kronika. – 51, št. 2 (2003), str. 223–225.

Mirela Slukan Altić, Katastar Istre 1817–1960, Inventar, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2001. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 402–404.

Katarina KEBER

Minka Gašperlin: marljiva finančnica ženskih društev. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 155–160.

Franc Jožef (1830–1916). V: Gea. – 13, št. 12 (2003), str. 56–59.

Džingiskan (ok 1162–1227). V: Gea. – 13, št. 2 (2003), str. 54–57.

Katarina Velika (1729–1796). V: Gea. – 13, št. 5 (2003), str. 56–59.

Karel V. (1500–1558). V: Gea. – 13, št. 6 (2003), str. 48–51.

Sonja Anžič, Skrb za uboge v deželi Kranjski: socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja

do leta 1918. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 411–412.

Andreja KLASINC ŠKOFLJANEC

Ljubljanska policija v drugi polovici 18. stoletja. V: Kronika. – 50, št. 3 (2002), str. 291–300.

Cirila Štebi Pleško: prizadevna organizatorica in socialna delavka. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 210–214.

Peter Pavel KLASINC

Multidisciplinarnost arhivskega gradiva v fondih s področja gospodarstva. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 125–156.

Vladimir KOLOŠA

Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921. Del 3, (št. 134–204), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2002, 480 strani. (Urednik)

Črna gora v arhivskih dokumentih skozi stoletja : razstava Državnega arhiva Črne gore, 6. junij – 6. september 2002 : (izbor), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2002, 35 strani. (Prevajalec)

Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2002. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 88 strani. (Soavtorja Vladimir Žumer, Marjan Zupančič)

Siluowenniya chengshi de bianqian : Siluowenniya Gongheguo Guojiadanganju de zhanlan = Slovenska mesta skozi čas : razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 44 strani. (Soavtor, sourednik Andrej Nared)

Pavel Miklič – šestdesetletnik. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 445.

Janez KOPAČ

Kodeks poklicne arhivske etike. V: Arhivi. – 26, št. 1, str. 207–211.

Arhivska etika in arhivarji. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 146–154.

Marjana KOS

Ni vse srebro, kar se sveti. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 2 (2003), str. 15–23.

Marija KOS

Problematika prevzemanja obsežnih zbirk tehnične in tehnološke dokumentacije propadlih podjetij. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 54–58.

Odgovor Tomažu Budkoviču: prvi in zadnji. V: Kronika. – 51, št. 1 (2003), str. 87–92.

Matevž KOŠIR

Primeri starejših oporok v slovenščini, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 89–114.

74. nemško arhivsko zborovanje, Chemnitz. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 354–356. (Soavtorja Sonja Anžič, Brane Kozina)

Hacquetov zbornik (Mednarodni simpozij o življenju in delu Balthasarja Hacqueta, Idrija 9.–10. oktober 2003). V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 414–415.

Brane KOZINA

Brane, bodite tiho! V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 7–8.

Bibliografija Marije Oblak-Čarni. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 9–12.

Tudi v Loškem potoku smo pisali šolsko kroniko. V: Odmevi, podlistek, 6 številčk.

Razvoj šolstva v Ribnici v letih 1940–1974. V: Rešeto, podlistek, 6 številčk.

74. nemško arhivsko zborovanje, Chemnitz. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 354–356. (Soavtorja Sonja Anžič, Matevž Košir)

Tone KRAMPAC

Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, Ljubljana 2003, 128 strani.

Duša KRNEL-UMEK

Sodišča na južnem Primorskem od leta 1945 do 1977. V: Sodobni arhivi (CD-ROM izd.), str. 140–149.

Sabina LEŠNIK

Poklicni fotografi v Mariboru 1848–1941. V: Mariborski fotografi 1848–1941, Katalogi; 15, Pokrajinski arhiv Maribor 2003, str. 9–24.

Jure MAČEK

Arhivsko gradivo društev, političnih organizacijah in združenj na območju Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 157–181.

Izobraževanje v tekstilni stroki v Mariboru od leta 1952 do odprave vajeniškega sistema. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 277–296.

Hugo Wolf. Pokrajinski arhiv Maribor 2003, Katalogi; 13, 38 strani. (Urednik)

Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–2003. Pokrajinski arhiv Maribor 2003, Katalogi; 14, 77 strani.

Nataša MAJERIČ KEKEC

Obrt nekoč. V: Ptujčan. – 9 (2003).

Meta MATIJEVIČ

Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: Arhivi. – 26, št. 1, 2003, str. 221–226.

Jelka MELIK

Arhiv Republike Slovenije – Slovenski državni arhiv. V: Zgodovina v šoli. – 10, št. 4 (2002), str. 51–54.

Arhivsko gradivo sodišč združenega dela, zanimiva dediščina zadnjega obdobja socializma. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 213–216.

Delovanje in dediščina sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 255–258.

Slovensko pravosodje in njegovo arhivsko gradivo po letu 1991. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 35–38.

Pravnice na Slovenskem pred drugo svetovno vojno. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 256–266.

Javno tožilstvo, pomemben organ pri prevzemu oblasti 1944–1953. V: Zbornik Janka Pleterskega, Ljubljana 2003, str. 443–450.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Priprava statistike uporabe arhivskega gradiva s programom COBISS/Izpis. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 91–98.

Knjižnica in čitalnica Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 215–236.

Bibliografija izdanih publikacij Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 51–60.

Hraniti in ohraniti: 100 let načrtnega zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva ter 70 let delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru: jubilejni zbornik. Pokrajinski arhiv Maribor, 2003, 480 strani. (Urednik)

Milko MIKOLA

K problematiki obravnavanja nekaterih "občutljivih tem" slovenske povojne zgodovine pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah. V: Zgodovina v šoli. – 12, št. 3–4 (2003), str. 3.

Nekatere oblike represije komunističnega režima v Sloveniji v letih 1945–1952. V: Zgodovina v šoli. – 12, št. 3–4 (2003), str. 5–8.

Religija, cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje, Celje 2003 (samozaložba). Prva knjiga: Občinski komiteji ZKS celjskega območja, 243 strani. Druga knjiga, Občinski komiteji ZKS Posavja in Zasavja, 302 strani.

130 let Cinkarne Celje, Celje 2003, str. 2–21 in 44–46.
Umor ameriškega pilota. V: Demokracija. – 8, št. 13 (27. marec 2003), str. 44–45.

Morija petih deklet. V: Demokracija. – 8, št. 32 (7. avgust 2003), str. 44–45.

Umori brez vesti. V: Demokracija. – 8, št. 33 (14. avgust 2003), str. 44–45.

Polona MLAKAR

Prevzem arhivskega gradiva Agencije Republike Slovenije za plačilni promet – na primerih centrale v Ljubljani in podružnic, za katere je pristojen Zgodovinski arhiv Celje. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 42–49. (Soavtorici Bojana Aristovnik, Vesna Gotovina)

Ljudmila Prunk – Utva: pesnica. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 389–393.
39. posvetovanje Hrvaškega arhivskega društva, Gospić. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 351–352.

Lučka MLINARIČ

Nekonvencionalno arhivsko gradivo v zbirkah in fondih Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 237–272.

Mija MRAVLJA

Arhivčkovi na Turškem in Nemškem, strokovni ekskurziji Arhivskega društva Slovenije. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 358–366.

Iliaria MONTANAR

Gradivo o škofu Držečniku v Škofijskem arhivu Maribor. V: Škof Maksimiljan Držečnik (1903–1978). Ob 100-letnici rojstva in 25-letnici smrti, Maribor 2003, str. 143–149.

Aleksandra MRDAVŠIČ

Vocational schooling in Idrija until World War I. V: Zbornik predavanj / 6. mednarodni simpozij Kulturna dediščina v geologiji, rudarstvu in metalurgiji, Idrija 2003, str. 53–58.

Andrej NARED

Siluowenniya chengshi de bianqian: Siluowenniya Gongheguo Guojiadanganju de zhanlan = Slovenska mesta skozi čas : razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 44 strani. (Soavtor, sourednik Vladimir Kološa)

Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InforArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, 128 strani. (Urednik)

Slovenska mesta v kitajskih dimenzijah. Razstava Arhiva Republike Slovenije v Pekingu. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 442–444.

Miroslav NOVAK

Prispevek k zgodovini uvajanja računalniških obdelav podatkov na pristojnem območju Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Časopis za zgodovino in narodopisje. – 74, št. 1/2 (2003), str. 129–141.

Arhivska strokovna izhodišča vzpostavitve slovenskega javnega e-arhiva. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–1–15.

Provođenje "principa konteksta" u savremenoj arhivskoj teoriji i praksi. V: Arhivska praksa. – 6, št. 1 (2003), str. 117–132.

Ob 100-letnici izvajanja načrtne arhivske dejavnosti in ob 70-letnici delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 265–276.

Normativne podatkovne strukture v arhivski teoriji in praksi. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2 (2003), str. 328–340.

Cabinet, sistem in orodje za hitro in varno arhiviranje sodobnih dokumentov. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 343–352. (Soavtorja Miran Perko, Mojca Horvat)

Osnovne usmeritve izgradnje slovenskega vzajemnega arhivskega informacijskega sistema. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 103–109.

Pokrajinski arhiv Maribor 1903–1933–2003. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 19–39.

Tehnološko-tehnična podpora arhivskemu strokovnemu delu v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 375–427.

Hraniti in ohraniti : 100 let načrtnega zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva ter 70 let delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru : jubilejni zbornik. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2003, 480 strani. (Urednik)

Slovenski farmacevti v naravoslovju. Zbornik referatov s simpozija ob 200-letnici rojstva Henrika Freyerja (1802–1866). V: Kronika. – 51, št. 1 (2003), str. 106–108.

Štefan Predin, O lekarnah na Celjskem od Mozirja do Podčetrčka. V: Kronika. – 51, št. 1, (2003), str. 108–109.

Letopis: 40 let: 1962–2002. V: Kronika. – 51, št. 1 (2003), str. 117–118.

Šest številčk časopisa "Arhivska praksa". V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 428–430.

Brane OBLAK

Organiziranje arhivske službe pri ustvarjalcih zasebnega arhivskega gradiva. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 7–11.

Izkušnje ZAP pri poslovanju z elektronskimi dokumenti. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003.

Denarni zavodi na ptujskem področju od leta 1947. V: Ptujski zbornik.

Emica OGRIZEK

Nastajanje arhivskega gradiva pri sodobnem poslovanju pravosodnih organov – izziv za arhive. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 12–21.

Odperta vprašanja med arhivi in pravosodnimi organi v času tranzicije. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 39–44.

Arhivsko gradivo s področja pravosodja na pristojnem območju Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 91–110.

Blaž OTRIN

Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Ljubljani. V: Zbornik Kolpingove ustanove na Slovenskem ob 100-letnem delovanju: 1855–1945, 1993–2003, Maribor 2003, 71–80.

Predstavitve vira. V: V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953, Ljubljana 2003, str. 25–29.

Biografije. V: V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953, Ljubljana 2003, 30–37. (Urednik)

Ob izidu knjige Antona Vovka V spomin in opomin. V: Communio. – 13, št. 3, (2003) str. 271–279.

Aleksandra PAVŠIČ MILOST

Trgovinsko gostinska zbornica Gorica in njeno arhivsko gradivo. V: Arhivi. – 26, št. 1, (2003), str. 199–205.

Odbiranje in prevzemanje arhivskega gradiva gospodarskih organizacij. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 22–27.

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od oktobra 2002 do oktobra 2003. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 347–348.

Barbara PEŠAK MIKEC

Pavlina Pajk, Zagovornica ženske emancipacije. V: Splošno žensko društvo 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 63–74.

Vida Jeraj, Prva lirski pesnica med Slovenkami. V: Splošno žensko društvo 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 384–389.

Podporni člani Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 422–436.

Novo gradivo za zgodovino higienskih razmer v Ljubljani. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 335–340.

Od svetega Krištofa do Žal. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 341–346.

Janez PIRC

250 let idrijske župnije. V: Idrijski razgledi. – 48, št. 1 (2003), str. 48–51.

Nastanek in razvoj katastrof na našem ozemlju. V: Zgodovina zemljemerstva na Idrijskem in Cerkljanskem, Idrija 2003, str. 6–11.

Idrijan Archives and the sources for the History of the Mercury Mine in other Archives. V: Zbornik predavanj / 6. mednarodni simpozij Kulturna dediščina v geologiji, rudarstvu in metalurgiji, Idrija 2003, str. 109–111.

Lucija PLANINC

Tridnevna konferenca o konserviranju in restavriranju različnih materialov, Newcastle. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 388–391.

Darija PLEVEL

Stanje preнове InfoArha. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 121–126.

Teoretični problemi in možne rešitve prevzemanja elektronskega arhivskega gradiva v profesionalne arhive. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–61–69.

Jurij ROSA

Tigrovec Anton Rutar in moč domoljubja. V: Novi glas. – 8, št. 16 (24. april 2003), str. 6 in št. 17 (1. maj 2003), str. 7.

Zlate črke domoljubja. V: Primorska srečanja. – 27, št. 267/268 (2003), str. 99–100.

Ajdovsko–šuturske kulturne podobe v prelomnih letih 1945–1947. V: Goriški letnik. – 28 (2001 / Brecljev zbornik), Nova Gorica 2003, str. 389–424. (Soavtorica Vlasta Tul)

Alojz Kocjančič v Cirilmetodijskem društvu katoliških duhovnikov in v Slovenskem duhovniškem društvu. V: Življenje in delo Alojza Kocjančiča, slovenskega istrskega pesnika, pisatelja in duhovnika, Koper 2003, Knjižnica Annales; 36, str. 85–100.

Dr. Mira Cencič, Moč domoljubja – biografija o tigrovcu Antonu Rutarju. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 416–418.

Pri Sv. Roku v Podbrjah: 500 let podružne cerkve v Šembiški župniji na Vipavskem. V: Koledar. – (2003), str. 85–89.

Zdenka SEMLIČ RAJH

Celovito upravljanje s kakovostjo v kontekstu organizacijske strukture arhiva. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 75–86.

Arhivi in Evropska Unija – enotni predpisi ali zgolj skupna priporočila. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 62–65.

Arhivsko gradivo s področja uprave v pristojnosti Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 63–90. (Soavtorica Suzana Čeh)

Pomen znanstveno–raziskovalnega dela in mednarodnega sodelovanja za profesionalno delo v arhivih. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 321–355.

Aleksandra SERŠE

Kakšno vodo so pili na Vrhniki v 19. stoletju? V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 115–118.

Prenova računalniške rešitve InfoArha. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 127–128.

Splošno žensko društvo: 1901–1945; od dobrih deklet do feministk, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 575 strani. (Urednica)

Učiteljice. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945 : od dobrih deklet do feministk, Ljubljana 2003, str. 216–226.

Profesorice. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 231–236.

Zdravnice. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 238–240.

Ana Zalokar. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 248–254.

Glasbenice. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 396–398.

Poštne in občinske uradnice. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 400–406.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787: sekcija 189 Vrhnika. V: Vrhnikiški razgledi. – 4 (2003), str. 160–165.

Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu (1849–1860). Del 1, Ljubljana 2003, 342 strani. (Urednica, avtorica opomb, študije in kazal)

Uvod. V: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu, Ljubljana 2003, str. 5–6.

Evidentiranje arhivskega gradiva, pomembnega za slovensko Prekmurje, v madžarskih institucijah. V: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu, Ljubljana 2003, str. 21–32.

Mednarodna konferenca Politični pritisk in arhivsko gradivo, Liverpool. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 383–386.

Dr. Fran Viljem Lipič, Topografija c.–kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane, Ljubljana 1834. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 409–411.

Gorazd STARIHA

Nasilje zopora in nasilje v zaporu. V: Acta Histriae. – 10, št. 1 (2003), str. 129–147.

Jože SUHADOLNIK

Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg: arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 2003, katalog, 271 strani.

Vladimir SUNČIČ

Agrft (1). V: Kinotečnik. – 3, št. 5 (januar 2003), str. 10.

Agrft (2). V: Kinotečnik. – 3, št. 7 (marec 2003), str. 7.

Agrft (3). V: Kinotečnik. – 3, št. 9 (maj 2003), str. 7.

Mesec kulture. V: Kinotečnik. – 3, št. 6 (februar 2003), str. 11.

Opre Roma. V: Kinotečnik. – 3, št. 8 (april 2003), str. 12.

Ubij me nežno. V: Kinotečnik. – 3, št. 10 (junij 2003), str. 9.

Nagrade (II). V: Kinotečnik. – 4, št. 1 (september 2003), str. 11.

Nagrade: Krč. V: Kinotečnik. – 4, št. 3 (november 2003), str. 9.

Judita ŠEGA

Kmetijska strojna zadruga Reteče. V: Loški razgledi. – 49 (2002), str. 231–240.

Tatjana ŠENK

Splošno žensko društvo 1901–1945, od dobrih deklet do feministk. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 412–413.

Jože ŠKOFLJANEC

Ali je tranzicija končana? V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 33–34.

Arhivska izhodišča za razvoj InfoArha. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb ; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 111–115.

Arhivska stroka in informacijski sistem. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 257–262.

Mednarodne izkušnje pri vzpostavitvah arhivskih informacijskih sistemov. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–70–75.

Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah: ob 220-letnici župnijske cerkve, Brežice 2003, Brežiške študije; 1, 227 strani. (Urednik)

Uvod. V: Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah, Brežice 2003, str. 9–10.

Kako so Brežičani dobili novo župnijsko cerkev. V: Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah, Brežice 2003, str. 101–116.

Gašper ŠMID

Uprava Dravske banovine: 1929–1941. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 148 strani.

Arhiv Republike Slovenije, 3. izd., Ljubljana 2003, 44 strani. (Urednik, soavtor Vladimir Žumer)

Archives of the Republic of Slovenia, Ljubljana 2003, 44 strani. (Urednik, soavtor Vladimir Žumer)

16. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine, Tuzla. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 352–354. (Soavtorica Nada Čibej)

Arhivska građa o Bosni i Hercegovini u Arhivu Republike Slovenije. V: Arhivska praksa. – 6 (2003), str. 104–112. (Soavtor Žarko Štrumbl)

Gordana ŠOVEGEŠ

Arhivsko gradivo prekmurskih podjetij. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh / 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 59–61.

Dolnjelendavsko meščanstvo v fondih Pokrajinskega arhiva Maribor = Az alsolendvai polgarsag a maribori Teruleti Leveltar allományaban. V: Dolnja Lendava v obdobju meščanstva, Lendava 2003, str. 110–118.

Pokrajinski arhiv Maribor v multikulturnem okolju, s poudarkom na sodelovanju z madžarskimi arhivi. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 356–374.

Potujoča konferenca Društva madžarskih arhivskih delavcev, Szolnok. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 356–358.

13. mednarodni arhivski raziskovalni tabor, Hodoš. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 391–392.

Žarko ŠTRUMBL

Popisovanje arhivskega gradiva pred prevzemom v Arhiv Republike Slovenije. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 99–106. (Soavtorica Vesna Gotovina)

Popis arhivskega fonda Predsedstva SRS na Lotus Notes – Spis. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. IV–46–52. (Soavtorica Vesna Gotovina)

Arhivska građa o Bosni i Hercegovini u Arhivu Republike Slovenije. V: Arhivska praksa. – 6 (2003), str. 104–112. (Soavtor Gašper Šmid)

Rokovi čuvanja registraturne građe. V: Arhivska praksa. – 6 (2003), str. 148–151.

Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 372–374. (Soavtorica Vesna Gotovina)

Ljiljana ŠUŠTAR

Manica Koman, kmečko dekle, uradnica, pisateljica. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 417–419.

Slavica TOVŠAK

Spoštujemo pravico do praznovanja stoletnice: prejeli smo. V: Večer. – 59, št. 60 (14. marca 2003), str. 16.

Vanek Šiftar o Romih, sezonstvu in izseljenstvu v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije, Ljubljana 2003, Migracije; 4, zv. 1, str. 327–343.

Razstave kot segment dejavnosti Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 273–297.

Oblike in načini strokovnega izobraževanja v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 298–320.

V letu jubilejev. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 13–16.

Hugo Wolf v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Hugo Wolf, Pokrajinski arhiv Maribor 2003, Katalogi; 13, str. 3–4.

Hraniti in ohraniti – 100 let zbiranja in ohranjanja slovenske kulturne dediščine v Mariboru. V: Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–2003, Maribor 2003, Katalogi; 14, str. 3–6.

Fotografija – arhivsko gradivo in zgodovinski vir. V: Mariborski fotografi 1848–1941, Pokrajinski arhiv Maribor 2003, Katalogi; 15, str. 3–4.

Listine kot razstavni eksponati. V: Najlistine Pokrajinskega arhiva Maribor, Maribor 2003, Katalogi; 16, str. 5.

Viri za gradbeno zgodovino Maribora po 1850, Pokrajinski arhiv Maribor, Viri; 2 (2003). Zv. 15, Radizel – Rogina, 247 strani. (Urednica)

Hraniti in ohraniti: 100 let načrtnega zbiranja in ohranjanja arhivskega gradiva ter 70 let delovanja profesionalne arhivske ustanove v Mariboru: jubilejni zbornik. Maribor 2003, 480 strani. (Urednica)

Drago TRPIN

Aleksander Panjek, Terra di confine. V Zgodovinski časopis. – 57, št. 1–2 (2003), str. 228–230.

Lojz TRŠAN

Nitrate film in the Slovenian Film Archive. V: This film is dangerous: a celebration of nitrate film, Bruselj 2002, str. 581–582.

Časovna kapsula. V: Kinotečnik. – 4, št. 2 (2003), str. 14.

Kraljevi sokol. V: Kinotečnik. – 4, št. 4 (2003), str. 9.
Stoletna turistična tradicija : občina Medvode. V:
Lipov list. – 45, št. 10 (2003), str. 272–273.

Vlasta TUL

Povojno izobraževanje primorskih partizanskih učiteljev. V: Čas, ki živi, Zbornik referatov s strokovnega posvetovanja ob 60. obletnici začetkov partizanskega šolstva na Primorskem, Ajdovščina 2003, str. 46–64.

Gradivo tolminskega učiteljišča v čezmejnem goriškem državnem arhivu. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 329–333.

Učiteljica Justina Silič. V: Koledar za leto 2004, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2003, str. 151–154.
Vjesnik državnog arhiva u Rijeci. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 425–428.

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, 2002. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 418–420.

Ivanka URŠIČ

Profesorica Alojzija Brus. V: Goriški letnik. – 28 (2001 / Brecljev zbornik), Nova Gorica 2003, str. 235–250.

Ob 50-letnici glasbenika Srečka Kumarja. V: Koledar za leto 2004, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2003, str. 135–142.

Simona VELUNŠEK

Šolstvo, zdravstvo in sociala v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Hraniti in ohraniti, Maribor 2003, str. 111–124.

Jedert VODOPIVEC

Trajnost dediščine na papirju. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 23–30.

Trajnost in obstojnost dokumentov na papirju : zahteve in testne metode. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 183–193. (Soavtorica Meta Černič Letnar)

Konserviranje in restavriranje risb Karle Bulovec. V: Karla Bulovec : 1895–1957, Ljubljana 2003, str. 105–109.

Conservation of extremely damaged archival material by optimising the cellulose fibres composition during the leaf casting technique : poster. V: Zbornik predavanj / DITP, 29. mednarodni letni simpozij, Bled 2002, Ljubljana 2003, str. 127–131. (Soavtorici Stanka Grkman, Marjeta Černič Letnar)

Hraniti in ohraniti fotografsko gradivo. V: Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Ptuj 2003, str. 68–78.

Možnosti, ki jih nudi metoda PIXE. V: Znanost za umetnost : nova odkritja – nove zgodbe, 14. maj 2003, Narodna galerija, Ljubljana 2003. (Soavtor Miloš Budnar)

Lastnosti embalažne lepenke za zaščito arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva. V: Papir. – 31, št. 3 (2003), str. 29–30.

Mednarodni simpozij Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, Ljubljana. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 367–372. (Soavtorica Natalija Glažar)

Mednarodni kolokvij o srednjeveških vezavah, Pariz. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 387–388. (Soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič)

Marjan VOGRIŃ

Izgubljena in najdena najstarejša matična knjiga župnije Renče. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 311–314.

Jure VOLČJAK

Tone Krampač, Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana, Nadškofija Ljubljana. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 399–401.

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Celjanke in društva: s poudarkom na delovanju ženskih društev po letu 1919. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 438–452.

Zdravstveni dom Celje – oris razvoja v letih 1945–1985. V: Zdravstveni dom Celje, Celje 2003, str. 12–14.

Arhivsko gradivo vrtcev v luči predpisov. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 239–242.

Osnovna šola skozi stoletja. V: 100 let osnovne šole na Ljubečni, Celje 2003, str. 12–31.

Letos 195 –, kmalu 200-letnica I. gimnazije Celje, razstava in zloženska, Zgodovinski arhiv Celje in Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2003, 1–4 str.

Šolska kronika, 2002. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 2 (2003), str. 68–69.

Hedvika ZDOVC

Izkušnje prevzemanja arhivskih informativnih pomagala v e-obliki za potrebe predaje arhivskega gradiva upravnih enot. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2003, Kranjska gora 2003, str. 76–81.

Marjan ZUPANČIČ

Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2002, Ljubljana 2003, 88 strani. (Soavtorja Vladimir Kološa, Vladimir Žumer)

Odbiranje in izročanje arhivskega gradiva javnopravnih oseb pristojnim arhivom. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2002, Portorož 2002, str. IV–1–4.

Nina ZUPANČIČ PUŠAVEC

- Swot analiza. V: Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana 2002, str. 394–415. (Soavtorici Jelka Pirkovič, Jerneja Batič)
- Cilji, prioritete in ukrepi. V: Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana 2002, str. 416–419. (Soavtorici Jelka Pirkovič, Jerneja Batič)
- Poročilo o delu arhivov v letu 2002. Javni arhivi. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 169 strani.
- Poročilo o delu cerkvenih arhivov v letu 2002. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 24 strani.
- Oblike organiziranosti gospodarstva na Slovenskem od 1918–1941, Ljubljana 2003, 147 strani.

Katja ZUPANIČ

- Tradicija notarskega stanu. V: Ptujčan, maj, junij 2003.
- Plebiscit – 10. oktober 1920. V: Ptujčan, oktober, november 2003.

Aleksander ŽIŽEK

- Ludwig Steindorff: Plasti spomina, H klasifikaciji pomnikov na Hrvaškem. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 1 (2003), str. 98–109. (Prevod)
- Skrivnost lobanje številke 14, Zvonka Zupanič Slavec: Družinska povezanost grofov celjskih, Identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 1 (2003), str. 110–111.
- Ti bi vuka da na'raniš, a da te ne ujede, Dragan Matić, Nemci v Ljubljani 1861–1918. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 1 (2003), str. 112–114.
- K vrelcem po zdravje in v družbo. V: Zdraviliški dom v Rogaški Slatini, Celje in Rogaška Slatina 2003, str. 9–17.
- "Medicina je krona in cvet naravoslovne znanosti", Dr. Fran Viljem Lipič, Topografija c.–kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 2 (2003), str. 67–68.
- Od dobrih deklet do feministk, Splošno žensko društvo 1901–1945. V: Zgodovina za vse. – 10, št. 2 (2003), str. 69–70.
- Repetitio mater studiorum. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 395–396.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

- Janez Gregor Dolničar, Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714. V: Arhivi. – 26, št. 2 (2003), str. 407–409.
- Kaspar von Greyerz, Religion und Kultur. Europa 1500–1800. V: Zgodovinski časopis. – 57, št. 3/4 (2003), str. 502–507.

Vladimir ŽUMER

- Od nastanka zapisa do predaje arhivskega gradiva u slovenskoj javnoj upravi. V: Modernizacija hrvatske uprave, Zagreb 2003, str. 305–331.
- Od nastanka zapisa do predaje arhivskega gradiva u slovenskoj javnoj upravu. V: Hrvatska javna uprava. – 4, št. 3/4 (2002), str. 743–782.
- Dostop do javnih podatkov, informacij, dokumentov in arhivskega gradiva v Republiki Sloveniji. V: Arhivi. – 26, št. 1 (2003), str. 13–21.
- Enotni status in organizacija državnih arhivov Republike Slovenije. V: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb; InfoArh/21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 2003, str. 19–32.
- Pogledi na strokovno zasnovo InfoArh–a. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 2, Maribor 2003, str. 241–256.
- V tem mandatu je bilo najhujše: pogovor z direktorjem Arhiva Republike Slovenije Vladimirjem Žumrom. V: Ampak. – 4, št. 11 (2003), str. 20–27. (Intervju)
- Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2002, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 88 strani. (Soavtorja Vladimir Kološa, Marjan Zupančič)
- Arhiv Republike Slovenije, 3. izd., Ljubljana 2003, 44 strani. (Soavtor Gašper Šmid)
- Archives of the Republic of Slovenia, Ljubljana 2003, 44 strani. (Soavtor Gašper Šmid)
- Arhiviranje zapisov. 7, Varovanje zapisov: pogoji hranjenja in ukrepi za "varovanje zapisov". V: Tajnica. – 10, št. 1 (2003), str. 10–11.
- Arhiviranje zapisov. 8, Model razvrščanja poslovne dokumentacije. V: Tajnica. – 10, št. 3/4 (2003), str. 10–11.
- Arhiviranje zapisov. 9, Zaupno, tajno, strogo tajno. V: Tajnica. – 10, št. 5 (2003), str. 12–14.
- Arhiviranje zapisov. 10, Dostopno javnosti. V: Tajnica. – 10, št. 6 (2003), str. 11–12.
- Arhiviranje zapisov. 11, Javni arhivi v Sloveniji. V: Tajnica. – 10, št. 7 (2003), str. 16–17.
- Arhiviranje zapisov. 12, Zasebni arhivi v Sloveniji. V: Tajnica. – 10, št. 8 (2003), str. 18–19.
- E–arhiviranje poslovnih dokumentov. V: Sistem : nove tehnologije za poslovni svet (priloga revije Monitor). – 13, št. 6 (junij 2003), str. 14–15.
- [Popotnica arhivski razstavi "Slovenska mesta skozi čas" na Kitajsko]. V: Slovenska mesta skozi čas : razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 2003, str. 2–3. (besedilo v kitajskih pismenkah)
- Kranj v kitajskem časopisu: Arhiv Slovenije je v Pekingu, kjer živi 17 milijonov ljudi organiziral razstavo o šestnajstih slovenskih mestih. V: Gorenjski glas. – 56, št. 90 (14. nov. 2003), str. 14. (Intervju)
- Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 1, Nova pravila. V: Tajnica. – 10, št. 9/10 (2003), str. 18–20.
- Ravnanje z dokumentarnim gradivom. 2, Sprejemanje pošte. V: Tajnica. – 10, št. 12 (2003), str. 17–19.
- Čiščenje, shranjevanje in zloraba arhivskega gradiva. V: Dnevnik – 53, št. 117 (3. maj 2003), str. 24–25.